VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

KARL MARX

ÉS

FRIEDRICH ENGELS

MŰVEI

KARL MARX
ÉS
FRIEDRICH ENGELS
MŰVEI

44. KÖTET
1849—1873

BUDAPEST 1984

Marx és Engels Műveinek magyar kiadása
az MSZMP Központi Bizottságának
határozata alapján jelenik meg

ISBN 963 09 0355 5 (sorozat)
ISBN 963 09 2413 7
(3793)

Felelős kiadó a Kossuth Könyvkiadó igazgatója

Előszó a negyvennegyedik kötethez

Marx és Engels Műveinek negyvennegyedik kötete 1849 ősze és 1873 nyara között írt műveik közül olyanokat foglal magában, amelyek nem kerültek be a sorozat eddigi köteteibe.

Az itt közölt írások egy része eddig ki nem adott kézirat. Mások Marx és Engels életében megjelentek ugyan különböző időszaki kiadványokban, de azóta nem nyomtatták ki őket, és minthogy nagy részüket annak idején aláírás nélkül közölték, csak a kötet előkészítésekor sikerült megállapítani szerzőjük személyét. Felvettünk a kötetbe feljegyzéseket és sajtótudósításokat Marxnak és Engelsnek az Internacionálé Főtanácsa ülésein elhangzott beszédeiről, továbbá közreműködésükkel készült cikkeket, dokumentumokat és néhány életrajzi vonatkozású anyagot.

A kötet Engelsnek az 1848–1849-es forradalmak tapasztalatait összegező, a chartista „Democratic Review"-ban megjelent írásaival kezdődik. A „Levelek Franciaországból" c. cikksorozata csaknem egyidőben készült Marx „Osztályharcok Franciaországban" c. munkájával, amelyet sorozatunk hetedik kötetében közöltünk, s rokon vele az események, tények, személyek értékelésében, a végbement gazdasági, társadalmi és politikai folyamatok lényegének felismerésében.

Ezzel párhuzamosan, ugyanabban a lapban tette közzé Engels „Levelek Németországból" c. cikksorozatát, amely az egyik első kísérlete volt Németország forradalom alatti fejlődésének elemzésére, s ezért fontos kiegészítése később írt „Forradalom és ellenforradalom Németországban" c. művének.

A „Levelek Franciaországból"-hoz szorosan kapcsolódik Engelsnek „Egy forradalom két éve; 1848 és 1849" c. cikke, amelyben az angol munkások számára ismerteti Marx „Osztályharcok Franciaországban" c. művének első fejezetét.

Engelsnek ez a három munkája, valamint a Mellékletekben közölt laptudósítások 1850-ben, chartista gyűléseken mondott beszédeiről lényegesen bővítik ismereteinket Engels szerepéről a szocialista eszméknek a chartista sajtó hasábjain való propagálásában, Marx és Engels kapcsolatáról az angol proletariátus forradalmi szárnyával.

Érdekes az „Értesítés", amelyben Marx és Engels felvázolják a „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue" második és harmadik számának tervezett tartalmát. Ebből kitűnik, hogy Marx később „Osztályharcok Franciaországban" címmel ellátott művét eredetileg nemcsak Franciaország, hanem egész Európa gazdasági, társadalmi és politikai helyzetével foglalkozó széles körképnek szánták. Ez a szándék csak részben valósult meg azokban a nemzetközi Szemlékben, amelyeket Marx Engelsszel együtt írt a folyóirat további számaiba.

Az ötvenes évek elejétől Marx elméleti munkásságában igen fontos szerepet játszottak a gazdaságtani kutatások. Ezzel kapcsolatban figyelemre méltó Ricardo fő művéről készített konspektusa, továbbá a kispolgári válságelméletekkel foglalkozó „Reflexió". Ezek az 1851-ben keletkezett kéziratok részei a polgári politikai gazdaságtan történeti-kritikai elemzésének, amelyet Marx az ötvenes években végzett el s amelyről különböző szerzők műveinek kivonatával teli számos füzete tanúskodik. Az e kötetben közölt kéziratok is mutatják, hogyan gyűltek össze fokozatosan a gazdaságtani elmélet azon forradalmi fordulatának előfeltételei és elemei, amelyet Marx a „Tőké"-ben vitt véghez. A Ricardo művéhez fűzött kritikai kommentárok mutatják, hogy Marx ebben az időben már közel járt annak a felismeréséhez, hogy a munkás a termelési eszközök tulajdonosának nem a munkáját adja el, hanem a munkaerejét, amelynek sajátos képessége, hogy értéktöbblet forrása. Marx itt még nem ad magyarázatot az értéktöbbletre az értéktörvény alapján, de kiemeli, hogy az áru értékének a termelési költségek feletti többlete, amelyet a tőkés elsajátít, nem a cserefolyamatban keletkezik, hanem ott csak realizálódik.

A „Reflexió" csíraformában már tartalmazza a jövendő újratermelési elmélet olyan fontos elemeit, mint a társadalmi termelés két osztályra – termelési eszközök termelése és fogyasztási cikkek termelése – osztását, az utalást arra, hogy az előbbié a vezető szerep, de a fogyasztási cikkek termelése végső soron a termelési eszközök termelésének is határa. Ezeknek az elméleteknek a további kidolgozása Marx 1857–1858. és 1861–1863. évi kézirataiban található.

A proletariátus tudományos politikai gazdaságtana alapjainak kidolgozása szempontjából fontos továbbá Engels 1851-ből származó kritikai elemzése Proudhon „A XIX. század forradalmának általános eszméje" c. könyvéről. Ezt Marx kérésére készítette, aki részletes kritikát tervezett írni Proudhon könyvéről, de ezt a szándékát nem valósította meg. Engels felhasználta és sok tekintetben továbbfejlesztette Marx levélbeli megjegyzéseit, amikor feltárta a proudhoni elmélet következetlenségeit, utópizmusát.

Az e kötetben közölt gazdaságtani írások közé tartoznak Marx megjegyzései Careyről. Ezekben kimutatja, hogy az amerikai közgazdász nézeteiben, az osztályérdekek harmóniájának hirdetésében a gazdasági és társadalmi viszonyoknak egyesült államokbeli sajátos fejlődése fejeződik ki. Carey állásfoglalása Ricardo elmélete ellen valójában azt a kívánságát tükrözi, hogy Amerikában mesterségesen meggyorsítsák az ipari burzsoázia fejlődését (lásd 183. old.). Ez a cikk az egyik első publikáció Marx ötvenes évekbeli politikai gazdaságtani kutatásainak általánosított eredményeiről. Annak idején nemcsak tudományos, hanem gyakorlati jelentősége is volt, mert segített szertefoszlatni a Carey és követői által terjesztett kispolgári illúziókat.

Az európai államok külpolitikájáról és diplomáciájáról e kötetben megjelenő írások kiegészítik azt a képet, amelyet Marxnak és Engelsnek a sorozat más köteteiben közölt munkái adnak a keleti kérdésre, a krími háborúra, a Németország és Itália egyesítéséért folyó harcra és más problémákra, a többi között Magyarország történetére vonatkozó nézeteikről.

Marx három konspektusa található a kötetben Poroszország történetéről és az európai nemzetközi kapcsolatok történetéről. Az első: „Poroszország (»Katonai állam«)" A. F. Steinnek a porosz militarizmust dicsőítő könyvéből meríti a tényeket. Saját megjegyzéseiben Marx kiemeli, hogy a brandenburgi választófejedelmek, majd a porosz királyok hatalma megvesztegetésen, áruláson, örökségi mesterkedéseken alapult. Ezt a konspektust Marx felhasználta „A Hohenzollernok isteni joga" c. cikkéhez (lásd 12. köt. 88–93. old.) és később, 1863–1864-ben, amikor Lengyelország történetével foglalkozott.

A második konspektus: „Jegyzetek az európai történelemről, XV–XVIII. század", szintén Marx sok saját megjegyzését tartalmazza. Itt, akárcsak a Bruno Bauer pamfletjeire vonatkozó írásában, hangsúlyozza a nemzetközi politika és a gazdasági és társadalmi viszonyok közötti összefüggést, beszél a diplomáciai kapcsolatok tőkés korszakra jellemző típusának kialakulásáról, rávilágít, hogy mennyire bonyolult ez a folyamat, mennyire szívósak a feudális monarchiák korából örökölt politikai hagyományok.

A harmadik konspektus, amely „A modern Európa állami politikája a XVI. század elejétől a jelenkorig" c. könyvből készült (szerzője Szabad Imre), jellegében közelebb áll a pusztán kronológiai feljegyzésekhez, de figyelemre méltó, hogy Marx olyan történelmi eseményeket is rögzít benne, amelyeket Szabad meg sem említ. Miként a második kivonatban, Marxot itt is azok az események érdeklik elsősorban, amelyek akadályozták az egységes Németország és az egységes Itália megalakulását, s Lengyelország függetlenségének elvesztését idézték elő.

Az „Itália jövője", „III. Napóleon császár és Poroszország" c. cikkekben és másutt is Marx leleplezi a bonapartista „nemzetiségi elvet", amellyel III. Napóleon a maga hódító és soviniszta politikáját álcázta.

Több írásban („A Newcastle-upon-Tyne-i bizottság", „A Perzsia elleni háború" stb.) Marx, a krími háborút és előzményeit, Anglia és Oroszország befolyási szférákért vívott harcát elemezve leleplezi az angol oligarchia és főleg Palmerston képmutatását.

Marx néhány cikke brit belpolitikai tárgyú. „Brit pénzügyek – A prestoni zavargások" c. tudósításában az angol munkások egyik nagy sztrájkharcát mutatja be; a John Brighttal foglalkozó írás a liberális burzsoázia e vezetőjének népszerűségét többek között annak tulajdonítja, hogy bár korlátozott formában, de átvette a chartisták választójogi követeléseit.

Engels itt közölt írásainak egy nagy csoportja a róla mint a proletárpárt katonai teoretikusáról alkotott képet egészíti ki, betekintést enged műhelyébe, abba, ahogy gyér, szórványos adatok alapján is helyesen ítéli meg például a krími háború hadműveleteit („Az európai háború" és „A törökországi háború" c. cikkeiben), szemben az egykorú nagy világlapok elsietett győzelemujjongásával.

Külön helyet foglalnak el Engels e kötetben közölt katonai írásai között azok, amelyek az államok katonai potenciáljának és ipari fejlettségének összefüggését tárgyalják a történelmi materializmus szemszögéből, konkrét példákon („Az orosz hadsereg", „Hegyi hadviselés", „Tüzérségi kérdések Amerikából").

Az I. Internacionálé időszakából származó anyagok új vonásokat mutatnak meg Marx és Engels ideológiai és szervező tevékenységéről az első nemzetközi proletárszervezetben.

A Marx által készített határozattervezetek – a Főtanács összetételéről, munkájának módszereiről és formáiról, az Internacionáléhoz való csatlakozás rendjéről, a genfi (1866-os) és a lausanne-i (1867-es) kongresszus előkészítéséről – továbbfejlesztették és konkretizálták a nemzetközi proletárszervezet felépítésének „A Nemzetközi Munkásszövetség ideiglenes szervezeti szabályzatá"-ban felvázolt alapelveit.

A genfi kongresszus programjára tett javaslatokból és a genfi és a brüsszeli kongresszus határozatainak közzétételét bevezető szavakból kitűnik, milyen jelentőséget tulajdonított Marx a nemzetközi munkásmozgalom fejlődésében az Internacionálé első kongresszusán elfogadott, tudományosan megalapozott platformnak, amely a proletariátus gazdasági felszabadításának feladatát szorosan összekapcsolta az uralkodó osztályok elleni politikai harcával.

Igen érdekesek a párizsi szekcióban 1865-ben és a lyoni szekcióban 1870-ben támadt konfliktussal kapcsolatos marxi útmutatások a nemzetközi szervezet szekcióinak tagjaira és egész egységeire kötelező magatartási normákról. A munkásosztály nemzeti és nemzetközi érdekeinek összekapcsolódására vonatkozó fontos marxi gondolatokat tartalmaz a Főtanácsnak R. W. Hume-hoz intézett levele, amely a Mellékletek között található.

A proletár internacionalizmus elveinek kidolgozásával és megvalósításával szorosan összefüggnek azok a dokumentumok, amelyek Marx és Engels gyakorlati tevékenységének néhány oldalát világítják meg abban a harcban, amelyet a proletariátus önálló, az uralkodó osztályok népellenes politikájával ellentétes külpolitikai irányvonaláért vívtak: az Internacionálé állásfoglalása az 1866-os osztrák–porosz háborúval kapcsolatban, Marx és Engels felszólalásai a Francia Köztársaság elismeréséért folyó mozgalomról 1871 elején kibontakozott főtanácsi vitában.

Értékes adatok találhatók a kötetben Marxnak és Engelsnek a Párizsi Kommün idején kifejtett tevékenységéről, például Marx közvetlen kapcsolatáról a Kommünnel. A világforradalmi folyamat útjairól a Kommün tapasztalatai alapján támadt gondolatokat tartalmaz a „World" c. amerikai lap tudósítójának Marxszal készített interjúja, amelyet teljes terjedelmében ebben a kötetben közlünk először.

A kötetben olvashatók az Internacionálé 1871 szeptemberében megtartott londoni konferenciájával kapcsolatos dokumentumok. Igen érdekesek Engels feljegyzései a Főtanácsban 1871 októberében–decemberében mondott beszédeiről. Mint a Főtanács Itália és Spanyolország ügyeivel megbízott titkára szervezte az egészséges proletár elemek összefogását azzal a bomlasztó tevékenységgel szemben, amelyet az e két országban különösen befolyásos bakunyinisták folytattak.

Sok új dokumentummal gyarapítja a kötet az Internacionálé döntő fontosságú hágai kongresszusára vonatkozó ismereteinket. A Főtanács által 1872 nyarán jóváhagyott, a kongresszus előkészítéséhez tartozó szervezeti szabályzattervezet arról tanúskodik, hogyan munkálkodott Marx állhatatosan a Nemzetközi Munkásszövetség gyakorlati tapasztalatai alapján, a demokratikus centralizmus szellemében a szervezeti elvek minél pontosabb, a nagy célt jobban szolgáló kidolgozásán. Igen fontosak a hágai kongresszusról írott cikkek – kettő Marx, egy pedig Engels tollából. A bakunyinisták tevékenységének elítélése mellett Marx e cikkekben tömören, szabatosan bírálja a blanquistáknak a kongresszuson elfoglalt kalandor álláspontját is. Engelsnek a „Volksstaat"-ban megjelent cikke lényegesen kiegészíti „A hágai kongresszus" c., az olasz „Plebé"-ben közzétett írását (lásd 18.

köt. 154–159. old.). Engels itt részletesebben indokolja meg a Főtanács New Yorkba való áthelyezésére tett, a kongresszuson elfogadott határozati javaslatot. A Mellékletekben találhatók Marx és Engels német és amerikai szekcióktól kapott kongresszusi megbízólevelei, valamint a felszólalásaikról készült feljegyzések, amelyek kiegészítik a 18. kötetben közölteket.

„Hírek a nemzetközi munkásmozgalomról" címmel jelennek meg e kötetben azok a közlemények, amelyeket 1873 tavaszán Engels rendszeresen küldött a londoni „International Herald"-nek, az Internacionálé brit föderális tanácsa orgánumának, ezen a módon is küzdve a tanács reformista szárnya ellen, amely a hágai kongresszus után elvtelen szövetségre lépett az anarchistákkal. Ezek a hírek számos adatot közölnek sztrájkokról, szakszervezetekről, a proletariátus nemzetközi kapcsolatairól, az európai országok, az Egyesült Államok és Kanada munkásainak harcáról.

A Mellékletekben található továbbá az Internacionálé brit föderációja manchesteri kongresszusának programja, amelynek összeállításában Marx részt vett, valamint „Az Internacionálé és a trade-unionok" c. dokumentum, amelynek megírásában Engels működött közre.

A Mellékletekbe került ezenkívül néhány életrajzi jellegű anyag, amely új adatokat tartalmaz a többi között Engelsnek az 1849 májusi elberfeldi felkelésben játszott szerepéről, valamint Marxnak és Engelsnek a londoni emigráció első éveiben kifejtett tevékenységéről.

Karl Marx
és
Friedrich Engels

1849 szeptember — 1873 május

[Friedrich Engels]

Levelek Franciaországból[1]

(Saját tudósítónktól)

I

Párizs, 1849 december 20.

A nap nagy kérdése az „italok" adója[2], amelyet most tárgyal a törvényhozó nemzetgyűlés. Ez a kérdés annyira fontos és valóban annyi mindent foglal magában az egész mostani helyzetből, hogy igen helyénvaló ezt az egész tudósítást neki szentelni.

Az italadó igen régi keletű. Egyik fő vonása volt a monarchia pénzügyi rendszerének a XVIII. században, és egyik fő panasza a népnek az első forradalom idején. Az a forradalom eltörölte. De Napóleon, némileg módosított formában, visszaállította 1808 körül, abban az időben, amikor, a maga forradalmi eredetéről megfeledkezve, saját dinasztiájának felállítását a régi európai királyi családok között fő céljává tette. Az adó oly rendkívül gyűlöletes volt a népnek, hogy Napóleon bukásakor a Bourbon-család megígérte azonnali visszavonását, maga Napóleon pedig, Szent Ilonán, kijelentette, hogy bármi másnál inkább ez a törvény okozta bukását, mert ellene bőszítette egész Dél-Franciaországot. De a Bourbonok sohasem gondoltak ígéretük megtartására, és a törvény változatlanul fennmaradt az 1830-as forradalomig, amikor eltörlésével megint kecsegtették az országot. Ezt az ígéretet sem teljesítették inkább, mint az előzőt; így az adó létezett, amikor az 1848-as forradalom kitört. Az ideiglenes kormány ahelyett, hogy azonnal visszavonta és a nagytőkésekre és nagybirtokosokra kirótt súlyos jövedelemadóval helyettesítette volna, csupán megígérte a visszavonását vagy legalábbis felülvizsgálását; sőt, az alkotmányozó gyűlés odáig ment, hogy teljes mértékben meghagyta az adót. Csak létezésének utolsó napjaiban, amikor a royalizmus erősebb volt, mint valaha, történt, hogy e gyűlés „tisztes" és

„mérsékelt" tagjai megszavazták az italadó eltörlését 1850 január 1-i hatállyal.[3]

Világos, hogy a szóban forgó adó lényegileg Franciaország monarchikus hagyományaihoz tartozik. Eltörölték, mihelyt a nép tömege felülkerekedett, helyreállították, mihelyt az arisztokrácia vagy a burzsoázia – egy XVIII. Lajos vagy egy Lajos Fülöp képében – ragadta meg a kormány gyeplőjét. Még Napóleon, bár sok kérdésben szemben állt mind az arisztokráciával, mind a burzsoáziával, és e kettőnek az összeesküvése döntötte meg, még a nagy császár is kötelességének tartotta, hogy helyreállítsa a monarchikus Franciaország régi hagyományainak e vonását.

Maga az adó igen egyenlőtlenül nehezedik a nemzet különböző osztályaira. Súlyos teher a szegényre, ezzel szemben a gazdagra rendkívül enyhe e nyomás. Körülbelül 12 millió bortermelő van Franciaországban, ezek semmit nem fizetnek a bor fogyasztásáért, mivel az a saját termékük; továbbá 18 millió ember lakik a 4000 lakoson aluli falvakban és városokban és fizet a bor 100 literje után 66 centime–1 frank 32 centime adót; és végül mintegy 5 milliónyian laknak 4000 lakoson felüli városokban és fizetik boruk után a droit d'octroi-t*, amelyet a város kapujánál szednek és amely helyenként változik, de mindenesetre összehasonlíthatatlanul magasabb, mint az, amelyet az előbbi osztály fizet. Továbbá az adó ugyanolyan súllyal nehezedik a legsilányabb, mint a drágább borokra; ugyanazt az adót fizetik az után, amelynek hektolitere 2, 3, 4 frankért kel el, és az után, amelyet 12–1500 frankért adnak; úgyhogy miközben a kiváló pezsgő, bordói és burgundi gazdag fogyasztója szinte semmit nem fizet, a munkás a maga silány bora után az eredeti érték 50, 100, sőt némely esetben 500–1000 százalékára rúgó adót fizet a kormánynak. Az ezen adóból származó bevételből 51 millió frankot fizetnek a szegényebb osztályok, és csupán 25 milliót a gazdagabb polgárok. Ilyen körülmények között a leghalványabb kétség sem lehet afelől, hogy ez az adó rendkívül káros a franciaországi bortermelésre nézve. E termék fő piacai, a városok, a bortermelőnek megannyi idegen országot jelentenek, ahol, mielőtt termékét eladni vinné, szabályos vámházi illetéket kell fizetnie az érték 50–1000 százaléka erejéig. A piac másik része, a vidék, legalábbis az eredeti érték 20–50 százalékát köteles adózni. Ennek elkerülhetetlen következménye az ország bortermelő vidékeinek tönkremenése. Igaz, hogy a bortermelés az adó ellenére növekedett, de a népesség sokkal gyorsabb ütemben szaporodott ennél a növekedésnél.

Hogyan lehetett hát a középosztály kormányzása idején fenntartani olyan

* – városi vámot – *Szerk.*

gyűlöletes adót, mint ez? Angliában, mondják majd önök, még Cobden és Bright is már rég elsöpörte volna. És valóban így tettek volna. De Franciaországban a gyárosok nem találtak sem egy *Cobdent* vagy *Brightot*, hogy legyőzhetetlen szívóssággal megvédje érdekeiket, sem egy *Peelt*, hogy engedjen követeléseiknek. A francia pénzügyi rendszer, ámbár a gyűlés többsége annyit magasztalta, az elképzelhető legzavarosabb és mesterkéltebb, mixtum compositum*. Az Angliában 1842 óta végrehajtott reformok közül Franciaországban Lajos Fülöp idején egyet sem kíséreltek meg. Postai illetékreformot szinte szentségtörésnek tekintettek Guizot áldott korszakában. A vám nem volt sem szabadkereskedelmi, sem pusztán kincstári, sem védő-, sem tiltóvám, és ma sem az, hanem mindenből van benne valami, kivéve a szabadkereskedelmet. Régi tilalmak és magas vámok, amelyeknek már sok éve nem volt semmi céljuk, sőt határozottan károsak a kereskedelemre, találhatók a vámtarifa minden részében. Mégsem mert senki hozzájuk nyúlni. A helyi adózás, minden 1000-nél több lakosú városban, közvetett, és a városba behozott termék után szedik. Így a kereskedelem szabadságát még belföldön is minden tíz–tizenöt mérföldön megakasztja egyfajta belföldi vámház.

Ez a helyzet, amely még egy középosztálybeli kormányra nézve is szégyenteljes, különböző okokból maradt érintetlen. Mindezen nyomasztó adózás ellenére, 1400-1500 millió frankos bevételek ellenére, minden év végén deficit volt, és minden négy-öt év után kölcsönt kellett felvenni. A párizsi tőzsde spekulánsai a profitcsinálás, nyerészkedés és kufárkodás kiapadhatatlan forrására találtak az államkincstár e nyomott állapotában. Ők és társaik alkották a két kamarában a többséget és ilyenképpen az állam valódi urai voltak és mindig új pénzkészleteket követeltek. Azonkívül pénzügyi reformot nem lehetett volna végrehajtani mélyreható intézkedések nélkül, amelyek egyensúlyba hozzák a költségvetést, megváltoztatják az adók elosztását és emellett, maguknak ezeknek a tőzsdéseknek a megadóztatásával, nagyobb politikai súlyt adnak a középosztály más frakcióinak. És hogy az ilyen változás milyen következményekkel járt volna Lajos Fülöp idejétmúlt kormányzása alatt, azt megítélhetik abból a viszonylag jelentéktelen ürügyből, amely a februári forradalomhoz vezetett.[4]

Ez a forradalom egyetlen olyan embert sem juttatott hatalomra, aki képes lett volna Franciaország pénzügyi rendszerének megreformálására. A „*National*" urai, akik ezt az ügykört birtokukba vették,[5] úgy érezték, hogy földre sújtja őket a deficit terhe. Sok kísérletet tettek valamilyen apránkénti

* – kotyvalék – *Szerk.*

reformra; mind eredménytelennek bizonyult, kivéve a sóadó eltörlését és a postai illeték reformját. Végül, egy kétségbeesési rohamában, az alkotmányozó gyűlés megszavazta a boradó eltörlését, és most a rend[6] „tisztes" és „mérsékelt" férfiúi a mostani becses gyűlésben visszaállítják! Sőt mi több, a miniszter* a sóadó visszaállítását és a postai illeték újrafelemelését tervezi, úgyhogy Franciaországban igen hamarosan visszaállítják majd a régi pénzügyi rendszert, örökös deficitjeivel és nehézségeivel, és következésképpen a párizsi tőzsde abszolút uralmát, nyerészkedésével, kufárkodásával és üzérkedésével együtt.

De a nép aligha veti alá magát békésen egy olyan intézkedésnek, amely visszaállítja egy létszükségleti cikk súlyos adóját a szegényekre nézve, miközben a gazdagokat szinte egyáltalán nem érinti. A szociáldemokrácia bámulatosan elterjedt Franciaország földművelő kerületeiben; és ez az intézkedés megnyeri majd neki azokat a hátralevő milliókat, akik tizenkét hónappal ezelőtt Louis Napoléonra, erre a nagyravágyó tökfilkóra szavaztak.[7] S ha a vidék már a szociáldemokrácia mellé állt, csak néhány hónapba, sőt hétbe telik, hogy a vörös zászló leng majd a Tuileriákon és az Elysée-palotán.[8] Csak akkor lehet majd gyökeresen felborítani a régi, elnyomó pénzügyi rendszert, egy csapással megszabadulva az államadósságtól, bevezetve a közvetlen, progresszív adózási rendszert és más, hasonlóan energikus jellegű intézkedéseket.

II

A vörös republikanizmus dicsőséges előrehaladásának szembeszökő bizonyítékai!

Párizs, 1850 január 21.

Legutóbbi levelem óta igen sok fontos esemény történt, de minthogy az olvasók többsége értesült róluk a napi- és hetilapokból, tartózkodom attól, hogy elejétől végéig elismételjem ugyanazt, s ehelyett arra korlátozom ezt a levelet, hogy néhány általános megjegyzést tegyek az ország helyzetéről.

Az utóbbi 12–15 hónap alatt a forradalmi szellem óriási haladást ért el egész Franciaországban. Egy osztály, amelyet társadalmi helyzete, amennyire ez civilizált társadalomban lehetséges, távol tartott a közügyek iránti érdeklődéstől, amelyet a régi monarchikus törvényhozás kizárt minden

* Achille Fould. – *Szerk.*

politikai jogból, amely soha nem olvasott újságot és amely mindazonáltal a franciák túlnyomó többségét alkotja – ez az osztály végre gyorsan magához tér. Ez a kisparasztság osztálya, amely körülbelül huszonnyolcmillió férfit, nőt és gyermeket számlál, soraiba tartozik nyolc-kilencmillió kisbirtokos, akik, szabad földtulajdon[9] formájában, Franciaország földjének legalább négyötödét birtokolják. Ezt az osztályt 1815 óta minden kormány elnyomta, nem kivétel ez alól az ideiglenes kormány sem, amely a Franciaországban igen súlyos földadó minden frankja után 45 centime pótadót vetett ki rá.[10] Ez az osztály, amelyet uzsorások bandája is elnyomott, akiknél tulajdonuk szinte kivétel nélkül meg volt terhelve rendkívül magas kamatú jelzáloggal, végre kezdi felismerni, hogy csak egy olyan kormány, amely a városi munkások érdekében tevékenykedik, szabadítja majd meg a nyomortól és az éhségtől, amelybe földparcelláik ellenére napról napra mélyebben belesüllyednek. Ez az osztály, amely nagymértékben kikényszerítette az 1789-es forradalmat és amely Napóleon hatalmas birodalmának alapzatát alkotta, most óriási többségében csatlakozott a forradalmi párthoz és Párizs, Lyon, Rouen és a többi francia nagyváros munkásaihoz. A föld művelői most elég világosan látják, mennyire becsapta őket Louis Napoléon, akinek elnöki többségéhez legalább hatmillió szavazatot ők adtak, és aki ezt a bor- és pálinkaadó újrakivetésével fizeti vissza nekik. Így hát a francia nép túlnyomó többsége most egyesült, hogy mihelyt megfelelő alkalom kínálkozik, megdöntse a tőkésosztály arcátlan uralmát; ez az osztály, miután a februári vihar letaszította, újra megragadta a kormányrudat és még sokkal pimaszabban gyakorolja hatalmát, mint a saját hőn szeretett Lajos Fülöpje alatt valaha is tette.

Az utóbbi hónapok története számtalan bizonyítékot nyújt erre az igen fontos tényre. Vegyük például D'Hautpoul miniszternek a zsandársághoz intézett körrendeletét, mellyel a kémkedést a legeldugottabb falu legsötétebb zugáig megszervezték; vegyük az iskolamesterek elleni törvényt,[11] akik a francia falvakban általában helységük közvéleményének legjobb kifejezői és akiket most kiszolgáltatnak a kormány kényének, mert most csaknem valamennyien szociáldemokrata nézeteket vallanak; és sok más tényt. De az egyik legszembetűnőbb bizonyíték az a választás, amely az imént zajlott le *Gard* département-ban. Ez a département mint a „fehérek" – a legitimisták – legősibb erőssége ismert. A köztársaságiak elleni legborzalmasabb gaztettek színhelye volt 1794-ben és 1795-ben, Robespierre bukása után; a „fehér terror" központja volt 1815-ben, amikor protestánsokat és liberálisokat nyilvánosan gyilkoltak meg, ezeknek az áldozatoknak az özvegyein, leányain és nővérein pedig a legszörnyűbb jellegű gazságokat követ-

ték el legitimista hordák, amelyeket a hírhedt Trestaillons vezetett és amelyek a legitim XVIII. Lajos kormányának oltalma alatt álltak. Nos ennek a département-nak küldöttet kellett választania egy elhalt legitimista* helyébe, s az eredmény egy teljesen vörös jelölt** nagy többsége volt, a két legitimista jelölt*** pedig feltűnő kisebbségben maradt.[12]

Egy másik bizonyíték a városi munkások és a vidéki parasztság e szövetségének gyors haladására az új közoktatási törvény[13]. A burzsoázia legmegcsontosodottabb voltairiánusai, még Thiers úr is, látják, hogy ezzel a haladással csak úgy szállhatnak szembe, ha lemondanak régi elméleteikről és elveikről, s a közoktatást kiszolgáltatják a papság kényének-kedvének!

Továbbá. Most valamennyi lapnak és közéleti személyiségnek, ha nem teljesen reakciósak, általános törekvése, hogy igényt tart az egykor megvetett „szocialista" címre. A szocializmus legrégibb ellenségei most szocialistáknak vallják magukat. A „National", sőt még a „Siècle"[14] is, amely Lajos Fülöp idején monarchista volt, kijelenti, hogy ő szocialista. Még Marrast, 1848 gyalázatos árulója is abban reménykedik, bár hasztalan, hogy megválasztják, ha szocialistának vallja magát. De a népet nem lehet így bolonddá tenni; a kötél, hogy felakasszák ezt a semmirekellőt, készen áll, és csak az alkalomra vár.

Ma a nemzetgyűlés a júniusi felkelés 468 hátralevő fogoly résztvevőjére vonatkozó törvényt tárgyalja; úgy akarják ezeket megölni, hogy Algéria legegészségtelenebb vidékeire deportálják és ott dolgoztatják őket.[15] Nem kétséges, hogy ezt a törvényt óriási többséggel elfogadják. De kevés kétség fér ahhoz, hogy mielőtt a munka e nagy csatájának szerencsétlen hősei elérik azt a partot, amelyet sírjuknak szánnak, a nép egy újabb rohama elsöpri e gyilkos törvény megszavazóit és talán a száműzetés e földjére szállítja majd a jelenlegi többségből azokat, akiknek esetleg sikerül megmenekülniök a nép gyorsabb, radikálisabb és teljesen jogos bosszújától.

III

Az idők jelei – A közelgő forradalom

Párizs, 1850 február 19.

Némiképpen korlátoznom kell e levél terjedelmét, de az e hónap folyamán megtörtént tények annyira szembeszökőek, hogy magukért beszélnek.

* De Beaune. – *Szerk.*
** Favand. – *Szerk.*
*** De Grail és de Lourdoueix. – *Szerk.*

A forradalom oly gyorsan halad, hogy mindenkinek látnia *kell* közeledését. A társadalom minden szférájában arról beszélnek, hogy küszöbön áll, és valamennyi külföldi lap, még ha ellenzi is a demokráciát, elkerülhetetlennek jelenti ki. Sőt mi több, szinte bizonyosra meg lehet jósolni, hogy ha valamilyen váratlan esemény más fordulatot nem ad a közügyeknek, akkor az egyesült rendpártiak[6] és a nép túlnyomó többsége közötti nagy harc aligha halasztható későbbre e tavasz végénél. És hogy mi lesz e harc kimenetele, ahhoz nem fér semmi kétség. Párizs népe annyira biztos abban, hogy igen hamarosan pompásabb alkalma nyílik egy forradalomra, mint amilyen csak volt valaha, hogy az az általános szabály a soraiban: „Kerüljünk minden kis civakodást, engedjünk mindenben, ami nem létfontosságú." Így aztán a kormány, minden erőfeszítése ellenére, a szabadságfák[16] kivágásának másnapján még egy kis utcai verekedésre sem tudta felingerelni a munkásokat, és a Porte Saint-Martin-nél levő fát körültáncoló egyének, amit az önök „Illustrated London News"-a oly félelmetesen ábrázolt, rendőrkémek bandája volt, akiknek egész napi munkája kárbaveszett a nép hidegvére miatt. Így hát, a kormánylapok ellenkező állítása dacára e hónap 24-e[17] igen nyugodtan fog eltelni. A kormány sokért nem adná, ha zavargás lenne Párizsban, néhány koholt összeesküvéssel és lázadással vidéken, hogy ostromállapotot rendelhessen el a fővárosra és azokra a département-okra, amelyekben március 10-én új küldötteket kell választani a versailles-i elítéltek helyébe.[18]

Néhány szót a katonai despotizmus új rendszeréről. Hogy a vidéket féken tartsa, a kormány feltalálta a főparancsnokok új rendszerét. Franciaország 17 katonai körzetét 4 nagy kerületbe egyesítették, ezek mindegyike egy tábornok parancsnoksága alatt áll, akik ilyen módon szinte egy keleti szatrapa vagy egy római prokonzul zsarnoki hatalmával bírnak. Ez a négy katonai kerület úgy van elhelyezve, hogy mintegy vasgyűrűvel körülveszik Párizst és Franciaország egész központját, azért, hogy elnyomják. De ezt a törvénytelen intézkedést nemcsak a nép miatt hozták, hanem a burzsoá ellenzék miatt is. A legitimista és az orléanista párt most elég világosan látja, hogy Louis Napoléon nagyon rosszul szolgálja őket. Szükségük volt rá mint eszközre a monarchia visszaállításához, mint szerszámra, amelyet félre lehet dobni, ha elhasználódott, s most azt látják, hogy maga is pályázik a trónra, és sokkal gyorsabban halad, mint ők szeretnék. Igen jól tudják, hogy ebben a pillanatban nincs semmi esélye a monarchiának, és hogy várniok kell; és mégis, Louis Napoléon minden tőle telhetőt megtesz, hogy döntésre vigye a dolgot, és hogy inkább megkockáztat egy forradalmat, amely a fejébe kerülhet, semhogy kivárja a maga idejét. Azt is tudják, hogy

sem a legitimista, sem az orléanista párt nem nyert annyi teret a másikkal szemben, hogy egyikük győzelme elvitathatatlan szükségességgé váljék; miként 1848 december 10. előtt, szükségük van egy újabb semleges emberre, aki mindkettejük közös érdekeinek megfelelően kormányoz, amíg ők kivárják az események alakulását. Ilyenképpen ez a két párt, a rendpártiak egyedül fontos frakciói, most ellenzik Louis Napoléon elnökségének meghosszabbítását, noha négy hónappal ezelőtt mindent megtettek volna ennek elérésére; újra, egyszerre, a köztársaság semleges talaját akarják, *Changarnier tábornokkal mint elnökkel.* Changarnier úgy látszik benne van a cselszövésben, s Napoléon, aki nem bízik benne, de nem meri meneszteni párizsi prokonzulátusából, a négy katonai kerületet mintegy béklyónak rakta köré. Ez a magyarázata annak, hogy Pascal Duprat úr (1848 júniusi áruló, aki most megint népszerűséget hajhász) beszédét az új katonai rendszer és maga Louis Napoléon ellen a többség igen türelmesen hallgatta. Ez alkalommal két furcsa incidens történt. Amikor Duprat úr, egy lap szerint, azt mondta, Louis Napoléonnak választania kell, hogy nagybátyja szerepét akarja-e, vagy Washingtonét, a baloldalról egy hang odakiáltotta: „vagy *Soulouque-ét, Haiti császáráét!*" *Erre az összehasonlításra a között, aki Franciaország császára szeretne lenni és egy olyan személy között, aki a nevetség leghálásabb tárgya minden párizsi „Charivari" számára, általános kacagás tört ki;* mindazonáltal még a nemzetgyűlés elnöke* sem lépett közbe. Önök láthatják, hogy még ez a becses többség is hogyan vélekedik Louis Napoléonról! Azután a hadügyminiszter** emelkedett szólásra, és a baloldal felé fordulva igen heves beszédét e szavakkal fejezte be: „Nos, uraim, ha el akarják kezdeni, mi készen állunk!"[19] A miniszternek ez a kijelentése bármi másnál jobban mutatja, hogy mindenki heves küzdelemre számít.

Közben a szocialista-demokrata párt tevékenyen készül a választásokra. Bár a „tiszteseknek és mérsékelteknek" van esélyük arra, hogy megválasszák egy vagy két jelöltjüket Párizsban, ahol mintegy hatvanezer munkást különböző ürügyekkel töröltek a választói névjegyzékből, mégis kétségtelen, hogy a szocialisták fényes győzelmet aratnak majd a département-okban. Maga a kormány is számít erre. Ezért intézkedést készített elő annak a felszámolására, amit most nyíltan az „általános választójog" összeesküvésének neveznek. Közvetetté szándékozik tenni a választást; a szavazók korlátozott számú elektort választanak, akik azután kinevezik a képviselőket. E kérdést illetően a kormány biztos a többség támogatásában. De minthogy ez

* Dupin. – *Szerk.*
** D'Hautpoul. – *Szerk.*

nyílt felrúgását jelenti az alkotmánynak, amelyet legkorábban 1851-ben lehet revideálni, mégpedig egy e célra választott nemzetgyűlésen, a nép részéről heves ellenállást várnak. Ezért a népet meg kell félemlíteni azzal, hogy idegen hadseregek jelennek meg a Rajnánál akkor, amikor ezt az intézkedést a parlament elé terjesztik. Ha erre valóban sor kerül – és Louis Napoléon úgy látszik, eléggé esztelen ahhoz, hogy megkockáztasson ilyesmit –, akkor önök meghallhatják majd, milyen is egy forradalom mennydörgése. És akkor isten irgalmazzon az összes Napóleonok, Changarnier-k és rendpártiak lelkének!

IV

A választások – A vörösök dicsőséges győzelme – Proletár fölény – A rendpártiak megdöbbenése – Új tervek a forradalom elnyomására és provokálására

Párizs, 1850 március 22.

Győzelem! Győzelem! A nép hallatta szavát, és oly hangosan hallatta, hogy a burzsoá uralom és burzsoá cselszövés mesterséges építménye alapjaiban rendült meg. *Carnot, Vidal, Deflotte*, Párizs népének képviselői, 127 000–132 000 szavazattal megválasztva, ez a nép válasza a kormány és a parlamenti többség gyalázatos provokációira. Carnot, a „National" frakciójának egyetlen olyan embere, aki az ideiglenes kormány idején nem hízelgett a burzsoáziának, hanem jókora adag gyűlöletét vonta fejére; Vidal, aki már rég nyíltan kommunistának vallotta magát; Deflotte, Blanqui klubjának alelnöke,[20] aki 1848 május 15-én az elsők között hatolt be a nemzetgyűlés épületébe,[21] ugyanezen év júniusában a barikádokon harcolók egyik vezetője volt, deportálásra ítélték, és most egyenesen a hajóbörtönből lép a törvényhozó gyűlés palotájába – ez az összeállítás[22] valóban figyelemre méltó! Ez mutatja, hogy ha a vörös párt diadala a kistulajdonos osztály és a proletárok szövetségének köszönhető, ez a szövetség egészen más feltételeken alapul, mint az az átmeneti szövetkezés, amely véghezvitte a monarchia megdöntését. Akkor a kistulajdonos osztály, a kispolgárság került az élre az ideiglenes kormányban és még inkább az alkotmányozó gyűlésben, és igen hamar kiküszöbölte a proletárok befolyását. Most, ellenkezőleg, a munkások a mozgalom vezetői, a kispolgárság pedig, amelyet a tőke szintén elnyomott és tönkretett és amelyet 1848 júniusában tett szolgálataiért csőddel jutalmazott, kénytelen követni a proletárok forradalmi menetét. A falusi bérlők ugyanebben a helyzetben vannak, úgyhogy ezeknek az osz-

tályoknak az egész tömegét, amelyek most szemben állnak a kormánnyal – és ők alkotják a franciák túlnyomó többségét –, a proletárosztály vezeti és irányítja, s érzik, hogy a tőke nyomásától való saját felszabadulásuk érdekében a munkások teljes és feltétlen felszabadulásában kell bízniok.

A vidéki választások szintén igen kedvezőek voltak a vörös párt számára. Jelöltjeik kétharmadát sikerült bejuttatniok, a rendpártiaknak[6] egyharmadát.

Ez a párt, illetve pártok tömörülése, bámulatosan megértette a nép világos figyelmeztetését. Most már saját szemükkel látják biztos bukásukat, ha engedik, hogy az 1852-es általános választásokat – mind a nemzetgyűlését, mind az új elnökét – a jelenlegi szavazási rendszerrel tartsák meg. Tudják, hogy a nép oly gyorsan sereglik a vörös zászló köré, hogy még addig az időpontig sem lesznek képesek tovább kormányozni. Az egyik oldalon áll az elnök és a nemzetgyűlés, a másikon a nép óriási tömege, amely napról napra erősebben szerveződik legyőzhetetlen falanxszá. Így hát a konfliktus elkerülhetetlen; és minél tovább várnak a rendpártiak, annál nagyobb a remény a nép győzelmében. A rendpártiak tudják ezt és ezért, mihelyt lehet, döntő csapást kell mérniök. Felkelést provokálni, mihelyt lehet, s a végsőkig küzdeni, ez az egyetlen megmaradt esélyük. Azonkívül a március 10-i választások után a Szent Szövetségnek nem lehet már kétsége afelől, milyen irányt kell követnie. Svájc most nem jöhet számításba.[23] A forradalmi Franciaország megint egész ijesztő nagyságában magasodik fel előtte. Franciaországot kell hát megtámadnia, mégpedig minél előbb. A Szent Szövetségnek fogyóban van a pénze, és most igen kevés az esélye, hogy újabb szállítmányokat kap ebből a kívánatos áruból. A különböző hadseregeket nem lehet már sokáig fenntartani belföldön, vagy szélnek kell ereszteni őket, vagy tartsák fenn önmagukat az ellenség költségén. Önök látják tehát, hogy ha legutóbbi levelemben a forradalom és a háború gyors közeledéséről írtam, az események teljesen igazolták jóslatomat.*

A rendpártiak egyelőre megint félretették belső viszályaikat. Újra egyesültek, hogy megtámadják a népet. Leváltják a párizsi helyőrséget, amelynek háromnegyede a vörös listára szavazott,[24] s tegnap a kormány a nemzetgyűlés asztalára tett egy törvényt, amely visszaállítja az újságok bélyegilletékét, egy másik törvényt, amely megkétszerezi az óvadékösszeget, melyet minden újságnak letétbe kell helyeznie, és egy harmadikat, amely eltörli a választói gyűlések szabadságát.[25] Ezeket más törvények követik majd: az egyik felhatalmazza a rendőrséget, hogy kiutasítsa Párizsból bármelyik

* *V. ö. 11. old. – Szerk.*

munkást, aki nem ott született; a másik feljogosítja a kormányt, hogy *bírói ítélet nélkül Algériába deportáljon minden olyan állampolgárt, akire rábizonyítják, hogy titkos társaság tagja*, és sok más törvény, az egészet pedig megkoronázza az általános választójog elleni többé-kevésbé közvetlen támadás. Tehát, mint látják, lázadást provokálnak a dolgozó osztályok összes jogainak és kiváltságainak szétzúzásával. Lázadás következik be, és a nép, egyesülve a nemzetőrség zömével, igen hamar lerázza majd ezt a gyalázatos osztálykormányt, amely, noha teljesen képtelen bármi másra, mint gyűlöletes elnyomásra, arcátlanul „a társadalom megmentőjének" nevezi magát!!!

V

Párizs, 1850 április 20.

A forradalom kitörését, amely a március 10-i választások óta elkerülhetetlenné vált, késleltette mind a kormánynak, mind azoknak az embereknek a gyávasága, akik ez idő szerint a párizsi mozgalom vezetését vállalták. A kormányt és a nemzetgyűlést annyira megrémítette a március 10-i szavazás és a hadseregbeli zendülő szellem ismétlődő bizonyságai, hogy nem mertek azonnal valamiféle döntést hozni. Elhatározták, hogy újabb elnyomó törvényeket bocsátanak ki, ezeket legutóbbi levelemben felsoroltam; de ha a kormány és a többség néhány vezetője bízott is ezekben a rendszabályokban, a tagok többsége nem, sőt a kormány is igen hamarosan elvesztette bizalmát bennük. Így hát a legszigorúbb elnyomó törvényeket nem terjesztették elő, és még azok is, amelyeket benyújtottak – a sajtóra és a választói gyűlésekre vonatkozó törvények –, igen kétes fogadtatásra találtak a többségnél.

Másrészt a szocialista párt nem használta ki a győzelmet úgy, ahogy kellett volna. A magyarázat erre igen egyszerű. Ez a párt nemcsak munkásokból áll, hanem most magában foglalja a boltosok osztályának nagy tömegét is, egy olyan osztályét, amelynek szocializmusa valóban sokkal félénkebb, mint a proletároké. A boltosok és kisiparosok nagyon jól tudják, hogy a tönkremenéstől való saját megmenekülésük teljesen a proletárok felszabadulásától függ; hogy érdekeik elválaszthatatlanul összefonódtak a munkásokéival. De azt is tudják, hogy ha a proletárok forradalommal megszerzik a politikai hatalmat, őket, a boltosokat, teljesen félreállítják és arra korlátozzák, hogy elfogadjanak a munkásosztály kezéből mindent, amit adhat nekik. Ha viszont a mostani kormányt békés eszközökkel sikerül megdön-

teni, akkor a boltosok és kisiparosok, mivel a legkevésbé kellemetlenek a most ellenzékben levő osztályok közül, szép csendesen beléphetnek a kormányba és hatalmukba keríthetik, ugyanakkor a lehető legkisebb részt juttatva a munkásoknak. A kistulajdonos osztály tehát ugyanannyira megrémült a saját győzelmétől, mint a kormány a saját vereségétől. Látták, hogy szemük előtt megindul egy forradalom, és azonnal igyekeztek megakadályozni. Erre kész eszköz kínálkozott. Vidal polgártársat Párizson kívül Alsó-Rajna département-ban is megválasztották. Rávették, hogy az alsó-rajnai mandátumot fogadja el, és ilyenképpen új választást kell tartani Párizsban. De világos, hogy amíg a népnek lehetőséget adnak békés győzelmek aratására, soha nem fog fegyverek után kiáltozni, vagy ha mégis kiprovokálnának egy lázadást, a győzelemre való igen kis eséllyel fog harcolni.

Az új választást e hónap 28-ára tűzték ki, s a kormány azonnal kihasználta a békülékeny boltosok által teremtett kedvező helyzetet. A miniszterek kiástak régi rendőrségi szabályokat, hogy kiutasítsanak Párizsból egy csomó munkást, akik pillanatnyilag munka nélkül voltak; s megmutatták, hogy a javasolt törvény nélkül is el tudnak járni a választói gyűlések ellen, azzal, hogy egyenesen véget vetettek valamennyinek.[26] A nép, tudva, hogy a választás előestéjén nem harcolhat sikerrel, engedett. A teljesen a boltosok kezében levő szocialista-demokrata sajtó természetesen mindent elkövetett, hogy nyugton tartsa. E sajtó viselkedése a szabadságfák[16] esete óta igen gyalázatos volt. Számos alkalom lett volna arra, hogy a nép felkeljen, de a sajtó mindig békét és nyugalmat prédikált, a boltosok képviselői pedig a választási bizottságban és más szervezetekben folyton igyekeztek kisebbíteni egy utcai győzelem esélyeit, békés levezető csatornákat nyitva a népi elkeseredésnek.

A hibás álláspontot, amelyre a vörös párt kényszerült, és az előnyt, amelyet az új választás a rendpártiaknak adott, teljes mértékben megmutatta a két szemben álló jelölt neve. A vörös jelölt, Eugène Sue, kiváló képviselője annak a jó szándékú, ömlengő, szentimentális boltos-szocializmusnak, amely, minthogy korántsem ismeri el a proletárok forradalmi küldetését, inkább látszatfelszabadításukra törekszik a kistulajdonos osztály jóakaró védnöksége alatt. Mint politikus, Eugène Sue nulla, mint tüntetés, a jelölése visszafelé tett lépés a március 10-én meghódított pozícióból. De el kell ismernünk, hogy ha már a szentimentális szocializmus divatja járja, Sue neve a legnépszerűbb, amit indítványozni lehet, és nagy esélye van a megválasztásra.

Másrészt a rendpártiak annyira magukhoz tértek, hogy Eugène Sue-vel, akinek a neve semmit nem jelent, vagy nagyon keveset, olyan nevet állítot-

tak szembe, amely mindent jelent, Leclerc urat, a júniusi felkelés napjainak burzsoá spártaiját.[27] Leclerc nyílt válasz De Flotte-ra és nyílt provokálása a munkásoknak, nyíltabb, mint amilyen bármi más név lehetne. Leclerc mint Párizs képviselőjelöltje, ez megismétlése D'Hautpoul tábornok szavainak: „Nos, uraim, ha az utcára akarnak menni, mi készen állunk!"

A megismételt párizsi választás, mint látják, semmi előnyt nem nyújt, ellenkezőleg, máris sok hátránnyal járt a proletár pártra nézve. De itt meg kell említenem még egy tényt. A március 10-i választást a régi névjegyzék alapján bonyolították le; az április 28-it az április 1-én hatályba lépő új, revideált választói névjegyzék alapján kell megtartani, s ebből a revideált jegyzékből különböző ürügyekkel *húsz-harmincezer munkást töröltek*.

De még ha ez alkalommal a rendpártiak[6] csekély többséget érnek is el, nem lesznek győztesek. Továbbra is tény, hogy általános választójoggal nem kormányozhatják többé Franciaországot. Továbbra is tény, hogy a hadsereg nagymértékben meg van fertőzve szocializmussal és csupán alkalomra vár a nyílt lázadáshoz. Továbbra is tény, hogy Párizs munkásainak nagyobb a kedvük, mint valaha, hogy véget vessenek a jelenlegi helyzetnek. Soha azelőtt nem foglaltak olyan nyíltan állást, mint most a választói gyűléseken, amíg be nem tiltották őket. S a kormány, amely kénytelen megtámadni az általános választójogot, ezzel alkalmat ad majd a népnek egy olyan harcra, amelyben biztos a proletárok győzelme.

VI

[1850 május vége][28]

Ha a proletárok tűrik, hogy elvegyék tőlük a választójogot, akkor beletörődnek abba, *hogy a februári forradalmat, ami őket illeti, megsemmisítsék*. Számukra akkor nem létezik többé a köztársaság. Kizárják őket belőle. Engedik ezt?

A törvényt bizonyára megszavazzák. Egyetlen betűjét sem enyhítik. A többség akarata, ebben a kérdésben, már világosan megmutatkozott.[29] S a mostani helyzetben senki nem tudja megmondani, mi fog történni, hogy a nép felkel-e és megdönti a kormányt és a nemzetgyűlést, vagy vár egy más alkalomra. Párizs nyugodtnak látszik; nincs semmi közvetlen jele egy közelgő forradalomnak; de egy szikra elegendő, hogy iszonyú robbanást idézzen elő.

Ez a robbanás előbb is bekövetkezhetett volna a nép vezetőinek áruló viselkedése nélkül, akik mást sem tettek, mint „békét", „higgadtságot"

és „fenséges nyugalmat" prédikáltak. Ez azonban nem tarthat sokáig. Franciaország helyzete rendkívül forradalmi. A rendpártiak nem állhatnak meg ott, ahol vannak. Mindennap kell lépniök egyet, hogy tarthassák magukat. Ha ez a törvény keresztülmegy anélkül, hogy forradalmat provokálna, újabb, hevesebb és nyíltabb támadásokat fognak intézni az alkotmány és a köztársaság ellen. *Lázadást* kívánnak, és forradalomban lesz részük, mégpedig hamarosan. Ezért vegyük figyelembe, hogy ez *hetek*, talán *napok* kérdése, nem *évek*é.

VII

Párizs, 1850 június 22.

A választójogi „reform" törvényét megszavazták, és Párizs népe nem mozdult meg. Az általános választójogot megszüntették anélkül, hogy a legcsekélyebb kísérlet történt volna zavargásra vagy tüntetésre, és Franciaország munkásai megint azok, akik Lajos Fülöp idején voltak: politikai páriák, elismert jogok nélkül, szavazat nélkül, fegyverek nélkül.

Valóban furcsa, hogy Franciaországban az általános választójogot, amelyet 1848-ban könnyen nyertek el, 1850-ben még sokkal könnyebben törölték el. De az ilyen hullámhegyek és -völgyek nagyon is megfelelnek a francia jellemnek és igen gyakran előfordulnak a francia történelemben. Angliában ilyesmi lehetetlen volna. Ott, ha egyszer bevezetik az általános választójogot, ez örökre szóló vívmány lenne. Egyetlen kormány sem merne hozzányúlni. Képzeljük csak el azt a minisztert, aki annyira esztelen, hogy komolyan latolgatja a gabonatörvények visszaállítását. Az egész nemzet iszonyú kacagása elsöpörné.

Párizs népe kétségtelenül súlyos hibát követett el azzal, hogy nem használta fel az általános választójog megszüntetése által adott alkalmat a felkelésre. A hadsereg hangulata kedvező volt, a kistulajdonos osztály rákényszerült, hogy a néppel tartson, és a hegypárt, sőt még Cavaignac pártja is tudta, hogy a felkelés veresége esetén elkerülhetetlenül megsínylené azt, akár a nép mellett állt, akár nem. Ilyenképpen a kistulajdonos osztálynak és parlamenti szervének, a hegypártnak legalábbis az erkölcsi támogatása biztos volt ez alkalommal, mihelyt a felkelés kitör; és ezzel a hadsereg nagy részének ellenállása megtört volna. De az alkalmat elszalasztották, részben a parlamenti vezetők és a sajtó gyávasága miatt, részben a párizsi nép jelenlegi sajátos lelkiállapota miatt.

A főváros munkásai jelenleg átmeneti állapotban vannak. A különböző

szocialista rendszerek, amelyekről eddig vitatkoztak soraikban, többé nem felelnek meg nekik; és meg kell vallanunk, hogy a francia szocializmus valamennyi rendszerében együttvéve nem sok az igazán forradalmi. Másrészt a nép, mivel oly sokszor becsapták azok, akik az élére állottak, annyira mélységesen bizalmatlan mindenkivel szemben, aki valaha vezetőjeként tevékenykedett – még Barbès vagy Blanquit sem kivéve –, hogy elhatározta, nem tesz semmit azért, hogy e vezetők valamelyikét hatalomra juttassa. Ilyenképpen a munkásosztály egész mozgalma kezd más, sokkal forradalmibb jelleget ölteni. A nép, ha egyszer elkezd önállóan gondolkozni, megszabadul a régi szocialista hagyománytól, hamarosan talál majd olyan szocialista és forradalmi formulákat, amelyek sokkal világosabban fejezik ki az ő szükségleteit és érdekeit, mint bármi, amit a *nevében* találtak fel rendszeralkotók és szónokló vezérek. És ekkor, így elérkezve az érettséghez, a nép újra fel tudja majd használni mindazt a tehetséget és bátorságot, ami a régi vezetők soraiban található, anélkül, hogy bármelyiküknek az uszályába szegődne. S a párizsi nép e lelkiállapotával magyarázható az általános választójog megszüntetésekor tanúsított közömbössége. A nagy küzdelem elhalasztódik arra a napra, amikor az állam két vetekedő hatalma, az elnök vagy a nemzetgyűlés közül az egyik vagy mindkettő megpróbálja megdönteni a köztársaságot.

S ennek a napnak hamarosan el kell jönnie. Önök emlékeznek, hogyan kérkedett minden reakciós lap az elnök és a többség szívélyes egyetértésével. Most ez a szívélyes egyetértés a két vetélytárs élethalálharcává oldódott fel. Az elnöknek, a választási törvényhez való hozzájárulása áraként, megígértek 3 000 000 frank (120 000 £) évi pótlékot az illetményéhez, amely pótlékra az eladósodott Louis Napoléonnak égető szüksége volt, ezenkívül előkészítő lépésnek tekintette elnöksége tíz évre való meghosszabbításához. Alighogy a választási törvényt elfogadták, a miniszterek közbeléptek és kérték az évi hárommilliót. De a többség hirtelen megriadt. Minthogy már nem tekinti a félkegyelmű Louis Napoléont komoly trónkövetelőnek, korántsem hajlandó beleegyezni elnökségének meghosszabbításába, ellenkezőleg, minél előbb meg akar szabadulni tőle. Különbizottságot nevez ki, hogy tegyen jelentést a törvényjavaslatról, és a bizottság jelentése ellenzi a javaslat elfogadását. Nagy megdöbbenés az Elysée-palotában. Napoléon lemondással fenyegetőzik. Igen komoly összeütközés áll küszöbön az állam két hatalma között. A kormány, egy csomó bankár és sok más „rendbarát"[6] közvetít, eredmény nélkül. Különféle „egyezségeket" javasolnak; hiába. Végül eljutnak egy módosításhoz, amely, úgy látszik, többé-kevésbé kielégít minden felet. A többség, amely nem teljesen biztos abban, mi lenne a kö-

vetkezménye az elnökkel való szakításnak és eddig még nem kötötte meg a megállapodást, amely a legitimistákat és az orléanistákat egy párttá egyesítené, úgy látszik, kissé meghátrál és hajlandó folyósítani a pénzt más formában. A vita hétfőn zajlik le; hogy mi lesz az eredmény, azt senki nem tudja megmondani. De egy komoly szakítás Napoléonnal véleményem szerint még nem felel meg a royalista többség politikai vonalának.[30]

A megállapodásról, amely egyesítené az orléanistákat és a legitimistákat, a Bourbon-ház ifjabb és idősebb ágát, jelenleg többet beszélnek, mint valaha. Tény, hogy igen élénk tárgyalások folynak ebben a kérdésben. Az utazásnak, amelyet Thiers, Guizot urak és mások tettek St. Léonardsba, Lajos Fülöp halálos ágyához, éppen ez volt a céljuk. Nem fogom elismételni önöknek a különféle verziókat, amelyek ennek az ügynek az állásáról és az említett utazáson elért eredményekről keringenek. A napilapok több mint eleget beszéltek erről. De tény, hogy az orléanista és a legitimista párt Franciaországban csaknem megegyezett a feltételekben, és az egyetlen nehézség az, hogy a két vetekedő ág elfogadja ezeket a feltételeket. Henrik, Bordeaux hercege legyen király, és minthogy nincs gyermeke, Párizs grófjának, Lajos Fülöp unokájának az adoptálása és trónöröklése szabályos utódlás révén szinte magától értetődik és nem okoz nehézségeket. Azonkívül a háromszínű zászlót meg kell tartani. Az öreg Lajos Fülöp várható halála megkönnyítené ezt a megoldást. Ő úgy látszik beleegyezett, és Bordeaux hercege, úgy tűnik, szintén elfogadta az egyezményt. Azt mondják, hogy csupán az orléans-i hercegné – Párizs grófjának anyja – és a sógora, Joinville jelent akadályt a megegyezés útjában. Louis Napoléont állítólag kifizetik tízmillió frank készpénzzel.

Nem kétséges, hogy végül is létrejön ez vagy egy hasonló megegyezés; és mihelyt ezt megkötötték, következik majd a köztársaság elleni nyílt támadás. Időközben a département-ok gyűléseinek előcsatározást kell kezdeniök. Ezeket éppen most hívták egybe rendes ülésezési idejük előtt, és várhatóan felszólítják majd a nemzetgyűlést az alkotmány revíziójára. Ugyanezt tavaly is fontolgatták, de akkor maguk e gyűlések korainak vélték. Nem kétséges, hogy ezúttal jóval több merészséget tanúsítanak majd, különösen a választójogra mért sikeres csapás után. S akkor eljön az alkalom, amikor a népnek meg kell mutatnia, hogy ha egy ideig tartózkodott is erejének érvényesítésétől, nem akarja, hogy visszavessék a restauráció leggyalázatosabb korszakába.

Utóirat. Éppen most olvastam egy kis röpiratot, amelyet három souért (fél pennyért) árusítanak és a „République"-kel ingyen osztogatnak. A röpirat igen meghökkentő leleplezéseket tartalmaz a royalisták cselszövéseiről

és összeesküvéseiről, 1848 tavaszáig visszanyúlva. Szerzője bizonyos Borme, akit tanúként hallgattak ki Barbès és Blanqui perében Bourges-ban.[31] Bevallja, hogy fizetett royalista ügynök, és teljesen hamisan tanúskodott ebben a perben. Azt állítja, hogy az 1848 május 15-i egész megmozdulás a royalistáktól ered, és sok más igen fura dolgot mond. Van itt olyasmi is, ami a „Times"-ra vonatkozik.[32] Borme megadja nevét és címét. Párizsban él. A röpirat olyan, hogy még több leleplezést vonhat maga után. Igen komolyan felhívom rá a figyelmüket.

VIII

Párizs, 1850 július 23.

Mint legutóbbi levelemben előre láttam, a nemzetgyűlés végül megszavazta Louis Bonaparte-nak a juttatást – lényegében megadta neki azt az összeget, amelyet kívánt, olyan formában, amely mélységesen megalázta őt egész Franciaország szemében. Ezután a nemzetgyűlés folytatta elnyomó tevékenységét a sajtótörvény elfogadásával. Bármilyen brutális volt ez a törvény, ahogy kezdeményezője, Baroche úr kezéből kikerült, ártatlan és ártalmatlan volt ahhoz képest, amivé a többség rosszakarata tette. A sajtó iránti veszett és mégis tehetetlen gyűlöletében a többség szinte vakon osztogatta csapásait, nem törődve azzal, hogy a „jó" vagy a „rossz" sajtót találja-e. Így hát a „gyűlölet törvényét" elfogadták. A pénzóvadékot felemelték. Az újságok bélyegilletékét visszaállították. Külön bélyegilletéket róttak a „tárcaregényre", az újság regények közlésére szánt részére – ez az intézkedés teljesen érthetetlen volna, ha nem válasz lett volna Eugène Sue megválasztására, akinek a szocialista regényeivel keltett hatását a többség még nem felejtette el. Minden olyan mű, amelyet bizonyos méretnél kisebb heti vagy havi részekben tesznek közzé, ugyanúgy bélyegköteles, mint az újságok. És végül minden újságban megjelenő cikket el kell látni a szerző aláírásával.

Ez a törvény, amilyenné a többség vak dühe tette, nemcsak a szocialista és a republikánus sajtót érinti súlyosan, hanem az ellenforradalmi sajtót is, s talán ezt sokkal súlyosabban, mint az ellenzékit. A republikánus publicisták neve eléggé jól ismert, és nem sokat számít, hogy aláírják-e cikkeiket vagy sem; de ha a „Journal des Débats", az „Assemblée Nationale", a „Pouvoir", a „Constitutionnel"[33] stb. köteles kirukkolni munkatársainak nevével, vezércikkei azonnal elvesztik minden befolyásukat még állandó olvasóikra is. Egy nagy napilap neve, különösen egy rég fennállóé, tisztes

emberek számára, mindig tisztes cégjelzés; de ha ezeket a cégeket – Bertin és Tsa, Véron és Tsa, Delamarre és Tsa – fel kell bontani irodalmi összetevőikre, ha ez a titokzatos „Tsa" szétesik megvásárolható, nagy gyakorlattal rendelkező „penny a liner"-ekre*, akik készpénzért minden lehetséges ügyet megvédtek, mint Granier de Cassagnac, vagy ostoba vénasszonyokra, akik magukat államférfiaknak nevezték, mint Capefigue, ha mindezek az apró emberek, akik fennen hallatják hangjukat és hosszú cikkeket ontanak, az új törvény értelmében napfényre kerülnek, siralmas képet nyújt majd a tisztes sajtó.

Igaz, hogy az új törvény következtében, az újságok felemelt ára miatt az olvasók igen széles köre ki van rekesztve az értesülés szerzésének e módjából. Mind az újságok, olcsó időszaki termékek, mind más népszerű kiadványok elérhetetlenné válnak sok munkásnak, és különösen a falusiak többségének. De a sajtó mindig csupán segédeszköze volt a parasztság agitálásának; ez az osztály sokkal inkább a saját anyagi szenvedéseire és az adóemelésre érzékeny, mint a sajtó szavalására; és amíg a mostani burzsoá kormány nem találja meg – és sohasem képes erre – az eszközöket, hogy könnyítsen a parasztságra nehezedő uzsora- és adóterhen, addig elégedetlenség és „forradalmi tendenciák" jelentkeznek majd ebben az újonnan felébredt osztályban. Ami pedig a városi munkásokat illeti, őket nem lehet teljesen kizárni az újságolvasásból, s ha az olcsó időszaki kiadványok megszűnnek, ezt ellensúlyozni fogják a titkos társaságok, titkos vitaklubok stb. növelésével. De ha a kormány a forradalmi röpiratok és időszaki kiadványok számának csökkentése tekintetében elért is némi eredményt, az egész kiadói és könyvkereskedői szakma tönkretevése árán érte el ezt; mert ezek a szakmák nem élhetnek meg az új törvény szabta korlátozások között. S ezért nagyon valószínű, hogy ez jócskán hozzájárul majd a rendpárt[6] felbomlásához a nemzetgyűlésen belül és kívül.

Mihelyt a sajtótörvényt megszavazták, a nemzetgyűlés megint világosan értésére adta Louis Napoléonnak, hogy nem szabad túllépnie az alkotmány szabta határokat. A bonapartista lap, a „Pouvoir" egyik cikke nem túlságosan hízelgő megjegyzéseket tett a nemzetgyűlésre. Kiásták a restauráció egy régi törvényét, a „Pouvoir" kiadóját bíróság elé állították kiváltság megsértése miatt és elítélték 5000 frank (200 £) bírságra, amelyet persze azonnal kifizetett.[34] A büntetés nem volt túl szigorú, de a gyűlés határozata eléggé jelentős. „Alacsonyan ütünk, de magasabbra szándékozunk találni", mondta az egyik képviselő, és zajosan megéljenezték.

* – „bértollnokokra", „firkászokra" – *Szerk.*

A gyűlés ezután elhatározta, hogy augusztus 11-től három hónapra elnapolja ülésezését. Az alkotmány rendelkezése szerint huszonöt tagú bizottságot kellett választania, amely az elnapolás alatt köteles Párizsban maradni és szemmel tartani a végrehajtó hatalmat. A többség vezetői, abban a hitben, hogy már eléggé megalázták Louis Napoléont, e jelöltek listáját úgy állították össze, hogy az csupán a többség tagjait foglalta magában: orléanistákat, mérsékelt legitimistákat, néhány bonapartistát, de egyetlen republikánust vagy ultralegitimistát sem. Ám a szavazáskor az összes bonapartistákat kibuktatták, s helyükbe néhány mérsékelt republikánust és több ultralegitimistát választottak, ezzel újra kimutatva, hogy a gyűlés semmiképpen nem kér az államcsínyből, amelyről Louis Napoléon mindig álmodik.

Nem hiszem, hogy bármi komoly dolog történjék, amíg kísérletet nem tesznek a köztársaság megdöntésére – akár az elnök, akár valamelyik royalista csoport. Ez kétségtelenül felrázná a népet aléltságából; s ez az esemény 1852 májusáig biztosan bekövetkezik, de a pontos idejét nem lehet megjósolni.

Letters from France

A megírás ideje: 1849 december 20–1850 július 23.

A megjelenés helye: „The Democratic Review", 1850 január – augusztus

Eredeti nyelve: angol

Jelzés: Saját tudósítónktól

[Friedrich Engels]

Levelek Németországból[35]

I

A politikai helyzet Németországban Poroszország és Ausztria viszálya a főhatalomért

(Saját tudósítónktól)

Köln, 1849 december 18.

„Rend uralkodik Németországban." Ez a mostani nagy jelmondata uralkodóinknak, akár hercegek, arisztokraták, burzsoák, akár valamely más frakciója ennek az újonnan alakult pártnak, amelyet önök Angliában a *rend-üvöltők* [order-mongers][36] pártjának nevezhetnének. „Rend uralkodik Németországban"; és mégis soha, még a hajdani „szent római birodalom" idején sem volt Németországban olyan zűrzavar, mint most a „rend" uralma alatt.

A régi rendszerben, az 1848-as forradalom előtt, legalább tudtuk, kik kormányoznak bennünket. A régi frankfurti szövetségi gyűlés[37] éreztette hatását a sajtószabadság elleni törvényekkel, rendkívüli törvényszékekkel, korlátokkal még azokkal a látszatalkotmányokkal szemben is, amelyekkel bizonyos német államok lakosságának megengedett volt általtnia magát. De most! Magunk is aligha tudjuk, hány központi kormányt kaptunk ebben az országban. Itt van, először, a birodalmi kormányzó*, akit a szétkergetett nemzetgyűlés[38] iktatott be, és aki, bár semmi hatalma nincs, a legnagyobb makacssággal ragaszkodik tisztségéhez. Itt van, másodszor, az „Interim"[39], olyasvalami, amiről senki sem tudja pontosan, hogy micsoda, de mintegy a régi szövetségi gyűlés felélesztése, Poroszország régi domináló befolyása alá helyezve, és amely „Interim" bökdösi az öreg kormányzót (aki többé-

* János főherceg. – *Szerk.*

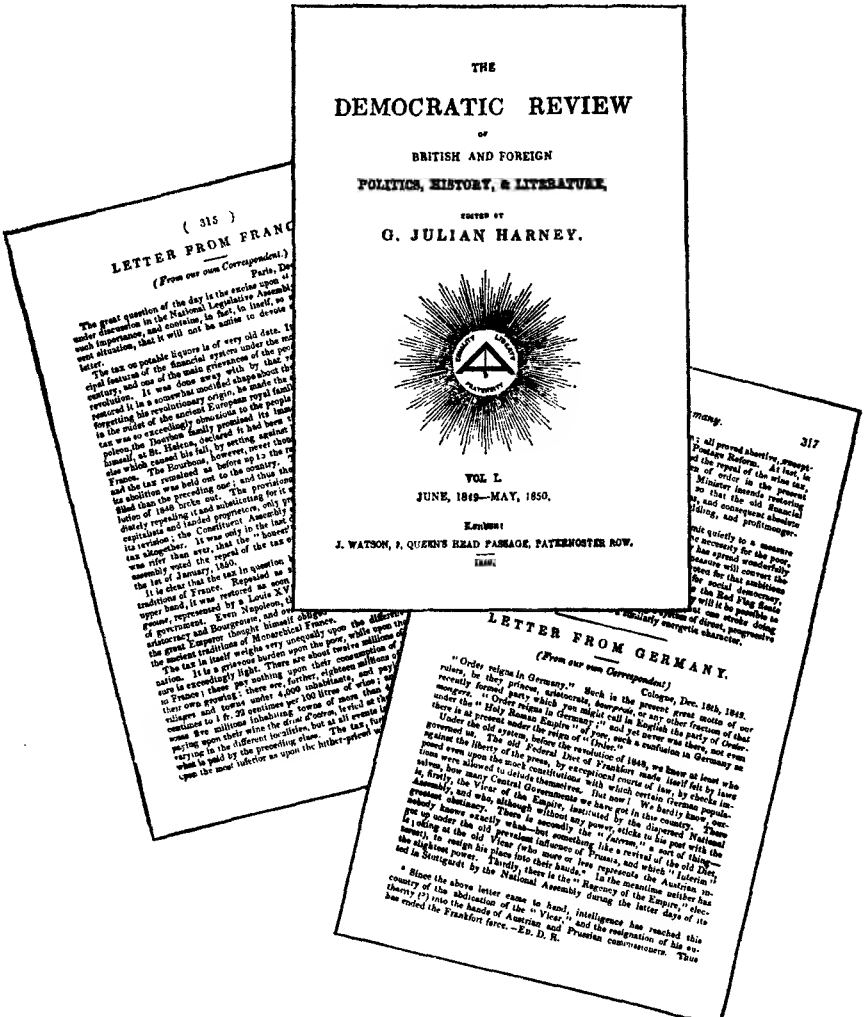

A „Democratic Review" címlapja és Engels „Levelek Franciaországból" és „Levelek Németországból" c. cikksorozatainak kezdőoldalai

kevésbé az osztrák érdeket képviseli), hogy engedje át tisztét az ő javára.* Közben egyiknek sincs a legcsekélyebb hatalma sem. Harmadszor, itt van a „birodalmi régenstanács"[41], amelyet Stuttgartban választott meg a nemzetgyűlés, létezésének utolsó napjaiban – és ennek a gyűlésnek a maradványai, a „határozott baloldal" és a „szélső baloldal", amely két baloldal, a „régenstanács" mellett, Németország „mérsékelt és filozofikus" demokratáit és szatócsait képviseli. Ez a „birodalmi" kormány a svájci Bern egy kocsmájában tartja üléseit és körülbelül annyi hatalma van, mint az előbbi kettőnek. Negyedszer, itt van az, amit a háromkirályok szövetségének[42] vagy a „Korlátozott [Confined] (vagy Finomított [Refined], nem tudom, melyik) Szövetségi Államnak" neveznek, amelyet abból a célból hoztak létre, hogy a porosz királyt császárrá tegyék Németország összes kisebb államai *felett*. Azért nevezik a „háromkirályok szövetségének", *mert* valamennyi király, a porosz királyt kivéve, ellenzi! és azért nevezi magát a „Korlátozott Szövetségi Államnak", mert jóllehet már május 28. óta megszületőben van, semmi remény nincs arra, hogy valaha is olyasmit produkál, ami élethez hasonló!! Itt van, ötödször, a négy király, Hannover, Szászország, Bajorország és Württemberg uralkodói, akik elhatározták, hogy úgy tesznek, ahogy nekik tetszik, és nem vetik alá magukat a fenti „központi tehetetlenségek" egyikének sem, és végül itt van Ausztria, amely minden eszközt megpróbál, hogy fenntartsa főhatalmát Németországban és ezért támogatja a négy királyt a porosz befolyástól való függetlenedési törekvéseiben. Közben a *valóságos* kormányok, amelyeké a hatalom, azok Ausztria és Poroszország. Ők uralkodnak Németország felett katonai zsarnoksággal, s tetszésük szerint hoznak és törölnek el törvényeket. Birtokaik és függő területeik között terül el, mintegy semleges talajként, a négy királyság, s ezen a talajon, és különösen Szászországban ütköznek majd össze egymással a két nagyhatalom igényei. De nincs esély komoly konfliktusra közöttük. Mindkettő, Ausztria és Poroszország, nagyon jól tudja, hogy erőiknek egyesítve kell maradniok, ha féken akarják tartani a forradalmi szellemet, amely elharapódzott egész Németországban, Magyarországon és Lengyelországnak az említett hatalmakhoz tartozó részein. Egyébként szükség esetén „szeretett sógorunk", minden oroszok ortodox cárja[43] közbelépne és megtiltaná ausztriai és poroszországi helytartóinak, hogy tovább viszálykodjanak egymással.

* Amióta a fenti levelet megkaptuk, megérkezett ebbe az országba a hír, hogy a „kormányzó" lemondott és átengedte a hatalmát (?) az osztrák és a porosz megbízottaknak. Így végződött a frankfurti bohózat. – A „Democratic Review" szerkesztősége.[40]

A kormányok, igények, követelések, a német szövetségi alkotmány e felülmúlhatatlan zűrzavarának van azonban egy óriási előnye. A német republikánusok mind ez ideig megoszlottak föderalistákra és unitaristákra, az előbbiek fő ereje délen volt. A zűrzavarnak, amely minden olyan kísérletet követ, hogy Németországot föderatív állammá szervezzék újjá, nyilvánvalóvá kell tennie, hogy minden ilyen terv elvetélt, keresztülvihetetlen és őrült, s hogy Németország túlságosan előrehaladt a civilizációban ahhoz, hogy más formában lehessen kormányozni, mint *egységes és oszthatatlan, demokratikus és szociális német köztársaságot.*

Szerettem volna néhány szót szólni Waldeck és Jacoby felmentéséről,[44] de a helyszűke meggátol ebben. Beérem annak kijelentésével, hogy legalábbis néhány hónapig a porosz kormány semmiképpen sem érhet el politikai perekben elmarasztaló ítéletet, kivéve talán néhány távoli zugban, ahol az esküdtek annyira fanatizáltak, mint az ulsteri orangisták[45].

II

Érdekes leleplezések Németország zsarnokairól – Tervezett háború Franciaország ellen – A közelgő forradalom

Köln, 1850 január 20.

Egy nappal azután, hogy elküldtem önöknek legutóbbi tudósításomat, érkeztek ide hírek „a kérdés megoldásáról", hogy ki uralkodjék egész Németország felett. Az „Interim"[39], amely két osztrák és két porosz küldöttből áll, végre rávette az öreg János főherceget, hogy vonuljon vissza az üzlettől. Következésképpen ők vették át egy hatalom gyeplőit, amely azonban nem fog sokáig tartani. Május hónapban lejár, és jó okunk van arra számítani, hogy még e határidő előtt bizonyos „kellemetlen események" elsöprik Németország e négy ideiglenes uralkodóját. A katonai zsarnokság e négy csatlósának neve igen jellegzetes. Ausztria Kubeck urat küldte, aki pénzügyminiszter volt *Metternich alatt*, és Schönhals tábornokot, a hóhér Radetzky jobbkezét. Poroszországot Radowitz tábornok képviseli, a jezsuita rend tagja, a király kedvence és fő kieszelője mindazoknak az összeesküvéseknek, amelyekkel Poroszországnak pillanatnyilag sikerült levernie a német forradalmat; továbbá Bötticher úr, a forradalom előtt Kelet-Poroszország tartomány kormányzója, ahol szeretettel (?) emlékeznek rá, mint nyilvános gyűlések „legyőzőjére" és a spiclirendszer megszervező-

jére. Nem szükséges elmondanom önöknek, miket művel majd ez a csirkefogó banda. Csupán egy esetet említek. A württembergi kormány, a forradalom által kényszerítve, szerződést kötött Thurn und Taxis herceggel – akinek, mint tudják, monopóliuma van levelek postai továbbítására és utasok szállítására Németország nagy részében, a kormányok kizárásával[46] –, a württembergi kormány, mondom, szerződést kötött ezzel az országos méretű rablóval, hogy ez, egy takaros összegért, lemond monopóliumáról az említett kormány javára. Minthogy az idők jobbra fordultak azok számára, akik a nemzet fosztogatásából élnek, Thurn und Taxis herceg többre értékeli monopóliumát a kikötött összegnél is, s nem akar lemondani róla. A württembergi kormány, megszabadulva a külső nyomástól, ezt a véleményváltoztatást teljesen ésszerűnek találja; mindkét fél az „Interim"-hez folyamodik – a herceg nyíltan, az említett kormány titokban –, amely a régi, 1815-ös okmány egyik cikkelyét véve ürügyül, a szerződést semmisnek és törvénytelennek nyilvánítja. Ez nagyon rendben van. Sokkal jobb, hogy Thurn und Taxis úr néhány hónappal tovább megtartja a kiváltságát; a nép, amikor véget vet valamennyi kiváltságnak, nemcsak hogy elveszi majd tőle anélkül, hogy bármit adna neki, hanem ellenkezőleg, visszaadatja vele még azt a pénzt is, amelyet eddig rabolt tőle.

Az ausztriai katonai zsarnokság napról napra tűrhetetlenebbé válik. A sajtót szinte a megszüntetésig redukálták, minden közszabadságot eltöröltek, az egész ország hemzseg a rendőrkémektől – bebörtönzések, haditörvényszék, korbácsolások az ország minden részében – ezt jelentik a gyakorlatban azok a tartományi alkotmányok, amelyeket a kormány időről időre közhírré tesz, és amelyeket egy cseppet sem átall megsérteni már közzétételük pillanatában[47]. De mindennek van határa, még az ostromállapotoknak és a kard uralmának is. A hadseregek pénzbe kerülnek, és a pénz olyan dolog, amit még a leghatalmasabb császár sem teremthet kedve szerint. Az osztrák kormánynak eddig iszonyú papírpénz-kibocsátással sikerült a felszínen tartania pénzügyeit. De ennek is vége; és ama porosz hadnagy ellenére, aki egyszer párbajra akart hívni, mert azt mondtam neki, hogy egy király vagy császár nem csinálhat annyi papírtallért, amennyit szeretne[48] – e mélyenszántó közgazdász ellenére az osztrák császár azt látja, hogy papírpénzét, ámbár nem átváltható, 20–30 százalékkal számítolják le ezüstre és csaknem 50 százalékkal aranyra. A külföldi kölcsön, amelyet kibocsátani szándékozott, meghiúsult Cobden úr erőfeszítései által. Külföldi tőkések csupán 500 000 £-et jegyeztek, s neki ezen összeg tizenötszörösére van szüksége; kimerült országa viszont semmit sem tud kölcsönözni neki. A deficit, amely szeptember végén tizenöt és félmillió volt, ez idő

szerint elérte a húsz–huszonnégymilliót – a magyarországi háború költségeinek nagy részét 1849 utolsó negyedében ki kellett fizetni. Ilyenképpen Ausztria számára csupán egy alternatíva van: vagy csőd, vagy külföldi háború, hogy a hadsereg kifizetődjék és hogy visszaszerezze kereskedelmi hitelét megnyert csatákkal, meghódított tartományokkal és kivetett hadisarcokkal. Így hát Cobden úr, amikor a béke megóvásának ürügyén ellenezte az osztrák és az orosz kölcsönt[49], bárki másnál inkább siettette – mivel Oroszország ugyanolyan kényes helyzetben van, mint Ausztria – ezt az együttes hadjáratot a francia köztársaság ellen, amely semmilyen körülmények között sem késhet sokáig.

Poroszországban a „királyi lelkiismeretesség" egy másik cselekedetének vagyunk tanúi. Mint tudják, IV. Frigyes Vilmos, az az ember, aki soha nem szegte meg a szavát, 1848 novemberében erőszakkal szétkergette a nemzetgyűlést és saját szíve szerinti alkotmányt erőszakolt népére; hozzájárult ahhoz, hogy ezt a szépséges műalkotást az összehívandó első parlament felülvizsgálja; ennek a parlamentnek a második kamaráját (alsóházát), még mielőtt eljuthatott volna az ügy felülvizsgálásához, feloszlatták, újabb választási reformot erőszakoltak a népre, ezzel az általános választójogot igen takarosan eltörölték, és biztosították a földbirtokos nemesség, a kormányhivatalnokok és a burzsoák többségét.[50] Ez a kamara – amelynek választásakor minden demokrata megtagadta a szavazást, úgyhogy a választók összlétszámának egyötöde vagy egyhatoda választotta meg – ez a kamara, a régi kamarához csatlakozva, hozzáfogott az alkotmány felülvizsgálásához és persze még elfogadhatóbbá tette a király számára, mint amilyenné ő maga eredetileg tette. Most szinte teljesen eltörölték. Nos, azt hiszik, őfelsége kegyeskedik elfogadni ezt a módosított alkotmányt és letenni a benne előírt esküt? De nem ám. Hűséges parlamentjének királyi üzenetet küld, megállapítva, hogy nagyon tetszett neki az, amit két kamarája művelt az ő alkotmányával, de mielőtt „királyi lelkiismeretessége" megengedi neki az említett eskü letételét, saját alkotmányát meg kell változtatni mintegy tucatnyi pontban.[51] És melyek ezek a pontok? Nos, őfelsége annyira szerény, hogy nem kíván többet a következő csekélységeknél: 1. Az első kamara, amelyet most a nagybirtokosok és tőkések választottak, legyen teljességgel Lordok Háza, amely magában foglalja a királyi hercegeket, mintegy száz örökletes főnemest, akiket őfelsége választ ki, hatvan főnemest, akiket a nagybirtokosok választanak, harmincat a nagytőkések, hatot az egyetemek. 2. A miniszterek a királynak és az országnak felelősek, nem a parlamentnek. 3. Mindazon adók, amelyek most a költségvetésben szerepelnek, örök időkre vetendők ki, a parlamentnek nincs joga megtagadni őket.

4. „Csillagkamara"[52], azaz legfelsőbb törvényszék politikai bűnök tárgyalására – esküdtszékekről említés sem történik. 5. Külön törvény a parlament második kamarája hatáskörének meghatározására és korlátozására stb. Nos, hogy vélekednek önök erről? Őfelsége ráerőszakol a jó poroszokra egy új alkotmányt azzal, hogy a parlament módosíthatja. Parlamentje módosítja úgy, hogy kihúz belőle mindent, ami népi jogok maradványának tűnhet. A király pedig, nem elégedve meg ezzel, kijelenti, hogy „királyi lelkiismeretessége" tiltja, hogy a saját alkotmányát, amelyet saját érdekében módosítottak, elfogadja az említett további módosítások nélkül. Ez valóban igazi „királyi"-fajta lelkiismeretesség! Kevés az esély arra, hogy akár ez a mostani látszatparlament is meghajoljon ilyen arcátlanság előtt. A következmény feloszlatás lesz és egyelőre minden parlament vége Poroszországban. Mindennek a titka az imént említett nagy koalíciós háború előrevetítése. A Poroszország trónján ülő „lelkiismeretes" úriember azt reméli, hogy lázadó országát márciusban vagy áprilisban lerohanja egymillió ázsiai barbárral, hogy „saját dicsőséges hadseregével" Párizs ellen vonul és meghódítja ezt a szép országot, amely az ő szívet melengető pezsgőjét termeli. S ha a köztársaságot eltörölték, Szent Lajos sarját* visszahelyezték Franciaország trónjára, mire valók az alkotmányok és parlamentek odahaza?

Közben a forradalmi szellem gyorsan újjáéled egész Németországban. A legmegrögzöttebb exliberális**, aki 1848 márciusa után csatlakozott a királyhoz, hogy a nép ellen harcoljon, most látja, hogy bár – ahogy Németországban mondják – csak a kisujját nyújtotta az ördögnek, ez az úriember már az egész kezét megragadta. A legjobb bizonyíték erre az, hogy az esküdtszékek politikai perekben folyton felmentő ítéleteket hoznak. Minden nap új ténnyel szolgál erre. Így például néhány nappal ezelőtt itt Kölnben felmentették azokat a mülheimi munkásokat, akik 1849 májusában felszedték a vasúti sineket, hogy megakadályozzák csapatok küldését a felkelt Elberfeldbe.[53] Dél-Németországban a pénzügyi nehézségek és a megnövekedett adók minden burzsoának megmutatják, hogy ez a jelenlegi állapot nem tarthat sokáig. Badenban ugyanazokat a burzsoákat, akik a legutóbbi felkelést elárulták és megéljenezték a poroszok érkezését, megbüntették és őrületbe kergették ugyanezek a poroszok és a kormány, amely a poroszok védelme alatt romlásba és kétségbeesésbe dönti őket. A munkások és paraszt-

* Chambord grófja. – *Szerk.*
** Camphausen. – *Szerk.*

tok pedig mindenütt készenlétben vannak, várják a jeladást a felkelésre, amely ezúttal nem csitul el, amíg nincs biztosítva a proletárok politikai uralma és társadalmi haladása. *És ez a forradalom közeledik.*

III

A porosz király feleskűszik az alkotmányra
és „az Urat szolgálja!" – A Szent Szövetség
nagy összeesküvése –
A közeledő támadás Svájc ellen –
Franciaország tervezett elfoglalása és felosztása!

Köln, 1850 február 18.

Őfelsége Poroszország királya végre letette az esküt az úgynevezett „alkotmányra".[54] Kétségtelen, hogy erre a királyi bohózatra soha nem került volna sor, ha nem nyújt alkalmat beszéd mondására. De ez a szónokolni szerető felség a szónoklás kedvéért elhatározta, hogy lenyeli az esküt, ugyanolyan alázatosan, ahogy előtte mindenki szeme láttára lenyelt oly sok kellemetlen dolgot, például a híres „Le a kalappal!" felszólítást, amelyet a berlini nép kiáltott oda neki 1848 március 19-én.[55] Az eskünek nincs jelentősége. Mi egy király esküje, különösen egy IV. Frigyes Vilmosé! A beszéd a fődolog, és ez valóban értékes beszéd. Képzeljék csak el, ő porosz felsége a legnagyobb komolysággal kijelentette, és sem ő, sem senki más a gyűlésben nem nevette el magát, hogy *ő becsületes ember*, és hogy azt akarja adni, ami a legdrágább neki – királyi szavát! De, folytatja a legfurább szónoki fogások sorozata után, csak azzal a feltétellel adja szavát, ha lehetővé teszik számára, hogy ezzel az alkotmánnyal kormányozzon és teljesítse három évvel ezelőtt tett ígéretét, tudniillik „Én és házam az Urat akarjuk szolgálni!"[56]

Hogy mit ért ez az újdivatú „becsületes ember" az alkotmánnyal való kormányzáson és az Úr szolgálásán, az már elég világossá vált. Ez óta az eskü-komédia óta őfelsége miniszterei már előálltak: először is két törvénnyel, amelyek csaknem teljesen eltörlik a sajtószabadságot és az egyesülési és gyülekezési jogot; másodszor tizennyolcmillió tallér (két és félmillió font sterling) követelésével a *hadsereg növelésére*. Nyilvánvaló, hogy mit jelent ez. Először részenként felszámolják azt a kevés látszatszabadságot; amit a becses álalkotmány meghagyott a népnek, és azután hadi létszámra növelik a hadsereget, s Oroszországgal és Ausztriával együtt Franciaország

ellen vonulnak. Kétségtelen, hogy a burzsoá kamarák mindebbe beleegyeznek és ezáltal lehetővé teszik a király számára, hogy az alkotmánnyal kormányozzon és házával együtt az Urat szolgálja.

A porosz hitelt a hadsereg számára, „hogy megfeleljen a tavasszal talán jelentkező eshetőségeknek", egybe kell vetni a Szent Szövetség[23] más intézkedéseivel, hogy világosan átlássunk cselszövéseiken. Poroszország a tizennyolcmillión kívül már tárgyal egy tizenhatmilliós kölcsönről – látszólag a nagy keleti vasút építésének céljára. Az orosz kölcsön ügye óta önök nagyon is jól tudják, milyen pompás ürügyül használják a Szent Szövetség kormányai a vasutakat pénzszerzésre. Ilyenképpen Poroszország hamarosan ötmillió font sterlinget szerez, amely teljes egészében a hadügyminisztérium rendelkezésére áll majd. Oroszország a már megszerzett ötmillió font sterlingen kívül egy harminchatmillió ezüstrubel, vagyis ötmillió font sterling összegű újabb kölcsönben szándékozik megállapodni. Csupán Ausztria kénytelen, legutóbbi pénzszerzési próbálkozásának gyenge eredménye után, beérni azzal, amit belföldön kaphat. Deficitje, ahogy legutóbbi levelemben megállapítottam, valójában kétszázmillió forint (húszmillió font sterling) egy év alatt! Így hát Oroszország és Poroszország pénzt szerez, hogy háborút csináljon, Ausztriának viszont háborút kell csinálnia, hogy pénzt szerezzen!

Kétségtelen, hogy ha Franciaországban nem lesznek kellemetlen események, a „szent" hadjárat a jövő hónapban megindul Svájc és talán Törökország ellen. Oroszország Lengyelországban és szomszédságában 350 000 főnyi hadsereget tart, amely kész azonnal menetelni. Máris szerződést kötött nagy élelmiszerkészletekre, amelyek a jövő hónapban szállítandók, nem Lengyelországba, hanem Poroszországba, Danzigba. A porosz hadsereg – most körülbelül 150 000 fő – egy hónap alatt 350 000-re növelhető a tartaléknak és a Landwehr első korosztályának behívásával. Az osztrák hadsereget – körülbelül 650 000 fő – soha nem csökkentették, ellenkezőleg, növelték a magyar foglyokkal. A külső háborúhoz rendelkezésre álló összes haderő körülbelül egymillió fő lehet; de a poroszok és osztrákok kétharmada meg van fertőzve a demokratikus kórral, és igen valószínű, hogy átállna a másik oldalra, mihelyt erre alkalom kínálkozik.

Az első ürügy Svájc megtámadására az, hogy német emigránsok élnek ebben az országban. Ez az ürügy hamarosan megszűnik, mivel a szövetségi kormány gyáva üldözései közvetlenül vagy közvetve rákényszerítenek minden emigránst Svájc elhagyására. Most talán 600 német emigráns van ebben az országban, és még ezeknek is hamarosan távozniok kell. De akkor van egy másik ürügy – Poroszország követelése, hogy állítsák helyre a porosz

király hatalmát Neuchâtel exhercegségben, amely 1848-ban köztársasággá kiáltotta ki magát.[57] És még ha ezt a követelést teljesítenék is, újra felvetődik a Sonderbund kérdése az új szövetségi alkotmánnyal kapcsolatban, amely 1848-ban felváltotta a Szent Szövetség által garantált 1814-es régi reakciós szerződést. Ilyenképpen Svájcnak nem lesz semmi lehetősége a háború és az idegen megszállás elkerülésére.

De a Szent Szövetség végső célja Franciaország elfoglalása és felosztása. A terv, amellyel egyszer s mindenkorra végezni akarnak ezzel a nagy forradalmi központtal, a következő: Franciaországot, miután meghódították, három királyságra osztják: a délnyugatit, vagyis Aquitániát (Bordeaux fővárossal) Henriknek, Bordeaux hercegének adják; a keletit, vagyis Burgundiát (Lyon fővárossal) Joinville hercegnek; és az északit, vagyis a tulajdonképpeni Franciaországot (Párizs fővárossal) Louis Napoléonnak juttatják a Szent Szövetségnek tett kiváló szolgálataiért. Ily módon Franciaország, évszázadokkal ezelőtti régi megosztott állapotába visszavetve, teljesen erőtlen lesz. Mit szólnak ehhez a takaros tervhez, amely kétségtelenül a porosz király „történelmi" elméjében keletkezett?

De biztosíthatom önöket, hogy a nép – amelyet a Szent Szövetség kihagyott a számításából – igen hamar véget vet mindezeknek az összeesküvéseknek és fondorlatoknak, mégpedig, mihelyt a Szent Szövetség megkezdi terveinek végrehajtását. Mert a népnek kinyílt a szeme, mind Franciaországban, mind Németországban, és szerencsére elég erős ahhoz, hogy legyőzze valamennyi ellenfelét, mihelyt általános, döntő és nyílt harcra kerül sor. S akkor a demokrácia ellenségei rémülten látni fogják, hogy 1848 és 1849 mozgalmai semmik voltak ahhoz az egyetemes tűzvészhez képest, amely elégeti majd Európa régi intézményeit és megvilágítja a győzelmes nemzetek útját a szabad, boldog és dicsőséges jövő felé.

Letters from Germany
A megírás ideje: 1849 december 18–1850 február 18.
A megjelenés helye: „The Democratic Review", 1850 január – március
Eredeti nyelve: angol
Jelzés: Saját tudósítónktól

Unter der Presse befinden sich:

Karl Marx's
gesammelte Aufsätze,

herausgegeben

von

Hermann Becker.

Marx's Arbeiten sind theils in besondern Flugschriften, theils in periodischen Schriften erschienen, jetzt aber meistens gar nicht mehr zu bekommen, wenigstens im Buchhandel ganz vergriffen. Der Herausgeber glaubt deßhalb, dem Publikum einen Dienst zu erweisen, wenn er mit Bewilligung des Verfassers diese Arbeiten, welche gerade ein Decennium umfassen, zusammenstellt und wieder zugänglich macht.

Der Plan ist auf 2 Bände berechnet; der Band wird 25 Bogen umfassen. Dem zweiten Bande wird Marx's Portrait beigegeben. Die, welche bis zum 15 März 1851 auf diese Bände subscribiren, erhalten solche in 10 Heften à 8 Sgr. Nach diesem Termine tritt der Ladenpreis, 1 Thlr. 15 Sgr. per Band, ein.

Der erste Band wird Marx's Beiträge zu den „Anekdota" von Ruge, der (alten) „Rheinischen Zeitung" (namentlich über Preßfreiheit, Holzdiebstahlsgesetz, Lage der Moselbauern u. s. w.), den deutsch-französischen Jahrbüchern, dem Westf. Dampfboote, dem Gesellschaftsspiegel u. s. w. und eine Reihe von Monographien enthalten, die vor der Märzrevolution erschienen, aber, wie Marx an Becker schreibt, „leider" noch heute passen.

Bestellungen nimmt an:

Hermann Becker hirdetménye „Karl Marx összegyűjtött írásai" tervezett kiadásáról[56]

Karl Marx és Friedrich Engels

Értesítés

Olyan körülmények, amelyeket a szerkesztőségnek nem állt módjában megakadályozni, késleltették a „Neue Rheinische Zeitung" első számának megjelenését.[59] A második szám ezért legkésőbb két héttel az első után fog megjelenni és a többi között a következő cikkeket tartalmazza:

Karl Marx: 1848-tól 1849-ig. II. 1849 június 13. – III. Június 13. hatása a kontinensre. – IV. A mostani helyzet; Anglia.[60]

Friedrich Engels: A német birodalmi alkotmány-hadjárat. III. Pfalz. – IV. A hazáért halni.[61]

A harmadik szám tartalma, a többi között:

Karl Marx: Mi a polgári tulajdon? II. A földtulajdon. – A londoni német Munkásegyletben tartott előadások.[62]

W. Wolff: A német parlament utolsó napjai.
Poroszország pénzügyi helyzete stb. stb.[63]

Gondoskodni fogunk arról, hogy a jövőben a számok minden hónap elseje és tizedike között jelenjenek meg.

A szerkesztőség[64]

Anzeige

A megírás ideje: 1850 február kozepe

A megjelenés helye: „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue", 1. sz., 1850 január

[Friedrich Engels]

Egy forradalom két éve; 1848 és 1849[65]

1848–1849-ben Kölnben megjelent a „Neue Rheinische Zeitung" („Új Rajnai Újság") című német napilap. Ez a lap, amelyet Karl Marx főszerkesztő, Friedrich Engels, Georg Weerth, Freiligrath, a híres költő, F. és W. Wolff és mások adtak ki, igen hamar rendkívül nagy népszerűségre tett szert, mert lendületesen és bátran védelmezte a leghaladóbb forradalmi elveket és a proletárok érdekeit, akiknek az egyetlen orgánuma volt Németországban. A porosz kormány a Rajna-tartományban tavaly májusban kitört sikertelen felkeléseket felhasználta arra, hogy a szerkesztők elleni különféle üldözésekkel beszüntesse a lapot. Ennek következtében a szerkesztők elhagyták az országot, hogy új tevékenységi területet keressenek az akkoriban készülődő vagy végbemenő különböző mozgalmakban. Néhányan közülük Párizsba mentek,[66] ahol küszöbön állt egy döntő fordulat (június 13.), és ahol a német forradalmi pártot képviselték a francia demokrácia központjában; egy másik* elfoglalta helyét a német nemzetgyűlésben, amelyet akkor felkelésbe kergettek; megint másik** Badenba ment és a forradalmi hadseregben harcolt a poroszok ellen. E felkelések veresége után száműzetésbe kerültek Angliában, Svájcban és Franciaországban. Minthogy egyelőre nem volt lehetőségük napilap létesítésére, havi folyóiratot alapítottak, hogy ez szolgáljon orgánumukul, amíg a körülmények meg nem engedik, hogy újra elfoglalják régi helyüket országuk napisajtójában.

E kiadvány első számát éppen most kaptuk meg. Címe ugyanaz, mint a napilapé volt: *„Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue", szerkeszti Karl Marx.*

Az első szám csupán három cikket tartalmaz. A forradalom elmúlt két évéről szóló cikksorozat első cikkével kezdődik, amelyet a főszerkesztő, Karl Marx írt. Utána következik egy beszámoló a Nyugat- és Dél-Német-

* W. Wolff. – *Szerk.*
** Engels. – *Szerk.*

országban tavaly májusban, júniusban és júliusban lezajlott felkelő hadjáratról, írta Friedrich Engels, és végül egy cikk Karl Blind (a badeni ideiglenes kormány volt párizsi nagykövete) tollából a badeni pártok helyzetéről. Ezek az utóbbi cikkek, bár sok fontos leleplezést tartalmaznak, főleg a német olvasónak érdekesek. Az első cikk olyan témával foglalkozik, amely kiváltképpen érdekli minden ország olvasóit, főleg a munkásosztályt. Azonkívül ez a téma Marx polgártársban olyan íróra talált, aki minden tekintetben meg tud felelni neki. Ezekből az okokból kötelességünknek tartjuk, hogy kivonat formájában közöljünk belőle annyit, amennyit korlátozott terjedelmünk csak megenged.

Az említett cikk a februári forradalmat tárgyalja; okait és eredményeit, s az utána következő eseményeket az 1848 júniusi nagy felkelésig.

Néhány fejezet kivételével az 1848–1849-es forradalmi évkönyvekben minden fontosabb szakasznak ez a címe: *A forradalom veresége*! De ami ezekben a vereségekben megveretett, az nem a forradalom volt. Ellenkezőleg, csak a forradalmi párt nem forradalmi elemei verettek meg*; személyek, illúziók, elképzelések, tervek, amelyek többé-kevésbé nem forradalmi jellegűek voltak; olyan elemek, amelyektől a felforgatás pártja** a februári forradalom előtt nem volt mentes, amelyektől nem a februári győzelem, hanem csakis egy sor vereség szabadíthatta meg. Más szavakkal: a forradalmi haladás nem az első győzelem közvetlen tragikomikus eredményeivel tört magának utat, hanem fordítva, főleg azáltal, hogy létrehozott egy egységes, hatalmas ellenforradalmat, létrehozott egy olyan ellenfelet, amely ellen folytatott harcában érlelődhetett csak a felforgatás pártja valóban forradalmi párttá.

Ez a fő téma, amelyet Marx polgártárs kifejt cikkében. Azzal kezdi, hogy feltárja a februári forradalom okait és sokkal mélyebben gyökerező okokat mutat ki, mint a tárggyal korábban foglalkozó írók erre képesek voltak. Az utóbbi húsz év franciaországi eseményeinek minden történetírója általánosan egyetértett abban, hogy Lajos Fülöp idején az egész burzsoázia volt az uralkodó erő Franciaországban; hogy az 1847. évi botrányos leleplezések voltak a forradalom fő okai, és hogy ez a forradalom a proletárok közvetlen harca volt a burzsoázia ellen. Marx polgártárs tolla alatt ezek az állítások, bár nem cáfolja őket közvetlenül és abszolúte, fontos módosulásokon mennek át.

---

* *Marxnál*: A forradalom előtti hagyományos koloncok voltak, olyan társadalmi viszonyok eredményei, amelyek még nem éleződtek éles osztályellentétekké – *Szerk.*

** *Marxnál*: a forradalmi párt – *Szerk.*

Ez a német történész bebizonyítja, hogy Lajos Fülöp idején nem az egész burzsoá osztály kezében összpontosult a hatalom, hanem csak ezen osztály egyik frakciójában, amelyet Franciaországban finánc arisztokráciának neveznek, Angliában pedig bank-, tőzsdei, vasúti stb. tőkének, vagyis pénztőkének, szemben az ipari tőkével.

Lajos Fülöp idején nem az egész francia burzsoá osztály uralkodott az ország felett, hanem csak ennek az osztálynak egyik frakciója: bankárok, tőzsdekirályok, vasútkirályok, bányakirályok és a hozzájuk csatlakozó földtulajdonosok egy része – az úgynevezett *finánc arisztokrácia*. Ez ült a trónon, ez diktált a kamarákban törvényeket, ez osztogatta az állami állásokat a minisztériumtól egészen a dohányárudáig. Az *ipari* burzsoázia a hivatalos ellenzék egy részét alkotta; a kamarákban csak mint kisebbség volt képviselve. Ellenzékisége annál határozottabbá vált, minél tisztábban bontakozott ki a finánc arisztokrácia egyeduralma és minél inkább megszilárdultnak vélte ő a saját uralmát a proletárok felett a munkások 1832-es, 1834-es és 1839-es sikertelen felkelései* után[67]... A kistőkések, a szatócsvilág** valamennyi árnyalata, úgyszintén a parasztosztály teljesen ki volt rekesztve a politikai hatalomból.

A finánc arisztokrácia e kizárólagos uralmának szükségszerű következményeképpen minden közérdeket alárendeltek az ő érdekének; az államot puszta eszköznek tekintette arra, hogy rovására növelje a maga vagyonát. Marx polgártárs igen erőteljesen írja le, hogyan valósították meg ezt a botrányos rendszert Franciaországban tizennyolc éven át; hogyan vált az államadósság felduzzasztása, az állami kiadások növelése, a soha véget nem érő pénzügyi nehézségek és az állampénztár hiányai megannyi forrássá, amelyből újabb gazdagság áradt a pénzlordok zsebébe, forrássá, amelyet évről évre akadálytalanabbul áradóvá tettek, hogy annál gyorsabban kimerítsék az ország tartalékait; hogyan nyújtottak a kormány kiadásai, a hadsereg és a hajóraj, a vasutak és más közmunkák száz meg száz alkalmat, amelyet a pénzemberek mohón megragadtak a közönség meglopására csalárd szerződésekkel stb. Egyszóval –

A júliusi monarchia nem egyéb volt, mint a francia nemzeti gazdagság kiaknázására alakult részvénytársaság, amelynek osztalékai a miniszterek, kamarák, 240 000 választó és többé-kevésbé nagyszámú függelékük között oszlottak meg. Lajos Fülöp ennek a társaságnak a George Hudsonja*** volt – *Robert Macaire*[68] a trónon. A kereskedelmet, ipart, mező-

* *Marxnál*: vérbefojtott zendülések – *Szerk.*
** *Marxnál*: a kispolgárság – *Szerk.*
*** *Marxnál*: az igazgatója – *Szerk.*

gazdaságot, hajózást, az ipari burzsoázia érdekeit ez a rendszer szükségképpen állandóan veszélyeztette és csorbította.

Minthogy a nyerészkedés* hozta a törvényeket, vezette az államigazgatást, rendelkezett valamennyi szervezett közhatalom felett, uralkodott a közvéleményen a tények és a sajtó révén, ezért a társadalom minden területén, az udvartól le egészen a café borgne-ig** megismétlődött ugyanaz a prostitúció, ugyanaz a szemérmetlen csalás, ugyanaz a kóros szenvedély, meggazdagodni nem a termelés útján, hanem már meglevő idegen gazdagság elcsalása útján; a társadalomnak*** főként a csúcsain úrrá lett az egészségtelen és léha vágyak féktelen, magukkal a polgári törvényekkel is minden pillanatban összeütköző érvényre juttatása, amelyben a játékból származó gazdagság, természetének megfelelően, kielégülését keresi, ahol az élvezet crapuleux-vé° válik, ahol pénz, mocsok és vér egybefolyik. A finánccarisztokrácia a szerzési módjában éppúgy, mint élvezeteiben nem egyéb, mint *a lumpenproletariátusnak a polgári társadalom magaslatain való újjászületése.*

1847 botrányos leleplezései, Teste, Praslin, Gudin, Dujarrier ügyei napvilágra tárták ezt az állapotot. A kormány gyalázatos magatartása Krakkó[69] és a svájci Sonderbund[57] ügyében a végsőkig megbántotta a nemzeti büszkeséget, ezzel szemben a svájci liberálisok győzelme és az 1848 januári palermói forradalom[70] fellelkesítette az ellenzéket.

Az általános elégedetlenség kitörését végül siettette és a rossz hangulatot lázadássá érlelte két gazdasági világesemény. Az első ezek közül az 1845-ös és 1846-os burgonyavész és rossz termés volt.°° Az 1847-es drágaság Franciaországban, akárcsak a kontinens többi részén, véres összeütközéseket idézett elő. A finánccarisztokrácia orgiáival szemben a nép harca a legszükségesebb létfenntartási eszközökért! Buzançais-ban kivégzik az éhséglázadókat[71], Párizsban arisztokrata szélhámosokat a királyi család von el a bíróság elől! A második nagy gazdasági esemény°°° az általános kereskedelmi és ipari válság volt. Ezt a válságot Angliában már 1845 őszén jelezte a vasútrészvény-spekulánsok tömeges bukása, 1846-ban egy sor közbejött esemény, s különösen a gabonavámok eltörlése

* *Marxnál*: finánccarisztokrácia – *Szerk.*
** – zugkocsmáig – *Szerk.*
*** *Marxnál*: polgári társadalomnak – *Szerk.*
° – kicsapongóvá – *Szerk.*
°° *Marxnál*: Az 1845-ös és 1846-os burgonyavész és rossz termés fokozták az általános erjedést a nép körében. – *Szerk.*
°°° *Marxnál*: esemény, amely a forradalom kitörését siettette – *Szerk.*

késleltette, végül 1847 őszén kirobbant a londoni nagy gyarmatáru-kereskedők csődjeiben, melyeket nyomban követett a vidéki bankok fizetésképtelensége és az angol ipari kerületek gyárainak bezárása. E válság utóhatása a kontinensen még nem merült ki, amikor kitört a forradalom. A kereskedelemnek és iparnak ez a pusztulása a fináncarisztokrácia egyeduralmát Franciaországban még elviselhetetlenebbé tette. A burzsoázia ellenzéki frakciói egyesültek a bankettagitációban* egy parlamenti reformért, amely biztosítaná számára a többséget. Párizsban a kereskedelmi** válság egy sereg gyárost és nagykereskedőt a belső kereskedelemre zúdított, mivel a külföldi piac a fennálló körülmények között nem nyújtott lehetőséget profitra. Ezek a tőkések nagy kiskereskedelmi vállalatokat létesítettek, melyeknek konkurrenciája sok száz kis boltost tett tönkre. Innen ered a rengeteg csőd a párizsi burzsoáziának ennél a részénél, innen ered forradalmi fellépése februárban.

Ezeknek az okoknak az együttes hatása robbantotta ki a februári forradalmat. Megalakult az ideiglenes kormány. Minden ellenzéki párt képviselve volt ebben a kormányban: a monarchikus ellenzék (Crémieux, sőt Dupont de l'Eure), a republikánus burzsoázia (Marrast, Marie, Garnier-Pagès), a republikánus kispolgárság (Ledru-Rollin és Flocon), és a proletárok (Louis Blanc és Albert). Végül Lamartine magát a februári forradalmat képviselte, a burzsoák és proletárok közös felkelését a maga képzelt eredményeivel, illúzióival, költészetével és nagy szavaival. Helyzeténél és nézeteinél fogva Lamartine a burzsoáziához tartozott, amelynek képviselői ennélfogva az új kormány nagy többségét alkották.

Ha Párizs a politikai központosítás folytán uralkodik Franciaországon, a munkások forradalmi földrengések pillanatában uralkodnak Párizson. Az ideiglenes kormány első cselekedete e lenyűgöző befolyás ellen irányult; a „forradalomtól megittasult Párizstól" a „józan Franciaországhoz" fordult. Lamartine kétségbe vonta a harcosok jogát a köztársaság kikiáltására, mondván, „erre csak a franciák többsége illetékes, a munkásoknak nem szabad győzelmüket bitorlással bemocskolniok" stb. A burzsoázia a munkásoknak csak egyetlen bitorlást enged meg: a harc bitorlását.

A proletárok rákényszerítették a kormányt a köztársaság kikiáltására. Raspail mint az ő szószólójuk járt el. Kijelentette, hogy ha két órán belül

---

* *Marxnál*: Az ellenzéki burzsoázia egész Franciaországban megindította a bankettagitációt – *Szerk.*

** *Marxnál*: ipari – *Szerk.*

nem történik meg a kikiáltás, akkor 200 000 fegyveres munkás élén tér vissza. Még a határidő lejárta előtt kikiáltották a köztársaságot.

A munkásosztály azáltal, hogy a kormányra és Franciaországra rádiktálta a köztársaságot, legott önálló pártként az előtérbe lépett, de egyúttal kihívta maga ellen Franciaország egész burzsoáziáját. A terepet hódította meg, amelyen felszabadulásáért harcolhatott, nem magát ezt a felszabadulást. A februári köztársaságnak először csak a középosztályok uralmát kellett *teljessé tennie* azáltal, hogy Franciaország valamennyi birtokos osztálya számára megnyitja a politikai cselekvés* körét. A nagy földbirtokosok többsége, a legitimisták megszabadultak attól a politikai jelentéktelenségtől, melyre őket az 1830-as forradalom** kárhoztatta. Az általános választójog révén a csupán névleges földbirtokosok (a valódi birtokosok a tőkések, akiknél a birtok el van zálogosítva) óriási osztálya***, amely a franciák nagy többségét teszi – a parasztság –, lett Franciaország sorsának döntőbírája. És végül a februári köztársaság világosan láthatóvá tette a burzsoázia uralmát azzal, hogy leverte a koronát, amely mögé a tőke addig elrejtőzött. Ahogyan 1830 júliusában a munkások hozták létre a burzsoá monarchiát, úgy 1848 februárjában ők hozták létre a burzsoá köztársaságot. De ahogyan az 1830-as monarchia kénytelen volt „köztársasági intézmények által körülvett monarchiának" hirdetni magát, úgy az 1848-as köztársaság *„szociális intézményekkel körülvett köztársaságnak"*. A párizsi munkások ezt az engedményt is kikényszerítették a köztársaságtól°.

A „munkára való jog" és a Luxembourg-bizottság (amivel Louis Blanc-t és Albert-t ténylegesen kizárták a kormányból, melynek burzsoá többsége tartotta kezében a valóságos hatalmat) volt a leginkább szembetűnő e szociális intézmények közül. A munkásokat arra korlátozták, hogy kidolgozzák megváltásukat, nem a burzsoázia *ellen*, hanem függetlenül tőle és a burzsoázia mellett. A tőzsde és a bank tovább létezett, csak e két nagy burzsoá templom mellett felállították a Luxembourg szocialista templomát; és ahogyan a munkások azt hitték, hogy felszabadíthatják magukat anélkül, hogy beleütköznének a burzsoázia érdekeibe, azt is hitték, hogy megtehetik ezt a többi európai burzsoá nemzettel való ütközés nélkül.

Az ipari munkásosztály fejlődését egyáltalában az ipari tőkésosztály

* *Marxnál*: hatalom – *Szerk.*
** *Marxnál*: a júliusi monarchia – *Szerk.*
*** *Marxnál a zárójeles résztől eddig hiányzik.* – *Szerk.*
° *Marxnál a* köztársaságtól *szó nem szerepel.* – *Szerk.*

fejlődése szabja meg. Csak ennek az utóbbi osztálynak az uralma alatt tesznek szert az ipari proletárok arra a jelentőségre, amely forradalmukat nemzeti forradalommá emelheti, s teremtik meg a modern iparnak azokat a roppant termelőerőit, melyek forradalmi felszabadulásuk eszközeivé válnak; csak az ipari burzsoázia uralma tépi ki a feudalizmus utolsó* gyökereit és egyengeti a terepet, az egyedülit, amelyen proletár forradalom lehetséges. Franciaországban az ipar jobban kifejlődött, mint a kontinens bármely más országában. De az a tény, hogy a februári forradalom mindenekelőtt a finánccarisztokrácia ellen irányult – ez a tény világosan bizonyítja, hogy az *ipari* burzsoázia, február előtt, nem uralkodott Franciaországban. Valóban, az ipari burzsoázia csak olyan országban uralkodhat, amelynek ipara meghódította termékei számára a világpiacot, mert fejlődéséhez a belső piac határai túl szűkek**. Franciaország ipara azonban nagyobbrészt még a belső piacot is csupán a védővámok révén tartja uralma alatt. Ezért ha a proletároknak egy forradalom pillanatában Párizsban olyan tényleges hatalma és olyan befolyása van, amelyek maximális eszközeiket meghaladó nekilendülésekre sarkallják őket, Franciaország többi részén egyes ipari központokban vannak összezsúfolva, mint Lyon, Lille, Mulhouse, Rouen***, és úgyszólván elvesznek a környező parasztok és kispolgárok túlnyomó tömegében. Ezért a tőke elleni harc a maga legfejlettebb és legdöntőbb formájában, az ipari bérmunkás harca az iparilag tevékenykedő tőkés ellen, Franciaországban csupán helyi tény, amely, február után, nem alkothatta a forradalom kiemelkedő nemzeti vonását, annál kevésbé, mivel a tőke alárendelt kizsákmányolási módjai elleni harc, a paraszt harca az uzsora és a jelzálog ellen, a kispolgáré a nagykereskedő, a bankár és a gyáros, egyszóval a csőd ellen, még benne volt a finánccarisztokrácia elleni általános felkelés burkában. A francia proletárok egy lépést sem tehettek előre, a fennálló polgári intézményeknek egy atomját sem rombolhatták le°, mielőtt a forradalom menete mindezeket a közbenső osztályokat, a parasztokat és a kispolgárokat, akik sem nem burzsoák, sem nem proletárok, és akik Franciaországban a nemzet nagy tömegét alkotják, fel nem lázította a tőke uralma ellen, nem kényszerítette őket arra, hogy csatlakozzanak a proletárokhoz. Akkor, és csakis akkor nyilváníthatják a proletárok – ahelyett, hogy a burzsoázia

* *Marxnál*: anyagi – *Szerk.*
** *Marxnál*: a nemzeti határok nem elegendők – *Szerk.*
*** *Marxnál a városnevek nincsenek felsorolva.* – *Szerk.*
° *Marxnál*: a polgári rendnek egy hajaszálát sem görbíthették meg – *Szerk.*

érdekeivel való ütközés nélkül követnék érdekeiket – a proletár érdekeket a nemzet forradalmi érdekeinek és érvényesíthetik őket közvetlen ellentétben a burzsoázia érdekeivel.[72] S csak az 1848 júniusi szörnyű vereség árán közelíthették meg* a proletárok ezt a győzelmet...

Ilyenképpen a burzsoázia uralma el volt törölve a köztársaság bevezetésével; el volt törölve, nem valóságosan, hanem a munkások képzeletében, akik a finánctőkéjét összetévesztették egyáltalában a burzsoáziával; republikánus jóemberek képzeletében, akik ellenséges** osztályoknak még a létezését is tagadták vagy legfeljebb a monarchia*** következményeként ismerték el. Minden royalista egyszerre republikánussá és minden milliomos munkássá változott akkor. Az a frázis, mely az osztályok és osztályérdekek e képzelt megszűnésének megfelelt, a *fraternité*, az általános testvériség volt. Ez a kedélyes elvonatkoztatás minden fennálló osztályantagonizmustól, ez az érzelgős kiegyenlítése az egymásnak ellentmondó osztályérdekeknek, ez az ábrándos felemelkedés azokba a magasztos régiókba, ahol nem léteznek földi osztályharcok, ez a fraternité volt a februári forradalom tulajdonképpeni jelszava. A harcoló osztályokat pusztán *félreértés* osztotta meg, és Lamartine február 24-én olyan kormányt kívánt, amely megszünteti a társadalom különböző osztályai között keletkezett „borzalmas *félreértést*".

Következő számunkban folytatjuk ezeket a kivonatokat. Akkor az ideiglenes kormány intézkedéseit, a nemzetgyűlés összehívását és a júniusi felkelést tekintjük át.

Áprilisi számunkban nyomon követtük Marx polgártárs észrevételeit a februári forradalomról, az ideiglenes kormány megalakulásáig és első intézkedéseiig. Már nem egy alkalommal láttuk, hogy e kormány burzsoá elemei elég erősek voltak ahhoz, hogy rendjük érdekeit szolgálják és kihasználják azt, hogy a párizsi proletárok nem ismerték valódi érdekeiket és előmozdításuk eszközeit. Folytatjuk kivonatainkat.

A köztársaság nem ütközött ellenállásba sem kívülről, sem belülről. Ez a puszta tény lefegyverezte. Feladata többé nem az volt, hogy a világot forradalmi úton átalakítsa, hanem már csak az, hogy a fennálló polgári társadalom követelményeihez alkalmazkodjék. Hogy milyen vakbuzga-

---

* *Marxnál*: vásárolhatták meg – *Szerk.*
** *Marxnál ez a szó nem szerepel.* – *Szerk.*
*** *Marxnál*: alkotmányos monarchia – *Szerk.*

lommal fogott hozzá az ideiglenes kormány ehhez a feladathoz, azt különösen a pénzügyi rendszabályai mutatják.

A közhitel és a magánhitel természetesen megrendült. A közhitel azon a bizalmon alapszik, hogy az állam engedi magát a fináncz sidók által kiaknázni. A *régi* állam azonban eltűnt, és a forradalom mindenekelőtt a fináncarisztokrácia ellen irányult. Azonkívül a legutóbbi európai kereskedelmi válság hullámai még nem csillapodtak le. A csődök még egymást követték. Már a februári forradalom kitörése előtt megbénult tehát a magánhitel, megakadt a forgalom, pangott a termelés. A forradalmi válság persze fokozta a kereskedelmi válságot. És ha a magánhitel azon a bizalmon alapszik, hogy a gazdagság termelésének polgári módja*, hogy az egész polgári rend érintetlen és érinthetetlen, miként kellett hatnia egy olyan forradalomnak, amely a polgári termelési mód alapját, a proletariátus gazdasági rabszolgaságát kérdésessé tette, és amely a tőzsdével szemben a Luxembourg szfinxjét állította fel? A proletariátus felszabadítása egyet jelent a polgári hitel megszüntetésével, mert a polgári termelésnek és a neki megfelelő társadalmi állapotnak a megszüntetését jelenti. A közhitel és a magánhitel a hőmérő, amelyen egy forradalom intenzitása megmérhető. *Amilyen mértékben a hitel esik, emelkedik a forradalom heve és teremtő ereje.*

Az ideiglenes kormány le akarta törölni a köztársaságról a polgárságellenes színezetet. Ezért mindenekelőtt biztosítania kellett a csereértékét, *tőzsdei árfolyamát*. A köztársaság tőzsdei árfolyamával együtt szükségképpen ismét emelkedett a magánhitel.

Hogy még a gyanúját is elhárítsa annak, mintha a monarchiától örökölt kötelezettségeknek nem akarna vagy nem tudna eleget tenni – hogy a köztársaság polgári erkölcse és fizetőképessége iránt bizalmat keltsen, az ideiglenes kormány egy éppoly méltatlan, mint gyerekes kérkedéshez folyamodott. Még a törvényes fizetési határidő *előtt* kifizette az állam hitelezőinek az adósság kamatát. A polgári magabiztosság, a tőkések önérzete legott felébredt, amikor látták azt az aggodalmas sietséget, amellyel a kormány igyekezett megvásárolni bizalmukat.

A fináncarisztokráciának, amely Lajos Fülöp alatt uralkodott, székesegyháza a Bank volt. Ahogy a tőzsde az állami hitelt kormányozza, úgy a Bank a magánhitelt**.

Minthogy a forradalom közvetlenül fenyegette, nemcsak uralmában,

* *Marxnál*: a polgári termelés a maga viszonyainak egész terjedelmében – *Szerk.*
** *Marxnál*: kereskedelmi hitelt – *Szerk.*

hanem létezésében is, a Bank kezdettől fogva a köztársaság hitelének lerontására törekedett azáltal, hogy a hitelhiányt általánossá tette. A bankároknak, a gyárosoknak, a kereskedőknek a Bank hirtelen felmondta a hitelt. Ez a mesterkedés, minthogy nem idézett elő ellenforradalmat, következményeiben visszaütött magára a Bankra. A kapitalisták visszavonták azt a pénzt, melyet a Bank pincéjében helyeztek el. A bankjegyek tulajdonosai megrohanták a Bankot, hogy beváltsák őket érmére.

Az ideiglenes kormány erőszakos beavatkozás nélkül, szigorúan törvényes módon csődre kényszeríthette volna a Bankot, csak passzívan kellett volna viselkednie és sorsára hagynia a Bankot. A *Bank csődje* – ez az özönvíz, amely a finánctarisztokráciát, a köztársaság leghatalmasabb és legveszélyesebb ellenségét, a júliusi monarchia aranytalapzatát egy szempillantás alatt elsöpörte volna a francia földről. Ha pedig a Bank csődbe jutott, maga a burzsoázia egy utolsó kétségbeesett mentési kísérletnek kellett volna hogy lássa azt, ha a kormány nemzeti bankot hoz létre és a nemzeti hitelt a nemzet ellenőrzése alá veti.

De az ideiglenes kormány, ellenkezőleg, úgy cselekedett, mint Pitt 1797-ben, beszüntette a készfizetést, és* a Bank jegyeinek kényszerárfolyamot adott. Sőt többet is tett ennél, az összes vidéki bankokat a Banque de France fiókintézeteivé változtatta és megengedte, hogy a Bank kivesse a hálóját egész Franciaországra. Később a Banknál lekötött kölcsön biztosítékául a kormány elzálogosította a Banknál az állami erdőségeket. Így a februári forradalom megszilárdította és kiszélesítette a finánctarisztokrácia hatalmát**, amelyet meg kellett volna döntenie! Közismert, hogy a kormány, amely ilyen jóságos a tőzsde és a Bank pénzmágnásaihoz, mit adott a társadalom ellenkező pólusát alkotó osztályoknak: a munkásoknak és kispolgároknak a takarékpénztárakban levő pénzük elkobzását, a parasztságnak a négy egyenes adó minden frankjára kivetett 45 centime-os adót.[10]

A takarékpénztárakban elhelyezett összegeket lefoglalták és rendeletileg egy vissza nem fizethető államadóssággá változtatták. Ezáltal a kispolgárt keserűséggel töltötték el a köztársaság iránt. Minthogy pénze helyett csupán államadóssági kötvényeket kapott, amelyeket kénytelen volt a tőzsdén eladni, teljesen ki volt szolgáltatva a tőzsdezsidóknak, akik ellen a februári forradalmat csinálta!!

A 45 centime-os adó a legsúlyosabban a parasztságot, azaz a francia

* *Marxnál ez a rész, az úgy cselekedett szavaktól kezdve nem szerepel. – Szerk.*

** *Marxnál*: közvetlenül a bankok uralmát – *Szerk.*

nép nagy többségét terhelte. Nekik kellett megfizetniök a februári forradalom költségeit és ennélfogva természetesen bennük tett szert fő anyagára az ellenforradalom. A 45 centime-os adó életkérdés volt a paraszt szempontjából, ő meg a köztársaság életkérdésévé tette. A köztársaság a francia paraszt számára ettől a perctől fogva azonos volt ezzel a gyűlöletes adóval, a párizsi proletárban pedig a tékozlót látta, aki az ő költségén dőzsölt. Ahogy az 1789-es forradalom azzal kezdődött, hogy a parasztról lerázta a feudális terheket, az 1848-as forradalom új adóval mutatkozott be ennek az osztálynak!!

Csak egy eszközzel tudta volna a kormány mindezeket a kellemetlenségeket elhárítani és az államot a régi kerékvágásból kilendíteni: az *államcsőd bejelentésével*. Fould zsidó bankár, a mostani pénzügyminiszter javasolta ezt az orvosszert Ledru-Rollinnek, és emlékezetes még az erényes felháborodás, amellyel ez a polgár, ahogy ő maga a nemzetgyűlésben előadta, tiltakozott e javaslat ellen. Fould úr a tudás fájának almáját nyújtotta oda neki!!! ·

Az ideiglenes kormány, azáltal, hogy elismerte azt a váltót, amelyet a régi polgári társadalom az államra intézvényezett, annak hatalmába került. A polgári társadalom szorongatott adósává lett ahelyett, hogy fenyegető hitelezőként állott volna vele szemben, akinek sokesztendős forradalmi tartozásokat kell rajta behajtania. Meg kellett erősítenie a polgári társadalmat, hogy eleget tegyen olyan kötelezettségeknek, amelyeket csak a burzsoá társadalom keretén belül lehet teljesíteni. A hitel a kormány életfeltételévé lett, a proletariátusnak tett engedmények és ígéretek pedig megannyi bilinccsé váltak, amelyeket szét kellett törni. A proletárok felszabadítása, még mint frázis is, elviselhetetlen veszéllyé lett a köztársaság számára, mert állandó tiltakozás volt a hitel helyreállítása ellen, amely a fennálló osztályantagonizmus* háborítatlan és zavartalan elismerésén nyugszik. *A proletárokkal* tehát *egyszer s mindenkorra*** *végezni* kellett.

A hadsereg február óta száműzve volt Párizsból; a nemzetőrség, vagyis a felfegyverzett burzsoázia, az egyetlen fegyveres erő Párizsban, soha nem volt elég erős ahhoz, hogy egymagában harcoljon a proletárokkal. Azonfelül a nemzetőrség megromlott azáltal, hogy minden ellenállása dacára,

---

* *Marxnál*: fennálló gazdasági osztályviszonyok – *Szerk.*

** *Marxnál az* egyszer s mindenkorra *szavak nem szerepelnek.* – *Szerk.*

munkások vegyültek soraiba. Csak egy kiút maradt, az, hogy munkásokat állítsanak szembe munkásokkal.

Ebből a célból az ideiglenes kormány megalakította a *garde mobile* egyenként ezer főnyi 24 zászlóalját, főleg 15–20 évesekből. Ezek csaknem kizárólag a lumpenproletariátusból toborzódtak, amely minden nagy városban az ipari munkásosztálytól pontosan megkülönböztethető tömeget alkot, ebből az osztályból toborzódnak a tolvajok és mindenfajta bűnözők, a társadalom hulladékaiból élők, emberek, akiknek nincs meghatározott foglalkozásuk, csavargók, gens sans feu et sans aveu*, akik különböznek a nemzet jellege** szerint, amelyhez tartoznak, s fiatal korban, amelyben a kormány toborozta őket, éppúgy képesek a legnagyobb hősiességre és a leglelkesebb önfeláldozásra, mint a legközönségesebb útonállásra és a legmocskosabb megvesztegethetőségre. Az ideiglenes kormány megvásárolta őket napi másfél frankért. Egyenruhát adott nekik, hogy minden tekintetben megkülönböztesse őket a zubbonyt viselő munkásoktól. Tisztjeiket vagy a hadseregből vették, vagy a burzsoázia fiai közül, akiknek ragyogó szónoklatai a köztársaságért való hősi halálról elámították őket. S a nép ezt a 24 000 erős és vakmerő fiatal katonát, akik az imént hagyták el a barikádokat, a saját hadseregének, az igazi proletárgárdának tekintette a régi polgári nemzetőrséggel szemben. Tévedése megbocsátható volt.

A kormány elhatározta, hogy ezenkívül még egy ipari hadsereget is gyűjt maga köré. Marie miniszter százezer munkást (akiket a válság és a forradalom az utcára dobott) sorozott be a *nemzeti műhelyekbe*. E fényes név mögött nem rejtőzött más, mint a munkások unalmas, egyhangú, improduktív földmunkára stb. stb. való felhasználása napi 23 sou (11 $^1/_2$ penny) munkabér ellenében. A *nemzeti műhelyek* nem voltak egyebek, mint *angol workhouse-ok*[73] *a szabad ég alatt*. Az ideiglenes kormány azt remélte, hogy bennük egy második proletárhadsereget alakított az egész munkásosztály ellen***. De a burzsoázia csalódott a *nemzeti műhelyekben*, ahogy a nép csalódott a *garde mobile-ban*. A felkelés hadseregét teremtette meg.

De egy célt elértek. *Nemzeti műhelyek*, ez volt a neve a népi műhelyeknek, amelyeket Louis Blanc a Luxembourg-ban követelt. Marie műhelyeit a Luxembourg-ral szöges ellentétben hozták létre. Azt a mendemondát

* – emberek, akiknek se otthona, se meggyőződése – *Szerk.*
** *Marxnál*: műveltségi foka – *Szerk.*
*** *Marxnál*: maguk a munkások ellen – *Szerk.*

terjesztették, hogy a nemzeti műhelyek Louis Blanc találmányai; ez pedig annál is inkább hihetőnek látszott, mivel Louis Blanc, a nemzeti műhelyek prófétája, maga is tagja volt az ideiglenes kormánynak. S ilyenképpen a párizsi burzsoázia, Franciaország és Európa mesterségesen fenntartott véleményében ezek a workhouse-ok az első megvalósítása voltak a szocializmusnak, amelyet velük együtt állítottak pellengérre.

Nem valóságuk, hanem a címük révén voltak a *nemzeti műhelyek* a proletariátus megtestesült tiltakozása a polgári iparral, a polgári hitellel és a polgári köztársasággal szemben. Reájuk zúdult hát a burzsoázia egész gyűlölete. Bennük találta meg egyúttal azt a pontot, amely ellen az első támadást irányíthatta, mihelyt eléggé megerősödött a februári illúziókkal való nyílt szakításra. A kispolgárok minden kedvetlensége, minden rossz érzése ugyancsak e *nemzeti műhelyek* ellen irányult. Palástolatlan dühvel számolgatták azokat az összegeket, amelyeket a proletár naplopók elnyeltek, miközben a kispolgárság helyzete napról napra elviselhetetlenebbé vált. Válságos helyzetük okát a nemzeti műhelyekben, a Luxembourg szónoklataiban, a proletárok Párizson át tartott felvonulásaiban látták. És senki sem lovalta fel magát jobban a kommunisták állítólagos mesterkedései ellen, mint a kispolgár, a párizsi boltos, aki maga is ott tántorgott a csőd szakadéka szélén.

Így tehát, ugyanakkor, amikor minden nap egy újabb forradalom vérpezsdítő híreit hozta a győzelemtől mámoros népnek, a burzsoázia egyre inkább a maga kezébe összpontosított minden előnyt, minden döntő posztot a közte és a proletariátus között küszöbönálló tusában, a társadalom közbülső osztályainak egész ellenőrzését.

A szükségszerű következmény a burzsoázia egész sor erkölcsi győzelme volt. Március 17-én a proletárok látszólag felülkerekedtek ugyan, de a tüntetésük igazi célja, hogy az ideiglenes kormányt alávessék a proletárok akaratának, meghiúsult. Április 16. viszont a proletárok határozott veresége volt, amelyet a hadseregnek Párizsba való visszatérése követett.[74] A kevéssel ezután megtartott nemzetgyűlési választások határozott többséget adtak a burzsoáziának.

Az általános választójognak nem volt meg az a varázsereje, amelyet a régi vágású republikánusok tulajdonítottak neki. Ezek egész Franciaországban, legalábbis a franciák többségében, egyazon érdekű, egyazon felfogású stb. *citoyeneket* láttak. Ez az ő népimádatuk volt. De az általános választójog e helyett az *elképzelt* francia nép helyett a valódi népet hozta napvilágra, vagyis azoknak a különböző osztályoknak a képviselőit, amelyekből a nép áll. S láttuk, miért kellett a parasztoknak és a kispol-

góroknak a most újra* harcias kedvű burzsoázia és a restaurációért lihegő nagy földtulajdonosok vezetése alatt választaniok. De ha az általános választójog nem volt is az a csodatevő varázsvessző, amelynek hiszékeny, önáltató republikánusok tartották, megvolt az a hasonlíthatatlanul nagyobb érdeme, hogy az osztályharcot szabadjára engedte, lehetővé tette, hogy a polgári társadalom különböző középrétegei illúzióikat és csalódásaikat gyorsan átéljék, hogy a tőkésosztály valamennyi frakcióját nyomban politikai hatalomra kényszerítette és így lerántotta egy részükről az ellenzékiség hazug álarcát, amelyet a monarchia idején viselt**.

A május 4-én összeült alkotmányozó nemzetgyűlésben a burzsoá republikánusok, a „National" emberei voltak többségben. A legitimisták és az orléanisták először csak a polgári republikanizmus álarcában mertek mutatkozni. Csak a köztársaság nevében lehetett felvenni a harcot a proletariátus ellen... A nemzetgyűlés által kikiáltott köztársaság nem forradalmi fegyver volt a polgári társadalom ellen, ellenkezőleg, a polgári köztársaság volt... A nemzetgyűlésben egész Franciaország ült törvényt a párizsi munkások felett. A nemzetgyűlés azonnal szakított február szociális illúzióival, kereken és félreérthetetlenül a polgári köztársaságot proklamálta, a végrehajtó bizottságból[75] kizárta a proletariátus képviselőit, Louis Blanc-t és Albert-t; elvetette a külön munkaminisztériumra vonatkozó javaslatot; viharos tetszésnyilvánítással fogadta miniszterének, Trélat-nak a kijelentését, hogy az egyetlen teendő *visszavezetni a munkát régi feltételeire.*

De mindez nem volt elég. A februári köztársaságot a munkások alapították*** a burzsoázia passzív támogatásával. A proletárok jogosan tekintették magukat győzteseknek, és a győztes elbizakodott követeléseivel léptek fel. Az utcán kellett tehát őket legyőzni. S ahogyan a februári köztársasághoz, a maga szocialista engedményeivel, a burzsoáziával a királyság ellen egyesült proletariátus csatájára volt szükség, ugyanúgy egy második csata volt szükséges ahhoz, hogy a köztársaságot elválasszák a szocialista engedményektől, hogy a polgári köztársaságot hivatalosan létrehozzák. A polgári köztársaság valódi születési helye nem a februári győzelem, hanem a júniusi vereség.

---

* *Marxnál a* most újra *szavak nem szerepelnek.* – *Szerk.*

** *Marxnál*: a kizsákmányoló osztály valamennyi frakcióját egy lendülettel az állam magaslatára dobta, s így lerántotta róluk a hazug álarcot, míg a monarchia a maga cenzusával a burzsoáziának csak meghatározott frakcióit járatta le, a többieket pedig a színfalak mögött rejtekben hagyta és egy közös ellenzék dicsfényével övezte. – *Szerk.*

*** *Marxnál*: harcolták ki – *Szerk.*

A május 15-i összecsapás[21] és a június 23-i, 24-i, 25-i, és 26-i csata[76] eléggé ismert, mind közvetlen okaik, mind a velük kapcsolatos események. A júniusi vereség, *egy időre*, eldöntötte a két egymással küzdő osztály közötti konfliktust.

A burzsoázia *kényszerítette* a párizsi proletariátust a júniusi felkelésre. Már ebben benne volt a proletariátus elítéltetése. Sem közvetlen bevallott szükséglete nem hajtotta arra, hogy a burzsoázia bukását erőszakosan kiharcolja, sem eléggé erős nem volt még e feladatra. A „Moniteur"-nek[77] kellett hivatalosan közölnie vele, hogy elmúlt az az idő, amikor a köztársaság még indíttatva érezte magát arra, hogy a tiszteletet megadja „illúzióinak", és csak veresége győzte meg arról, hogy a polgári köztársaságon belül helyzetének legcsekélyebb javulása is reménytelen*. S ekkor formájukban fellengzős, de tartalmukban kicsinyes, sőt még mindig polgári követelései helyébe, amelyeket a munkás a februári köztársaságra akart kényszeríteni, a merész forradalmi harci jelszó lépett: *A burzsoázia megdöntése! A munkásosztály diktatúrája!*

A polgári köztársaság, amely a munkások véréből jött létre, nyomban rákényszerült,** hogy tiszta alakjában lépjen elő, mint olyan állam, amelynek bevallott célja a tőke uralmának, a munka rabszolgaságának örökössé tétele. Mivel állandóan szemmel kellett tartani kiengesztelhetetlen és legyőzhetetlen ellenségét, a minden béklyótól megszabadult burzsoá uralom szükségszerűen azonnal *burzsoá terrorizmusba* csapott át. Miután a proletariátust egyelőre eltávolították a színről, miután a burzsoá diktatúrát elismerték, a polgári társadalom középrétegei, a kispolgárság és a parasztság, kénytelenek voltak abban a mértékben, amelyben helyzetük elviselhetetlenebbé és a burzsoáziával való ellentétük élesebbé vált, mindinkább a proletariátushoz csatlakozni.

Ha a júniusi vereség Franciaországban megerősítette a burzsoázia politikai hatalmát, a kontinens többi országában szétzúzta azt. A feudális királysággal való nyílt szövetséget, amelyre a burzsoázia június után mindenütt lépett, a királyság arra használta fel, hogy megtörje a burzsoázia hatalmát.

A júniusi vereség elárulta Európa zsarnoki hatalmainak azt a titkot, hogy Franciaországnak minden körülmények között fenn kell tartania a békét kifelé, hogy befelé a polgárháborút viselhesse. Ezáltal azokat

---

* *Marxnál*: utópia – *Szerk.*

** *Marxnál*: Azáltal, hogy a proletariátus a maga sírját a polgári köztársaság bölcsőjévé tette, nyomban arra is kényszerítette ezt a köztársaságot, – *Szerk.*

a népeket, amelyek felkeltek nemzeti függetlenségükért, feláldozták Oroszországnak, Ausztriának és Poroszországnak. Ezeket a nemzeti forradalmakat alávetették a proletárforradalom sorsának. A magyar ne legyen szabad, a lengyel se, az olasz se, amíg a munkás rabszolga marad!

Végül Európa a Szent Szövetség győzelmei következtében olyan irányt vett, hogy minden új franciaországi proletárforradalomnak egy világháborút kell előidéznie. Az új francia forradalom kénytelen a nemzeti terület határain túl terjeszkedni és meghódítani az *európai* terepet: csakis ez teszi lehetővé a tizenkilencedik század szociális forradalmának szabad fejlődését.

Tehát csak a júniusi vereség teremtette meg mindazokat a feltételeket, amelyek mellett Franciaország az európai forradalom kezdeményezését magához ragadhatja. Csak miután a júniusi felkelők vérében megmártották, lett a trikolor az európai forradalom zászlajává – *vörös zászlóvá*!!

Two Years of a Revolution; 1848 and 1849

A megírás ideje: 1850 március közepe és május közepe között

A megjelenés helye: „The Democratic Review", 1850 április, május, június

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Levél Németországból
A schleswig-holsteini háború

Köln, 1850 július 21.

A minden figyelmet lekötő téma Németországban most természetesen a schleswig-holsteini ügy. Minthogy az önök országában, akárcsak Franciaországban, ezt az ügyet igen kevéssé értik meg, engedjék meg, hogy röviden ismertessem.

Már elég világosan kimutattam, hogy a kis független államok, amelyek Németországot körülveszik, a reakció fő fészkei, többé vagy kevésbé liberális formában. Így Belgium, a konstitucionalizmus mintaállama, elsőnek szállt szembe február megrázkódtatásával, elsőnek hirdetett statáriumot és hozott halálos ítéleteket hazafiakra.[78] Így Svájc korántsem tisztességes módon evickélt át a forradalmi viharon, a semlegesség kínai fala mögé rejtőzött, amíg a forradalom fellendülőben volt, s a Szent Szövetség[23] alázatos eszköze lett a lefegyverzett menekültekkel szemben, amikor a reakció újra dühöngött Európában. Világos, hogy ezeket a tehetetlen államokat kicsinyes nemzeti önzésük készteti szükségszerűen arra, hogy főleg rég fennálló, *azaz* reakciós kormányok támogatására építsenek, annál is inkább, mert nem tudhatják, hogy bármely európai forradalom nem teszi-e kérdésessé saját nemzeti függetlenségüket, amely függetlenség fenntartásában csak a régi politikai rendszer hívei érdekeltek.

Dánia egy másik ilyen kis állam, amely osztozik ebben a nemzeti függetlenséggel való hivalkodásban és ebben a mértéktelen terjeszkedési vágyban.* Dánia függetlensége és hatalma – egy államé, amely csupán a világkereskedelemnek a Sund-vámmal[79] való fosztogatásából él – csakis Orosz-

* Nem mindenki előtt ismert tény, hogy 1848–1849-ben Svájcban sokat beszéltek arról, hogy ez utóbbi országhoz csatolják Szavóját, és hogy a svájciak az olasz forradalom vereségétől remélték ennek megvalósulását. – *Engels jegyzete.*

országnak és az angol politikusok bizonyos frakciójának áll érdekében. Dánia a szó szoros értelmében Oroszország rabszolgája egy sor, a múlt században kötött szerződés révén[80], s Dánia révén Oroszország a birtokában tartja a Baltikum Dardanelláit. A régi iskolához tartozó angol politikusok szintén érdekeltek Dánia terjeszkedésében, annak a régi politikájuknak megfelelően, hogy Közép-Európát egy csomó, egymással viszálykodó kis államra szabdalják fel, s így Anglia alkalmazhassa velük szemben az „oszd meg és uralkodj" elvét.

A forradalmi párt politikája minden országban, ellenkezőleg, mindig az volt, hogy szilárdan egyesítse az eddig kis államokra felszabdalt nagy nemzetiségeket, s ne olyan kis nemzetiség-roncsoknak biztosítson függetlenséget, hatalmat, mint a dánok, a horvátok, a csehek, a szlovákok stb. stb., amelyek eleitől fogva egy – hárommilliós létszámúak, vagy olyan kevert álnemzeteknek, mint a svájciak és a belgák, hanem az Európában uralkodó rendszer által most elnyomott nagy és egészséges nemzetiségeknek. A köztársaságok európai szövetségét csak olyan nagy és egyenlően erős nemzetek alkothatják, mint a francia, az angol, a német, az olasz, a magyar és a lengyel nemzet, de sohasem olyan nyomorúságosan erőtlen úgynevezett nemzetek, mint a dánok, a hollandok, a belgák, a svájciak stb.

Azonkívül megengedi-e a forradalmi párt, hogy Észak legfontosabb tengeri pozíciója, a Baltikum bejárata örökre ki legyen szolgáltatva a dán önzésnek? Megengedi-e a dánoknak, hogy államadósságuk kamatait a Sundon és a Belten áthaladó minden kereskedelmi hajóra kivetett súlyos vámokból fizessék? Minden bizonnyal nem.

A drágalátos örökösödési jog révén, amely egy népet megannyi ingóságként kezel, Dániát egyesítették két német tartománnyal, Schleswiggel és Holsteinnel. Ezeknek külön alkotmányaik voltak, a kettejüké közös, és fejedelmeik által garantált, rég elfogadott joguk, „hogy ezek a tartományok örökké együtt maradnak és oszthatatlanok". Azonkívül az öröklés törvénye Dániában más, mint a két hercegségben.[81] 1814-ben, a gyalázatos bécsi kongresszuson, ahol nemzeteket felszabdaltak és elárvereztek, Holsteint felvették a Német Szövetség kötelékébe, de Schleswiget nem. Ettől a naptól kezdve a dán nemzeti párt megpróbálta Schleswiget felvenni Dánia kötelékébe, de sikertelenül. Végül elérkezett 1848. Márciusban népi megmozdulás volt Koppenhágában és a nemzeti liberális párt került kormányra. Azonnal kihirdettek egy alkotmányt és Schleswig felvételét Dánia kötelékébe. A következmény a hercegségek felkelése és a Németország és Dánia közötti háború volt.

Míg Posenban, Itáliában s Magyarországon a német katonák a forradalom

ellen harcoltak, ez a schleswigi háború az egyetlen forradalmi háború volt, amelyet Németország valaha viselt. A kérdés az volt, kényszerítsék-e a schleswigieket, hogy a kis, tehetetlen, félcivilizált Dánia sorsát kövessék és örökre Oroszország rabszolgái legyenek, vagy megengedjék nekik, hogy újra csatlakozzanak egy negyvenmilliós nemzethez, amely akkor éppen harcba kezdett szabadságáért, egységéért és következésképpen erejének helyreállításáért. S a német fejedelmek, különösen a porosz királyi korhely* túlontúl jól ismerték e háború forradalmi jelentőségét. Közismert a jegyzék, amelyben a porosz követ, Wildenbruch őrnagy azt javasolta a dán királynak**, hogy *színleg* folytassa a háborút, éppen csak annyira, amennyi szükséges, hogy *a dán és német forradalmi rajongók, akik mindkét oldalon mint önkéntesek küzdöttek, elpusztítsák egymást.*[82] Következésképpen a háború német részről árulások sorozata volt, egészen a fredericiai csatáig[83], amelyben a 10 000 főnyi republikánus Schleswig-Holstein-hadtestet háromszor annyi dán meglepte és felmorzsolta, miközben csupán néhány mérföldnyire volt tőlük 40 000 porosz és egyéb katona, de otthagyta őket a csávában; és egészen a Berlinben összekotyvasztott áruló békéig[84], amely megengedi Oroszországnak, hogy csapatokat szállítson partra Schleswigben, Poroszországnak pedig, hogy bevonuljon Holsteinba a lázadás leverésére, amelyet, legalábbis hivatalosan, ő maga segített és bujtogatott.

Ha volt valami kétség afelől, hogy melyik oldal képviselte a forradalmi és melyik a reakciós érdekeket, most már nem lehet többé. Oroszország elküldi hajóhadát, hogy testvériesüljön a dánokkal és velük együtt blokád alá vegye Schleswig-Holstein partjait. Minden hatalmasság felsorakozik e kicsiny, mindössze 850 000 lelket számláló német törzs ellen, és csupán a világ forradalmárainak rokonszenve segítheti ezt a kis, de bátor népet. Kétségtelenül el fognak bukni; lehet, hogy ellenállnak egy ideig, sőt megdöntik az áruló burzsoá kormányt, amelyet Poroszország kényszerített rájuk, lehet, hogy megverik a dánokat és az oroszokat, de végül is lehengerlik őket, hacsak a porosz hadsereg, amely biztosan bevonul Holsteinba, meg nem tagadja az engedelmességet. S ha ez bekövetkezik, ami nem teljesen lehetetlen, akkor meglátjuk, hogy a dolgok másképp alakulnak Németországban. Akkor olyan általános felkelés tör ott ki, amelyhez 1848 nem is fogható, mert a Szent Szövetség cselekedetei megtették hatásukat a német népre; s ha 1848-ban még a föderatív köztársaság is lehetetlen volt, most semmi más nem fogad-

* IV. Frigyes Vilmos. – *Szerk.*
** VII. Frigyes. – *Szerk.*

ható el, mint az *egységes és oszthatatlan, demokratikus* és – fél éven belül – *szociális német köztársaság.*

Letter from Germany. The War in Schleswig-Holstein
A megírás ideje: 1850 július 21.
A megjelenés helye: „The Democratic Review",
1850 augusztus
Eredeti nyelve: angol
Aláírás nélkül

Karl Marx

[Jegyzetek Németországról a „Szemle, májustól októberig" című cikkhez[85]]

1. Oroszország főhatalmának nyílt megmutatkozása. Megosztott hegemónia Poroszország és Ausztria között. Rivalizálásuk folytán a kisállamok, bár csak formailag, újra megerősödtek. De a németek zöme szemében a kisállamok (pl. Hessen[86], Baden) fejedelmei elvesztették becsületüket és ily módon a törzsi és kisvárosi különbségeknek 1848-ban még igen eleven érvényre juttatása megszűnt. Az 1848-as mozgalom eredményei következtében ugyancsak gyengült valamennyi fennálló hivatalos hatalom tekintélye is.

2. *Poroszország.* A burzsoázia, bár a *kormányzásból* kirekesztették, megalázták, bár csak látszatalkotmányt kapott, elérte mindazt, sőt többet, mint amit 1847-ben kívánni mert.

3. *Ausztria.* Mostanáig a parasztságot előnyben részesítették, ez aratta le a forradalom eredményeit. Törvényesített védővámrendszer.

4. *Kereskedelempolitikai nézetkülönbség Ausztria és Poroszország között.* A szabadkereskedelmet Poroszországban a nemesség akarja, ahogy Angliában az ipari burzsoázia.

A megírás ideje: 1850 október

Karl Marx és Friedrich Engels

[Nyilatkozattervezet a szociáldemokrata menekültbizottság pénzei ügyében[87]]

1. Az Egylet[88] jellege, minthogy a politikai viszonyok előidézte emigráció képviselőit Schapper és Willich urak pénzügyi meggondolásokból készségesen felvették, és tiszteletbeli tagokként szavazati joggal felvettek olyan tagokat, akik semmiféle járulékot nem fizetnek, teljesen megváltozott. A pénzeknek az Egylet számára való kifizetése csak olyan felhasználásukra vezethet, amely homlokegyenest ellentétes az eredeti céllal.

2. Mi a pénzeket a Társaság megbízottjaiként vettük át. A megbízottak helyzetét az angol törvény szabja meg. A megbízott a pénzt belátása szerint használhatja fel, ha módjában van a szokásos előzetes felmondás után kifizetni.

3. Ami a pénzek jelenlegi felhasználását illeti, Schapper és Willich polgártársak, akik most magánszempontokból a pénzek kifizetéséhez ragaszkodnak, nagyon jól tudják, hogy a Társaság mögött, a tagok többségének tudtán kívül, kezdettől fogva egy titkos bizottság állt, amelynek korlátlan felhatalmazása volt a Társaság pénzalapjával való rendelkezésre. Schapper úr ezt annál is inkább tudja, mert többször is kapott e bizottság útján személyes célokra pénzt a Társaságtól.

Az alulírottak munkások, akikről nem feltételezhető, hogy – mint Schapper úr – a Társaság kiaknázásából vagy – mint Willich úr – a menekültpénztár felhasználásából élnek.

4. A pénzt ennek ellenére felajánlottuk a Társaságnak, és minthogy a Társaság, miután látszólag elfogadta javaslatainkat, váratlanul bíróság elé idézett bennünket – sikertelenül –, a pénzt letétbe helyeztük egy londoni polgártársnál*, s az ő kezében marad, amíg a Társaság nem nyújt elegendő biztosítékot arra, hogy az eredeti cél szerint fogják felhasználni.

5. Ami az írásbeli nyilatkozat megtagadását illeti, írásbeli nyilatkozatnak

* *Valószínűleg* W. P. Roberts. – *Szerk.*

jogilag nem lett volna semmi értelme. Még egy írásbeli nyilatkozat sem köthette volna jogilag az alulírottakat egy jogi személlyel szemben. Az írásbeli nyilatkozat csak arra a célra szolgált volna, hogy szerződésellenesen használják fel.*

A megírás ideje: 1850 vagy 1851 december vége

* *A tervezet alján Marx kézírásában*: Bauer Párizsból (8), Pfänder (7)[89] – *Szerk.*

Karl Marx

Kivonatok Ricardóból[90]

A megírás ideje: 1850 december, 1851 március–április

Az első megjelenés helye: Karl Marx: „Grundrisse der Kritik politischen Ökonomie", Moszkva 1941.

Eredeti nyelve: német és angol

Ricardo (D.): On the Principles of Political Economy and Taxation. 3. kiad. London 1821 (A pénzről szóló tanítás)[91]

1. *Változások az ezüst és az arany értékében**

„Az arany és ezüst értéke ingadozásoknak van alávetve új és termékenyebb bányák felfedezése következtében; ... a munka és a gépi berendezés tökéletesítése következtében, amellyel a bányákat" (illetve magát az ércet) „megművelik; ... a bányák csökkenő termékenysége következtében." (6. old.) Piacra vitelük könnyebbé válhat. (77. old.) Értékük, mint minden más árué, végső fokon annak a munkának a teljes mennyiségétől függ, amely a fém megszerzéséhez és piacra viteléhez szükséges. (77. old.) „Ezek az ingadozások, amelyeknek az arany és az ezüst alá van vetve, nem véletlenszerűek és időlegesek, hanem állandóak és természetesek." (78. old.) De kevésbé vannak alávetve a változásoknak, mint valamennyi többi áru. (79. old.) „Jóllehet változó értékmérő ... az arany és ezüst ... *értékmérő, amelyben a többi értéket kifejezik, becsülik.*" (79. old.) Erről az oldalról az arany és ezüst *értékmérő, számláló, numerikus egység, összehasonlítási pont.*

* *A kéziratban*: árában – *Szerk.*

2. *A pénz értékének változásából eredő különböző hatások*[92]

Ha a munkabér emelkedik, mert a pénz értéke csökken, akkor egyidejűleg valamennyi többi áru értéke emelkedik; így a munka és az áruk közti arányban nincs változás, hanem csak a pénzhez való közös arányukban. (47. old.)

A megjelölt állandó okokon kívül a pénz értéke folyton változik annak következtében, hogy a pénz különböző országok közötti megoszlásának aránya folyton változik a gépi berendezés és a kereskedelem minden tökéletesedésével és az élelmiszerek és szükséges létfenntartási eszközök termelése nehézségének minden növekedésével. ([47–]48. old.)

A *pénz értékének változása*, bármilyen nagy is, nem okoz különbséget a profit *rátájában*; ha a gyáros árui 1000 £-ről 2000-re emelkednek, vagyis 100 %-kal, akkor a tőkéje, mivel a pénz változásai ilyen hatást gyakoroltak termékének [értékére], ugyanebben a mértékben emelkedik, tehát szintén 100 %-kal. A profitráta így ugyanaz marad és ő nem parancsnokol több munkaterméknek, mint azelőtt. (51. old.)

3. *Arany- és ezüstpénz és külkereskedelem*

α) Minden ország a kereskedelme arányában sajátít el aranyat és ezüstöt. β) Különböző okok, amelyek a különböző országokban az arany és az ezüst értékét megváltoztatják; γ) a váltóárfolyam.

„Az arany és ezüst, mivel általános forgalmi eszközül választották őket, a kereskedelmi konkurrencia révén olyan arányokban vannak elosztva a világ különböző országai között, hogy alkalmazkodjanak a természetes forgalomhoz, amely végbemenne, ha ilyen fémek nem léteznének és az országok közti kereskedelem tisztán cserekereskedelem volna. Pl. posztót csak akkor lehet bevinni Portugáliába, ha ott több aranyért adják el, mint itt; éppúgy megfordítva bort Portugáliából Angliába. Ha tiszta cserekereskedelem menne végbe, akkor csak addig folytatódhatna, amíg Anglia olyan olcsón tud posztót készíteni, hogy nagyobb mennyiségű bort szerezhet egy adott munkamennyiséggel posztógyártás útján, mint bortermeléssel és megfordítva. Most tegyük fel, hogy Anglia felfedezett egy eljárást bortermelésre, s ezáltal érdeke, hogy inkább maga állítsa elő, mintsem behozza, akkor tőkéjének egy részét a külkereskedelemből a belkereskedelembe vetné, abba-

hagyná a kivitelre való posztógyártást és maga termelné meg a borát. A pénzbeli ár eszerint szabályozódna, a bor ára Angliában esne, a posztó ára ugyanaz maradna. Portugáliában nem következne be változás a két áru árában. Posztót egy ideig még vinnének ki Angliából Portugáliába, mert az ára továbbra is magasabb lenne Portugáliában, mint itt; de érte cserébe bor helyett pénzt adnának, amíg a pénz felhalmozódása Angliában és csökkenése Portugáliában olyan hatást nem gyakorolna a posztó relatív értékére a két országban, hogy kivitele nem lenne többé előnyös. [...] A bor relatív ára Angliában esnék termelésének tökéletesítése következtében, a posztó relatív ára emelkednék a pénz felhalmozódása következtében. Tegyük fel, hogy a tökéletesítés előtt Angliában a bor 50 £-be és a posztó 45 £-be került; Portugáliában a bor 45 és a posztó 50 £-be. Angliából posztót, Portugáliából bort 5 £ profittal vittek ki. [...] A kereskedő, aki posztót 45 £-ért tud venni Angliában és 50 £-ért tudja eladni Portugáliában, a posztóért váltóval fizet, amelyet portugál pénzen vesz. [...] Amíg Portugália exportál bort, a bor portugáliai exportőre eladója lesz egy váltónak, amelyet vagy maga a posztó importőre vesz meg, vagy az a személy, aki a maga váltóját eladta ennek. Ilyen módon anélkül, hogy pénznek át kellene mennie egyik országból a másikba, az exportőröket mindkét országban megfizetik áruikért." (Az angol importőr fizet az angol exportőrnek és a portugál importőr a portugál exportőrnek.) „Ehhez nincs szükség *közvetlen* ügyletre exportőr és importőr között a két ország mindegyikében. De ha a bor ára Portugáliában olyan lesz, hogy semmi bort nem lehet exportálni Angliába, akkor a posztó importőre továbbra is váltót vesz" (kitől?), „de a váltó ára magasabb lesz; mert a váltó eladója tudja, hogy nincs a piacon ellenváltó, amellyel a két ország közötti ügyleteket végül be lehet fejezni; talán tudja, hogy az aranyat vagy ezüstöt, amelyet a váltójáért cserébe kapott, valóban ki kell vinni angliai üzletfeléhez, hogy képessé tegyék őt annak a követelésnek a megfizetésére, amelynek támasztására felhatalmazást adott, s ezért váltójának árába beleveszi az összes felmerülő kiadásokat, a szokásos profitjával együtt. Ha mármost egy Angliára szóló váltónak ez a felára egyenlő lenne a posztóbehozatal profitjával, akkor a behozatal persze megszűnnék; de ha a váltó felára csak 2 %, ha ahhoz, hogy Angliában 100 £ adósságot megfizethessenek, Portugáliában 102 £-et kellene fizetni, a posztót viszont, amely 45 £-be kerül, 50 £-ért lehet eladni, akkor váltókat vennének és pénzt kivinnének, amíg a pénz mennyiségének csökkenése Portugáliában és a felhalmozása Angliában nem idézné elő az árak olyan állását, hogy nem lenne többé előnyös folytatni ezeket az ügyleteket. De a pénz mennyiségének csökkenése az egyik országban és növekedése a másikban nemcsak egy árunak az árára hat,

hanem valamennyiére; tehát a bor és a posztó ára Angliában emelkedni fog, Portugáliában pedig mindkettő csökken. Pl. a posztó ára Portugáliában 50 £-ről 49 vagy 48 £-re esne, Angliában pedig 46 vagy 47 £-re emelkedne és ilyenképpen nem hozna elegendő profitot ahhoz, hogy a váltó felárának megfizetése után ennek az árunak a behozatalára bírjon bármely kereskedőt. Ilyenképpen a pénzt minden országban csak olyan mennyiségekben sajátítják el, amennyi egy hasznot hajtó cserekereskedelem* szabályozásához szükséges. Tehát arra a pontra érkezve, amelyen a csere nem hasznos többé, a pénz nem áramlana többé egyik országból a másikba, a kereskedelem megszakadna közöttük. Mindkét ország maga termelné a saját posztóját és saját borát, de egyidejűleg a nemesfémek új elosztása menne végbe. Angliában a bor olcsóbb lenne ugyan, de a posztó ára emelkednék és a fogyasztónak többet kellene fizetnie érte; viszont Portugáliában mind a posztó, mind a bor fogyasztói olcsóbban tudnák az árukat megvásárolni. Abban az országban, amelyben a tökéletesítést végezték, az árak emelkednének; abban, amelyben nem történt változás, de megfosztották egy előnyös külkereskedelmi ágtól, az árak esnének. Az előny Portugáliára nézve csak látszólagos, mert az ebben az országban termelt posztó és bor mennyisége *együttvéve* csökkenne, Angliában viszont növekedne a mennyiség. A pénz értéke Angliában süllyedne és Portugáliában emelkedne. Pénzben értékelve Portugália összjövedelme csökkenne, Angliáé növekedne. Így tehát egy ipar egy országbeli tökéletesedése megváltoztatja a nemesfémek megoszlását a világ nemzetei között; arra törekszik, hogy az áruk mennyiségét növelje és egyidejűleg az általános árakat emelje abban az országban, amelyben a tökéletesedés végbemegy. Minthogy azonban két ország közötti csere nem korlátozódik két árura, mint például posztóra és borra, hanem sok cikk kerül bele a kivitelbe és behozatalba; minthogy a pénznek az egyik országtól való elvonása és a másikban való felhalmozása valamennyi áru árát érinti és következésképpen ösztönzést ad sok más áru kivitelére a pénzen kívül, ez megakadályozza, hogy olyan nagy változás történjék a pénz értékében a két országban, mint máskülönben várható lenne." (143–150. old.) *„Az iparban és a gépi berendezésben való tökéletesítéseken kívül* állandóan hatnak más okok a kereskedelem természetes folyására, s megzavarják az egyensúlyt és a *pénz relatív értékét. Kiviteli és behozatali prémiumok***, *áruk vámjai*, hol közvetlen, hol közvetett hatásukkal zavarják a cserekereskedelem természetes folyását és következésképpen előidézik pénz kivitelének vagy behozatalának a szükségességét; ezt a

* *A kéziratban*: cserearány – *Szerk.*
** *A kéziratban*: vámok – *Szerk.*

hatást nemcsak abban az országban idézik elő, ahol a zavaró ok fennáll, hanem többé-kevésbé a világpiacon. Ebből magyarázható a *pénz különböző értéke a különböző országokban*, ebből magyarázható, hogy a mezőgazdasági termékek [ára] magasabb azokban az országokban, amelyekben a manufaktúrák virágzanak, mert ügyességük és gépi berendezésük révén áruikért bőségesen hoznak be pénzt." ([150–]151. old.)

„Tehát a pénz értékében való rendes változásokon és azokon kívül, amelyek az egész kereskedelmi világban közösek, vannak részleges változások is, amelyeknek a pénz különböző országokban alá van vetve. *A pénz értéke soha nem ugyanaz két országban*, mert függ a viszonylagos megadóztatástól, vagy a mesterségbeli ügyességtől, az éghajlati előnyöktől, természeti termékektől és sok más októl... De a profit *rátájára* nem tesz semmi hatást sem a pénz beáramlása, sem kiáramlása. A tőke nem gyarapodik azért, mert a forgalmi eszköz gyarapodott." (Mivel profitok, járadékok, munkabér ugyanabban az arányban növekednek, mint a forgalmi eszköz. A profit tehát ugyanaz marad, ha a járadék és a munkabér 20 %-kal magasabb; de egyidejűleg a bérlő tőkéjének névleges értéke 20 %-kal magasabb lett.) ([151–]152. old.)

„A társadalom korai állapotaiban, amikor az iparok még kevés haladást tettek és minden ország terméke csaknem ugyanaz, ormótlan és leginkább használatos árukból áll, a pénz értékét különböző országokban főleg a nemesfémeket szolgáltató *bányáktól* való *távolság* szabja meg; de ahogy fejlődnek a társadalomban a művességek és tökéletesítések és különböző nemzetek kitűnnek különböző iparokban, a nemesfémek értékét, bár a távolság még számításba jön, főleg ezeknek az iparoknak a fölénye szabja meg." (153. old.) „Csakis ez a két ok" – az aranytermelő bányáktól való távolság és az ügyesség és gépi berendezés előnyében való különbség – „szabályozza a pénz viszonylagos értékét a világ különböző országaiban, mert bár az adózás zavart okoz a pénz egyensúlyában, ezt csak azáltal teszi, hogy azt az országot, ahol az adókat kivetik, megfosztják az ügyességgel, az iparkodással és az éghajlattal velejáró némely előnyeitől". (154–155. old.) (Azt a különbséget hangsúlyozza, hogy az áru ormótlan, nehéz-e vagy csekély terjedelemben nagy értéket foglal magában, tehát a mezőgazdasági és az ipari termék közötti különbséget.)

„Azokban az országokban tehát, ahol különösen kiemelkedő az ipari ügyesség, a pénz értéke alacsonyabb és a gabona és munka ára magasabb, mint a többi országban. A *pénznek* ezt" az ezáltal okozott *„magasabb értékét"* a kevésbé kedvező helyzetben levő országokban *„a váltóárfolyam nem jelzi.* A váltókat továbbra is parin lehet forgalomba hozni, jóllehet a gabona és

munka ára az egyik országban 10, 20 vagy 30%-kal magasabb lenne, mint a másikban. A feltételezett körülmények között az árak ilyen különbözősége a dolgok természetes rendje, és a *váltóárfolyam csakis akkor lehet parin, ha elegendő mennyiségű pénzt vittek be az iparokban kiváló országba ahhoz, hogy gabonájának és munkájának árát felemeljék.* Ha idegen országok megakadályoznák a pénz kivitelét és kényszerrel el tudnák érni az ilyen törvénynek való engedelmességet, akkor valóban meg tudnák akadályozni az iparűző ország gabonájának és munkájának áremelkedését; mert ilyen emelkedés csak a nemesfémek beáramlása után történhet meg, feltételezve, hogy papírpénz nem létezik; de azt nem akadályozhatnák meg, hogy a váltóárfolyam rájuk nézve nagyon kedvezőtlen legyen. Ha Anglia lenne az iparűző ország és meg lehetne akadályozni pénz bevitelét, akkor a váltóárfolyam Franciaországgal, Hollandiával és Spanyolországgal szemben 5, 10 vagy 20%-kal ezeknek az országoknak a hátrányára alakulhatna. Valahányszor a pénz folyását erőszakosan feltartóztatják és a pénzt akadályozzák helyes színvonala elérésében, *a váltóárfolyam lehetséges változásainak* nincs korlátja. A hatások hasonlóak, mint amikor nem *átváltható papírpénzt kényszerítenek a forgalomba.* Az ilyen currency szükségszerűen arra az országra korlátozódik, amely kibocsátja: ha túl bőséges, nem osztódhat el általánosan a többi nemzet között. A forgalom színvonala megrendül és a váltóárfolyam kedvezőtlen lesz arra az országra nézve, ahol túl nagy a papírpénz mennyisége: ugyanez lenne a hatása egy fémforgalomnak, ha a pénzt kényszerintézkedésekkel, ki nem játszható törvényekkel visszatartanák egy országban, amikor a kereskedelem árja más országok felé lendítette. Amikor mindegyik országnak pontosan olyan mennyiségű pénze van, amennyivel bírnia kell, a pénznek valójában nem lesz ugyanaz az értéke az egyikben mint a másikban, mert sok áru tekintetében 5, 10 sőt 20 % különbség is lehet, de a váltóárfolyam parin lesz. 100 £ Angliában, vagyis a 100 £-ben foglalt ezüst megvesz majd egy 100 £-es váltót vagy egyenlő mennyiségű ezüstöt Franciaországban, Spanyolországban vagy Hollandiában. Amikor váltóárfolyamról és a pénznek a különböző országokban különböző értékéről beszélünk, akkor nem a pénznek a két ország bármelyikében áruban becsült értékéről van szó. A váltóárfolyamot sohasem úgy állapítják meg, hogy a pénz különböző értékét gabonában, posztóban vagy bármely más áruban becsülik, hanem úgy, hogy az egyik ország currencyjának értékét becsülik a másik ország currencyjában. Meg lehet állapítani valamely a két országban közös mércével való összehasonlítás útján is. Ha egy Angliára szóló 100 £-es váltóval ugyanazt az árumennyiséget lehet megvenni Franciaországban vagy Spanyolországban, mint egy Hamburgra

szóló ugyanolyan összegű váltóval, akkor a váltóárfolyam Hamburg és Anglia között parin áll; de ha egy Angliára szóló 130 £-es váltóval nem lehet többet megvenni, mint egy Hamburgra szóló 100 £-es váltóval, akkor a váltóárfolyam 30 %-os Anglia hátrányára. Tegyük fel, hogy Angliában 100 £-gel lehet megvenni egy váltót, vagyis a jogot arra, hogy 101 £-et kapjunk Hollandiában, 102 £-et Franciaországban, és 105 £-et Spanyolországban. Akkor a váltóárfolyam Angliában 1% Hollandia hátrányára, 2 % Franciaország és 5 % Spanyolország hátrányára. Ez azt jelzi, hogy a currency szintje ezekben az országokban magasabb, mint lennie kellene, és currencyjuk és az angol currency viszonylagos értéke azonnal újra parin lenne, ha elvennének az ő currencyjukból vagy ha az angolhoz hozzátennének." A pénz Angliában az utóbbi 10 év alatt, amikor a váltóárfolyam 20 %-ról 30 %-ra változott ennek az országnak a hátrányára, nem azért értékelődött le, mert a pénz értéke, különböző árukkal összehasonlítva, nem lehet nagyobb egyik országban, mint a másikban, hanem „a 130 £-et nem lehetne visszatartani Angliában anélkül, hogy leértékelődnék, amikor hamburgi vagy hollandi pénzben becsülve nem ért többet, mint a 100 £-es bullion. Ha 130 jó angol font sterlinget küldenék Hamburgba, még 5 £ költséggel is, akkor 125 £-em lenne ott; mi bírhatna hát rá arra, hogy 130 £-et adjak olyan váltóért, amelyért Hamburgban csak 100 £-et kapnék, ha nem az, hogy a fontjaim nem voltak jó font sterlingek? Megromlottak, belső értékben a hamburgi font sterling alá süllyedtek, és ha valóban oda küldöm őket, 5 £ költséggel, csak 100 £-ért vásárolnának. Fém font sterling esetén senki nem vonja kétségbe, hogy 130 £-em 125 £-et szerezne nekem Hamburgban, de papíros fontok esetén csak 100 £-et kaphatnék; és mégis azt állították, hogy 130 £ papírban egyenlő 130 £-gel aranyban vagy ezüstben." (156–160. old.)

Ricardo tehát a váltóárfolyamot illetően ezt állítja: minthogy a pénz a különböző országok között természetszerűen oszlik meg iparuk és sajátosan az ebből eredő exportjuk arányában, azért a kedvezőtlen váltóárfolyam csak azt jelzi, hogy abból az országból, amelyre nézve kedvezőtlen, nem viszik ki a kellő mennyiségű fémet a másik országba, amelyre nézve kedvező. Abban az országban, amelyre nézve a váltóárfolyam kedvező, a currency teljes mennyisége azért emelkedik, mert az ország nem kap olyan tömegű fémet, amely megfelelne kereskedelmének. Abban az országban, amelyben a váltóárfolyam kedvezőtlen, azért értékelődik le a currency, mert az ország a kereskedelmét meghaladó tömegű fémet tart vissza. Ha erőszakosan zavaró okok nem jönnek közbe, akkor a váltóárfolyam az egyik ország hátrányára csak addig a határig emelkedhet, amelyen az arany és ezüst exportja

olcsóbbá válik, mint a váltók felára, illetve ez a felár soha nem emelkedhet a közvetlen arany- és ezüstküldés költségei fölé anélkül, hogy ne vonná valóban maga után ezt az exportot és e művelet révén ne állítaná helyre a váltóárfolyam paritását. Ha ez nem történik meg, akkor vagy erőszakkal megtiltották az arany és ezüst kivitelét és ilyenképpen erőszakkal gyarapították a fém forgalmi eszköz tömegét, vagy papírpénz túl nagy kibocsátása elértéktelenítette az ország forgalmi eszközét, úgyhogy a váltók felára nem a fémek exportjának költségeivel emelkedik, hanem meghaladja a rátát, amennyivel a papírpénz elértéktelenedett, az elküldési költségekkel együtt. A váltóárfolyam az egyik ország currencyjának értékét a másik ország currencyjában fejezi ki. Ha nincs parin, ez nem azért van, mert a pénz értéke az egyik országban alacsonyabban vagy magasabban áll különböző más árukhoz képest, hanem ellenkezőleg, azért, mert nem engedik, hogy a currency a két ország mindegyikében más országokhoz képest olyan alacsonyan vagy magasan álljon, ahogy ezt a kereskedelmi ügyletek megszabják.

De ha Ricardo a kedvezőtlen váltóárfolyamot mindig abból vezeti le, hogy a currencyból túl sok van abban az országban, amellyel szemben a váltóárfolyam kedvezőtlen, akkor 1. azonosítja a reális és a névleges váltóárfolyamot; 2. olyan országgal szemben, amelynek csak fém currencyja van és nem alkalmaz kényszert a nemesfémek exportja ellen, a váltóárfolyam soha nem lehetne kedvezőtlen; 3. valójában semmi egyebet nem mondott ezzel, mint azt, hogy a váltóárfolyam jelzi, hogy pénzt kell küldeni az egyik országból a másikba, nem azért, mert currencyja [mennyisége] meghaladja a színvonalat, hanem mert tartozik a másik országnak. A fontos csak az, hogy a pénznek a különböző országokban különböző értéke nem rontja meg a váltóárfolyamot.

4. *A pénz csak az eszköz*, amelyben kifejeződik a *relatív érték*, az a *mennyisége egy árunak, amelyben a másik áruért odaadják.* (180., 181. old.)

5. *Aranyadó.* (Vagyis a kérdés: hogyan hat a *termelés megnehezedése* az *arany értékére*?)

„Az aranyra kivetett adó arra esne, akinek a tulajdona pénzből áll és ez mindaddig folytatódna, *amíg az arany mennyisége az adó előidézte megnövekedett termelési költsége arányában nem csökken.*" „*A pénz iránti kereslet nem*

egy meghatározott mennyiségre irányul, mint a ruha- vagy élelmiszer-kereslet. *A pénzkeresletet teljesen a pénz értéke szabályozza, az értékét pedig a mennyisége.*" (Később azt mondja, a mennyiségét az értéke.) „Ha az arany értéke kétszerese lenne a mostaninak, akkor feleakkora mennyiség elvégezné ugyanezeket a funkciókat a forgalomban, ha pedig feleakkora lenne az értéke, akkor kétszeres mennyiségre lenne szükség. Ha a gabona piaci ára* adózás vagy termelési nehézség következtében egy tizeddel megnövekednék, kétséges, hogy ez előidézne-e valamilyen hatást a fogyasztott mennyiségre, mivel meghatározott szükséglet van iránta, de a pénz iránti kereslet pontosan arányos az értékével. Senki nem fogyaszthatna kétszer annyi gabonát, mint amennyi a létfenntartásához rendesen szükséges, de mindenki, aki csak ugyanannyi árut vesz és ad el, rákényszerülhet, hogy kétszer, háromszor vagy akárhányszor annyi pénzt használjon." Itt olyan országról van szó, ahol „a nemesfémeket használják pénzként és papírpénz nincs bevezetve... Minthogy a papírpénz mennyisége könnyen csökkenthető, értéke, bár mércéje az arany volna, olyan gyorsan növekednék, mint a fémnek az értéke... Nincs határa annak a pénzmennyiségnek, amelyet a külkereskedelem rákényszeríthet" egy népre, „ha a pénz értéke esik; és nincs olyan csökkenés, amelynek alá ne kellene vetni magát, ha az érték emelkedik... Ha [az adó következményeként] a mostani aranymennyiségnek csak egytizedét termelnék ki a bányákból, ez a tized egyenlő értékű lenne a most termelt tíz tizeddel... Valamennyi áru piaci értéke és természetes értéke** közötti egyezés mindig attól függ, milyen könnyen lehet a kínálatot" (tehát a termelést) „növelni vagy csökkenteni. Az arany, a házak és a munka, valamint sok más dolog esetében ezt a hatást nem lehet gyorsan elérni." (216–221. old.)

Ez igen zavaros szakasz. Az arany termelési költségei Ricardo szerint csak akkor gyakorolhatnak hatást, amikor ezáltal az arany mennyisége nő vagy csökken, és ez a hatás csak igen későn következik be. Másfelől: e magyarázat szerint a forgalmi eszköz tömege teljesen közömbös, mert közömbös, hogy sok fém forog-e alacsony értékkel, vagy kevés fém magas értékkel. De vajon az ugyanabban az időben történő több vétel és eladás nem kíván-e meg több forgalmi eszközt? És ha csak magas értékű pénz forog, akkor hiányzik a pénz a fogyasztók és a kicsinybeni eladás közötti ügylethez, valamint a termeléshez. Ez ugyanaz, mintha pl. csak 500 £-es bankjegyek forognának.

* *Ricardónál*: piaci értéke – *Szerk.*
** *Ricardónál*: piaci ára és termelési ára – *Szerk.*

6. *Pénzkamat*

„A kamatlábat végeredményben és tartósan a profitráta kormányozza. De alá van vetve különböző időleges változásoknak. A pénz mennyiségének és értékének minden hullámzásával változik az áruk ára. Ha az áruk piaci ára esik", pl. „a pénz értékének emelkedése következtében", akkor a gyárosok és kereskedők kezében nagy mennyiségű áru halmozódik fel, amelyet nem hajlandók eladni a nagyon leszorított árakon... „Hogy teljesítse rendes fizetéseit, amelyeknél áruinak eladásától szokott függni, a gyáros most hitelt igyekszik felvenni és gyakran kénytelen magasabb kamatot fizetni". (349., 350. old.) Tehát: a pénz tömegének csökkenése emeli az értékét, az áruk ára ezzel arányosan esik, ezáltal növekszik a hiteligény és ilyenképpen a kamatláb. Ricardo, hogy eljusson a kamatlábhoz, itt, mint mindig, azt feltételezi, hogy először a pénz tömege közvetlenül hat az árukra, holott a hitelpiacot egészen más körülmények határozzák meg.

7. *Pénz, kivitel és behozatal*

„Minden, ami megkönnyíti a kivitelt, a pénznek az országban való felhalmozását segíti elő; ami viszont akadályozza a kivitelt, az a pénz csökkenésének irányában hat." (373. old.)

8. *A pénz és a bankok. Papírpénz. Pánikok. Állami pénzkibocsátások papírban. Az állam bocsásson-e ki papírpénzt vagy egy kereskedelmi társaság? Szükséges-e az utóbbi a kereskedelemhez? Arany*

Az arany tizenötször drágább, mint az ezüst, mert tizenötször annyi munka szükséges egy adott mennyiség előállításához. (421. old.)

Az a pénzmennyiség, amelyet egy országban alkalmazhatnak, értékétől függ. Ha csakis arany lenne forgalomban, tizenötöd annyira volna szükség, mint akkor, ha csakis ezüstöt használnának. (I. h.) „A forgalomban levő pénz sohasem lehet olyan bőségben, hogy túláradjon; mert ha értékét csökkentjük, ugyanabban az arányban növeljük a mennyiségét, ha pedig növeljük az értékét, ugyanabban az arányban csökkentjük a mennyiségét." (422. old.)

„Amíg csakis az állam ver pénzt, a felségjogból eredő veretési díjának nincs határa, mert az érmét mennyiségének csökkentése révén minden tetszőleges értékre fel lehet emelni. E szerint az elv szerint forog a papírpénz. A papírpénzért szedett egész díjat felségjogból eredőnek lehet tekinteni. Jóllehet nincs belső értéke, [...] csereértéke akkora, mint a vele egyenlő címletű érméé, illetve az érmében jelzett nemesfémrúdé. Ennélfogva, mennyiségének korlátozása által egy lerontott érme úgy foroghat, mintha teljes súlyú volna." (422. old.)

„Nem szükséges, hogy a papírpénz, értékének biztosítása végett, kifizethető legyen érmében; csak az szükséges, hogy mennyiségét azon fém értéke szerint szabályozzák, amelyet az alapjának nyilvánítanak. Ha az alap adott finomságú és súlyú arany volna, a papírpénzt az arany árának* minden esésével, vagy ami ugyanaz, az áruk árának minden emelkedésével gyarapítani lehet." (424. old.) Ricardo azt hiszi, a papírpénz túlzott kibocsátásának megakadályozására mi sem alkalmasabb annál a kötelezettségnél, hogy a bankjegyeket fizessék meg aranyérmében vagy rúdban. (426. old.) „Ahhoz, hogy a közönséget biztosítsák a currency értékének minden más változásával szemben, mint amelyeknek maga az alap alá van vetve, és egyszersmind hogy a forgalmat a legolcsóbb eszközzel bonyolítsuk le, tehát hogy elérjük a currency legtökéletesebb állapotát", elegendő „kötelezni a Bankot, hogy jegyeiért cserébe guineák szolgáltatása helyett veretlen aranyat és ezüstöt szolgáltasson ki pénzverdei áron és minőségben. Ezáltal a papírpénz sohasem eshet a fémrúd értéke alá anélkül, hogy ezt ne követné mennyiségének csökkenése. Hogy a papírpénznek a fémrúd értéke fölé emelkedését meggátoljuk, a Bankot arra is kötelezni kell, hogy papírpénzét a szabványos aranyért pénzverdei áron adja cserébe." (427. old.) Egyidejűleg teljes szabadságot kell adni fémrudak kivitelére és behozatalára. (428. old.)

„Az országot elfogó *általános pánikok ellen*, amikor mindenki színesfémek birtoklására vágyik mint a legalkalmasabb módra, hogy vagyonát realizálja vagy elrejtse, a bankoknak *nincs biztosítékuk, semmiféle rendszerben*; természetüknél fogva ki vannak téve ezeknek, mert *sohasem lehet egy bankban vagy egy országban annyi érme vagy nemesfémrúd*, amennyit az ország pénzzel bíró egyéneinek joguk van követelni. Ha minden ember ugyanazon a napon vonná el egyenlegét a bankárjától, akkor a most forgalomban levő bankjegyek sokszorosa sem lenne elegendő ilyen követelés teljesítéséhez." (429–430. old.) A legnagyobb haszon ennél a rendszemél[93] az lenne, hogy egy

* *Ricardónál*: értékének – *Szerk.*

igen értékes forgalmi eszköznek igen olcsóval történő helyettesítése által az ország ilyen összegű tőkét termelő módon tudna felhasználni. (432. old.) „Egy currency akkor van a *legtökéletesebb állapotában*, ha kizárólag *papírpénzből* áll [...], amely egyenlő értékű azzal az arannyal, melyet állítólag képvisel. A papírpénz használata arany helyett a legolcsóbb eszközzel helyettesíti a legdrágábbat, és lehetővé teszi, hogy az ország bármely egyén vesztesége nélkül mindazt az aranyat, amelyet azelőtt erre a célra használt, nyersanyagokra, szerszámokra és élelemre cserélje el." (432., 433. old.) De mindamellett csak abban az összegben, amelyet a Bank nem raktároz fel pincéiben?

„Tegyük fel, hogy *valamely expedíció felszereléséhez 1 milliónyi pénzre van szükség*. Ha az állam 1 milliónyi papírpént bocsátana ki és kivonna 1 milliónyi érmét, akkor az expedíciót fel lehetne szerelni a nép minden megterhelése nélkül; de ha egy bank bocsátana ki 1 milliónyi papírpénzt és 7 %-ra kölcsönadná az államnak, akkor az országot évi 70 000 £ állandó adó terhelné; a nép fizetné az adót, a bank kapná... A közönségnek egyenes érdeke, hogy a kibocsátó az állam legyen, nem pedig kereskedők társasága. De a kormánynál inkább fennáll a veszély, hogy feldönti a forgalom korlátait (átválthatóságot stb.)..." A parlamenttől függő biztosokat javasol. (433 – 435. old.)

Ricardo vitatja, hogy az Angol Bank, amely papírpénzt bocsát ki, szükséges-e a váltóleszámítolások és pénzkölcsönzés útján való ügyletek intézésére. Érvelése a következő:

Pénzt kölcsönöznek, függetlenül attól, hogy a Bank teszi-e ezt vagy sem. Mert a profit és a kamat piaci rátája nem a kibocsátott pénz mennyiségétől függ, hanem a valóságos gazdagságtól stb. A kamat piaci rátáját nem a Bank szabályozza, akár 5, 4 vagy 3 %-ra kölcsönöz, hanem a tőke alkalmazása, teljesen függetlenül a pénz tömegétől vagy értékétől. „Akár 1 milliót kölcsönöz a Bank, akár 10 vagy 100 milliót, nem módosítja tartósan a kamatlábat; csak az így kibocsátott pénz értékét módosítaná." „Ha a Bank alacsonyabb kamatrátát számít fel a piaci rátánál, nincs olyan pénzösszeg, amelyet kölcsön ne adhatna; ha többet számít ennél a rátánál, akkor csak pazarlók fognak tőle kölcsönt venni." „Ennélfogva, ha azt mondják, hogy a Bank az utóbbi 20 évben annyi támogatást adott a kereskedelemnek, mivel ellátta a kereskedőket pénzzel, ez azért volt, mert ezen egész időszak folyamán a kamat piaci rátája alatt kölcsönzött pénzt; azon ráta alatt, amelyen a kereskedők másutt vehettek volna fel kölcsönt... *Mit mondanánk olyan intézményről, amely a posztógyárosok felét rendszeresen a piaci ár alatt látná el gyapjúval?... A posztó ára a fogyasztó számára ezáltal nem csökkenne,*

mert az árat a legkevésbé kedvező helyzetben levő termelők termelési költségei szabályozzák. Az egyetlen hatása tehát az lenne, hogy felduzzasztaná a posztógyárosok egy részének profitját a szokásos ráta fölé..." Így Bankunk révén „az üzletemberek egy része méltánytalanul és az országra nézve haszon nélkül előnyben részesül, mert olcsóbban tudja magát ellátni az üzlet egy eszközével, mint azok, akik csakis a piaci ártól függnek... Az egész üzlet, amelyet az egész közösség folytathat, tőkéjének mennyiségétől függ, azaz nyersanyagától, gépi berendezésétől, élelmiszerétől, hajóitól stb., amelyeket a termelésben felhasználnak. Ha jól szabályozott papírpénz van érvényben, ezeket a dolgokat a bankműveletekkel nem lehet sem gyarapítani, sem csökkenteni. Ha tehát az állam bocsátja ki a papírpénzt, akkor, még ha nem számítol le egyetlen váltót sem, vagy nem kölcsönöz egyetlen shillinget sem a közönségnek, a kereskedelem összességében nem lesz semmi módosulás... Valószínűleg ugyanazt a pénzösszeget kölcsönöznék", különböző piaci rátákon, „6, 7 vagy 8 százalékon, a kölcsönadók és kölcsönvevők közötti konkurrencia eredményeképpen". (435–439. old.)

„Gazdag országokban az aranyat mindig előnyben részesítik az adósságok megfizetésénél, mert ez az adós érdeke" (442. old.) (mert viszonylag olcsóbb). „Amíg mind a két fém" (arany és ezüst) „egyaránt törvényes fizetési eszközül szolgált bármilyen összegű adósságok megfizetésére, addig folytonos változásnak voltunk alávetve az alapul szolgáló fő értékmérő tekintetében. Egyszer az arany, másszor az ezüst volt az, a két fém relatív értékének változásaitól függően; és ilyenkor a nem alapul szolgáló fémet beolvasztották és kivonták a forgalomból, mert értéke rúdban nagyobb volt, mint érmében." (443. old.)

9. *Az arany, a gabona és a munka viszonylagos értéke gazdag és szegény országokban*

„Amikor arról beszélünk, hogy az arany vagy az ezüst értéke különböző országokban magas vagy alacsony, mindig meg kell említenünk valamilyen közeget, amelyben felbecsülik, máskülönben semmiféle elképzelést sem kapcsolhatunk hozzá." Pl. olajban felbecsülve az arany Spanyolországban drágább, mint Angliában; posztóban felbecsülve az arany Angliában drágább. (453. old.)

[Jegyzetek Ricardónak a földadóra vonatkozó nézeteiről[94]]

A társadalmi helyzettel [Stand] összefüggő adók

Járadékadó. A tulajdonképpeni járadék adója a *földtulajdonost* terheli. Az állítólagos járadéké[95] a *fogyasztót.* (193. old.)

Tized. „Emelnie kell a nyerstermék árát." (195. old.) (Tehát nem terheli sem a földtulajdonost, sem a bérlőt.)

Földadó. Ha a *járadékra* vetik ki, egyenlő a járadékadóval. Ha a termékenységgel arányos, akkor egyenlő a tizeddel. Ha *acre-enként rögzített összeg,* a termékenységtől függetlenül, akkor *eredeti* adó[96]. Ez az adó a legjobb földtől csak abban az arányban szed hozzájárulást, mint a legrosszabbtól, és azáltal, hogy emeli mind a jobb, mind a rosszabb föld termékének árát, pótlólagos adót vet ki a közönségre először a jobb föld bérlője javára (amíg a bérlete tart), és azután a földtulajdonos javára. (201–203. old.)

Nyerstermékadó. Emeli a termelési költségeket és ezért a *termék árát,* azaz a *fogyasztót* terheli. (169–170. old.)

[Tárgymutató-vázlat Ricardóhoz[97]]

A létfenntartási eszközök árának befolyása a munkabérre (176–183. old. (360., 361. old.)

Profit és munkabér fordított aránya (23., 152., 153., 500. old.)

A tőke felhalmozása (94. old.)

Népesség és munkabér 93., 94., 95. old.

A munkabérről (7., 8. old.) (151. old.) 176., 177., 178., 179., 180., 181., 182., 183., 360., 361., 461. old.

A profitról és a munkabérről (21. old.) (23. old.) 500., 152., 153. old.

A külkereskedelem befolyása a profit rátájára 135., 136., 137. old. *A belkereskedelemé* 138., [. . .]* 310., 311. old.

Adó (198. old.) (205., 206. old.) (210. old.) (184.) (185.) (384. old.) *Befolyása* 276. old., 242., 243. old.

Hogyan megy végbe valójában a földművelés terjedése (361. old.)

A gabonaár nem szabályozza a többi áru árát (a piaci és a természetes árról szóló szakaszhoz csatolandó) (364. old.)

Piaci ár (504. old.)

Reális ár[98] (460., 481., 499 , 505. old.)

Bruttó jövedelmek és nettó jövedelmek (512., 513. old.)

A mezőgazdasági és ipari tökéletesítések elértéktelenítő hatása a létező tőke egy részére (318. old.) (321.)

A járadék második része (315. old., jegyzet)

Tőke (327. old.)

---

* *Néhány számot a kéziratban nem sikerült kibetűzni. – Szerk.*

Külkereskedelem 481. old.
Az egyéni ár és a természetes érték közötti különbség
..... és *ár*
..... *

* *A kézirat végét nem sikerült kibetűzni. – Szerk.*

Ricardo (David). On the Principles of Political Economy and Taxation. 3. kiad. London 1821[99]

I. *Az értékről*

Valamely tárgy hasznossága és a képesség, hogy más árukat megvásároljon: *használati érték* és *csereérték*. (1. old.) A hasznosság *nem mértéke* a cseréértéknek, bár szükséges hozzá. (2. old.) Az áruk két forrásból kapják cseréértéküket: 1. ritkaságukból és 2. az előállításukhoz szükséges munkamennyiségből. Van néhány áru, melyet nem lehet a munkával szaporítani, melynek értékét tehát nem lehet megnövekedett kínálattal csökkenteni, ezek értéküket teljesen a ritkaságukból vezetik le. Értékük azoknak a változó gazdagságával és hajlamaival változik, akik ezeket birtokolni vágynak. (I. h.) Más a helyzet a piacon naponta kicserélt árukkal. Ezekről beszélünk, amikor az érték törvényeit tárgyaljuk. Ezeket gyarapíthatja az iparkodás, és termelésükön *korlátozás nélkül* a *konkurrencia* uralkodik. (3. old.) *Ez az előfeltevés Ricardo értékmeghatározásánál.* Az áruk relatív értékét tehát az a különböző mennyiségük határozza meg, amelyet *ugyanannyi munkaidő* alatt termelni lehet, vagyis az a munkamennyiség, amely az árukban arányosan realizálódik. A munkamennyiség minden növelése növeli tehát az áru értékét, minden csökkentése csökkenti. (4. old.) A munka értéke és az áruk mennyisége, amelyeket egy meghatározott mennyiségű munka megvásárolhat, nem azonos. Mert a munkás terméke, illetve ennek a terméknek egy egyenértéke nem egyenlő a munkás díjazásával. Tehát a munka értéke nem értékmérő, mint az áruk mennyiségére fordított munka. (5. old.) Tehát az áruk összehason-

lító mennyisége, amelyet egy adott munkamennyiség termelni tud, határozza meg múltbeli és jelenlegi relatív értéküket. (9. old.)

A munka természetesen különböző minőségű és a különböző termelési ágakbeli különböző munkaórák összehasonlítása nehéz. De ez a rangsor a gyakorlatban hamarosan kialakul. (13. old.) (Ricardo nem fejti ki ezt bővebben.) Rövid időszakokat tekintve, legalábbis évről évre a változás ebben az egyenlőtlenségben jelentéktelen, tehát nem jön számításba. (15. old.)

Az áruk értékét meghatározó munkába bele kell számítani a termelésben alkalmazott tőke előállításához szükséges időt és munkát is. (16. old.) Bele kell számítani az áruk piacra vitelének munkáját is. (18. old.) Ahogy a *társadalom halad*, az áruk értéke jelentékenyen változik ezzel a tőkében realizált munkával. (I. h.) A munka használatában való megtakarítás mindig csökkenti valamely áru relatív értékét, akár maga az áru készítéséhez, akár annak a tőkének a képzéséhez szükséges munkában történik megtakarítás, amelynek segítségével az árut termelik. (19., 20. old.) Egy olyan mértéknek a közbelépése, mint a pénz, mit sem változtat ezen az elven. (23. old.)

Az az elv, hogy az áruk termelésére fordított munkamennyiség szabályozza relatív értéküket, számottevően módosul a gépi berendezés és más álló és tartós tőke alkalmazása révén.[100] (25. old.) Először, különböző tartósságú az állótőke, másodszor, különböző arányban használják fel a tőkét a munka eltartására és gépi berendezésre, szerszámokra, épületekre. Ez a két körülmény okozza, hogy az áru termeléséhez szükséges munkaidő mellett a *munka értékének* emelkedése vagy esése is befolyásolja az áruk értékét. (25., 26. old.) A tőkét aszerint, hogy többé vagy kevésbé mulandó, tehát adott idő alatt többé vagy kevésbé gyakran kell újratermelni, *forgó-* vagy *állótőkének* nevezik. (26. old.) Továbbá a tőke nagyon egyenlőtlen idők alatt forog, vagyis tér vissza alkalmazójához. Pl. a bérlő által vetőmagnak vásárolt búza állótőke ahhoz a búzához viszonyítva, amelyet a pék vesz azért, hogy kenyeret süssön belőle. (26., 27. old.) Két szakma tehát ugyanakkora tőkét alkalmazhat, de ez igen különbözőképpen oszolhat meg az álló- és a forgórészt illetően. (27. old.) A munkabér emelkedése természetesen egyenlőtlenül érint két tőkét, melyek közül az egyiket szinte teljesen munkabérre, a másikat szinte teljesen gépi berendezésre fordították. (I. h.) Két gyáros talán ugyanakkora adag állótőkét alkalmaz, de nem egyenlő tartósat. (I. h.) Itt hozzájön az *állótőkére jutó profit* az egyik árunál, amelyet gépi berendezés segítségével termeltek, egy profit, amelyet ahol szinte csak forgótőkét alkalmaznak, magával az áruk eladásával kiadtak és feléltek már... Vagy a kiegyenlítés is a hosszabb időért, amelynek el kell telnie, mielőtt a két áru közül az értékesebb a piacra vihető. (29., 30. old.) (Tudniillik annak a

gyárosnak, aki pl. 5000 £-et fordít munkára és 5000 £-et gépi berendezésre [10 %-os kamattal, az első év végén] árui értékében 5500 £-je van, tehát a második évben 550 £-gel többje a gépi berendezésbe befektetett 5500-nak a profitja fejében.[101] Az állótőkére jutó profitot megint hozzácsapják.) Ha az áruk értékét a reájuk fordított munka viszonylagos mennyisége határozza meg, akkor tehát olyan áruk cserélődnek ki, amelyekben egyenlő munkaidő rögződik. Profit és munkabér csupán olyan adagok, amelyekben a két osztály, a tőkések és a munkások osztoznak az eredeti áruban, tehát az ellenében kicserélt áruban is. Az áru relatív értékét ezért nem érinti a profit és a munkabér közti arány. (31. old.) A munkabér semmiféle változása nem idézhet elő változást az áru relatív értékében. Ha a munkabér emelkedik, ezért még nem szükséges több idő valamely áru elkészítéséhez, csak ugyanazt a munkaidőt drágábban fizetik meg. Ha az egyik tőkés emiatt emelni akarná árujának árát, akkor a másiknak ugyanez az igénye, a különböző termelési ágakban foglalatoskodók relatív helyzete ugyanaz marad a munkabér emelkedése előtt is, után is. A munkabér emelkedhet 20 %-kal és a profit éppúgy eshet, anélkül, hogy a legcsekélyebb módosulást idézné elő az áruk relatív értékében. (23. old.) Tehát ha a munkabér emelkedik, akkor a profit esik. De a főként forgótőke alkalmazásával előállított áru továbbra is ugyanazon az áron kel el. Csak pl. a bérlő profitja esik, aki 5000 £-et adott ki. Az olyan áruk gyárosa, amelyek termeléséhez gépi berendezés vagy értékes épület szükséges, vagy amelyek hosszú időt igényelnek, mielőtt piacra vihetők, ilyenképpen kisebb profitot számít az állótőkéjére, mert *profitrátája* általában is esik, s így *áruinak relatív [értéke] esik a főleg munka alkalmazásával előállított árukéval szemben. Ricardo itt a különböző termelési ágakban egyenlő profitrátát feltételez*... Ez az ok egyébként csak gyengén, legfeljebb 6–7 %-ig hat, mert a profitok valószínűleg nem engednek meg nagyobb általános és tartós süllyedést. (32., 33. old.) (Meg kell jegyezni, hogy Ricardo ezt másképp is kifejthetné: Tegyük fel, hogy egy árut csak forgótőkével állítanak elő, egy másikat csak állóval. Mind a kettő 5000 £ tőkét alkalmaz. Ha mármost a munkabér 10 %-kal emelkedik és feltéve, hogy az első gyáros 3000 £-et költ nyersanyagokra stb., és 2000-et munkabérre, akkor tehát az általa fizetett munkabér 2200-ra emelkedik. Ha áruját 10 %-kal azelőtt 5500-ért adta el, akkor most 5700-ért fogja.[102] Profitja továbbra is 10 %. Akkor a [második] gyáros 5500-ért adhatja el áruját. Profitja szintén 10 % marad. De árujának értéke esett az elsőhöz képest, jóllehet a két árura fordított *munkaidő ugyanaz* maradt. Vagy ha az első gyáros árujának ára ugyanaz marad, a másiknak le kell szállítania a magáét. Ez mint *átlag* helyes. De minthogy a kiegyenlítődés nem azonnal történik, a tőkések törekednek a gépi berendezésre.)

A profit tartós rátájában bekövetkező nagyobb mérvű változás olyan okok hatása, amelyek csak évek folyamán érvényesülnek, míg az áruk megtermeléséhez szükséges munka mennyiségében bekövetkező változások naponként előfordulnak... Ezért minden nagy változást a relatív értékben az áruk termeléséhez szükséges munkaidő változásai idéznek elő. (33., 34. old.)

Áruk, amelyekre ugyanazt a munkamennyiséget fordították, különbözni fognak relatív értékben*, ha nem lehet őket ugyanannyi idő alatt piacra vinni... Nagyobb állótőke esetén is az egyik áru magasabb értéke** a nagyobb időtartamnak tulajdonítható, amelynek el kell telnie, amíg a piacra lehet vinni... *A különbség a két esetben a profitok tőkeként való felhalmozásából ered* és csak *igazságos kárpótlás* az időért, *ameddig a profitokat visszatartották*. ([34–]35. old.)

Tehát a *munkabér emelkedése* esést okoz azoknak az áruknak az árában, amelyeket főként állótőke révén termelnek, mégpedig annál inkább, minél *nagyobb az állótőke*. (35. old.)

(Meg kell jegyezni, hogy ez merőben névleges. *Először*. Amennyiben olyan tőke, amelynek nagyobb része álló vagy tartósabb, vagy amelynek hosszabb időre van szüksége áruinak piacra hozatalához, drágábban adja el áruit, annyiban ez, ahogy maga Ricardo mondja, csak azáltal történik, hogy a *profitot mint tőkét felhalmozzák*. Ez ugyanaz, mintha *nagyobb* tőkét alkalmaztak volna. *Másodszor*. A *munkabér emelkedése elértéktelenítően visszahat* az állótőkére. Az *elvégzett holt munkát* az eleven munka határozza meg, tehát a profitját is. *Itt tehát az árban megjelenik* az, ami az első esetben[103] nem *látható*. A bérlő ugyanazon az áron ad el, de profitjának rátája csökkent. A gyáros alacsonyabb áron ad el. Pl. az állótőkéje 1000 £. Ez a munkával együtt 2000 £-nyi árut termel. Ha mármost 10 %-kal emelkedne a munkabér vagy esne a profit, akkor továbbra is 2000-ért[104] kellene eladnia áruit, amikor is a munkabérre 500 £-et számítunk. Tehát $33\,^1/_3$ %. Ha mármost a munkabér 10 %-kal emelkedik, akkor 50-nel emelkedik, tehát 550 £-re. Tehát a tőkés számára már csak 450 £ nyereség marad, holott még mindig 2000-ért ad el, csakhogy már csupán 1450 £ jut rá és 550 a munkára. Tehát a nyereség már csak körülbelül 30 %. A tőkés 1000 £-e tehát már nem 1333-at, hanem csak 1300-at*** ér. Ez megmutatkozott volna, ha a tőkés egyáltalán nem alkalmaz forgótőkét közvetlen munka formájában. De most, amikor az 1000 £-et már felhasználta a meghatározott munkára, ez a profitjából való

* *Ricardónál*: csereértékben – *Szerk.*
** *Ricardónál*: ára – *Szerk.*
*** *A kéziratban*: 1033 és 1030 – *Szerk.*

levonás úgy jelenik meg, mint levonás az *áruk árából*, mert erre a *létrehozott* tőkére vonatkozóan, az *elvégzett munkára* vonatkozóan nem jelenhet meg többé a munkabér emelkedéseként és a profit ehhez képest való eséseként anélkül, hogy ne változtatná meg az áru értékét. Ilyenképpen ez a jelenség nem egyéb, mint az értékmeghatározás visszahatása az *elvégzett* munkára; ez még másképpen is megjelenik.)

Az imént feltételeztük, hogy két foglalatosságban az álló- és a forgótőke aránya nem egyenlő. Most feltételezzük, hogy ez az *arány egyenlő* a kettő között, de az állótőke *nem egyenlően tartós*. Minél kevésbé tartós az állótőke, annál inkább közeledik a forgótőke természetéhez. Rövidebb idő alatt fogyasztják el és termelik értékét újra, hogy a gyáros tőkéjét megőrizzék... Ha az állótőke nem tartós természetű, akkor évenként nagy munkamennyiséget kíván meg eredeti hatékonysági állapotában való megtartása; de az így felhasznált munka úgy tekinthető, mint amit valóban a gyártott árura fordítottak, s ennek az ilyen munkával arányos értékkel kell bírnia. – Ha évenként 50 emberre van szükségem a gépem karbantartásához, akkor áruimért egy pótlólagos árat kívánnék, egyenlőt azzal, amelyet bármely más gyáros elér, aki más áruk termelésében 50 embert alkalmaz, és gépi berendezést egyáltalán nem használ. A munkabér emelkedése nem egyenlően érintené azokat az árukat, melyeket gyorsan elhasználódó, és azokat az árukat, amelyeket lassan elhasználódó gépi berendezéssel termeltek. Az egyik termelésében a munka egy nagy részét vinnék át folytonosan a termelt árura, a másikban igen keveset vinnének át így. Ezért a munkabér minden emelkedése, vagy, ami ugyanaz, a profit minden esése csökkentené a tartós természetű tőkével termelt áruk relatív értékét és arányosan emelné a múlandóbb tőkével termelt árukat. A munkabér esése pontosan az ellenkező hatást váltaná ki. (36–38. old.) Ezért van az, hogy *régi országok* folyton gépi berendezéshez folyamodnak, újak pedig munkát *használnak fel*. Az emberek ellátásáról való gondoskodás minden nehézségével szükségképpen emelkedik a munka, és a munka árának minden emelkedése újabb kísértés arra, hogy gépi berendezéshez folyamodjanak. Az emberek ellátásáról való gondoskodásnak ez a nehézsége régi országokban állandó, új országokban a lakosság nagyon megnövekedhet anélkül, hogy emelkedne a munkabér. Itt épp oly könnyen lehet a hetedik, nyolcadik, kilencedik millióról gondoskodni, mint a második, harmadik, negyedik millióról. (39. old., jegyzet.) A gépek, ezek a néma szereplők mindig sokkal kevesebb munka termékei, mint az, amit kiszorítanak, még akkor is, ha ugyanolyan pénzértékűek. A gépek befolyása következtében az élelmiszerek árának emelkedése kevesebb személyt érint; ez a megtakarítás megmutatkozik a gépek[105] csökken-

tett árában. (40. old.) Tehát a társadalom korai fokain, amikor kevés gépi berendezést vagy tartós tőkét használnak, az egyenlő tőkékkel termelt áruk csaknem egyenlő értékűek és egymáshoz viszonyítva aszerint emelkednek vagy esnek, hogy termelésükhöz több vagy kevesebb munka szükséges. De miután ezeket a költséges szerszámokat bevezették, *az egyenlő tőkék alkalmazásával termelt áruk értéke igen egyenlőtlen*; és jóllehet egymáshoz viszonyítva továbbra is aszerint [emelkednek vagy] esnek, ahogy több vagy kevesebb munka válik szükségessé termelésükhöz, egy másik, kisebb változásnak is alá vannak vetve, a profitok és a munkabérek emelkedése vagy esése miatt. (40., 41. old.) A munka árának emelkedése tehát azoknak az áruknak esését idézi elő, amelyeket főként gépi berendezéssel állítottak elő, a munka árának esése pedig emelkedésüket idézi elő, de esését azoknak, melyeket főként munkával állítottak elő. (45. old.)

Két áru ára*, melyek közül az egyikre 1000 £ munkát fordítottak, a másikra 2000-et, úgy aránylik egymáshoz, mint 1:2. Ezzel nem azt mondtuk, hogy úgy kelnek el, mint 1000 és 2000. A lényeg, az arány ugyanaz marad, akár úgy kelnek el, mint 1100 és 2200, akár mint 1500 és 3000. (46. old.)

A járadék, a profit és a munkabér emelkedését vagy esését aszerint kell megítélnünk, hogy *valamely gazdaság egész terméke* hogyan *osztódik el* a *három osztály, a földtulajdonos, a tőkés* és a *bérmunkás* között, nem pedig aszerint az érték szerint, amelyre ezt a terméket becsülik egy olyan eszközben (pénz), amely változó. A profit, a járadék, a bér rátáját nem a valamely osztálynak jutó *abszolút termékmennyiség* által lehet megítélni, hanem az e termék eléréséhez szükséges munkamennyiség által. Az össztermék a mezőgazdaságban és az iparban történő tökéletesítések révén megkétszereződhet. Ha a járadék, a profit, a bér egyenlően megkétszereződik, akkor egymáshoz viszonyítva nem változtak. De ha a három közül egy *nem egyenlően* részesedik a növekedésben, *akkor*, a részesedés mennyiségének abszolút növekedése ellenére, *esik*. (49. old.) Járadék, profit, bér – rátájuk szempontjából vizsgálva – csak az össztermékben való részesedésük változásai révén változnak. (52. old.)

* *Ricardónál*: értéke – *Szerk.*

II. *A járadékról*

Ricardo azért vizsgálja meg a járadékot, hogy lássa, helyes-e A. Smith nézete arról, hogy „a föld elsajátítása és a járadék ebből következő megteremtése okoz-e valamilyen változást az áruk relatív értékében, függetlenül a termelésükhöz szükséges munkától". (53. old.)

Járadék a föld termékének az az adagja, amelyet a földtulajdonosnak fizetnek a talaj eredeti és elpusztíthatatlan erőinek használatáért. Meg kell különböztetni a tőke kamatától és profitjától, amelyet a földbe befektetett tőkéért fizetnek a földtulajdonosnak. (53., 54. old.) Az első megtelepüléskor egy országban, amelyben bőséges a gazdag és termékeny föld, nem fizetnek járadékot... Éppúgy, ahogy a levegő és a víz használatáért sem... Ha minden földnek ugyanazok volnának a tulajdonságai, ha mennyiségileg határtalan és minőségileg egyforma volna, használatáért semmit sem lehetne felszámítani, kivéve ott, ahol különösen előnyös a fekvése. Csakis azért, mert a népesség haladásával rosszabb minőségű vagy kevésbé előnyös fekvésű földet művelés alá vonnak, fizetnek járadékot a használatáért... A népesség haladásának minden lépésével, amely az országot arra kényszeríti, hogy rosszabb minőségű földhöz folyamodjék, emelkedik a járadék a termékenyebb földért... Eredetileg az egész nettó termék a föld megművelőjéé és ez a profitja a tőkéjének... Ugyanez az eset, ha ugyanazon a földön egyenlő pótlólagos tőkeadagot alkalmaznak, amely kisebb terméket hoz... *A járadék mindig a két egyenlő tőke- és munkamennyiség alkalmazásával kapott termék közötti különbözet*... Az ok: nem lehetséges két különböző profitráta. Ha az első adag 1000 £-nyi tőke 100 quarter búzát hoz a bérlőnek, a második 1000 £-nyi csak 85-öt, akkor a föld tulajdonosa a bérlet lejárta után 15 quarter járadékot követel. A bérlő nem alkalmazná az 1000 £-et 85 quarter hozadékért, ha hasznothajtóbb alkalmazást találhatna számára. Ilyen arányú lenne a rendes profitráta, és ha az eredeti bérlő megtagadná, akadna más személy, aki kész megadni a földtulajdonosnak mindazt, ami ezt a profitrátát meghaladja... Mindkét esetben (egyenlő tőkék alkalmazása nem-egyenlően termékeny földeken vagy két egyenlő tőke nem-egyenlően termékeny alkalmazása ugyanazon a földön) az utoljára alkalmazott tőke nem fizet járadékot... A járadék mindig abból ered, hogy pótlólagos munkamennyiséget viszonylag kisebb hozadékkal alkalmaznak... Ha rosszabb minőségű földet vesznek művelés alá, *termékének csereértéke* **(ára)** *emelkedik, mert megtermelése több munkát kíván meg. Minden áru csereértékét, akár ipari az, akár a bányák terméke vagy a föld terméke*, min-

dig nem az a legkisebb munkamennyiség szabályozza, amely a termeléséhez szerfelett kedvező körülmények között elegendő, melyeket kizárólag azok élveznek, akiknek különös termelési könnyebbségeik vannak, *hanem az a nagyobb munkamennyiség, amelyet* **szükségképpen** *fordítanak termelésére azok, akiknek nincsenek ilyen könnyebbségeik*, akik a *legkedvezőtlenebb körülmények* között tovább termelik; *legkedvezőtlenebb körülményeken azokat a legkedvezőtlenebbeket* értve, *amelyek közt a termelés folytatását a megkívánt termékmennyiség szükségessé teszi*... A legjobb földön *ugyanazt a terméket* kapják *ugyanannyi munkával*, mint azelőtt, de *értéke megemelkedik* annak következtében, hogy akik új munkát és tőkét alkalmaznak a kevésbé termékeny földön, csökkent hozadékokat érnek el ... A termékeny földnek a rosszabb feletti előnyei nem mennek veszendőbe, hanem átháramlanak a művelőről vagy a fogyasztóról a földtulajdonosra... De mivel a rosszabb föld több munkát kíván meg és mivel a nyerstermék pótlólagos kínálatával csak ilyen földről van módunk ellátni magunkat, e termék összehasonlító értéke tartósan korábbi színvonala felett marad... Annak tehát, hogy a termék [értéke] emelkedik, az az oka, hogy az utoljára kapott adag termelésében több munkát alkalmaztak, nem pedig az, hogy járadékot fizetnek a földtulajdonosnak. A gabona árát* az a munkamennyiség szabályozza, amelyet termelésére azon a földön fordítottak, amely nem fizet járadékot. A gabona nem azért drága, mert fizetnek járadékot, hanem azért fizetnek járadékot, mert a gabona drága... Az a többlet, amelyet a föld a járadék formájában hoz, nem előnye, hanem hátránya, csökkenő ereje a földnek... A föld csak korlátozott erői miatt tűnik ki... Az újonnan készített gépi berendezés nem kevésbé termékeny, mint a régi. Máskülönben a régi gépek járadékot hoznának... A mezőgazdaságban a természet munkáját nem azért fizetik meg, mert sokat tesz, hanem mert keveset... Az embernek többet kell elvégeznie orcája verítékével, a természet pedig kevesebbet végez... Ahogy a természet fukarabb lesz adományaiban, nagyobb árat követel munkájáért. Ahol bőkezűen jótékony, ott ingyen dolgozik... A természet – A. Smith nézetével ellentétben – nagyon sokat tesz az emberért az iparban. A szél és a víz erői mozgatják gépeinket és segítik a hajózást; a légkör nyomása és a gőz rugalmassága, amelyek a legcsodálatosabb gépek működését teszik lehetővé számunkra, a természet adományai, nem is szólva a hő hatásairól fémek lágyításánál és olvasztásánál, a levegő bomlasztó hatásáról a festés és az erjesztés folyamatában. Minden iparban segítséget nyújt a természet az embernek, mégpedig ingyen... A járadék emelkedése az ország növekvő

* *Ricardónál*: értékét – *Szerk.*

gazdagságának az okozata és annak a nehézségnek, amellyel a népesség táplálékellátása jár. Ez tünete, de sohasem oka a gazdagságnak. A gazdagság gyorsan növekedhet, miközben a járadék változatlan marad vagy csökken. A járadék ott emelkedik a leggyorsabban, ahol a rendelkezésre álló föld termelőerői csökkennek; a gazdagság azokban az országokban növekszik a leggyorsabban, ahol a rendelkezésre álló föld a legtermékenyebb, ahol a behozatal a legkevésbé van korlátozva és ahol mezőgazdasági javítások révén a termelvények a munka arányos mennyiségének növelése nélkül megsokszorozhatók, s ahol következésképpen a járadék növekedése lassú... Ennélfogva a járadék nem alkotórésze az árnak... Minden, ami az utoljára alkalmazott tőke- és munkaadagot termelékenyebbé teszi, *csökkenti a járadékot*... Így hat a *tőke csökkenése* valamely országban, mert vele csökken a népesség, tehát a gabona iránti kereslet, s ennek következménye az árak esése és a művelés csökkentése... Így hat a *tőke és a népesség növekedése* is, ha olyan *mezőgazdasági javítások* kísérik, amelyek csökkentik a szükségességét szegényebb föld megművelésének, vagy mentesítenek attól, hogy gazdagabb földre ugyanolyan mennyiségű tőkét fordítsanak... Egy *időszak* elteltével a nyerstermék árának esése persze megnövekedett profitot és felhalmozást, tehát munkások megnövekedett alkalmazását, a népesség növekedését, fokozódó gabonakeresletet és végül a járadéknak régi szintjére vagy magasabbra emelkedését [idézné elő]... A mezőgazdasági javítások kétfélék: azok, amelyek a föld termelőerőit növelik és azok, amelyek módot adnak arra, hogy a gépi berendezésben eszközölt javítások révén, kevesebb munkával kapjuk meg ugyanazt a terméket... Az első fajta pl. az ügyesebb vetésforgó, vagy a trágya jobb megválasztása. Ezek a javítások módot adnak arra, hogy ugyanazt a terméket kisebb földmennyiségről kapjuk meg... De ahhoz, hogy *a járadék csökkenjen, nem szükséges földet művelésen kívül helyezni.* Elegendő ehhez, hogy egymást követő tőkeadagokat ugyanazon a földön különböző eredményekkel alkalmaznak és hogy azt az adagot, amely a legkisebb eredményt hozza, kivonják... A *mezőgazdasági* javítások *módot adnak arra, hogy szegényebb földet kevesebb költséggel* műveljünk meg*... A másik fajta javítások inkább a *földön felhasznált tőkének a kiképeződésére* irányulnak, *mintsem magának a földnek a művelésére*... Kevesebb tőkét, azaz kevesebb munkát alkalmazunk a földön, de hogy ugyanazt a terméket kapjuk, ugyanolyan területű földet kell megművelnünk... Ezek a javítások csökkenthetik a termék csereértékét** anélkül,

* *Ricardónál*: munkával – *Szerk.*
** *Ricardónál*: viszonylagos értékét – *Szerk.*

hogy csökkentenék a *gabonajáradékot*, noha csökkentik a *pénzjáradékot*. Hogy a gabonajáradékot csökkentik-e, az attól függ, hogy a különböző tőkeadagokkal kapott termék közötti különbözet növekszik, változatlan marad, vagy csökken-e... Ha a javítások az egész megtakarításra a legkevésbé termelékenyen alkalmazott tőkeadagon adnak módot, akkor a gabonajáradék nyomban elesnék, mert *csökkenne* a *legtermelékenyebb tőke és a legkevésbé termelékeny tőke* közötti különbözet, *és ez a különbözet alkotja a járadékot*... bármi *csökkenti* tehát az ugyanazon vagy új földön alkalmazott egymás utáni tőkeadagok termékének egyenlőtlenségét, az a tendenciája, hogy csökkentse a járadékot, és bármi növeli ezt az egyenlőtlenséget, az szükségképpen ellenkező hatást idéz elő és az a tendenciája, hogy emelje a járadékot... A földtulajdonos kétszeres előnyt élvez a termelés nehezebbé válásából. Először, nagyobb részt kap, és másodszor, az áru, amelyben fizetik, nagyobb értékű. (55–75. old.) Ugyanaz, ami a földjáradékra, az érvényes a bányajáradékra. (76–79. old.) A járadék mindig a fogyasztóra hárul és sohasem a bérlőre. (113. old.) Egy járadékadó teljesen a járadékra, a földtulajdonosra esik, és nem hárítható a fogyasztók egyik osztályára sem... A járadékadó nem venné el a kedvet új föld megművelésétől, mert az ilyen föld nem hoz járadékot, tehát nem esne rá adó... Elvenné a kedvet a műveléstől, mert egyszersmind a földtulajdonos profitjára kivetett adó lenne... Az az adó, amely a földtulajdonosnak a gazdaságra fordított tőkéje használatáért fizetett térítésre esne, *haladó* országban a nyersanyag *fogyasztójára* hárulna... Az épületekre és más berendezésekre stb. fordított tőkének meg kell hoznia a tőke szokásos profitját; de nem hozná meg, ha ez az adó* nem a bérlőre hárulna, akkor viszont az utóbbi nem kapná meg tőkéje szokásos profitját, ha nem terhelheti meg az adóval* a fogyasztót. (191 – 194. old.) *A tized a föld bruttó termékére kivetett adó.* Azt a földet érinti, amelyet a járadékadó nem ér el, és emeli a bruttó termék árát, amelyet a járadékadó nem képes módosítani. A tized valamennyi földet érinti az általa termelt termék arányában. Ennélfogva *egyenlő adó*... A társadalom *stacionárius* állapotában, amikor a gabonaár változatlan, szintúgy változatlan ez az adó is. Ebben az esetben ugyanolyan, mint a *bruttó termékre kivetett adó.* A társadalom *retrográd* állapotában vagy a *haladóban*, amikor a mezőgazdaságban tökéletesítéseket hajtanak végre, a *tized* pénzértékben csökken. Olyan *haladó állapotban*, amelyben nincsenek nagy tökéletesítések, amikor a gabonaár emelkedik, a *tized* pénzértékben *súlyos teherré* válik... Olyan adó, amely a bruttó jövedelemmel növekszik és a nettó jövedelemre

* *Ricardónál*: az épületek stb. költségei – *Szerk.*

esik, elviselhetetlen. A tized a föld bruttó termékének $^1/_{10}$-e, nem pedig a nettó termékéé, és ezért ahogy a társadalom gazdagsága gyarapodik, a tized, ámbár ugyanabban az arányban van a bruttó termékhez, szükségképpen egyre nagyobb hányada a nettó terméknek. (195–198. old.) *Földadó.* Ha a földjáradék arányában van kivetve és a járadék minden változásával változik, nem egyéb, mint *járadékadó*... Akkor nem érinti a bruttó termék árát, teljesen a földtulajdonosra hárul... De ha minden megművelt földre kivetik, akkor termékadó és ezért emeli a gabonaárat... Az utoljára megművelt föld a termék árának emelése nélkül nem hozná meg a bérlőnek a szokásos profitot... Az adó nem hárulhat a földtulajdonosra, mert a feltételezett esetben ő nem kap járadékot. Az ilyen adó lehet arányos a föld minőségével és termékének bőségével, és akkor nem különbözik a *tizedtől*; vagy lehet acre-enként rögzített adó minden megművelt földre, bármilyen minőségű is... Akkor emeli a gabona árát a legrosszabb minőségű föld művelője által fizetett adó arányában... A gabona fogyasztóját nemcsak azért adóztatják, hogy megfizesse az állam szükségleteit, hanem azért is, hogy a jobb föld művelőjének pl. évi 100 £-et adjon (ha a legrosszabb acre föld 1000 quartert hoz, akkor 100 £ adó a gabona árát quarterenként 2 shillinggel emeli. Ugyanaz a tőke jobb földön 2000 quartert termel, tehát 200 £-gel emeli a termékét, de mint az első, csak 100 £ adót fizet) bérlete ideje alatt, utána pedig a földtulajdonos járadékát emelje ezzel az összeggel. Ilyenképpen többet vesznek ki a nép zsebéből, mint amennyi az állam kincstárába kerül. Ilyen volt a *taille* Franciaországban a forradalom előtt... Ezt az adót minden acre-ről nem a valóságos terméke arányában szedik, hanem a legkevésbé termelékeny föld termékének az arányában. (200–209. old.)

A nyerstermékre kivetett adók

A nyerstermékadó emeli annak a földnek a *termelési költségeit*, amely nem fizet járadékot, tehát a *termék árát*... Tehát *egész összegében a fogyasztóra* hárul... Abban az arányban, amelyben a nyerstermék belekerül más áruk összetételébe, ezek értékét szintén emeli... Emelné a béreket, és amilyen arányban ezek emelkednének, csökkenne a profit... A profitot ilyenképpen érintené ez az adó, de a járadékot és a tőke osztalékát nem... Az olyan áruk ára, amelyekbe nem kerül bele a nyerstermék, esik, mint pl. a fémből és agyagból készült áruké... Minthogy a nyerstermék egyáltalában igen különböző arányban kerül bele különböző árukba, egy nyerstermékadó nagyon különféleképpen hat az áruk értékére. Amennyiben ez a hatás érvényesül, annyiban ösztönzi vagy hátráltatja némely áruk

exportját, és, mint áruk minden megadóztatásának, megvan az a hátránya, hogy *megrontja az értékük közötti természetes arányt*. Ez megakadályozza az egész világ tőkéjének legjobb elosztását. (169–190. old.)

A gabonakiviteli jutalmak csökkentik az árat a külföldi fogyasztó számára, de a belföldi piacon nincs tartós hatásuk az árra... Lehetővé teszik a bérlőnek, hogy a gabonát külföldön termelési költségein *alul* adja el. Ezért külföldön a brit gabona iránti kereslet nő, a saját gabona iránti kereslet csökken. Ez a megnövekedett kereslet a brit gabona iránt emeli az árát egy ideig a belföldi piacon és ezen idő alatt egyszersmind megakadályozza, hogy a külföldi piacon olyan mélyre essen, amilyenre a jutalom törekszik juttatni... Ilyenképpen a bérlők profitja a profit átlagos rátája fölé emelkedik... A jutalom így bátorítóan hat a mezőgazdaságra, és tőkét vonnak el az ipartól, hogy földre fordítsák, amíg a külföldi piac megnövekedett kereslete ki nem elégül, és ennélfogva az ár és a profit a belföldi piacon megint csökken. A külföldi piacon ható megnövekedett gabonakínálat csökkenti majd a gabona árát abban az országban is, ahová exportálják, és így az exportőr profitját a legalacsonyabb rátára szorítja le, amelyen még módjában van kereskedni... Végül a külföldi számára a gabonát olcsóbbá teszi a jutalom egész összegével, ha a gabonaár azelőtt a külföldi piacon nem volt alacsonyabb, mint a belföldin, és kisebb mértékben, ha a belföldi ár a külföldi piac ára fölött volt. (354–356. old.) A gabona exportálására adott folytonos jutalomnak az lenne a tendenciája, hogy tartósan emelje a gabona árát, tehát emelje a járadékot, mivel rosszabb földet vennének művelésbe. (368., 369. old.) Sem a bérlőknek, sem a gyárosoknak, habár érdekük, hogy termékük piaci ára meghaladja a természetes árukat, nem érdekük, hogy áruik természetes árát emeljék. A földtulajdonosnak érdeke ez, mert így jön létre járadék... A gabonakiviteli jutalmak és behozatali tilalmak növelik a keresletet és silányabb földek megművelésére ösztökélnek, és így szükségképpen a termelés nehezebbé válását idézik elő. (370. old.)

Járadék (A. Smith földjáradékra vonatkozó tanítása ellen)

A bányákra vonatkozóan A. Smith elismeri, viszonylagos termékenységüktől és a fekvésüktől függ, hogy hoznak-e járadékot. (391. skk. old.) Mégis azt hiszi, hogy a *legtermékenyebb*, nem a legterméketlenebb bánya, pl. szénbánya, szabályozza valamennyi bánya termékének árát. Ricardo ehhez megjegyzi: „Ha a régi bányák nem elegendők a megkívánt szénmennyiség szolgáltatására, a szén ára emelkedik, és tovább fog emelkedni mindaddig, amíg egy új és rosszabb bánya tulajdonosa úgy nem találja,

hogy bányája művelésbe helyezésével megkaphatja a szokásos tőkeprofitot. Ha bányája tűrhetően termékeny, az emelkedés nem lesz nagy, és máris érdekévé válik, hogy így alkalmazza tőkéjét; de ha nem tűrhetően termékeny, akkor világos, hogy az árnak tovább kell emelkednie mindaddig, amíg lehetővé teszi a tulajdonosnak, hogy megtérüljenek a kiadásai." (393. old.)

Itt tehát Ricardo elismeri, hogy először az *ár* emelkedik és azután helyezik művelésbe a terméketlenebb földet, és hogy az ár emelkedésétől függ, hogy művelésbe helyezik-e. Tehát nem a megnövekedett termelési költség az, ami a termékenyebb föld [termékének] árát is emeli, hanem a termékeny föld [termékének] áremelkedése teszi lehetővé a megnövekedett termelési költséggel való megművelést. A piaci árnak a reális ár fölé emelkedése tehát előzmény, és ha ez a különbözet elég nagy és egy állandó keresletnek a hatása, akkor konszolidálódik a magasabb piaci ár a rosszabb föld megművelése révén. Ricardo azt is elismeri, hogy most még az a kérdés, valóban rosszabb földhöz kell-e folyamodni és nem esnek-e a gabonaárak vissza a régebbi szintjükre: „valóban mindig ezen a módon történik a gabonatermesztés bővítése és a piac megnövekedett igényeinek kielégítése. A munka fenntartására szolgáló alap és a munkabér emelkedik. A munkást kellemes helyzete házasodásra buzdítja – a népesség növekedik és a gabona iránti kereslet emeli az árát más dolgokhoz viszonyítva – több tőkét alkalmaznak hasznothajtóan a mezőgazdaságban és a tőke továbbra is oda áramlik mindaddig, amíg a kínálat egyenlő nem lesz a kereslettel, akkor az ár megint leesik és a mezőgazdasági és az ipari profit megint egy szintre kerül." (361. old.) Ricardo tehát feltételezi, hogy a mezőgazdasági termékek piaci árának a reális ár feletti minden többlete a bérlőnek jut profitként mindaddig, amíg csak megnövekedett keresletből és nem a megművelés megnövekedett nehézségéből származik. De ez az egész nagyon kérdéses.

Ha a burgonya válna a nép általános és rendes táplálékává, úgy, mint némely országban a rizs, a most megművelt föld negyedét vagy felét azonnal parlagon hagynák, mert egy acre burgonya háromszor annyi tápanyagot szolgáltat, mint egy acre búza, márpedig a nép belátható időn belül nem szaporodhat meg annyira, hogy elfogyassza a régebben búzával bevetett földön termeszthető mennyiséget. A járadék tehát esne és csak ha a lakosság megkétszereződne vagy megháromszorozódna, akkor lehetne majd megint ugyanolyan mennyiségű földet újra megművelni és ugyanolyan magas járadékot fizetni, mint azelőtt. (395. old.) A termelés ilyen megnövelésének összes előnyeit először a munkások, tőkések és fogyasztók élveznék; de a népesség haladásával az előnyök fokozatosan átmennének a föld tulajdonosaira. Függetlenül ezektől a tökéletesítésektől, amelyekben a közösség

közvetlenül, a földtulajdonos pedig távolabbról érdekelt, *a földtulajdonos érdeke mindig ellentétes a fogyasztó és az iparos érdekével.* (399. old.) A földtulajdonos és a közönség közötti ügyletek nem olyanok, mint a kereskedelmi ügyletek, amelyeknél azt lehet mondani, hogy mindkettő, az eladó és a vevő, egyaránt nyer, hanem a veszteség teljesen az egyik oldalon és a nyereség teljesen a másik oldalon van. (400. old.)

Járadék (Malthusnak a járadékra vonatkozó nézetei ellen)

A *járadék* érték *teremtése*, de nem *gazdagság teremtése*... Ez az érték merőben *névleges*, mivel semmit sem tesz hozzá a társadalom létfenntartási, kényelmi és élvezeti eszközeihez... 1 millió quarter gabona, amely 4 millió £-et ért, most 5-öt ér, mert quarterenként 5 £-re tartják 4 £ helyett. A hatása ennek az, hogy a gabona és az áruk értékének egy adagját átviszik korábbi birtokosaikról a földtulajdonosokra... A járadék semmit sem tesz hozzá egy ország erőforrásaihoz... Merő értékátvitel, csak a földtulajdonosnak hasznos, a fogyasztónak pedig ennek megfelelően hátrányos. (485., 486. old.)

A gabona magas árán nem a *quarterenkénti vagy a bushelenkénti ár* értendő, hanem annak az *árnak, amelyen az egész termék elkel*, a termelési költsége feletti *többlete*... 150 quarter quarterenként 3 £ 10 shillingért nagyobb járadékot ad, mint 100 quarter 4 £-ért, feltéve, hogy a termelési költség ugyanaz marad. (487. old.) A járadék nem a művelt föld abszolút termékenységével van arányban, hanem a relatív termékenységével. (490. old.) A *megnövekedett termékenysége* csak *képessé* teszi a földet arra, hogy a jövőben magasabb járadékot fizessen... A valóságos járadék egy rendkívül termékeny országban alacsonyabb lehet, mint egy olyanban, amelynek csak mérsékelt a hozama... A járadék a termék értékével, nem a bőségével áll arányban. (491. old.) Bármilyen is a föld természete, a magas járadéknak a termék magas árától kell függnie; de ha a magas ár adva van, a járadéknak a bőség és nem a szűkösség arányában kell magasnak lennie. (492. old.) Malthus úgy véli, hogy „az élelem az, amely megteremti saját keresletét", hogy az élelemmel való ellátás ösztönzi a házasodást, ahelyett, hogy meggondolná, hogy a *népesség általános előrehaladását a tőke növekedése, az ebből következő kereslet a munka iránt* és a *bérek emelkedése* mozdítja elő és hogy *az élelem termelése csupán a következménye ennek a keresletnek.* (493. old.) Malthus úgy véli: „Ha a létfenntartási eszközöknek, a föld legfontosabb termékeinek nem volna meg az a tulajdonságuk, hogy *megnövekedett mennyiségükkel* arányos keresletnövekedést hozzanak létre, akkor ez a meg-

növekedett mennyiség csereértékük esését okozná." Ricardo joggal jegyzi meg ehhez: Miféle megnövekedett mennyiségről beszél Malthus úr? Ki az, aki megtermeli? Kinek lehet valami indítéka a megtermelésére, amíg nincs kereslet további mennyiségre? (495. old.) A mezőgazdaság és a munkamegosztás tökéletesítései minden földre nézve *közösek*; növelik a mindegyikük által hozott nyerstermék abszolút mennyiségét, de valószínűleg nem nagyon zavarják meg a közöttük azelőtt fennállott *kölcsönös arányokat*. (501., 502. old.) Nem az az ár, amelyen a gabonát termelni lehet, befolyásolja a termelt mennyiséget, hanem az az ár, amelyen el lehet adni. Aszerint, hogy a gabona ára mennyire van a termelési költség felett vagy alatt, vonzódik a tőke a földhöz vagy taszítódik el tőle. Ha ez a többlet akkora, hogy az így alkalmazott tőkének az általános profitnál nagyobbat ad, akkor a tőkét erre fordítják és megfordítva. (505. old.) Hogy az államkötvény-tulajdonosnak hasznára van a gabona értékének nagy esése, abban nem lehet kételkedni. (516. old.)

A gabonabehozatal hatása a földjáradékra és a bérlő profitjára

Ahogy a járadék a magas gabonaár okozata, a járadék elvesztése alacsony ár okozata. Külföldi gabona sohasem konkurrál olyan honi gabonával, amely járadékot nyújt; az áresés változatlanul a földtulajdonost érinti, amíg áradékának egészét fel nem szívja; ha még tovább esik, az ár még a közönséges tőkeprofitot sem fogja nyújtani; a tőke akkor otthagyja a földet valamilyen más alkalmaztatásért, a gabonát pedig, amely azelőtt rajta termett, akkor, de addig nem, importálni fogják. (519. old.)

A szabad gabonabehozatal hatása a bérlő profitjára és tőkéjére

A gabona kínálatának minden növekedésével és árának ebből következő esésével tőkét kivonnak a szegényebb földről; és a jobb fajta föld, amely most már nem fizet járadékot, válik az új mércévé, amely a gabona természetes árát szabályozza... De azt mondják, hogy nem lehet tőkét kivonni a földről; hogy a tőke olyan kiadások formáját ölti, amelyeket nem lehet visszavonni, mint például trágya, lecsapolás, kerítés stb. Ez részben igaz. De az a tőke, amely marhából, juhokból, széna- és gabonakazlakból, szekerekből stb. áll, kivonható, eladható, és átvihető egy másik foglalatosságra... Ha azon-

ban a tőke semmilyen része nem vonható ki, akkor a bérlő tovább termel, mégpedig minél többet*, bármilyen áron adhatja is el... Különben semmi jövedelmet nem kap tőkéjéből. Gabonát behozni nem lehetne(?)... Ez az alacsony gabonaár csak [a legrosszabb földnek] a szokásos tőkeprofitját érintené**, amely nem fizetne járadékot, a jobb föld járadéka pedig esne, úgyszintén a munkabér, a profit pedig emelkedne... A viszonylag alacsony gabonaárnak mindenesetre megvan az az előnye, hogy *több jut profit formájában a termelő osztálynak* és *kevesebb járadék címén a nem-termelő osztálynak*... De ha a tőke nagy részét ki lehet vonni, csakis akkor fogják kivonni, ha egy másik iparágban többet hoz... A tulajdonos azért adja fel a tőkének a földbe süllyesztett részét, mert a megmaradó résszel nagyobb profitot tud elérni, mint ha azt nem süllyesztette volna bele. Úgy van ez, mint a költséges gépi berendezéssel, amelyet később találmányok révén jobb gépi berendezés úgy kiszorít, hogy az általa gyártott áruk ára nagyon leesik. Ki kell hát számítania, adja-e fel a régi gépet és állítson-e fel egy javítottat, *elveszítve a réginek az egész értékét*, vagy tovább dolgozzék vele. Ki tanácsolná neki, ilyen körülmények között, hogy tartózkodjék a jobb gépi berendezés használatától, mert az lerontaná vagy megsemmisítené a réginek az értékét? Ez az érve azoknak, akik azt akarják, hogy megtiltsák a gabonabehozatalt, mivel az lerontja vagy megsemmisíti a bérlő tőkéjének örökre a földbe süllyesztett részét. (314–318. old.)

A járadék második része, amely nem a föld relatív termékenységéből ered

Az imént különbséget tettünk a *tulajdonképpeni járadék* és a között a térítés között, amelyet e néven azokért az előnyökért fizetnek a földtulajdonosnak, amelyet tőkéje ráfordítása a bérlőjének szerzett. De ez a megkülönböztetés nem rögzített. Mivel e tőkének egy része, ha már egy bérlet javítására fordították, *elválaszthatatlanul egybeforrt a földdel* és az a tendenciája, hogy *növelje termelőerőit*, ezért az a térítés, amelyet a földtulajdonosnak fizetnek, szigorúan járadék-természetű, és alá van vetve a *járadék* valamennyi *törvényének*. Akár a földtulajdonos, akár a bérlő költségére végzik ezeket a javításokat, első ízben csak akkor vállalkoznak rájuk, ha nagy valószínűség van rá, hogy a jövedelem meghozza a tőke profitjának átlagos rátáját; de ha egyszer már elvégezték, akkor a jövedelem egészen

* *Ricardónál*: pontosan ugyanazt a mennyiséget – *Szerk.*
** *Ricardónál*: nyújtaná – *Szerk.*

járadék-természetű lesz, és alá lesz vetve a járadék minden változásának. Némelyik ilyen ráfordítás csak korlátozott időszakokra nyújt előnyt a földnek és nem járul hozzá tartósan ennek termelőerőihez: mivel épületekbe és más mulandó javításokba fektetik, folytonos megújítást kíván meg és ennélfogva nem ad a földtulajdonosnak tartós hozzájárulást reáljáradékához. (306. old., jegyzet.) Ricardo itt belátja, hogy a természetes termékenység csak időlegesen választható el a mesterségestől. De meg kell jegyeznünk, hogy a talaj javításának egy része egy egész korszak számára vívmányul szolgál és senkinek nem fizetik meg. Pl. senkinek nem fizetik meg a különbséget egy korszerűen megművelt föld és egy VIII. századbeli között. Még a megműveletlen föld is részesedik ebben az előnyben, mert részesedik azokban a korszerű eszközökben, amelyek tízszeresen megkönnyítik a megművelést, a művelésbe vételt. Ez a tudományos vívmány általános mércévé vált.

Ami tőkét a földbe rögzítettek, a bérlet lejártakor szükségképpen a földtulajdonosé lesz és nem a bérlőé. Bármi kárpótlást kap is a földtulajdonos ezért a tőkéért, amikor földjét újra bérbeadja, az járadék formájában fog megjelenni; de nem fognak járadékot fizetni, ha egy adott tőkével több gabonát lehet szerezni külföldről, mint amennyi otthon ezen a földön termeszthető... Ez nem hátrány, bármilyen nagy volt is a földre fordított tőke. Ezt a tőkét csak azért adták ki, hogy a terméket gyarapítsák – ez a cél; milyen jelentősége lehet a társadalomra nézve annak, hogy tőkéje felének csökkent az értéke vagy akár meg is semmisült, ha nagyobb mennyiségű évi terméket kaphat? Akik ebben az esetben a tőkeveszteségen sajnálkoznak, fel akarják áldozni a célt az eszköznek. (315. old., jegyzet.)

III. *A természetes és a piaci árról*

Az áruknak az a termelésükhöz szükséges munkaidő által meghatározott viszonylagos mennyisége, amelyet egy áruért cserébe adnak, a *természetes ár*. Emellett van a *piaci ár*. *Véletlen és időleges eltéréseik*. A kínálat nem *pontosan* felel meg az emberiség szükségleteinek és kívánságainak... Éppen ezeknek a változásoknak a következtében osztják szét a tőkét pontosan a különböző áruk termelésére. Az *ár emelkedésével és esésével* a profitok *általános színvonaluk* fölé emelkednek vagy alá süllyednek, és a tőkét ez vagy felbátorítja arra, hogy valamely iparág felé forduljon, vagy eltávolítja attól... Az összes tőkealkalmazók eme nyughatatlan törekvésének, hogy a kevésbé hasznot hajtó alkalmazással az előnyösebbért felhagyjanak, erős tendenciája van arra, hogy valamennyiük profitrátáját egyenlősítse, illetve

olyan arányokban rögzítse, ami a felek becslése szerint kárpótolhat bármely előnyért, amellyel egyikük bír vagy bírni látszik a többihez képest. Ez a változás nem azáltal megy végbe, hogy egy gyáros abszolúte változtatja meg alkalmaztatását, hanem csupán hogy csökkenti az ezen alkalmaztatásban levő tőkéje mennyiségét. Minden gazdag országban megvan a *pénzes osztály*, ezek nem foglalkoznak semmilyen szakmával, hanem tőkéjük* kamatából élnek, amelyet váltók leszámítolásában vagy a közösség iparkodóbb részének adott kölcsönökben alkalmaznak. A bankárok is nagy tőkét alkalmaznak ugyanezekre a célokra. Az így alkalmazott tőke nagy mennyiségű forgalomban levő tőkét alkot, s azt nagyobb vagy kisebb arányokban az ország összes különböző szakmái alkalmazzák. Talán nincs olyan gyáros, bármilyen gazdag is, aki üzletét arra a terjedelemre korlátozná, amelyet saját alapjai megengednek: mindig van nála ennek az áramló tőkének bizonyos adagja, amely nő vagy csökken aszerint, hogy milyen élénk a kereslet az árui iránt. Ha a selyemcikkek iránti kereslet nő és a posztó iránti csökken, a posztós nem tér át tőkéjével a selyemszakmára, hanem elbocsátja néhány munkását, nem kér több kölcsönt bankároktól és pénzes emberektől; a selyemgyáros viszont több kölcsönt vesz fel, és ily módon tőke tevődik át az egyik ágból a másikba anélkül, hogy a gyáros abbahagyná szokásos foglalkozását... Innen ered a nagy városok arányos ellátottsága ... *különbségek rögzítődnek* a *profit* rátájában kárpótlásul valóságos vagy vélt előnyökért, amilyen pl. a biztonság, kényelem, tisztaság stb... Most, a nagy háború befejezése után,[106] amely annyira** felborította az alkalmaztatások Európában azelőtt létezett megosztását, nem mindegyik tőkés találta még meg a helyét a most szükségessé vált új megosztásban... Ez a konkurrencia (a tőkések között) igazítja el az áruk csereértékét úgy, hogy a termelésükhöz szükséges munka bérének és minden egyéb költségnek, amelyet az alkalmazott tőke eredeti hatékonysági állapotának megtartása megkíván, kifizetése után a *megmaradó érték vagy többlet* minden szakmában *arányos* lesz az *alkalmazott tőke értékével*. (80–84. old.)

Ha a *divat* (stb. stb.) *változása* növeli a keresletet az egyik áru iránt és csökkenti egy másik iránt, anélkül hogy a termelésükhöz szükséges összehasonlító munkaidő megváltozna, akkor az *egyik áru piaci ára* emelkedik és a *másiké esik*; a *profit* az egyik ágban az általános szint *fölé* emelkedik, a másikban *alája* süllyed. Éppígy a *bérek* a két különböző alkalmaztatásban... Azután megint bekövetkezik a kiegyenlítődés. (83., 84. old.)

* *Ricardónál*: pénzük – *Szerk.*
** *Ricardónál*: befejezése annyira – *Szerk.*

„Miután", mondja Ricardo, „elismertem azokat az időleges hatásokat, amelyeket véletlen okok a tőke különböző alkalmaztatásaiban az áruk árára, valamint a munkabérre és a tőke profitjára gyakorolhatnak, anélkül, hogy az áruk, bérek vagy profitok általános árát befolyásolnák, mivel e hatások a társadalom minden szakaszában egyaránt érvényesülnek, *most teljesen figyelmen kívül fogjuk hagyni őket*, amikor azokról a törvényekről beszélünk, amelyek a természetes árakat, természetes béreket és természetes profitokat – ezektől a véletlen okoktól teljesen független hatásokat – szabályozzák." (85. old.) Ricardo elvonatkoztat attól, amit ő véletlennek tekint. Más dolog a *valóságos folyamatot* ábrázolni, amelyben mindkettő – az, amit ő véletlen mozgásnak nevez, de ami állandó és valóságos, és annak *törvénye*, az átlagviszony – mindkettő egyaránt lényeges.

Az érték (természetes ár) és a gazdagság közötti különbség

Érték és gazdagság lényegileg különböznek. A gazdagság a bőségtől függ, az érték a termelés könnyű vagy nehéz voltától. Egymillió ember munkája az iparban mindig ugyanazt az értéket fogja termelni, de nem mindig fogja ugyanazt a gazdagságot termelni. (De hogyan növekszik hát az érték? A járadéktól eltekintve nyilvánvalóan akkor, ha egymillió ember helyett kétmillió dolgozik. Tehát a népesség növekedése révén. *Ugyanannak a termelő tevékenységnek* a megsokszorozása révén. Ehhez nem szükséges, hogy egy termék több munkába kerüljön, mint máskülönben. Ehhez csak ez kell: *a népesség növekedése. Az őt foglalkoztató tőke növekedése. A munkaágak megsokasodása.*) ...Egy ember gazdag vagy szegény aszerint, hogy a létfenntartási és luxuseszközök milyen bősége felett rendelkezhet; és akár magas, akár alacsony ezek csereértéke pénzben, gabonában vagy munkában, egyaránt hozzájárulnak birtokosuk élvezetéhez. Az érték és a gazdagság fogalmának összecserélése által jutottak el ahhoz az állításhoz, hogy az áruk mennyiségének csökkentése által gyarapítani lehet a gazdagságot... Az egyes ember, aki egy ritka áru birtokában több létfenntartási eszközzel stb. rendelkezhet, gazdagabb, de csak a többi egyén részesedésének ugyanazon arányban való csökkenése folytán... Ha egy országban valamennyi árut, az aranyat is beleértve, egy találmány révén ugyanannyi tőkével és munkával meg lehetne kétszerezni, akkor a gazdagság kétszer akkora, de az érték ugyanaz marad... Egy ország gazdagságát tehát két úton lehet növelni: növelhető úgy, hogy a *jövedelem* nagyobb adagját *alkalmazzák ter-*

melő munka eltartására – ami az áruk tömegének nemcsak mennyiségéhez, hanem értékéhez is hozzá fog tenni; vagy növelhető *anélkül, hogy valamely pótlólagos munkamennyiséget alkalmaznának*, úgy, *hogy ugyanazt a mennyiséget termelékenyebbé teszik* – ami hozzá fog tenni az áruk bőségéhez, de nem az értékéhez... Ha tíz ember forgatott egy gabonamalmot, és felfedezik, hogy a szél vagy a víz segítségével e tíz ember munkáját meg lehet takarítani, akkor a lisztnek, amely részben a malom által végzett munkának a terméke, értéke azonnal esni fog, a megtakarított munkamennyiség arányában; a társadalom pedig gazdagabb lesz azokkal az árukkal, amelyeket ennek a tíz embernek a munkája termelni tud, mivel az eltartásukra rendeltetett alapok a legkisebb mértékben sem csorbultak... Say indokolatlanul veti a szemére A. Smithnek, hogy nem vette figyelembe azt az értéket, amelyet a természeti tényezők és a gépi berendezés ad az áruknak, mert ő minden dolog értékét az emberi munkából származtatja... A. Smith nem becsüli le ezeket a szolgálatokat, de joggal teszi azt a különbséget, hogy bár a *használati értékhez* hozzátesznek azáltal, hogy a termékek bőségét gyarapítják és gazdagabbá teszik az embereket, de semmit sem tesznek hozzá a *csereértékhez*, mert a levegő, a hő és a víz használatáért nem fizetnek semmit, mert ezek munkájukat ingyen végzik. (320–337. old.)

(A puszta *fogalmi megkülönböztetéssel* érték és gazdagság között nem szünteti meg Ricardo a nehézséget. A polgári gazdagság és minden polgári termelésnek a célja a *csereérték*, nem az élvezet. E csereérték gyarapítására – a kölcsönös csalásoktól eltekintve – nincs más eszköz, mint megsokszorozni a termékeket, többet termelni. Hogy ezt a többtermelést elérjék, gyarapítani kell a termelőerőket. De ugyanabban az arányban, amelyben egy adott munkamennyiségnek – tőke és munka egy adott összegének – termelőereje gyarapodik, csökken a termékek csereértéke és a megkétszereződött termelésnek ugyanaz az *értéke*, mint azelőtt a felének. Az elértéktelenedésről, amelyre később térünk majd rá, nem is szólva. Ha mármost ez [a termék növelése] egyenlő mértékben történik, akkor az érték sohasem változna, tehát elesne a polgári termelés egész ösztönzője. Amennyiben nem egyenlő mértékben történik, mindenféle kollíziók kerülnek bele, de egyszersmind a polgári haladás is. *Sohasem* az áruk többlettermelése a polgári termelés célja, hanem *értékek* többlettermelése. A termelőerőnek és az áruknak a valóságos gyarapítása a polgári termelés célja ellenére történik, és az ellentmondás az *értékeknek* ezzel a *gyarapításával*, amely a saját mozgásában megszünteti önmagát a termékek gyarapításává, az alapja minden válságnak stb. Ebben az ellentmondásban forog állandóan a polgári ipar.)

Ricardo ezt mondja a *tőkéről*:

„A *tőke* egy ország *gazdagságának* az a része, amelyet jövőbeli termelés szándékával alkalmaznak, és ugyanazon a módon *növelhető*, mint a gazdagság. Egy *pótlólagos tőke* egyaránt hatékony lesz jövőbeli gazdagság termelésében, akár a jártasság és gépi berendezés tökéletesítéseiből tettek szert rá, akár több jövedelemnek termelő* módon való használatából; a gazdagság ugyanis mindig a termelt áruk mennyiségétől függ, minden tekintet nélkül a termelésben alkalmazott szerszámok megszerzésének könnyűségére. Egy bizonyos mennyiségű ruha és élelmiszer az embereknek ugyanazt a számát fogja eltartani és alkalmazni és ezért ugyanazon munkamennyiség elvégzését fogja biztosítani, akár 100, akár 200 ember munkájával termelték; de kétszeres lesz az értéke, ha 200 embert alkalmaztak termelésén." (327., 328. old.)

Először. Tegyük fel most, hogy 100 ember termelt annyi árut, mint azelőtt 200. Így hát ennek a 100 embernek a munkája 200-nak a munkáját tudja elvégezni. Annak a 200 embernek a terméke, akik most vannak alkalmazva, kétszer akkora értékű lesz-e, mint az előbbi 100-é, mivel ez 200-nak a terméke, amaz viszont csak 100-nak a terméke volt?

Másodszor. Ricardo itt a tőkét összekeveri a tőke *anyagával*. A gazdagság csak az anyaga a tőkének. A tőke mindig *értékek összege*, amely megint termelésre van rendeltetve, nem csupán termékek összege, és nem is termékek termelésére van rendeltetve, hanem értékekére. Ha gépi berendezés stb. révén pótlólagos árukra tesznek szert, amivel pótlólagos munkásokat lehet mozgásba hozni, ezzel nem *pótlólagos tőkét* hoztak létre, hanem a *régi tőke termelőerejét gyarapították*. Egyetlen tőkés sem fogja azt mondani, hogy pótlólagos tőkéje van, ha ugyanazzal a 100 tallérral több munkást hozhat mozgásba. Ebben az esetben a *tőkéje* gyarapodik, mert a profit rátája a munkabérrel szemben emelkedik és ennélfogva a régi tőkéből többet termelnek újra tőke formájában, ahelyett, hogy a munkások kiadásainak formájában termelnék újra. Ez az előny csak addig tart, amíg a vele egyenlő termelékenységű tőkék konkurrenciája ki nem egyenlíti a többletnyereségét. Máskülönben ezt a gazdagság gyarapodásának kellene ugyan felfogni, de nem a tőke gyarapodásának. E kiegyenlítődés után megmarad ugyan a meggyarapodott használati érték, de az érték nem gyarapodik tovább ugyanabban a mértékben. Ha a tőke termelékenyebbé válik, még nem gyarapodik, ha valamennyi tőke ugyanabban a termelési ágban és valamennyiben egyenlően termelékenyebbé válik. Az ország tőkéje ugyanaz maradna, de a ricardói értelemben nagyobb gazdagságot termelne, több létfenntartási eszközt stb.

* *Ricardónál*: újratermelő – *Szerk.*

Mivel a tőke termelőerejének gyarapítása mindig *egyoldalú*, tehát mindenekelőtt az *értékek* gyarapítása is (éppúgy részt vesz itt a legjobb gép a közepes gép [termékének] árában, ahogy a legrosszabb talaj a legjobb talaj [termékének] árában, és, miként a járadéknál, értékteremtés megy végbe), mivel továbbá a tőkés ugyanazzal a tőkével több munkást hoz mozgásba, ezért gyarapítja a munka mennyiségét, pl. 2 milliót dolgoztat a korábbi 1 millió helyett és így az értékeket is gyarapítja.

Ricardónál egyáltalában soha nem válik világossá, hogyan lehet az *értékeket*, tehát a tőkét is gyarapítani anélkül, hogy, mint a járadéknál, az egyiktől elvonnák azt, amit a másik kap. Ehhez a népesség gyarapodásán, a tőke termelőerejének gyarapodásán, vagyis a munkás relatív bérének a csökkenésén, már elvégzett munka megtakarításán kívül mindenekelőtt az is szükséges, hogy a *foglalatossági módok viszonylag megsokasodjanak*. Több értéket hoznak létre 1. azáltal, hogy több kéz lát munkához: egy ágban lát munkához és 2. más ágakban megfelelő munkát idéznek elő, amelyre kicserélik. Az angol pamutgyárak nem hoztak volna létre több *értéket*, ha olyan munka, amelyre ez kicserélődhet, nem idéz elő az országon belül és kívül 1000 felvevő piacot. Ezt a kicserélhetőséget és az egyenérték létrehozását Ricardo teljesen figyelmen kívül hagyja. Egy másik helyen ezt mondja Ricardo:

„Egyetemesen igaz elvként szögezhető le, hogy egy áru megnövelt termelésére csakis az serkent, ha *piaci ára** *meghaladja* a *természetes* vagyis *szükséges értékét*." (504. old.) Itt tehát Ricardo elismeri, hogy nem az ő értelmében vett „gazdagság", hanem „értékek" termeléséről van szó. A „természetes ár" érvényre jut a *piaci árral* szemben, de olyan küzdelemben, amelynek a Ricardo-féle egyszerű kiegyenlítődéshez semmi köze nincsen. Az ipar kezdetén, amikor a kereslet többnyire megfelel a kínálatnak, a konkurrencia korlátozott volt, tehát minden iparban monopolárak álltak fenn, a földtulajdont folyton becsapja az ipari tulajdon (nemzetekre megoszolva is), ezért a gazdagodás az egyik, a szegényedés a másik oldalon, *tehát* a küzdelem a piaci ár és valóságos ár között nem vezet ugyanahhoz a jelenséghez és nem folyik abban a mértékben, mint a modern társadalomban. A piaci árnak a valóságos ár feletti többlete itt állandó volt.

* *Ricardónál*: piaci értéke – *Szerk.*

A kereslet és a kínálat befolyásáról az árakra

(Aszerint, amit eddig hallottunk, a tőkések között a tőkék legtöbb profitot hozó alkalmazásáért folyó konkurrencia a piaci árat folyton leszorítja a valóságos árra – *a tőkék arányos alkalmazása a különböző termelési ágakra.* De a tőkéseknek ezt a konkurrenciáját megint csak meghatározza a kereslet változása. Tehát a kereslet és kínálat az, amelyen belül az árnak a munkaidő által való meghatározása megvalósul, mivel meghatározza az arányokat, amelyekben a különböző tőkék eloszlanak a különböző termelési ágak között. Másrészt a kínálatot és keresletet meghatározza maga a termelés.)

A kereslet és kínálat viszonya *csak időlegesen* érinti egy áru piaci árát*, addig, amíg a kereslet növekedése vagy csökkenése szerint, nagyobb vagy kisebb bőségben nem kínálják. Csökkentsük a kalapok termelési költségét, és az áruk végül új természetes árukra fog leesni, habár a kereslet megkétszereződnék, megháromszorozódnék vagy megnégyszereződnék... Ha az arany [értéke] termelési költségeinek felével csökkenne, akkor az áruk aranyban kifejezett ára 100%-kal emelkedne, bár az iránt uk való kereslet nem nőtt, pusztán azért, mert a munkaidő által meghatározott értékük az aranyhoz képest emelkedett, illetve az arany relatív értéke a felére csökkent... Lauderdale 8 körülménye, amelyeknél fogva az áruk csereértéke emelkedhet vagy eshet, pl. *A B*-hez képest és C-hez (pénz) képest. Ha *A* mennyisége csökken, [értéke] emelkedik *B*-vel szemben; ha *A* mennyisége nő, [értéke] esik *B*-vel szemben; ha *A* [mennyisége] változatlan, *B*-é pedig csökken, akkor *A* [értéke *B*-vel szemben] esik; ha *A* [mennyisége] változatlan, *B*-é pedig nő, akkor *A* [értéke *B*-vel szemben] emelkedik, és éppúgy az *A* és *C* közti viszony 4 esete... Ez, mondja Ricardo, igaz a *monopolizált árukra* nézve, s *minden más árura nézve egy korlátozott időszakra.* (Természetesen mindig előfeltételezve, hogy a mennyiség emelkedik vagy esik, ha a kereslet változatlan, vagy hogy a mennyiség változatlan, de a kereslet emelkedik vagy esik.) ...Ha valamely áru termelési költsége csökken, azért még nem kínálják nagyobb mennyiségben, ha a kereslet nem nő; mert egy árut nem pusztán azért kínálnak, mert termelni lehet, hanem mert kereslet van iránta... Olyan áruk ára, amelyek alá vannak vetve a konkurrenciának és amelyek mennyisége mérsékelt fokban növelhető, végső soron nem a kereslet és kínálat állásától függ, hanem megnövekedett vagy csökkent termelési költségüktől. (460–465. old.)

* *Ricardónál*: piaci értékét – *Szerk.*

Nem a termelési költség, azaz a reális érték határozza meg a termelést, hanem a piaci ár

(A reális ár az az ár, amelyen egy áru *termelhető*, a piaci ár az, amelyen *eladható*.)

„Nem az az ár, amelyen a gabonát termelni lehet, befolyásolja a termelt mennyiséget, hanem az az ár, amelyen el lehet adni. Aszerint, hogy ára mennyire van a termelési költségek felett vagy alatt, vonzódik a tőke a földhöz vagy taszítódik el tőle. Ha ez a többlet akkora, hogy az így alkalmazott tőkének az általános profitnál nagyobbat ad, akkor a tőke odamegy a földre, ha kevesebbet, akkor elvonul onnan." (505. old.)

A mezőgazdaságban és a gépi berendezésben eszközölt javítások értékcsökkentő hatása

A mezőgazdaságban és az iparban eszközölt minden javítás és minden gépi berendezés feltalálása... bevezetése pillanatában elkerülhetetlenül lerontja vagy megsemmisíti a bérlők vagy gyárosok meglevő tőkéje egy részének az értékét. (318. old.)

„Tegyük fel, hogy egy adott tőkével egy bizonyos számú ember munkája 1000 pár harisnyát termel és hogy gépi berendezés feltalálása révén ugyanekkora számú ember 2000 párat tud termelni, vagy 1000 pár harisnyát és 500 kalapot; akkor a 2000 [pár] harisnya vagy az 1000 [pár] harisnya és 500 kalap értéke nem lesz több, mint az 1000 pár harisnyáé volt a gépi berendezés bevezetése előtt; mert ugyanazon munkamennyiség termékei lesznek. De az áruk általános tömegének az értéke mindazonáltal csökkenni fog; mert... ez hatást gyakorol azon áruk még el nem fogyasztott részére, amelyeket a javítás előtt gyártottak; ezen áruk értéke csökkenni fog, mivel egytől egyig a tőkéletesítés minden előnyével termelt javak színvonalára kell hogy essenek; és a társadalom az áruk megnövekedett mennyisége ellenére... kisebb tömegű értékkel fog bírni. A termelés könnyűségének állandó növelése révén állandóan csökkentjük némely korábban termelt áruk értékét, bár ezáltal nemcsak a nemzeti gazdagságot gyarapítjuk, hanem a jövőbeli termelés erejét is." (321., [322.] old.)

A gabonaár nem szabályozza a többi áru árát

Vonatkoztassunk el a pénztől. „Vajon ilyen körülmények között emelkedhetnék-e a gabona csereértéke más dolgokhoz viszonyítva? Ha igen, akkor, először, nem igaz, hogy a gabona értéke szabályozza minden más áru értékét. Hiszen akkor relatív értékének nem lenne szabad változnia hozzájuk viszonyítva. Ha nem, akkor be kell bizonyítani* azt, hogy a gabona, akár gazdag, akár szegény földön termett, akár sok, akár kevés munkával, akár gépi berendezés segítségével, akár anélkül, más áruknak mindig ugyanazért a mennyiségéért cserélődnék ki." (364., 365. old.)

(A fontos az Ricardónál, hogy miközben maga A. Smith és Say még a munka egy *meghatározott termékét* teszi szabályozóvá, ő mindenütt magát a munkát, a tevékenységet, az iparkodást veszi annak, nem a terméket, hanem a termelést, a létrehozás aktusát. Ezzel [függ össze] a polgári ipar egész korszaka. A. Smithnél a tevékenység még nem szabadult meg, nem szabad, nem szakadt el a természeti kötelékektől, a tárgytól.) (Ricardónál az embernek mindenütt a saját termelékenységével van dolga, A. Smithnél még letérdel a saját teremtménye előtt, még egy meghatározott tárgyról van szó, amely kívül esik az ő tevékenységén.) (Innen ered polémiája [az ellen a felfogás ellen, hogy a gabona az értékmeghatározója minden más árunak] és a munka *árának*, a *munkabérnek*, amely természetesen nem maga a munka.) (Éppígy a *pénz* [meghatározása] ellen.)

„A *reális ár* nem függ, mint egyesek állították, a pénzértéktől; nem is a gabonához, munkához vagy bármely *áruhoz* magában véve, vagy valamennyi áruhoz együttvéve viszonyított értéktől." (499. old.) (Egyáltalában nem valamely árutól, hanem az árukat termelő tevékenységtől. Tehát nem is a munkától, amennyiben azt megfizetik, hanem a munkától, amennyiben az termelékeny, nem amennyiben maga is áru, hanem amennyiben árukat hoz létre.)

A külkereskedelem és a csereérték

Minthogy *az összes külföldi áruk értékét földünk és munkánk [termékének] azzal a mennyiségével mérjük*, amelyet értük *cserébe* adunk, nem birtokolnánk nagyobb értéket, ha új piacok felfedezése révén külföldi áruk kétszer akkora

* *Ricardónál*: fenn kell tartani – *Szerk.*

mennyiségét kapnánk a mi áruink egy adott mennyiségéért. Ha 1000 £-nyi angol áru eladása által egy kereskedő olyan mennyiségű külföldi árut kaphat, hogy azt az angol piacon 1200 £-ért tudja eladni, akkor 20% profitot kap tőkéje ilyen alkalmazásával; de sem a nyereségét, sem a behozott áruk értékét nem növeli vagy csökkenti, ha nagyobb vagy kisebb mennyiségű külföldi árut kap. Akár 25, akár 50 hordó bort hoz be, hasznát nem érintheti az, ha egyszer 25, másszor 50 hordót ad el 1200 £-ért. Mindkét esetben profitja 200 £-re korlátozódik, vagyis tőkéjének 20 %-ára; és mindkét esetben ugyanazt az értéket viszik be Angliába. Ha az 50 hordót 1200 £-nél többért adja el, akkor ennek az egyéni kereskedőnek a profitja meghaladja a profit átlagrátáját és tőkék fognak ebbe az előnyös szakmába áramlani, amíg a bor árának esése nem juttat mindent az előző színvonalára. ([131.,] 132. old.)

Annak bizonyítására, hogy a külföldi áruk értékét a hazai föld és munka [termékének] mennyisége méri, Ricardo ezt mondja:

„Külföldi áruk vásárlására pl. Anglia földjének és munkájának *ugyanazt* a részét, vagy *nagyobb*, vagy *kisebb* részét fordítják. Ha *ugyanazt a részt*, akkor ugyanaz a kereslet áll fenn továbbra is a belföldi termékek iránt és a tőkének ugyanazt a részét alkalmazzák termelésükre. Ha *kisebbet*, a külföldi termék árának olcsóbbodása következtében, akkor nagyobb rész áll rendelkezésre a belföldi kereslet kielégítésére. Ha *nagyobbat*, akkor kevesebb tőkét alkalmaznak a belföldi termelésre és kisebb a kereslet iránta. Így tőke szabadul fel, amivel külföldi árukat vásárolnak; következésképpen valamennyi esetben a külföldi és belföldi termékek iránti keresletnek, együttvéve, ami az értéket illeti, az ország jövedelme és tőkéje szab határt. Ha az egyik iránti kereslet növekedik, a másiknak csökkennie kell." (133., 134. old.)

(Ez biztos: A föld és a munka [termékének] értéke pl. 1000 £. Ha tehát 800 £-et külföldi vásárlásra fordítanak, csak 200-at fordíthatnak belföldire, ha 800-at fordítanak belföldire, akkor csak 200-at külföldire stb. Ez semmi egyebet nem jelent, mint azt, hogy: *Csak munkánkat, munkánk termékeit tudjuk* kicserélni. Minthogy ez adott összeg, ha ebből az összegből a két kereskedelmi ág egyikére ennyit fordítunk, a másikra csak az összeg maradékát fordíthatjuk. De ez nem bizonyítja azt, hogy a cserében nem kaphatunk több *értéket*. Ricardo itt feltételezi, hogy azt az *értéket*, amelyet visszahozunk, nyomban ki kell adni, ki kell cserélni magában az országban, tehát korlátozzák azok az értékek, amelyek az országban vannak. De mi *felhalmozunk*, ahogy valamennyi kereskedőnemzet ezt tette, pl. aranyat, és kincsként eltesszük, ha a nagyobb értékekre, amelyeket visszahozunk, nem talá-

lunk közvetlen egyenértéket. Máskülönben helyes volna ez az általános tétel is: Nem hozhatunk létre *új* értéket, hanem csak használati értéket, mivel az új *értéket a meglevő munkatermékek* és munka határozzák meg, a már meglevő érték méri, amelyre cserélődnie kell. A meglevő érték tehát sohasem gyarapodhatna. De nem hozhatunk-e életre új munkát? És a pénz csak a már létrehozott értékekkel áll kapcsolatban, vagy azokkal [is], amelyeket létre lehet hozni? És egy nemzet nem lophatja-e meg a másikat ugyanúgy, ahogy egyik egyén a másikat?

De Ricardo azt fogja mondani: Csak három eset lehetséges.

Vagy *árukat* hozok be külföldről,

vagy *pénzt*,

vagy *jövedelmet*, úgyhogy az utóbbi esetben évi jövedelmet kapok cserébe.

Mindhármat belföldön kell kicserélnem. *Mire*? Meglevő munka és föld [termékére]. *Értékét* tehát ezek *értéke* méri. A külkereskedelem révén tehát sohasem lehet az értékeket gyarapítani.

Egy eredetileg szegény nemzet, mint a holland, eszerint sohasem nyerhetne csereértékben a külkereskedelem révén és sohasem lehetne *polgári értelemben* gazdag. Ezt a paradoxont állítja fel Ricardo.

Persze helyes volna ez, ha az *új értéket*, amelyet én magam az országon kívül szereztem, a régire cserélném ki. Ámde

új munkát hívhatok életre az új értékkel és ennélfogva új értékeket, amelyekre apránként újratermelő módon kicserélek újakat;

értékesíthetem azt, aminek azelőtt nem volt értéke, azáltal, hogy csere tárgyává teszem;

egy részt újra külföldre küldhetek, egy részt pedig ugyanarra az értékre cserélhetek, amelyet profittal kivittem. Így gazdagodhat egy kereskedő nemzet.

S munkaidőben tekintve talán többet hozok be, mint amennyit kivittem.

Amikor Ricardo azt mondja, jogosan, hogy egy árut nem azért termelnek meg bizonyos költséggel, mert ezzel termelik, hanem mert el lehet adni, akkor éppoly bizonyos, hogy nem a termelési költsége miatt van értéke, hanem mert ki lehet cserélni meghatározott termelési költségekre.

Ha a munkaidő a mértéke az értéknek, vagyis az áruk azon mennyiségének, amelyet valamely harmadik áruért cserébe adnak, akkor éppoly bizonyos, hogy az érték mértéke nem az az *érték*, nem az a dolog, amelyet mérnek, és hogy ahhoz, hogy a mennyiség, amelyben áruk kicserélődnek egymásra, mérhető legyen, *mindenekelőtt ki* kell *cserélődniök*. A *cserével* kezdődik ezért az áru *értékesíthetősége*. Minden új tárgy, amely kicserélhetővé

válik, ezáltal eo ipso* új *érték*, és gyarapítja az értékek számát. Ezért abban a mértékben, ahogy megnyílnak a csere forrásai, sokasodnak az értékek mind a belföldi, mind a külkereskedelemben. És ezért a csere képessége új munkát hoz létre és új földet von be a művelésbe, tehát nem mérhető ezekkel. Különben ez egyet jelentene azzal az állítással, hogy egy áru értéke adva van a benne rögzített munkaidővel és hogy ez az áru *érték*, anélkül, hogy *kicserélhető* lenne. Áruk, amelyeknek nem volt értékük, eleinte a kicserélhetőség által kapnak értéket. Először a puszta kicserélhetőség által. Azután, minthogy hamarosan elfogynak, a munkának újra kell termelnie őket, és ha értékük meghatározása eleinte véletlen volt, most a termelési költségek határozzák meg. Ezért ha a csere forrásai betömődnek, megszűnik a termelés, tehát az a mérték is, amellyel Ricardo szerint a cserét mérik: „az évi föld és az évi munka".)

A csereérték meghatározása különböző országokban

Ugyanaz a szabály, amely az áruk relatív értékét egy országban szabályozza, nem szabályozza azoknak az áruknak a relatív értékét, amelyeket különböző országok között cserélnek. A teljes kereskedelmi szabadság rendszerében mindegyik ország olyan foglalatosságoknak szenteli tőkéjét és munkáját, amelyek a legelőnyösebbek neki... Ez a munkát a leghatékonyabban és a leggazdaságosabban osztja meg: a termékek általános tömegének növelése által terjeszti az általános jólétet és az érdek és érintkezés közös kötelékével összekapcsolja a nemzetek egyetemes társadalmát az egész civilizált világon. (138., 139. old.)

Egy és ugyanazon országban a profitok, általában, ugyanazon a szinten vannak; vagy különbségük csak a tőke alkalmazásának nagyobb vagy kisebb biztonságán és kényelmességén alapul. Más a helyzet különböző országok között... Ha a profit esetleg különböző, tőkét gyorsan visznek át Londonból Yorkshire-ba, de ha a tőke és a népesség növekedése következtében a bér emelkedne és a profit csökkenne, nem szükségképpen vándorolna át tőke és népesség Angliából Hollandiába vagy Spanyolországba vagy Oroszországba, ahol a profit, meglehet, magasabb... Ha Portugáliában 90 ember kell egy adott mennyiségű posztó és 80 egy adott mennyiségű bor termeléséhez, Angliában viszont 100 ember kellene a posztóhoz és 120 a borhoz, akkor Portugália bort fog exportálni és Anglia posztót... Azt a bormennyi-

* – magától értetődően – *Szerk.*

séget, amelyet Portugália ad cserébe az angol posztóért, nem az a munkamennyiség határozza meg, amelyet az egyik, illetve a másik áru termelésére fordítanának, ha mindkettőt Angliában vagy Portugáliában* termelnék... Ez a csere végbemehetne, jóllehet a Portugália által importált árukat ott kevesebb munkával lehetne megtermelni, mint Angliában. Jóllehet 90 ember munkájával készíthetne posztót, importálná ezt olyan országból, ahol a termelés 100 ember munkáját kívánja meg, mert előnyösebb lenne neki tőkéjét bor termelésére fordítani, amelyért több posztót kap Angliától, mint amennyit ő előállítana, ha tőkéjének egy részét elvonná a bortermeléstől posztó termelésére. Ily módon Anglia 100 ember munkájának termékét adná 80 ember munkájának a termékéért... Ilyen csere ugyanazon ország egyének között nem jöhetne létre... A különbség, amely e tekintetben egyetlen ország és sok ország között fennáll, könnyen megmagyarázható, ha meggondoljuk, milyen nehezen mozdul el a tőke egyik országból a másikba, hogy ott előnyösebb foglalkoztatást keressen, és másrészt milyen fürgén megy át mindig egyik tartományból a másikba ugyanabban az országban. Ebből ered, hogy egy ország, amelynek nagy a fölénye gépi berendezésben és jártasságban és ezért sokkal kevesebb munkával tud árukat termelni, mint a szomszédos országok, ilyen árukért cserébe importálhatja a fogyasztásához szükséges gabona egy részét még akkor is, ha földjei termékenyebbek és olcsóbban lehetne nála gabonát termelni, mint az ezt exportáló országban. Két ember tud cipőt is, kalapot is készíteni, és az egyik mindkét ágban felette áll a másiknak; de a kalapkészítésben az egyik 20%-kal tudja felülmúlni konkurrensét, a cipőkészítésben 33 %-kal – akkor nem érdeke-e mindkettejüknek, hogy az ügyesebb a cipőkészítéssel és a gyengébb a kalapkészítéssel foglalkozzék?... A tőke (egyik országból a másikba való) kivándorlását gátolja a tőke biztonságának vélt vagy valóságos hiánya, ha nem áll tulajdonosának közvetlen ellenőrzése alatt, valamint minden ember természetes idegenkedése attól, hogy elhagyja azt az országot, ahol született és kapcsolatai vannak, s meggyökeresedett szokásaival egy idegen kormánynak és új törvényeknek vesse alá magát. Az arany és az ezüst olyan arányokban van elosztva a világ különböző nemzetei között, hogy megfeleljen annak a természetes forgalomnak, amely végbemenne, ha ilyen fémek nem léteznének és a különböző országok közötti kereskedelem merőben cserekereskedelem lenne... A termelés valamely országban való javításának az a tendenciája, hogy megváltoztassa a nemesfémek megoszlását a világ nemzetei között: növelje az áruk mennyiségét, ugyanakkor,

* *A kéziratban*: Skóciában – *Szerk.*

amikor emeli az általános árszintet abban az országban, ahol a javítás történt. (139–149. old.) Mindegyik országra csak olyan mennyiségű pénz van kiosztva, amennyi egy előnyös cserekereskedelem szabályozásához szükséges. (147., 148. old.) (E kifejtés szerint a cserekereskedelem tehát az *árakat* is emeli, nemcsak a *termékek* mennyiségét.)

A gyarmati kereskedelem befolyása az árakra

A gyarmatot sújtó korlátozások különös előnyt adhatnak az anyaországnak. (404. old.) Hogy két ország között a kedvezőtlen munkamegosztás következtében szenvedett veszteség az egyik országnak előnyös lehet, a másik viszont megsínyli, azt A. Smith maga is elismeri. De ez azt bizonyítja, hogy olyan intézkedés, amely egy gyarmatra igen ártalmas lehet, részben hasznos lehet az anyaországnak. (405. old.) Maga A. Smith ezt mondja olyan kereskedelmi szerződésekről, amelyek egy nemzetet vagy arra köteleznek, hogy beengedjen egy országból bizonyos árukat, amelyeknek minden más nemzettől való behozatalát tiltja, vagy egy ország áruit mentesítse olyan adók alól, amelyeknek minden más árut alávet: „Az ilyen kedvezményben részesülő nemzet iparosai és kereskedői nyernek... A szerződés által kötelezett országban egyfajta monopóliumot élveznek. Ez az ország az áruik számára kiterjedtebb és egyszersmind előnyösebb piaccá válik; kiterjedtebbé, mert mivel más nemzetek árui ki vannak rekesztve vagy súlyosabb vámoknak vannak alávetve, tőlük nagyobb mennyiséget vesz fel; előnyösebbé, mert egyfajta monopóliumot élveznek és áruikat sokszor drágábban adhatják el, mint ha ki lennének téve a többi nemzet szabad konkurrenciájának."[107] Ha tehát az egyik ország gyarmat, a másik anyaország, akkor az utóbbi előnybe kerülhet az előbbinek az elnyomása által. (405., 406. old.) Persze ezt egyfelől semlegesíti (ha a kereskedelem nincs egy társaság kezében monopolizálva) a magának az anyaországnak a kereskedői közötti konkurrencia... De még ebben az esetben is a gyarmat az árukat legfeljebb az anyaországbeli természetes árukon vásárolhatja, holott szabad kereskedelem esetén talán a más országokbeli sokkal alacsonyabb természetes áron vásárolhatná ezeket. (406., 407. old.)

Tehát ez az össztőkének hátrányos megosztását okozza, amely főleg arra az országra nehezedik, melyet szerződése kötelez, hogy a legkevésbé termelékeny országban* vásároljon. (407. old.)

---

* *Ricardónál*: piacon – *Szerk.*

Az anyaország számára az előny a következő: ezeket a meghatározott árukat nem lehetett volna Angliában exportra készíteni, ha nem lett volna kiváltsága a külön piac ellátására; mert annak az országnak a konkurrenciája, ahol a természetes ár alacsonyabb, megfosztaná Angliát a lehetőségtől, hogy ezeket az árukat eladja. Ez nem lenne fontos, ha Anglia biztos lenne afelől, hogy ugyanolyan összegben valamely más árukat (amelyeket gyártani tud) eladhat akár a francia piacon, akár valamely másikon, ugyanolyan előnnyel. Pl. Anglia francia borokat akar vásárolni 5000 £-ért, érte árukat akar eladni szintén 5000 £ összegben. Ha Franciaország monopóliumot ad neki a posztópiacon, akkor Anglia azonnal exportál majd posztót; de ha a kereskedelem szabad, akkor más nemzetek konkurrenciája útját állhatja annak, hogy az angol posztó természetes ára elég alacsony legyen és kapjon a posztójáért 5000 £-et. Az angol iparkodást tehát valamely más árura kell fordítani; de talán egyetlen olyan terméke sincs, amelyet a *pénz fennálló értéke* mellett más országok *természetes árán* adhat el. Ezért 5000 £ pénzt visznek ki Franciaországba a borért. Ezáltal emelkedik a pénz értéke Angliában és esik más országokban; s ilyenképpen a brit ipar által termelt valamennyi áru *természetes ára* csökken. Az 5000 £ megszerzésére most lehet árukat exportálni, mert csökkent *természetes árukon* most konkurrenciára léphetnek más országok áruival. De az alacsony árakon több árut adnak el, hogy a szükséges 5000 £-et megkapják, amely ráadásul nem ugyanazt a bormennyiséget szerzi majd meg, mert a pénz Franciaországban való növekedése emelte Franciaországban az áruk és a bor természetes árát. Tehát kevesebb bort importálnak Angliába, áruiért cserébe, amikor a kereskedelem teljesen szabad, mint amikor kereskedelmi szerződések által megkötött. A kölcsönös előny és hátrány Franciaországra, illetve Angliára nézve az, hogy az előbbi nagyobb mennyiséget, az utóbbi kisebb mennyiséget kap a másik nemzet áruiból. (407–409. old.)

A külkereskedelmet tehát – bármi is a termelés viszonylagos nehézsége a különböző országokban – a *természetes árnak* a változása szabályozza, nem a *természetes értéké*, amelyen ezekben az országokban árukat lehet termelni... Ezt a *nemesfémek megoszlásának a változása* idézi elő. (409. old.)

(Ricardo itt tehát megkülönböztet természetes árat és természetes értéket. A természetes ár a pénz közegében kifejezett természetes érték, és ez a kifejezés a pénz *értéke* szerint változhat.)

Tehát a gyarmati kereskedelem, ha megkötött, előnyösebb lehet az anyaország számára, mint a teljesen szabad kereskedelem. Mint ahogy hátrányos

az egyes fogyasztóra, ha vásárlásaiban egy bizonyos boltra van korlátozva, fogyasztók egy nemzetére is az, ha egy bizonyos országtól kell vásárolnia. (410. old.)

A kereslet és kínálat hatása a csereértékre

Egy áru termelési költségének növekedése, ha létszükségleti cikk, nem szükségszerűen csökkenti a fogyasztását; mert jóllehet a fogyasztók általános fogyasztási képességét csökkenti egy áru áremelkedése, de lemondhatnak valamely más áru fogyasztásáról, amelynek a termelési költsége nem emelkedett. Ebben az esetben a kínált mennyiség és a keresett mennyiség ugyanaz marad, mint azelőtt; csupán a termelési költség emelkedett, és mégis az ár emelkedik és emelkednie kell, hogy a megdrágult áru termelőjének profitja az általános szintre kerüljön. ([410.,] 411. old.)

Minthogy az áruk árát a termelési költségek határozzák meg, jobb gépek alkalmazása csökkenti az árakat és lehetővé teszi, hogy az árukat a külföldi piacokon olcsóbban adják el. Ha egy ország elveti a gépi berendezés használatát, miközben valamennyi többi ország alkalmazza, akkor áruk helyett pénzt kell kivinnie, amíg áruinak természetes ára nem süllyed más országok áraihoz. *De akkor talán kétnapi munkát kell adni egynapi külföldi munkáért.* (481. old.) Ez azért van, mondja Ricardo, mert a nemzet nem volt olyan okos, mint a szomszédai, hogy bevezesse a gépi berendezést (482. old.) Nem következik-e ebből, hogy egy nemzet jól teszi, ha előbb védővámokkal bevezeti a gépi berendezést, hogy ne kelljen állandóan két napot eladnia más nemzet egy napja ellenében?

Általános megjegyzés. Ricardo az ár szabályozásának vizsgálatánál túl kevéssé veszi figyelembe a mennyiséget, ahogy a járadék szabályozásánál mindig csak az egy quarter árát tartja szem előtt. Hogy milyen áron lehet eladni, az attól is függ, hogy egy adott mennyiségből mennyit lehet eladni. Mert x, egy manufaktúra termékeinek együttes ára ugyanaz, akár 1000 rőföt lehet eladni 4 shillingjével, akár ugyanezzel a munkával termelt 2000 rőföt 2 shillingjével. De mindkét esetben szükséges, hogy a gyáros az egyikben az 1000, a másikban pedig a 2000 rőföt eladja. Az együttes árat az egység (mérték, rőf, quarter stb.) ára határozza meg, szorozva azzal a mennyiséggel, amelyet eladnak.

IV. *A munkabérről*

A *munkának*, mint minden más dolognak, amelyet vesznek és eladnak, és amely mennyiségileg növelhető vagy csökkenthető, megvan a maga *természetes* és a maga *piaci ára*. (86. old.)

A munka természetes ára az az ár, amely szükséges, hogy a munkásoknak módot adjon arra, hogy meg is élhessenek és fajukat is megörökíthessék annak növelése vagy csökkentése nélkül. A munkásnak az a képessége, hogy saját magát és családját eltartsa, nem a pénzmennyiségtől függ, amelyet bérként kap, hanem a táplálléknak, a létfenntartási és kényelmi eszközöknek attól a mennyiségétől, amelyet ez a pénz meg tud vásárolni. A munka természetes ára *ezért a táplálléknak, a létfenntartási és kényelmi eszközöknek az árától függ... Ezért a táplálék és a létfenntartási eszközök árának emelkedésével* a munka *természetes ára emelkedik*, és ezek esésével esik. *A társadalom előrehaladásával* a munka természetes ára emelkedő tendenciájú, mert az e természetes árat szabályozó egyik legfőbb áru dráguló tendenciájú, megtermelésének növekvő nehézsége miatt. De mezőgazdasági javítások, külföldről való behozatal a táplálék árának esését is előidézhetik és feltartóztathatják az emelkedést. Ugyanez a hatásuk a munka természetes árára. Minden áru természetes ára, a nyerstermék és a munka kivételével, eső tendenciájú. Igaz, a nyersanyag, amely belekerül az árukba, emeli az árukat.* De ezt több mint ellensúlyozzák a gépi berendezésbeli tökéletesítések, a munka jobb megosztása és elosztása és a termelők növekvő jártassága mind a tudományban, mind a mesterségben. (86., 87. old.)

A munka piaci ára az az ár, amelyet a *kereslet és kínálat arányának* természetes hatásánál fogva valóban fizetnek érte. A munka drága, ha ritka, és olcsó, ha bőségesen van belőle. Ha a munka piaci ára meghaladja a természetes árát, akkor a munkás helyzete szerencsés... Ha azonban a magas bérnek a népesség növekedésére való serkentése következtében a munkások száma emelkedik, a bér a *természetes színvonalára* esik, sőt visszahatás folytán gyakran még lejjebb... A piaci ár csak akkor emelkedik újra a természetes színvonalra, ha a nélkülözés csökkentette a munkások számát vagy ha a munka iránti kereslet megnövekedett... Egy haladóban levő országban a *piaci ár* egy meghatározatlan időszakon át a természetes ár felett állhat; az ösztönzést, amelyet a tőke növekedése adott a munka iránti keresletnek, nyomban követheti a tőke egy újabb növekedése ugyan-

* *Ricardónál*: reális értéküket – *Szerk.*

olyan ösztönzéssel; és ilyen módon, ha a tőke növekedése fokozatos és állandó, akkor a munka iránti kereslet folytonos ösztönzést adhat a népesség növekedésére. (87., 88. old.)

Különbség a munkabér és az árunak a termelésére fordított munka között

Ha a munkás fizetsége mindig arányban állna azzal, amit termelt, akkor az árura fordított munkamennyiség és az a munkamennyiség, amelyet ez az áru megvásárolhatna, egyenlő lenne ... de az utóbbi annyi ingadozásnak van kitéve, mint maga az áru, amellyel összehasonlítják. (5. old.) Ugyanabban az országban kétszer annyi munkára lehet szükség egy adott mennyiségű táplálék és létfenntartási eszköz termeléséhez, mint egy másik, múltbeli időben; mégis lehetséges, hogy a munkás díjazása csak kevéssel csökken... mert a táplálléknak és a létfenntartási eszközöknek az az adagja, amelyet kap, valószínűleg nélkülözhetetlen a munkás létezéséhez, tehát meg kell adni, jóllehet értéke megnövekedett... Ugyanez a helyzet két vagy több országban. Amerikában és Lengyelországban az utoljára művelésbe vett földön adott számú ember egy évi munkája sokkal több gabonát termel, mint Anglia egy hasonló helyzetű földjén. Ha mármost minden egyéb létfenntartási eszköz egyaránt olcsó a három országban, nagy tévedés volna azt hinni, hogy a munkásoknak adott gabonamennyiség mindegyik országban arányban áll majd a termelés könnyűségével. Ha a munkás cipője és ruházata gépi berendezésbeli tökéletesítések révén a most szükséges munka egynegyed részével volna termelhető, akkor ezek 75 %-kal esnének, de a munkás nem kapna négy cipőt vagy négy ruhát egy helyett, hanem bére a konkurrencia és a népesedésre való ösztönzés következtében hamarosan hozzáigazodnék azoknak a létfenntartási eszközöknek az új értékéhez, amelyekre azt elkölti. Ha ezek a tökéletesítések kiterjednének a munkás minden fogyasztási tárgyára, igen kevés év elteltével valószínűleg azt látnók, hogy csak kevéssel – ha ugyan – több élvezet birtokában van. (7., 8. old.) Csökkentsük az emberek létfenntartási költségét, csökkentve a táplálék és ruházat természetes árát, amelyek az életet fenntartják, és a bér végül esni fog, jóllehet a munkások iránti kereslet igen nagyon növekedhet. (460. old.)

A tőke növekedésének befolyása a munkabér piaci árára és a természetes árára

A *tőke* az a része egy ország gazdagságának, amelyet a termelésre használnak fel és táplálékból, ruházatból, szerszámokból, nyersanyagból, gépi berendezésből stb. áll, amelyek a munka hatékonnyá tételéhez szükségesek. A tőke egyidejűleg növekedhet mennyiségben és értékben. De növekedhet a tőke anélkül is, hogy értéke növekedne, sőt noha ez folyton csökken. Az első áll fenn, ha a további táplálék és ruházat termeléséhez több munka kell; a második, ha ugyanannyi, vagy – a gépi berendezés segítségével – kevesebb munka. Az első esetben emelkedik a munka *természetes ára*, a másodikban változatlan marad vagy esik; mindkét esetben emelkedik a *bérek piaci ára*, mert a *tőke növekedésének arányában* nő a *munka iránti kereslet*; az elvégzendő munka arányában nő majd a kereslet azok iránt, akiknek el kell végezniök. A piaci árnak mindkét esetben az a tendenciája, hogy megegyezzen a természetes árral, de gyorsabban érik el ezt az első esetben. Mert a táplálék és a létfenntartási eszközök megnövekedett ára a munkás megnövekedett bérének nagy adagját fogja elnyelni; következésképpen a munka egy csekély kínálata vagy a népesség kis növekedése a piaci árat leszorítja a munka akkor megnövekedett természetes árára. A második esetben a munkás helyzete nagyon megjavul ... és a népesség nagy szaporulata kell ahhoz, hogy a munka piaci ára megint a természetes árára süllyedjen... De a munka piaci ára emelkedésének állandósága azon létfenntartási eszközök természetes árának az emelkedésétől függ, amelyekre a munkabért költik. (89–91. old.)

Változások a munka természetes árában

A munka természetes ára, még ha táplálékban és létfenntartási eszközökben mérik is fel, nem abszolúte rögzített és állandó. Változik különböző időkben ugyanabban az országban, és lényegesen különböző a különböző országokban. Lényegileg egy nép szokásaitól és erkölcseitől függ... Sok olyan kényelmi eszközt, amelyet egy angol falusi házban most élveznek, történelmünk egy korábbi időszakában fényűzésnek tartottak volna. (91. old.) Mivel az ipari áruk folyton esnek és a nyerstermék folyton emelkedik, a társadalom haladásával *olyan aránytalanság jön létre* relatív értékükben, hogy gazdag országokban egy munkás csupán igen kis mennyiségű táplálék feláldozása révén bőségesen kielégítheti minden egyéb szükségletét. (92. old.)

(Tehát mivel pl. a szabadkereskedelem megszünteti ezt az *aránytalanságot*, megszünteti a forrást, amelyből a munkás „bőségesen kielégítheti minden egyéb szükségletét". Az előbb (89–91. old.) a munka természetes árának emelkedését Ricardo a munkásra nézve kevéssé hasznosnak tüntette fel, itt pedig élvezetei kiterjesztése fő forrásának.) Azokban az országokban, ahol a dolgozó osztályoknak a legcsekélyebbek a szükségletei és a legolcsóbb táplálékkal beérik, a nép a legnagyobb viszontagságoknak és nyomorúságoknak van kitéve. Nincs hová menekülniök a balsors elől; nem kereshetnek biztonságot egy alacsonyabb fokon; már olyan mélyen vannak, hogy nem zuhanhatnak mélyebbre. Ha bármi hiány támad fő létfenntartási cikkükben, csak kevés pótlékhoz folyamodhatnak, és a drágaság az éhínségnek szinte minden bajával sújtja őket. (95. old.)

Munkabér és járadék

Láttuk, hogy a népesség növekedésével a gabona, a táplálék ára emelkedik. Ezért a munkás pénzbére is emelkedik; de nem arányosan, úgyhogy ezen áruk [árának] emelkedése után nem vásárolhat annyi kényelmi eszközt, mint azelőtt. Ha évi bére 24 £, vagyis 6 quarter, amikor a gabona quarterja 4 £, valószínűleg csak 5 quartert fog kapni, amikor quarterja 5 £-re emelkedik. De ez az 5 quarter 25 £-be fog kerülni. Ilyenképpen *pénzbére* növekedik, de csökken a *gabonabére* és a képessége azoknak az egyéb áruknak a megvásárlására, amelyeket azelőtt családjával együtt fogyasztott. De mégis, noha a munkást valójában rosszabbul fizetik, a gyáros profitja csökken. Ilyenképpen ugyanaz az ok emeli a *munkabért és a járadékot*. De a földtulajdonost illetően a gabonajáradék együtt emelkedik a pénzjáradékkal és ennek a gabonának minden meghatározott mértékegysége nagyobb mennyiségére cserélődik minden más árunak, amelyek ára* nem emelkedett. A munkást illetően azonban pénzbérének gyarapodása ellenére gabonabére csökken és nehezebbé válik számára, hogy a maga piaci árát a természetes ára felett tartsa... A csökkent gabonabérrel, a gabona csereértékének megnövekedése ellenére, nem vásárolhat annyi árut, mint azelőtt, mert emelkedett a többi áru [ára], amelyek összetételébe nyerstermék kerül bele, tehát többet kellene fizetnie értük, és ilyenképpen a munkás helyzete rosszabbodott. (96–99. old.)

* *Ricardónál*: értéke – *Szerk.*

A munka természetes árának emelkedése
és az áruk pénzára

Közömbös, hogy az arany vagy az a fém, amelyből a pénzt verik, annak az országnak a terméke-e, amelyben a bérek a táplálék drágulása következtében emelkednek, tehát hogy egyidejűleg emelkedik-e a bérek és a táplálék pénzára... Ha a bérek pénzára emelkedik, ez általában azért történik, mert a gazdagság és a tőke növekedése új keresletet támasztott munka iránt, s ezt áruk megnövekedett termelése kíséri. Hogy ezt a több árut forgassák, még a régi árukon is, ahhoz több pénz kell; több abból a külföldi áruból, amelyből pénzt vernek és amely csak importtal szerezhető meg. Ha egy árura nagyobb bőségben van szükség, mint azelőtt, akkor emelkedik a relatív értéke azokhoz képest, amelyekkel megvásárolják. (Ami rosszul illik össze azzal, hogy a kereslet emelkedhet anélkül, hogy az ár emelkednék.) De a feltételezett esetben azt mondani, hogy *az áruk [ára] emelkedik, mert a munkabér emelkedik*, nyilvánvaló ellentmondást jelent; mert egyfelől azt mondjuk, hogy az arany relatív értéke emelkedni fog a kereslet következtében, és másfelől azt, hogy relatív értéke esni fog, mert az árak emelkednek, ez két, egymással teljesen összeegyeztethetetlen hatás. Azt mondani, hogy az áruk ára emelkedik, annyi, mint azt mondani, hogy az arany relatív értéke csökkent; mivel árukkal mérik fel az arany relatív értékét. Ha tehát *valamennyi* áru ára emelkedik, nem jöhetne arany külföldről e drága áruk megvásárlására, hanem ellenkezőleg, kiküldenék, hogy a viszonylag olcsóbb külföldi árukat megvásárolja. A munkabér emelkedése ezért nem emelheti az áruk árát, akár belföldön termelik a fémet, akár idegen országokban. Az összes áruk [árai] nem emelkedhetnek egyszerre a pénz mennyiségéhez való hozzátétel nélkül. De ezt a hozzátételt nem lehetne megszerezni... Arany behozatala és mindazon belföldön készült áruk árának emelkedése, amelyekkel aranyat vásárolnak vagy megfizetnek, teljesen összeegyeztethetetlen jelenségek. A papírpénz nagymértékű használata nem változtatja meg a kérdést, mert a papírpénznek alkalmazkodnia kell az arany értékéhez, értéke tehát azon körülmények folytán emelkedik, amelyek az arany értékét emelik. (99–101. old.)

Ennélfogva függetlenül a pénzbérnek a pénz értékében fellépő változások következtében végbemenő emelkedésétől és esésétől, a bérek két ok következtében emelkednek vagy esnek: 1. a munkások kínálata és kereslete, 2. azoknak az áruknak az ára, amelyekre a munkabért elköltik. (92. old.)

Népesség és munkabér

A társadalom különböző fokain a *tőkének*, vagyis a *munka-alkalmazás eszközeinek a felhalmozása többé vagy kevésbé gyors* és minden esetben a *munka termelőerőitől* kell hogy *függjön*. A munka termelőerői akkor a legnagyobbak, amikor a legnagyobb a bőség termékeny földből, s ilyen időszakokban a felhalmozás gyakran annyira nagy, hogy a munkások kínálata nem lehet ugyanolyan gyors, mint a tőkéé. Kedvező körülmények között a népesség 25 év alatt megkétszereződhet, de ugyanazon körülmények közt egy ország tőkéje még gyorsabban megkétszereződhetne. Ebben az esetben a munkabér emelkednék, mert a munkások iránti kereslet még gyorsabban emelkednék, mint a kínálatuk. A fejlődés folyamán ez persze nem tart sokáig. A termelés rátája csökken, ahogy a tőkének a földre való alkalmazása egyre terméketlenebb, a népesedés ereje viszont ugyanaz marad. Tehát azokban az országokban, ahol bőven van termékeny föld, de a lakosok tudatlansága, tunyasága és barbársága folytán ínség uralkodik – és ahol Malthus szerint* a népesség nyomást gyakorol a létfenntartási eszközökre –, csupán haladásra van szükség a kultúrában, kormányformában stb. ahhoz, hogy a tőke gyorsabban növekedjék, mint a népesség, és ilyen esetekben a népesség sohasem növekedhet elég gyorsan. A régi országokban viszont a népesség gyorsabban nő, mint a fenntartásához szükséges alapok. Az iparkodás minden gyarapítása, ha nem kíséri a népesség növekedési rátájának csökkenése, súlyosbítja a bajt, mert a termelés nem tud lépést tartani a népességgel. Nem marad más hátra, mint a *népesség csökkentése*. (92–94. old.)

A társadalom természetes haladása esetén a munkabérnek az a tendenciája, hogy essék, *amennyiben a kereslet és kínálat szabályozza*; mert a munkások kínálata továbbra is ugyanolyan ráta szerint nő, az iránt uk való kereslet viszont lassabban növekedik. Ha pl. a béreket a tőke évi 2 %-os növekedése szabályozza, akkor esnének, ha a tőke már csak $1\frac{1}{2}$ %-ot halmozna fel. És így folytatódnék a felhalmozási ráta minden további esésével, amíg a tőke nem válnék változatlanná, tehát a bérek is, és csak arra elegendőkké, hogy a jelenlegi népesség számát fenntartsák. (95., 96. old.)

Mint minden más szerződést, a béreket is a piac tisztességes és szabad konkurrenciájára kellene bízni és sohasem kellene a törvényhozás beavatkozása által ellenőrizni. A szegénytörvények** világos és közvetlen tenden-

* *Ricardónál*: mint mondották – *Szerk.*
** *Kéziratban*: gabonatörvények – *Szerk.*

ciája egyenesen ellentétes ezekkel a nyilvánvaló elvekkel: nem az, miként a törvényhozás jóakarattal szándékolta, hogy javítsa a szegények helyzetét, hanem hogy szegények és gazdagok helyzetét rosszabbítsa; ahelyett, hogy a szegényeket gazdaggá tennék, arra szolgálnak, hogy a gazdagokat szegénynyé tegyék; és ezért ameddig a mostani törvények hatályban vannak, a dolgok természetes rendje, hogy a szegények fenntartására szolgáló alapnak fokozatosan nőnie kell, amíg az ország egész nettó jövedelmét el nem nyeli. (102. old.)

A nyerstermék árának befolyása a munkabérre

Különböző körülmények között a *nyerstermék* árának emelkedése igen különbözően hat a bérekre. Némely esetben a gabonaár emelkedése a munkabér *semmiféle* emelkedését nem okozza; más esetekben a munkabér emelkedése *megelőzi* a gabonaár emelkedését; némelyekben a bérekre gyakorolt hatás lassú, másokban gyors. Az élelmiszerek magas ára 4 okból eredhet: 1. elégtelen kínálatból; 2. fokozatosan növekvő keresletből, amelyet végül meggyarapodott termelési költség kísérhet; 3. a pénz értékének eséséből; 4. a létfenntartási eszközökre kivetett adókból. Egy rossz termés az élelmiszerek magas árát idézi elő, és ez a magas ár az egyetlen eszköz, amely által a fogyasztás rákényszerül, hogy alkalmazkodjék a kínálat állásához. Ha valamennyi fogyasztó gazdag volna, akkor az ár olyan magasra emelkednék, hogy a legkevésbé gazdag kénytelen volna lemondani annak a mennyiségnek egy részéről, amelyet fogyasztani szokott, mivel csakis csökkentett fogyasztással lehet a keresletet leszállítani a kínálat határaihoz. Ilyen körülmények között mi sem lehet képtelenebb, mint a pénzbéreket erőszakosan az élelmiszer ára útján szabályozni... az ilyen intézkedés nem nyújt valóságos segítséget a munkásnak, mert hatása a gabonaár még magasabbra emelése, és végül a munkás mégis kénytelen korlátozni fogyasztását a csökkent kínálat arányában. A bérek emelkedése csak névleges azok szempontjából, akik kapják; növeli a konkurrenciát a gabonapiacon és végső hatása az, hogy emeli a gabonatermesztők és kereskedők profitját... Ebben az esetben tehát, a dolgok természetes menete esetén, a munkabér nem emelkedik... a munkások ínsége elkerülhetetlen. A törvényhozás csak úgy segíthet, hogy pótlólagos élelmiszert importál vagy a leghasználhatóbb pótlékokat alkalmazza. Ha a magas *gabonaár növekvő kereslet következménye, akkor megelőzi a bérek növekedése*, mert a kereslet nem növekedhet anélkül, hogy ne szaporodnának meg a nép eszközei annak megfizetésére, amit kíván...

A megnövekedett bért nem mindig közvetlenül élelmiszerre költik, hanem előbb más kényelmi eszközökre. De javult helyzete a munkást házasodásra indítja, ez családhoz juttatja, ez pedig élelmiszerek iránti nagyobb kereslethez... A bérlő profitja az általános szint fölé emelkedik mindaddig, amíg a gabona termelésére nem fordítják a szükséges tőkemennyiséget. Ha az újonnan művelésbe vett föld ugyanolyan termékeny, akkor a gabonaár a korábbi szintre esik; ha szegényebb a föld, akkor tartósan magasabb marad. A földművelésnek ettől a körülményétől függ, hogy a bérek, amikor a szükséges munkáskínálat el van érve, korábbi színvonalukra esnek-e most, vagy felette maradnak... Ha a népesedésre ösztönzés adatott, a hatás túlmegy azon, amit az eset kíván; a népesség akkor általában annyira megnő, hogy a munka iránti megnövekedett kereslet ellenére nagyobb arányban áll a munkások fenntartására szolgáló alaphoz, mint a tőke megnövekedése előtt. Ebben az esetben visszahatás következik be, a bérek alacsonyabbak lesznek természetes szintjüknél, amíg helyre nem áll a szokásos arány kínálat és kereslet között. Végül ha a gabonaár a pénz értékének esése vagy a nyerstermékre kivetett adó következtében emelkedik, akkor, mivel e kettő nem módosítja a termelt mennyiséget és a munkások számát, ezért a *munka pénzbére* emelkedni fog; a valóságos értékre* ennek nincs befolyása... Az adónál a munkás csak azt kockáztatja, amit minden más adónál is kockáztat, hogy az megrövidítheti a munka fenntartására szánt alapokat és ennélfogva akadályozhatja vagy csökkentheti a munka iránti keresletet. (176–181. old. Az utolsó passzus az adó befolyásáról 183. old.)

Igen könnyű megérteni, miért van az, hogy ha egy ország tőkéje nem rendszeresen nő, a bérek emelkednek, miközben a gabonaár változatlan marad vagy kisebb arányban emelkedik; és miért van az, hogy ha egy ország tőkéje csökken, a munkabér esik, miközben a gabona [ára] változatlan marad vagy sokkal jelentéktelenebb arányban esik, és ez is huzamosabb idő alatt. Az ok az, *hogy a munka olyan áru, amelyet nem lehet tetszés szerint növelni és csökkenteni.* A kalapok ára emelkedik, ha a kereslet nő, de nem sokáig, mert gyorsan szert tesz a megfelelő kínálatra; nem ez a helyzet az emberekkel; az ő számukat nem lehet a tőke növelésével és csökkentésével gyorsan szaporítani vagy csökkenteni... ezért, jóllehet a munka fenntartására szolgáló alapok gyorsan nőnek, számottevő időközre van szükség, amíg a munka árát pontosan szabályozza a gabona és más létfenntartási eszközök ára. (181., 182. old.) (A szaporítás „igen gyorsan" megtörténhet gépi berendezés alkalmazása révén, amely relatíve szaporítja az emberek számát.)

* *Ricardónál*: a munkás valóságos díjazására – *Szerk.*

Ha a munkás semmit nem fogyasztana, csak gabonát, és ha az adag, amelyet kap, a legkisebb, akkor volna némi alapja annak a feltételezésnek, hogy a munkásnak fizetett mennyiséget semmi körülmények között sem lehet csökkenteni – de a munka *pénzbére* gyakran* egyáltalán nem emelkedik és *soha nem* a gabona pénzárának arányában *emelkedik*, mert a gabona, ámbár fontos része, de mégiscsak része a munkás fogyasztásának. Ha munkabére felét gabonára költené, a másik felét pedig szappanra, gyertyára, tüzelőre, teára, cukorra, ruházatra stb., olyan árukra, amelyekben nem történt emelkedés, akkor ugyanolyan jól volna megfizetve 1 $^1/_2$ bushel búzával, ha bushelje 16 sh., mint 2 bushellel, ha 8 sh. az ára; vagy 24 sh. pénzzel ugyanúgy, mint azelőtt 16 sh.-gel. Bére 50 %-kal emelkedne, jóllehet a gabonaár 100 %-kal emelkedett. (360, 361. old.) (Ezt fel kell jegyezni, sajátosan az *adókra* vonatkozóan, hogy Ricardo maga elismeri, a munkabért lehet állandóan lenyomni. És még azt a részt is, amely gabonából áll, habár a minimumon van, lejjebb lehet nyomni azáltal, hogy a gabonából burgonya lesz, vagy, mint Skóciában, a búzából rozs stb.)

A gépi berendezés befolyása a munkabérre

Ricardo mondja, hogy régi nézete először ez volt:

A gépi berendezés bevezetése révén az áruk olcsóbbá válnak. A munkások osztálya tehát ezáltal megkapja az eszközöket, hogy ugyanazzal a pénzbérrel több árut vásároljon. A pénzbérek nem csökkennének, mert a tőkésnek ugyanolyan mennyiségű munka keresletére és alkalmazására van ereje, mint azelőtt, habár, meglehet, arra kényszerül, hogy ezt a munkát új vagy legalábbis más árunak a termelésére alkalmazza. Ha a gépi berendezés alkalmazása révén ugyanazon munkamennyiség négyszer annyi harisnyát termelhetne, mint azelőtt, és a harisnyák iránti kereslet csak megkétszereződnék, akkor néhány munkást szükségképp el kellene bocsátani a harisnyaiparból; de mivel a tőke, amely alkalmazta őket, továbbra is meglevő, és mivel azoknak, akiké ez a tőke, az érdeke az, hogy termelő módon alkalmazzák, úgy tűnt nekem, hogy azt valamilyen más hasznos áru termelésére fogják alkalmazni, amely iránt magától adódik a kereslet. Így tehát ugyanaz a munka iránti kereslet, tehát ugyanaz a munkabér, és csökkent az ára a gépi berendezéssel előállított áruknak. (467., 468. old.) „Most azonban meg vagyok győződve arról, hogy az emberi munkának gépi berendezéssel való helyettesítése gyakran igen káros a munkásosztály érdekeire." (468. old.)

* *Ricardónál*: néha – *Szerk.*

Tévedésem abból a feltevésből eredt, hogy egy társadalom nettó jövedelmével bruttó jövedelmének is növekednie kell; de az az alap, amelyből a földtulajdonosok és tőkések húzzák jövedelmüket, növekedhet, jóllehet az, amelytől a munkásosztály függ, csökken, és ebből következik, hogy ugyanaz az ok, amely az ország nettó jövedelmét növeli, ugyanakkor fölössé teheti a népességet és ronthatja a munkás helyzetét. (469. old.) Most kifejti, hogy a gépi berendezéssel először is kevesebb *bruttó terméket* lehet termelni, amelytől a munkások eltartása függ, és hogy ugyanolyan számú munkást csak akkor lehet megint foglalkoztatni, ha a megnövekedett termelés nettó termék formájában olyan nagy mennyiségű élelmiszert és létfenntartási eszközt nyújt, mint amennyi azelőtt bruttó termék formájában létezett. (469–474. old.) A gépi berendezés bevezetése után a gyárosnak kevesebb terméket kell nyújtania, mint azelőtt, mert annak a mennyiségnek egy részére, amely nagyszámú munkás fizetésére volt rendeltetve, alkalmazójuknak nincs szüksége. (472., 473. old.) A munkásosztály által vallott vélemény, hogy a gépi berendezés alkalmazása gyakran hátrányos érdekeikre, nem előítéleten és tévedésen alapszik, hanem összeegyeztethető a politikai gazdaságtan helyes elveivel... Ha a gépi berendezés használata következtében a tökéletesített termelési eszközök olyan mértékben növelnék egy ország nettó termékét, hogy a bruttó termék nem csökkenne, akkor az összes osztályok helyzete javul... a munkásosztályok helyzete jelentősen, először a házicselédek iránti megnövekedett kereslet miatt; másodszor az ösztönzés miatt, amelyet egy ilyen bőséges nettó termék ad jövedelem megtakarítására; harmadszor az összes fogyasztási cikkek alacsony ára miatt, amelyekre bérüket költik. (474., 475. old.) Az olyan háború, amelyet egy ország jövedelméből, nem pedig tőkéjéből viselnek, kedvező a népesség növekedésére, mivel növeli az emberek iránti keresletet. (477. old.) A háború megszűnése után ezek az emberek konkurrenciára lépnek a többi munkással. Ezért a bérek esnek, és nagyon megromlik a munkásosztály helyzete. (I. h.)

Ha száz embert alkalmaztam a gazdaságomban, és úgy találtam, hogy ezen emberek közül ötvennek a tápláléka lovak tartására fordítva a lóvásárlás által felszívott tőke kamatának levonása után nagyobb nyerstermékhozamot nyújt nekem, akkor előnyös, ha az embereket lovakkal helyettesítem, és eszerint is teszek; ez azonban nem állna az emberek érdekében, és hacsak [nem] növekednék kapott jövedelmem annyira, hogy az embereket és a lovakat is módom legyen eltartani, világos, hogy a népesség fölössé válnék és a munkások helyzete az általános mércén süllyedne. (478. old.) De tökéletesített gépi berendezés „felfedezései fokozatosak és inkább azon tőke meghatá-

rozására hatnak ki, amelyet megtakarítanak és felhalmoznak, mint arra, hogy tőkét jelenlegi alkalmazásából eltérítsenek". (I. h.) A tőke és a népesség minden növekedésével az élelmiszer [ára] általánosan emelkedni fog, annálfogva, hogy nehezebb megtermelni; az élelmiszer [ár]emelkedés következménye béremelkedés lesz, és minden béremelkedésnek az a tendenciája, hogy a megtakarított tőkét nagyobb arányban vesse a gépi berendezésre. Gépi berendezés és munka állandó konkurrenciában vannak, és az előbbi gyakran nem alkalmazható, amíg a munka [ára] nem emelkedik. Amerikában és sok más országban, ahol könnyű megszerezni az emberek élelmiszerét, nem akkora a kísértés gépi berendezés alkalmazására, mint Angliában, ahol az élelmiszer drága és termelése sok munkába kerül. Ugyanaz az ok, amely emeli a munka [árát], nem emeli a gépek értékét, és ezért a tőke minden gyarapodásával nagyobb arányos részét alkalmazzák gépi berendezésre. *A munka iránti kereslet a tőke növekedésével továbbra is növekedni fog, de nem ennek növekedésével arányosan; az arány szükségképpen csökkenő arány lesz.* (478., 479. old.) Az árukban becsült nettó jövedelem növekedése, amely mindig a tökéletesített gépi berendezés következménye, új megtakarításokhoz és felhalmozásokhoz vezet. Ezek a megtakarítások évente történnek és hamarosan sokkal nagyobb alapot kell létrehozniok, mint a gép feltalálása miatt eredetileg elvesztett bruttó jövedelem, mikor is a munka iránti kereslet akkora lesz, mint azelőtt. (480. old.)

A munkabérre kivetett adók

A munkabérre kivetett adók emelik a béreket és ennélfogva csökkentik a tőke profitját. A létfenntartási eszközökre kivetett adó szükségképpen emeli az árukat, a bérre kivetett adó nem. A bérre kivetett adót tehát nem fizeti sem a földtulajdonos, sem a tőkepénzes, sem semmilyen más osztály, csak akik munkát alkalmaznak. A bérekre kivetett adó teljesen profitadó, a létfenntartási eszközökre kivetett adó részben profitadó, részben a gazdag fogyasztókat terhelő adó. A bérekre kivetett adó végső hatásai tehát pontosan ugyanazok, mint egy közvetlen profitadó hatásai. (245. old.) Az áruk természetes ára, amely végeredményben mindig szabályozza a piaci árat, attól függ, mennyire könnyű a termelés; de a termelt mennyiség nem áll arányban ezzel a könnyűséggel. (248. old.) „A munka ára világosan kifejezi a társadalomnak a népességre vonatkozó szükségleteit" (mondja Malthus)... de ha a munkás bére azelőtt csupán elegendő volt a kívánt népesség ellátására, az adó után nem lesz elegendő erre az alapra... Ennélfogva csak a munkabér emelkedése által érhető el, hogy a kínálat meg ne akadjon.

(250., 251. old.) Igaz az, hogy egy megadóztatott áru [ára] nem emelkedik az adó arányában, ha csökken iránta a kereslet, a mennyiségét pedig nem lehet csökkenteni... Ugyanez az ok gyakran befolyásolja a munkabért; a munkások számát nem lehet gyorsan növelni vagy csökkenteni az őket foglalkoztató alap növekedése vagy esése arányában, de a feltételezett esetben a munka iránti kereslet nem csökken szükségszerűen, és ha csökken, nem az adó arányában csappan meg a kereslet. Az adó útján összeszedett alapot a kormány munkásokra is fordítja. (252. old.)

Az adók egy kis részét maguk a munkások fizetik a munka iránti kereslet csökkenése következtében, s mindenfajta adóztatásnak tendenciája, hogy ezt előidézze. (269. old.)

(Ricardo itt, mint mindenütt, mindig egy állandó tőkéről beszél, amely, ha ebből az üzletből kivonják, amarra veti rá magát. Így pl. azt gondolja, hogy ha a só adója ennek termelését Franciaországban a felére csökkentette, akkor tehát csak feleannyi tőkét is kell erre a termelésre fordítani, mint azelőtt, a másik felét pedig más árukra.[108] De éppen olyan országban, mint Franciaország, a tőke nagyrészt a paraszt kevés fix vagyonából és a munkájából áll. Ha tehát egy adó, mint a sóra kivetett, csökkenti annak termelését, akkor tőke semmisül meg, és semmiképpen sem szabadul fel más alkalmazás számára.)

Még egy megjegyzés a profit és a munkabér közti viszonyról

Talán azt mondják, a pénzbér nem fog emelkedni a nyerstermék árának emelkedésével, mert a munkás kevesebb élvezettel is beérheti. Igaz, a bér talán előzőleg magas szinten volt és ezért elbírhat némi csökkentést. Ebben az esetben a profit esését megakadályozzák, de nem lehet elképzelni, hogy a bér pénzára esik vagy változatlan marad, ha a létfenntartási eszközök ára fokozatosan emelkedik. (117., 118. old.)

V. *A profitról*

A profitráta folytonos változásai. A termék árának megoszlása tőkések és munkások között

A bérlő áruinak, aki az árat szabályozó földet műveli meg, és a gyáros áruinak, aki az [ipari] árukat gyártja, teljes értéke *csak két részre oszlik*: az egyik a tőkeprofitot, a másik a munkabért alkotja. (107. old.) Ha a gabona

és az iparcikkek mindig ugyanazon az áron kelnek el, a profit annak arányában volna magas vagy alacsony, hogy a bér alacsony vagy magas. Ha mármost a gabona ára emelkedik, mert megtermeléséhez nagyobb mennyiségű munka szükséges, akkor a bér emelkedik és a profit esik. Ha egy gyáros az áruit 1000 £-ért adja el, akkor a profitja attól függ, hogy a bér 800 vagy csak 600 £-re rúg-e. A nyerstermék [árának] emelkedése ugyanígy hat a bérlőre... Mert kénytelen vagy járadékot fizetni, vagy pótlólagos munkáslétszámot foglalkoztatni, hogy ugyanazt a terméket elérje, és a pótlólagos ár e két többletkiadás egyikének felel meg, de nem kárpótolja őt a munkabér* emelkedéséért. (108. old.) Akár 180 quarter a bérlőnek jutó termék, akár 170, 160 vagy 150 quarter, ő mindig, mint az elején a 180, úgy később a 170 stb. quarterért 720 £-et kap[109]; az ár a mennyiséggel fordított arányban nő. (112., 113. old.) A profit sohasem emelkedhet olyan magasra, hogy a 720 £-ből nem marad elég a munkásoknak az abszolút létfenntartási eszközökkel való ellátására; sem a bér nem emelkedhet soha olyan magasra, hogy ebből az összegből ne maradjon egy adag a profitra. (113. old.) Nem vesszük figyelembe a véletlen változásokat, amelyeket a jó vagy rossz idény, vagy a népesség állapotára gyakorolt valamely hirtelen hatás következtében növekvő vagy csökkenő kereslet idéz elő. Mi a gabona természetes és állandó áráról beszélünk. (114. old., jegyzet.) A bérlőnek tehát nagy érdeke, hogy a nyerstermék természetes árát alacsonyan tartsa. Először mint fogyasztónak, azután mint munka alkalmazójának. (114. old.)

Csak kevés áru árát nem érinti a nyerstermék emelkedése, mert a nyerstermék egy része mindig belekerül az összetételükbe. [Áruk] azért emelkedik, mert több munkát fordítottak a nyerstermékre, amelyből készítik őket, nem azért, mert a gyárosok többet fizetnek a munkásoknak, akiket alkalmaznak. Minden esetben azért emelkedik az áruk [ára], mert több munkát fordítanak rájuk, és nem azért, mert a munka, amelyet rájuk fordítanak, magasabb értékű. Ékszerek, vas-, ezüst- és réztárgyak [árai] nem emelkednek, mert összetételükbe nem kerül bele semmiféle a föld felszínéről eredő nyerstermék. (117. old.) A profitra tett hatás ugyanaz vagy majdnem ugyanaz lenne, ha azoknak az egyéb létfenntartási eszközöknek az árában következne be emelkedés, amelyekre a munkabért a táplálékon kívül elköltik. (118. old.) Egy áru piaci árának természetes ára fölé emelkedésével a profit ebben a különleges ágban persze meghaladja a profit általános szintjét. De ez csak időleges hatás. (118., 119. old.) A profit a magas vagy alacsony

* *A kéziratban*: nyerstermék – *Szerk.*

bértől függ, a bér a létfenntartási eszközök árától és a létfenntartási eszközök ára főként a táplálék árától. (119. old.)

A profit természetes tendenciája tehát az, hogy esik, mert a társadalom és a gazdagság előrehaladásával a pótlólagos táplálék egyre több munkát kíván. A profitnak ezt a tendenciáját, ezt a nehézkedését megakasztják ismétlődő időközökben a létfenntartási eszközök termelésével kapcsolatosan a gépi berendezés tökéletesítései, valamint a mezőgazdaság tudományában elért felfedezések, amelyek csökkentik a termelési költségeket. ([120] – 121. old.) A táplálék természetes árának emelkedésével emelkedik a többi létfenntartási eszköz ára is a nyersanyag megnövekedett értéke következtében, amelyből készültek, ami tovább növelné a bért és csökkentené a profitot. (122., 123. old.) *A bérlő és gyáros éppúgy nem élhet profit nélkül, mint a munkás bér nélkül.* Felhalmozásuk indítéka csökkenni fog a profit minden csökkenésével, és teljesen meg fog szűnni, ha profitjuk nem nyújt kellő kárpótlást fáradságukért és a kockázatért, amely a tőke termelő alkalmazásával jár. (123. old.) Egyébként a profitráta sokkal gyorsabban esnék, mint fentebb megjelöltem, mivel ha a termék [értéke] nagyon emelkedik, akkor a bérlő tőkéjének értéke nagyon megnövekednék, mert hogy szükségképpen sok olyan áruból áll, amelynek ára emelkedett. Ha profitja 6 % volt az eredeti tőkére, akkor most már csak 3 %. Pl. 3000 £ 6 %-kal 180 £-et ad. Ugyanígy 6000 £ 3 %-kal szintén 180 £-et. És ilyen körülmények között egy új bérlő 6000 £ pénzzel a zsebében csakis ilyen feltételek mellett foghatna neki a bérleti üzletnek. (123., 124. old.)

A gyárosok egy részénél szintén van részleges kárpótlás. A sörfőzőt, a pálinkafőzőt, a posztógyárost, a vászongyárost profitja csökkenéséért részben kárpótolja az, hogy emelkedik nyersanyagokból és befejezett termékekből álló készletük értéke; de nem ez a helyzet a fémáruk, ékszer stb. gyárosánál, azoknál, akiknek tőkéje csak pénzből áll. (124. old.)

Másrészt: bármennyire csökken is a tőkeprofit rátája annak következtében, hogy tőke felhalmozódott a földön, és a bér emelkedett, mégis a profit együttes összegének növekednie kell. Ily módon feltételezve azt, hogy ismételt 100 000 £ felhalmozásokkal a profitráta 20-ról 19, 18, 17 %-ra esnék, azt várhatnók, hogy az egymást követő tőketulajdonosok által kapott *profit* egész *összege* mindig fokozódik; hogy nagyobb, amikor a tőke 200 000 £, mint amikor 100 000 £; még nagyobb, amikor 300 000; és így tovább, növekedve, bár csökkenő ráta szerint, a tőke minden növekedésével. Ez a fokozódás azonban csak bizonyos ideig igaz: ilyenképpen 19 % 200 000-re több, mint 20 % 100 000-re; 18 % 300 000-re több, mint 19 % 200 000-re; de miután a tőke nagy tömegben halmozódott fel, és a profit esett, a további

felhalmozás csökkenti a profit együttes összegét. Tételezzük fel ilyenképpen, hogy a felhalmozás 1 000 000 £ és a profit 7 %, akkor a profit egész összege 70 000 £ lesz; ha most 100 000 £ tőkét hozzáadnak a millióhoz és a profit 6 %-ra esik, akkor a tőketulajdonosok 66 000 £-et, vagyis 4000 £-gel kevesebbet kapnak, habár a tőke tömege 1 000 000 £-ről 1 100 000 £-re növekedett. (124., 125. old.) De ameddig a tőke hoz profitot, nem lehet tőkefelhalmozás anélkül, hogy ne hozzon nemcsak terméknövekedést, hanem értéknövekedést is. 100 000 £ pótlólagos tőke alkalmazása a korábbi tőke semmilyen részét sem teszi kevésbé termelékennyé. A föld és munka termékének növekednie kell, és értékét nemcsak a korábbi termelvénymennyiséghez történt hozzátétel értéke növeli, hanem az új érték is, amelyet a föld egész terméke kap utolsó adagja megtermelésének megnövekedett nehézsége folytán. Amikor azonban a tőkefelhalmozás igen naggyá válik, akkor e megnövekedett érték ellenére a termék úgy oszlik el, hogy a korábbinál kevesebb értéket sajátítanak el profitra, míg a járadékra és bérre szánt érték növekedik... A földtulajdonosok és a munkások egy bizonyos fokon többet fognak kapni a többlettermeknél és helyzetüknél fogva még a tőkés korábbi nyereségéből is elvehetnek... A valóságos nyerők csakis a földtulajdonosok lennének, mert több terméket kapnának és ezekért több értéket... A megemelkedett munkabér a munkások számára csak névleges lenne és még esne is... Bár nagyobb értéket termeltek, annak, ami ebből az értékből a járadék megfizetése után megmarad, nagyobb arányos részét fogyasztják el a termelők, és ez, s csakis ez, szabályozza a profitot... A termék azon részének, amely a járadék megfizetése után megmarad a tőkések és a bérmunkások közötti elosztásra, nagyobb arányos részét juttatják az utóbbiaknak. Lehet, hogy mindegyik kevesebbet kap, de mivel több munkást alkalmaznak a bérlő által megtartott egész termékhez arányítva, ezért az egész termék nagyobb arányos részének értékét szívja fel a bér, és következésképpen kisebb arányos rész értéke marad a profitra. (125–128. old.)

Ilyen módon a profit rátája attól a munkamennyiségtől függ, amely a létfenntartási eszközöknek a járadékot nem hozó földön való megtermeléséhez szükséges. A felhalmozás hatásai tehát különböző országokban különbözők és különösen a föld termékenységétől függnek. (128. old.)

Láttuk, hogy az áruk pénzárát – akár magának az országnak a terméke az arany, akár nem – a bér emelkedése nem emeli. De tegyük fel, hogy az ellenkezője az igaz, hogy az áruk ára emelkedik a magas bérrel, akkor is a munkabér emelkedése a profitot csökkentené. Tegyük fel, hogy a kalapos, a harisnyakészítő és a cipőkészítő, mindegyik 10 £-gel többet fizet bérre és termékeik [árai] szintén 10 £-gel emelkedtek, akkor helyzetük nem javult.

Ha a harisnyakészítő 110 £-ért adta el a harisnyát 100 £ helyett, profitja ugyanaz a pénzösszeg lenne, mint előzőleg; de ezért a 110 £-ért egy tizeddel kevesebb kalapot, cipőt és minden egyéb árut kapna, és mivel megtakarításának ezzel a korábbi összegével a megnövekedett béreken kevesebb munkást alkalmazhatna és a megnövekedett árakon kevesebb nyersanyagot vásárolhatna, nem lenne jobb helyzetben, mint ha pénzprofitjának összege reálisan csökkent és minden dolog ára a korábbi maradt volna... Valójában csak annak a közegnek az értéke csökkent volna, amelyben az árakat és a profitokat felmérik. (129., 130. old.)

A profit és a munkabér viszonya

A munkabér 20 %-kal emelkedhetne és a profit következésképpen nagyobb vagy kisebb arányban eshetne anélkül, hogy akár csak a legkisebb változást okozná különböző áruknak a relatív értékében. (23. old.)

A profit a bértől függ, nem a névleges, hanem a reálbértől; nem a fontok számától, amelyeket a munkásnak évente fizetnek, hanem a munkanapok számától, amelyek e fontok megszerzéséhez szükségesek. Ezért a bér pontosan ugyanaz lehet két országban; állhat ugyanabban az arányban is a járadékkal és a földtől kapott egész termékkel, jóllehet az egyik országban a munkás talán 10 sh.-et kap hetenként, a másikban pedig 12-t. (152., 153. old.)

Abban az arányban, ahogy kevesebbet sajátítanak el bérre, többet sajátítanak el profitra, és vice versa. (500. old.)

Ricardo legtöbb ellenfele, mint pl. Wakefield[110] azt állítja, hogy Ricardo nem tudja megmagyarázni a többletet. Tehát pl. egy gyáros 30 £-et ad ki nyersanyagra, 20-at gépi berendezésre, 50-et munkabérre, összesen 100 £-et. Eladja az áruját 110 £-ért. Honnan ered a 10 £? Tegyük fel, hogy 50 £-et ad ki gépi berendezésre, 30-at nyersanyagra, 20-at munkára, tehát 100-at, és továbbra is 110-ért ad el. Hogyan függ össze a 10 £ a munkabérrel? Hiszen a gyáros profitja attól függ, hogy mennyiért adja el a 100 £-jét, nem attól, hogy mennyibe kerül neki a munka. Tehát a kereskedelemtől függ? De ki fizeti neki a 10 £-et? A kereskedő. De kitől kapja a kereskedő fizetségül a 10 £-et? Egy másik kereskedőtől. És ez? Végső soron a fogyasztótól. De ki ez a fogyasztó? Szükségképpen földtulajdonos, gyáros vagy munkás. Ha földtulajdonos, miből fizet? A járadékából. Ha gyáros? A profitjából. Ha munkás, a munkabéréből. De a járadék és a munkabér maguk is részei a gyáros terméke értékének. Tehát a 100 £-en felüli 10-et a kereskedelemben csak azért fizetik neki, mert ő vagy egy másik gyáros

eredetileg már megtermelte ezt a gyártásban. Ez világos. A kereskedők és végső soron a termelők becsaphatják egymást. Ha az egész többlet 100, lehetséges, hogy a cserében az egyik 20 %-ot, a másik 40-et, megint másik 10-et, a harmadik 8-at, a negyedik 6-ot, az ötödik 4-et, a hatodik 2 %-ot stb. kap ebből az egész többletből. De ahhoz, hogy valamelyiküknek az össztőke pótlása után egy többlet maradjon, kell, hogy önmagában legyen egy többlet. Az a relatív profit, amelyre rászedéssel szert tesznek, csak az egész többlet egyenlőtlen elosztása. De az elosztáshoz kell hogy legyen valami, amit elosztanak: ahhoz, hogy egyenlőtlen legyen, előfeltételezve van a profit. Ezért a többletet nem a kereskedelemből magyarázzák, jóllehet az egyes extraprofitot lehet ebből magyarázni. A dolog eleve elesik, ha az ipari tőkések egész osztályának a többletét vizsgáljuk. Ezt nem lehet azzal megmagyarázni, hogy ez az osztály meglopja önmagát mint osztályt.

Úgyszintén [mondják, hogy] növekedhet a profit egy országban azáltal, hogy egyik osztály, az ipari, becsapja a földtulajdonos osztályt. De mindegyik birtokos osztály előfeltételezett jövedelmének a termelésből kell származnia, tehát eleve a profitból vagy a bérből való levonásnak kell lennie.

Vagy azt mondják talán, hogy az össztermék nő. A tőkés 100-at használ fel és 110 mennyiségű terméket kap. Tehát miután mindent pótol, megmarad neki 10. Csakhogy itt az értékről van szó, és az érték relatív: ez nem a mennyiség, hanem annak viszonya egy harmadik valamihez. Ez a harmadik csak a munkásosztály lehet. Hogy a profit értéke emelkedjék, kell lennie egy harmadik valaminek, amelynek értéke esik. Ha azt mondják, hogy a tőkés 100-ból 30-at nyersanyagra ad ki, 20-at gépi berendezésre, 50-et munkabérre, és ezt a 100-at azután 110-ért adja el, elfelejtik, hogy ha 60-at kellett volna kiadnia munkabérre, akkor a 110-en kívül nem kapna semmi profitot, sem 8, sem 2 %-ot. Kicseréli a termékét egy másikra, amelynek értékét meghatározza a reá fordított munkaidő. Eladta mondjuk 20 munkanap termékét, és becserél érte valamit. A többlet nem ebben a cserében áll, bár csak benne realizálódik. Abban áll, hogy ebből a termékből, amely 20 munkanapba kerül, a munkás csak 10 stb. munkanap termékét kapja. Ugyanabban a mértékben, amelyben a munka termelőereje nő, csökken a munkabér értéke.

A tőke felhalmozása

Amikor a népesség nyomást gyakorol a létfenntartási eszközökre, az egyetlen orvosszer vagy a nép csökkentése, vagy a tőke gyorsabb felhalmozása. Gazdag országokban, ahol minden termékeny földet már művelnek,

az utóbbi orvosszer sem nem nagyon praktikus, sem nem nagyon kívánatos, mert hatása, ha nagyon messzire mennek, az lenne, hogy az összes osztályokat egyaránt szegénnyé tenné. De szegény országokban ez az egyetlen eszköz a baj elhárítására. (94., 95. old.)

A kereskedelem befolyása a profitra

A külkereskedelem befolyása. Két útja van a tőke felhalmozásának. Vagy *növekvő jövedelem*, vagy *csökkenő fogyasztás* következtében lehet megtakarítani. Ha profitom 1000 £-ről 1200-ra emelkedik, míg kiadásom továbbra is ugyanaz, akkor évente 200 £-gel többet halmozok fel, mint azelőtt. Ha megtakarítok 200 £-et kiadásomból, míg profitom továbbra is ugyanaz, akkor ugyanaz lesz a hatás; évente 200 £-et csatolok tőkémhez... Ha gépi berendezés következtében az áruk összessége, amelyekre a jövedelmet kiadták, 20 %-kal esik értékében, akkor ugyanolyan hatékonyan van módom megtakarítani, mint ha jövedelmem emelkednék 20 %-kal; de az egyik esetben a profitráta változatlan, a másikban 20 %-kal emelkedik. Ha külföldi gabona* behozatalával 20 %-ot megtakaríthatok kiadásomból, a hatás pontosan ugyanaz lesz, mint ha gépi berendezés csökkentette volna termelésük költségét, de a profit nem emelkednék. Ennélfogva nem a piac kiterjesztése következtében van az, hogy a profitráta emelkedik, bár az ilyen kiterjesztés ugyanolyan hatékony lehet az áruk tömegének növelésében és ezáltal képessé tehet bennünket arra, hogy növeljük a munka fenntartására rendeltetett alapot és az anyagot, amelyre a munkát alkalmazzák... Ha a külkereskedelem kiterjesztése – ugyanúgy, mint a gépi berendezésbeli tőkéletesítés – révén a munkás táplálékát és létfenntartási eszközeit csökkent áron lehet piacra vinni, akkor a profit emelkedni fog. Ha nem, akkor nem... A bérrátát nem érintené, bárha a bor, a bársony, a selyem és más költséges áruk 50 %-kal esnének, s következésképpen a profit változatlan maradna. A külkereskedelem tehát, habár szerfelett hasznos az országra nézve, mivel szaporítja azoknak a tárgyaknak a tömegét és változatosságát, amelyekre a jövedelmet el lehet költeni, és az áruk bősége és olcsósága révén ösztönzést ad a takarékoskodásra és tőke felhalmozására, de nincs a tőkeprofitot (azaz a rátát) növelő, emelő tendenciája, hacsak a behozott áruk nem olyanfajták, amelyekre a munkabért költik. (135–138. old.)

Say azt mondja: „A kereskedelem képessé tesz bennünket arra, hogy egy árut azon a helyen szerezzünk meg, ahol található, és elszállítsuk egy

* *Ricardónál*: olcsó külföldi áru – *Szerk.*

másikra, ahol elfogyasztják. Módot ad tehát arra, hogy megnöveljük az áru értékét azzal az egész különbséggel, amely az első helyen való és a második helyen való ára között fennáll." Ez igaz, de hogyan kapja ezt a pótlólagos értékét? Úgy, hogy a termelési költséghez hozzáteszik, először, a szállítási költséget, másodszor, a kereskedő által előlegezett tőke profitját. Az áru ugyanabból az okból értékesebb, amelyből minden áru értékesebbé válik, azért, mert több munkát fordítanak a termelésére és szállítására, amíg a fogyasztó megvásárolja. *Ezt nem lehet a kereskedelem egyik előnyeként említeni.* Ha tüzetesebben megvizsgáljuk a dolgot, azt látjuk, hogy a kereskedelem egész előnye abban oldódik fel, hogy módot ad nekünk nem értékesebb, hanem hasznosabb tárgyak megszerzésére. (309., 310. old., jegyzet.)

A belkereskedelem befolyása. Ami a külkereskedelemre, az érvényes a belkereskedelemre is. A profitrátát sohasem növeli a munka jobb elosztása, gépi berendezés felfedezése, jobb közlekedési eszközök vagy bármilyen eszköz, amely megrövidíti a javak gyártásának, szállításának munkáját. Ezek az okok hatnak az árra és nagyon hasznosak a fogyasztónak; több árut kap ugyanazért a munkáért vagy ugyanazon munka [termékének] értékéért; de semmiféle hatásuk nincs a profitra. Másrészt a *munkabér csökkenése emeli a profitot* (tehát akkor is, ha ez a csökkenés más okokból ered, mint a táplálék [árának] esése), de nem érinti az áruk árát. Az egyik előnyös minden osztályra nézve, mert minden osztály fogyasztó; a másik csak a termelőkre nézve; ők többet nyernek, de minden dolog marad a korábbi árán. (138. old.)

Hirtelen változás a kereskedelemben

Gazdag és erős országokban, ahol nagy tőkéket költöttek gépi berendezésre, a kereskedelem egy hirtelen változása miatt nagyobb ínséget szenvednek el, mint szegényebb országokban, ahol aránylag kisebb a mennyisége az állótőkének és sokkal nagyobb a mennyisége a forgótőkének, és ahol következésképpen a kézi munka uralkodik. Forgótőkét könnyebb egyik alkalmaztatásból a másikba átvinni, mint állótőkét. Gépi berendezést, amelyet egyvalamely célra állítottak fel, gyakran lehetetlen egy másik gyár céljaira felhasználni; de az egyik ágban foglalkoztatott munkás ruházatát, táplálékát és lakását fel lehet használni egy másik iparágban való foglalkoztatására; vagy ugyanaz a munkás kaphatja meg ugyanazt a táplálékot, ruházatot és lakást, miközben alkalmaztatása megváltozik. *Ez azonban olyan baj, amelyet egy gazdag nemzetnek el kell viselnie*; és nem volna ésszerűbb ezt fel-

panaszolnia, mint ha egy gazdag kereskedő azon siránkoznék, hogy hajója ki van téve a tenger veszélyeinek, míg szegény szomszédjának kunyhója az ilyen kockázattól mentes. (311. old.)

A felhalmozás hatásai a profitra és a kamatra

Semmilyen tőkefelhalmozás sem csökkenti tartósan a profitot, hacsak nincs valamilyen ok a bér emelkedésére... A. Smith a profit* esését a tőkefelhalmozásnak és az ebből eredő konkurrenciának tulajdonítja... De ha a tőke megszaporodott, ugyanolyan arányban megszaporodott a tőke által végzendő munka... Nincsen olyan mennyiségű tőke, amelyet ne lehetne egy országban alkalmazni, mert a keresletet csak a termelés korlátozza... A termelés aktusa révén a termelő a saját áruinak fogyasztójává vagy más személyek áruinak vásárlójává és fogyasztójává válik... Hollandiában azért esett a profit, mert ez az ország kénytelen volt csaknem az egész gabonát, amelyre szüksége volt, importálni, és azonkívül a munkás létfenntartási eszközeire rótt súlyos adók miatt emelkedett a munkabér. [338–340. old., jegyzet.] (Ricardo itt nem veszi észre azt, amit már korábban, az érték meghatározásánál megjegyeztünk**, hogy a *csere* lényeges feltétele ennek a meghatározásnak. Persze a tőkés mindig cserélhet a munkással. De csak addig cserél vele, ameddig munkájának termékét profittal cserélheti ki. Ennek a cserének megvannak a határai a mások eszközeiben és minden olyan *meghatározott* árura irányuló szükségleteiben, amelyet valamely országban, sőt egy adott piacon a világpiacra lehet termelni. Éppen az aránytalanság a piac – a cserélők – és a tőke között, a termelés aránytalansága a meghatározott országban űzi [a tőkét] a világpiacra és egyik piacról a másikra. A – persze a polgári határokon belül – arányos termelésnek a modern iparban éppenséggel a földkerekségre van szüksége ahhoz, hogy termeléssel viszonttermelést és ennélfogva aktív keresletet idézzen elő. Ricardo azzal segít magán A. Smith kijelentésével szemben, hogy a tőke ama részét, a többletet „ki kell küldeni külföldre és ki kell cserélni olyasvalamire, amire belföldön kereslet van", hogy azt mondja, ugyan ki kényszerít bennünket, hogy többletet termeljünk gabonából, gyapjúcikkekből és fémárukból; ha a tőke egy részét nem előnyös ezek termelésére alkalmazni, „tőkét átvinnének *valamely*" (ebben a valamelyben rejlik éppen a dolog) „hasznothajtóbb

* *A kéziratban*: bér – *Szerk.*
** *Lásd 105–106. old.* – *Szerk.*

alkalmaztatásba"... Csak egy *különös áruból* lehet telítettség a piacon, de sohasem valamennyi áru tekintetében... A tőke felhalmozását csak egy esetben kísérheti a profit esése, habár a táplálék olcsó, tudniillik, amikor a munka eltartására szolgáló alapok gyorsabban növekszenek, mint a népesség; – akkor a bér magas és a profit alacsony lesz... Ha kereskedők tőkéjüket a külkereskedelemben vagy a szállítmányozásban kötik le, ezt mindig választásból és sohasem kénytelenségből teszik; csak azért, mert ebben a szakmában profitjuk valamivel nagyobb lesz, mint a belkereskedelemben... (Igen szegényes válasza ez Ricardónak azzal, hogy „valamely más fajta árut készítenek".) „Ha", mondja, „bársonyra van szükségünk" (és el vagyunk zárva a külkereskedelemtől) „nem kísérelhetnők-e meg, hogy bársonyt állítsunk elő; és ha nem sikerülhetne, nem állíthatnánk-e elő több posztót vagy *valamilyen más*, számunkra kívánatos *tárgyat*?" ([341–]346. old.)

A kamatláb, bár végső soron és tartósan a profitráta szabályozza, alá van vetve más okokból eredő időleges változásoknak... Ha az áruk piaci ára bő kínálat vagy csökkent kereslet vagy a pénz értékének emelkedése folytán esik, akkor egy gyáros szokatlan mennyiségű kész árut halmoz fel, amelyet nem akar a nagyon leszorított árakon eladni. Hogy rendes fizetési kötelezettségeinek eleget tegyen, amelyeket illetően áruinak eladásától szokott függni, igyekszik kölcsönt felvenni, és gyakran kénytelen növekvő kamatot fizetni. Ez csak időleges... A pénz megszaporodása, bankügyi visszaélések, habár végső soron emelik az áruk árát, egy meghatározott közbenső időben szintén hatnak a kamatra. Az állampapírok ára nem biztos kritérium a kamatlábra nézve. Háború idején a kölcsönök úgy követik egymást és a politikai események előérzete olyan hatást gyakorol, hogy az értékpapír árának nincs ideje megszilárdulni a méltányos áron. Béke idején, megfordítva, emelkedik az értékpapír ára, és következésképpen a kamata a piaci ár alá esik a törlesztési alap műveleteinek és annak következtében, hogy különböző személyek* vonakodnak tőkéjüket kivonni ebből a megszokott alkalmaztatásból, amelyet biztosnak tartanak és amelyben rendszeresen fizetik az osztalékokat. Aztán a kormány különböző alapokra különböző kamatot fizet. 100 £ tőkét 5 %-os értékpapírban gyakran 95 £-ért adnak el, 100 £-es kincstárjegyeket pedig, amelyek csak 4 £ 11 sh. 3 d. kamatot hoznak, gyakran** 100 £ 5 sh.-ért adnak el, mert a kincstárjegyek meghatározott részét mint biztos és kelendő befektetést keresik a bankárok. (349–352. old.)

* *Ricardónál*: személyek egy külön osztálya – *Szerk.*
** *Ricardónál*: néha – *Szerk.*

A bruttó és a nettó jövedelemről

A. Smith folyton magasztalja az előnyöket, amelyeket egy ország merít a nagy bruttó jövedelemből, inkább, mint a nagy nettó jövedelemből (és ennélfogva abból, hogy a tőkét nagy részben vagy egyáltalában a mezőgazdaságban alkalmazzák). (Ez ellen lép fel most Ricardo.) (Ezért idézi a hasznos iparkodások A. Smith-féle sorrendjét is: mezőgazdaság, ipar, utoljára az exportkereskedelemben alkalmazott tőke.) ...Egy ország egész terméke három részre oszlik: egy rész a bérre, a másik a profitra, a harmadik a járadékra van szánva. Csak a két utóbbi részből lehet levonásokat eszközölni adókra vagy megtakarításokra. 20 000 £ birtokosának közömbös, ha évi profitja 2000 £, hogy 100 vagy 1000 embert alkalmaz-e, hogy a termelt árut 10 000 vagy 20 000 £-ért adja-e el. *Nem hasonló-e a nemzet valóságos érdeke*? Ha nettó reáljövedelme, járadéka és profitja ugyanaz, akkor közömbös, hogy a nemzet 10 vagy 12 millió lakosból áll-e. Képessége hajóhad és hadsereg tartására és mindenfajta nem-termelő munkára szükségképpen a nettó és nem a bruttó jövedelmével áll arányban. Ha 5 millió ember annyi táplálékot és ruhát tud termelni, amennyi 10 millió számára szükséges, akkor 5 millió számára való táplálék és ruha lesz a nettó jövedelem. Miféle előny lenne hát, ha 7 millió emberre lenne szükség ugyanennyi nettó jövedelem megtermeléséhez, azaz ha 7 millió ember állítana csak elő táplálékot és ruhát 12 millió számára... Nagyobb számú ember alkalmazása nem tenne képessé bennünket sem arra, hogy hadseregünket és hajóhadunkat egyetlen emberrel gyarapítsuk, sem arra, hogy egyetlen guineával többet adózzunk. (415–417. old.) A foglalatosságok országok közötti megosztásában a szegényebb nemzetek tőkéjét természetesen olyan tevékenységekre alkalmazzák, amelyekkel belföldön nagy munkamennyiséget tudnak eltartani, mert az ilyen országokban könnyen lehet táplálékot és létfenntartási eszközöket szerezni növekvő népesség számára. Gazdag országokban, megfordítva, ahol a táplálék drága, a tőke természetesen, ha a kereskedelem szabad, azokba az elfoglaltságokba* fog áramlani, amelyekben a legkisebb munkamennyiséget szükséges belföldön eltartani; olyanokba, mint a közvetítő kereskedelem, távoli országokkal való külkereskedelem, olyan szakmákba, amelyekben költséges gépi berendezésre van szükség; olyan szakmákba, amelyekben a profit az alkalmazott tőkével, nem pedig az alkalmazott kézi munkával arányos. (418. old.)

* *A kéziratban*: műveletekbe – *Szerk.*

Fontos, hogy megkülönböztessük a bruttó jövedelmet a nettó jövedelemtől, mert a társadalom nettó jövedelméből kell fizetni az összes adókat. Tegyük fel, hogy az ország összes árui, mindaz a gabona, nyerstermék, iparcikk stb., amit az év folyamán a piacra visznek, 20 milliót érnek, és hogy ennek az értéknek a megszerzéséhez meghatározott számú ember munkájára van szükség, és hogy e munkások abszolút szükségletei 10 millióának a kiadását kívánják meg. Egy ilyen társadalom bruttó jövedelme 20 millió, a nettó jövedelme 10 millió. Ebből nem következik az, hogy a munkásoknak csak 10 milliót kellene kapniok munkájukért; kaphatnának 12, 14 vagy 15 milliót a bruttó jövedelemből. A maradék a földtulajdonosok és a tőkések között oszlana meg; de az egész nettó jövedelem nem haladná meg a 10 milliót. Ha egy ilyen társadalom 2 milliót fizet adóban, akkor a nettó jövedelme 8 millióra csökken. (512., 513. old.)

Profitadók

A fényűzési tárgyakra kivetett adók csak azokat terhelik, akik használják ezeket, a fogyasztókat. A létfenntartási eszközökre kivetett adók, amennyiben emelik a bért, a munkáltatókat nemcsak mint fogyasztókat terhelik, hanem érintik a profitrátát is. (231. old.) Egy *részleges profitadó* emeli annak az árunak az árát, amelyet terhel... Ha a profit arányában adót vetnének ki minden szakmára, akkor minden áru ára emelkedne. Ha a bánya, amely pénzünk alapját szolgáltatja, szintén az országban volna és a bányatulajdonos profitját is megadóztatnák, akkor egyetlen áru ára sem emelkednék... Ha a pénzt nem adóztatják meg és ennélfogva megtartja értékét, akkor az adó egyenlően terheli egyenlő tőkék egyenlő profitját. Ha az adó 100 £, akkor a kalapok, a posztó és a gabona értéke 100 £-gel emelkedik. Ha a kalapos 1100 £-et nyer a kalapjaiért 1000 £ helyett és 100 £ adót fizet a kormánynak, akkor 1000 £-et költhet a saját fogyasztására. De minthogy a posztó, a gabona és minden más áru ára ugyanezen okból emelkedett, 1000 £-jéért nem kap többet, mint azelőtt 910 £-jéért, és ilyenképpen kiadásainak csökkentése révén járul hozzá az állam szükségleteihez; az adó fizetése révén az ország földje és munkája termékének egy részét a kormány rendelkezésére bocsátja, ahelyett, hogy ezt a részt maga használná fel. Ha az 1000 £-et, ahelyett, hogy kiadná, hozzáteszi a tőkéjéhez, akkor a munkabér emelkedésénél és a nyersanyag és a gépi berendezés költségének növekedésénél azt fogja tapasztalni, hogy ez az 1000 £ megtakarítás csak annyira rúg, mint egy korábbi 910 £-es. (231–233. old.) De jóllehet ha a pénzt nem adóztatják meg, valamennyi áru ára emelkedik, nem ugyanabban az arány-

ban emelkedik; az adó után [értékeik] nem ugyanabban az arányban állnak egymáshoz, mint az adó előtt... Láttuk, hogy két gyáros esetleg pontosan ugyanolyan tömegű tőkét alkalmaz és pontosan ugyanolyan összegű profitot húz belőle, árujukat mégis igen különböző pénzösszegért fogják eladni, aszerint, hogy az alkalmazott tőkéket gyorsan vagy lassan fogyasztották el és termelték újra. Az adók hozzátevése megváltoztatja itt a korábbi viszonyt, akár közvetlenül a jövedelemre vetik ki őket, akár magukra az árukra, a termelésükre fordított tőke arányában. (234., 235. old.) Ebből következik, hogy egy országban, ahol van adózás, a pénz értékének szűkösségből vagy bőségből eredő változása nem egyenlően hat valamennyi áru árára... ha ebben az esetben mind a pénz értékességének arányában emelkednék, akkor a profitok egyenlőtlenné válnának. (236., 237. old.)

Gépi berendezés és adók. Befolyás a profitra

A gépi berendezés feltalálásának, amely javítja a hazai ipart, mindig az a tendenciája, hogy emelje a *pénz relatív értékét* és ennélfogva serkentse behozatalát. Ezzel szemben minden adózásnak, a nehézségek minden növelésének, akár az áruk gyártóját, akár termesztőjét sújtja, az a tendenciája, hogy csökkentse a *pénz relatív értékét* és ennélfogva serkentse kivitelét. (243., 244. old.)

A nyerstermékeken kívül más árukra kivetett adók

Minden megadóztatott különös áru ára emelkedik az adó összegével. (281. old.) Pl. háborús kiadásoknál 20 milliós kölcsönt vesznek fel. Ezt elköltik. Elvonják az ország termelő tőkéjétől. Az az évenkénti 1 millió adó, amelyet e kölcsön kamatainak fizetésére szednek, csupán áthelyezés, átvitel azokról, akik fizetik, azokra, akik kapják, az adókötelesekről az adókban részesedőkre*. A valóságos kiadás a 20 millió, nem pedig az érte fizetendő kamat. Hogy fizetik-e a kamatot vagy sem, attól az ország sem nem gazdagabb, sem nem szegényebb. A kormány követelhette volna egyszerre is a 20 milliót, hogy visszafizesse. Ez mit sem változtat az ügylet természetén. (282., 283. old.) (De így kitűnik, hogy azok, akik a kormánynak pénzt

* *Ricardónál*: az állam hitelezőjére – *Szerk.*

kölcsönöznek, nem a maguk pénzét, hanem az adókötelesekét kölcsönzik és ők maguk többé vagy kevésbé mentesek az adó alól, hogy tehát az egész ügylet merő látszat. De, mondják majd, az adó az áruk árát terheli és mindenkit érint annyiban, amennyiben fogyasztó vagy munkáltató. És minden birtokoló bizonyára egyike e kettőnek. De, *először*: Feltételezhetjük, hogy a munkáltatók sohasem kölcsönadnak, hanem mindig kölcsönvesznek. Ez az általános szabály. Hogyan termelődhetne máskülönben újra egy ország tőkéje? Ha a munkáltatók viszonylag talán $^1/_3$-ra rúgó tömege ahelyett, hogy a nem-ipari tőkések tőkéjét termelővé tenné, a saját tőkéjét nem-termelő módon használná fel? Tehát az 1. eset – a munkáltató – elesik. Már csak a fogyasztó marad. *Másodszor*: Ha a kölcsönadó fösvény vagy külföldön fogyasztja el osztalékait, akkor az áremelkedésnek csekélyebb részét vagy semmilyen részét nem viseli mint fogyasztó. Csupán a többi adókötelest kényszerítette, hogy kölcsönözzenek a kormánynak 1000, 2000 stb. £-et pl. a forradalom elleni háborúra, ámbár lehet, hogy ők nagyon idegenkednek ettől a háborútól. A kölcsönadó tehát nem kénytelen egyetlen fillért sem *fizetni* abból a pénzből, amelyet kölcsönöz a kormánynak. Csak a profanum vulgus* pénzét kölcsönzi neki. Azután meg ennek a szubjektumnak a fogyasztása semmilyen arányban nem áll a nemzet évi termékének azzal az összegével, amelyet ő saját belátása szerint a kormány rendelkezésére bocsátott. Hogy ez az összeg hogyan oszlik meg, kit terhel az adó és mennyire egyenlőtlenül emeli az árakat, az merőben véletlen, és mihelyt a dolog tömegessé válik, a tömeg által fogyasztott árukra kell vetnie magát, tehát éppen azokra, amelyekben a kölcsönadó ex professo** a legcsekélyebb részt veszi. Azok az emberek, akik számára a kölcsönnyújtás nem üzlet, hanem létfenntartási eszköz, itt egyáltalán nem jönnek tekintetbe. Végül: Háború után stb. mindennek az ára esik, a gabonáé éppúgy, mint az ipari áruké, itt ki nem fejtendő okokból. Tehát az adó rácsapása az árura – ami egy mindenre lecsapó adóteher esetén amúgy is merőben névleges – az ellenkezőjébe csap át. Valamennyi áru pénzára süllyed. Ilyen módon a kölcsönadó nemcsak a kölcsönadott tőkét kapja évenként vissza (az állandó államadósság többet pótol neki, mint a szokásos kamattal és profittal járó tőke), hanem gyarapítja a tőkéjét mind minőségben, mind mennyiségben. Az állam hitelezője tehát nemcsak hogy mások pénzét adja kölcsön, hanem a számára legelőnyösebb feltételek között adja kölcsön, olyan feltételek között, amelyek között azok soha nem adhatták volna. Azok

* – profán tömeg – *Szerk.*
** – hivatalból – *Szerk.*

fizetnek, és ő kapja vissza a pénzt. Olyan adót rótt a nemzetre, amely alól önmagát teljesen vagy legnagyobb részt mentesítette és amelyet a maga jövedelemforrásává tesz. A polgári radikalizmus álláspontjáról tehát egy nemzet még nemzetgazdasági tekintetben sem köteles megfizetni az államadósságot. Forradalmi álláspontról „il n'en faut pas parler"*.)

Igaz, Ricardo így vélekedik: Ha a kormány felszólítana, hogy fizessek azonnal egyszer s mindenkorra 2000 £-et, ahelyett, hogy 100-at fizetnék évente, akkor talán kénytelen leszek, ahelyett, hogy saját termelő tőkémhez hozzányúlnék, a 2000 £-et kölcsönvenni (283., 284. old.) és ennek a magánembernek fizetni évente a 100 £ kamatot. Mi a különbség, hogy neki vagy a kormánynak fizetem? Ricardo maga válaszol: „A kormány és az egyének tékozló költekezése és a kölcsönök szegényítik el az országot." (285., 286. old.) De kedvesem, mi biztosítja Önt arról, hogy a kormány, amikor egyszerre pl. ezer frankot szed minden egyéntől, célt ér majd? Ki adja hát neki az eszközöket a „tékozló költekezéshez", ha nem a tőzsdei és pénzspekulánsok, akik eleve tudják, hogy nemcsak nem veszítenek, hanem nyernek azon, hogy a nemzet többi részének pénzét, amely nem az övék, kölcsönadják?

Az államadósságokat persze más szempontból is meg kell vizsgálni.

Semmiféle törlesztési alap nem csökkentheti az adósságot, ha nem a közjövedelemnek a közkiadások feletti többletéből ered. (288. old.) Az állampapír-tulajdonos tőkéje sohasem tehető termelővé, valójában *nem tőke*. (Tehát merő fikció.) Ha eladja papírjait, hogy az értük kapott tőkét termelő módon használja fel, ezt csak azáltal teheti, hogy papírja vásárlójának tőkéjét elvonja egy termelő felhasználástól. (289. old.)

A termelő által fizetett adók
(456–459. old.)

Semmit sem tartalmaz, kivéve néhány jelentéktelen megjegyzést Say és Sismondi ellen.

Házadók

Az aranyon kívül még más olyan áruk is vannak, amelyeknek a mennyiségét nem lehet gyorsan csökkenteni; ezért az ezekre kivetett minden adó a tulajdonosra hárul, ha az ár emelkedése csökkenti a keresletet. A házadók

* – „beszélni sem kell róla" – *Szerk.*

ilyen fajtájúak. Jóllehet a bérlőre vetik ki, gyakran, a járadék csökkenése folytán, a földtulajdonosra hárulnak. A föld termékét, akárcsak a gyárakét, évről évre elfogyasztják és újratermelik, s így van ez sok más áruval; minthogy gyorsan egy szintre hozhatók a kereslettel, nem sokáig haladhatják meg természetes árukat. De egy házadó úgy tekinthető, mint a bérlő által fizetett pótlólagos járadék; ennélfogva az a tendenciája, hogy csökkenti a keresletet az ugyanolyan évi járadékú házak iránt, anélkül hogy a kínálatot csökkentené. Ezért a járadék csökkenni fog, és az adó egy részét a földtulajdonos fizeti. (226. old.)

VI. *Az adókról*

Az adók a tőkére vagy a jövedelemre esnek

Az adókat végeredményben az ország tőkéjéből vagy a jövedelméből fizetik... Ha egy ország évi termelése több mint pótolja évi fogyasztását, akkor az ország növeli a tőkéjét; ha legalábbis nem pótolja, akkor csökkenti a tőkéjét. A tőkét ennélfogva növelheti megnövekedett termelés vagy csökkent nem-termelő fogyasztás. Ettől függ, hogy a kormány fogyasztásának megnagyobbodott termelés felel-e meg, vagy a nép csökkent fogyasztása, hogy az adók a jövedelemre esnek-e és a nemzeti tőkét sértetlenül hagyják, vagy megfordítva, a tőkére esnek és ilyen módon csökkentik a termelő fogyasztásra szánt alapot. Egy ország összes termékeit elfogyasztják; de az elképzelhető legnagyobb különbség, hogy olyanok fogyasztják-e el, akik újratermelnek, vagy olyanok, akik [nem] termelnek újra egy másik értéket. Amikor azt mondjuk, hogy jövedelmet megtakarítanak és hozzácsapnak a tőkéhez, ezen azt értjük, hogy termelő munkások fogyasztják el nem-termelők helyett... Abban az arányban, ahogy egy ország tőkéje csökken, a termelése is csökken és ezért, ha a kormány és a nép nem-termelő módon adja ki, állandóan csökkenő évi termeléssel, akkor az erőforrások odavesznek stb. Az angol kormánynak a kontinentális háborúbeli* rengeteg kiadását több mint ellensúlyozta a nép részéről a növekvő termelés... Minden adónak tendenciája, hogy akadályozza a felhalmozás képességét... Ha az adók a tőkét támadják meg, akkor közvetlenül gátolják a termelő iparkodást. Ha a jövedelmet, akkor vagy csökkentik a felhalmozást, vagy arra kényszerítik az adózókat, hogy takarítsák meg az adó összegét, megfelelően csökkentve létfenntartási eszközökből és luxuscikkekből álló addigi nem-ter-

* *Ricardónál*: az utóbbi húsz év alatti – *Szerk.*

melő fogyasztásukat... Tőkére kivetett adók is terhelhetik a jövedelmet, ha a kiadásomat arányosan csökkentem. (162–165. old.) Az adóztatás minden formában több rossz közötti választást kínál nekünk; ha nem hat a profitra és a jövedelem más forrásaira, akkor a kiadásra kell hatnia; és feltéve, hogy a teher egyenlően oszlik meg és nem szorítja vissza az újratermelést, közömbös, hogy mire vetik ki... Kiadás megadóztatása alól a fösvény kihúzhatja magát, de profitadók alól nem, akár közvetlenek, akár közvetettek... Ha a jövedelmem évi 1000 £, és 100 £ adót kell fizetnem, akkor közömbös, hogy közvetlenül a jövedelemből fizetem-e és csak 900 £ marad nekem, vagy 100 £-gel többet fizetek mezőgazdasági áruimért vagy iparcikkeimért. (184., 185. old.) Mindaz, ami igen általánosan keresett áruk csereértékét növeli, elveszi a kedvet a műveléstől és a termeléstől, de ez olyan baj, amely elválaszthatatlan az adóztatástól... Minden új adó új teher a termelésre nézve és emeli a természetes árat. Az ország munkájának egy részét, amely azelőtt az adófizető rendelkezésére állt, most az állam rendelkezésére bocsátják és ezért nem lehet termelő módon felhasználni. (206. old.) Egy részleges profitadó sohasem azt az ágat terheli, *amelyre kivetik, mert a vállalkozó vagy otthagyja elfoglaltságát, vagy kárpótolja magát az adóért.* (210. old.) Az adózást sohasem lehet olyan egyenlően alkalmazni, hogy ugyanabban az arányban hasson valamennyi áru értékére és mégis megtartsa őket ugyanazon a relatív értéken. (276. old.) A létfenntartási eszközök adójának nincs semmi különös hátránya. A profit valóban csökken, de csakis a munkás adóhányadának összegéig, amelyet minden esetben meg kell fizetnie vagy a munkáltatójának, vagy a munkás munkaterméke fogyasztójának. (384. old.)

Az áruk árának emelkedése adók következtében és a pénz

Nincs szükség több pénzre ugyanazon árumennyiség forgalmához, ha ára adóztatás, nem pedig a termelés nehézsége következtében emelkedett. Ha az áruk ára emelkedik, akkor kisebb mennyiséget fogyasztok ugyanazért az árért. A maradékot a kormány fogyasztja el. Az ehhez szükséges pénzt a különös árura kivetett adó révén kapja meg. A gyáros vagy a bérlő ezt az adót megkapja a közönségtől. Ez burkolt természetbeni adó. (242., 243. old., jegyzet.)

VII. *Az előszóból (a könyv eleje)*

A föld terméke – mindaz, amit a felszínéről munka, gépi berendezés és tőke együttes alkalmazásával nyernek – a közösség három osztálya között osztódik el, nevezetesen a föld tulajdonosai, a megműveléséhez szükséges tőke birtokosai és a munkások között, akiknek iparkodásával a földet megművelik. De a társadalom különböző fokain a föld egész termékéből e három osztály mindegyikének járadék, profit és bér néven jutó hányadok lényegesen különbözők; főleg a talaj mindenkori termékenységétől, a tőke és a népesség felhalmozódásától és a földművelésben alkalmazott jártasságtól, leleményességtől és szerszámoktól függően. *Meghatározni a törvényeket, amelyek ezt az elosztást szabályozzák, ez a politikai gazdaságtan fő problémája.* (Előszó, eleje.)

Karl Marx

Reflexió[111]

Az üzletemberek és üzletemberek közötti kereskedelemnek és másrészt az üzletemberek és fogyasztók közötti kereskedelemnek a megkülönböztetése – az első tőkének az átvitele, a második jövedelem cseréje tőkére, az első a saját pénzével történik, a második pedig az érmékével –, A. Smith e megkülönböztetése fontos, és mind Tooke, mind korábban már a Bullion-bizottság jelentése kiemelte.[112] De ami hiányzik, az a kapcsolat mind a kereskedelem, mind a pénz e két fajtája között.

1. Minden válság a gyakorlatban mutatja, hogy az üzletemberek és üzletemberek közötti kereskedelem folyton túllépi azokat a határokat, amelyeket az üzletemberek és fogyasztók közötti kereskedelem szab neki. Mindazon tételek, amelyekben a közgazdászok a túltermelés, legalábbis egy egyetemes túltermelés lehetetlenségét bizonyítják,[113] csupán, ahogy Sismondi ezt MacCulloch-kal szemben már helyesen kimutatta, az üzletemberek és üzletemberek közötti kereskedelemre vonatkoznak. Ez annál világosabbá válik, ha meggondoljuk, hogy az üzletemberek és fogyasztók közötti csere legalább $^3/_4$ részben a munkások és a kiskereskedők, valamint iparosok közötti csere, de ez a csere megint függ a munkások és ipari tőkések közötti cserétől, amelyet viszont megint megszab az üzletemberek és üzletemberek közötti csere – cercle vicieux*.

2. Persze az üzletemberek és üzletemberek közötti cserét, ahogy A. Smith mondja, szükségszerűen korlátozza az üzletemberek és fogyasztók közötti csere, mivel az árak, amelyeken az utóbbi cserében eladnak, a végső árak, amelyeknek visszafelé megint ki kell egyenlíteniök a megelőző ügyletben felhasznált termelési költségeket, profittal együtt. De Proudhon stb. ostoba módon A. Smith tételére egyszerűsítette le az egész gazdaságtant.[114] A dolog nem ilyen egyszerű. Először is: az üzletemberek és üzletemberek közötti kereskedelmet pl. Angliában semmiképpen nem korlátozza az üzletemberek

* – hibás kör – *Szerk.*

és fogyasztók közötti angliai kereskedelem, hanem többé vagy kevésbé az üzletemberek és fogyasztók között az egész világpiacon folyó kereskedelem. Pl. a Kelet-indiai Társaság vagy kelet-indiai kereskedők indigót küldenek a londoni piacra. Itt árverés megy végbe. Ez üzletemberek és üzletemberek közötti ügylet. Az indigó megvásárlója elad egy-egy részt Franciaországnak, Németországnak stb., ahol a megfelelő kereskedők és gyárosok megveszik. Hogy végül is fedezik-e ezek az indigó árát, az a végtermék a fogyasztónak való eladásától függ, aki talán a Jón-szigeteken él, vagy Afganisztánban vagy Adelaide-ben. Helytelen volna tehát azt mondani, hogy az üzletemberek és üzletemberek közötti, több nemzeten belüli kereskedelmet az egy nemzeten belüli üzletemberek és fogyasztók közötti kereskedelem korlátozza. Ha ez a kereskedelem egyetemes, akkor az üzletemberek és fogyasztók közötti világpiaci kereskedelem korlátozza, s annál inkább, minél inkább megy végbe maga az üzletemberek és üzletemberek közötti kereskedelem is nagy méretekben és foglal el a nemzet kiemelkedő helyet a világpiacon. *Másodszor.* Minthogy a munkásosztály alkotja a fogyasztók legnagyobb részét, azt lehetne mondani, hogy abban a mértékben, ahogy a munkásosztály jövedelme csökken – nem egy országban, ahogy Proudhon véli, hanem a világpiacon – már létrejön az aránytalanság termelés és fogyasztás között, tehát a túltermelés. Ez nagy részben helyes. De módosítja a vagyonos osztályok fokozódó luxusa. S helytelen volna ezt a tételt abszolút módon felállítani, mintha azt mondanánk, hogy az ültetvényes kereskedelmét a négereinek a fogyasztása határozza meg. *Harmadszor.* Az üzletemberek és üzletemberek közötti kereskedelem hozza létre nagy részben az üzletemberek és fogyasztók közötti kereskedelmet. Pl. ha a gyárosok igen nagy rendeléseket kapnak spekulánsoktól, akkor nagyon foglalkoztatják a munkásokat, emelkedik a munkabér, fokozódik a munkások fogyasztása; vasútépítési spekulációknál igen nagy végső fogyasztás jön létre, amelyről végül is kitűnik, hogy merőben „nem-termelő" volt. Gyakorlatilag is azt látjuk, hogy az üzletemberek és fogyasztók közötti kereskedelem többnyire végül is meghiúsul az üzletemberek és üzletemberek közötti kereskedelmen. A válság először mindig az előbbiben következik be, gyakran persze már azután, hogy a fogyasztás korlátozott erői el vannak látva, de gyakran csak akkor, amikor a kínálat meghaladja az illítólagos becslést (pl. gabonaspekulációknál). *Negyedszer.* A túltermelés nem kizárólag az aránytalan termelésre vezetendő vissza, hanem a tőkések osztálya és a munkások osztálya közötti viszonyra is.

3. Ami mármost a *pénzt* illeti, amely a kereskedelem két különböző formájában előfordul – a tulajdonképpeni kereskedelemben előforduló for-

galmi eszközt és a jövedelem árukra, azaz tőkerészekre való cseréjében előforduló forgalmi eszközt –, nem elég megállapítani a kettő közötti különválást, a vonatkozásokról és kölcsönhatásokról is szó van. A magánemberek, a fogyasztók pénze – először az összes politikai és ideológiai rendeké, másodszor a földjáradékosoké, harmadszor az úgynevezett tőkéseké (a nem-ipari tőkéseké), az állam hitelezőié stb., sőt a munkásoké (a takarékpénztárakban) –, egyszóval a lakosság nem-kereskedő osztályai bevételének *többlete* a napi kiadások felett és a pénz azon része felett, amelyről ők maguk úgy vélik, szükséges, hogy mindig rendelkezésükre álljon, tehát tartalékul maguknál tartsák (hoarden*), ez a többlet a fő forrása a *letéteknek*, amelyek viszont a *kereskedelmi pénz* fő alapját alkotják. Az átutalások, a hitelműveletek, egyszóval az egész pénzmozgás ezen a kereskedelmi világon belül a nagyrészt nem-kereskedő lakosság letétein alapul. Hitelvesztés [...**] elvonják őket a kereskedelemtől. A tőkét nem-termelővé teszik, minthogy a vele való rendelkezés eszközei a termelést irányító osztályok kezében megsemmisülnek. Másfelől, minthogy ezeknek az osztályoknak egymás közti ügyleteikhez szükségük van a pénzre, a bankár nem kölcsönöz többé pénzt a szatócsnak és a gyárosnak, ezért maguknak a fogyasztóknak a kezében a jövedelemmel csökken a forgalmi eszköz is és ily módon a pénzhiány miatti panasz a kereskedelem világából behatol a fogyasztók világába.

4. Téves azt mondani, hogy válság idején a hiányzó hitel minden és a forgalmi eszköz semmi. Az imént jelzett okból magától értetődő, hogy ilyen időkben a forgalmi eszköz, a mennyiségét tekintve, a legkisebb***, éppen azért, mert egyrészt a sebessége csökkent, és másrészt készpénzt kívánnak meg egy csomó olyan ügyletben, amelyben azelőtt nem kívánták. De éppen ezért mutatkozik meg a pénz mennyisége és azoknak az ügyleteknek az értéke közötti nagy különbség, amelyeket viszonylag kis összegű forgalmi eszközzel bonyolítanak le. Tehát gyakorlatilag forgalmi eszközben van hiány, nem pedig tőkében. A tőke elértéktelenedik és értékesíthetetlen. De mit jelent itt az, hogy értékesíthetetlen? Nem változtatható át forgalmi eszközzé, pedig éppen a kicserélhetőségben áll az értéke. De mindezek ellenére a tőke megvan. A dolog főleg abban nyilvánul meg, hogy nem számítolják le a váltókat, azokat sem, amelyek bona fide° ügyleteken alapulnak. S a váltó a kereskedelmi pénz, az értéke a kereskedelmi tőkéket képviseli. A *bank-*

* – kincsként felhalmozzák – *Szerk.*
** *Olvashatatlan szó.* – *Szerk.*
*** *A kéziratban elírás*: „a legnagyobb" – *Szerk.*
° – jóhiszemű – *Szerk.*

jegyek aranyra való átválthatósága a legkevesebb, a bankjegyek csődje csak súlyosbítja a kereskedelmi válságokat. A valódi nehézség az *áruk*, azaz a *valóságos tőke át nem válthatósága* aranyra és bankjegyekre, ezért voltak az 1793., 1825. és 1847. évi jelenségek, amikor ott, ahol volt valóságos tőke, kincstári váltók és bankjegyek kibocsátásával segíteni lehetett. Azt sem lehet állítani, hogy ezek a váltók és bankjegyek tőkék voltak. Csupán forgalmi eszközök voltak. A válság nem szűnt meg, de megszűnt a pénzválság. A bankjegyek átválthatósága mögött ennélfogva az értékpapírok átválthatósága van, nemcsak a banküzyben, hanem a kereskedelemben is. De még olyan értékpapírok átválthatósága is megszűnik, amelyek természetüknél fogva átválthatóknak számítanak, amilyenek az állampapírok és a rövid lejáratú váltók. Itt látszólag egyáltalán nem az árukról van szó, hanem az őket képviselő értékjelek átválthatóságáról. Az áruk megszűnnek pénz lenni, nem válthatók át pénzre. Ezt a hibát természetesen a pénzrendszerre, annak egy *különös* formájára hárítják. Mindez a pénzrendszer létezésén alapul, ahogy ez a termelés mostani módján alapul. De a bankjegyek aranyra való átválthatósága végső soron azért szükséges, mert szükséges az áruk pénzre való átválthatósága, azaz mert az áruknak csereértékük van, amely szükségszerűen az áruétól különböző *különös* létezéssel bír, azaz mert egyáltalában fennáll a magáncsere rendszere. Sőt a pénz elértéktelenedése és az áruk elértéktelenedése gyakorlatilag fordított arányban áll egymással. De a bankjegyek csak azért értéktelenedhetnek el az arannyal szemben, mert az áruk elértéktelenedhetnek a bankjegyekkel szemben. Mit jelent egyáltalában a bankjegyek elértéktelenedése? Hogy az áruknak, azaz értéküknek minden pillanatban arannyá és ezüstté átváltoztathatóknak kell lenniök, és minden közbenső tag az áruk és az arany között, vagyis helyettes, csak helyettes marad és ezért ingyenes. A főkérdés tehát mindig az *áruknak*, magának a *tőkének* az *át nem válthatósága*. Ostobaság egyesek részéről, hogy azt mondják: nem pénz hiányzik, hanem tőke, a forgalmi eszköz közömbös. Mert éppen itt a tőke, azaz áruk és a pénz közötti különbségről van szó; arról van szó, hogy az egyik nem szükségszerűen vonja magával a kereskedelem világába a másikat mint helyettesét, mint *árát*, hogy a tőke többé nem pénz, nem tud forogni, nem érték. És nevetséges a pénzt mellékes dolognak feltüntetni ott, ahol a tőke jelenik meg mint *mellékes dolog*. Másrészt még nagyobb a képtelenség a másik oldalon. Elismerik a tőke át nem válthatóságát és rá se hederítenek a bankjegyek átválthatóságára. De a tőke át nem válthatóságát ilyen vagy olyan mesterkedéssel, a *pénzrendszer* módosításával akarják megszüntetni, mintha bármely pénzrendszer létezésében nem foglaltatna már benne a tőke át nem válthatósága, sőt mintha nem fog-

laltatna benne már a termékek tőkealakban való létezésében. Ha ezt, ezen a bázison, meg akarják változtatni, akkor a pénzt megfosztják pénztulajdonságaitól, anélkül hogy a tőkének azt a tulajdonságot adnák, hogy mindig kicserélhető maradjon, mégpedig a méltányos árán. A *pénzrendszer létezésében* az [áru és pénz] különválásának nemcsak a lehetősége, hanem már a valósága is adva van, és hogy ez megvan, az bizonyítja, hogy a tőke értékesíthetetlensége, éppen azért, mert a tőke a pénznek megfelelő, már a tőkével, tehát a termelés egész szervezetével adva van. De éppúgy helytelen azt mondani, hogy csupán a hitelszédelgés idézte elő ezt a pénzpiacra gyakorolt nyomást. A pénz mint olyan a maga részéről megint megköveteli a hitelrendszert. Vagyis ugyanaz az ok idézi elő mindkettőt. A birminghamiek[115] persze szamarak, akik a pénz kényelmetlen tulajdonságait azáltal akarják megszüntetni, hogy sok pénzt csinálnak, illetve a pénz mértékét leértékelik. Szamár Proudhon, Gray stb. is, akik a pénzt meg akarják tartani, de úgy, hogy ne bírjon a pénz tulajdonságaival. Minthogy a pénzpiacon robban ki az egész válság, a polgári termelés egész visszatérése mint tünet, amely persze véletlenszerűen megint okká válik, mi sem egyszerűbb, mint hogy a polgári talajon maradó, korlátolt reformerek a pénzt akarják reformálni. Megtartják a termék és a kicserélhetősége közötti különválást azáltal, hogy megtartják az értéket és a magáncserét. *De ennek a különválásnak a jelét úgy akarják elrendezni, hogy az azonosságot fejezze ki.*

5. Az abszolúte együgyűek, azaz a derék tudatlan demokraták a *pénzt* csupán az üzletemberek és fogyasztók közötti kereskedelemben ismerik. Ezért ismeretlen nekik a szféra, amelyben lejátszódnak az összeütközések, a vihar, a pénzválság és a nagy pénzügyletek. Ezért a dolog ezeknek az együgyűeknek – mint nekik minden – ugyanolyan egyszerűnek és szimplának tűnik fel, mint amilyenek ők maguk. Ezt az üzletemberek és fogyasztók közötti kereskedelmet ők értékek értékekre való tisztes cseréjének tekintik, amelyben az egyes egyének szabadsága megkapja legmagasabb gyakorlati igazolását. Osztályellentétről ebben a cserében nincs szó. Egyik kereskedő lép szembe a másikkal, egyik pénzes egyén a másikkal. Hogy minden egyénnek pénzesnek kell lennie ahhoz, hogy a fogyasztási kereskedelembe belépjhessen, azaz hogy élhessen, ez természetesen előfeltétel, amely magától adva van azzal, hogy minden egyénnek dolgoznia kell, és, ahogy Stirner mondja, engednie kell hatni a tehetősségét[116]. Először is történelmi tény, amelyet senki nem tagadhat, hogy minden eddigi, a kasztok, törzsek, rendek, osztályok stb. különbségén és ellentétén nyugvó társadalmi rendben a pénz ennek a szervezetnek lényeges alkotóeleme, a pénzrendszer pedig mindenkor a hanyatlása és a virágzása volt. Nem nekünk kellene tehát bizo-

nyítanunk, hogy a pénzrendszer az osztályellentéten alapul, hanem az együgyűeknek kellene kimutatniok, hogy a pénzrendszernek minden eddigi történelmi tapasztalat ellenére az osztályellentét nélkül is van értelme, hogy minden eddigi társadalmi rendnek ez az egy láncszeme képes továbbélni egy olyan állapotban, amely tagad minden eddigi társadalmi rendet. Ilyen feladat elé állítani az abszolúte együgyűeket túlságosan együgyű dolog volna. Ők mindent leegyszerűsítenek. Ebben áll a sajátos nagyságuk. A pénzrendszer és az egész mostani rendszer az ő szemükben olyan derék, olyan buta, mint ők maguk.

De helyezkedjünk megint bele az általuk kedvelt kereskedelembe, a fogyasztók és üzletemberek közöttibe. Ezen a kereskedelmen túl nem látnak sem oldalra, sem előre, sem hátra.

Mi az, amivel a szabad egyének bevásárolnak a szatócsnál? Jövedelmük egyenértéke vagy értékjele. A munkás a munkabért, a gyáros a profitot, a tőkés a kamatot, a földtulajdonos a járadékot cseréli be, arannyá, ezüstté és bankjegyekké átváltoztatva, a szatócsnál, a cipésznél, a mészárosnál, a péknél stb. És mit cserél a cipész, a szatócs stb. a pénzzé változtatott munkabérre, földjáradékra, profitra, kamatra? A tőkéjét. Pótolja, újratermeli és gyarapítja azt ebben az aktusban.

Tehát ebben a látszólag oly egyszerű aktusban *először is* szerepelnek az összes osztályviszonyok, előfeltételezve van a bérmunkások, a földtulajdonosok, az ipari, a nem-ipari tőkések osztálya. Másrészt és mindenekelőtt előfeltételezve van a meghatározott társadalmi viszonyok létezése, ami a gazdagságnak a tőke jellegét adja és a tőkét elválasztja a jövedelemtől. Az egyszerűség eltűnik a pénzzé változással.

És hogy a munkás a bérét pénzben kifizetve kapja meg, ahogy a földtulajdonos a járadékát és a gyáros a profitját, ahelyett, hogy természetbeni ellátásban, természetbeni szolgáltatásokban és cseretárgyban – ez csak azt mutatja, hogy a pénzrendszer magas fejlettséget előfeltételez és az osztályok nagyobb szétválását és elkülönülését, mint a pénzrendszer hiánya, mint a pénz előtti társadalmi fokok. Pénz nélkül nincs bérmunka, ezért nincs profit és kamat sem a másik formában, ezért nincs földjáradék sem, amely csak a profit egy része.

A pénz, arany, ezüst vagy bankjegyek formájában persze már nem látszik a jövedelmen, hogy csak mint egy meghatározott osztályhoz tartozót, mint osztályegyént illeti meg az egyént, hacsak nem koldulta vagy lopta, tehát mégis egy ilyenfajta jövedelemből tulajdonította el és egy osztályegyént képvisel, eléggé erőszakos módon. A megaranyozás vagy ezüstözés elkeni és leplezi az osztályjelleget. Innen ered a látszólagos egyenlő-

ség – a pénztől eltekintve – a polgári társadalomban. Innen ered másfelől valóban egy olyan társadalomban, amelyben a pénzrendszer teljesen kifejlődött, az egyének valóságos polgári egyenlősége, amennyiben van pénzük, bármi is a jövedelem forrása. Nem úgy van többé, mint az ókori társadalomban, amelyben kiváltságosok cserélhettek be ezt vagy azt, hanem mindenki megkaphat mindent, bárki elvégezhet bármilyen anyagcserét, aszerint, hogy mekkora tömegű pénzzé tud átváltozni a jövedelme; szajhák, tudomány, pártfogás, rendjel, szolgák, tányérnyalók – mindez éppúgy cseretermék, mint kávé, cukor és heringek. A rend esetében az egyén élvezete, anyagcseréje a munkának attól a meghatározott megosztásától függ, amelynek ő alá van vetve. Az osztály esetében csupán az általános csereeszköztől, amelyet el tud sajátítani. Az első esetben az egyén mint társadalmilag meghatározott szubjektum lép a társadalmi helyzete által korlátozott cserébe. A másodikban mint az általános csereeszköz tulajdonosa lép cserébe mindazzal szemben, amit a társadalom a mindennek e képviselője ellenében adni tud. A pénz árukra való cseréjében, ebben az üzletemberek és fogyasztók közötti kereskedelemben a gyáros éppúgy fogyasztó, amikor a szatócsnál vásárol, mint a munkása, és a szolga ugyanazért a pénzértékért ugyanazt az árut kapja, mint az úr. Tehát ennek a cserének az aktusában a pénzzé változtatott jövedelem különös jellege elesik és az összes osztályegyének elmosódnak és eltűnnek a vevőnek a kategóriájában, aki itt szembekerül az eladóval. Ezért keletkezik az az illúzió, hogy a vétel és eladás ezen aktusában nem az osztályegyént látják, hanem egyáltalában a vásárló egyént, osztályjelleg nélkül.

Tekintsünk el hát egyelőre a jövedelem sajátos jellegétől, amely az aranyban és ezüstben oly kevéssé jelenik meg, mint a vizelet szaga a bordélyokra kivetett adóban, amelyről Hadrianus római császár azt mondta: non olet!* A jelleg a rendelkezésre álló pénz mennyiségében jelenik meg újra. Nagyjában és egészében a bevásárlások körét meghatározza maga a jövedelem jellege. Azoknak a tárgyaknak a terjedelmét és fajtáját, amelyeket a fogyasztók legnagyobb osztálya, a munkások vásárolnak, maga a jövedelmük természete megszabja. Persze a munkás ahelyett, hogy gyermekeinek húst és kenyeret venne, elihatja, pálinkára költheti a bérét, amit természetbeni fizetés esetén nem tehet meg. Ezzel személyes szabadsága bővült, azaz nagyobb játékteret adtak a pálinka uralmának. Másrészt a munkásosztály azért, amit a szükséges létfenntartási eszközökön felül megtakarít, hús és kenyér helyett vásárolhat magának könyveket, előadókat és gyűlé-

* – nincs szaga![117] – *Szerk.*

seket. Nagyobb eszköze van arra, hogy elsajátítsa a társadalom olyan általános erőit, mint az intellektuális erők. Ahol a jövedelem fajtáját még magának a megszerzésének a fajtája határozza meg, nem pusztán, mint most, az általános csereeszköz mennyisége, hanem magának a megszerzésének a minősége, ott a vonatkozások, amelyekbe az emberek a társadalomhoz lépnek és amelyeket elsajátíthatnak, mérhetetlenül korlátozottabbak, és a társadalom anyagi és szellemi termékeivel való anyagcsere társadalmi szerve eleve egy meghatározott módon és egy különös tartalomra van leszűkítve. Ezért a pénz mint az osztályellentétek legmagasabb kifejezése egyszersmind elmossa a vallási, rendi, intellektuális és egyéni különbségeket. Hiába igyekeztek pl. a feudális urak a burzsoákkal szemben a pénznek ezt az általános és nivelláló hatalmát fényűzés elleni törvényekkel politikailag megfékezni és megtörni. Ily módon a fogyasztók és üzletemberek közötti kereskedelem aktusában a minőségi osztálykülönbség eltűnik a *mennyiségi* különbségben, a több vagy kevesebb pénzben, amellyel a vevő rendelkezik, és ugyanazon osztályon belül a mennyiségi különbség [...*] a minőségit. Így a nagypolgárok, középpolgárok, kispolgárok.

Reflektion

A megírás ideje: 1851 márciusa

* *Olvashatatlan szó. – Szerk.*

Friedrich Engels

P. J. Proudhon „A XIX. század forradalmának általános eszméje; válogatott tanulmányok a forradalmi és ipari gyakorlatról" című könyvéről[118]

P. J. Proudhon: „Idée générale de la revolution au XIXe siècle, choix d'études sur la pratique révolutionnaire et industrielle"

Párizs, Garnier testvérek, 1851

1. *„A burzsoáziához.* Önök, burzsoák voltak mindig a legrettenthetetlenebb, legügyesebb forradalmárok...' Már a barbárok inváziója előtt municipális föderációjukkal szemfedőt borítottak a római birodalomra Galliában. (I. old.) Ettől kezdve mostanáig Önök álltak a forradalom élén. Semmi nem sikerült, amit Önök nélkül, vagy Önök ellen kíséreltek meg, minden sikerült, amit Önök kíséreltek meg, minden sikerülni fog, amit meg fognak kísérelni.

E téma szónokias történeti kifejtése. –

Ebben a pillanatban a régi politikai cselszövők megint hatalmon vannak és *Önöket* mint forradalmárokat kezelik. (V. old.) Fogadják el hát a címet, legyenek forradalmárok.

2. *A tárgyra.* Következik 7 tanulmány, a következő 3 szempont kifejtésére:

a) a régi rendszer, b) a pártok a forradalom pillanatában, c) a megoldás, azaz maga a forradalom. (1 – 2. old.)

I. tanulmány
A reakció határozza meg a forradalmat

Semmiféle forradalmat nem lehet megakadályozni. Egyaránt nevetséges nézetet vall Droz, aki azt hiszi, hogy az első forradalmat[119] engedményekkel és ügyes viselkedéssel meg lehetett volna akadályozni, és Blanqui, aki azt hiszi, hogy a forradalmat el lehet sikkasztani. (3–4. old.)

A francia monarchia Chlodvigtól Richelieu-ig forradalmár volt, 1614-ben, az utolsó rendi gyűléskor reakciós lett, büntetés: 1793 január 21.[120] A forradalmat lehet irányítani, mérsékelni, lassítani, és ez, a lépésről lépésre való engedmények rendszere a legbölcsebb. (5. old.) De elfojtani nem lehet. Tanúság rá az 1822-es és 1839-es összeesküvés[121] elnyomása és az 1830-as és 1848-as forradalom. De ‚a fennálló érdekek és a kormány gőgje' mindig szembehelyezkedik a forradalom békés lebonyolításával. (8. old.) A reakció csinálja mindig a forradalmat. Így volt 1789-ben és utána, így 1848-ban. Februárban a proletariátus, amikor beavatkozott a burzsoázia és a korona közötti viszályba, csak munkát követelt. A republikánusok megígérték ezt neki, s ő csatlakozott hozzájuk. (10 [–11.] old.) ‚Munkát, és a munka révén kenyeret, ez volt 1848-ban a munkásosztály követelése, ez volt a rendíthetetlen alap, amelyet a munkások adtak a köztársaságnak, ez a forradalom.' A köztársaság [kikiáltása] ‚egy többé-kevésbé... bitorló kisebbség cselekedete' volt, ‚a munka forradalmi kérdése' egészen más valami. A köztársaság csak ‚a forradalom biztosítéka' volt. (11. old.)

Az ideiglenes kormány komolyan gondolta a munkára vonatkozó ígéreteit, de nem tudta megtartani őket, mivel ahhoz ‚meg kellett volna változtatnia a társadalom irányát, módosítania gazdaságát'. De ahelyett, hogy nyíltan kezelte volna a nehézségeket, a publicistákhoz apellált volna, hallgatott, egyenesen reakciós lett, a szocializmus ellen nyilatkozott, az ‚új név ellen, amelyet a forradalom felvett' (13. old.), a munkanélküli tömegeket Párizsban és Rouenban felkelésbe kergette, és megpróbálta február nagy eszméjét, a munkások tiltakozását vérbe fojtani. Ettől kezdve világossá vált, hogy az 1848-as és az 1793-as köztársaság két egymástól teljesen idegen dolog, hogy a 48-as köztársaság végső szava a szocializmus volt.

Tehát a harc most egyfelől az összes régi forradalmi árnyalatok, másfelől a szocializmus között folyik. S ha kezdetben nem tudtuk, mi a szocializmus, a február óta fellépett reakciók megtanítottak rá: ‚a reakció az, ami meghatározza a forradalmat'. (17. old.)

Ünnepélyes leírás arról, hogy a reakció és az elnyomás miként tette fokozatosan forradalmivá a nemzet többségét, és hogy a burzsoázia, ‚a rend örök barátja' miként vált maga is gyanússá, és ezért megrendszabályozták, ezért a forradalom karjába kergették. A leírás az új választójogi törvényig megy.[122] ‚Minthogy tehát a nép eszét vesztette, egyetlen orvosszerként az erőszak marad.' (26. old.) És ez az erőszak, az 1852-es válságot[123] illetően, rendszabályok olyan sorozatában fejeződik ki, amely csak a feudális régi rendszer minduntalan való helyreállításával válik teljessé. Ezt pedig nem tehetik, ezt nem merik. (32. old.) Felhívás a republikánusokhoz, hogy most legyenek valóban forradalmárok, adják meg ‚a forradalom biztosítékait, a gazdasági megújhodás terveit'. (33., 34. old.)

II. tanulmány
‚Van-e elegendő ok a forradalomra a XIX. században?'

1. *‚A társadalom tendenciájának törvénye. 1789-ben a forradalom csak a felét végezte el munkájának'*

‚A forradalmak indítéka nem annyira a társadalomnak egy adott pillanatban való rossz közérzete, mint ennek a rossz közérzetnek a folytonossága, amely a jónak az eltüntetése és semlegesítése felé tendál.' (36. old.) Tehát a forradalom oka a társadalom *tendenciája*. A nép nem optimista és nem pesszimista, nem azt kívánja, hogy a társadalom tökéletes legyen, hanem ‚hogy tendáljon a jólét és az erény felé', fellázad, ‚mert a társadalom a nyomor és a korrupció felé tendál'. (37. old.)

Mi tehát most a társadalom tendenciája?

1789 csupán megdöntötte a régit, de nem épített fel semmit. Innen ered ‚az a fajta életképtelenség, amely 60 év óta gyötri a francia társadalmat'.

(Tehát a *valóságos* burzsoá társadalmi rendben nincs semmi pozitív, a szabad konkurrencia csupán negatív, tehát az *igazi* burzsoá rendet még meg kell találni.)

Az 1789 augusztus 4-én lerombolt feudális szervezetet nem helyettesítették semmiféle új ‚nemzetgazdasággal és érdekegyensúllyal'. ‚Minthogy a polgár helyzetét illetően nem számított többé a születés, minthogy csakis

a munka volt minden (?!), minthogy maga a tulajdon is tőle függött... világossá vált, hogy a forradalom problémája... mindenütt felállítani... *az egyenlősítő, vagyis ipari rendszert*'. (39. old.)

(Mintha ez nem létezett volna, amennyire lehetséges!)

De ezt nem értették meg és csupán a *politikára* vetették magukat. ‚A gazdaságtani ismeretek hiánya, a *kormányzási eszme**, a proletariátus iránti bizalmatlanság' tévútra vitte a forradalmárokat. (40. old.) ‚A politika minden elmében újra fölülkerekedett az iparral szemben, *Rousseau és Montesquieu kiszorította Quesnayt és Adam Smitht*' (!!!), ezért az új társadalom mindig embrionális állapotban maradt. (41. old.)

2. *‚A gazdasági erők anarchiája. A társadalom nyomor felé tendálása'*

‚*Gazdasági erőknek* az olyan hatóelveket nevezem, mint a *munkamegosztás*, a *konkurrencia*, a *kollektív erő*, a *csere*, a *hitel*, a *tulajdon* stb., amelyek a munkának és a gazdagságnak azt jelentik, amit az osztályok különbsége, a képviseleti rendszer, a monarchikus öröklés, az igazgatási centralizáció' (szép összeállítás!) ‚az államnak. Ha ezeket az erőket egyensúlyban tartják, alávetik a maguk sajátos és az emberi önkénytől semmiképpen nem függő törvényeinek, akkor a munka megszervezettnek mondható, és garantálva van mindenki jóléte. Ha viszont ezeket az erőket irányítás és ellensúly' (mi ellen??) ‚nélkül hagyják, akkor a munka teljes anarchiában van, a gazdasági erők hasznos hatásai ugyanolyan mennyiségű káros hatással keverednek, a hiány felér a haszonnal, a társadalom mint a termelés, forgalom és fogyasztás központja, cselekvője vagy tárgya a fokozódó szenvedés állapotában van.' (42., 43. old.)

Eddig csupán két társadalmi létezési formát ismertek, ‚a politikai formát és a gazdasági formát, amelyek között ráadásul ellenszenv és lényegi ellentmondás van'.

‚A gazdasági erők anarchiája, a harc, amelyet a kormányzási rendszer, megszervezésük egyetlen akadálya ellen viselnek – ez a francia társadalmat gyötrő betegség valódi, mély oka.'

* *Proudhonnál*: „kormányzási előítélet"[124] – *Szerk.*

(Tehát Proudhon mint igazi francia a francia bürokratikus kormányzást összetéveszti egy magát és a proletariátust kormányzó burzsoázia normális állapotával.) (43. old.)

Példák: 1. ‚A munka megosztása.' A modern ipar alapelve, egyszersmind a munkások elbutításának és a bér süllyedésének fő oka. Angliában pl. a munkamegosztás és a gépek következtében egy és ugyanazon gyárban a munkások száma az azelőttinek a felére, $^1/_3$-ára, sőt $^1/_6$-ára csökkent, és ‚utána a bérek, ugyanabban az arányban, *3 frankos átlagról 50 és 30 centime-ra*'!! (46. old.)

Ezt a pompás hírt leszámítva (46. old.) igen lapos és közönséges.

2. Konkurrencia. – ‚Ez a piac törvénye, a csere fűszere, a munka sója!' (Szép!) – ‚Az olyan konkurrencia viszont, amely nélkülözi a törvényes formákat (!), a magasabb és szabályozó észt, elfajul.' A munkások ki vannak zárva a konkurrenciából, kivéve az egymás közötti konkurrenciát a bér lenyomására. A konkurrencia monopóliummá vált és egy új arisztokráciát teremtett.

Nagyon lapos.

‚Nemrég, amikor a rendőrprefektus (bók Carlier-nak), a közóhajnak megfelelően, engedélyezte a hús kikiáltással való árusítását[125], láttuk, hogy a szabad konkurrencia mit tehet a nép jólétéért és hogy ez a garancia[126] mennyire illuzórikus még nálunk.' (48. old.)

Ó crapaud*! Carlier burzsoá rendszabályai szocialisták! A szabadkereskedelem, mivel Franciaországban nem létezik, szocialista!

Azután a hitel. A Francia Bank monopóliuma. Proudhon szerint ez a monopólium vétkes abban, hogy ‚a tulajdon fokozatosan megterhelődött 12 milliárd jelzáloggal és az állam 6 milliárddal', hogy ennek kamatai és egyéb költségei évi 1200 millióra rúgnak (még mindig csak $6\,^2/_3$ %), és hogy ezenkívül még évi 700–800 milliót kell kifizetni leszámítolásra, ‚tőkeelőlegekre, fizetési késedelem miatt, betéti részvényekre, osztalékokra, magánjogi kötvényekre, bírósági költségekre stb.', hogy ennek

* – nyárspolgár – *Szerk.*

következtében a lakbér és a földjáradék megfizethetetlenül magas lett, hogy 10 milliárdnyi évi termékből 6 milliárdot elnyelt a parazitizmus.[127] (51–52. old.)

További példák vagy idézetek annak bizonyítására, hogy a nép helyzete egyre rosszabbodik, jövedelme egyre csökken, olyan számtani haladványban, amely párdarabja a Malthusénak, úgy mint 65 centime, 60, 55... 15, 10, 5, 0, –5, –10, –15 (52. old.), amely szerint tehát bekövetkezik egy olyan időpont, amikor a munkás a munkájáért naponta nem ennyi meg ennyi centime-ot kap, hanem még 5, 10, 15 centime-ot kell fizetnie hozzá! Meg a bérek törvénye, és a konkurrencia!!

Következnek példák annak bizonyítására, hogy a nép helyzete a forradalom óta folyton rosszabbodik.

Csökken a bor- és húsfogyasztás stb. Csökkent ‚a katonai szolgálathoz megkívánt testmagasság' és növekedett a szolgálatra való alkalmatlanság aránya: 1830–1839-ben 45 1/2 %, 1839–1848-ban 50 1/2 %, a közoktatás nem egyeztethető össze a jelenlegi társadalmi állapottal, növekedik a bűnözés.

1827 – 34 908 bűnügy	47 443 vádlott
1846 – 80 891 bűnügy	101 433 vádlott
1847 – 95 914 bűnügy	124 159 vádlott

és a büntetőbíróságok előtt:

1829 – 108 390 ügy	159 740 vádlott
1845 – 152 923 ügy	197 913 vádlott
1847 – 184 922 ügy	239 291 vádlott

3. ‚A kormányzás szabálytalansága, tendencia a zsarnokságra és a korrupcióra'

1848 előtt filantróp alapon foglalkoztak a munkásokkal, még a kormány is. 1848 óta haladás van, tudják, hogy csak egy forradalom tehet itt valami döntőt, tehát nem nyúlnak hozzá.

Az államadósság kamatai 1814-ben 63 millióra rúgtak, most 271 millióra. A költségvetés 1802-ben 589 millió volt, 1848-ban 1692 millió – ezt a növekedést semmiképpen sem lehet a kormány ostobaságával és rosszakaratával megmagyarázni. 1830-tól 1848-ig a hivatalnokok fizetésének teljes összege 65 millióval emelkedett. Erre ugyanez áll.

(Franciaországban 568 365 hivatalnok van, ennek alapján Proudhon kiszámítja, hogy minden kilencedik férfi a költségvetésből él, azaz hogy Franciaországban csak 5 115 285 férfi van, holott 1848-ban több mint $6\frac{1}{2}$ millióan *szavaztak*!) (62. old.)

A hivatalnokok számának ez a növekedése, a katonai költségvetésnek a növekedése bizonyítja az elnyomó hatalom fokozásának a fokozódó szükségességét, tehát a proletariátus fokozódó veszélyességét az államra nézve. Az államnak ez a tendenciája a nagy földtulajdon és tőke fenntartására egyenesen vezet a korrupcióhoz, amely minden centralizáció közvetlen következménye. – Tehát: ‚van elegendő ok a forradalomra a XIX. században'.

Ebben a második tanulmányban egyebek között még a következő szépségek fordulnak elő:

1. ‚A jelenleg érvényes adórendszer... úgy van felépítve, hogy a termelő fizet mindent, a tőkés semmit. *Valóban*, még akkor is, amikor ez utóbbi van beírva valamilyen összeggel az adószedőnek a könyvébe, vagy amikor megtéríti a kincstár által a fogyasztási tárgyakra kivetett illetéket, *világos*, hogy jövedelme, amely kizárólag tőkéinek előzetes bevételeiből áll, nem pedig termékei cseréjéből, hogy ez a jövedelem mentes marad az adóktól, ***mivel csakis az fizet, aki termel.***' (65. old.)

Ez az utolsó ‚mivel' ugyanazt tartalmazza, amit az első bizonyítandó mondat tartalmaz, és ezzel az természetesen bizonyítva van. Ez Proudhon úr éles logikája. Még tovább fejleszti ezt:

‚*Így hát* megállapodás van a tőke és a hatalom között, hogy kizárólag a dolgozót adóztassák, s ennek a megállapodásnak, mint már mondtam, egyszerűen az a titka, hogy *ahelyett, hogy a tőkére vetnék ki az adót, a termékekre rójják*. Ennek az álcázásnak a segítségével a tőkés tulajdonos *azt a látszatot kelti, mintha ugyanúgy fizetne* földjéért, házáért, ingó vagyonáért, tulajdonátruházásaiért, utazásaiért, fogyasztásáért, *mint a többi állampolgár*. Éppen ezért azt mondja, hogy jövedelme, amely az adó nélkül 3000, 6000, 10 000, illetve 20 000 frank volna, az adó következtében csupán 2500, 4500, 8000, illetve 15 000 frank. S akkor felháborodottabban tiltakozik a költségvetés felduzzadtsága ellen, mint a bérlői. Merő játék a szavakkal! *A tőkés semmit sem fizet, a kormány osztozik vele, ennyi az egész.*'

(Osztozik a kormány a termelővel is, amikor termékeinek egy részét elveszi tőle, és a tőkés, dicitur potest*, ugyancsak osztozik a termelővel.)

‚Egy követ fújnak.'

(Ó, Stirner!)

‚Melyik dolgozó ne tartaná magát szerencsésnek, ha bejegyzik a főkönyvbe 2000 frank járadékkal, azzal az egyetlen feltétellel, hogy a negyedét átengedi adótörlesztésre?'!!! (65–66. old.)

2. A telekkönyvezés úgy készült, ‚mintha a törvényhozónak** az lett volna a célja, hogy helyreállítsa az ingatlanok elidegeníthetetlenségét és mintha szüntelenül emlékeztetni akarná az augusztus 4-ének éjjelén felszabadított parasztot[128], hogy szolgasorban van, hogy nem áll jogában földet birtokolni, hogy minden földművelő, ha nincs adománylevele az uralkodótól, teljes joggal tekinthető örökbérlőnek és jobbágynak, aki nem idegenítheti el jószágát [emphytéote et mainmortable]!' (66. old.)

Ó, Stirner! Mintha a telekkönyvezés nem ugyanúgy érintené a nagy, mint a kis ingatlanokat, ezek szerint maga Lajos Fülöp is jobbágy volt.

3. A szabadkereskedelem konstruálása és a védővám magyarázata.

A vámok 160 milliót hoznak az államnak. Tegyük fel, hogy a vámokat eltörlik, s az idegen konkurrencia erős a francia piacon; ‚tegyük fel, hogy akkor az állam a következő javaslattal fordul a francia gyáriparosokhoz: mit szeretnének jobban érdekeik megvédésére, fizetni nekem 160 milliót vagy kapni? Gondolják, hogy az iparosok az elsőt választják? Pedig éppen ez az, amit a kormány *rájuk* kényszerít. A szokásos költségekhez, amelyekbe a külföldi termékek és a mi külföldre juttatott termékeink nekünk kerülnek, az állam hozzátesz 160 milliót, amely sáp gyanánt szolgál neki, a saját céljaira; íme, ez a vám.' (68., 69. old.)

Ha a tébolyult francia tarifa mellett menthető is az efféle esztelenség, de az mégiscsak sok, hogy Proudhon úr az egyáltalában való védővámot a francia mércével méri és *a gyárosokra kivetett adónak* tünteti fel.

* – mondhatni – *Szerk.*

** *Proudhonnál*: „az 1789-es törvényhozónak" – *Szerk.*

4. A 73. és 74. oldalon Proudhon idézi Royer-Collard egy beszédét (képviselőház, 1822 január 19–24-i vita),[129] amelyben ez a jogász sajnálkozott, hogy eltűntek a független magisztratúrák (parlamentek[130] és más „demokratikus intézmények", ‚a magánjog erős gócai, igazi köztársaságok a monarchiában'; ezek mindenütt korlátokat szabtak a szuverenitásnak, most viszont a kormány meg van ugyan osztva, de cselekvésében nincs korlátozva.

Az öreg jogásznak, aki nem tudja leplezni gyűlöletét az igazgatási rendszerrel szemben, ezt a reakciós visszapillantását Proudhon úr szociálisforradalminak nézi.

‚Az, amit Royer-Collard úr az 1814-es királyságról mondott, még inkább igaz az 1848-as köztársaságra.'

Proudhon urat Royer-Collard-nak ez a zavaros mondata vezette félre:

‚Tehát a Chartának[131] kellett konstituálnia egyszerre a *kormányt és a társadalmat*; a társadalmat kétségtelenül nem felejtették vagy hanyagolták el, hanem elhalasztották.'

Hogy mit ért Royer-Collard társadalmon, az kitűnik ebből a kijelentéséből:

‚Csak azáltal, hogy megalapozta a sajtószabadságot mint általános jogot, adta vissza a Charta a társadalmat önmagának.' (75. old.)

A társadalom tehát a kormányzottak, a kormánnyal szembeni ellenállóképességük szempontjából tekintve.

III. tanulmány
‚A társulás elvéről'

Először is, mielőtt rátérnénk a megoldásra, ‚meg kell állapítanunk, mi az értéke a nép táplálékául kínált elméleteknek, amelyek minden forradalom elmaradhatatlan poggyászai'. (79. old.) De ha az elvüket bíráljuk, akkor elintézzük valamennyit, a saint-simonistákat, Fourier-t, Owent, Cabet-t, Louis Blanc-t stb. Ez a valamennyi rendszerre érvényes elv a társulás.

A társulás nem ‚a gazdasági erők egyensúlya', nem is ‚erő', hanem ‚*dogma*'. (84. old.) A társulási elv további kifejtése mindig egy *rendszerhez* vezet és az arra alapozott szocializmus szükségszerűen *vallássá* válik. (84. old.)

A társulás nem ‚gazdasági erő'. A *kereskedelem* az, mivel ‚függetlenül a szállítás anyagi tényével tett szolgálattól, önmagában is közvetlen buzdítás a fogyasztásra, ennélfogva a termelés egyik oka, *az értékek termelésének forrása* (!), a csere *metafizikai aktusa*, termelője – éppúgy, mint a munka, de más módon, mint a munka – a valóságnak és a gazdagságnak... Ezért a kereskedő, aki minden üzérkedéstől mentes (!!) reális spekulációkon gazdagodott meg, jogosan élvezi szerzett vagyonát; ez a vagyon ugyanolyan törvényes, mint amelyet a munka hozott létre.'

(A burzsoá itt megfeledkezik arról, hogy tőke nélkül dolgozhatok ugyan egy másik tőkésnek, de nem kereskedhetek tőke nélkül, egyébként a kereskedőnek ez az apológiája nagyon jellemző.) Továbbá...

‚a csere, ez a *merőben morális* művelet..., szintén alkotás'. (85. old.)

‚A kollektív erő' – ennek a „Qu'est-ce que la propriété"-ben való felfedezésével hízeleg magának Proudhon – szintén gazdasági erő. Ugyanígy a konkurrencia, a munkamegosztás, a tulajdon stb. stb.

Amit Proudhon gazdasági erőknek nevez, egész egyszerűen a burzsoázia termelési és érintkezési módjai, annyira, amennyire beleillenek Proudhon portékájába, amennyire az ő szemében vagy csak jó oldaluk, vagy a rossz oldal mellett legalább egy igen határozott jó oldaluk is van. Még olyan általános érintkezési és termelési formákat is, amelyeket, ha már felfedezték őket, minden következő nemzedékben, a megfelelő módosítással, mindenütt alkalmaznak, s amelyek éppúgy szerzeményei a társadalomnak, mint a vízierő használata, a Föld gömb alakjának ismerete és beosztása hosszúsági és szélességi fokokra stb. stb., még ezeket is csak burzsoá formájukban ismeri Proudhon. Pl. a csere, mint az imént láttuk, mindjárt a kereskedelemre oldódik fel nála. Ha legalább a kollektív erő örök valaminek látszik, ettől még nem egyéb kísérletnél arra, hogy magát a társadalom létezését is gazdasági erővé változtassa. Társadalom nélkül, mint ahogy kollektív erő nélkül, nincs semmilyen viszony emberek között, nincs érintkezés. A csere, a munkamegosztás, a konkurrencia, a hitel a kollektív erő megnyilvánulásai. Egy viszonyhoz legalább ketten kellenek, s ahol ketten együttműködnek valamiben, amire egy nem képes, ott kollektív erő van. De nevetséges dolog

először valamennyi formát, amelyekben a társadalom tagjai érintkeznek és termelnek, erőknek feltüntetni, s azután végül a társadalomnak, a társadalmi termelésnek és a társadalmi érintkezésnek a létezését még külön gazdasági erőként ránk sózni akarni. A kollektív erő kezdetleges, nyers formáját, amely Proudhon szeme előtt lebeg (tömegek munkája obeliszkeknél, piramisoknál stb. stb.), amúgy is régóta szinte teljesen kiszorították a gépek, lovak, a munkamegosztás stb., és egészen más formákat öltött.

De ha a kereskedelem, a konkurrencia, a munkamegosztás stb. gazdasági erők, semmiféle ok nincs arra, hogy pl. a gyárrendszer, a bankrendszer, a papírpénz, a földbirtok parcellázása, a nagybirtok, a bérmunka, a tőke, a járadék miért ne legyenek szintén gazdasági erők. Mindegyikükre könnyű olyan dicshimnuszt zengeni, amilyet Proudhon az előbbi erők tiszteletére szaval. De itt a bökkenő.

Komikus, hogy Proudhon a 88. oldalon az erők e viszonyait *‚lényegileg immateriálisoknak'* nevezi és erre az immaterialitásra himnuszokat alapoz, pl. hogy a közgazdászok az ipari erőkre vonatkozó elméletükkel

‚bebizonyították, anélkül hogy kételkedtek volna benne, a keresztény teológia alapdogmáját a ***de nihilo**** teremtést' (87. old.) és a himnuszt *‚a kereskedelem merőben erkölcsi* aktusáról, amely neki szintén *teremtés*'. (86. old.)

Ezután a következő pompás szofizma a társulásról:

‚A társulás a természeténél fogva meddő, sőt káros, mert béklyója a dolgozó szabadságának. A testvériesség utópiáinak felelős szerzői... indokolatlanul, bizonyítékok nélkül a *társulási szerződésnek* olyan erőt és hatékonyságot tulajdonítottak, amely csak a kollektív erőnek, a munkamegosztásnak vagy a cserének sajátja... Ha egy társaságnak, iparinak vagy kereskedelminek, az a célja, hogy működtesse valamelyik nagy gazdasági erőt, vagy kiaknázzon egy olyan alapot, amelynek természete megkívánja, hogy felosztatlan maradjon, egy vevőkört, egy monopóliumot, akkor az e célból alakított társaságnak lehet kedvező eredménye; de ezt az eredményt a társulás nem az elvénél fogva érte el, hanem az eszközeinek köszönhető. Ez annyira igaz, hogy valahányszor ugyanazt az eredményt

---

* *Proudhonnál így, hibásan*; *Engels föléje írja a javítást*: „(ex??)"; – *jelentése*: a semmiből – *Szerk.*

el lehet érni társulás nélkül is, szívesebben nem társulnak' (tudniillik a tőkések). (88., 89. old.) Csak akkor társulnak, ha muszáj.

A társulás szolidaritás, ‚közös felelősség, jogok és kötelességek egyesítése harmadik személyekkel szemben'. ‚A bérek egyenlősége a társulás legfőbb elve. Ezért azt lehet mondani, hogy a gyönge vagy lusta társulónak, és csupán ennek, hasznos a társulás.' ‚Az ügyetlenség és az alkalmatlanság szolidaritása.' (89. old.) Minden sikeres társulás a sikerét ‚valamilyen objektív oknak köszönheti, amely rajta kívülálló és semmiképpen nem függ a társulás lényegétől'. A társulás csak ‚speciális feltételek között' felel meg. (91. old.)

Amellett most minden munkástársulásban a bérek egyenlőségét felcserélték a darabmunkával – minél kevesebb szolidaritás, minél több függetlenség az erők és a tőkék egyesítésénél, azaz minél kevesebb *társulás*, minél több *eszköz*.

‚Végül a sajátlag a családi köteléknek és az önfeláldozás törvényének a jegyében és minden külső gazdasági megfontolás, minden uralkodó érdek mellőzésével alakított társulás, az önmagáért való társulás merő vallási aktus, természetfölötti kötelék, melynek nincs pozitív értéke, mely csak mítosz.'

Ami a párizsi munkástársulásokat illeti, Proudhon a következő hidegvérű minősítést adja róluk:

‚Sok közülük fenntartja magát, sőt fejlődést ígér, tudjuk, hogy miért. Egyesek szakmájuk legügyesebb munkásaiból alakultak; a tehetség monopóliuma révén boldogulnak... Mások olcsóságukkal vonzzák és tartják meg vevőkörüket; a konkurrencia élteti őket... Végül általában mindezekben a társulásokban a munkásoknak... valamivel többet kell dolgozniok, kevesebb bérrel kell beérniök. Nem egyéb ez, mint a politikai gazdaságtan szokásos jelensége, és eléréséhez... semmi szükség nincs társulásra.' (96. old.)

A mészárostársulások nem társulások, hanem ‚ez a különböző rendbeli polgárok közös költségén létrehozott konkurrencia a mészárosok monopóliumával szemben. Ez valamiféle alkalmazása egy új elvnek, hogy ne mondjam' (miért ne?) ‚egy új *gazdasági erőnek*, a kölcsönösségnek, amely abban áll, hogy a cserélők önköltségi áron biztosítják egymásnak, mégpedig visszavonhatatlanul, termékeiket.'[132]

(Természetesen Proudhon úr találta fel elsőként a ‚kölcsönösséget', v. ö. „Organisation du credit et de la circulation", Garnier testvérek, 1848, és a ‚Népbank'.) (97 – 98. old.)[133]

Következik Proudhon úr dicsőítése, élcelődés a L. Blanc-féle ‚Mindenki képessége szerint, mindenkinek szükségletei szerint'[134] felett, és azután

a 36 millió franciából 24 millió paraszt. ‚Ezeket soha nem fogjátok társulásba vinni. A mezei munkához nem szükséges társas koreográfia, s a paraszt lelke irtózik tőle. V. ö. a parasztok dühét a kommunistáknak vélt júniusi felkelőkkel szemben. Azután a hátralevő 12 milliónak legalább a fele ‚gyáros, kézműves, alkalmazott, akik számára a társulásnak nincs értelme'; marad 6 millió, akik esetleg engednének a társulás csábításának, de többségükben igen hamar leráznák ezt az igát.

A mostani munkástársulásokat nem a jelenlegi eredmények alapján kell megítélni, hanem ‚titkos tendenciájuk alapján, hogy felállítsák a szociális köztársaságot. Akár tudják ezt a munkások, akár nem, nem a társaságuk kicsinyes érdekei teszik fontossá művüket... később... a dolgozók társaságainak, felhagyva a díszmű- és játékárukkal, az ipar nagy területei felé kell fordulniok, amelyek az ő természetes osztályrészeik.' (107. old.)

Végül felszólítja Louis Blanc-t, ‚a forradalom tücskét'[135], hogy

‚rója le a proletariátus ügyének, amely egy balszerencsés napon az ő gyenge kezébe hullott, tartózkodásának és hallgatásának obulusát'. (108. old.)

A bökkenő az, hogy a társulás *mint olyan, in abstracto** természetesen éppen úgy a feltételektől függ, mint minden más társadalmi viszony. Ahol a feltételek hiányoznak, ott nem segít semmiféle gazdasági erő. A konkurrencia éppúgy előfeltételezi az eszközöket, mint a társulás. A munkamegosztást éppen úgy lehet rosszkor alkalmazni, mint a társulást. Lehet rosszul cserélni, mint ahogy rosszul társulni. Elvontan tekintve minden gazdasági erő dogma, éppúgy, mint a társulás, a meglevő viszonyokon fordul meg minden. S éppen a meglevő viszonyok vizsgálatában Proudhon semmit sem vitt véghez, a párizsi kisipart tekintette a normálisnak ahelyett, hogy a nagyipar, a gépek, a munkamegosztás fejlődésében – ahogy Angliában fejlőd-

* – elvontan – *Szerk.*

nek – és a tőke ezzel növekvő centralizációjában látná a társulás szükségletét, amely a kielégítéséhez az erők egészen más egyesítését és centralizációját követeli meg, mint amilyen a párizsi játéktársulás és a Proudhon-féle munkástársaságok.[136]

IV. tanulmány
‚A tekintély elve'

Először is dicshimnusz az „anarchiáról", amelyet Proudhon úr fedezett fel.

1. *‚A kormányzás hagyományos tagadása. Az őt felváltó eszme felbukkanása'* (*116. old.*)

Minden kormány a patriarchális családból keletkezett. ‚A kormányzati fejlődés utolsó láncszeme a demokrácia' (119. old.); a demokrácia utolsó láncszeme a Considérant, Rittinghausen stb. stb. közvetlen kormányzásáé. És ez következetesen egyenest a császári zsarnoksághoz vezetne, mint Görögországban és Rómában. (121. old.)

A kormányzás tagadása a reformációtól kelteződik. A tekintély elvét a vallás területén kiszorítja a lelkiismereti szabadság. Később világi területre is átvitték, különösen Jurieu, aki a ‚társadalmi szerződés' szót feltalálta. (?) A szerződésnek, ‚a szerződések uralmának' eszméje, gyakorlatilag a társadalmi életre, a kereskedelemre stb., nemcsak a politikára alkalmazva, túlvezetett volna az egész kormányzati rendszeren. De Rousseau, ‚aki semmit nem értett meg a társadalmi szerződésből', mindent elrontott.

A társadalmi szerződést nyíltan meg kell vitatni és minden résztvevőnek el kell fogadnia, különben érvénytelen – és más Stirner-féle morális megjegyzések. (125–127. old.) De a Rousseau-féle társadalmi szerződés 1. nem tartalmazza még azokat a dolgokat sem, amelyekről szerződni kell, 2. nem tartalmaz sem jogokat, sem kötelességeket, hanem csak büntetéseket. (129. old.)

Részletesen kimutatja, hogy Rousseau, a „legszélesebb demokratikus alapokról" kiindulva, hogyan veti el ezeket egymás után mint megvalósíthatatlanokat, hogyan jut fel, felismerve az egyenlőség és a demokratikus kormányzás fenntartásának lehetetlenségét, ‚a proletariátus szükségszerűségéhez, a dolgozó alárendeltségéhez, a diktatúrához és az inkvizícióhoz', s aztán nem egyebet állít fel, mint a tőkés és merkantil zsarnokság kódexét. (131–133. old.)

Dühödt támadás Rousseau ellen a proudhoni szavalás legfellengzőbb stílusában, de olyan emberek számára, mint L. Blanc és Tsai, ez még mindig elég szolíd.

Saint-Simon sejti meg először a kormányzás végét, az ipari rendszer eljövetelét. Ő az állam tagadását ‚a történelem megfigyeléséből és az emberiség neveléséből vezeti le'. Proudhon ‚a gazdasági funkciók elemzéséből, valamint a hitel és a csere elméletéből' vezeti le. A XVIII. század végre befejezi a reformációt és a kormányzás eszméje helyébe a szerződés eszméjét (ez a lelkiismereti szabadság eszméje a gyakorlat területén) állítja. (136–140. old.)

2. ‚A tekintély eszméjének általános kritikája' (141. old.)

1. ‚*Az abszolút tekintély.*' Zagyvaság.

‚Az abszolutizmus a maga naiv kifejezésében gyűlöletes az észnek és a szabadságnak' (!) és hasonló mély értelmű dolgok. (142–146. old.)

2. ‚*A törvények.*'

Az esetek száma végtelen, tehát a törvények a rossz végtelenbe torkollnak. (147–150. old.)

3. ‚*Az alkotmányos monarchia.*'

Fattyú kormányzás. A *szám* dönt, a többség.

Mindazoknak a régi szidalmaknak az agyoncsépelése, amelyeket a történelmi iskola[137] hangoztatott a többség, a létszám stb. ellen. (150–156. old.)

4. ‚*Az általános választójog.*'

Általános locsogás a februári forradalom erkölcsi jogosultságáról.

Hogy mit tehet az általános választójog, azt bizonyítja a két nemzetgyűlés és Louis Bonaparte megválasztása.[138] Az általános választójog határozottan lejáratta magát. (156–162. old.)

5. ‚*A közvetlen törvényhozás.*'

Mindenesetre következetesen demokratikus, s Robespierre és L. Blanc nagyon igazságtalanul (a saját álláspontjukról) lépnek fel ellene.

A közvetlen kormányzás ünnepélyes megvitatása.

Arról van szó, hogy kipuhatoljuk a ‚mindenki akaratát' mint egy kollektív lényét. Ez azonban nem lehetséges, tehát szükség van a képviselők által felteendő kérdések rendszerére, amelyre a népnek igennel vagy nemmel kell válaszolnia. De ez képtelenség, mert semmilyen kérdést nem lehet úgy feltenni, hogy az egyik oldalon áll minden igazság, helyesség és igazságosság, a másikon minden értelmetlenség és igazságtalanság.

Példák tömege következik, többnyire magától Rittinghausen úrtól véve. Közben a következő példa a Proudhon-féle *ipari* rendszerre.

Rittinghausen megkérdezi a népet, ‚legyen-e vasút Lyonból Avignonba', és a nép igent mond. „De ez az *igen* súlyos tévedést foglalhat magában, mindenesetre csorbítja helységek jogát."

Châlon és Avignon között hajózható víziút van, amely 70 százalékkal olcsóbb szállítást kínál minden vasúti díjszabásnál (!). Csökkentheti a díját (valamit értek ehhez) 90 %-kal alacsonyabbra (!!). Ahelyett, hogy vasutat építenek, amely 200 millióba kerül majd és tönkreteszi négy département kereskedelmét, miért nem *használják fel*'

(mit jelent ez, még nem használták?)

‚ezt a víziutat, amely szinte semmibe nem kerülne? De nem így értelmezik a dolgot a törvényhozó palotában, ahol nincs közlekedési biztos, és mivel a francia nép, a Rhône és a Saône menti lakosok kivételével, nem tud többet a minisztereinél arról, hogy mi történik ezen a két folyón, könnyű előrelátni, hogy nem gondolatai alapján, hanem megbízottainak kívánsága szerint fog szólni. Nyolcvankét département pusztulásra ítéli (!!!) a többi négyet; így kívánja a közvetlen törvényhozás. (169. old.)

Tehát az ipari rendszerrel soha nem jönnének létre vasutak, ha a Rhône-on létezne uszályhajózás. Ez már eléggé ígéretes.

Azután a 173. oldalon Ledru ellen, az 1793-as alkotmány[139] ellen és azon rendszer ellen lép fel, hogy a nép csak a törvényekről, az általános elvekről szavaz, a képviselők pedig a rendeletekről, vagyis ők alkotják a végrehajtó részt. Kimutatja, hogy a rendeletek útján a részletekben

érvényteleníteni lehet aztán azt, amit a nép általánosságban, elvben határoz. (174., 176. old.)

A végső forma: ahol a nép minden kormányteendőt maga végez. De akkor nem tud dolgozni, rabszolgái pedig nincsenek. Tehát a kormányzati eszme a képtelenségbe torkollik.

Gyakorlati példaként az 1793-as alkotmányt és Robespierre-t vizsgálja meg. Robespierre 1791-es középutas volt, aki gyűlölte a közvetlen kormányzást. Éppen a kormányhatalom nagyobb koncentrációja útján akarta kiküszöbölni az 1793-as alkotmányt, ami a konvent többségének is vágya volt, de ez a többség nem bízott Robespierre-ben, magáévá tette ugyanazt az eszmét, eltávolította őt, és azután megvalósította az eszmét. A thermidoristák azt tették meg, amit Robespierre akart. Ő a forradalom minden időpontjában reakciós volt és mindig nyugalmat prédikált.

Befejezés: Robespierre szónokias jellemzése.

V. tanulmány
‚Társadalmi felszámolás'

Összefoglalás:

A megoldás a kölcsönösségben van és a szerződés eszméjében, amely a kölcsönösség jogi kifejezése. Eszerint három dolgot kell tenni: ‚1. teljesen megállítani azt a dezorganizáló tendenciát, amelyet a régi forradalom[140] hagyományozott ránk és az új elv segítségével hozzáfogni a *fennálló érdekek felszámolásához*, 2. megszervezni, továbbra is az új elv segítségével, a gazdasági erőket és megteremteni a tulajdonnak az alkotmányát; 3. feloldani, elsüllyeszteni és eltüntetni a politikai vagy kormányzati rendszert a gazdasági rendszerben.' (196. old.)

Feltéve, hogy az 1852-es választások forradalmi eredményt hoznak, a következőket kellene tenni.

1. ‚Nemzeti bank'

A polgárok megállapodhatnak és szükség esetén összeadhatják a pénzt bármely intézményhez, amely a résztvevőknek hasznára válik – tehát egy leszámítoló bankhoz is; mégpedig felállítható ez anélkül, hogy szükség lenne akár *társulásra*, akár testvériségre... elég egy kölcsönös vásárlási vagy csereígéret, egyszóval egy egyszerű szerződés. (198. old.)

A fennálló bank[141] afelé tendál, hogy közintézménnyé váljék, 1. mert olyan tőkéket használ, amelyek nem az övéi, 2. mert kiváltsága van papírpénz-kibocsátásra, s minden kiváltság köztulajdon, 3. mert idegen tőkék kamatainak élvezése és a forgalmi eszköz árának mesterséges emelése törvénytelen, ‚tehát nyereségeinek törvénytelenségénél fogva a bank arra van ítélve, hogy közintézménnyé váljék'. (199. old.) Így hát dekrétum: ‚*A bank nem állami tulajdonná, hanem közhasznú intézménnyé nyilváníttatik és elrendeltetik a társaság felszámolása.*' Mint ‚közhasznú intézmény, amelynek tőkések a saját ügyfelei' (!), senkinek sem fizet kamatot, mert a köz haszna megköveteli, hogy a pénz minél olcsóbb legyen. Ha a bank kamata a közönségé lesz, annyira le lehet szállítani, hogy csak az igazgatási költségeket fedezze, *azaz* $^1/_4$ *vagy* $^1/_2$ %-*ra.* (200., 201. old.) Ez nagyon különbözik a szocialista állami banktól és az állami hiteltől, ami nem egyéb, mint ‚demokratikus és szociális szentesítése a rablás elvének, a dolgozó kizsákmányolásának a köztársaság nevében, annak példájára és védnökségével. (201., 202. old.) Ezt kell tehát dekretálnia a nemzetgyűlésnek.

2. ‚*Államadósság*'

Ez 6 milliárd, 270 millió a kamat és 74 millió megy évente törlesztésre, tehát évi 344 millió meg 56 millló járadék és nyugdíj.

Ha a bankot forradalmasítják és a kamatlábat leszállítják, akkor az államadósság szintén alacsonyabb kamatlábra helyezhető. Akkor annuitás[142] formájában fizetnek, vagyis a fizetett 5 %-ból $^1/_4$ %-ot számítanak kamatnak, 4 $^3/_4$ %-ot pedig a tőke törlesztésének. (204., 205. old.)

3. ‚*Jelzálogadósságok, egyszerű kötelezvények*'

Évente 1200 millió kamatot fizetnek, tehát a tőke körülbelül 24 milliárd. Dekrétum: ‚Minden követelés, jelzálog, adóslevél, betéti részvény kamatát ugyanilyen rátával (mint az előbb, $^1/_2$ %-kal) rögzítik; visszafizetés csak annuitás formájában követelhető. Az annuitás a 2000 frankon aluli összegek után 10 % lesz, a 2000 frankon felüli összegek után 5 %. A nemzeti leszámítoló bank irodáinak egyik osztálya földhitelbankká válik; előlegeinek maximuma évi 500 millió lesz.' (213. old.)

4. *‚Épületek'*

Ha a kamatláb = 0, akkor a házbér is nullára csökken

(tehát a profit és a földjáradék a kamattól függ).

(218. old.) Dekrétum: ‚A bérleti díj címén teljesített minden fizetést a tulajdonra történt részfizetésként könyvelik el, a tulajdon értékét pedig a bérleti díj 20-szorosában állapítják meg'

(és a javítások?).

‚Minden határidős fizetéssel a bérlő megszerzi az általa lakott háznak és a bérbe adott, a polgárok lakhelyéül szolgáló építmények összességének arányos és osztatlan részét. Az így megváltott tulajdon fokozatosan átmegy a közösség[143] igazgatásának jogkörébe (!), s ez a megváltás tényénél fogva'

(amelyet egyáltalában nem fizet meg!)

‚átveszi a jelzálogot és az elsőbbségi jogot a bérlők tömege nevében'

(és beleegyezése nélkül?),

‚s örökre biztosítja nekik mindnyájuknak'

(szolidaritás!!!)

‚az épület önköltségi árán a lakást. A községek kölcsönös egyetértés alapján tárgyalhatnak a tulajdonosokkal a bérelt tulajdonok felszámolásáról és haladéktalan megváltásáról. Ebben az esetben, s hogy a jelenlegi nemzedék élvezhesse a bérleti díj csökkenését, az illető községek azoknak a házaknak a bérét, melyekre vonatkozólag megállapodtak, azonnal csökkenthetik oly módon, hogy a törlesztést csak harminc év alatt kell teljesíteni. – Az épületek tatarozásának, berendezésének és karbantartásának, valamint az új építkezéseknek az ügyében a községek az új társadalmi szerződés elvei és szabályai szerint fognak tárgyalni a kőművestársaságokkal, illetve az építőmunkások társulásaival. Azok a tulajdonosok, akik saját házukban maguk laknak, annak tulajdonát mindaddig megtartják, amíg azt érdekeik szempontjából hasznosnak ítélik.' (221., 222. old.)

5. *‚Földtulajdon'*

A földhitelbank forradalmasítja. ‚A földhitelbank sajátos jellege, a hitel olcsó árán és könnyűségén kívül, az *annuitások révén való megváltás.*' (223. old.) Pl. a banknak 2 milliárdnyi alaptőkéje van és évente 400 milliót kölcsönad 5 %-os annuitásos visszafizetésre. Ebből a parasztok kifizetik jelzálog-hitelezőiket és a kölcsön felvételétől számított 20 év alatt megszabadulnak az adósságoktól. ‚Öt év elteltével a 2 milliárdnyi tőke kimerülne, de a banknak a visszakapott annuitásokkal és a hitelekből eszközölt levonásokkal (?!!) lenne a pénztárában többé-kevésbé 400 millió frank összeg, amelyet újra elhelyezne. A mozgás tehát folytatódna, úgyhogy a húsz év végén a földtulajdon 4×2 milliárd, azaz 8 milliárd jelzálogot váltana át, harminc év alatt pedig megszabadulna az uzsorásoktól.' (224. old.)

Szép számítás! 1. nem látható be, hogy ‚a hitelekből eszközölt levonások' mi egyebek, mint csalások. 2. Az első évben a bank *nem* kap vissza annuitásokat; az első év végén 400 millió 5 %-át kapja, azaz 20 milliót; a második végén 800 millió 5 %-át, azaz 40 milliót; a harmadik végén 60 milliót, a negyedik végén 80 milliót, az ötödikén 100 milliót; tehát 300 milliót kapott vissza, nem pedig többé-kevésbé 400 milliót. De tegyük fel, hogy a hatodik évben 400 milliót kellene kiadnia, akkor ennek a hatodik évnek a végén csak 120 milliót kap és ennélfogva nem adhat ki 400 milliót. De ha a bankot nem 2, hanem 4 milliárddal alapították volna, tehát 10 éven át évi 400 milliót adhatna ki anélkül, hogy a visszakapott pénzekhez nyúlna, akkor is már a 13. évben kimerülne, és ebben az évben 400 helyett csak 360 milliót adhatna ki. 4400 milliós, tehát 11 évig fizetőképes alaptőke esetén 17 év alatt futna zátonyra, és csak 320 milliót fizethetne, végül 4800 millió esetén 12 éven át előlegezhetne az alaptőkéből, s azután a visszafizetésekből, és a 20. év végén 600 milliója maradna az akkor esedékessé váló, rendszeresen ismétlődő évi 400 milliós visszafizetések mellett.

Bizonyítás:
A 12. évig fizetnek a tőkéből

	Évi előleg	Évi visszafizetés	Többlet	Évi teljes egyenleg
1–12. év	4800 millió	–	–	= 1320
13. ”	400 ”	240 millió +	(1320–400)920	= 1160
14. ”	400 ”	260 ” +	760	= 1020
15. ”	400 ”	280 ” +	620	= 900
16. ”	400 ”	300 ” +	500	= 800
17. ”	400 ”	320 ” +	400	= 720
18. ”	400 ”	340 ” +	320	= 660
19. ”	400 ”	360 ” +	260	= 620
20. ”	400 ”	380 ” +	220	= 600
21. ”	400 ”	400 ” +	200	= 600
22. ”	400 ”	400 ” +	200	= 600
				stb.

soha nem növekedik. Így alapozza meg Proudhon a nemzeti földhitelbankot.

De még gyorsabban el lehet intézni a dolgot. Elrendelik:

‚Egy ingatlan használatáért teljesített minden bérfizetéssel a bérlő megszerzi az ingatlan tulajdonának egy részét, s az jelzálogot jelent számára. A teljesen letörlesztett tulajdon *azonnal a községre megy át, amely a régi tulajdonos helyébe lép*'

(miért nem lép az új tulajdonos mindjárt a jogaiba?)

‚és megosztja a bérlővel a puszta tulajdont és a nettó terméket. A községek kölcsönös egyetértés alapján azokkal a tulajdonosokkal, akik ezt kívánni fogják, tárgyalhatnak a járadékok megváltásáról és a tulajdon azonnali megtérítéséről. Ebben az esetben a községek szorgalmazására gondoskodás történik földművelők beiktatásáról (!?) és a birtokok elhatárolásáról, ügyelve arra, hogy a területek nagysága közötti különbséget lehetőleg kompenzálják (!?) a talaj minőségével, s a földbért'

(hová jutott az annuitás!)

‚a hozammal arányosítsák. Mihelyt a földtulajdon teljesen meg van térítve, a köztársaság összes községeinek egyezségre kell jutniok, hogy egymás között a talaj minőségi különbségeit, valamint a megművelés

sajátosságait kiegyenlítsék (!?). A földbérnek az a része, mely őket a területükön fekvő parcellákért megilleti, erre a kompenzációra és az általános biztosításra szolgál. Ugyanettől az időtől kezdve azokat a régi tulajdonosokat, akik, mivel tulajdonukon maguk gazdálkodnak, megtartották tulajdonosi jogcímüket, *az újakhoz hasonlítják, ugyanolyan földbért tartoznak fizetni és ugyanolyan jogokat fognak élvezni*'

(milyeneket?)

‚oly módon, hogy a fekvés és az örökösödés véletlene senkit sem hoz kedvezményezett helyzetbe, s a megművelés feltételei mindenki számára egyenlőek lesznek (!!!!). A földadót eltörlik'

(miután egy újat tettek a helyére!).

‚A mezőrendőrség funkciója a községi tanácsokra száll át.' (228. old.)

Iszonyú ostobaság.

Utána annak a kifejtése, hogy a ‚többletértékre[144] való jog', azaz a bérlő joga azoknak a javításoknak [a gyümölcseire], amelyeket a talajon végez, éppúgy nem érvényesíthető, mint ‚a munkára való jog', bármennyire népszerű mindkettő. Nagyon jogi – erkölcsi.

VI. tanulmány
‚A gazdasági erők szervezése'

Mindent szerződés útján. Szerződést kötök valamiről a szomszédommal – a szerződés az akaratomat fejezi ki. Éppúgy szerződést köthetek községem minden lakosával, községem szerződést köthet bármely másikkal, az ország összes községeivel –, ‚biztos vagyok abban, hogy az így, a köztársaság valamennyi pontján, sok millió különböző kezdeményezésre megalkotott törvény soha nem lesz egyéb, mint az ***én törvényem***'. (236. old.)

Ó Stirner!! Tehát a szerződések rendszere, körülbelül a következőképpen:

1. *‚Hitel'*

A bank révén már el van intézve, a kamatláb $^1/_2$, $^1/_4$, $^1/_8$ %-ra való leszállításával, és betetőzi minden arany és ezüst kivonása a forgalomból.

‚Ami a *személyi* hitelt illeti'

(azaz zálog nélkülit),

‚ezt nem a nemzeti banknak kell alkalmaznia, hanem a munkástársaságokban, az ipari és mezőgazdasági társulásokban kell gyakorolni.' (237, 238. old.)

2. *‚Tulajdon'*

Ezt minden szocialista[145] vagy a társult községek tulajdonának fogja fel, amikor is a paraszt társult mezőgazdasági munkás, vagy állami tulajdonnak, amelyet bérbe adnak parasztoknak. Az első forma kommunisztikus, utópisztikus, ‚halva született', ha komolyan megpróbálnák, ‚felkelésbe vinnék a parasztot' (238. old.). A második forma szintén nem alkalmazható, ez kormányzati, feudális, kincstári stb. A mellette felhozott érvek elenyésznek, mert a nettó termék

(azaz a járadék)

mint a nem-egyenlő talajminőség terméke, nem az államé, hanem ‚a mostohán ellátott földművelőké; éppen ezért kötöttünk ki felszámolási tervünkben minden termelvényfajtára arányos járandóságot, hogy kiegyenlítse a földművelők között a jövedelmeket és a termékek biztosítására szolgáljon'. (240. old.)

Azaz minden marad a régiben, a bérlő a járadékot az első 20–30 évben a régi tulajdonosnak fizeti, azután meg az általános biztosítópénztárnak, amely elosztja a rossz talajt birtoklók között. Úgyhogy ezzel rossz és jó talaj pontosan ugyanazt az értéket, vagy helyesebben ugyanazt az értéktelenséget kapja, mert hogy hogyan lehet a talajnak még egy tőkeértéke is, nem látható be. Nem látható be, mi a különbség az államnak való járadékfizetéssel szemben – különösen minthogy a községeknek szabadságában áll mindenbe beavatkozni. És ezt nevezi Proudhon

‚a járadéktól különválasztott, láncától megszabadított és rákfenéjéből kigyógyított tulajdonnak',

és azt hiszi, hogy most merő forgalmi eszközzé vált. (242. old.)

Ha a földtulajdont az állam elkobozná, 80 milliárdnyi értéket, az országban levő egész földtulajdon értékét kivonnák a forgalomból és törölni kellene a leltárból, mint ami mindenkié, azaz senkié. ‚A nemzet *kollektív* gazdagsága kétségtelenül nem veszít és nem nyer egyik esetben sem; mit számít a társadalomnak, hogy a 80 milliárdnyi ingatlan, amely az egyéni vagyonokat alkotja, szerepel-e vagy sem az összességben. De a bérlő számára, akinek kezén a mobilizált föld forgó értékké, újra pénzzé válik, egyremegy ez?' (245. old.)

Az államtól kapott bérlet rendszerében a paraszt igen hamar beiktatná magát a föld tulajdonjogába, ami könnyű lenne neki, ‚mivel a parasztok lesznek mindig a legnagyobb erő Franciaországban'. (246. old.)

Ez igen helyes és természetes, ha a nyavalyás parcellarendszer, az egyetlen, amelyet Proudhon ismer, megmarad. De akkor, Proudhon ellenére, ugyanolyan hamar jön megint a jelzálog és az uzsora is.

‚Azon könnyebbség révén, hogy a törlesztés annuitással történik, az ingatlan értéke a végtelenségig osztható, cserélhető, minden elképzelhető változásnak alávethető anélkül, hogy magát az ingatlant ez bármikor is érintené. A többi a rendőrség dolga, nekünk mit sem kell vele foglalkoznunk.' (246., 247. old.)

3. *‚Munkamegosztás, kollektív erők, gépek. Munkástársaságok'*

‚A mezőgazdasági munka kívánja legkevésbé, helyesebben utasítja el a legerélyesebben a társas formát; soha nem látták, hogy parasztok társaságot alakítottak volna földjeik megművelésére, nem is fogják látni soha. Az egység és a szolidaritás egyetlen viszonya, amely földművelők között létezhet, az egyetlen centralizáció, amelyre a falusi termelés képes... az, amely a *nettó termék kiegyenlítéséből*, a biztosítás kölcsönösségéből és főleg a *járadék eltörléséből* (!!) ered.' (247. old.)

Más a helyzet a vasutaknál, a bányáknál, a manufaktúráknál. Itt vagy bérmunka van egy tőkés parancsnoklásával, vagy társulás. ‚Minden iparnak, üzemnek vagy vállalatnak, mely természeténél fogva különféle

szakmájú munkások nagy számának kombinált alkalmazását követeli meg, az a rendeltetése, hogy dolgozók szövetségének vagy társaságának gócává váljék.' (249. old.)

A kézművességnél viszont ‚hacsak nem különös érdek okából, egyáltalában nem látom, hogy alapja lenne a társulásnak'. A mester és a munkás viszonya itt más is; ‚e két ember közül az egyik főnöknek nevezi magát, a másik munkásnak, de alapjában véve teljesen egyenlők, teljesen szabadok'!! Ilyen körülmények között több ember egy műhelyben való egyesítésének, ‚akik mind majdnem ugyanazt csinálják, csak az a célja, hogy megsokszorozza a terméket, nem az, hogy különböző képességeikkel összeműködjenek a termék lényegét illetően'. (251. old.)

Nyárspolgár, aki csak a díszműárut és a párizsi kis kézműves ipart ismeri, amelyben nincs munkamegosztás és gépek!

Szerződés a társadalom és a munkástársaságok között:

‚A társadalommal szemben, amelynek teremtménye és függvénye, a munkástársaság kötelezi magát, hogy mindig az önköltséghez legközelebb álló árakon nyújtja azokat a termékeket és szolgálatokat, amelyeket kívánnak tőle és lehetővé teszi, hogy a közönség élvezze az összes kívánatos javításokat és tökéletesítéseket. Ebből a célból a munkástársaság tartózkodik minden egyesüléstől, aláveti magát a konkurrenciának, könyveit és irattárát rendelkezésére bocsátja a társadalomnak, amely viszont fenntartja, ellenőrzési jogának szentesítéseképpen, azt a *hatalmát, hogy feloszlassa.*'

(Ki gyakorolja ezt a hatalmat?)

Ami magukat a társaság tagjait illeti:

‚A társulásban alkalmazott minden egyénnek... osztatlan joga van a társaság tulajdonához, joga van ahhoz, hogy a társaságban egymás után minden funkciót betöltsön, betöltsön minden rangot nemének, tehetségének, korának, szolgálati idejének megfelelően; nevelését, oktatását és inaskodását oly módon kell irányítani, hogy elvégezze a kellemetlen és fáradságos robotolás reá eső részét, de egyúttal a munkák és ismeretek egész sorát sajátítsa el, s érett korára enciklopédikus képességet és elegendő jövedelmet biztosítsanak neki. A funkciók betöltése választás útján történik, s a szabályzatokat a társulás tagjainak jóvá kell hagyniok. A bér arányos a funkció természetével, a tehetség nagyságával és a

felelősség fokával. A társulás minden tagja az általa teljesített szolgálatok arányában részesedik a társaság nyereségében, valamint terheiben. Mindenkinek szabadságában áll tetszése szerint kilépni a társulásból, következésképpen elszámolást kérni és jogigényeit rendezni, a társaságnak viszont jogában áll mindenkor új tagokat felvenni.' (255–257. old.)

‚Ezeknek az elveknek az alkalmazása egy átmeneti korszakban olyasmit vonna maga után, aminek... *minden igaz forradalmár örülhet, a burzsoá osztály kezdeményezését és a proletariátussal való egyesülését.*' (257. old.) A proletariátusnak hiánya van gondolkodó fejekben, a burzsoázia pedig szívesen lép társulásra vele. ‚Nincs olyan, a kereskedelmet, az ipart és megszámlálhatatlan kockázatukat ismerő burzsoá, aki ne részesítené előnyben a fix fizetést és a tiszteletreméltó állást egy munkástársaságnál az egyéni vállalkozás minden izgalmával szemben.' (258. old.)

(Ön jól ismeri őket, Proudhon úr.)

4. *‚Az érték konstituálása, az olcsóság megszervezése'*

A ‚helyes ár', a nagy kívánalom, áll: 1. a termelési költségekből, 2. a kereskedő *béréből*, illetve ‚a kártalanításból azért az előnyért, amelytől az eladó megfosztja magát, amikor a szóban forgó dologtól megválik'. (262. old.) Hogy biztosítsák a kereskedőt, biztosítani kell számára a kelendőséget. Az ideiglenes kormány mindjárt elérhette volna a kereskedelem virágzását, ha az első 10 000 ipari vállalkozónak, akik fejenként 100 000 frankig befektettek az üzletbe

(honnan vegyék, még a legnagyobb virágzásban is!),

5 % kamatot garantál. 1000 milliót fektettek volna be az iparban. ‚Tízezer kereskedelmi és ipari vállalat nem dolgozhat egyidejűleg anélkül, hogy kölcsönösen ne szolgáljanak egymás támaszául; amit az egyik termel, a másik elfogyasztja; a munka a felvevőpiac.'

(Ez a szárazföldi patkány csak a belkereskedelmet ismeri és, mint a legsekélyesebb angol tory, azt hiszi, hogy ezzel el lehet érni a nagyipar virágzását!)

Ilyenképpen az államnak nem 50 milliót, de még 10 milliót sem kellett volna fizetnie, hogy ezt a garanciát megteremtse. (266., 267. old.)

Nagyobb ostobaságot még maga Proudhon sem írt soha.

Tehát szerződések a következő alapokon:

‚Az állam, az ideiglenesen általa képviselt érdekek nevében, a département-ok és a községek a maguk lakosainak nevében... felajánlják, hogy a legelőnyösebb feltételeket kínáló vállalkozóknak szavatolnak vagy kamatot'

(azután, hogy a kamatokat eltörölték)

‚a vállalataikban befektetett tőkék és felhasznált anyag után, vagy fix díjazást, vagy – ha erre mód van – elegendő mennyiségű megrendelést. Az ajánlattevők viszont kötelezik magukat, hogy ezeket a termékeket és szolgáltatásokat, melyekre szerződnek, a fogyasztók mindenfajta kívánsága szerint szállítják, illetve teljesítik. Egyebekben szabad kezet kap a konkurrencia. A pályázók kötelesek megjelölni áraik alkotóelemeit, a szállítás módját, a vállalt kötelezettségek időtartamát, kivitelezési eszközeiket. Az előírt határidőre lepecsételt borítékban letétbe helyezett pályázatokat azután... 8 nappal, 15 nappal... az odaítélés előtt kibontják és közzéteszik. Ha egy szerződés lejár, új pályázatot kell kiírni.' (268., 269. old.)

5. ‚*Külkereskedelem, az export és import egyensúlya*'

Minthogy a vám célja a belföldi ipar védelme, ezért a kamatláb leszállítása, az államadósság és a magánadósságok felszámolása, a lakbér és földbér csökkentése, az értékek konstituálása stb. nagyon csökkenti majd minden cikk termelési költségeit és ennélfogva lehetővé teszi a vámok leszállítását. (272. old.)

Mihelyt a kamatlábat $^1/_2$ vagy $^1/_4$ %-ban szabták meg, Proudhon a vámok megszüntetése mellett van.

‚Ha holnap... a Francia Bank leszállítja leszámítolásainak rátáját $^1/_2$ %-ra, beleértve a kamatot és a jutalékot, azok a párizsi és vidéki gyárosok és kereskedők, *akik azelőtt nem részesültek a bank hitelében*, nyomban azon lesznek tárgyalásaikon, hogy megszerezzék értékpapírjait, *mert ezek az értékpapírok, névértéken kapva, csak $^1/_2$ %-ba kerülnek, a 6, 7, 8 vagy 9 % helyett, amibe a bankároknál kerül a pénz*!!!!... A külföldi

gyárosok és kereskedők szintén ezekhez folyamodnak majd. Minthogy a francia értékpapírok csak $^1/_2$ %-ba kerülnek, miközben más államok papírjai 10 vagy 12-szer annyiba (!!), az előbbit fogják előnyben részesíteni – *mindenkinek érdekében áll majd, hogy ezt a pénzt használja fizetéseknél*'!! (274. old.) Hogy több francia bankjegyük legyen, a külföldi termelők leszállítanák áruik árát és behozatalunk emelkedne. De minthogy az exportált bankjegyekkel a külföld se nem vásárolhat francia járadékokat, se nem adhatja őket újra kölcsön nekünk és nem is szerezhet jelzálogot földünkre, ez a behozatal nem árthat nekünk; ‚ellenkezőleg, nem nekünk kell majd mérsékelnünk vásárlásainkat, hanem a külföldnek kell óvatosnak lennie eladásainál'!! (274., 275. old.)

A külföldet e csodatevő francia bankjegyek beáramlása kényszerítené, hogy ugyanazt a gazdasági forradalmat, amelyet Proudhon Franciaország számára véghezvitt, magánál megismételje.

Végül felhívás a republikánus ügyvédekhez, a Crémieux-khöz, Mariekhoz, Ledrukhöz, Michelekhez stb., hogy tegyék magukévá ezeket az eszméket. Ők, a *jogeszme* képviselői hivatottak arra, hogy itt új utat törjenek. (275., 276. old.)

VII. tanulmány
‚A kormányzat feloldódása a gazdasági organizmusban'

1. *‚A tekintély nélküli társadalom.'*

Szavalás.

2. *‚A kormányzati funkciók, vallásfelekezetek kiküszöbölése.'*

Történelmi – vallásfilozófiai, költői ábrándozások. Eredmény: az önkéntes rendszer, amely Amerikában uralkodik, erről az oldalról egyenlő az állam megszüntetésével. (293–295. old.)

3. *‚Igazságszolgáltatás'*

Senkinek sincs joga egy másik felett ítélkezni, hacsak az nem tette őt bírájává és hacsak nem önmaga szabadon fogadta el a törvényt, amelyet áthágott...

és más hasonló mély vizsgálódások.

A szerződések rendszerében mindenki maga fogadta el a törvényt és ‚a demokratikus elv szerint a bírót az ítélkezése alá tartozóknak kell választaniok'

(ez az eset Amerikában);

– magánjogi ügyekben a feleknek kell döntőbírákat választaniok, akiknek ítélete minden esetben végrehajtandó.
– Akkor az állam az igazságszolgáltatásból is ki van küszöbölve. (301–302. old.)

4. ‚*Közigazgatás, rendőrség.*'
Ahol mindenki mindenkivel szerződéses viszonyban van, nincs szükség rendőrségre, ‚és az állampolgároknak és a községeknek'

(tehát éppígy a département-oknak, tehát éppígy a nemzeteknek)

‚nincs többé szükségük az állam beavatkozására javaik kezeléséhez, hídjaik stb. építéséhez, a felügyelet, a megóvás és rendfenntartás összes aktusaihoz'. (311. old.)

Más szóval, a közigazgatást nem törlik el, hanem csak *decentralizálják.*

5. ‚*Közoktatás, közmunkák, mezőgazdaság és kereskedelem, pénzügyek.*'
Mindezeket a minisztériumokat megszüntetik. A családapák választják az iskolamestereket. Az iskolamesterek választják a felsőbb oktatási hatóságokat, egészen a legfelsőbb akadémiai tanácsig. (317. old.) A felsőbb, elméleti oktatást összekötik a szakmaival; amíg el van választva a tanonckodástól, addig természeténél fogva arisztokratikus, addig az uralkodó osztálynak és az elnyomott osztály feletti hatalmának erősítését szolgálja. (318–319. old.)

Egészében véve ezt az elméleti oktatást is nagyon szűken, a munkamegosztásba beleragadva fogja fel, ugyanúgy, mint a tanonckodást a munkástársaságoknál.

Egyébként „semmi kifogásom az ellen, hogy a köztársaságban legyen egy központi hivatala a tanulmányoknak, egy másik a manufaktúráknak és a művességeknek..."

Csak a minisztert és a francia centralizációs rendszert kell eltávolítani. (319. old.)

A közmunkák minisztériumának nem szabad léteznie, mert kiküszöbölné a községek és département-ok és a munkástársaságok kezdeményezését.

Tehát itt is angol-amerikai rendszer, szociális csomagolásban. (320–321. old.)

A mezőgazdasági és kereskedelmi minisztérium merő élősdiség és korrupció. Bizonyíték: a költségvetése. (321–324. old.)

A pénzügyminisztérium magától elesik, ha nincsenek többé pénzügyek, amelyeket igazgatni kell. (324. old.)

6. ‚*Külügyek, háború, haditengerészet.*'

A külügyek elesnek a forradalom szükségszerű egyetemességével. A nemzetek decentralizálódnak, és részeik úgy érintkeznek szomszédaikkal, mintha ugyanahhoz a nemzethez tartoznának. A diplomácia és a háború a végét járja. Ha Oroszország be akar avatkozni, akkor forradalmasítják Oroszországot. Ha Anglia nem hajlandó beadni a derekát, akkor forradalmasítják Angliát, és ezzel megszűnik a nehézség. A forradalmasodott nemzeteknek ugyanaz az érdekük, mert a politikai gazdaságtan, akárcsak a geometria, minden országban ugyanaz. ‚*Nincs orosz, angol, osztrák, tatár vagy hindu politikai gazdaságtan, mint ahogy nincs magyar, német vagy amerikai fizika vagy geometria.*" (328. old.)

‚Epilógus'

Merő szavalás. Közte a következő telitalálat, amely az anarchia egész épületét igen mulatságosan halomra dönti

A gazdasági rendszerben ‚a tapasztalat által támogatott ész feltárja az embernek a természet és a társadalom törvényeit, s azután azt mondja neki: Ezek magának a szükségszerűségnek a törvényei; senki ember nem csinálta őket, senki nem kényszeríti rád őket... Ígéred-e, hogy tiszteletben tartod testvéreid becsületét, szabadságát és vagyonát? Ígéred-e, hogy soha nem sajátítod el, sem erőszakkal, sem csalással, sem uzsorával, sem üzérkedéssel másnak a termékét vagy birtokát? Ígéred-e, hogy soha nem hazudsz és nem csalsz, sem bíróságon, sem kereskedelemben, sem semmilyen ügyletedben? Szabadságodban áll elfogadni éppúgy, mint elutasítani ezt. *Ha elutasítod, a vadak társadalmának része leszel; elhagyva az emberi nem közösségét, gyanússá válsz; semmi nem védelmez. A leg-*

csekélyebb inzultusra bárki megüthet, és nem érheti más vád, mint hogy feleslegesen kegyetlenkedett egy vadállattal. Ha ellenben esküt teszel a szerződésre, a szabad emberek társadalmának része leszel. Valamennyi testvéred kötelezettséget vállal veled szemben, hűséget, barátságot, segítséget, szolgálatokat, cserét ígér neked. Ha szerződésszegés történne az ő részükről vagy a tiédről – hanyagságból, haragra lobbanásból, rossz szándékból –, felelősek vagytok egymásnak a kárért, valamint a botrányért és a biztonság hiányáért, amit okoztatok; ez a felelősség az esküszegés súlyosságától vagy a visszaeséstől függően elmehet a kiközösítésig *vagy a halálbüntetésig.*' (342–343. old.)

Következik az új szövetség esküformulája

‚a lelkiismeretére, testvérei előtt és az emberiség előtt'.

Végül elmélkedés a dolgok mostani állásáról.

A paraszt kívül áll a politikán, a munkás ugyancsak, de mindkettő forradalmi. A burzsoá, akárcsak ők, az érdekeit követi és szintén keveset törődik a kormányformával. Ő ezt naivan úgy nevezi, hogy ‚konzervatívnak lenni és semmiképpen nem forradalmárnak. A kereskedő, a gyáros, a manufaktúrás, a földművelő birtokos... ezek az emberek élni akarnak, mégpedig jól élni; lelkük mélyéig forradalmárok, csak hamis cégér alatt keresik a forradalmat'. Azonkívül megrémítette őket a szükségszerűség, amellyel a forradalomnak kezdetben ‚a proletariátus sajátos álláspontjára' kellett helyezkednie; ‚most ez a kérdés túlságosan világos ahhoz, semhogy az ilyen szakadás'

(burzsoák és proletárok között)

‚továbbra is fennálljon'. (347. old.) A hitellel és az $^1/_4$ %-os kamattal forradalmár lesz majd a burzsoázia, ez nem rémíti meg.

Befejező szavalás Cavaignachoz és Ledru-Rollinhez:

ha azt mondják, hogy ‚a köztársaság fölötte áll az általános választójognak', ez azt jelenti: ‚a forradalom fölötte áll a köztársaságnak'.

A megírás ideje: 1851 augusztus – október
Eredeti nyelve: német és francia

Karl Marx

Klapka tábornok[146]

Klapka tábornok itt következő programját, amelyet megbízható forrásból kaptunk, arra szánták, hogy átadják Kossuthnak, amikor Londonba érkezik. A program mutatja, mennyire megrendült Kossuth tekintélye a jelentősebb hívei között. A következőket mondja:

Politikai program

Minthogy egy időre, s talán hosszúra, eltávozom minden politikai tevékenység porondjáról, és hogy elveimet és nézeteimet ne értelmezzék tévesen, ezennel kijelentem barátaimnak:

1. Ne legyen semmiféle diktatúra sem hazánkban, sem határain kívül, amíg a nemzet akarata nem dönt efelől.

2. Honfitársaim többségének és saját meggyőződésemnek hódolva tisztelt polgártársunkat, Kossuth Lajost a magyar menekültegylet fejének ismerem el, de egyszersmind kijelentem, hogy a kormányzói poszthoz és címhez való ragaszkodását forradalmi tevékenységünk alapelvével teljesen összeegyeztethetetlennek, ügyünkre nézve igen károsnak tartom.

3. Külföldi tevékenységünket illetően:

a) Az ügyek irányítására a megnevezett vezető mellett még néhány tag, akiket az egész emigráció választ meg, alkosson vele együtt Központi Bizottságot.

b) A magyar ügy népszerűségének kihasználása révén befolyt pénzsegélyek elosztásánál ne személyi kapcsolatok szolgáljanak vezérfonalul, hanem csakis az a körülmény, hogy az illető hű fia-e a hazának, hogy mit tett a hazáért és hogy egyáltalában jogosult-e támogatásra. Ennek megfelelően azokat a pénzeket, amelyeket a Központi Bizottság egyének segélyezésére szán, bizottságok, amelyeket maguk a vo-

natkozó menekült-testületek választanak, kezeljék pártatlanul és a nyilvánosság előtt.

Belföldi tevékenységünket illetően:

Mihelyt Magyarország meg tudja kezdeni az élethalálharcot zsarnokai ellen, azok, akik akkor a közügyek élén állnak majd, legyenek kötelesek a lehető legrövidebb időn belül az általános választójog alapján egybehívni egy alkotmányozó nemzetgyűlést mint egyedüli forradalmi hatalmat és a kormány csak e gyűlés következménye legyen.

4. Minthogy nem lehet feladatunk beavatkozni a nemzet jövendő képviselőinek tevékenységébe és hazánk számára már most kidolgozni egy alkotmányt, csupán azokat az elveket jelölhetjük meg, amelyektől a hon jövendő virágzását, feltámadását, erejét, jólétét és valamennyi nemzetiség egységes, felbonthatatlan szövetségének biztosítékát várjuk; ezek az elvek pedig – ha ezenfelül számolni akarunk nemzetünk szellemével és múltjával – szabadság, egyenlőség és testvériség, egyenlően alkalmazva mind egyénekre, mind nemzetiségekre.

Ezek az én személyes elveim. – De minthogy a gondviselés, tekintet nélkül a mi kisszerű okoskodásunkra, sokszor éppen ott nyilvánítja döntő befolyását a nemzetek sorsára, ahol a legkevésbé várják, és minthogy felfogásom szerint Magyarország jövendő alkotmányának kérdése jelenleg csak másodrendű a nemzeti létünket teljesen pusztulással fenyegető osztrák iga lerázásához képest, amely a fő és életbevágó kérdés, kijelentem, hogy kardommal és befolyásommal szolgálni fogom bármely olyan külföldi hatalmat, amelynek célja az osztrák ház megdöntése és ezzel összekapcsolva Magyarország függetlenségének és állami létének helyreállítása.

1852 április.

Klapka György
tábornok

A fenti programból igen jól meg lehet ítélni Klapka jellemét. Két szék között fogódzkodik, nagyon szeretne önállónak és erélyesnek látszani, de nincs elég ereje hozzá. Természetes ösztöne erősebb, mint az akarata. Kossuthot akarja is meg nem is. Az egyik kezével simogatja, a másikkal arcul üti, de selyemkesztyűt húz, hogy lágyabban érje. Klapka megfeledkezik arról, hogy a pofon, akár kesztyűs kézzel adták, akár nem, mindig pofon marad és hogy az olyan hiú, ingerlékeny, becsvágyó ember, mint Kossuth, a kis sértést éppúgy nem felejti el, mint a nagyot. Ingatag, önállótlan embereknek, amilyen Klapka, mindig az a balszerencséjük, hogy mindent csak

félig tesznek. Klapka ezzel a programmal politikai kiskorúságát nyilvánítja ki, sőt befejező mondata az ügyetlenség, óvatlanság bélyegét viseli magán. Klapka megfeledkezik arról, hogy sokszor egy rosszkor kimondott szó elegendő egész tervek elárulásához. Kívánjuk Klapkának, a tábornoknak, hogy ne kerüljön olyan helyzetbe, amelyben meg kell bánnia a diplomata Klapka ügyetlenségét.

General Klapka

A megírás ideje: 1852 május első fele

[Karl Marx]

Careyről[147]

Amerikában, ahol a társadalmi ellentétek ma még sokkal fejletlenebbek, mint a gyökerekig aláásott Európában, ez az elmélet a közgazdász Careyben találta meg képviselőjét.[148] Konzervatív polgári (az újabb angol iskola álláspontjából kiinduló) ellenfele is akadt már *Wayland* professzor személyében. „A politikai gazdaságtan elemei" című könyvét[149] New England legtöbb főiskoláján tankönyvül vezették be, Carey híveinek nagy bosszúságára.[150]

Carey fő érdeme az, hogy valóban létrehoz egy sajátságos, közvetlenül az amerikai talajból, idegen elem belevegyülése nélkül sarjadt terméket. A tudománya egyáltalán nem egyetemes természetű, ez tiszta *jenki tudomány*. Azt próbálja kimutatni, hogy a polgári társadalom *gazdasági* feltételei nem a harc és az antagonizmus, hanem ellenkezőleg, a társulás és a harmónia feltételei. (Ez nagyon szép elméletben, a gyakorlatot hozzá a modern gyárvárosok szolgáltatják!) Ezek a gazdasági feltételek a következőkre oszlanak:

1. *járadék*, a földtulajdonos osztályrésze,
2. *profit*, a tőkés osztályrésze,
3. *munkabér*, a munkás osztályrésze a kész termék értékében.

Mint látjuk, Carey túlságosan tapasztalt, semhogy, mint például a philadelphiai újdonsült római ifjak[151], vagy előttük s. v.* Heinzen, az osztályok létezését *politikai* kiváltságok és monopóliumok létezéséhez kösse és ezért úgy vélje, hogy a nagy francia forradalom feltétlenül improvizálta és örök időkre szabadalmazta a társadalmi harmóniát.[152] Carey, ellenkezőleg, a gazdasági tényeknek gazdasági okait keresi, eközben persze nem megy túl a még homályosan kirajzolódó, elmosódó, cseppfolyós amerikai osztályviszonyokon. Ezért csak azt bizonyítja be, hogy számára a társadalom fejlődésének egy *átmeneti pontja* a társadalom életének *normális viszonya*. A leg-

* – salve venia – engedelemmel legyen szólva – *Szerk.*

jellemzőbb Carey iskolájának az angol közgazdászok elleni polémiája. *Ricardót*, a burzsoázia klasszikus képviselőjét és a proletariátus legsztoikusabb ellenfelét mint olyan embert támadja, akinek műve fegyvertár anarchisták, szocialisták, egyszóval a „polgári rend minden ellensége" számára. Ugyanolyan fanatikusan, mint Ricardót, üldözi a modern polgári Európa valamennyi többi vezető közgazdászát is és a burzsoázia e közgazdasági heroldjainak szemére veti, hogy részekre szaggatják a társadalmat és a polgárháborúhoz kovácsolnak fegyvereket, amikor cinikusan bebizonyítják, hogy a különböző osztályok gazdasági alapzatai feltétlenül egy szükségszerű és egyre növekvő antagonizmust idéznek elő az osztályok között.

A francia Bastiat a szabadkereskedelem feltétlen híve; a philadelphiai római ifjak hivő együgyűséggel szajkózzák utána a „szabadkereskedelem áldásait". Maga Carey mint szabadkereskedő kezdte gazdaságtani pályafutását, s abban az időben olykor jó vicceket sütött el, például a polgári Franciaországot Kínához hasonlította, védővámos hajlamai miatt.[153] Ahogy a szabadkereskedelem híveinél szokásos, a társadalom minden disszonanciáját annak tulajdonította, hogy az állam alkalmatlanul beavatkozik olyan vállalkozásokba, amelyek a magániparra stb. tartoznak. Ez teljesen jenki dolog volt, tetőtől talpig jenki. Most Carey úr savanyú lett, a francia Sismondival együtt sóhajtozik és siránkozik Anglia centralizáló nagyiparának pusztító hatásai miatt, szerinte ez a nagyipar idézi elő a társadalomban a „rossz elvet".[154] Eltekintve attól, hogy Carey az ipar romboló hatásaiban egyáltalán nem veszi észre a *forradalmi*, átalakító mozzanatot, mégiscsak túlságosan jenki ahhoz, hogy az ipart mint olyant tegye *felelőssé*, ami az okoskodásából folyó egyetlen helyes következtetés volna. Az angolokat személyileg teszi felelőssé iparuk hatásaiért, nem is beszélve arról, hogy Ricardót viszont felelőssé teszi Angliáért. Ennek az ellentétnek a rabjaként szükségképpen fokozatosan egyre inkább belesüllyed a kispolgáriságba, a mezőgazdaság és manufaktúra hajdan volt, de rég kiszorított patriarchális társításába.

Carey és hívei jenki elmessége mármost a következő: azzal az ürüggyel, és, elismerhetjük, azzal a jó szándékkal és meggyőződéssel is, hogy „a legszámosabb és legszenvedőbb osztály" érdekében lépnek fel, dobják oda a kesztyűt az angol burzsoáziának. Sismondi úgy tette ezt, hogy elvetette a *modern ipart* és visszasóvárogta a *régi manufaktúrát*; ők viszont úgy teszik, hogy ma a védővámot prédikálják. Ennélfogva alapjában véve, minden filantróp frázisuk ellenére csupán mesterségesen *meg* akarják *gyorsítani* az *ipari burzsoázia* ***angol*** fejlődését *Amerikában*. Filantróp-utópisztikus módja ez az Anglia és Amerika közötti konkurrenciaharcnak, ennek a jelen-

kor politikai gazdaságtana számára szerfölött érdekes jelenségnek. A gazdaságtan zseniális oldala itt a legragyogóbban megmutatkozik.[155]

Az Amerika és Anglia közötti konkurrenciaharcban ugyanis az utóbbi, mint látjuk, egyre inkább Velence, Genova és Hollandia helyzetébe szorul, amelyek, miután kereskedelmi hatalmi monopóliumuk megtört, mind kénytelenek voltak kamatra kölcsönözni tőkéjüket. Genova és Velence segítette Hollandia felemelkedését, Hollandia látta el Angliát tőkével és most Anglia kénytelen ugyanígy tenni az Amerikai Egyesült Államokkal kapcsolatban. Csakhogy ma ebben az átalakulásban az összes arányok óriásibbak, mint akkor. Anglia helyzete különbözik azon országok helyzetétől abban, hogy ezeknél az uralkodó mozzanat a kereskedelem monopóliuma volt, melyet könnyű megtörni, ellenben Anglia egyszersmind az ipar monopóliumát is birtokolja, amely természeténél fogva szívósabb. Másrészt viszont az angol burzsoázia oly kolosszális mértékben túl van telítve tőkével, hogy kénytelen mindkét világrészben vasutakat építeni, tőkét fektetni a berlini gázvilágításba, a bordeaux-i szőlőkbe, orosz gyárakba és amerikai gőzösökbe. Mindez anyagot szolgáltat ahhoz az igen érdekes megfigyeléshez, hogy az angol középponti tőke által gyakorolt vonzóerő szükségképpen kiegészül egy centrifugális erővel, amely ezt a tőkét a világ minden zugába kisugározza. Jön egy forradalom – és az angolok mindezeket a közlekedési utakat és termelő gépeket ingyen hozták létre az európai kontinens számára. Amerika nem vár forradalmakra; számláját konzervatív polgári úton rendezi, úgy, hogy időről időre a csőd révén számolja fel Angliának való tartozásait. Ez az egyik titka gyors felemelkedésének, szabályszerű jelenség, éppúgy, mint a vasúti és gőzhajó-szerencsétlenségek. Ugyanaz a nemtörődömség, ugyanaz a tomboló termelési szédület, amely lehetővé teszi, hogy életre hívjanak tízezreket, akik más körülmények között soha nem jönnének világra, hidegvérrel juttat százakat meg százakat a gőz által korai halálra. Az egyik csupán kiegészítése a másiknak. *A tőkés társaságok vagyonának gátlástalan megsokszorozása az emberéletek teljes semmibevételével!* – ez a kommentár „az egyéniség angolszász győzelméhez"![156]

A megírás ideje: 1852–1853

A megjelenés helye: „Die Reform", 1853 szeptember 17. és 21. (49. és 50.) sz.

Aláírás: A. C.

[Karl Marx]

David Urquhart[157]

A legutóbbi gőzhajóval hozzánk érkezett angol újságok egyikében meglepetéssel látjuk, hogy D. Urquhart urat, akit az utóbbi időben többször is mint az angliai oroszellenes gyűlések agitátorát említettek, *Oroszország szolgálatában álló eszköznek* nevezik.[158] Ezt a képtelenséget csak a „szabad szlávság" ármánykodásaival magyarázhatjuk, hiszen Urquhartot egész Európa mind a mai napig csupán mint az oroszok megrögzött, szinte mániákus ellenségét és a törökök barátját ismerte. Sőt bebizonyosodott, hogy az oroszok megpróbálták megmérgezni, amikor követségi titkár volt Konstantinápolyban. Ezért mondanunk kell néhány szót arról a férfiúról, akinek neve közszájon forog, de akinek jelentőségéről szinte senki sem tud számot adni magának.

Urquhart szisztematikusan *egyetlen* rögeszmén lovagol. Húsz éven át *sikertelenül* denunciálta Palmerstont és az oroszok furfangjait és ravaszkodásait, ezért természetesen félbolonddá kellett válnia, mint mindenkinek, akinek *egy* bizonyos helyes eszméje van, de ennek a világban nem tud érvényt szerezni. Hogy Palmerston és diplomáciája mind a mai napig tartani tudta magát, ezt Urquhart a whigek és toryk civódásaival magyarázza, ami részben, de félreérthetetlenül csak részben, igaz is. A mai angol parlamenttel szemben, amely minden dolgot nem a maga érdeme szerint becsül, hanem csakis a „kormányon lét" vagy az „ellenzékben lét" mércéjével mér, ő más menekvést nem lát – hiszen született konzervatív –, mint egyfelől a királyi előjogok megerősítését, másfelől pedig a *helyi, municipális önkormányzatot.* Hogy Oroszország ellen frontot lehessen alkotni, azt kívánja, hogy a Nyugat képezzen éppoly tömör, egyöntetű tömeget, amilyen az orosz. Ezért *tudni sem akar pártokról* és minden centralizációs törekvésnek esküdt ellensége. Minthogy az eddigi forradalmak 1848 óta pillanatnyi hatásukban mind Oroszország haladásának kedveztek, Urquhart őrült módon ezt az eredményt *eredetileg* az orosz diplomácia fejében született *célnak* tekinti, Urquhart elképzelésében tehát az orosz ügynökök a

forradalmak titkos főkolomposai. Minthogy a konzervatív régi rendszer keretében *Ausztria* a közvetlen ellensúlya Oroszországnak, Urquhart előszeretettel viseltetik Ausztria iránt, és ellenszenvvel mindazon tényezők iránt, amelyek veszélyeztethetik Ausztria nemzetközi hatalmát. Ellentétben egyrészt az orosz, másrészt a forradalmi nivellálódással, görcsösen ragaszkodik a népek individualitásához és különös sajátosságához. Az ő szemében tehát a zsidók, a cigányok, a spanyolok és a mohamedánok, a cserkeszeket is beleértve, a négy legpompásabb nép, mert nem kezdte ki őket Párizs és London sekélyessége (vulgarizmusa). Mindebből látható, hogy történetfelfogása szükségképpen igen szubjektív természetű; az ő szemében a történelem többé-kevésbé a diplomácia kizárólagos műve. Ami az objektív, a materialista történetfelfogást illeti, úgy véli, hogy ez ugyanaz, mintha a bűntetteket nem vinnék a törvényszék elé, hanem törvényekké általánosítanák. Urquhart, mint egyik kritikusa mondja róla, „tiszteletre méltó, nyakas, igazságszerető, lelkes, az erős előítéletekben felőrlődő, tökéletesen oktalan öregúr".

Minthogy azonban csak *egyetlen* feladata van az életben, a harc Oroszország ellen, amelyet monomániás éleslátással és sok szakértelemmel vív, mindez mit sem árt. Az *egyetlen* életfeladat lovagja szükségképpen újra csak „búsképű nemes lovag", s még Sancho Panzákban sem szenved hiányt, sem itt, sem Európában. E válfajnak egy módosult példánya öltött testet „A.P.C."-ben, a „Tribune" londoni ABC-lövészében.[159]

A megírás ideje: 1853 november 20.

A megjelenés helye: „Die Reform", 1853 december 19.
(112.) sz.

Karl Marx

Brit pénzügyek – A prestoni zavargások[160]

London, 1854 március 31. péntek

A jövedelemadó-törvényt elfogadták. Sir G. Pakington nyíltan és helyesen beszélt ellene, bár unalmasan, megjegyezve, hogy a Kékkönyvek és a titkos és bizalmas levelezés nemrég történt közzététele[161] egészen új fényt vet a pénzügyminiszter múltbeli pénzügyi politikájára. Gladstone úr békeköltségvetést terjesztett elő 1853 április 18-án, amikor nyilván teljesen bizonyos volt abban, hogy küszöbön áll a háború.[162] Három nappal a beszámolója előtt a koalíció[163] azt a hírt kapta Rose ezredestől, hogy „Mensikov herceg megpróbált a nagyvezírtől – mielőtt tudatta volna vele küldetésének és követeléseinek jellegét – formális ígéretet kicsikarni arra vonatkozóan, hogy nem fedi fel ezeket a brit és a francia képviselőknek".[164] A titkos levelezés révén a koalíció értesült a császár* azon szándékáról is, hogy megölje a beteg embert, nehogy kicsússzon a kezéből.[165] Ennek az értesülésnek a birtokában a kenetteljes puseysta[166] tovább megy és így fordul a Házhoz: „Ha Önök elfogadják a jövedelemadót hét évre, én az első két évre fontonként csak 7 pennyt fogok kérni Önöktől; a következő két évre fontonként 6 pennyt kérek, s az utolsó három évre csak fontonként 5 pennyt, s utána a jövedelemadó megszűnik."

A jövedelemadót, mint olvasóink emlékeznek[167], Gladstone úr a háború erős gépezetének mondotta, amelytől a békeidőkben meg kell szabadulni. Ezt annak tudatában jelentette ki, hogy a háború csaknem elkerülhetetlen és hogy mielőtt egy év eltelne, meg kell kétszerezni a fontonként 7 penny adót. Most fontonként 1 sh. 2 pennyre rúg. Ha valaki azt mondaná nekem, hogy a túl aggályos pénzügyminiszter áltatta magát az ügyek állását illetően, azt válaszolom, hogy csupán múlt hétfőn** az államadóssági kötvények estek, mert a tőzsdeügynökök szerint a titkos okmányok közzététele kétség-

* I. Miklós. – *Szerk.*

** 1854 március 20. – *Szerk.*

bevonhatatlanul bebizonyította, hogy a cárnak eltökélt szándéka terveinek megvalósítása, és legpozitívabb kijelentéseiben sem lehet bízni. Az „összes tehetségek kabinetjének" tagjairól fel kell tételezni legalább annyi éleslátást, mint az értéktőzsde tagjairól.

Ugyanakkor, amikor a koalíció *Duns Scotus*-a, a Doctor Subtilissimus[168] előterjesztette pénzügyi tervét az államadóssági kötvények konvertálására, ilyenképpen, a kapott figyelmeztetések ellenére, előkészítette, hogy a kincstár éppen a „katasztrófa" pillanatában üres legyen. Az állampénztár egyenlege az említett években a következő volt:

1844 – 6 254 113 £	1849 – 9 748 539 £
1845 – 8 452 090 "	1850 – 9 [245 676] "*
1846 – 9 131 282 "	1851 – 8 [381 637] "
1847 – 8 457 691 "	1852 – 8 [841 822] "
1848 – 8 105 561 "	

1853 elején Gladstone úr kitervelte, hogy 4 485 230 £-re csökkenti, és hamarosan egyáltalán nem lesz egyenleg, mert ez az elmés *pénzügyi szakértő* kénytelen visszaváltani a South Sea kötvények[169] hátralevő részét 100 £-jével, holott a tőzsdén aligha lehet eladni őket 85 £-ért.

A koalíció e pénzügyi politikája teljes összhangban van diplomáciai politikájával, amely „megköszöni" a cárnak, hogy bizalmasan közölte vele felosztási terveit, parlamenti politikájával, amely a Házzal mindig az ellenkezőjét közölte a birtokában levő értesülésnek, és katonai politikájával, amely tétlenségre kényszerítette Omer pasát, amíg a cár be nem fejezte inváziós előkészületeit, amely a csapatokat gőzhajókon küldi, a lovakat pedig vitorlásokon, a tiszteket visszatartja Londonban, a katonákat pedig partra szállítja Konstantinápolyban, s úgy véli, hogy minden egyéb hely közül nem Odesszát vagy a Krímet, Finnországot vagy a Duna torkolatát vagy bármely az oroszokat veszélyeztető pontot célszerű elfoglalni, hanem Konstantinápolyt, nem azért, hogy megsemmisítsék a Kozákot**, hanem hogy ebben a súlyos válságban mind a muzulmán, mind a bizánci papokat megtanítsák a nyugati törvényre és polgári egyenlőségre.

Az ír képviselők erős ellenzése dacára a Ház úgy látszik akként határozott, hogy áttér Chambers úr indítványára és bizottságot nevez ki az apáca-

* *A „New York Tribune"-ban olvashatatlan számokat Pakingtonnak a „Times" 1854 március 31-i számában megjelent beszéde alapján közöljük. – Szerk.*

** I. Miklós. – *Szerk.*

kolostorok üzelmeinek és háztartásának megvizsgálására. A fő ürügy, amelyre Chambers úr indítványa támaszkodik, a leányok elzártsága, akiket erőszakkal távol tartanak természetes és törvényes oltalmazóiktól. Az angol burzsoázia elborzad attól az eshetőségtől, hogy leányokat elrabolnak kolostorok számára, de igazságszolgáltatása, mint egy újabb eset mutatja, tehetetlenné válik, amikor arisztokraták kéjvágyának vagy gyapotlordok szeszélyének kielégítésére rabolnak el leányokat. Múlt héten egy tizenhat éves leányt elcsábítottak szüleitől, egy lancashire-i gyárba csalták, és éjjel-nappal ott tartották, ott kellett aludnia és étkeznie, bezárták, mint egy börtönbe. Amikor apja felfedezte, mi történt gyermekével, nem engedték, hogy meglátogassa, hanem a rendőrség kiűzte a gyárból. Ebben az esetben megsértették a gyári törvényt, a személyes szabadság jogát, azt a törvényt, amely az apára bízza kiskorú gyermeke felügyeletét, semmivé tették a *Habeas corpus* jogát. Durva és felháborító emberszöktetést követtek el. De hogyan cselekedtek a rendőrbírák ebben az ügyben, amikor a kétségbeesett apa hozzájuk fordult jogorvoslatért? Válaszuk ez volt: „Semmit sem tehetünk."

Thomas Duncombe úr benyújtott egy petíciót, amelyet egy nap alatt Preston városának több mint 7600 lakosa írt alá, azt panaszolva, milyen módon kezelik e város helyi hatóságai a béke és a rend fenntartására vonatkozó törvényeket. Kijelentette, hogy mindjárt a húsvéti szünet után vizsgálóbizottságot fog indítványozni e kérdésben.

„A prestoni agitátorokat, a sztrájk nagy bujtogatóit – azokat az embereket, akik olyan igénnyel léptek fel, hogy a királyság egy új rendjét alkotják és nevelőapái a Munkásparlamentnek[170], végre megállították. Mintegy tucatjukat letartóztatták és a helyi hatóságok előtt összeesküvés vádjával kihallgatták; óvadék ellenében szabadlábra helyezték és a liverpooli esküdtek elé állították őket."

E szavakkal ismertet a „Morning Post"[171] egy eseményt[172], amelyről korábban egy másik sürgős ügy miatt nem írhattam. A vezetők elleni vád azon alapul, hogy a munkáltatók megbízottakat küldtek Manchesterbe és rábeszéltek embereket, hogy Prestonba menjenek. Többségük ír volt. A vasútállomáson várták őket, ahol a nyomor és a szerencsétlenség látványát nyújtották. Mintegy 54-et közülük rávettek, hogy menjenek a Farmer's Arms-ba[173], ahol egész nap étkeztették őket, s miután beleegyeztek, hogy hazatérnek, este 15 000 ember kísérte őket éljenezve a vasútállomásra. A vállalkozók hetet ezek közül feltartóztattak és visszavittek Prestonba, hogy Cowell úrra és társaira összeesküvést bizonyítsanak. Nos, ha megvizsgáljuk az ügy valódi tényeit, nem kétséges, hogy kik az igazi összeesküvők.[174]

1847-ben a gyapotlordok leszállították a béreket, azzal az ünnepélyes

ígérettel, hogy helyreállítják őket, mihelyt az üzlet fellendül. 1853-ban, a virágzás évében nem voltak hajlandók megtartani a szavukat. Négy gyár munkásai sztrájkba léptek, a munkában maradók pedig járulékaikkal támogatták őket. A tulajdonosok ekkor összeesküdtek, hogy bezárják gyáraikat, és mindegyikük 5000 £ kötelezettséget vállalt az összeesküvés érvényre juttatása érdekében.[175] A munkások ekkor a többi lancashire-i városhoz fordultak támogatásért, s meg is kapták ezt. A munkáltatók megbízottakat küldtek a többi város gyapotlordjaihoz, hogy meggyőzzék és felbújtsák őket, zárják ki munkásaikat, s törekvésük sikerrel járt. Nem érve be ezzel, nagyszabású aláírásgyűjtést kezdtek a munkások aláírásainak ellensúlyozására. Amikor látták, hogy mindezen erőfeszítéseik hasztalanok, közel s távolba elküldték ügynökeiket, hogy munkásokat és családjukat, varrónőket és Anglia és Írország dologházaiból való pauperokat arra ösztönözzenek, menjenek Prestonba. Amikor azt látták, hogy a többlet kívánságaikhoz képest nem elég gyorsan özönlik, megpróbálták rendzavarásra provokálni a népet. Arcátlanságukkal bőszítették őket. Megtiltották, hogy a Marshban gyűlésezzenek, de a nép gyűléseket rendezett Blackstone Edge-ben és más tiltott helyeken. Száz új rendőrt alkalmaztak, polgárőröket eskettek fel, riasztották a tűzoltóságot, katonaságot tartottak fegyverben, s odáig mentek, hogy lázadás provokálására felolvasták a Riot Act-et[176]. Ilyen volt a tulajdonosok összeesküvése, de minden próbálkozásukat meghiúsították. E tények ellenére összeesküvés vádját emelték – nem a tulajdonosok, hanem a munkások ellen. Azonkívül egy külön eset miatt is az összeesküvési törvény érvényes a tulajdonosokra. Az egyik gyár munkásai felvették a munkát. Mind a tulajdonosok bizottsága, mind a munkások bizottsága magyarázatot követelt. A munkások olyan értelmű falragaszt tettek közzé, hogy egy bizonyos szintű fizetés feltételével álltak munkába. A tulajdonosok bizottsága eljárással fenyegette a gyár tulajdonosát*, hogy fizessen 5000 £ büntetést a tulajdonosok sztrájkjának támogatására vállalt kötelezettség értelmében. Erre a gyártulajdonos mondott valamit, ami, teljes ellenkezője lévén a munkások nyilatkozatának, valamennyi tulajdonost visszavonulásra késztetett. Ha ez az 5000 £-es kötelezettségvállalás a törvény értelmében összeesküvés volt, a behajtásával való fenyegetőzés még inkább az. De ez még nem minden. A munkások vezetői elleni vádiratot a prestoni rendőrbírák összeesküvése hozta létre. Maga a „Times" szerint a bírák, tanúvallomást gyűjtve, úgy szerezték meg azt, hogy újabb rabszolgáikat[177],

* John Swainson. – *Szerk.*

a városháza nyilvánosságától félve, kocsin a tanácstermükbe hozatták, hogy ott előkészítsék vallomásukat és, az éj csendjében, rávessék magukat kiszemelt áldozataikra.

E lancashire-i kis Napóleonok reményeit azonban meghiúsította a munkások józan esze, akik nem hagyták magukat rendzavarásra provokálni, sem a prestoni parvenük diktátumaitól megfélemlíteni.

Szerda este Londonban a St. Martin's Hallban, Long Acre, nyilvános gyűlést tartottak, hogy a főváros munkásosztályának módja legyen kinyilvánítania véleményét a prestoni munkáltatók viselkedéséről. Az itt következő két határozatot egyhangúlag fogadták el:

„Minthogy Anglia jelenlegi lordkancellárja, amikor Rolfe báró* volt, bírói minőségében így értelmezte a törvényt:

Amikor csupán az a cél, hogy meggyőzzenek embereket, hogy a saját érdekükben csak bizonyos bérért dolgozzanak, bizonyos feltételek között pedig ne dolgozzanak, s békés úton törekednek e célra, ez nem törvénytelen;

minthogy a prestoni munkások harminc héten át küzdöttek munkáltatóikkal, s ezen egész idő alatt a legbékésebben és a rendet megtartva viselkedtek;

minthogy e tények ellenére a munkások bizottságának négy** tagját a kiszálló liverpooli esküdtbíróság elé állították összeesküvés vádjával, holott sem erőszakot, sem megfélemlítést nem bizonyítottak rájuk, sőt még csak nem is vádolták őket ilyennel;

ezért e gyűlés véleménye szerint a prestoni gyárosok és rendőrbírák magatartása megrovást érdemel; vétkesek hatalom megengedhetetlen bitorlásában; megsértették a törvény előtti egyenlőséget és a személyi szabadságot; s az ilyen eljárást a népnek egyhangúlag el kell ítélnie.

Minthogy az Egyesült Királyság egész munkásosztályának rokonszenvét és segítségét az igazság oltalmazására és a jog fenntartására kell fordítani, e gyűlés kötelezi magát, hogy rendkívüli és folytonos támogatást nyújtson a prestoni munkásoknak jelenlegi nehéz helyzetükben, s komolyan felszólít mindenkit, aki érdekelt a munka felemelkedésében, hogy csatlakozzon hozzá legjobb törekvései támogatásában."[178]

A londoni sajtó általában elítéli a prestoni munkáltatók eljárását, nem holmi igazságérzetből, hanem a lehetséges következményektől való féle-

* Robert Monsey Rolfe, Cranworth báró. – *Szerk.*

** *A „People's Paper"-ben*: tizenegy – *Szerk.*

lemből. Attól tartanak, hogy a munkásosztály most megérti majd, az őt elnyomó egyéni tőkés mögött ott áll az állam egész gépezete, s ahhoz, hogy az előbbit megverjék, meg kell küzdeniök az utóbbival.

British Finances – The Troubles at Preston

A megírás ideje: 1854 március 31.

A megjelenés helye: „New York Semi-Weekly Tribune", 1854 április 21. (929.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás: K a r l M a r x

Friedrich Engels

Az orosz hadsereg

A „Daily News" szerkesztőjének[179]

Uram, legfőbb ideje, hogy egyenesen a szemébe nézzünk ellenségünknek, s lássuk, milyen ellenfél válhat belőle. A legellentmondóbb vélemények keringenek Oroszország valódi katonai erejét és képességeit illetően. Némelyek túlbecsülik, mások lebecsülik, s a valóságot még mindig fátyol rejti, amelyet nem holmi „Leleplezések Oroszországból"[180], hanem csak a háború tényleges eseményei lebbenthetnek fel.

Mindamellett nyugati irodalmunkban van egy csomó értékes anyag, amelyet csak alaposan meg kell vizsgálni és össze kell kapcsolni. Maga Oroszország is sok ilyen anyagot szolgáltatott. Az orosz katonai irodalom ugyanis éppen olyan sokszor, ha ugyan nem gyakrabban használja a francia és a német nyelvet, mint a sajátját. Tanúság erre Szmit őrnagy értékes műve az 1831-es lengyel hadjáratról és Tolsztoj ezredes beszámolója a magyarországi invázióról. Az oroszul írott katonai művek sokkal gyengébbek, mint azok, amelyeket idegen nyelveken írtak az orosz hadsereg tisztjei. Mihajlovszkij-Danyilevszkij és Buturlin könyve az 1812-es hadjáratról, Lukjanovicsé az 1828–1829-es hadjáratról és a hasonló művek túlságosan emlékeztetnek azokra a hadjárat-leírásokra, amelyekkel másodrangú francia történelmi munkákban szoktunk találkozni. A tények józansága belefullad a felduzzasztott dagályosság áradatába, az eseményeket a nemzeti hiúság kívánalmai szerint eltorzítják, a csatatéren aratott győzelmeket elhomályosítják azok a még nagyobb győzelmek, amelyeket a szerzők aratnak a papíron, s bárki is az ellenség, jellemének becsmérlése uralkodik elejétől végig. Kevésszer találkozunk azzal a katonához méltó érzéssel, amelyet áthat annak tudata, hogy bátor ellenséget legyőzni nagyobb érdem, mint gyávát, s amely például Sir W. Napier „Peninsular War"-ját oly kimagaslóan nemcsak egy „tiszt", hanem egy „úriember" művévé is teszi. Talán az a magyarázata az ilyenfajta történetírói stílus létezésének, hogy fenn kell tar-

tani a harci lelkesedést az orosz lakosságban. De mihelyt nyugati nyelvet választanak, más a helyzet. Akkor Európának kell ítélkeznie, s a Nyugat nyilvánossága hamarosan szertefoszlatna olyan állításokat, amelyeket Oroszországban szentírásnak vesznek, mert ott az ellenfélnek nincs joga válaszolni. A Szent Oroszország és cárja dicsőítésének tendenciája változatlan marad, de az eszközök választéka korlátozottabb. Szigorúbban ragaszkodni kell a pontos tényekhez; higgadtabb és tárgyszerűbb hangot ütnek meg, s a torzítási kísérletek ellenére, amelyek rendszerint elég hamar lelepleződnek, mégis marad elegendő konkrét információ, amely a könyvet fontos történelmi dokumentummá teszi. Ha azonfelül történetesen egy viszonylag független helyzetben levő ember írta, akkor kiváló hadtörténeti mű is lehet, s éppen így áll a dolog Szmit „A lengyel háború története" című könyvével.

Az orosz hadsereg összetételét és szervezetét elég jól ismerik egész Európában a katonai szakértők. Szervezetét rendkívüli egyszerűsége, legalábbis a „hadrakelt sereget" illetően, könnyen érthetővé teszi. Az igazi nehézség csupán annak megtudásában áll, hogy ezt a szervezetet mennyire valósították meg, mennyire nemcsak papíron létezik, hanem be lehet vetni külső ellenség ellen. Főleg ebből a szempontból fontosak ezek a nyugati nyelveken írott orosz katonai munkák. Szerzőiket a nemzeti büszkeség megakadályozza abban, hogy amikor az ellenség részleges sikert ért el és heves ellenállást fejtett ki, túlbecsüljék az orosz oldalon küzdők számát. Hogy óvják az orosz fegyverek becsületét, fel kell fedniök a különbséget az orosz seregek valódi és névleges létszáma között. Szmit munkája, amely közli a hivatalos létszámjegyzékeket, különösen hasznos e célból. Ezzel szemben Tolsztoj „Magyarországi hadjárat"-át, teljes összhangban az oroszoknak ebben az országban követett eljárásával, úgy látszik, arra szánták, hogy ne annyira az értékét, mint inkább a félelmetes és elsöprő létszámát mutassa ki az orosz hadseregeknek, amelyek készen állnak, hogy nekirontsanak a forradalmi Nyugatnak.

De ha némi bizonyossággal megállapíthatjuk is, mekkora az orosz hadseregnek legalább az a része, amely közvetlenebbül fenyegeti Európa többi részét, a hajóhad valódi állapotát még sokkal nehezebb kideríteni. Később összegyűjtjük majd mindazt az információt, amivel találkoztunk, de valami határozottabbra várnunk kell, amíg „Charley"* nem ad jobb beszámolót róla vagy nem küld el néhány mintadarabot hazai megvizsgálásra.

Az erődítési rendszer, a hadszíntér előzetes felkészítése védelemre és

* Charles Napier. – *Szerk.*

támadásra igen nehezen hozzáférhető egy olyan országban, mint Oroszország. A parti védőműveket bizonyos fokig körvonalazzák a tengerészeti és más térképeken, s természetüknél fogva nem lehet őket teljesen elrejteni. Kronstadt és Szevasztopol, bár sok katonai fontosságú részlet kevéssé ismert, mégis, korántsem olyan titokzatos helyek, mint ahogy némelyeknek tűnnek. De a lengyelországi erődítésekről, erről a nagy erődcsoportról, amelynek már a létezése is támadó háború és hódítás szándékára vall, nagyon keveset tudunk, kivéve a helyeket, ahová építették őket. Azt mondják, hogy néhány európai hadügyminisztérium arannyal megszerezte ezeknek az erődöknek a tervrajzait orosz hivatalnokoktól; ha így van, akkor az információt megtartották saját maguknak. Ha a lengyel emigráció hozzájuthatna ilyen tervrajzokhoz, ami nem volna számukra lehetetlen, akkor közzétételükkel sokkal nagyobb kárt okozhatnának Oroszországnak, mint amit valaha is okoztak.

Az orosz hadsereg négy nagy osztályból áll: a nagy hadrakelt sereg, a tartalékai, a különleges és helyi hadtestek, a kozákok (ezekbe itt valamenynyi irreguláris csapat beleértendő, bármi is az eredetük).

Oroszország sajátos körülményei minden más európai országtól teljesen eltérő katonai szervezetet kívánnak meg. Délkeleten, a Csendes-óceántól a Kaspi-tengerig, határai, amelyeket sivatagok és sztyeppék védenek, csak nomád rablótörzsek betöréseinek vannak kitéve, amelyek ellen ilyen terepen hozzájuk némileg hasonló csapatokkal a legjobb küzdeni; a Kaukázusban hegylakók bátor faja ellen kell harcolni, amellyel reguláris és irreguláris erők egy ésszerű keveréke mérkőzhet meg legjobban; ezzel szemben délnyugati és nyugati határai egy nagy hadsereg közvetlen jelenlétét követelik, olyan hadseregét, amelyet a legregulárisabb európai módon szerveztek meg és azon nyugati hadseregekével egyenlő fegyverekkel szereltek fel, amelyek ellen esetleg harcolnia kell. De minthogy lehetetlen állandóan hadi létszámban fenntartani ezt a hadsereget egy olyan országban, amelynek erőforrásai csak nagyon részlegesen fejlettek, a katonák egy részét szabadságolni kell, hogy tartalékot alkossanak háború esetére. Így jött létre az orosz hadsereg négy nagy osztálya.

Az orosz hadsereg e szervezete, amelynek eredete Lengyelország első felosztásáig nyúlik vissza, fokozatosan fejlődött ennek az országnak későbbi felosztásaival, a Fekete-tengernél való hódításokkal, a Franciaország elleni nagy háborúkkal; mostani tökéletesedési fokára az 1830-as lengyel forradalom után emelték.

A nagy hadrakelt sereg, amely szinte kizárólag Oroszország európai határain állomásozik, sajátosan Lengyelország felosztásának, a Francia-

ország elleni háborúknak és a lengyel forradalomnak a terméke. A célja kettős – leigázottságban tartani a birodalom nyugati, civilizáltabb és nemorosz részeit, s fenyegető felhőként lebegni Európa nyugati része felett, készen arra, hogy bármely pillanatban mennydörgéssel és villámlással rázúduljon. Hogy ezt a célt mennyire érték vagy inkább nem érték el a múltban, az közismert. Hogy mennyire valósítható meg a mostani háborúban, azt nemsokára meglátjuk.

A nagy hadrakelt vagy aktív hadsereg (gyejsztvujuscseje vojszko) tizenegy hadtestből áll: a gárdahadtestből, a gránátos hadtestből, hat gyalogos hadtestből és három tartalék lovas hadtestből.

Ez az egész szervezet a Napóleon által bevezetett rendszert utánozza. A nyolc először említett hadtest pontosan megfelel a nagy háború alatti francia hadtesteknek. A gárdistáknak és a gránátosoknak úgy látszik az a sajátos rendeltetésük, hogy a hadsereg fő tartalékát alkossák, a lovas hadtestektől pedig ama sajátos döntő hatás elérését remélik, amely végett Napóleon mindig tartalékolt nagy tömegeket e fegyvernemből és tüzérségből. Ilyenképpen mind a nyolc először említett hadtest, bár gyalogos hadtestnek nevezik őket, szervezetüknél fogva el vannak látva lovassággal és nagyszámú tüzérséggel. Mindegyiknél teljes törzskar van, utászok, ponton- és lőszervonatok, s egy önálló tevékenykedésre szánt hadsereg minden egyéb kelléke. A gárdistáknál és a gránátosoknál kevesebb a gyalogság, mint a többi hadtestnél, egy-egy ezredükben csak három zászlóalj van négy helyett. Másfelől a gárdisták jóval erősebbek lovasságban és tüzérségben; de várható, hogy ennek nagyobb részét csatarendben az általános lovassági és tüzérségi tartalékhoz csatolják. Az első és a második lovas hadtest kizárólag nehézlovasságból és lovas tüzérségből áll (a könnyűlovasság a gyalogos hadtestekhez tartozik); a harmadik lovas vagy dragonyos hadtestnek sajátos struktúrája van, mivel ezeket a dragonyosokat, ahogy azelőtt szokásos volt, arra szánták, hogy egyaránt harcoljanak gyalogságként és lovasságként, s ilyenképpen minden fegyvernem tartalék hadtestét alkossák, amely egyszersmind azzal a mozgékonysággal, a helyváltoztatásnak azzal a gyorsaságával rendelkezik, amely kizárólag a lovasságnak sajátja. Hogy elérik-e ezt, majd meglátjuk; valamennyi többi hadsereg tapasztalata, melynek folytán a dragonyosokat csaknem teljesen és általánosan egyszerű lovassággá változtatták át, nem túl kedvező előjel. Ezt az elgondolást odáig vitték, hogy mind a dragonyos hadtestekhez, mind a gárdista zászlóaljakhoz lovas utászokat, aknászokat és hidászokat csatoltak – olyan intézmény ez, amelyet az orosz rendszer bámulói nagyon dicsérnek, de amely eddig szintén nincs még a gyakorlatban kipróbálva.

Hozzátehetjük, hogy ez a szervezet – tizenegy hadtest, az őket alkotó hadosztályokkal, dandárokkal, ezredekkel – nemcsak papíron vagy pusztán igazgatási célokból létezik. Ellenkezőleg, a legutóbbi török háború[181], a lengyel hadjárat, a magyarországi invázió és a mostani török háború megmutatta, hogy a békében fennálló intézkedéseket oly teljes mértékben háborúra kalkulálták, hogy amikor megkezdődött az előrenyomulás a határ felé, egyetlen hadosztályt, dandárt vagy ezredet sem kellett elválasztani hadtestétől és egy másikhoz csatolni. Ez nagy katonai előny, a háború közelségének abból a szinte állandó állapotából ered, amelyhez Oroszország hozzászokott. Más, békésebb államok háború közeledésekor azt tapasztalják, hogy hadigépezetük minden kereke és csigája berozsdásodott és az egész hajtószerkezet szétesőben van; a hadtestek, hadosztályok, dandárok szervezetét, bármily tökéletesnek tűnne is, forradalmasítani kell ahhoz, hogy elég gyorsan juttassanak csapatokat a fenyegetett határokra; újonnan kell kinevezni parancsnokokat, tábornokokat és törzskarokat, át kell helyezni ezredeket egyik dandártól, hadtesttől a másikhoz, úgyhogy mire a hadsereg összegyűlik aktív hadműveletekre, tarka elegye olyan parancsnokoknak, akik többé-kevésbé ismeretlenek egymásnak, feletteseiknek és csapataiknak; legtöbbjüket talán nagy adag sértett hiúság fűti; s mégis abban kell bízni, hogy ez az újsütetű gépezet jól összeműködik majd. Ez tagadhatatlan hátrány, bár egy nyugati hadseregben sokkal kisebb a jelentősége, mint az orosz hadseregben. Ezt a hátrányt csak olyan hadseregben lehet elkerülni, amely állandóan hadi létszámban van (ilyen az osztrák hadsereg 1848 óta, aminek következtében hadtestei szintén elég szilárd szervezetűek); de a nyugati országokban meglevő magasabb fokú ipari fejlettség mindezt ellensúlyozza, még pusztán katonai szempontból is, ezt és bármely egyéb hátrányt, amellyel civilizációjuk követelményei terhelhetik őket.

The Russian Army

A megírás ideje: 1854 április 3. és 12. között

Eredeti nyelve: angol

[Karl Marx és Friedrich Engels]

Az európai háború[182]

Az Európából kapott híreknek, amelyeket a tegnap reggel érkezett „Arctic" hozott, a legfontosabb vonása annak a bizonyossága, hogy az oroszok, mintegy 50 000 fő, átkeltek az Al-Dunán, 3 hadtestben, Gorcsakov herceg, Lüders tábornok és Usakov tábornok közvetlen parancsnoksága alatt, és elfoglalták Dobrudzsa török kerület egy részét. Ez a Bulgária tartományhoz tartozó kerület keskeny síkság, amelyet nyugaton és északon a Duna – ez Cernavodănál észak felé kanyarodik és nagy kerülőt tesz, mielőtt eléri torkolatát –, keleten pedig a Fekete-tenger határol. A kerület nagy része mocsaras és árterület, több erőd van rajta: Babadag, Iszakcsa, Macsin és Tulcsea, amelyeket az oroszok állítólag elfoglaltak, de jól tájékozott londoni tudósítónk ezt a hírt puszta tőzsdei koholmánynak minősíti. A dobrudzsai síkság és Törökország belseje között a Balkán-hegység védelmező láncolata húzódik. Az oroszok nincsenek közelebb Konstantinápolyhoz, mint voltak a hadmozdulat előtt, és nem tettek szert vele újabb előnyre a törökökkel szemben. Valójában teljesen világos, hogy ez tisztán védekező mozdulat, csak azt mutatja, hogy szándékukban áll kivonulni Havasalföld legnyugatibb részeiből. Egész havasalföldi haderejük 7 gyalogos hadosztály, egy tartalék hadosztály Izmailnál, hátrább pedig Cseodajev hadteste, 3 hadosztály, amely most feltehetőleg elérte Jasszit. A többi nyolc hadosztály, a lovassággal együtt, aligha haladja meg a 110 000 főt. Tekintettel arra a lehetőségre, hogy egy angol–francia csapategység száll partra a Fekete-tenger északnyugati partvidékén, az oroszok hátát fenyegetve, Dobrudzsa elfoglalásának célja nyilvánvalóan az, hogy a lehető legkevesebb terület feláldozásával biztosítsák az oroszok szárnyát. Csak két mód volt olyan állás biztosítására, amely megóvná őket az elvágás veszélyétől – vagy egyenest visszavonulnak a Szerethez, az Al-Dunát téve meg védelmi vonalukká, Fokszanival, Galaccal és Izmaillal mint támaszpontokkal, vagy előretörnek Dobrudzsába, úgy, hogy frontjuk Küsztendzsére, Hirsovára, Oltenicára és Bukarestre támaszkodik, a Traianus-fal, a Duna és az Arges lenne az első,

a Bodza a második és a Szeret a harmadik védelmi vonal. Ez az utóbbi mindenesetre a legjobb terv, mert az egyik oldalon feladott terület helyett az ellenkező szárnyon új területet nyernek, ami a visszavonulásnak előrenyomulás jellegét adja és megőrzi az oroszok katonai becsületét. Dobrudzsa birtoka megrövidíti az oroszok frontját, és a legrosszabb esetre nyitva hagyja nekik a visszavonulás útját a Dnyeszter menti Hotinba, még akkor is, ha Akkermannál vagy Odesszánál partraszállásra kerülne sor. A részletekre azokról a hadmozdulatokról, amelyek ezt a változást idézték elő az oroszok helyzetében, még várnunk kell.

Érdekes továbbá az az erkölcsi bizonyosság, hogy a görög monarchia minden befolyásával támogatja a görög felkelést: a király és a királyné* a határra mentek, hogy buzdítsák a felkelőket. Ebben a válságos helyzetben a háború Görögország és Törökország között, amely mögött ott állnak a szövetségesek, csaknem elkerülhetetlen, ami tetézi a bonyodalmakat, ha ugyan nem növeli komolyan az általános konfliktus veszélyét. Másfelől hírt kaptunk magának a cárnak egy újabb békejavaslatáról, amelyet Poroszország útján közölt.[183] Miklós felajánlja a viszály rendezését, ha a szövetségesek kieszközlik Törökországtól összes keresztény alattvalóinak teljes emancipációját. Ebben az esetben ő kiüríti a dunai fejedelemségeket, amikor a szövetséges flotta áthalad a Dardanellákon. Ha ezeket a feltételeket korábban nyíltan felkínálják, nagymértékben csökkentették volna a háború veszélyét, mivel nem kétséges, hogy a szövetségesek éppen ilyen emancipációt szándékoznak elérni, s a szultán** már menesztette kormányának két fontos tagját***, amiért ennek még egy részére sem voltak hajlandóak.[184] De most ez az ajánlat valószínűleg már nem háríthatja el a háborút; a szövetséges flottát ugyanis most francia és angol hadsereggel is kiegészítették, Sir Charles Napier pedig valószínűleg megtámadja és elfoglalja az Ålandszigeteket, még mielőtt új parancsokat lehetne kiadni, és azok elérnék őt. Mindamellett lehet, hogy ennek a javaslatnak nagyobb a fontossága, mint amekkorát tulajdonítunk neki; a következő gőzös minden bizonnyal teljes tájékoztatást nyújt majd erről.

Mindezen zavar és bizonytalanság közepette csupán egy dolog látszik világosnak, az, hogy a muzulmán hatalom többé nem külön rendszer Európában. A törökországi keresztények emancipációja, akár békés engedménnyel érik el, akár erőszakkal, az iszlámizmust politikai hatalomból

* I. Ottó és Amália. – *Szerk.*
** Abdul-Medzsid. – *Szerk.*
*** Rifaat pasa és Arif Hikmet bej. – *Szerk.*

vallási szektává fokozza le és teljesen aláássa az ottomán birodalom ősi alapjait. Nemcsak hogy teljesen igazolja a cár kijelentését, hogy az ottomán porta súlyos betegségben szenved, hanem a gyógyítással elvágja a beteg torkát. E műtét után a szultán politikai fikcióként talán megmarad atyái trónján, de az ország igazi uralkodóit máshol kell keresni. Világos, hogy ilyen esetben az orosz kényúr miért hajlandó csendben megállapodni nyugati ellenfeleivel: azok az elképzelhető legteljesebb forradalmat viszik véghez Törökországban, és egészen az ő érdekében viszik véghez. A most uralkodó hatalom ilyen eltörlése után a törökországi görögkeleti egyházhoz és a szlávokhoz való kapcsolatai a cárt ténylegesen felruháznák az ország feletti legfelső hatalommal: akkor övé lenne az osztriga, a nyugati kormányok pedig kénytelenek lennének beérni a kagylóhéjjal. Az ügy ilyen befejezése, bár most valószínűtlen, nem lehetetlen. De biztosak lehetünk abban, hogy itt számos még fel nem tárt elem van, amelyek most előtörve erőteljes befolyást gyakorolnak e nagy küzdelem fejlődésére. Közöttük az, hogy a régóta szunnyadó európai forradalom mennyire hivatott vezető szerepet játszani, olyan kérdés, amelyet e félteke államférfiai szeretnek semmibe venni, de amelyre lehet, hogy hamarosan kellemetlen módon emlékeztetik majd őket.

The European War

A megírás ideje: 1854 április 3–4.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 április 17. (4055.) sz., valamint „New York Weekly Tribune" 1854 április 22. (658.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

A törökországi háború[185]

A Dunánál semmi újság, kivéve, hogy az oroszok teljesen kiürítették Kis-Havasalföldet és Szilisztria erődjének ostromára készülnek. Ebből a célból nagy tüzérségi erőt összpontosítottak a szemközti parton, és a jelentések szerint mintegy 30 000 embert akarnak átdobni a támadáshoz. Majd elválik, hogy mennyire helytálló ez a jelentés, de egy ilyen terv mindenesetre igen valószínű. Hogy sikerül-e, az más kérdés. Az biztos, hogy a nagy török erődök közül Szilisztria a leggyengébb, magaslatok uralkodnak felette, amelyekről talpukról leszerelt faltörő ágyúkkal kényelmesen lőhető, s tudomásunk szerint e magaslatokat a legutóbbi háború óta[181] nem erődítették meg. De ugyanaz a Szilisztria, amely 1810-ben négynapi rohamozás után elesett, 1828–1829-ben tíz hónapig tartó két ostromzárat állt ki, s harmincöt napig kitartott a szabályos ostrom megkezdése után és *kilenc napig* azután, hogy a főfalon egy rohamozható rést ütöttek. Egy erődről, amelynek ilyen változatos volt a sorsa, azt lehet mondani, hogy ereje és védhetősége aligha következtethető ki.[186]

De feltéve, hogy Szilisztriát egy elsöprő túlerő rohammal beveszi, ebből még semmiképpen nem következik, hogy a Konstantinápolyba vezető út nyitva áll az oroszok előtt. Hogy előnyomuljanak Sumla és Várna ellen, legalább 6000 embert kell hátrahagyniok Szilisztriában, amely akkor hídfőül szolgálhat nekik egy másik, alkalmasabb fekvésű hídhoz. Sumlát aligha támadhatják meg, mert még ha bevennék is ezt a pompásan megerődített tábort, ezzel csupán az ellenséget fosztanák meg egy jó állástól, anélkül, hogy maguknak ilyet szereznének. Sumla elzárja az oroszok elől a Balkán-hegység átjáróját, de ha elfoglalják, ezzel még nem nyílik meg az átjáró számukra.

Sumla fontossága abban áll, hogy Várna a Kis-Balkán kulcsa, Sumla pedig Várnának a kulcsa. Bármilyenek is Várna erődítményeinek hibái – és sok van belőlük –, ha helyőrsége teljes létszámú, ostromlásához 20 000–30 000 főnyi hadtest szükséges; s az ostromot nem lehet sikeresen végig-

vinni, ha e hadtest kikülönítése után nem marad elég csapat, hogy fedezze az ostromlókat a sumlai erődített táborból indítható támadások ellen, ahová a törökök minden erejüket összpontosíthatják. Várna 1828-ban *három hétig* kitartott azután, hogy két megrohamozható rést ütöttek bástyáin, mégpedig olyan időben, amikor az orosz flotta volt ura a Fekete-tengernek, és a törököknél nyoma sem volt olyan hadseregnek, amely támadást kísérelhetett volna meg az ostromlók ellen. Nos, feltételezve, hogy Szilisztriát bevették, a Várna és Sumla előtti különféle és igen nehéz folyó-vonalakon átkeltek és Várnát ostromzár alá vették, van-e esély arra, hogy elég orosz csapat marad Sumla semlegesítésére? Mert a Sumlánál levő törökök nemcsak Várna ostromlói ellen tevékenykedhetnek, hanem a Duna irányába és az oroszoknak legalább egy összekötő vonala ellen is, s ezzel kényszeríthetik őket, hogy egyre több csapatot különítsenek ki fő seregükből, amely végül veszélyes mértékben meggyengülhet.

És ha Várna elesik is, mit tenne Paszkevics, ha Omer pasa makacsul ott marad sumlai erősségében, készen arra, hogy kihasználja az oroszok első adandó hibáját? Merne-e tovább nyomulni Konstantinápoly felé egyetlen összekötő vonallal, amelyet egyszerre szorongatna és fenyegetne az egyik oldalon a sumlai hadsereg, a másikon a szövetségesek flottája a Fekete-tengeren? Ázsiai és lengyelországi hőstetteiből ítélve bizonyára nem. Majdhogynem túl óvatos hadvezér ő, afféle lomha vitéz, semmi nincs benne Radetzkyből. S ha meg kellene is tennie, ezt a manővert rendkívül kockázatosnak találná, mert nagyon jól tudja, milyen helyzetbe került elődje, Dibics, amikor 1829-ben elérkezett Drinápolyba. Így hát, még ha nem vesszük is számításba angol–francia csapatok trákiai partraszállását és nem tartjuk is többre a szövetségesek flottáját annál, amit eddig igazoltak, azaz feltételezzük, hogy szinte semmit nem tesznek, akkor is úgy fogjuk találni, hogy nem olyan könnyű az oroszoknak kibontott zászlókkal és zeneszóval egyenesen Konstantinápoly ellen masírozni. Hogy végül biztosan eljutnak oda, ha Törökország nem kap segítséget, azt soha senki nem tagadta, kivéve azokat az újsütetű katonai írókat, akik véleményüket nem a tényekből merítik, hanem abból a meggyőződésből, hogy a „jog az erővel szemben" szükségképpen győzedelmeskedik és hogy „igaz ügyben" semmiféle hibát nem lehet elkövetni*.

* Lásd Arnold: „The Coming War."[187] – *Szerk.*

Hozzátehetjük, hogy a brit haderők a Balti-tengeren még kevesebbet tettek, mint a Fekete-tengeren.

The Turkish War

A megírás ideje: 1854 április 24.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 május 16. (4080.) sz., valamint „New York Weekly Tribune", 1854 május 20. (662.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Hírek az európai küzdelemről[188]

Az „Európá"-val hozzánk érkezett újságok és levelek megerősítik Odessza bombázásának hírét, amelyet már jelentettünk. A mostani értesülések e tárgyról hivatalosak, és semmi kétséget nem hagynak az eseményt illetően. A kikötő erődítményeit lerombolták, két lőszerraktár felrobbant, 12 kisebb orosz hadihajó elsüllyedt, és 13 csapatszállító foglyul esett, mindezzel szemben a szövetséges flotta vesztesége 8 halott és 18 sebesült volt. Ez a csekély emberveszteség bizonyítja, hogy ez semmiképpen sem volt rettentő teljesítmény. Utána a flotta elhajózott Szevasztopolba, melynek a lerombolását, úgy véljük, egészen másfajta feladatnak találja majd.

A Dunáról új hírt kaptunk Omer pasának egy Lüders tábornok felett aratott döntő győzelméről, de erről csak egy távirati jelentésünk van, amely Bécsen, a tőzsdés koholmányok nagy gyárán keresztül érkezett.[189] E történet szerint a törökök, 70 000 emberrel, utolérték Lüderst valahol Szilisztria és Rasova között, az utóbbi mintegy 10 mérfölddel Cernavodă fölött van a Dunánál, s miközben Omer pasa frontálisan szorongatta az oroszokat, egy megkerülésükre küldött hadtest a szárnyuknak esett, úgyhogy két tűz közé kerültek. Ez nem lehetetlen, de nem értjük, hogyan összpontosíthatott Omer pasa ekkora erőt bárhol Szilisztria alatt olyan gyorsan, hogy Lüderst felkészületlenül érje.[190] Az ütközetet megelőző értesülések szerint hadseregének – amely együttvéve nem lehet több 120 000 főnél, beleértve a helyőrségeket, amelyeket ki kell állítania kiterjedt frontvonala mentén – zömét Sumlánál gyűjtötte össze, több száz mérföldnyire a hír szerinti csata színhelyétől, és nem könnyű ilyen távolságból meglepni az ellenséget, amikor 70 000 embert kell a csatatérre vinni. De, ismételjük, megtörténhetett; a következő gőzös talán tájékoztat majd bennünket, hogy igaz-e a hír.

A görög felkelés újabb vereséget szenvedett, de nem hihetjük, hogy a csapás megsemmisítette. Nem kétséges, hogy akadnak majd emberek és vezetők, akik újra felveszik a harcot és zaklató gerillaháborút folytatnak a török haderők ellen, legalábbis a határterületeken. Hogy ez komolyabbá

válik-e, az a körülményektől függ; mint egy másik hasábon[191] látni fogják olvasóink, Törökország kellős közepén kirobbanóban volt görögök és oroszok egy kiterjedt összeesküvése; egy véletlen az egészet a Porta kezére játszotta,[192] de más ilyen összeesküvések előfordulhatnak anélkül, hogy valami közbejövő esemény megakadályozná fejlődésüket. Közben a szövetséges hatalmak fenyegetésekkel árasztják el a görög udvart és csapatokat szállítanak partra Törökországban, mintha végleg birtokukba akarnák venni ezt az országot. E haderők legnagyobb része még mindig Konstantinápoly közelében van, bár a francia nagykövet* kérésére egy különítmény északra, Várnába ment, ahol valószínűleg bármikor harcra kerülhet sor. De kétséges, hogy a szövetségesek fő erői hamarosan tevékenyen bekapcsolódnak a hadjáratba. Ezt a kérdést nem lehet eldönteni, amíg a vezénylő tábornokok** meg nem érkeznek Konstantinápolyba.

A Balti-tengeren Sir Charles Napier még mindig Stockholm közelében tartózkodik és egyetlen orosz parti erődöt sem támad. Úgy látszik, aggályosan tiszteli azt az ágyúnaszád-flottillát, amelyet az oroszok alkalmazni szándékoznak ellene a sekély vizeken és a Finn-öböl szigetei között, s üzent Angliába csekély merülésű kis gőzösökért, amelyek az ágyúnaszádokat menedékhelyeikig üldözni tudják. Másfelől egy berlini újság szentpétervári tudósítójának jelentése szerint[193] az orosz udvar fél, hogy Kronstadt nem képes ellenállni a brit Rough and Ready[194] várható támadásának, hogy a kikötőben levő hadihajók nem tudnak sikeresen manőverezni és tüzelni akár csak szemle céljából is, és előkészületek folynak ellenséges szárazföldi erők e helyen való partraszállásának megakadályozására.

De nem valószínű, hogy a Balti-tengeren valamilyen támadás indul, amíg meg nem érkezik a francia flotta is, s akkor nagyon elképzelhető, hogy Kronstadt részesül az első bombázás megtiszteltetésében. Hogy elfoglalják vagy lerombolják-e, az más kérdés; de tekintve, hogy milyen romboló eszközöket akarnak bevetni ellene a szövetségesek, eleste nem lenne meglepő.

A nyugati hatalmak azzal kecsegtetik magukat, hogy Ausztria átáll az ő oldalukra, s bátorítást merítenek azokból a kellemes dolgokból, amelyeket a cambridge-i hercegnek a császár*** esküvői ünnepségén mondtak. De Poroszországból nem érkeztek ilyen örvendetes értesülések. Egészében véve Németország ugyanott áll, mint azelőtt, s a szövetségeseknek semmi re-

* Baraguay d'Hilliers. – *Szerk.*
** Raglan és Saint-Arnaud. – *Szerk.*
*** I. Ferenc József. – *Szerk.*

ményük nincs arra, hogy bevonják valamilyen nekik kedvező elkötelezettségbe. Nem kétséges, hogy Ausztria kész megszállni Szerbiát és Montenegrót, ahol tényleges lázadás tört ki a szultán ellen,[195] de egy ilyen megszállás, ahogy ezt már megmondottuk,[196] csak újabb lépés lenne Törökország felosztása felé és valójában kedvezőbb lenne Oroszországnak, mint ellenfeleinek.

News from the European Contest

A megírás ideje: 1854 május 4.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 május 20. (4084.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

Karl Marx

Központi junta[197]

1808 szeptember 26. (Aranjuez) — 1810 január 29.*

Miután Madridot kiürítették a franciák, várható volt, hogy Napóleon hamarosan újra megjelenik egy erősebb hadsereg élén. Elkerülhetetlenné váltak tehát közös védelmi intézkedések, és mindenki érezte, hogy a tartományi juntáknak poliarchiáját, melyek viszályai a bayleni siker[198] után még hevesebbek lettek, fel kell váltania valamiféle központi kormánynak. De a juntáknak, abbeli vágyukban, hogy megtarthassák kezükben a hatalmat, a sevillai junta[199] javaslatára elhatározták, hogy saját kebelükből két-két küldöttet választanak, és ezek gyülekezete alkossa a központi kormányt, míg a tartományi juntáknak legyenek továbbra is megbízva tartományuk belső kormányzásával. Így gyűlt össze 1808 szeptember 26-án Aranjuezben a tartományi juntáknak 34 küldöttjéből álló központi junta, és vezette az ügyeket 1810 január 29-ig. A behatoló ezt a központi juntát Madridból Sevillába és Sevillából Cádizba kergette. Miközben a központi junta az aranjuezi királyi palotából kiáltványok háborúját vívta, a franciák bevették a Somosierra-hágót, és miközben Sevillából erélyes felhívásokkal szórakoztatta a népet, a Sierra Morena hágói odavesztek, és Soult hadserege elözönlötte Andalúziát.

A központi junta uralma idején a spanyol hadseregek eltűntek a föld színéről, egyik szégyenletes vereség felülmúlta a másikat, és az osañai balvégzetű csata (1809 november 19-én) volt az utolsó szabályos csata, amelyet a spanyolok megvívtak, ettől az időtől kezdve gerillahadviselésre szorítkoztak. Amikor „őfelsége" – ezt a címet vette fel a junta[200] – elmenekült Sevillából, Cádiz kínálkozott egyedüli menedékül, és ha Albuquerque hercege, ahelyett hogy hadtestével Cádizba menetel, a junta parancsának engedelmeskedve Córdobába vonul, akkor saját hadseregét elvágják, Cádiz

* *A kéziratban zárójelben*: 1809 január, Floridablanca – *Szerk.*

kénytelen megadni magát a franciáknak és ezzel vége lett volna minden központi hatalomnak Spanyolországban. Ha valahol, kivételesen, hősies ellenállásba ütköztek a franciák, akkor nem a reguláris hadseregek részéről, a nyílt harcmezőn történt, hanem ostromlott városok részéről, mint Zaragozánál és Geronánál.

A spanyol függetlenségi háború e néhány emléke elegendő a központi junta jellemzésére. A francia hadseregnek spanyol földről való kiűzése volt a junta beiktatásának fő célja, és ebben tökéletesen kudarcot vallott. Forradalmi helyzetben még inkább, mint rendes körülmények között, a hadseregek sikerei a központi kormány jellegét tükrözik vissza. Már maga az a tény, hogy lemondott a reguláris hadviselésről gerilla hőstettek kedvéért, bizonyítja, hogy a nemzeti központot kiszorították a helyi ellenállási központok. Mivel magyarázható a nemzeti kormány kudarca?

Maga a központi junta összetétele minden bizonnyal nem felelt meg a reá rótt feladatnak. Túlságosan nagyszámú és túlságosan véletlen összetételű lévén ahhoz, hogy diktatórikus hatalom legyen, túl kisszámú volt ahhoz, hogy egy nemzeti konvent tekintélyére tartson igényt. Maga az a tény, hogy a küldöttek megbízatásukat a tartományi juntáktól nyerték, képtelenné tette őket e juntáknak becsvágyó hajlamainak, rosszakaratának és szeszélyes önzésének leküzdésére. A központi junta két legkiemelkedőbb tagja – Floridablanca, III. Károly felvilágosult önkényuralmának nyolcvanéves minisztere, és Jovellanos, egy jó szándékú reformer, aki az eszközök megválogatásában tanúsított túlzott aggályoskodásból sohasem merte megvalósítani a végcélt – kétségtelenül nem tudtak megbirkózni a szörnyű válsággal, amelybe az ország került.

Saját gyengeségének érzése és hatalmának, ami a népet illeti, ingatag birtoklása állandó félelemmel és gyanúval töltötte el a juntát a tábornokokkal szemben, akikre a katonai parancsnoklást kénytelen volt rábízni. Morla tábornok, aki maga is a központi junta tagja volt, átment a bonapartista táborba, miután Madridot átadta Napóleonnak. Cuesta azzal kezdte, hogy letartóztatta a központi junta leóni küldötteit és terveket szőtt a főkapitányok[201] és a királyi *audienciák*[202] régi hatalmának helyreállítására; később, úgy látszik, éppen olyan mértékben nyerte meg a kormány bizalmát, amilyen mértékben az ország csatáit elvesztette. A junta bizalmatlansága la Romana és Castaños tábornok, a bayleni győző iránt megalapozottnak bizonyult a nyílt ellenségesség folytán, amelyet az előbbi mutatott a nemzethez intézett, Sevillában 1809 október 4-én kelt üzenetében, a másik pedig a junta iránti viselkedésében, amikor a régenstanács tagja lett. Albuquerque hercege, talán az egyetlen ember ennek a korszaknak az összes

spanyol tábornokai között, aki képes volt egy nagy háború viselésére, a jelek szerint különösen meg volt áldva egy katonai diktátor összes veszélyes tulajdonságaival – ez teljesen elegendő ok volt arra, hogy eltávolítsák minden fontos parancsnoki posztról. Teljes hitelt adhatunk hát Wellington hercegnek, aki 1809 szeptember 1-én ezt írta fivérének, Wellesley márkinak: „Attól tartok, hogy a központi junta, amennyire eljárását nyomon követhettem, erejét úgy osztja meg, hogy sokkal kevesebb figyelmet fordít a katonai védelemre és katonai műveletekre, mint a politikai intrikákra és kicsinyes politikai célok elérésére."[203]

Úgy látszik, Spanyolország első népi kormányát megfélemlítette annak a kimagasló szerepnek az előérzete, amelyet a katonák hivatottak játszani a belső villongásokban. A központi junta, amelyet már összetétele megfosztott minden valóban forradalmi erőtől, kénytelen volt kicsinyes intrikákhoz folyamodni, hogy korlátozza saját tábornokainak hatalmát. Másfelől képtelen lévén szembeszállni a nép felzúdulásával, gyakran kényszerítette a tábornokokat elhamarkodott akciókra ott, ahol csakis igen óvatos és huzamos védekezéstől lehetett volna sikert remélni.

Central Junta

A megírás ideje: 1854 szeptember 5. és 22. között

Eredeti nyelve: angol

Friedrich Engels

Balaklava[204]

Angol jelentés

Az első redoute-ot* heves harc után, a másodikat, harmadikat és a negyediket gyorsan elfoglalták. Tartalékban volt a 93. ezred és Balaklavánál a tengerészek, valamint kb. 100...**. A törökök a 93-asok szárnyain sorakoztak fel, de a dombok mögött és a második sáncvonalnál.

Bevetették az első és a negyedik hadosztályt – Cambridge-ét, illetve Cathcartét –, valamint a lovashadosztályt, amely közvetlenül Cathcart mellett helyezkedett el.

A francia első hadosztály és két ezred chasseurs d'Afrique*** távolabb balra állt. Az orosz lovasság rohamát a 93. skót ezred és a nehézlovassági dandár visszaverte. Ragyogó támadás (az országúttól délre).

Az oroszok a meghódított terület egy részéről visszavonulnak. Kísérlet az ágyúknak a redoute-ok-

Orosz jelentés[205]

A központi hadoszlop: Levutszkij – előhad ($4\,^2/_3$ zászlóalj, 16 ágyú). Szemjakin – derékhad (9 zászlóalj, 10 ágyú) Csorguntól Kadikojig. A baloldali hadoszlop: Gribbe ($3\,^1/_2$ zászlóalj, 10 ágyú, 8 lovasszázad, 1 szotnya) Komari felé (később támogatta a kombinált ulánusezred), elfoglalta a falut és a vonal balszárnyát alkotta.

Az első szárny összetétele: 1. Rizsov huszárdandárja, amely a centrumtól jobbra helyezkedett el (14 lovasszázad, 9 szotnya, 20 ágyú), és 2. maga Zsabokritszkij ($7\,^1/_3$ zászlóalj, 2 lovasszázad, 2 szotnya, 14 ágyú).

Miután az első redoute-ot az azovi ezred rohammal elfoglalta, reggel fél hétkor a másodikat és a harmadikat az ellenség elhagyta, és az ukrajnai ezred azonnal megszállta.

A negyedik redoute-ot az odesz-

* – különálló kisebb erődöt – *Szerk.*
** *Olvashatatlan szó.* – *Szerk.*
*** – afrikai vadászok – *Szerk.*

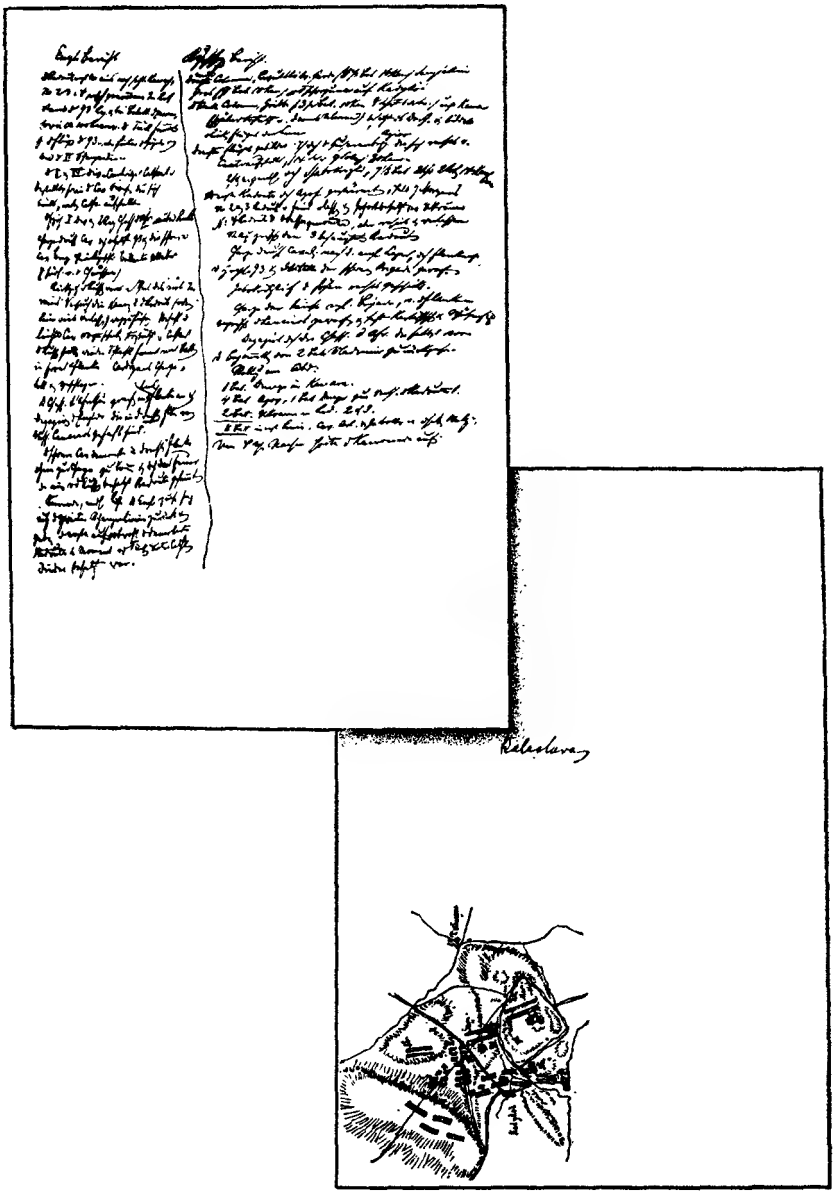

Engels „Balaklava" c. kéziratának eleje, a csatáról készített térképvázlatával

ból való elvontatására (egyet sem hagytak ott). Parancs a könnyűlovasság előreküldésére, Cathcart támogatja. Az oroszok újra csatasorba fejlődtek, ütegekkel elöl és a szárnyakon. Cardigan esztelen rohamát visszaverik.

A chasseurs d'Afrique a balszárnyon támadnak és kiszabadítják az angolokat, akiket a *jobb*szárnyon orosz ulánusok szorongatnak.

A nehézlovasság a jobbszárnyon színlelt támadást hajtott végre, anélkül, hogy rohamra ment volna, s az oroszok által elfoglalt egyik redoute tüze megakasztotta. Ágyúzás, majd végül csend. Az angolok visszavonulnak a második sáncvonalra és az elsőt feladják, jóllehet a lerombolt redoute-ot a törökök Cathcart parancsnoksága alatt egy pillanatra visszafoglalták.

szai ezred elfoglalta, de lerombolva és elhagyottan.

Állás a három elfoglalt redoute között.

Az orosz lovasság rohamát az angol tábor ellen a 93. skót ezred oldaltüze és a nehézlovassági dandár támadása visszaverte.

Zsabokritszkijt a jobboldali magaslatokra küldték.

Az angol könnyűlovassági dandár rohamát az ulánusok oldaltámadása visszaverte, heves kartács- és puskatűz.

A dandárt kiszabadítják a chasseurs d'Afrique, akik viszont a vlagyimiri ezred két zászlóaljának szuronyai elől visszavonulnak.

A helyzet este:

A dnyeperi ezred egy zászlóalja Komariban.

Az azovi ezred négy zászlóalja, a dnyeperi ezred egy zászlóalja az első redoute védelmére.

Az ukrajnai ezred *két zászlóalja* a második és a harmadik redoute-ban.

8 zászlóalj az első vonalban, a lovasság, a tüzérség és Zsabokritszkij ugyanabban az állásban.

Délután 4 órakor az ágyúzás megszűnt.

I. Hadoszlop Csorguntól Kadikojig: Levutszkij vezérőrnagy

Az ukrajnai ezred 4 zászlóalja, 16 ágyú.
Az odesszai ezred 4 zászlóalja.
$^2/_3$ zászlóalj lövész

$8\,^2/_3$ zászlóalja, 16 ágyú. Az azovi ezred 4 zászlóalja. A dnyeperi ezred 1 zászlóalja, 10 ágyú.

$13\,^2/_3$ zászlóalj, 26 ágyú,

Az ukrajnai vadászezred,
IV* VI
4 nehéz-, 6 könnyűágyú a Kadikoj melletti első és második redoute ellen.
Mögötte Szemjakin vezérőrnagy, azovi ezred.
A dnyeperi gyalogosezred 4. zászlóalja.
IV VI
4 nehéz-, 6 könnyűágyú. Ezenkívül az odesszai vadászezred és á 6. könnyűüteg egy része.

II. hadoszlop: Csorguntól Komariig

A dnyeperi ezred 3 zászlóalja. A gyalogos kozákok $^1/_2$ zászlóalja. 10 ágyú, 8 lovasszázad, 1 szotnya.

$3\,^1/_2$ zászlóalj, 10 ágyú, 8 lovasszázad, 1 szotnya.

Gribbe vezérőrnagy a kozákokat a Bajdar-völgybe küldi. A dnyeperi gyalogezred 1., 2. és 3. zászlóalja.
IV VI
4 nehéz- és 6 könnyűágyú. A kombinált ulánusezred 1 lovasszázada.
Az 53. doni kozákezred 1 szotnyája.
Később Bajdarból elvezényelték a kombinált ulánusezredet s gyalogkozákokat (fekete-tengeri ezred), továbbá a–6. lövészzászlóalj egy részét is.

III. Jobbszárny: lovasság, Rizsov altábornagy

14 lovasszázad, 20 ágyú, 9 szotnya.

6. huszárdandár. 11. és 12. huszárezred. 1. uráli kozákezred.
Az 53. doni kozákezred 3 szotnyája.
12 könnyűlovas üteg. 3. kozák nehézüteg.

---

* *Római számokkal jelzi Engels az ütegek számát. – Szerk.*

IV. Szélső jobbszárny: Zsabokritszkij vezérőrnagy

Itt támadtak a chasseurs d'Afrique. $7\,^1/_3$ zászlóalj, 14 ágyú, 2 lovasszázad, 2 szotnya.

A vlagyimiri ezred
3 zászlóalja } 2 század
A szuzdali ezred } 6 gyalogos
4 zászlóalja } lövészzászlóalj
10 nehézágyú (I)
4 könnyűágyú (II)
A weimari nagyherceg két huszárszázada.
A 60. (Popov-féle) kozákezred 2 szotnyája.

Bevetettek összesen:

$24\,^1/_2$ zászlóalj	70 ágyú	24 lovasszázad	13 szotnya
[létszám:] 600	8–22	80	
14 700 gyalogos	900	1920	800 kozák
900 tüzér			
2 600 lovas			
1 000 kozák			
19 200			

$24\,^1/_2$ zászlóalj
400
9 800 gyalogos*

Angolok:	I. hadosztály – 8 zászlóalj		= 3000 ember
	IV. hadosztály – 8 zászlóalj		= 3000 ember
	lovashadosztály – 10 ezred – 20 század		= 1200 ember
Törökök:	kb. 8 zászlóalj, 8 zászlóalj		= 4000 ember
Franciák:	az I. hadosztály 6 zászlóalja		= 3000 ember
	12 lovasszázad		= 800 ember
	[Összesen:]	13 000 [gyalogos]	2000 [lovas]

és az angol tengerészek.[206]

A megírás ideje: 1854 november 13. és 16. között

* *Engels ennél a második számításnál a zászlóaljak létszámát 400-ra becsüli, nem 600-ra, mint az elsőben. – Szerk.*

Friedrich Engels

Krími háború[207]

1854

Szept.	14.	Partraszállás a Régi erődnél [Eupatoriánál].
„	20.	Almai csata.
„	25.	A szövetségesek Szevasztopol déli oldalához vonulnak.
„	26.	Balaklava elfoglalása.
„	28.	Ostromzár alá veszik a déli oldalt (a tengerészeken kívül ekkor csupán 8 zászlóalj van a déli oldalon).
Okt.	1.	Felderítés és a roham előtti ágyúzás elhatározása.
„	9–10.	Az első párhuzamos árok 400–600 szazsennyire a védőművektől.
„	17.	Szevasztopol ágyúzása (az oroszok tüze a szárazföldön erősebb, 200 nehézlövegük van, a támadóknak 126), egyidejűleg a flotta is tüzel. A franciák tüzelését elnémították. – Rohamozni most már késő.
„	25.	Balaklavai csata.
„	26.	Az oroszok 9 zászlóaljjal kitörést hajtanak végre az angolok ellen.
Nov.	4.	Az oroszok fölényben vannak a szövetségesekkel szemben. Támadás.
„	5.	Az inkermani csata.[208] Az angol ostrommunkálatokat most majdnem teljesen beszüntetik. Csak a körülsáncolás folytatódik a felmentés ellen.
Dec.	11.	Osten-Sacken a parancsnok. A kitörések gyakoribbak és sikeresebbek.

1855

Jan. eleje		Az angolok a második párhuzamos árkot építik, 400 szazsennyire a védőművektől. A kitörések folytatódnak.
„	27.	Niel megérkezik. A franciák döntő támadása a Malahov ellen elhalasztva; az angolok átengedik futóárkaik felét – összesen 1 mérföld hosszúságban!
Febr.	22–23.	A Szelenginszk-redoute[209] felépül, az ellene indított 23-i rohamot visszaverik. 1100 yardnyira a főfaltól.
Febr.	28 – márc. 1.	A Volinszk-redoute felépül, 1450 yardnyira a főfaltól.
Márc.	11–12.	A Kamcsatka-holdsánc[210] 770 yardnyira; tehát 470 szazsennyire az erődtől az ellenségnek teljes futóárkot kellett alkalmaznia. E védőmű előtt még lövészfészkek vannak.
„	22–23.	A lövészfészkek elleni támadást visszaverték, futóárkokkal egésszé kötötték össze ezeket; így a 3. sz. bástya, előtt is – quarry [kőfejtő] 430 yardnyira a főfaltól.
Ápr.		Harc a 4–6. bástyáktól 200 lépésnyire létesített orosz lövészfészkekért, és
„	19–20.	az angolok a quarry ellen.
„	20–21.	Visszaverve.
Május		Erősítés a szövetségeseknek (franciák és szárdok) és Pelissier. Erélyes új támadás.
„	23.	Harc az 5. sz. bástya előtti ellenárkokért, az oroszoknak kedvez.
Jún.	7.	A Kamcsatka, a kőfejtő, a Szelenginszk és a Volinszk megrohamozása.
„	18.	Első roham, visszaverik.[211]
Aug.	16.	Csornaja.[212]
Szept.	8.	Roham.

A megírás ideje: 1855 szeptember 8. után

[Karl Marx]

Diplomáciai illetlenség[213]

London, október 2. Sir Alexander Mallet, a német Bundestagnál akkreditált angol követ beszéde, amelyet a Szevasztopol bevételének megünneplésére Homburgban adott estebéden mondott, itt nagy meghökkenést idézett elő, mert heves támadásokba bocsátkozott a porosz király és miniszterei ellen. Az angol követ ebben a beszédében kereken kijelentette, hogy az angol nemzet joggal várt más politikát Poroszországtól, annál is inkább, mert a porosz nép többsége soha nem titkolta a nyugati hatalmak iránti rokonszenvét. Sir Alexander úgy véli, hogy ha Poroszország a nyugati hatalmak mellett nyilatkozott volna, akkor Ausztria erélyesen lép fel, és Oroszország ellenállása a porosz koalícióval szemben lehetetlenné vált volna. Bizonyos mértékben Poroszországot közvetlenül felelőssé teszi a háborúért. Minthogy a porosz király tagja a Német Szövetségnek, amelynél Sir Alexander Anglia követeként tevékenykedik, úgy vélekednek, hogy ez a kirohanás mindenképpen igen komoly szemrehányásokat fog maga után vonni. Ha kormánya a követ védelmére kelne, akkor ez utalás lenne Anglia jövőbeli politikájára; ellenkező esetben azonban bizonyosan várható a követ visszahívása.

Diplomatische Unschicklichkeit

A megírás ideje: 1855 október 2.

A megjelenés helye: „Neue Oderzeitung", 1855 október 5.

(465.) sz.

Jelzés: X

[Karl Marx]

A Newcastle-upon-Tyne-i bizottság

London, október 6. A Newcastle-upon-Tyne-i bizottság,[214] amely abból a célból alakult, hogy megvizsgálja a „diplomácia tevékenységét", az imént tett közzé egy igen érdekes jelentést. Kivonatosan közöljük belőle a legfontosabbakat, de előzőleg még megjegyezzük, hogy *Porter úr*, aki az itt következő dokumentumokban főszerepet játszik, miniszterhelyettes volt a brit Board of Trade-ben* és mint a „The Progress of the Nation" című mű szerzője, jelentős helyet foglal el az angol irodalomban.

1. sz. *A Newcastle-upon-Tyne-i bizottság jelentése.* A bizottság véleménye szerint 1. Porter úr, amíg alkalmazásban volt a Board of Trade-ben, abban az időben, amikor Lord Melbourne volt a miniszterelnök és Lord Palmerston a külügyminiszter, a saját megfigyeléseinek eredményeként és általa ismert tényekből levont következtetésként arra a meggyőződésre jutott, amelyet ki is mondott, hogy Lord Palmerston Anglia érdekeit rendszeresen feláldozta Oroszország érdekei javára olyan kérdésekben, amelyek kereskedelmi szerződésekre vonatkoztak; 2. Porter úr ezt a meggyőződését nem tartotta titokban hivatali főnöke, a Board of Trade elnöke**, Lord Palmerston kollégája előtt; éppen ellenkezőleg, 1840-ben, amikor felajánlották neki, hogy utazzék Párizsba egy Franciaországgal való kereskedelmi szerződés megkötésére, ő elutasította ezt, ha kifejezetten nem kötik ki, hogy semmilyen jelentést nem kell tennie a külügymisztériumnak. E követelésének oka az a meggyőződése volt, hogy egy ilyen szerződés kötésére irányuló kísérleteit ezen hivatal főnöke áruló módon keresztezné; 3. ezt a feltételt elfogadták, és Porter ezért elindult párizsi kiküldetésére; 4. amikor Gladstone alatt, Sir R. Peel kormányzása idején töltötte be tisztségét, Porter váltig ragaszkodott régebbi meggyőződéseihez és azonkívül még azzal is vádolta

* – Kereskedelemügyi Minisztériumban – *Szerk.*
** Henry Labouchere. – *Szerk.*

Lord Palmerstont, hogy orosz pénzt kapott. Azt állította, hogy a közvetítő ebben az ügyletben egy Jacob Hart nevű zsidó volt, aki azelőtt játékbarlangot tartott fenn a St. James Streeten, és akit később Lord Palmerston lipcsei brit konzullá nevezett ki. Porter azon vizsgálatok eredményeképpen bizonyosodott meg e tényekről, amelyeket a kormány indított, hogy megszabaduljon Harttól; 5. a tény Porter úr tanúságától függetlenül vitathatatlan, és bárki, aki nem sajnálja a fáradságot, megbizonyosodhat róla, hogy Jacob Hart játékbarlangot tartott fenn, és hogy Lord Palmerston nevezte ki brit konzullá Lipcsében, ahol, mint igen kétes jellemtől, mindenki irtózott tőle. A bizottság a továbbiakban közli a felvett tanúvallomásokat.

Newcastle, 1855 szeptember 20. *G. Crowshay* stb.

E tanúvallomásokból a következő *kivonatokat* közöljük:

2. sz. A játékbarlanggal való ügylet csak később, Sir R. Peel kormánya idején jutott Porter úr tudomására. A körülmények, ahogy Porter úr elmondta nekem, a következők: Egy bizonyos zsidót, lipcsei brit konzult, mind a helyi, mind brit kereskedők Anglia igen gyalázatos képviselőjének minősítettek, kivált, mivel kiderült, hogy azelőtt játékbarlangot tartott fenn a St. James Streeten. Kísérlet történt az eltávolítására, és az ügyet Sir R. Peel kormánya elé terjesztették. De kormánya olyan határozott és heves ellenállásba ütközött Palmerston részéről, aki eredetileg adta ezt az állást, hogy engedett neki. Ekkor kezdték fürkészni a titkot, hogy miért ragaszkodik Palmerston egy ilyen megvetendő alakhoz, és kiderült, hogy Lord Palmerston egyszer, amikor nagy pénzzavarban volt, azt hiszem, 1825-ben, Lieven hercegnétől azt a tanácsot kapta, menjen az e zsidó által fenntartott játékterembe, ahol aztán két egymást követő éjjel 20 000 £-et nyert egy külfölditől. Porter úr nyíltan beszélt erről sok embernek, a többi között Bright úrnak.

1855 április 7. *D. Ross*, Bladensburgből

3. sz. Hart kinevezése akkor történt, amikor Palmerston kilépni készült a kabinetből, 1841-ben. Hart Lipcsében különböző emberek előtt kérkedett Palmerston egy levelével, amelyben sajnálkozását fejezi ki, hogy e pillanatban nem tud előnyösebb állást számára.

Worthling, 1855 április 28. *D. Urquhart*

4. sz. Porterral folytatott összes magánbeszélgetéseimet reprodukálni fölösleges lenne, és nem is lennék képes rá. Egyetlen esetre szorítkozom. Egy európai állammal (Nápollyal) fontos szerződést kötöttünk, és ha ratifikálták volna, akkor országunk barátságos módon jelentékeny kereskedelmi előnyökhöz jut. Hivatalos személyek, akik tudtak a kabinetben érvényesülő orosz hatásról és ellenálltak neki, attól tartottak, hogy ha bármi ürügyet hagynak vitára, formaságokra, előzetes feltételekre, az megfojtja a szerződést. Ezért, hogy e veszélyt elkerüljék, a szerződést teljesen érett formába öntötték és csak azután terjesztették a kormány elé, hogy már megszerezték Nápoly beleegyezését és aláírását. Angliában a szerződést hallgatás fogadta. Egyetlen kormánylap sem kapott engedélyt, hogy ezt az eseményt üdvözölje. A külügyminisztérium egyáltalán nem vett róla tudomást. Akik a szerződést létrehozták, most rávettek egy parlamenti tagot, hogy interpelláljon, nem nyerte-e el egy ilyen szerződés Nápoly beleegyezését. Palmerston azt válaszolta, hogy ez teljes félreértés, ilyen szerződés nem létezik, csak néhány nyers vázlat egy szerződéshez. Emlékszem, hogy a miniszter e válaszával kapcsolatban Porter a szemem előtt nyitott ki egy szekrényt, tele hivatalos okmányokkal, az egyiket kihúzta, átnyújtotta nekem és felkiáltott; „*Itt a szerződés.*" Az okmány valószínűleg még mindig ugyanott van. A tárgyalást erről a Nápollyal való szerződésről MacGregor, jelenleg Glasgow parlamenti képviselője, folytatta le. Még meghökkentőbb volt Porter közlése egy olyan kereskedelmi szerződés feláldozásáról, amelyet ő maga tárgyalt le Franciaországgal és amelynek megvalósulását Palmerston meghiúsította.

1855 május 4. *R. Monteith*

5. sz. Emlékszem, hogy hallottam egy Mitchely (vagy hasonló) nevű zsidó vagy volt zsidó kinevezéséről, aki a „*Morning Post*" egyik tulajdonosa és egyszersmind egyik szerkesztője volt. Palmerston megszerezte neki a szentpétervári konzulságot, amely posztot az illető a háború kitöréséig megtartotta és amely évi 4000–5000 £-et hozott neki. Közvetlenül az 1847-es általános választások után a „*Morning Post*", amely akkor szigorúan Derby-párti és konzervatív volt, olyan cikket közölt a kormányról, amely Palmerstonra vonatkozóan azt állította, hogy Urquhart hajmeresztő vádakat hozhat fel ellene. Mitchely *kevéssel ezután* kapta meg a kinevezését. Bár a lap vezetése ekkor más kezekbe ment át, de ettől a pillanattól kezdve, addig is, amíg kitartott Derby és a konzervativizmus mellett, *Palmerstont kihagyta* a kormány elleni általános támadásaiból, sőt folyton dicsérte és támogatta.

Az utóbbi 12 hónapban nyíltan dezertált a konzervatívok táborából és nemcsak palmerstonista lett, hanem kormánypárti is.

Charles Uttwood[215]

A megírás ideje: 1855 október 6.

A mejelenés helye: „Neue Oderzeitung", 1855 október 11.
(475.) sz.

Jelzés: X

[Karl Marx]

Nagygyűlés a politikai menekültek támogatására[216]

London, november 13. Tegnap este a St. Martin's Hallban szokatlanul nagy látogatottságú gyűlés volt, amelyet úgy hirdettek meg, mint „egyesült tüntetést a Jerseyről nemrég történt kiutasítás, a fenyegető idegen-törvény[217] és a jelenlegi háborús politika ellen". Az utolsó pontot azonban elhagyták, hogy a két másik pontban biztosítsák az egységet. Az elnöklő *Edward Miall* parlamenti képviselő, miután áttekintést adott a kiutasításhoz vezető eseményekről, így folytatta: „Ennek a gyűlésnek egyszerű célja az, hogy tiltakozzunk mind a múlt, mind a jövő ellen. A politikai számkivetettek érdekében menedékjogot követelünk (éljen!); egyszerűen abból az okból követeljük, hogy ők *politikai* számkivetettek (újabb bravó). Balsorsuk elegendő, hogy rokonszenvünket és támogatásunkat biztosítsuk számukra (éljenzés). Nem kérdezzük, milyen politikai elveket vallanak; nem firtatjuk, milyen párthoz tartoztak hazájukban. Ebben a tekintetben nem teszünk különbséget herceg és plebejus között (éljenzés). Menedékjogot akarunk mindenki számára, aki e partokra érkezik. Eddig ezt részrehajlás nélkül tettük. Ugyanúgy kezünket nyújtottuk Louis Napoléon herceg felé, ahogy oltalmat adtunk az elfeledett királynak* John Smith néven (bravó és nevetés). Voltak nálunk törvényeink oltalma alatt, s nem azon ország uralkodóinak politikája szerint, amelyből menekültek, hanem ezen ország törvényei szerint, orléanisták, fuzionisták[218], royalisták és republikánusok (éljenzés). Nemzeti vendégszeretetünkben szívélyesen részesítettünk mindenkit. A többi között megbecsüléssel fogadtunk egy olyan embert, akit a »Times« nemrég »magasztos magyarnak« nevezett, *Kossuthot* (nagy taps), és megadtuk *Mazzininak* is (zúgó taps) azt az oltalmat, amelyet keresett. Nem tartottuk szükségesnek megkérdezni, hogy e férfiak politikai nézetei egyeznek-e

* Lajos Fülöp. – *Szerk.*

a mieinkkel vagy sem. Elegendő volt azt tudnunk, hogy politikai okokból számkivetettek, s balsorsuk kellő útlevél volt rokonszenvünk elnyeréséhez. (Éljen.) Erre tartunk igényt a jerseyi menekültek számára. (Halljuk, halljuk!) És erre tartunk igényt mindenki számára, aki e partokra érkezik, és egy hajszálnyit sem akarunk feladni nemzeti vendégszeretetünkből bárki parancsára. (Zúgó és tartós éljenzés.) Illő tehát, hogy azoknak, akik ide jönnek, a brit szabadságok teljes élvezetét engedélyezzék, ne csupán a börtönt. (Halljuk, halljuk!) Nincs szükség semmiféle nyilvántartására azoknak, akik politikai okokból elmenekültek hazájukból; nincs szükség semmiféle rendőri felügyeletre. (Halljuk, halljuk!) Nem akarjuk ezeknek az embereknek a szabadságát, mint ahogy a saját szabadságunkat sem, egy miniszter vagy a Korona kezére bízni" és így tovább.

Miután *Miall* befejezte meglehetősen hosszú és roppant tetszéssel fogadott beszédét, amelyből nem hiányoztak Louis Napoléon és Ausztria elleni heves támadások sem, *Washington Wilks* úr felolvasta *Cobden* következő levelét:

„Tisztelt uram! Sajnálom, hogy nem vehetek részt a *Victor Hugo* urat és száműzött társait sújtó önkényes bánásmód elleni tüntetésükben. De ámbár a várostól való távolság és más irányú elfoglaltságaim megakadályoznak a jelenlétben, teljes szívemből együttérzek a gyűlés rendezőivel. Az olyan intézkedések, mint amelyek elleni tiltakozásra Önök egybegyűltek, valóban fel kell hogy nyissák a szemét legalábbis a közvélemény azon részének, amely a külföldi liberalizmussal való rokonszenvből támogatja a háborút (ó! ó!), fel kell hogy tárják, mennyire megtévesztik a hiszékenyeket (ó! ó!) azok, akik azt mondták nekik, hogy jelenlegi kormányunk kezében a háború, amelyben részt veszünk, a szabadságért folyó harc. (Pisszegés és éljenzés.) Higgyék el, hogy amióta Európa békéjét megtörték, a tendencia mind itthon, mind külföldön mindig éppen az ellenkezője volt; és ha még néhány évi háborúban részesítenek bennünket, visszasüllyedünk Sidmouth vészes napjainak sötét politikai tetteihez.[219] (Nem, nem! Pisszegés és éljenzés.)

R. Cobden"

A gyűlés a következő határozatot fogadta el:

„E gyűlés felháborodottan tiltakozik a menekültek Jerseyből nemrég történt kiutasítása ellen és kijelenti, hogy a brit Korona területére érkező külföldieket azonnal megilletik az angolok természetes és törvényes jogai, a nyilvános kihallgatás és az esküdtszék előtti vizsgálat, mielőtt bárminemű büntetéssel sújtanák őket. E gyűlés kötelezi magát és felhívja az országot

is arra, hogy minden törvényes eszközzel álljon ellen ezeknek az aggasztó kísérleteknek, hogy a menedékjogot megszüntető vagy korlátozó törvényt szavaztassanak meg a parlamenttel." – Ezt a tüntetést még sok hasonló követi majd. Egyébként feltétlenül meg kell jegyeznem, hogy az egész menekültkérdésnek nagyobb a füstje, mint a lángja. A közvélemény határozottan szembefordult a kormánnyal; de én egyszersmind azt hiszem, hogy ez a lárma benne volt a kormány számításában. Csupán azért ment bele olyan esetlenül, olyan tragikomikus nagyszájúsággal Louis Napoléon első követelésébe, hogy tényeken bizonyítsa be neki: egy angol kormánynak nem áll módjában *további* engedményeket tenni. Ha komolyan veszik a dolgot, ügyesebben mesterkedtek volna és nem ily hosszú idővel a parlament megnyitása előtt folyamodnak e groteszk lépéshez. Palmerston nem szereti a menekülteket; de eszköznek tekinti őket, akiket a keze ügyében kell tartania, hogy alkalomadtán megfenyegethesse velük a kontinenst. Meggyőződésem, hogy a menekülteknek éppen most kevesebb okuk van aggodalomra, mint valaha.

A megírás ideje: 1855 november 13.

A mejelenés helye: „Neue Oderzeitung", 1855 november 16.
(537.) sz.

Jelzés: X

Karl Marx

A „Free Press" szerkesztőjének[220]

Uram, van szerencsém mellékelni e cikk egy példányát, esetleg hasznosnak találja, hogy olvasóit megismertesse vele.

Alázatos szolgája
Dr. Karl Marx

London, április 26.
28, Dean-Street, Soho

A megírás ideje: 1856 április 26.
A megjelenés helye: „The Free Press"
és „The Sheffield Free Press", 1856 május 3.
Eredeti nyelve: angol

Karl Marx

Poroszország („Katonai állam")

(lásd Stein)[221]

1320	1417
–1142	–1320
178	97[222]

I. időszak. 1142. (Ballenstädt grófja és Medve Albrecht)

Nordmark
1133-ban Lotár császár (1125–1137) Nordmarkot *Albrecht von Ballenstädtnek*, a Szászország hercegévé kinevezett Ottó gróf fiának adományozta.[223]

II. időszak. A Ballenstädt-házból való őrgrófok. 1142–1320

Fő harcuk a magdeburgi érsek ellen irányul, akinek hűbéruraságától függetlenné akarnak válni. Ezt a 178 év alatt nem érik el.

III. időszak. Bajorok és Luxemburgiak 1320–1417[224] Zsigmond császár (mint Csehország királya, a Luxemburg-házból) *1411-ben VI. Frigyes* nürnbergi várgrófot, aki pénzt kölcsönzött neki, kinevezi a brandenburgi őrgrófság helytartójává, *1415-ben* pedig, miután Fri-

A következő 97 évben (1320–1417) történelmüket az jellemzi, hogy mind a Bajorok, mind a Luxemburgiak általában berzenkedtek ama szerencse ellen, hogy az Altmark birtokosai legyenek.
*Hohenzollernt** 1411-ben kinevezik az őrgrófság fő helytartójává és kor-

* VI. Frigyes nürnbergi várgróf. – *Szerk.*

gyes *megint nagy összegeket kölcsönzött neki*, fejedelmévé, amely aktust *1417-ben* követte a szent római birodalom főkamarási és választófejedelmi méltóságába való ünnepélyes hűbéri beiktatása.

mányzójává (1411). (1415) megvásárolja Zsigmondtól a brandenburgi őrgrófságot. *Feltétel*: (1415) el kell ismerni és fenn kell tartani a Luxemburg-ház jogát ahhoz, hogy a brandenburgi őrgrófságot a választófejedelmi méltósággal együtt 400 000 aranyforint lefizetésével visszavegye magának.

IV. időszak. Hohenzollernok. 1417-től mostanig

1. szakasz. 1417–1535 (I. Frigyestől a reformációig).

1413–1417. A várgróf csapatainak harca az őrgrófság rablólovagjai (Quitzow, Putlitz stb.) ellen.

1414–1418. Zsinat a Boden-tó melletti Konstanzban (ahol I. Frigyes újabb pénzkölcsönökkel kiváltságainak újabb megerősítését stb. vásárolja meg Zsigmondtól. 1415 április 30-án Zsigmond a brandenburgi őrgróf, a római birodalom főkamarása, választófejedelem stb. örökletes méltóságát adja neki. Ugyanott, 1417 április 18-án megadja neki a hűbéri beiktatást és lemond a visszaváltás fenntartásáról). (1415-ben Frigyes kötelezi magát, hogy minden császárválasztásnál a Luxemburg-házra adja szavazatát.) *1419-ben* meghalt Vencel cseh király. Öccse, Zsigmond császár érvényesíti örökösödési jogát a cseh koronára; 1420-ban követeli; a husziták Žižka vezetésével elfoglalják Prágát, a császári csapatokat

Az őrgrófság megvásárlása. Felhasználja erre a konstanzi zsinatot.[225]

visszavetik a cseh határokon túlra. Valamennyi ezt követő hadjáratban a császári seregek, melyek élén többször is brandenburgi Frigyes állt fővezérként, ugyanúgy megszégyenültek, s *1432-ben* a husziták átlépik az őrgrófság határait, egészen Odera-Frankfurtig, sőt még tovább, Bernauig, ahol végre visszaverték őket és vissza kellett vonulniok. *1432-ben or so about* a bázeli zsinat.*[226] Most, amikor az ő országát pusztítják, engedékenységet sürget a husziták iránt (akik azóta különváltak a táboritáktól). Fenyegetőzik: *különbékét* köt a csehekkel, hogy országát ne tegye ki további pusztításoknak. *1436-ban* végre megkötik a békét a bázeli zsinaton.[227] Harcok a *pomerániai*, a *mecklenburgi* és a *szász-lauenburgi* herceggel. (Brandenburg szövetkezik Hamburggal és Lübeckkel.) Elragadja az *Uckermarkot* Pomerániától stb. Meghal *1440 szeptember 21-én.*

A brandenburgi választófejedelmek első nagy háborúja: a vallásszabadság ellen. (Husziták és táboriták.)

A brandenburgi fenyegetőzése „különbékével".

1440. II., Vas Frigyes. (Igen gyenge ember, pietista, de mindig vasvértet öltött.) Megalapítja a hattyúrendet.[228] I. Frigyes felhasználta a városokat, hogy megtörje a nemesség ellenállását. Most a jómódú városok megmakacsolták magukat. I. Frigyes törvényhatósági kiváltságokat adott nekik. Most harc bontakozott ki az arisztokratikus tanácsnokok és a demokratikus érzelmű községek között. II. Frigyes

* – *vagy akkortájt – Szerk.*

uralkodásának első éveiben viszály a Spree melletti Kölln és Berlin között, amelyek felett eddig közös tanács állott; a községek követelték a választófejedelemtől, hogy szüntesse meg ezt a kapcsolatot. Ő nem hozott semmilyen döntést. Kölln és Berlin polgárai nyíltan felkeltek magisztrátusuk ellen. Ez a választófejedelemhez menekül, rábízza a város kulcsait, lemond hivataláról. Frigyes mindegyik városnak saját magisztrátust adott, a polgármesterválasztást a fejedelemtől függővé tette. A polgárok felháborodása. A felkelés erőszakkal való elnyomása. A polgárok sok kiváltságukat elvesztették. Bele kellett egyezniök, hogy a köllni dominikánus kolostor közelében átengednek egy térséget a választófejedelemnek palota építésére. Az építkezés gyorsan megkezdődött, a polgárok gyakran megszakították, csak 1448 táján fejeződött be. *1451-ben* II. Frigyes beköltözött az új várba. „Az ellenszegülő városok leigázása valószínűleg nem sikerült volna olyan könnyen a választófejedelemnek, ha sok őrgrófsági város azon veszélyes törekvésének, hogy a Hanza-szövetséghez[229] csatlakozzanak, nem vág elébe azzal, hogy szorosabb szövetségre lépett több *északi* hatalommal, különösen *Dániával*."

1455-ben az akkor már szörnyen megrendült német lovagrendtől 100 000 aranyforintért megvette Neumarkot.[230]

2. megvásárlás. A *Neumark megvásárlása.*

I. Frigyes halálakor az állam 381 négyzetmérföld, II. Frigyes lemondásakor 572 négyzetmérföld.

1470. Albrecht (II. Frigyes öccse) (*Achilles*) – 602 négyzetmérföld.

1486. János Cicero. 6 négyzetmérfölddel gyarapodik Zossen uralmának megvásárlása révén.

1499. I. Joachim Nestor. Asztrológus. Zsidóüldözés. *Vakbuzgó a reformációval szemben. Meghalt 1535-ben.* Az állam 641 négyzetmérföld. Joachim egy frank ágból való unokafivére, *Albrecht herceg* a német lovagrend nagymestere lett; 1525-ben, a protestantizmus felvétele után [birtokát] világi hercegséggé változtatta.[231]

2. szakasz. 1535–1640.

1535. II. Joachim Hektor. Meghalt *1571-ben.* (Öccse, János* a Neumark őrgrófja.) Eleinte nem nyilatkozott a katolikus párt mellett, de nem is csatlakozott a schmalkaldeni szövetséghez.[232] Titokban előkészítette a reformációt az országban. „Még az új tan bevezetésére vonatkozó tervezeteket is katolikus pappal dolgoztatta ki."

1539 november 1-én Spandauban nyilvánosan áttért a protestantizmusra.

1541. Új egyházi szabályzatot vezetnek be. *A kolostorok és más egyházi alapítványok szekularizá-*

(*Neuchâtel 14 négyzetmérföld.*) *Egész Poroszország 5062 négyzetmérföld.*

3. megvásárlás.

Örökösödési szédelgés.

* II. János. – *Szerk.*

ciója a brandenburgi őrgrófságban. „Az egyházi reform túlnyomó előnyt nyújtott a birodalmi fejedelmeknek a híres augsburgi vallásbéke[233] megkötése után a birodalmi gyűlésben kimondott ama jog révén, hogy minden fejedelem a maga tartományában a püspöki jogokat is megkapja. Brandenburg számára ez a jog rendkívül fontos volt, mert biztos reményt nyújtott arra, hogy a tartományi püspökségeket fokozatosan összekapcsolja a koronával."

1545. Amikor a schmalkaldeni szövetség tagjai felszólítják, hogy a hitnek a császár* által fenyegetett ügyét karddal védelmezze, II. Joachim nemcsak hogy visszautasította ezt a követelést, hanem igyekezett a szövetség vezetőit rávenni arra, hogy békéljenek meg a császárral. Amikor nem sokkal ezután kitört a schmalkaldeni háború, Joachim személyileg mindkét párttól távol maradt, de nyíltan nem tagadta meg segítségét a császárnak.

1568-ban a lengyel rendektől megkapta a közös hűbéruraságot a porosz hercegség felett. II. Joachim csatlakozott az Interimhez is (ezt *1548*-ban határozta el Augsburgban a birodalmi gyűlés, miután a császár kijelentette, milyen magatartást kell tanúsítani a vallással szemben a tridenti általános zsinat[234] befejezéséig). II. Joachim

* V. Károly. – *Szerk.*

nagy „pénzügyi szorultságban". Uralma alatt visszatérnek a zsidók, akiknél szerfelett eladósodik.

1571. János György. Zsidóüldözés. A zsidók kiűzése. Bigott lutheránus. A kálvinisták üldözője. Előkészítette uralkodóházának jövendő növekedését, részben azáltal, hogy családja ifjabb tagjait tekintélyes egyházi alapítványok birtokába juttatta, részben azáltal, hogy *1594-ben* unokáját, *János Zsigmondot* összeházasította Albrecht Frigyes porosz herceg lányával*, aki egyszersmind Jülich-Kleve tartomány örököse is volt.

1598–1608. Joachim Frigyes.

1598-ban az úgynevezett gerai házi szerződésben először szögezik le a brandenburgi választófejedelemség tartományainak oszthatatlanságát. *Az adósságokat* Brandenburg, Havelberg, Lebus *tartományi püspökségek szekularizációja útján fizették ki.*

Albrecht Frigyes, a gyengeelméjű porosz herceg meghalt 1618-ban.

1605-ben Joachim Frigyes számos intrikával megszerezte a maga és családja számára a gyámságot a porosz hercegség felett, a hercegi címmel és méltósággal pedig az ország kormányzását is. A lengyel udvarnál levő közvetítői révén sem fáradságot, sem pénzt nem kímélt, hogy magának biztosítsa a trónöröklést Poroszországban.

* Anna. – *Szerk.*

Albrecht, aki 1525-ben áttért a protestantizmusra, Zsigmond lengyel királynak is unokaöccse volt. A szerződés, amelynek értelmében a rendi állam világi, a lengyel korona hűbéruraságától függő hercegséggé változott, 1525 április 8-án kelt. Ez az Albrecht a frank-brandenburgi ágból való. – Ebben a szerződésben semmi említés nem történt arról, hogy a *brandenburgi választófejedelmi ágnak* esetleges jogai lennének Poroszországra. II. Joachim feleségül vett egy lengyel hercegnőt*; csak jelentékeny áldozatok után, amelyeket kiváltképpen a megvásárolható lengyel országgyűlés javára kellett hoznia, csak sok nehéz tárgyalás után, éppen a fiatal Albrecht Frigyes herceg hűbéri beiktatásakor, kapta meg a brandenburgi választófejedelmi ház örökösödési jogát Poroszországra.

(1571.) Albrecht Frigyes herceg elmebeteg lett; ezért a kormányzás átszállt legközelebbi apai ági rokonára, a frank-brandenburgi ágbeli György Frigyes őrgrófra. A gyengeelméjű Albrecht Frigyes gyermekei közül két fia már meghalt, csak két lánya volt még életben. A kormányzó György Frigyesnek nem voltak gyermekei. A gyengeelméjű Albrecht Frigyes két lánya közül *János Zsigmond* feleségül vette az idősebbiket, Annát, saját apja,

* Jadwiga. – *Szerk.*

Joachim Frigyes pedig a fiatalabbik nővért, Eleonorát.

Kevéssel Annával, a gyengeelméjű Albrecht Frigyes legidősebb lányával való eljegyzése (1591) után János Zsigmond igyekezett elérni, hogy ő személyesen megkapja hűbérbe Poroszországot. Lengyelország, különösen támogatva ebben a porosz nemesség által, a legnagyobb nehézségeket támasztotta vele szemben. János Zsigmondnak „különféle mesterfogásokhoz" kellett folyamodnia; mégis reménye csak attól a pillanattól öltött alakot, amikor apját, Joachim Frigyest kinevezték a gyengeelméjű Albrecht Frigyes gyámjává és az ország régensévé és kormányzójává. Halála után a méltóság átszállt a fiára.

1608–1619. János Zsigmond. Ennek végül sikerült felülkerekednie a lengyel korona jogait képviselő párton, úgyhogy *1609-ben* reá ruházták a gyámságot, valamint a hercegség igazgatását. *1611-ben* megtörtént ünnepélyes hűbéri beiktatása Poroszország birtokába.[235] Amikor a gyengeelméjű Albrecht Frigyes herceg végre meghalt – *1618-ban* –, bekövetkezett végre a porosz hercegség egyesítése a brandenburgi választófejedelemséggel. János Zsigmond csalásai Jülich-Kleve tartományokkal kapcsolatban, amelyekre felesége, Anna révén jogot szerzett.

János Zsigmond átlép a református (kálvinista) egyházba (1613).

Ettől a pillanattól fogva *Jülich* fél évszázadon át hadszíntér volt, egyfelől a spanyolok nyomultak be a neuburgi palotagrófot* oldalán, a katolikus liga javára, másfelől a hollandok Brandenburg javára, amely a protestáns unióhoz[236] tartozott.

A küzdő felek ezt a tartományt az egész harmincéves háború alatt kívánatos prédának tekintették; még a vesztfáliai béke[237] sem vetett véget a harcnak, csak az *1666*-ban Klevében Brandenburg és Pfalz-Neuburg között megkötött szerződés, amelynek értelmében a küzdő felek megosztották a tartományt. *1678-ban* ezt a szerződést a császár** megerősítette.

1619–1640. György Vilmos (tótumfaktuma Adam Schwarzenberg gróf). *György Vilmos* szakadatlanul olyan kijelentéseket tett a nyilvánosság előtt, hogy az általános harcban semleges akar lenni. 1625-től a *Markokat* rettenetesen pusztították részben az unió csapatai, részben a császári seregek; szintúgy Poroszországot a Svédország és Lengyelország közötti háborúban.[238] *György Vilmos* közömbös szemlélő.

1629. A császári visszatérítési rendelet.[239] (Ugyanebben az évben Lengyelország átengedi Poroszország egy részét Svédországnak.)

---

* Fülöp Lajos. – *Szerk.*

** I. Lipót. – *Szerk.*

1630. Gusztáv Adolf svéd király partra száll Pomerániában; György Vilmos ingadozik: „a császári csapatok elkövette leírhatatlan szörnyűségek ellenére félelem és aggályoskodás visszatartotta a császárral való nyílt szakítástól". Schwarzenberg is közrejátszott ebben. Gusztáv Adolf szövetsége Pomeránia-Stettin hercegével, Bogiszlávval, Hessen-Kassel őrgrófjával* és Magdeburg városával. „Miközben György Vilmos nem tudott semmilyen elhatározásra jutni, a Tilly által ostromolt Magdeburg segélykiáltása elhatolt Gusztáv Adolfhoz. Megígérte Magdeburgnak, hogy odasiet, de hogy ezt sikerrel tehesse és a hátát fedezze, Spandau és Küstrin erődök (ideiglenes) átengedését kívánta. György Vilmos kibúvókat keres; csak akkor egyezik bele, amikor Gusztáv Adolf erőszakkal fenyegetőzik. (Magdeburg 1631 május 20-án elesett.)

1632 november 6. Lützeni csata. Gusztáv Adolf elesik.

Különbéke a harmincéves háborúban, 1635.

1635-ben Brandenburg elpártol Svédországtól, különbékét köt Ausztriával, cserébe a császár** kötelezettséget vállal, hogy a visszatérítési rendeletet hatályon kívül helyezi, a brandenburgi választófejedelemnek garantálja Pomeránia jövőbeli birtoklását, valamint megerő-

* V. Vilmos. – *Szerk.*
** II. Ferdinánd. – *Szerk.*

síti a Szászország, Brandenburg és Hessen között megkötött örökösödési szerződést. Svédország most ellensége Brandenburgnak. Az utóbbit Baner svéd tábornok *1636 szeptember 24-én* elpáholja.

1637-ben Bogiszláv pomerániai herceg meghal, férfiivadék nélkül. *Svédország* azonnal birtokba veszi Pomerániát. Császári és szász csapatok mennek Brandenburg segítségére. Harc Pomerániában; a svédek győznek. Most a svédek rátámadnak magára a választófejedelemségre. *György Vilmos* 1640 november 20-án meghal. Svédország követelte Pomerániát, azt a földet, amelyre már a Ballenstädtek „és György Vilmos elődei szüntelenül sóvárgó pillantásokat vetettek".

3. szakasz. 1640–1786. (Az úgynevezett „nagy választófejedelemtől" II. Frigyesig.)

1640–1688. Frigyes Vilmos (*a Nagy!!*) (felesége Lujza-Henrietta nassau-orániai hercegnő). Az állam ekkor már 1444 négyzetmérföld, de nagy része ellenséges kézben. Frigyes Vilmos úgy határozott, hogy egyelőre a svédekkel tart.

1641 július 14. Fegyverszünet a svédekkel, ennek következtében a Kurmarkot néhány város kivételével kiürítik. Ugyanebben az évben Lengyelország hűbérül adományozza a porosz hercegséget, azzal a feltétellel, hogy Frigyes Vilmos évi 130 000 forintot fizet Lengyelor-

ságnak és mindenkor segítséget nyújt neki.

A vesztfáliai békében, 1648-ban megállapodtak, hogy Svédország megkapja Elő-Pomerániát és Rügent, Hátsó-Pomerániából pedig Stettint néhány más várossal, a Frisches Haffot az Odera torkolataival; Brandenburg viszont Hátsó-Pomeránia többi részét, Halberstadt, Minden és Kammin addigi püspökségeket és – nyomban Szász Ágost kormányzó herceg halála után – a magdeburgi érsekséget mint örökletes hercegséget.

Kammin egyházmegye nem jelentéktelen része volt Pomerániának; a vesztfáliai béke révén került Brandenburghoz. Utolsó püspöke, Ernő Bogiszláv tekintélyes *pénzösszegért* lemond összes jogairól és igényeiről. Frigyes Vilmos uralkodása alatt Poroszország eléri a 2046 négyzetmérföldet, 1 $^1/_2$ millió lakossal.

Megvásárlás.

*1654. Károly Gusztáv**, palotagróf, a svéd trónon. Háborúja Lengyelországgal; *Frigyes Vilmos* a körülmények szerint változóan – a svéd fegyverek sikerétől függően – Svédországgal tart Lengyelország ellen, majd megint Lengyelországgal Svédország ellen.

1657. Frigyes Vilmos megkapja Lengyelországtól a Poroszország feletti szuverenitást.[240]

Poroszország feletti szuverenitás.

* X. Károly Gusztáv. – *Szerk.*

1660. Olivai béke.[241]

1663. Frigyes Vilmos szerződése a keletporosz rendekkel, amelynek értelmében a Landtag beleegyezése nélkül semmiféle adót nem lehet kivetni. Már *1673-ban* fütyült erre Frigyes Vilmos, és önkényesen vetett ki adókat.

1672. Háború Franciaországgal. 1673. június 10-én Frigyes Vilmos megköti vele a vosseni szerződést.

1674. XIV. Lajos hadat üzen a német birodalomnak. *Frigyes Vilmos* belekeveredik a háborúba. Az év végén a svédek betörnek a Markokba. *1675 június 28.* fehrbellini csata.

1678. Ausztria békét köt Franciaországgal, nymwegeni béke.[242] A svédek újabb betörése Poroszországba; elpáholják őket; XIV. Lajos betör Klevébe, *1679-ben* rákényszeríti Poroszországra a Saint Germain-en-Laye-i békét. Ez Pomerániának csak egy jelentéktelen részét biztosítja a választófejedelem számára.

1688–1713. III. Frigyes. 1701-től mint király *I. Frigyesnek* nevezi magát.

1697. Rijswijki béke.[243] Poroszország nem ér el egyebet, mint a vesztfáliai béke és a Saint Germain-en-Laye-i szerződés megerősítését. *II. Ágostnak*, amikor lengyel király lett, pénzre volt szüksége. Frigyes *300 000* tallérért megvásárolja tőle *Quedlinburg városa és apátsága feletti örökös védnökséget*, Lauenberg, Sevenberg és Gersdorf kerületeket

Megvásárlás.

és Nordhausen birodalmi bírói tisztségét.

A királyi méltóság megvásárlása.

Hogy a *királyi méltóságot* megszerezze, III. Frigyes *megvásárolja* Wolf jezsuitát, a *császár* (*I. Lipót*) *gyóntatóatyját*, ehhez jött persze a spanyol örökösödési háború is. *1700 november 16-án* megadták neki ezt a méltóságot az Ausztriával kötött szerződésben, mely szerint csapatokat kell állítania Ausztria számára Franciaország ellen stb.[244]

Az Orániai-házzal való rokonság révén Poroszországnak jutott egyéb szerzeményeken kívül *Neuchâtel*, valamint *Valangin grófság*. „Neuenburg hercegség Valangin grófsággal együtt, amelyek a középkorban a burgund királyi koronához tartoztak, ismételten a svájci szövetség tagjai voltak, később a Châlons-Orániai-házra szállt, azután Svájc kezdeményezésére és az orániai hűbérjogok garantálásával a Longueville-házra és végül ennek férfiágon való kihalása után az utolsó herceg nővérére, az elözvegyült nemours-i hercegnőre. Amikor az utóbbi a tartományok úrnője lett, III. (Orániai) Vilmos tiltakozott, s mindkét tartományt unokafivérére, I. Frigyesre ruházta. A nemours-i hercegnő halála után (1707) I. Frigyes érvényesítette jogait, és minthogy egyidejűleg más fejedelmi házak is bejelentették jogosultságukat az örökségre, I. Frigyes a döntést ebben az ügyben rábízta a három neuenburgi rend legfelsőbb

törvényszékének ítéletére. A rendek elismerték I. Frigyes jogait mint Neuenburg és Valangin uralkodójáét." Maciejowski.[245]

1713–1740. I. Frigyes Vilmos. Az 1713-as utrechti békében Franciaország elismeri Poroszország szuverenitását Neuchâtel és Valangin felett.[246]

1713. Az oroszok elfoglalják Stettint; átadják Poroszországnak, amely azonban 400 000 tallért köteles fizetni Oroszország és Szászország kabinetjének kártérítésül a felmerült háborús költségekért. Frigyes Vilmos vállalkozott az Odera és a Peene közötti Elő-Pomeránia zár alá vételére és egyszersmind a zár alá vett tartományok semlegességének fenntartására. Ezt „békés" úton tette Frigyes Vilmos. XII. Károly rákényszerítette, hogy 1714-ben hadat üzenjen neki. *Megvásárlás.*

1720 január 21. Stockholmi béke. Poroszország megkapta Elő-Pomerániát a Peenéig, Stettint, Usedomot és Wolint; Poroszország vállalta a Pomerániára nehezedő 600 000 tallér adósságot és ezenfelül még 2 millió tallért fizetett Svédországnak. Így jutott Pomeránia egy része Poroszországnak. *Megvásárlás.*

1725. Poroszország belép az Ausztria ellen irányuló hannoveri szövetségbe.[247]

1726. Poroszország kilép az Ausztria elleni szövetségből és *1726 októberében* megköti a *wusterhauseni titkos szerződést*, amelyben elismeri

VI. Károly császár pragmatica sanctióját stb.[248] Ennek fejében a császár segítséget nyújt Jülich és Berg birtokbavételéhez a Pfalz-Neuburg választófejedelmi ház férfiágának kihalása esetén.

Frigyes Vilmos halálakor: 2275 négyzetmérföld $2\,^1/_2$ millió lakossal.

1740–1786. II. Frigyes

1763. Hubertsburgi béke.[249] Frigyes megkapja Sziléziát.

1764 szeptember 7. Egy orosz hadsereg támogatásával Poniatowski lengyel király lesz.

1772 augusztus 5. Lengyelország felosztása. (Felosztási szerződés Poroszország, Ausztria és Oroszország között.) Poroszország megkapja Nyugat-Poroszországot (a német lovagrend 1466-ban a thorni békében átengedte Lengyelországnak[250]), Thorn, Danzig és az úgynevezett Netze-kerület egy részének kivételével. Az állam 3600 négyzetmérföld és 6 millió lakos.

4. szakasz. 1786-tól stb.

1786–1797. II. Frigyes Vilmos.

1788. A porosz hadsereg benyomul Hollandiába, hogy támogassa *V. Vilmos* örökös helytartót (II. Frigyes Vilmos sógorát) a hazafiakkal szemben.

1790 március. Barátsági és szövetségi szerződés Poroszország és Lengyelország között.

1792 február 7. Poroszország és Ausztria berlini szerződése Franciaország ellen.

1795 április 5. Poroszország és a Francia Köztársaság különbékéje (*bázeli béke*).

1796 augusztus. Poroszország titkos szerződése Franciaországgal, amelyben beleegyezik a Rajna bal partjának elcsatolásába.

1797 október 17. Campoformiói béke.[251]

1793. Lengyelország második felosztása Oroszország és Poroszország között, ebben az utóbbinak jutott Nagy-Lengyelország legnagyobb része, Danzig és Thorn.

1795. Lengyelország harmadik felosztása, ebben Poroszország újabb 900 négyzetmérföldet kapott.

1791. Szerződés, melynek értelmében Ansbach és Bayreuth gyermektelen birtokosa* életjáradék ellenében lemond Poroszország javára.

Állam: 5250 négyzetmérföld, $8\,^1/_2$ millió lakos.

1797–1840. III. Frigyes Vilmos. Semlegesség.

1801 április. Poroszország megszállja a hannoveri választófejedelemséget. *Decemberben* újra kiüríti.

1802 május. Poroszország szerződése Franciaországgal, amelyben az utóbbi vállalta azoknak a tartományoknak a garantálását, melyek „Poroszországnak *kell* hogy jussanak" a német birodalmi fejedelmek kártalanításakor. Mindezeket a neki

* Károly Sándor. – *Szerk.*

átengedett területeket már 1802-ben megszállja (kárpótlásként rajnai birtokaiért). (Csere- és területkiegyenlítési szerződések.) Az austerlitzi csata (*1805 december 2.*) *után* a poroszok szerződést kötnek Bonaparte-tal, amelyben kárpótlásként megkapják „Hannovert".[252]

1806. október 14. A jenai és auerstädti kettős csata. A bécsi kongresszus eredménye a most *Szász hercegségnek* nevezett tartomány (460 négyzetmérföld) és Posen (536 négyzetmérföld), az *Alsó-Rajnai Nagyhercegség* stb. Svéd-Pomerániáért és Rügenért Dániát[253] Lauenburg átengedésével és *pénzbeli kárpótlás* fizetésével kompenzálják.

Preussen. („Militärstaat")

A megírás ideje: 1856 november

Karl Marx

Velence[254]

Velence és Genova. (Trieszt összekötődött ezek földközi-tengeri kereskedelmével...) *Genova. A XIII. század második fele*: a genovaiak kiváltságai a segítség folytán, amelyet a görögöknek nyújtottak a katolikus királyok ellen, igen jelentősek (kiváltságok Konstantinápolyban – Galata és Pera)[255]. Fölény a velenceiekkel szemben itt (Konstantinápolyban és a Fekete-tengeren); a *velenceieket* kedvezményben részesítették a katolikus királyok, övék volt a kereskedelmi uralom Dalmáciában, Moreában, Kis-Ázsiában, Cipruson, Szíriában stb.

A hanyatlás okai. A XV. század elejétől a görög birodalom meghódítása a törökök által; főként *1453-ban* Konstantinápoly elfoglalása. Az itáliaiak elvesztették ott kiváltságaikat, valamint telepeiket Konstantinápolyban, Szíriában, Örményországban, a Fekete-tengernél stb. A szultánoktól kiváltságokat kaptak Egyiptomban stb. *A XV. század végén a portugálok körülhajózzák a Jóreménység fokát*; az indiai áruk piaca áttevődik Lisszabonba. *Különös hanyatlás a XVI. század közepe óta. Amerika felfedezése* is kevésbé hasznos a velenceieknek, mint más államoknak stb. Velence nagyon kiesett a forgalomból, amióta Konstantinápoly nem középpontja többé az ázsiai kereskedelemnek és áruszállításnak.

A XVIII. század végén francia uralom; háború Anglia ellen; az *összes* itáliai *tengerparti városok kereskedelmének hanyatlása.*

Az 1815-ös béke még a *francia forradalom előtt* birtokolt kereskedelemnek is csak kis részét szerezte vissza; a legtöbb *Triesztnek* jutott, amelyet az osztrák kormány nagyon támogatott. A kereskedelem volumenét illetően *Trieszt* háromszorosan túlszárnyalta Velencét. Triesztnek különösen kedvezett a fekete-tengeri *orosz kikötők*, főleg *Odessza* felvirágzása; birtokába került a gabonakereskedelem, amelyet Velence még a XVIII. század végén is űzött.

Trieszt. (1838) 1700 ház, 52 000 lakos; a Trieszti-öbölben; máskülönben a Karszt meredek hegyei veszik körül; 1000 kereskedő, 700 alkusz; angol, francia, német, görög, örmény, zsidó kereskedőcégek.

Már az 1797 október 17-i *campoformiói béke*[251] *előtt* Napóleon eltörölte a Velencei Köztársaságot; helyette létrejött a Cisalpin Köztársaság Milánóból, Mantovából stb., Valtellinából, Romagnából stb. *A Velencei Köztársaság legnagyobb részét, az Adigéig, egyesítették Ausztriával.*

Lunéville-i béke, 1801 február 9.: Az Adige völgyén át vezető út lett a határvonal Ausztria és a Cisalpin Köztársaság között; Ausztria megkapta Velencét a korábbi Velencei Köztársaság legnagyobb részével egészen az Adige völgyéig, Isztriával, a velencei uralom alatt állt Dalmáciával, a hozzá tartozó szigetekkel és a Cattarói-öböllel.

1805 szeptember 26. Pozsonyi béke.[256] Ausztria elveszíti Velencében való részesedését Itália javára.

1807 október 10. Ausztria kénytelen Monfalcone grófságot átengedni Itáliának[257], úgy, hogy az Isonzo völgye válik határvonallá.

1809 október 14. Bécsi béke. Karintia villachi körzetéből, Krajna hercegségből, Trieszt területéből, Görz grófságból, Friaulból, Horvátországnak a Száva jobb partján levő részéből Fiuméval, valamint a magyar tengerpartból és az osztrák Isztriából Napóleon létrehozta az úgynevezett Illir tartományokat, amelyekkel egyesítette Isztriát, Dalmáciát és Raguzát, s amelyeket megtartott magának és egy külön főhelytartóra bízott.

Trieszt kereskedelmi forgalma
1844 körül konvenciós pénzben[258]
1842–1843

Import	58 400 000	(*Hamburg*, 1843, *összérték*	215 500 000)
Export	40 500 000	(*Havre*, 1842, *összérték*	168 700 000)
Összesen:	98 900 000 forint, konvenciós pénz.		

Osztrák hajózási vállalkozás

1840 január 1.	*Hajók száma*	*Tonnatartalom*
	1590	176 696

Ausztria kereskedelme
(*a számok*: milliók)

Tengeri forgalom	1838		1841		1842	
	Import	Export	Import	Export	Import	Export
Fiumén át	0,2	1,7	0,2	1,6	0,2	1,7
Trieszten át ...	32,2	14,4	22,3	11,2	24,9	11,9
Velencén át	9,0	5,3	8,5	3,1	11,5	3,4
Más kikötőkön át	8,0	2,0	5,3	1,9	5,1	2,6
	49,4	23,4	36,3	17,8	41,7	19,6

1839

Trieszt és Velence kereskedelme

Velence importjának aránya Triesztéhez = 1 : 2,84
" *exportjának* " " = 1 : 3,8

Trieszt kereskedelme
(érték forintban, konvenciós pénz)

1832		1836		1840	
Import	Export	Import	Export	Import	Export
57 000 000	44 000 000	77 000 000	54 000 000	49 000 000	37 000 000

Trieszt hajóforgalma

1835		1836		1837		1838	
Érkezett	Kifutott	Érkezett	Kifutott	Érkezett	Kifutott	Érkezett	Kifutott
988	1069	1146	1117	1094	1132	1154	1118

1839

Külföldi hajó érkezett:			
Triesztbe 1 217	*Velencébe*	271	A Velencébe érkezett
Osztrák hajó érkezett:			hajók számának aránya
Triesztbe 10 375	*Velencébe*	3 147	a Triesztbe érkezettekéhez
Összesen 11 592		3 418	= 1 : 4

A külföldi hajók tonnatartalma:	133 343	20 254
Az osztrák hajóké:	330 404	196 135
	463 747	216 389

Szmirna importja és exportja
1835 és 1839 között
(érték török piaszterben)

	Import	
Az első helyen	*Anglia*	126 313 146
	(*Málta*	2 979 040)
utána	*Trieszt*	93 500 456
utána	*Amerika* stb.	57 329 165
	Export	
Anglia		44 618 032
(*Málta*		3 361 185)
Trieszt		52 477 765
Amerika		46 608 320

Egyiptom importja és exportja (1837)
frankban

	Import	*Export*
1. *Ausztria* (Trieszt)	13 858 000	14 532 000
2. *Törökország*	12 661 000	12 150 000
3. *Franciaország*	10 702 000	11 463 000
4. *Anglia és Málta*	15 158 000	5 404 000

A megírás ideje: 1856 november

Friedrich Engels

[Hegyi hadviselés[259]]

(Második cikk)

A modern hegyi hadviselés története, amelyről egy előző cikkünkben rövid áttekintést adtunk, igen világosan bizonyítja, hogy korunk hadseregeinek mozgékonysága teljesen le tudja küzdeni vagy meg tudja kerülni mindazt a természeti akadályt, amelyet egy olyan hegyes ország, mint Svájc, a hadműveleteik útjába állíthat. Tehát feltéve, hogy valóban háború tör ki a porosz király és Svájc között, a svájciaknak országuk biztonsága érdekében a sokat magasztalt „hegyi erődeiken" kívül minden bizonnyal más védelmi eszközökről is gondoskodniok kell.

A fentebb feltételezett esetben az a vonal, amelyen Svájcot meg lehet támadni, Konstanztól a Rajna mentén Bázelig terjedne: ugyanis mind Ausztriát, mind Franciaországot semlegesnek kell tekintenünk, mert bármelyikük aktív beavatkozása olyan megsemmisítő erőt adna a támadásnak, amellyel szemben minden stratégiai elgondolás hasztalan volna. Ezért csak az északi határt tételezzük fel egy invázió szempontjából nyitottnak. Ezt első vonalban a Rajna védelmezi, amely nem nagy jelentőségű akadály. E folyó mintegy 70 mérföld hosszúságban folyik a támadott határ mentén, és bár mély és sebes, sok kedvező átkelőhelyet kínál. A francia forradalmi háborúkban a folyó birtoklásáért sohasem folyt komoly harc, és csakugyan, egy erős támadó hadsereg mindig kikényszerítheti az átkelést bármely folyón pályájának egy 70 mérföld hosszú szakaszán. Látszatriadók, színlelt támadások, amelyeket a valódi átkelési pontokon való váratlan csapatösszevonás követ, minden esetben bizonyosan sikerrel járnak. Azonkívül több kőhíd is visz át rajta, s ezeket a svájciak aligha kísérelnék meg annyira súlyosan megrongálni, hogy egy hadjárat tartamára használhatatlanokká váljanak; és végül Konstanz, ez a Rajna déli partján levő német város kényelmes hídfőt kínál a poroszoknak ahhoz, hogy az egész vonalat megkerüljék.

De kis távolságra van egy másik akadály a Rajna mögött, amely a folyó

közvetett védhetőségét hasonló módon fokozza, mint ahogy Bulgáriában a Balkán-hegység fokozza a Duna védhetőségét. A Rajna három mellékfolyója, az Aare délnyugatról, a Reuss és a Limmat délkeletről (az utóbbi kettő derékszöget alkot az Aaréval) Brugg közelében egyesül, s azután egyenesen északra tartanak a Rajna felé, amelybe Koblenznél torkollnak (ez az Aare és Rajna menti Koblenz természetesen nem tévesztendő össze a Mosel és Rajna menti ugyanilyen nevű erőddel), mintegy 10 mérföldnyire az egybefolyásuktól. Ilyenképpen az Aare Brugg és a Rajna között kettévágja a Rajna által védett vidéket, úgyhogy egy behatoló hadsereg, miután átkelt a Rajnán Koblenz felett vagy alatt, arcvonala előtt a Limmatot vagy az Aarét találja, tehát megint megállítja egy védhető folyó. Az Aare és a Limmat egybefolyása alkotta kiszögellés (a Reuss csupán egy erős második vonalat alkot a Limmat vonala mögött) így fontos második védelmi állást nyújt. Szárnyait fedezi balra (nyugaton) a Zürichi-, a Wallenstadti-, a Zugi- és a Vierwaldstätti-tó[260], egyiket sem *merné* egy porosz hadsereg megkerülni az imént feltételezett körülmények között. Ezért a Aare–Limmat hadállás, miközben bármely ellene támadó hadsereg hátában ott a Rajna, Svájc fő stratégiai védelmi vonala egy északról jövő betöréssel szemben. Tegyük fel, hogy a svájciak visszaverik a támadást e hadállás ellen, s a győzelmet ellentámadás és aktív üldözés követi, akkor a megvert hadsereg odavész, szétzúzzák, elvágják és megsemmisítik, mielőtt visszavonulhatna a kevés hídon át, amellyel rendelkezhet a Rajnán.

Másrészt, ha az Aare és a Limmat alsó folyásának vonalát sikerülne áttörni, mi maradna hátra a svájciaknak? Itt megint a terepalakulatot kell megnéznünk. Nagy hadseregek nem élhetnek a magas hegyekben, s nem helyezhetik el ott fő hadműveleti bázisaikat vagy raktáraikat. Ez az egyik oka annak, hogy ha számottevő erők hegyes országokban hadjáratokat kezdtek, ezek mindig igen rövid tartamúak voltak. Ezért a svájciak nem gondolhatnak arra, hogy nagy számban visszavonulnak a magas hegyekbe, amíg csak lehet, a síkabb területen kell tartózkodniok, ahol városok vannak s azok minden erőforrása, és utak, amelyek könnyítik a szállítást. Ha egy vonalat húzunk attól a ponttól, ahol a Rhône a Genfi-tóba folyik Villeneuve-nél, addig a pontig, ahol a Rajna a Konstanzi-tóba* folyik Rheineck közelében, ez a vonal két részre vágja Svájcot: az északnyugati rész (a Jurát figyelmen kívül hagyva) foglalja magában a Svájci Alföldet, a délkeleti pedig a Felföldet vagy az Alpok vidékét. Ez világosan meghatározza a svájciak stratégiáját. Derékhaduknak vissza kell majd vonulnia a Zürich–Bern–Lau-

* Boden-tó. – *Szerk.*

sanne–Genf vonalon, lépésről lépésre védelmezve az ország sík részét, a délkeleti hegyeket pedig a hadsereg olyan részeinek oltalmára hagyva, amelyeket esetleg elvághattak, valamint a hegyvidéki *Landsturm** és szabadcsapatok irreguláris hadviselésére. A derékhadnak e visszavonulási vonalon támasza lenne az Aare összes déli mellékfolyója, amelyek mind párhuzamosak a Reuss-szal és a Limmattal, Bernnél pedig maga az Aare, amely felső szakaszán szintén keletről északnyugatra folyik. Ha a Felső-Aarén átkel az ellenség és elfoglalja Bernt, akkor kevés esélyük marad a svájciaknak a háború sikeres befejezésére, hacsak a hegyilakók és az újonnan alakított csapatok nem tudják délkelet felől újra elfoglalni a síkság egy részét s oly komolyan fenyegetni a poroszok hátát, hogy ezt általános visszavonulásnak kell követnie. De ezt az esélyt bízvást teljesen figyelmen kívül hagyhatjuk.

Tehát a svájciaknak több jó védelmi vonaluk lenne: először, az Aare és a Limmat, azután az Aare és a Reuss, harmadszor, az Aare és az Emme (nem beszélve az Aare közbeeső kisebb mellékfolyóiról), és negyedszer a Felső-Aare, a balszárnnyal a mocsár mögött, amely a Neuchâteli-tótól e folyóig terjed.

A támadás stratégiáját éppúgy a terepalakulat szabja meg, mint a védelemét. Ha a poroszoknak Koblenz fölött kellene átkelniök derékhadukkal a Rajnán és a Limmatnál levő hadállást támadniok, akkor szarvánál kellene megfogniok a bikát; nemcsak hogy azt a hadállást kellene megrohamozniok, amelyet Masséna 1799-ben oly sikeresen védelmezett az osztrákokkal és az oroszokkal szemben, hanem ha bevették, 5 mérfölddel arrébb ott találnák a Reuss ugyanolyan erős hadállását, s azután 2, 3 vagy 5 mérföldenként újabb hegyi folyó állná útjukat, amíg végül, folytonos feltartóztatások, csaták és veszteségek után az Emme mögött találnának egy újabb svájci állást, s ez a folyó majdnem olyan komoly akadály, mint a Limmat. Ezért ez a támadási mód teljesen hibás, hacsak politikai okok, amelyeket itt egyáltalán nem érintünk, nem késztetik arra a poroszokat, hogy tisztes távolságban maradjanak a francia határtól. Az igazi út Svájcba Bázel és Koblenz között vezet át a Rajnán; vagy, ha a hadsereg egy részének Koblenz fölött kell átkelnie, azonnal összeköttetést kell létesítenie az Aarén át Brugg és Koblenz között, hogy a derékhadat ez utóbbi folyó bal partján összpontosítsák. Az Aare vonalán való közvetlen támadás átkarolja a Limmat és a Reuss vonalát és lehetőséget nyújt az Aare összes kisebb déli mellékfolyói vonalának az átkarolására is, egészen az Emméig. Azonkívül a Limmat vonala rövid, támadható frontja – Zürichtől Bruggig – nem több 20 mérföld-

* – *népfelkelés – Szerk.*

nél, viszont az Aare vonala, Bruggtól Solothurnig, 36 mérföld kiterjedésben kínálkozik a támadásra, sőt Solothurn fölött sincs teljesen biztonságban egy frontális támadás elől. A hadállás gyenge pontja a balszárnya, Solothurn és Aarberg között; ha itt áttörik, akkor a svájciak nemcsak ezt a vonalat vesztik el, hanem elvágják őket Berntől, Lausanne-tól és Genftől, és csak a délkeleti felföldre vonulhatnak vissza.

De a védelmet itt taktikai akadályok segítik. Minél tovább halad az ember az Aarén felfelé Solothurn irányában, annál közelebb nyomulnak a folyóhoz a Jura magasabb vonulatai, és akadályozzák a katonai műveleteket sajátos hosszanti völgyeikkel, amelyek mind párhuzamosak az Aaréval. E közbeeső hegyvonulatok korántsem áthághatatlanok, de nagy haderő összevonása ilyen terepen mégis igen bonyolult manővereket követelne meg, amelyeknek az ellenséggel szemközt való végrehajtása sohasem kellemes, s amelyekre egy tábornok nem szívesen vállalkozik, hacsak nem teljes a bizalma önmagában és csapataiban. Az utóbbi tulajdonság nem nagyon gyakori az öreg porosz tábornokoknál, akik, mondhatni, aligha vettek részt hadműveletekben 1815 óta; ezért nem valószínű, hogy megkockáztatnának egy ilyen manővert, hanem inkább megmaradnak a szárnyakon való félintézkedések mellett és fő erőfeszítéseiket a vonalra összpontosítják.

A megírás ideje: 1857 január 1. és 10. között
Eredeti nyelve: angol

Karl Marx

A Perzsia elleni háború[261]

I

A perzsa háború ismétlése egy diplomáciai–katonai drámának, amelyet Lord Palmerston először mintegy 20 évvel ezelőtt mutatott be.[262] Akkor, mint most is, Perzsiának Herat elleni támadása adta meg a jelt a háborúra; akkor, mint most is, a Viscount úgy tett, mintha Perzsia megfenyítésével Oroszországot büntetné. Egyetlen újdonságot kegyeskedett belevinni a játékba: akkor nemcsak úgy tett, mintha Perzsia megfenyítésével Oroszországot büntetné, hanem úgy is, mintha Kabulra, vagy helyesebben Doszt Mohamedre, az afgán uralkodóra csapást mérve Perzsiát sújtaná. Azt látjuk, hogy ugyanaz a Doszt Mohamed ez alkalommal mint szövetségese és fegyvertársa szerepel, amely szerepet azelőtt Randzsit Szingh, a szikhek vezére játszotta. Erre a változatra sürgős szükség volt, mivel Randzsit Szingh eltűnt a színről, és a tartományok, amelyeket egykor ő kormányzott, a keleti brit birodalom uralma alá kerültek.[263]

Minthogy Palmerston szereti plagizálni önmagát, szükséges megismerkednünk a perzsa konfliktus eredeti változatával ahhoz, hogy az ismétlését megértsük.

Mielőtt ennek tanulmányozásába belefognánk, úgy véljük, helyénvaló néhány bevezető megjegyzést tennünk Afganisztán, Perzsia, illetve Anglia jelenlegi helyzetéről.

Miután afgán törzsek különböző időszakokban elárasztották Perzsiát és Indiát, Nádir sáh idején Perzsia nemcsak hogy leigázta Afganisztánt, hanem Delhiig terjesztette ki hódítását.[264] Nádir sáh halála után bizonyos Ahmed sáh Durráni uralma alatt létrejött egy független afgán királyság, amely magában foglalta Herat, Kabul, Kandahar, Pésávar hercegségeket és mindazokat a területeket, amelyek később a szikhek birtokában voltak... De ez a csak felületesen összetákolt királyság megalapítójának halála után összeomlott, ismét alkotórészeire esett szét, független főnökök vezette

külön afgán törzsekre, amelyeket véget nem érő viszálykodások osztottak meg, és csak a Perzsiával való összeütközés közös nyomása alatt egyesültek.

Ezenkívül az afgánok és a perzsák közötti politikai antagonizmust, amely fajbeli különbözőségükön alapul, amelybe történelmi reminiszcenciák vegyülnek, s amelyet határviszályok és kölcsönös igények tartanak fenn, kiélezi a vallási antagonizmus, mivel az afgánok a szunnita szektához tartoznak, vagyis ortodox mohamedánok, Perzsia viszont az eretnek siita szekta fő támasza.

E heves és általános antagonizmus ellenére volt a perzsáknak és az afgánoknak egy érintkezési pontjuk – közös ellenséges viszonyuk Oroszországgal. Oroszország már Nagy Péter idején betört Perzsiába. I. Sándor – Napóleon veresége után – rákényszerítette Perzsiára a gulisztáni szerződést[265], amely tizenkét tartománytól fosztotta meg, a Kaukázustól délre fekvő, most Oroszország birtokában levő egész térségtől. Miklós az 1826–1827-es háború és a turkmancsaji szerződés[266] révén további területeket vett el Perzsiától, óriási adóssággal terhelte meg és saját északi partjai mentén kirekesztette a Kaszpi-tengeren való hajózásból (eltiltotta tőle). A múltbeli fosztogatások emléke, a jelenlegi korlátozások elszenvedése és a jövendő behatolásoktól való félelem együttesen arra ösztönözték Perzsiát, hogy halálos ellenfelévé legyen Oroszországnak. Az afgánok viszont, bár tényleges viszályba sohasem keveredtek Oroszországgal, megszokták, hogy vallásuk örök ellenségének tekintsék, amely szüntelenül ármánykodik függetlenségük ellen: először, Oroszországnak az igazhitűek ura elleni hagyományos háborúival, másodszor, Turkesztán elleni újabb expedícióival[267]. Az, hogy Oroszországot természetes ellenségüknek tekintették, mindkét népet, mind a perzsákat, mind az afgánokat logikusan arra indította, hogy Angliában természetes szövetségesüket lássák. Anglia és ezen ázsiai népek között nem volt konfliktus, az Anglia és Oroszország közötti harc pedig nem volt-e szükségszerű már csak egy Ázsiai Oroszország és egy Brit-India létezésénél fogva? Így hát Anglia *olcsón* vásárolta meg népszerűségét a perzsáknál és az afgánoknál, nem a tetteivel, hanem ázsiai birtokainak puszta tényével. A perzsák és az afgánok azért tekintették Angliát szövetségesüknek, mert ellenségük ellenségének látszott.

Látszatra tehát mi sem volt kedvezőbb és könnyebben irányítható, mint Anglia politikai helyzete Perzsiát és Afganisztánt illetően. Mindkét ország Brit-India természetes határsorompóját alkotta Oroszországgal szemben, viszont egyikük sem válhatott veszélyessé, mert kölcsönösen sakkban tartották egymást. Ha Perzsia elégedetlenkedett, Afganisztán fenyegette elöl; ha Afganisztán irányíthatatlanná fajult, Perzsia fenyegette hátul. Perzsia

torlaszként védte Indiát nyugat felől. Afganisztán nemcsak az ugyanebben az irányban levő Khajber-hágót, India kulcsát védelmezte, hanem akadályozta Oroszország előrenyomulását északon, a Kaukázuson túli területeken. Ott voltak az ázsiai fennsíkok, amelyeknek birtoka döntötte el mindig a Kelet feletti uralmat. Az afgánok Anglia segítségére siettek 1809-ben, a perzsák pedig 1801-ben tették ezt; az utóbbiakkal Anglia valóban védelmi szövetséget is kötött 1814-ben.[268] Angliának tehát, hogy szupremáciáját fenntartsa, csak a jóindulatú közvetítő szerepét kellett játszania Perzsia és Afganisztán között és az orosz behatolások határozott ellenzőjének bizonyulnia. Barátság mutatása az egyik oldalon, ellenségesség záloga a másikon, egyébre nem is volt szükség. Lássuk most, hogy ezt az irigylésre méltó helyzetet hogyan használta ki Lord Palmerston, Anglia diktátora és Oroszország réme.

II

Azt láttuk, hogy attól a pillanattól, amikor Anglia fegyveres közbelépéssel az oroszok jelöltjét* ültette a perzsa trónra, nyíltan készültek a Herat elleni támadásra, amit Palmerston nemcsak hogy nem akadályozott, hanem megtiltotta nagyköveteinek, hogy tiltakozzanak ellene.

1837 szeptemberében végül egy perzsa hadsereg betört Afganisztánba. Különféle sikerek révén Heratig jutott, e város előtt tábort ütött és Szimonics gróf, a perzsa udvarnál akkreditált orosz nagykövet személyes irányításával ostromműveletekbe kezdett. De az igen hosszú blokád ellenére a perzsa rohamokat visszaverték, és 1838 augusztus 15-én a sáh kénytelen volt feladni az ostromot és gyorsított meneteléssel kivonni seregét a megtámadott országból.

Ekkor persze a megfélemlítés időszaka következett.

Miközben a hadicselekmények előrehaladtak, Sir John McNeillt, az angol nagykövetet az ellentmondó utasítások megbénították. Egyrészt Palmerston a lelkére kötötte, óvakodjék attól, hogy Perzsia Herattal való kapcsolatait vita tárgyává tegye, mivel Angliának semmi köze sincsen ahhoz, hogy mi van Perzsia és Herat között, másrészt Lord Auckland, India főkormányzója azt kívánta tőle, hogy beszélje le a sáhot hadműveleteinek folytatásáról. Ellis úr rögtön az expedíció kezdetén visszarendelte a perzsa hadseregben szolgáló brit tiszteket, de Palmerston visszahelyeztette őket.

* Mohamed Mirza. – *Szerk.*

Amikor aztán az indiai kormányzat megint arra utasította McNeillt, hogy vonja vissza az angol tiszteket, Palmerston ismét megmásította a döntést. 1838 március 8-án McNeill elment a Herat előtti táborba és felajánlotta *közvetítését*, nem Anglia, hanem India nevében. Ami a sáhot illeti, ő kijelentette, „fél, hogy gyanakvást kelt az orosz kormányban, ha Herat bevétele előtt felhagyna [a hadműveletekkel], és most nem vonul vissza, csak ha Anglia közvetlenül *fenyegetné*". De kiderült, hogy ilyen fenyegetést nem lehet kicsikarni Palmerstontól, ő azzal szórakozott, hogy McNeill sürgető javaslataira hat sor terjedelmű üzenetekkel válaszoljon, melyeket mindig ez a sztereotíp mondat tetőzött be: „További utasítások küldését későbbre halasztom."

De 1838 május vége felé, amikor feltételezte, hogy Herat elfoglalása már megtörtént (az ostrom akkor már körülbelül kilenc hónapja tartott), Palmerston felhasznált egy McNeill szolgája ellen elkövetett sértést – erről az eseményről hónapokkal azelőtt értesült, de egyáltalán nem vette figyelembe –, hogy fenyegető üzenetet küldjön a perzsa udvarnak, amelyben első ízben jelentette be tiltakozását a Herat-ügy miatt és első ízben kelt ki Perzsia „Oroszországgal való kapcsolata" ellen. Fenyegető üzenetével egyidejűleg az indiai kormány által indított háborús expedíció a Perzsa-öbölhöz hajózik és elfoglalja Kharg-szigetét. Még később az angol követ Teheránból Erzerumba vonul vissza, a Herat elleni roham kudarca után Angliába küldött perzsa nagykövettől pedig megtagadják a bebocsátást. Herat valóban kitartott, noha Anglia nem nyújtott neki támogatást.

Következetes lévén saját múltjának ismétlésében, Lord Palmerston szerét ejtette, hogy perzsa háborújának második kiadását kiegészítse kínai háborúja második kiadásával. Alighogy az elektromos távíró jelentette Kanton bombázását[269], a „Times" megkockáztatja Palmerston kínai háborújának előzetes megvédését, jóllehet mindössze egy nappal azelőtt a perzsa háborúról írott egyik cikkében a londoni „Times" arról a történelmi törvényről értekezik, hogy az események bizonyos időközökben ismétlődnek, és, ahogy az imént mi tettük, megállapítja a kissé gyanús párhuzamot az 1838-as perzsa háború és az 1856-os perzsa háború között.[270] Csak úgy tesz, mintha elfelejtené, hogy ha az események hasonlítanak, a kéz, amely irányítja őket, ugyanaz, s az általa megállapított történelmi törvény most Lord Palmerston külpolitikájának gátlástalan apológiája. De még a „Times" is kénytelen elismerni, hogy bármi lesz is a perzsa expedíció eredménye, győzelem vagy vereség, egyaránt végzetes lesz Angliának és egyaránt kedvező Oroszországnak. A vereség felfedné Anglia gyengeségét, amelynek a tekintélyét Közép-Ázsiában már kompromittálta Karsz feladása; a győzelem fokozná Perzsia

gyengeségét, még inkább megtörné önbizalmát és teljesen függővé tenné Oroszországtól. Ha nem sikerülne annyira megfélemlíteni a perzsa udvart, hogy megtegye a kívánt engedményeket, akkor sietni kellene Dél-Perzsia angol inváziójával, amire válasz lenne Észak-Perzsia orosz inváziója. Ha a perzsa udvar hagyná magát megfélemlíteni, akkor megtűrt állapotba kerülne és természetesen nem lenne többé komoly sorompó Brit-India és a Kaukázuson túli orosz birtokok között. Így fest a dilemma, amelyet a „Times" megállapít. Erre a következtetésre kényszerülve, a „Times" figyelmen kívül hagyja azt az egyszerű tényt, hogy 1856-ban, akár csak 1838-ban, Palmerston állította Angliát e veszélyes dilemma elé azzal, hogy meg szándékozott büntetni Perzsiát a Herat elleni támadásért, miután az megtörtént, ahelyett, hogy próbálta volna megakadályozni, mielőtt megtörténik. Az első perzsa háborúja előtt Palmerston közvetlenül segítette Oroszországot azzal, hogy a sáhot Herat ellen buzdította. Vajon a második perzsa háborúját nem ugyanannak az álnok taktikának alattomban való megismétlésével kezdte-e, a kritikus pillanatban visszahíva az angol nagykövetséget Teheránból, ilyenképpen szándékosan megszüntetve saját befolyását a perzsa udvarra és átengedve a terepet Oroszország korlátlan ellenőrzésének, azzal az ócska ürüggyel, hogy nevetséges személyes viszály támadt a perzsa vezír és egy brit követ* között? Ha a „Times" nem szakítja félbe szándékosan Lord Palmerston első közép-ázsiai hőstetteinek nyomon követését, akkor nem fejezhette volna be elmélkedéseit azzal a látszólag őszinte kérdéssel, vajon egy alárendelt diplomata érzékenysége vagy az indiai kormányzat csillapíthatatlan hódításvágya rántotta-e bele Angliát újra ebbe az ázsiai konfliktusba. A kérdés ilyen feltevésével számításon kívül hagyja Lord Palmerstont, holott csupán tágabb teret kellene engednie történelmi reminiszcenciáinak, hogy felfedezze: Amphy úr és Lord Canning csupán a régi dramatis personae** újabb alakítói, hogy 1856-ban ők csak azokat a szerepeket játsszák, amelyeket Palmerston írt 1838-ban McNeill és Lord Auckland számára.

Ellenkezőleg, a „Times"-nak be kellett volna vallania, hogy ők csupán eszközök voltak, amelyekkel Lord Palmerston játszott és amelyek húsz évvel ezelőtt más neveket viseltek.

Ismételjük, ahhoz, hogy megértsük Palmerston mostani ismétléseit, meg kell ismerkednünk eredeti előadásukkal. Ezért most azzal fejezzük be, hogy áttekintjük első közép-ázsiai konfliktusát, ahogy egy előző cikkben megkezdtük.

---

* Aga-khán Nuri és Murrey. – *Szerk.*

** – szerepek – *Szerk.*

III
Adatok

1838 június 16-án Lahorében Randzsit Szingh, Sudzsa sáh és az indiai főkormányzó szerződést kötött. E szerződéssel Randzsit Szingh kötelezte magát, hogy segít Sudzsa sáhnak elragadni a kabuli trónt Doszt Mohamedtől, de brit katonákat nem lehet felhasználni a tervezett invázióban. Három és fél hónappal később, 1838 október 1-én Lord Auckland, India főkormányzója Szimlából hadat üzent és bejelentette 20 000 brit katona felhasználását Doszt Mohamed ellen. Újabb négy és fél hónappal később, 1839 február 19-én ezek a brit csapatok a szikhek kíséretében végre megindultak, hogy behatoljanak afgán területre. Mármost nagyon figyelni kell az időpontokra, amelyekben e különböző lépéseket megtették. 1838 június 16-án, amikor a lahorei szerződést megkötötték, még fennállt az állítólagos veszély, Herat ostroma egy orosz befolyás alatt tevékenykedő perzsa hadsereg által. 1838 október 1-én, amikor a hadüzenet megtörtént, ez a veszély már eltűnt az ostrom megszüntetésével, a perzsa hadsereg megverésével és az afgán területről való visszavonulásával. 1838 június 16-án, amikor még volt ürügy a háborúra, nem lehetett brit csapatokat felhasználni Doszt Mohamed ellen. 1838 október 1-én, amikor ez az ürügy elenyészett, bejelentették 20 000 brit katona felhasználását Kabul ellen. De ez még nem minden. 1838 október 1-én Doszt Mohamed állítólagos összeesküvése Perzsiával és Oroszországgal elvesztette minden lehetséges hatását, mivel a perzsa hadsereg képtelennek bizonyult Kandahar és Kabul megközelítésére, Oroszország pedig nyilvánvalóan csak a perzsa hadsereg révén tudta volna támogatni Afganisztánt.

Oroszország befolyása a perzsa udvarra még megmaradhatott, de ilyenképpen erejét vesztette; a szentpétervári és a londoni kabinet Közép-Ázsiára vonatkozó ellentétes politikai nézetei inkább spekulatív, mint közvetlen jelentőségű üggyé váltak. Láthatólag ez volt a helyzet 1838 október 1-én. 1838 november 8-án az indiai főkormányzó azt az értesülést kapta Sir J. McNeilltől, hogy a herati kudarc teljesen megszüntette az orosz befolyást a perzsa udvarnál, és október végén maga Lord Palmerston kapott Nesselrode gróftól egy „igen kielégítő" „*magyarázatot*", amely teljesen meggyőzte őt arról, hogy Oroszországnak nincsenek „ellenséges szándékai".

„Ha Oroszország volt hibás, hangoztatták, akkor miért nem ezt az országot támadtuk meg, hanem Afganisztánt? Az ő (Lord Palmerston) válasza e megjegyzésre ez volt: elmentünk Szentpétervárra, de nem hajóhaddal. Magyarázatot követeltünk az orosz kormánytól. Kifejtettük Oroszország-

nak, milyen természetű információt kaptunk. Előadtuk, hogy orosz ügynökök izgatták fel ellenünk a szomszédos népeket. Megkérdeztük az orosz kormányt, hogy az ő felhatalmazásával tették-e ezt. Ha igennel válaszolnak, a kormánynak lett volna ideje a parlamenthez fordulni segítségért; de az orosz kormány megtagadta ezeket az ügynököket. Azt mondta, hogy felhatalmazása nélkül cselekedtek, vissza kell őket rendelni; *valóban, Oroszországnak nem voltak ellenséges szándékai országunkkal szemben.* Ilyen körülmények között hogyan küldhetett volna a brit kormány hajóhadat a Baltitengerre? Milyen volt Oroszország viselkedése azóta? Viselkedése barátságos volt. *Így volt ez, amíg hivatalban voltam.*" Ezt a nyilatkozatot tette Lord Palmerston az alsóházban 1843 március 1-én a Roebuck úr azon indítványáról folyó vitában, hogy jelöljenek ki különbizottságot az afgán háború kivizsgálására.

Az orosz magyarázat, amelyre Palmerston mint teljesen kielégítőre hivatkozik, 1838 október 20-án kelt. Ennélfogva 1839 február 19-én[271] a legcsekélyebb ürügy sem volt háborúra Doszt Mohamed ellen a Perzsiával és Oroszországgal való kapcsolatai miatt, több mint három hónappal azután, hogy az indiai kormányzat meggyőződött az orosz befolyás hanyatlásáról Teheránban, és négy hónappal azután, hogy Lord Palmerston megbizonyosodott afelől, hogy Oroszországnak nincsenek ellenséges szándékai, amelyekkel szembe kellene szállni Közép-Ázsiában. Mégis, ahogy gyengültek az afgán háború bevallott ürügyei, úgy fokozódtak az indiai kormányzat ellenséges lépései, és miután az ellenségeskedések állítólagos okai nem léteztek többé, megkezdődtek a tényleges ellenségeskedések.

IV

Palmerston parlamenti nyilatkozata

Van még egy körülmény, amely új fényt vet a Palmerston és Oroszország közötti viszályra. A „Correspondence relating to Persia and Afghanistan" című Kékkönyvből,[161] amelyet 1839 elején terjesztett a parlament elé, azt látjuk, hogy az orosz sürgöny, amelyet Palmerston később igen kielégítő *válaszként* állított be az alsóház előtt, megelőzte az ő saját követelését, hogy adjanak magyarázatot. Nesselrode sürgönye 1838 október 20-án kelt, Palmerston sürgönye pedig 1838 október 26-án, tehát az orosz válasz 6 nappal megelőzte az angol követelést. Igaz, hogy válasz látszatát adják az orosz sürgönynek, a Kékkönyvben az angol sürgöny *után* helyezték el. Természetesen egyik sürgöny sem utal a másikra; mind a kettő egyaránt erős

kifejezésekkel volt megfogalmazva. Az egyikben Oroszország számonkéri Angliától közép-ázsiai fenyegető magatartását. A másikban Anglia vádolja Oroszországot folytonos perzsiai fondorlataiért. Sem Oroszország nem válaszolt az angol jegyzékre, sem Anglia az oroszra, hanem ellenkezőleg, a két kormány egymás kölcsönös szidalmazását igen kielégítő magyarázatnak fogta fel. Szükséges-e más bizonyíték arra, hogy a Palmerston és Nesselrode közti párviadal csupán színlelt volt és jegyzékeiket összeegyeztették úgy, hogy némi ürügyet nyújtsanak a Kabulba való betöréshez. Ugyanakkor, amikor az afgán háborúba belevágott azzal az ürüggyel, hogy megakadályozza az orosz befolyást, Palmerston nyíltan koalícióra lépett Oroszországgal Franciaország ellen.[272]

The War against Persia
A megírás ideje: 1857 január
Eredeti nyelve: angol

Karl Marx

Bruno Bauer pamfletjei az Oroszországgal való összeütközésről[273]

a) „La Russie et l'Angleterre". 1854

Ezek a pamfletek a többi között azzal az igénnyel lépnek fel, hogy prófétáljanak, az európai államok állapotainak, kölcsönös kapcsolataiknak és az ezekből fakadó kortörténetnek a kritikai felfogása révén fellebbentsék a végzet fátylát. A módszer, amellyel ezt a feladatot meg akarják oldani, bizonyos ravaszsággal kínálja magát. Minthogy a kritika[274] tudása és előretudása a kortörténeten akarja próbára tenni magát, mi sem látszik egyszerűbbnek, mint hogy egybevessük a kritika eredményeit és a kortörténet eseményeit, az előbbieket az utóbbiakon mérjük és így győződjünk meg a kritika igényeinek jogosságáról vagy elbizakodottságáról. Pl. a fent említett pamfletben ezt olvassuk:

„Az *alkotmányos gyakorlat* szerfölött teret hódított, és az 1848-as forradalom létrehozta nemzetgyűlések *passzív ellenállása* igen nagy méreteket öltött. E pillanatban egész Európa megosztozott az alkotmányos dráma különböző szerepein: a Nyugat a tisztes ellenzék szerepét vállalta, Oroszországnak az erővel felfegyverzett és hatalmát érvényesítő kormányzat szerepe jutott."

Ne vesztegessük az időt a hibás fordulatra, amely „*az alkotmányos gyakorlatot*" egy „*és*" útján összekeveri az 1848-as stb. „nem alkotmányos" gyűlések „*passzív ellenállásával*". Mindezen gyűlések közül ez csak a „törvényhozó gyűlésre" lehetne érvényes*. De vegyük a mondatot úgy, ahogy van. Nyugat-Európa, a törvényhozó gyűlés, passzív ellenállásra szorítkozik, Oroszország pedig, az „erővel felfegyverzett kormányzat", „hatalmát érvényesíti" [greift durch], államcsíny útján, ahogy Bonaparte, Ferenc

* *A kéziratban ezután áthúzva*: és hogy miért nem érvényes erre, azt itt nem kell kifejtenünk – *Szerk.*

József, illetve IV. Frigyes Vilmos tette. Ez volt a kritika felfogása a helyzetről áprilisban – a közelmúlt értelmezése, amely egyszersmind a közeljövő megjóslásának is tünteti fel magát. A következő hetek az értelmezést és a jóslást felborították és bebizonyították, hogy a kritika, felszínes sietségében, egy pillanat arculatát maradandó vonássá változtatta. Nemcsak hogy a nyugati hatalmak felhagytak a „passzív ellenállással" és agresszív tettlegességekre tértek át, hanem, mielőtt ezt tették volna, Oroszország a dunai hadjárataiban megmutatta, hogy *nincs* erővel „felfegyverezve", ellenkezőleg, fegyverei erőtlenek, s ahelyett, hogy „hatalmát érvényesítené", hatékonyan visszavonul.[275] Az oktrojáló és az 1848-as stb. gyűlésekkel szemben államcsínyt végrehajtó kormányzatokkal való analógiája eltűnt. Tehát a kritika jóslata téves volt? Tehát a viszonyokról adott értelmezése illuzórikus? Korántsem. Miután bekövetkeztek a kellemetlen tények, amelyek a kritika *a*) pamfletjének következtetését keresztülhúzták, Bruno Bauer *b*) brosúráját („*Die jetzige Stellung Russlands*", 1854) szemrebbenés nélkül ezzel a diplomatikus szentenciával kezdi:

„Ez" (a fentebb idézett) „az általunk *még* (!) áprilisban felállított tétel a dolgoknak Szilisztria falainál bekövetkezett fordulatával *teljes megvalósulást nyert*: a dráma, amelyet Európa előad, *valóban* és *teljességgel* alkotmányos; a kormány egyenlővé vált az ellenzékkel, *ő is alkotmányosnak* bizonyult és semmi erőszakot nem alkalmazott, vagy csak olyat, amely nem a döntésre irányult."

A „dolgok fordultával" a kritikának osztályrészül jutott elégtétel kétes jellege megmutatkozik e mondat furcsa „fordulatában". „*Még* áprilisban felállított." Visszavonja a kritika a maga áprilisban felállított tételét, miután az oroszok júniusban* visszavonultak *Szilisztriától*? Semmiképpen sem. Tehát a „*még*"-*nek* „*már*"-*t* kellene jelentenie. A mi „már" áprilisban, az esemény bekövetkezte előtt felállított tételünk júniusban igazolódott. De inkább nem igazolódott. Tehát nem „már", hanem „még", de egy olyan toldalékkal ellátott „még", amely nyelvtani képtelenséggé teszi. „Az én *még* áprilisban vallott nézetem júniusban megvalósult." De a kritika nem azt mondja, hogy az ő „még áprilisban felállított tétele" már júniusban „igazolást nyert". Korántsem. Az új „fordulata a dolgoknak" inkább olyan új „fordulatot" adott az ő tételének is, amelyet áprilisban „még" nem sejtett. A kritika tétele az utána következő események révén nem „*igazolást*", hanem „*teljes megvalósulást nyert*". Very well**. Ez új fényt derít az esemé-

* *A kéziratban itt és a továbbiakban*: márciusban – *Szerk.*
** – Nagyon helyes – *Szerk.*

nyeknek a kritikához való viszonyára. Ha az események nem bizonyítják a kritika állítását, akkor legalábbis további „megvalósuláshoz" segítik ezt az állítást, s feltárják addig rejtve maradt és maga a kritika által sem sejtett tartalmát. Nemcsak a kritika viszonyul elméletileg az eseményekhez, hanem az események is gyakorlatilag viszonyulnak a kritikához. És mi a helyzet mármost a *„teljes megvalósulással"*, amelyet az áprilisi tétel a júniusi eseményekkel „nyert"? „A dráma, amelyet Európa előad, *valóban* **és** *teljességgel* alkotmányos!" Valóban és teljességgel! A „teljességgel" új meghatározást tesz hozzá a „valóban"-hoz? Gyengíti és ellaposítja. Ez minden. De a cikornyás stílus, a „valóban és teljességgel" csak ugyanazt a zavarodott gyengeséget árulja el, mint korábban a szerencsétlen *„még"*. Az áprilisi tételben, először, az 1848-as stb. nemzetgyűlések „passzív ellenállását" hibásan azonosította az „alkotmányos gyakorlattal", és, másodszor, a keleti összetűzést „alkotmányos" drámává változtatta, amelyben a nyugati hatalmakat „passzív ellenállásuk" miatt az 1848-as stb. nemzetgyűlésekhez, Oroszországot pedig az államcsínyt végrehajtó kormányzatokhoz hasonlítja. Valójában ez nem volt alkotmányos dráma, mert alkotmányos magatartást csak a nemzetgyűlések tanúsítottak, a kormányzatok viszont csak az alkotmányok megdöntésével foglalkoztak. Most pedig, miután Oroszország ütlegeket kapott, a fegyveres agressziót fegyverrel visszaverték és „tárgyalóasztalhoz" ült, most a dráma, amely azelőtt csak „nem valóságosan" volt alkotmányos, „valóban" és „teljességgel alkotmányos" lett. De attól a pillanattól fogva, amikor a kormányzat „alkotmányossá" válik, mint Angliában vagy Belgiumban, vagy Lajos Fülöp Franciaországában, nem hasonlít többé az 1848-as stb. nemzetgyűlésekre és a velük szemben álló kormányzatokra. Sőt mi több! Mialatt Oroszország „tárgyalni" kezdett és ezért Bruno Bauer szerint egy „alkotmányos kormányzat" szerepét vállalta, a másik oldalon a nyugati hatalmak már nem „passzív ellenállást" fejtenek ki, hanem áttértek az aktív ellenségeskedésre, az invázióra. Ha azelőtt Oroszországra nem illett az „alkotmányos" szó, most már a nyugati hatalmakra nem illik. És ezt nevezi a kritika a maga áprilisi tétele „teljes megvalósulásának"! De ilyenképpen még mindig megmarad az egyik oldalon az áprilisi tételben szereplő „alkotmányos" kifejezés „megvalósulása". Mint látjuk, a kritika jóslatai éppoly kétértelműek, mint a régi orákulumokéi. Ha úgy látszik, hogy tételeit az események megcáfolják*, ez puszta látszat. Mihelyt az ellenkezője következik be, kiderül, hogy a kritika

* *A kéziratban áthúzva*: ezek a tételek igazolódtak annyiban, hogy most új, egészen más értelmet és jelentést kaptak. – *Szerk.*

eredeti állítása inkább a saját „ellenkezőjét" jelenti és az események csupán felfedik dialektikus természetét. Az efféle dialektika révén, amely egy jövendölés teljesülését az ellenkezőjének a bekövetkezésével bizonyítja, a kritika prófétasága minden körülmények között sebezhetetlen. Urquhart egy másik módszert követ. Ha jövendölései bekövetkeznek, a bekövetkezés megerősíti igaz voltukat. Ha nem következnek be, akkor maga a jövő kimondása akadályozta meg teljesülését. Az előbbi esetben a jóslat elméleti igazsága, az utóbbiban a gyakorlati célja teljesült.

A kritika a szemére veti a napilapoknak, hogy teljesen behódolnak a mindenkori pillanatnak. Ő ellenben a pillanatot az egésszel való összefüggésben, azaz általánosan fogja fel. Valójában azonban kitűnik, hogy ha a napilapokon a gyakorlatban a napi események uralkodnak, a kritika ugyanezt a vereséget szenvedi el az elmélet terén. Az egyes napi eseményt rögzíti és egy általános tétel megtestesítőjévé változtatja, amelyet a dolgok bármely következő fordulata az igazságnak még a látszatától is megfoszt. (Hasonlóképpen jár el *Proudhon*. Amikor 1850-ben (?) a bank fémkészlete 20 millió £ fölé emelkedett, a leszámítolási kamatláb pedig $2\,^1/_2$ százalékra (?) süllyedt, ezt az eseményt nyomban úgy értelmezi, hogy egy új fázis valósult meg a polgári társadalom történetében, eljött a népbank[276] ideje. Neki Párizsban ez az esemény *új*, vadonatúj volt, mert látóköre nem terjedt túl a Csatorna déli partján.) Míg az *a*) pamfletben Oroszország „korszaka" *áprilisban* még egy új világtörténelmi szakasz kifejezése, a *b*) pamfletben Oroszország júniusi cselekedetei már ezt a kishitű kérdést sugallják a kritikának: „A Nyugat korszaka kezdődött meg Oroszországban? Lehet-e már Oroszországot is a Nyugathoz számítani stb.?" („*Die jetzige Stellung Russlands*", 18. old.)

Minthogy az *a*) pamflet veleje a kritika által „még" áprilisban felállított tétel az alkotmányos drámáról, amelyben Oroszország a hatalmát érvényesítő kormányzat szerepét vállalta, a nyugati hatalmak pedig a passzív ellenállás, a tisztes ellenzék szerepét, és minthogy az események már júniusban eltompították ezt, valójában a kritika szerepe ezzel lényegében „teljességgel" kimerült. De térjünk át a részletkérdésekre.

S először is az úgynevezett *történelmi illusztrációk* kérdésére. A többi között a kritika párhuzamot von az 1789-es francia forradalmat előkészítő események és azon események között, amelyek most állítólag Angliában készítenek elő forradalmat. Turgot a „gabonakereskedelem szabadságában" látta minden kérdés megoldását. (72. old.) Így volt Angliában is a Gabonatörvény-ellenes Liga idején.[277] Lehet-e erőszakolt analógiát felállítani össze nem mérhető dolgok között? Franciaország elsősorban földművelő

ország volt, Anglia pedig ipari ország. Ezért a gabonakereskedelem szabadságának a két országban egészen különböző a jelentősége. Franciaországban – „fait précis" és „positif"*: „pénzügyi deficit és csőd". (72. old.) Angliában? Nos, Angliában a háború a kormányzatnak pénzügyi többlet miatti és a behozatal és kivitel megduplázódása miatti zavara volt! Analógia ez? Nem éppen: „úgyszintén Angliában az erkölcsi és politikai deficit".

Micsoda analógia! Az egyik oldalon egy „határozott és kétségtelen tény", a másikon a kritika szubjektív véleménye egy helyzetről. Az analógia a deficit szóban van. X meghalt, mert nyakát szegte. *Prófétikus analógia*: Y meg fog halni, mert szavát szegi. A pénzügyi deficit és az államcsőd határozott és kétségtelen ténye előzte meg a francia forradalmat. Az erkölcsi és politikai deficit XV. Lajos alatt és még korábban megelőzte a pénzügyi deficitet és az államcsődöt. Franciaországban a reformjavaslatok, amelyeket a kormány a notables-nak és a parlamenteknek tett, jelentéktelenek bizonyultak a forradalom előérzetével szemben. Így Angliában senkit nem érdekel Russell Reform Billje[278]. (73. old.) Micsoda analógia! A francia kormány javaslataiban a francia monarchia múltjával való szakításról volt szó, Russell 1831-es javaslataiban egy kabinet-intrikáról; ott sok évszázados múlttal való szakításról, itt egy még nem egészen három évtizedes intézkedés kihatásáról; ott a burzsoáziát azért nem érdekelték a kormány javaslatai, mert nem voltak összemérhetők a forradalommal, amelyre szüksége volt; itt a whigek kis manőverei iránti *saját érdeklődése* ellenére nem sikerült felkeltenie a néptömegek érdeklődését, amelyek nem tegnap, hanem a Reform Billt követő napon kiábrándultak a whigek reformjaiból! Most meg Necker és Palmerston között állítanak fel analógiát! A kritika kedvéért Palmerston elveszti „bátorságát és energiáját", „áthatja küldetése" és „országa utolsó megmentőjének" tartja magát. Még egy Robespierre és Russell közötti analógia sem lehetne képtelenebb. Ezek után nem csodálkozhatunk, ha queen Victoria reine Antoinette-é** válik.

Egyáltalán nem tagadjuk, hogy Angliában nagy összeütközések előtt állunk. Csak azt tagadjuk, hogy az előttünk fekvő „történelmi illusztrációkban" ezen összeütközések legcsekélyebb megértése is mutatkozik. A leglaposabb politikai szószátyárkodás is toronymagasan áll e felfuvalkodott üres mélyértelműség felett.

Annak bebizonyítására, hogy az angolok tévednek, amikor úgy vélik,

* – „határozott és kétségtelen tény". *Előtte a kéziratban áthúzva*: a francia forradalmat megelőző kétségtelen tény – *Szerk.*

** – Viktória királynő Mária Antoinette királynévá – *Szerk.*

hogy *„idegen befolyás"*[279] érvényesül kabinetjükben, Bruno Bauer *Foxra* hivatkozik, aki *felfedezte*, hogy Oroszország az európai béke védelmezője és garantálója. Idézi erről Fox 1803 május 24-i beszédének egy passzusát. Tovább kellett volna mennie és beszélnie Adair *„titkos"* küldetéséről, akit Fox 1790-ben, Lengyelország küszöbön álló második felosztása alkalmából bízott meg ezzel.[280] És mit bizonyít Fox „titkos" és törvényellenes kapcsolata II. Katalinnal[281]? Hogy Palmerston *nem* áll titkos és törvényellenes kapcsolatban Miklóssal.* Egyébként Foxnak nem kellett felfedezést tennie Oroszországra vonatkozóan. Ezt már megtette III. Vilmos idején Carmarthen márki, I. György idején pedig az uralmon levő whigek. Diplomáciai okmányok mutatják, hogy ettől az időtől kezdve az orosz befolyás hagyományos a whig kabinetekben. És éppen azért szakított volna Palmerston a whig hagyománnyal? Ellenkezőleg, miért ne az történt volna, hogy végső „megvalósulásig" viszi és szőröstől-bőröstől eladja magát Oroszországnak? Palmerston e „megvédelmezéséhez" hasonlóan hibás az az állítás, hogy Fox fedezte fel az angol–francia szövetséget. Stanhope ezt már nyomban az utrechti béke[246] után megtette.[282]

Oroszország termelőerejének bizonyítékaként hozza fel Bauer, hogy elfoglalt álláspontjával létrehozta *„az angol–francia antagonizmus gyengülését"* [5. old.], illetve „az angol–francia szövetséget". Egy angol–francia szövetség már 1717-ben létezett, néhány évvel később I. György Oroszország elleni európai szövetséggé próbálta átalakítani. Az 1834. évi négyes szövetség[283] Anglia második, mégpedig *állítólag* Oroszország ellen is irányuló szövetsége volt Franciaországgal. Tehát e tekintetben Oroszországnak nem kellett semmi újat, addig nem hallottat létrehoznia. Ha pedig pusztán a Franciaország és Anglia közötti szövetség Oroszország óriási eredménye, akkor mi volt Anglia, Oroszország, Poroszország és Ausztria Lajos Fülöp Franciaországa ellen irányuló szövetsége, az 1840-es koalíció[272]? Bruno Bauer konstrukciója szerint ez a koalíció azt bizonyítja, hogy Lajos Fülöp Franciaországa még veszélyesebb volt, mint Miklós Oroszországa.

A kritika további felfedezései szerint Anglia, miután a forradalmi Franciaország elleni háborújával Oroszország kezére adta a kontinenst – ez a felfedezés legalább nem bír az újdonság érdemével –, szükségét érezte, hogy „maga vállalja Franciaország forradalmi feladatát. *Canning* töltötte be ezt az űrt. Felemelte Angliában a forradalom zászlaját, hogy Oroszország valóságos ellenfelévé tegye". [7. old.] Bizonyíték az a szónoki fordulat,

* *A kéziratban ezután áthúzva*: Itt, ahol történelmi analógia van – *Szerk.*

amelyet Canning Vergiliusból idéz (Aeolus isten „quos ego"-ja*), mintha a „captain from Eton"[284] egy frázisa bizonyíték volna. Az „elvek politikája" frázisát jóhiszeműen készpénznek veszi. Pedig még hamisabb volt, mint a korábbi frázisok az „érdekek politikájáról". Egyébként Pitt háborúját[285] is „elvek háborújának" harsonázták ki, és az angolok jelentékeny része elhitte ezt. Részben az is volt, mert kevéssel a francia forradalom előtt és e forradalom kitörésekor az oligarchia hatalmát belső mozgalmak fenyegették. Egyébként Canning frázisa elsősorban nem Oroszország, hanem Franciaország ellen irányult. A portugáliai intervenció válasz volt Franciaország spanyolországi intervenciójára, s ez az „elvek politikája" a kivitelezésében – a korábbi Spanyol-Amerika függetlenségének elismerésében[286] – furcsa módon pontosan összefüggött az angol kereskedelmi érdekekkel. Amiért Palmerston a Canning frázisával leplezi a maga egészen *más indítékok által meghatározott politikáját*, Bruno Bauer meg van győződve arról, hogy Canning frázisa a „forradalmi intervencióról" [8. old.] Anglia valódi politikájává vált és ez okozott neki minden bajt. Ebből az alkalomból arról értesülünk, hogy a Reform Bill annyira megváltoztatta az angol alkotmány jellegét, „hogy már maguk az angolok sem tudják, miben különbözik alkotmányuk a kontinensiektől". (9. old.) I. György óta az angol alkotmány csak annyiban változott, hogy 1. módosult a rotten boroughs[287] megoszlása a whigeknek, az arisztokrácia egyik frakciójának a javára; 2. az ipari burzsoázia 1831-ben ugyanolyan mértékben növelte parlamenti befolyását, mint a pénzburzsoázia tette az 1689-es „glorious revolution"** által. Bruno Bauer azt is felfedezte, hogy „a gabonatörvények eltörlése, valamint a szabadkereskedelem elvének meghirdetése magában foglalja annak a beismerését, hogy (az angol ipar) elvesztette felsőbbségét". [9. old.] Ellenkezőleg, ezek azt bizonyítják, 1. hogy az ipari burzsoázia érdekei győzedelmeskedtek a fölbirtokos nemesség érdekeivel szemben; 2. hogy az angol iparnak nincs többé szüksége más monopóliumra, mint a saját tőkéje monopóliumára, hogy most hagyatkozhat csak bízvást a maga valódi felsőbbségére. Anglia most, a háború kitörésekor Bauer szerint még nem volt „annyira degradálva, hogy eltűrje a vetélytársával való szövetség sértő gondolatát". (10. old.) A modern ipari burzsoázia Angliája, önmaga degradálása nélkül, természetesen nem köthet olyan szövetséget, amely ellenkezik a korábbi uralkodó osztály érdekeivel és előítéleteivel. Anglia mindig *„ugyanaz"* a jogi személy. A mély degradálódást, amely Angliát

* – „majd adok én nektek"-je – *Szerk.*
** – „dicsőséges forradalom"[288] – *Szerk.*

ezzel éri, a következő mondat bizonyítja: „A népek csak úgy felejthetik el múltjukat, hogy lemondanak a jövőről." [11. old.] Mintha a múlt folytonos „eltörlése" nem a jövő „teremtése" volna.

Ilyenképpen Pitt Angliájának jövőjét Bauer azonosítja Anglia jövőjével. Mihelyt egy „nép" legyőzi a korábbi uralkodó osztályt és ennélfogva szakít az ezen osztály teremtette politikai múlttal*, eltörli a jövőjét.

Anglia nemzeti volta Bruno Bauer szerint a Franciaország elleni gyűlöletben áll és megfordítva. Anglia e „nemzeti voltát" – a Franciaország és Anglia közötti korábbi feudális háborúknak természetesen egész más értelmük volt – csak a „glorious revolution" teremtette meg, és ezért „eltörölhetetlen". Micsoda mélyértelműség!

Oroszország nemzeti volta abban áll, hogy hol Franciaországgal szövetkezik Anglia ellen, hol Angliával Franciaország ellen... De Anglia és Franciaország nem szövetkezhet Oroszország ellen anélkül, hogy le ne mondanának a „jövőről". Amit Bruno tulajdonképpen mondani akar, az a következő: Oroszország kivételével az európai államok népi sajátosságai eltűnnek. Franciaország és Anglia mint a „Nyugat" harcolnak Oroszország ellen. Ezzel nemzeti voltuk megszűnt. De Oroszország, Anglia, Ausztria, Poroszország, Nápoly, Spanyolország nem mint Európa harcoltak Franciaország ellen? És nem teremtették ezzel újjá népi sajátosságukat? A polgári társadalom persze nem érdekli a kritikát. Az angol, a francia társadalom különböző politikai bebábozódásokon megy át. Ha az egyik bábalakot levetik, a kritika világosan átlátja, hogy ezek a társadalmak hanyatlanak. Mi mást bizonyít mármost pl. „a szövetségesek számításairól és hátsó gondolatairól" szóló szószátyárkodó fejezet [13. old.], mint azt, hogy ezek a társadalmak még mindig küzdenek az egyik előző fázisukhoz tartozó politikai hagyományokkal és hogy még nem sajátították el az új fázis szükségleteinek megfelelő politikai alakzatot! És ki kezeskedik azért, mondja, hogy ez a szövetség, bármilyen nyomorúságos, nem ennek a magasabb formának az elérésére szolgáló eszköz? Hogy a modern termelés társadalmának más nemzetközi viszonyokra van szüksége, mint a feudális termelés társadalmának, az tautológia.

Ki mondja neki, hogy Oroszország „a Törökország feletti befolyásának megszilárdítására szövetséges segítsége nélkül készítette a tervet"? [12. old.] Nem kereste-e a legutóbbi háborúhoz egymás után Franciaország, Anglia, Ausztria szövetségét és nem tartotta-e meg magának Poroszországét állandóan? És bármilyenek voltak is a francia és az angol nép nézetei és szándé-

* *A kéziratban áthúzva*: természetesen meg kell szűnnie népként létezni – *Szerk.*

kai, ki kezeskedik arról, hogy Oroszország nem volt folyvást biztos az angol kormánnyal való titkos szövetségben, és ezért nem hitte-e, hogy arcátlansága mögött garancia áll?

Az érdemes Bruno Bauer elhiszi Oroszországnak, hogy ürügye, „Törökország görög és szláv lakosságának ügye" (11. old.) volt a valódi indítóoka. Izraelben sem lehet találni ilyen nagy hitet.[289]

A brosúra nagy része az angol kormány (valamint a francia) fondorlatai és Oroszországnak tett engedményei leírásának van szentelve. Valóban nem az angol kormányon múlott, hogy Oroszország nem vitte véghez szándékát Törökországban. Mi bizonyítja ezt? Hogy Anglia és Franciaország kormánya, főleg az előbbi, kénytelen volt engedni a tömegek nyomásának? Nem, hanem az, hogy Anglia tudatában van „a maga gyengeségének" és hogy a kormány és a társadalom, ha ténylegesen megoszlanak is, elméletileg azonosítani kell őket.

Oroszország követelései! [28. old.] Az orosz kormány valódi célja az volt, hogy a szláv és görög törzsek többé-kevésbé létező önkormányzata helyébe a maga konzuljainak a kormányzását állítsa. A kritika persze *hivő módjára* Oroszország szólamait nézi valódi indítékainak, hogy egy későbbi brosúrában[290] bosszúsan megállapítsa, az orosz kormány most elejti fondorlatait. Szemére veti az újságoknak, hogy nem ismerik a legújabbkori török történelmet. A saját tudatlanságát bizonyítja azzal, hogy nem veszi figyelembe az oroszok ismételt próbálkozásait – pl. Szerbiában, Görögországban – a községek önkormányzatának aláásására. Amit Oroszország igyekszik megőrizni, az a török felsőbbség alatt álló görög papok teokráciája, amely a görög és szláv községek minden önálló polgári fejlődését megbéklyózza és megfojtja. A kritika tudományossága különösen ragyogóan nyilvánul meg „a biztosítékokban, amelyekkel Oroszország rendelkezik Szerbia megszervezésének művében való részvétele által" [33. old.] és „règlement organique"-jában, amelyet Kiszeljov útján adott a dunai fejedelemségeknek[291]! Ez már sok. A délszlávok, Bruno Bauer szerint, váljanak oroszokká: először, „a *dolgok természeténél* fogva" [34. old.] – ennek az absztraktumnak a felhozása igen alapos bizonyítás; azután meg a „dolgok természete" mellett a „történelem" [34. old.] következtében, amely Szerbiában éppen az ellenkezőjét mutatja; végül a „földrajzi helyzet" miatt, amely a magyarokkal és a románokkal elvágja őket Oroszországtól. És micsoda ereszkedő! A „dolgok természetétől" a „történelemig" lejt és ettől az absztraktumtól olyan részletig, mint a „földrajzi helyzet".

Ausztriának, bizonygatja Bauer, a közvetítő szerepére kell szorítkoznia. Ez a tétel, amely „még" áprilisban helyes volt, júniusban már „hibás"

lett, a kritika abszolút és a dolgok természetéből folyó bizonyítása ellenére. Azt bizonygatja, hogy Ausztria nem „állhat majd a szövetségesek oldalára". [36. old.] Újabb próbája az állításnak. Ausztria és Anglia múltbeli viszonyára vonatkozó történelmi erőlködéseiben igazi orosz módon meghamisítja a történelmet. A drinápolyi szerződésre vonatkozóan óvakodik attól, hogy az igazi történetet mondja el. Hogy az orosz hadsereg megsemmisült, és még abban a csekély hányadában sem tért volna soha vissza Drinápolyból, ha Anglia hamis látszat keltésével ki nem zsarolja a Portától a békeszerződést. Éppígy meghamisítva ismerteti Lieven jelentésének tartalmát. Nem ahogy Bauer mondja, a „békeszerződés" volt a közvetlen tárgya Aberdeen és Wellington megdöbbenésének [39. old.], hanem Enosz blokádja[292], amelyet az oroszok fel is adtak, attól tartva, hogy Wellingtont ellenzésre kényszerítik. Mellesleg Lieven megjegyzi, „hogy Wellington herceg és Lord Aberdeen mindent megmozgattak, hogy *bizalmas közléseket* csikarjanak ki tőlünk a törökökkel való jövőbeli békénk feltételeiről". Lieven erre semmiképpen sem azzal a kérkedő frázissal válaszol, amelyet Bauer idéz a jelentéséből[293], hanem így folytatja: „Hasznosnak láttuk, hogy *megismételjük* azokat a biztosítékokat, amelyeket e pontról a császár valamennyi nyilatkozata tartalmazott, és még kiegészítsük őket néhány fejtegetéssel. Ezekre az általánosságokra szorítkozunk, mert minden részletes közlés ilyen kényes kérdésről *valódi veszélyeket vonhat maga után*, s ha egyszer megtárgyaljuk szövetségeseinkkel a Portával kötendő szerződés cikkelyeit, csak akkor elégíthetjük ki őket, ha azt képzelik, hogy helyrehozhatatlan áldozatokra kényszerítettek bennünket." Csak ezután következik a kérkedő passzus, amely ezzel a közönséges csalással összefüggésben elvesztette volna hősiességét, ami nem felelt meg a kritika szándékának. Utána felsorolja Pam* összes gazságait, hogy bizonyítsa „Anglia gyengéi" iránti érzékét és magukat ezeket a gyengéket. Eközben meghamisítja pl. a „Vixen" történetét. Eszerint elég volt Oroszországnak „emlékeztetni őt [Palmerstont] arra, hogy ezt a hallatlan gaztettet a Fekete-tengeren, Cserkeszföld partja közelében követték el". Másutt kimutattam, milyen bonyolult manőverekhez folyamodott Pam és Nesselrode ez alkalommal.[294]

Az Ausztriáról szóló szakaszban azt is megtudjuk, hogy 1848–1849-ben „egész Németországot passzivitásra kárhoztatták a nemzeti elv illúziói, politikai bűnnek tartottak volna minden kísérletet a nemzetiségek e harcába való beavatkozásra". [43. old.] „Mintha" a frankfurti nemzetgyűlés

* Palmerston. – *Szerk.*

nem lépett volna fel Itália ellen, valamint Lengyelország ellen[295]! Fölösleges erről a brosúráról többet mondani, mint hogy a kritika Omer pasa dunai hadjáratait újságkacsának tartja.

A megírás ideje: 1857 január
Eredeti nyelve: német és francia

Karl Marx

[A keleti kérdésről]

(Vázlat)[296]

Ilyenképpen megint arra a következtetésre jutottunk, amelyet e háború kezdetén tettünk[297]. Ha Európa megtartja mostani berendezkedését, akkor az úgynevezett keleti kérdést alkotó valamennyi probléma szükségképpen Oroszország szellemében oldódik majd meg, ha viszont az általános európai forradalom ügyével azonosítják őket, akkor teljesen új aspektust kell kapniok. Van lehetőség arra, hogy mesterségesen fenntartsák a jelenlegi status quót*, amely a török birodalom látszólagos függetlenségén és sérthetetlenségén alapul. Ebben a helyzetben csak ideiglenesen lehet kitérni a nehézségek elől és a megoldás látszatát kelteni.

A megírás ideje: 1857 március
Eredeti nyelve: angol

* – fenálló helyzetet – *Szerk.*

Karl Marx

[Jegyzetek az európai történelemről, XV–XVIII. század[293]]

I. *Svájc* az 1315-ben létrehozott svájci szövetség révén a XV. század végén olyan szövetséges, amely döntő szerepet játszik szomszédainak háborúiban.

Ahogy a középkorban hűbéreseknek, a *XV. században* idegen hatalmaknak kellett vállalniok a békekötések garantálását. A politika mindenekelőtt a nyugati és a déli udvarokat keríti hatalmába, növeli a szövetségek számát és állandó követségeket kényszerít ki.

1477–1515. Németalföld és Itália viszály oka Franciaország, Ausztria és Spanyolroszág között. 1477 – Merész Károly halála után [harc] a *burgundi örökségért*. XI. Lajos megszállja Károly birtokainak egy részét.[299] Miksa (ausztriai*) feleségül veszi Máriát, Merész Károly örökösét. *Franciaország igényei Nápolyra és Milánóra*. Miksa fia, Fülöp** feleségül veszi Johannát, a *spanyol monarchia* örökösnőjét. *1494* – VIII. Károly Itáliában. Ellene a Ligue du bien public*** (a pápa°, Miksa, Spanyolország, Milánó hercege°°).[300] (1416-tól egy szavójai herceg[301].) XII. Lajos 1498-ban titkos szövetségre lép Katolikus Ferdinánddal. Átengedi neki Nápolyra vonatkozó jogait (1506)[302]; ennek fejében (a birodalom) megerősíti őt Milánóban. *1506-ban* XII. Lajos eléri, hogy megalakul a *Szent Liga* a pápával°°°, Velencével és más itáliai államokkal Miksa ellen. De azután, hogy a franciák győznek 1509-ben *Ghiara d'Addá*-nál, a pápa áll a Szent Liga élére Franciaország (XII. Lajos) ellen (*VII. Henrik angol király* rész-

* I. Miksa. – *Szerk.*
** I. (Szép) Fülöp. – *Szerk.*
*** – Közjó Ligája – *Szerk.*
° VI. (Borgia) Sándor. – *Szerk.*
°° Lodovico Moro. – *Szerk.*
°°° II. Gyula. – *Szerk.*

vételével; VIII. Henrik kilép a Ligából[303]). XII. Lajos, akinek saját birtokait Svájc fenyegeti, *1513-ban Blois-ban* békét köt Katolikus Ferdinánddal.

Ennek az egész időszaknak a lényege, Itáliát illetően, az, hogy Franciaországot (XII. Lajost) beiktatják Milánóban, Katolikus (Aragóniai) Ferdinándot Nápolyban, de a *Szent Liga* következtében Franciaországot kiűzik Itáliából; Ferdinánd (Katolikus) megtartja Nápolyt és az apuliai kikötőket; a pápa leigázza a romagnai városokat; 1512-ben Milánó (a svájciak révén) visszakerül Massimiliano Sforzához; a Mediciek visszatérnek Firenzébe (1512 augusztus 31.). Ezen időszak (1494–1515) alatt jó gyalogság csak a svájciaknál van. Így hát a franciák ismételt győzelmei és benyomulásai (VIII. Károly és XII. Lajos idején) Itáliába eredménytelenek...

II. *1515–1559.* 1515-ben I. Ferenc meghódítja Milánót (1516-ban örök békét köt a svájciakkal). 1519-től I. Károly V. Károly néven német császár.

Négy itáliai háború:

1521–1526. Francesco Sforzát ismét beiktatják Milánóban; I. Ferenc francia király Paviánál fogságba esik (1525) (liga I. Ferenc ellen).

1526–1529. Második Szent Liga I. Ferenc ellen.[304] Elismeri II. Francesco herceget Milánó hercegének, továbbá Genova szabadságát. I. Ferenc megtartja Burgundiát. Lemond Flandriára és Artois-ra való hűbérúri jogáról.

1536–1538. Francesco milánói herceg örökös nélkül hal meg. I. Ferenc követeli, hogy Milánót adják hűbérül az ő második fiának, Henriknek. Háború V. Károllyal. Tízéves fegyverszünet, ezalatt *I. Ferenc Szavója ura marad*; Genf kivívja szabadságát.

1541–1546. Károly hűbérül adja Milánót saját fiának, Fülöpnek. Franciaország továbbra is ki van rekesztve Itáliából. Franciaország elveszíti Boulogne-t Anglia javára.

Német vallásháború. A második német vallásháborúban II. Henrik (Franciaország) *1552-ben* elfoglalja *Metzet, Toult és Verdunt.* A Spanyolországgal kötött *câteau-cambrésisi* békében (1559 április 3.) Franciaország 195 helyet kénytelen visszaadni, részben Spanyolországnak Németalföldön és Itáliában, részben Szavójának.[305]

Németalföld elszakadása. 1572-ben kitör a forradalom az északi tartományokban. Az utóbbiak külön uniója Utrechtben 1579-ben. 1581-ben megkezdődik a hetvenéves harc.[306] 1584 – Egyesült Tartományok Köztársasága. A XVI. század végén szabadságuk már biztos. Az 1609 április

3-i fegyverszüneti szerződésben Spanyolország gyakorlatilag már független államnak tekinti az Egyesült Tartományokat.

1592. A Generalstaaten keletkezése.[307] Olyan kereskedőállamot, olyan tengeri hatalmat, mint a Holland Köztársaság, még nem látott Európa. *1556–1618.* A portugálok kelet-indiai birtokai a hollandok kezére jutnak; ez utóbbiak magukhoz ragadják a világkereskedelmet.

III. *1608–1648. Németország* az európai politika középpontja. A holland–spanyol háború kiújulása 1621-től. A francia–spanyol háborút nem fejezi be a vesztfáliai béke, csak a pireneusi, 1659 november 7-én.[308]

Richelieu 1624-től a kabinetben. Itáliában Franciaország és Szavója Spanyolország és Genova ellen.[309]

1634-ben Svédország és szövetségesei átengedik Franciaországnak elzászi hódításaikat.

A münsteri béke.[310] *1645 – először Spanyolország és az Egyesült Tartományok Köztársasága között.*

Svédország megkapta Pomeránia nagy részét, Brémát, Verdent stb., Franciaország a teljes felségjogot Metz, Toul, Verdun és környéke, Breisach felett és azokat a jogokat, amelyeket addig Ausztria bírt Elzászban.

1520–1559. Háború I. Ferenc és V. Károly között.[311] *Vesztfáliai béke* (1648) (münsteri és osnabrücki béke). „*Franciaországot* illetően ... a császár* átengedte neki Felső- és Alsó-Elzászt, Breisachot (a várost), három püspökséget – Metzét, Toulét és Verdunét; a jogot, hogy helyőrséget tartson Philippeville-ben.

Svédország [megkapta] Pomerániát stb., és a Német Birodalom tagjának nyilvánították, szavazati joggal a birodalmi gyűlésben.

Brandenburgot, Mecklenburgot, Hannovert, Hessent... főleg egyházi tulajdonnal kárpótolták.

Ausztriát Itáliában megerősítették Milánó és Toszkána birtokában. Elismerték *Svájc* függetlenségét, valamint *Hollandiáét*, amely már tény volt a közte és Spanyolország között megkötött különbéke következtében.[312]

Vallási sérelmek és ellentétek... mindent a passaui és az augsburgi béke (1552 és 1555)[233] alapján rendeztek."

Csehországról... teljesen megfeledkeztek; még amnesztiát sem kötöttek ki.[313]

---

* III. Ferdinánd. – *Szerk.*

Németország föderális berendezkedését megerősítették (egységellenes). Valójában ez a szerződés Németország felosztása.

1648–1660. Francia–spanyol háború. Pireneusi béke.

1660–1697. XIV. Lajos háborúi. Rijswijki béke.[314]

1697–1715. Spanyol örökösödési háború. Utrechti béke.[315]

Az utrechti békében Anglia által nyert előnyökön kívül (Hudson-öböl, Új-Fundland, Új-Skócia, Port-Royal, asiento-szerződés stb.) *Szavóját* Szicília puszta hozzáadásával *királysággá tették*, Ausztria pedig birtokul kapta Nápolyt, Milánót, Toszkánát, ami csupán Itália rabságának állandósítását szolgálta. A *Spanyol-Németalföldet* Ausztriának adták.[244]

1715–1740.

Bécsi béke, 1735 október. „A Szász III. Ágost legyen Lengyelország királya; Leszczyński Szaniszló Lotaringia és Bar hercegségeket kapja, azzal, hogy halála után vissza kell adni Franciaországnak. Lotaringia hercege* kapja meg Toszkánát. Don Carlos (spanyol)** birtoka maradjon Nápoly, Szicília, továbbá Toszkána osztrák partvidéke; Szardínia kapja meg Novarát, Tortonát és a milánói terület néhány más városát. Pármát és Piacenzát a császárnak kell adni." Eszerint az Ausztria és Franciaország (Fleury) között kötött szerződés szerint, „amelyhez hamarosan csatlakozott Spanyolország, a tengeri hatalmak és Oroszország, Franciaország garantálta a pragmatica sanctiót[248], melynek értelmében az osztrák birodalom jövendő örökösnőjét***... biztosítani kell minden jövőbeli támadással szemben".

1740–1763. Osztrák örökösödési háború, hétéves háború.[316] Mind összeesküdtek, kivéve Oroszországot, Angliát pedig 1741-től, a Habsburgok ellen. Belle-Isle (XV. Lajos udvaronca) terve szerint Szardínia kapja meg Milánót, Spanyolország a toszkánai hercegséget, a bajor választófejedelem° a császári koronát, Magyarország és Csehország váljék függetlenné, Mária Teréziát fokozzák le egy kis német fejedelem rangjára.

A *hétéves háborúban* Anglia és Poroszország összefogott Franciaország és Ausztria ellen, amelyeket Oroszország támogatott. Ez a második háború Poroszországnak Oroszországgal való szövetségéhez vezetett,[317] ami Len-

---

* III. Ferenc. – *Szerk.*

** A későbbi III. Károly. – *Szerk.*

*** Mária Terézia. – *Szerk.*

° Károly Albrecht. – *Szerk.*

gyelország felosztását eredményezte; ezáltal II. Katalin lehetőséget kapott a Krím megszerzésére, a megalázott Franciaország viszont azzal bosszúlta meg sérelmeit Anglián, hogy segítette a lázadó massachusettsi telepeseket.

(IV. Henrik francia király terve szerint[318] Franciaország, Spanyolország, Anglia, Dánia, Svédország, Lombardia legyen örökös királyság, Itália, Svájc, Németalföld köztársaság. Az Osztrák Ház mindkét ágát meg kell fosztani birtokaiktól Magyarországon, Németországban, Itáliában és Németalföldön, korlátozni kell őket Spanyolországra és a Földközi-tenger partvidékének néhány szigetére. Itáliát illetően a pápát világi fejedelemmé kell nyilvánítani, uralma alatt egyesítve Rómát, Nápolyt, Apuliát, Calabriát. Firenzét, Modenát és néhány más kis államot egyesíteni kell a Velencei Köztársasággal; a szavójai herceget ki kell nevezni Lombardia királyává. Csehország választó királyság legyen Morvaországgal, Sziléziával és Lausitzcal együtt. Magyarország – választó monarchia legyen, amelyet igen erőssé kell tenni, hozzácsatolva az Osztrák Főhercegséget, Stájerországot, Karintiát. Lengyelországot szintén meg kell erősíteni. Svájcot meg kell növelni Elzásszal, Tirollal és más területekkel.)[319]

A megírás ideje: 1857 közepe után

Eredeti nyelve: német és angol

[Friedrich Engels]

Abensberg[320]

Abensberg – 1200 lakosú kisváros Regensburg környékén, a Bajor Királyságban. Feltevés szerint itt állt egykor Abusinum római város. A környéken hévvizű forrás és egy szép kastély romjai találhatók. 1809 április 20-án Bonaparte Abensbergnél megverte az osztrákokat, akik e csatában 12 löveget és 13 000 katonát vesztettek. E győzelem előhírnöke volt a landshuti és eggmühli győzelmeknek, és megnyitotta az utat Bécs felé.

Abensberg

A megírás ideje: 1857 július 11. és 14. között

A megjelenés helye: „The New American Cyclopaedia", I. köt. 1858.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Acre

Acre, St. Jean d', Akka, Ptolemaisz, vagy Akkó – szíriai kikötő a Karmel-hegy lábánál, 32°54′ északi szélesség, 35°4′ keleti hosszúság; körülbelül 15 000 lakossal. Ez a legjobb öböl azon a partszakaszon, bár igen sekély. A hely híres arról, hogy többször elkeseredetten ostromolták és védelmezték. 1104-ben elfoglalták a genovaiak, akiktől Szaladin 1187-ben visszafoglalta. Oroszlánszívű Richárd rohama Acre ellen 1191-ben a keresztes hadjáratok egyik legmerészebb tette volt. 1291-ig a johannita lovagok[321] őrizetére volt bízva, akik nagyon megerősítették, de a törökök kivonulásra kényszerítették őket. Itt történt, hogy a törökök a lovagias Sidney Smith és egy maroknyi brit tengerész támogatásával hatvan napig tartóztatták fel az öbölnél Napóleont és a francia sereget, amíg az abbahagyta az ostromot és visszavonult. Amikor Mehmed Ali felkelt a Porta ellen, 1832-ben Ibrahim pasa hat hónapi ostrom után rohammal bevette Acre-t és hatalmába kerítette Szíriát. De 1839-ben Szíriát visszaadták Törökországnak és Acre újra átélte a háború zordságát. Ibrahim nem volt hajlandó kiüríteni, csak az egyesült brit, osztrák és török flotta 1840 november 4-i bombázása után.

Acre

A megírás ideje: 1857 július 11. és 14. között

A megjelenés helye: „The New American Cyclopaedia", I. köt. 1858.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Actium

Actium (Ἄκτιον, most La Punta) – hegyfok és falu Akarnaniában, az Ambrakiai-öböl bejáratánál; ennek közelében Caesar Octavianus, a későbbi Augustus császár és Marcus Antonius i. e. 31 szeptember 2-án tengeri csatát vívott, amelyben az előbbi teljes győzelmet aratott. Ez az ütközet döntötte el a világuralom kérdését. Octavianus a Nyugat ura volt előtte, Antonius a Keleté.[322] A két hadsereg az Ambrakiai-öböl szembenálló oldalain táborozott. Octavianusnak 80 000 gyalogosa volt, 12 000 lovasa és 260 hadihajója. Antoniusnak 100 000 gyalogosa, 12 000 lovasa és 220 hajója. Antonius hajói katapultákkal ellátottak, de nehézkesek voltak. Octavianus hajói kicsik voltak, de gyorsabbak. Kleopatra 60 hajóval erősítette meg Antonius flottáját, aki az ő ösztönzésére és saját legtapasztaltabb kapitányainak tanácsa ellenére ajánlott tengeri csatát Octavianusnak. Az ajánlatot elfogadták. Amikor a csata már több órája tartott döntő eredmény nélkül, Agrippa, Octavianus tengernagya gyors hadmozdulatot tett, s Kleopatra megfutamodott gályáival. A kéjsóvár Antonius nem tudta megállni, hogy ne kövesse néhány hajóval. Flottája, mivel vezére otthagyta, megadta magát, s hadserege ugyanezt tette, miután hét napig várt Antonius visszatértére. A nyomorult a szeretőjével Egyiptomba menekült. A győztes, győzelme emlékéül, díszesebbé tette az Actiumban álló Apollón-templomot, és az öböl északi oldalán felépíttette Nikopoliszt (a győzelem városát).

Actium

A megírás ideje: 1857 július 11. és 14. között

A megjelenés helye: „The New American Cyclopaedia", I. köt. 1858.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Åland-szigetek

Åland-szigetek – mintegy 200 sziklás szigetből álló csoport, ezek közül 80 lakott; a Botteni-öböl bejáratánál vannak, az északi szélesség 59° és 60°32′ és a keleti hosszúság 19° és 21° között. Oroszországhoz tartoznak, miután Svédország 1809-ben átengedte őket, és a finnországi Åbo kormányzóság részét alkotják. A körülbelül 15 000 főnyi lakosság svéd származású, kitűnő hajósok és halászok. A vékony talajréteggel borított sziklákon fenyő és nyírfa, rozs, árpa, komló, len terem, és a lakosok sok szarvasmarhát tartanak, és exportálnak sajtot, vajat ás bőröket; vásznat is készítenek házi használatra és vitorlának. A fő sziget neve Åland; területe 28 négyzetmérföld, lakossága 10 000 fő; jó kikötője van a nyugati oldalon. Valamennyi kikötő többé-kevésbé meg van erősítve; a legfőbb közülük Bomarsund szigete, ill. kikötője volt, amelyet Anglia és Franciaország szövetséges hajóhadai 1854-ben Oroszország elleni háborújuk idején elfoglaltak és felrobbantottak.[323] 1714-ben Aprakszin orosz tengernagy Signilskär szirtjei közelében döntő tengeri győzelmet aratott a svédek fölött.[324]

Åland Islands

A megírás ideje: 1857 július 11. és 14. között

A megjelenés helye: „The New American Cyclopaedia", 1. köt. 1858.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Aldenhoven

Aldenhoven – kis város a porosz Rajna-tartományban, a Jülichből Aachenbe vezető úton; ez adta a nevét ahhoz a győzelemhez, amelyet az osztrákok arattak Koburg vezénylete alatt 1793 március 1-én Dumouriez francia seregének egy része fölött. Dumouriez, miután 1792-ben meghódította Belgiumot, egy hollandiai inváziót tervezve 70 000 katonát hagyott a Maas és a Ruhr között, hogy ostrom alá vegyék Maastrichtet és Venlot és hogy fedezzék ezeket az ostromokat, miközben ő a sereg megmaradt részével Antwerpenből előrenyomult Hollandiába. A Maasnál levő csapatok szükségszerűen nagyon szét voltak szórva; az ostromokat fedező hadosztályokat Aachen, Aldenhoven és Eschweiler közelében szállásolták el. Koburg 40 000 katonát gyűjtött össze és két oszlopban vonult a két utóbbi helység felé, az eschweileri hadállást megkerülte, az aldenhovenit frontális támadással elfoglalta és zavart okozott a franciák között Aachenben, amelyet másnap elfoglalt. Maastrichtet felmentették, és az osztrák elővéd még a Maason át is követte a franciákat, s megverte őket Tongres-nál. A szétszórt francia hadosztályok csak Tirlemont-ba érkezve gyülekeztek, ott vártak Dumouriez-ra. Ilyenképpen a Belgiumba vezető út nyitva állt a szövetségesek előtt, s az ország meghódítását betetőzte, néhány nappal később, a Neerwindennél aratott további győzelem. A franciák vesztesége az aldenhoveni csatában és az üldözés folyamán legalább 10 000 halott, sebesült és fogoly lehetett, azon a 10 000-en kívül, akik közvetlenül a csata után dezertáltak; nagy mennyiségű *hadfelszerelés* is az osztrákok kezébe került.[325]

Aldenhoven

A megírás ideje: 1857 július 11. és 14. között

A megjelenés helye: „The New American Cyclopaedia", I. köt. 1858.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Alessandria[326]

Megerősített város Piemontban, a Bormida és a Tanaro egybefolyásánál, néhány mérföldre a Pótól. A milánóiak alapították 1178-ban védőbástyaként a német császárok betörései ellen, s újabb időkben ismét jelentőséget kapott, az 1848-as és 1849-es hadjáratok óta, mint olasz nemzeti erőd Ausztriával szemben. Bár erődítményei e század elejéig régimódiak és jelentéktelenek voltak, a franciák 1657-ben hiába ostromolták őket, Szavóiai Jenő herceg pedig 1707-ben csak elhúzódó ellenállás után foglalta el. Az erődítmények fő ereje, mostani állapotukban, azokban a toldalékokban van, amelyeket Napóleon eszközölt Piemontnak Franciaországhoz csatolása után. Ez az egyetlen erőd, amelyet Napóleon épített, és védműveiben első ízben alkalmazták, bár csak részlegesen, Montalembert új rendszerét, kazamatás ütegeket az árok védelmére. Napóleon különösen megerősítette a fellegvárat, egy hatszögű bástyát sok külső erődítménnyel, és hídfőt épített a Bormida szemközti partján. A piemonti kormány nemrég úgy határozott, hogy több védművet tesz hozzá az erődhöz, amely, ha a Pó valenzai átkelőhelyét kellően megerősítik, az uralkodó állásban levő hatalmas elsáncolt tábor magvává válhat. A városnak van egy liceuma, papi szemináriuma, 13 temploma, köztük egy székesegyház, valamint vászon-, selyem-, posztó- és viaszgyertyaüzemei. A lakosság száma, a külvárosokkal, 36 000 fő.

Alessandria
A megírás ideje: 1857 július 11. és 14. között
A megjelenés helye: „The New American Cyclopaedia", I. köt. 1858.
Eredeti nyelve: angol
Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Almeida[327]

Portugál város Beira tartományban, a Côa és a Duas Casa folyók között. Lakossága 6200 fő. Nagyon meg van erősítve, s itt szenvedtek vereséget 1811 augusztus 5-én a Masséna vezette franciák Wellington hercegtől.

Almeida

A megírás ideje: 1857 július 11. és 14. között

A megjelenés helye: „The New American Cyclopaedia", I. köt. 1858.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Amusette

Amusette – kis könnyűágyú egy font súlyú lövedékkel, azelőtt hegyes vidékeken alkalmazták. Ezt a löveget Saxe tábornagy sokra becsülte, de ma már teljesen kiment a használatból.

Amusette

A megírás ideje: 1857 július 11. és 14. között

A megírás helye: „The New American Cyclopaedia", I. köt. 1858.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Antwerpen

Antwerpen – belga kikötőváros, az azonos nevű tartomány székhelye. A Schelde északi partján van, 26 mérföldnyire északra Brüsszeltől és 32 mérföldnyire északkeletre Genttől. Lakossága (1855-ben) 79 000 fő. A város íj formájú, a falak alkotják a félkört, s a folyó a húr. Az erődítmények, amelyek igen tökéletesek, a fellegvárral együtt körülbelül 2,75 mérföld hosszúak. Az ötszögű erős fellegvárat Alba herceg építtette 1567-ben. Antwerpen igen régi város. Virágzásának tetőpontját a XV. és XVI. században érte el, amikor Európa kereskedelmi központja volt, igen kiterjedt külkereskedelemmel, minden nemzet hajói látogatták (2500 hajó tartózkodott a kikötőben egyidejűleg), és állítólag 200 000 főnyi volt a lakossága. 1576-ban a spanyolok kirabolták és felgyújtották. 1585-ben hosszú ostrom után elfoglalta Alessandro pármai herceg.* Ezután kereskedelme áthelyeződött Amszterdamba és az Egyesült Tartományok más városaiba. 1794-ben a franciák kezébe került. 1832-ben, a belga tartományok felkelése után, a francia Gérard tábornagy egy emlékezetes ostrom után újra elfoglalta.[328] Ámbár most nem olyan fontos a város, mint a középkorban, Antwerpen kereskedelme és ipara napjainkban korántsem jelentéktelen. A folyó a legnagyobb méretű hajók számára is járható. A medencék, amelyeket Napóleon építtetett és amelyeket tágas kereskedelmi dokkokká változtattak, 1000 hajót tudnak befogadni. A kiterjedt csatornahálózat nagy belföldi kereskedelmet tesz lehetővé Antwerpennek; 1846-ban 1970 hajó érkezett ide, 286 474 tonna űrtartalommal. Rendszeres és igen sűrű gőzhajó-összeköttetése van Angliával és az utóbbi időben kiindulópontja lett számos, az Egyesült Államokba tartó kivándorlónak. Európa egyik legfontosabb nyersbőrpiaca. Fő készítményei fekete selyem és bársony. Vannak továbbá pamut-, vászon-, csipke-, szőnyeg- és kalapgyárai, késüzeme, úgyszintén cukorfinomítói és hajógyárai. A város mind a mai napig sokat megtartott régi fényéből. A házak legtöbbje

* Alessandro Farnese. – *Szerk.*

régi és szilárd építésű. Sok szép középülete van, a legfontosabb közülük a katedrális, egy fenséges gótikus építmény, amelyet a XV. század elején kezdtek el és nem kevesebb mint 84 év alatt fejeztek be. Van három másik említésre méltó templom, az 1583-ban épült tőzsde, a városháza, egy palota a király számára, amikor Antwerpenben óhajt tartózkodni, és a Hanza-városok palotája. Ezenkívül van a városnak festészeti, szobrászati és tudományos akadémiája, 15 000 kötetes nyilvános könyvtára, képtára 200 igen értékes festménnyel, melyek közül sok a régi flamand mesterek remekműve, van botanikus kertje és különböző iskolái, kórházai és menhelyei.

Antwerp

A megírás ideje: 1857 július 11. és 14. között

A megjelenés helye: „The New American Cyclopaedia", I. köt. 1858.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Arbela

Arbela, most Arbil vagy Erbil, kis kurdisztáni falu, amely a Bagdad és Moszul közötti szokásos úton van, az északi szélesség 36° 11′-én, Niebuhr megállapításai szerint. A házak levegőn szárított téglából épültek. Arbela adta a nevét a Sándor és Dárius harmadik és utolsó, i. e. 331-ben megvívott nagy csatájának. A csatát valójában nem Arbelánál vívták, hanem egy tőle 36 mérföldnyire északnyugatra levő, Gaugamela – ma Karmeles – nevű kis falunál. A csata után Sándor átkelt a Lycuson és Arbelában pihent meg.

Arbela

A megírás ideje: 1857 július 14. és 24. között

A megjelenés helye: „The New American Cyclopaedia", II. köt. 1858.

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Bennigsen és Barclay[329]

Bennigsenről semmit sem tudok, kivéve, hogy 1807-ben a hadjárat elején Kamenszkij alatt az első hadsereget vezényelte (kettő volt, a másodiknak Buxhoewden volt a parancsnoka); 1806 december 26-án Pultuszknál Lannes megtámadta, s ő, minthogy fölényben volt, tartotta magát (mert Napóleon a főerővel a másik hadsereget támadta), és azután, vélt győztesként, erőnek erejével támadni akart. Hamarosan megkapta a fővezérséget és 1807 január végén megtámadta Napóleon téli szállását; hamarosan megszorongatták, és csak véletlenségből menekült ki a csapdából, melyet Napóleon állított neki; február 7-én és 8-án megütközött Eylaunál. 7-én Napóleon elfoglalta Eylaut (*itt kitüntette magát Barclay de Tolly*, aki a védelmet vezette), 8-án pedig lezajlott a döntő ütközet, amelyet Bennigsen kénytelen volt megvívni, hogy kivonja magát Napóleon heves üldözése alól, és ahol csupán csapatainak szívóssága, a L'Estocq vezette poroszok megérkezése és az a lassúság, amellyel Napóleon egyes csapattestei megjelentek a hadszíntéren, óvta meg a teljes vereségtől. Tavasszal Bennigsen elsáncolta magát Heilsbergnél, mert ő volt a gyengébb; nem támadta meg Napóleont, miközben a francia hadsereg egy része, amelyet még lefoglalt Danzig ostroma[330], távol volt; Danzig eleste és a francia sereg egyesülése után azonban támadott(!), hagyta, hogy Napóleon élcsapata, amely csak harmadannyi létszámú volt, mint az ő serege, feltartóztassa, majd, hogy Napóleon visszamanőverezze őt elsáncolt táborába. Ezt Napóleon [június] 10-én mindössze két hadtesttel és néhány gárdazászlóaljjal sikertelenül támadta, de már másnap kimanőverezte Bennigsent a táborából és gyors visszavonulásra késztette; de hirtelen, *anélkül*, hogy megvárta volna azt a 28 000 főnyi csapattestet, amely már Tilsitben volt, Bennigsen támadásba ment át, elfoglalta Friedlandot és ott állt fel, *hátában a folyóval*, tehát csak *egy* visszavonulási vonallal, a friedlandi híddal (csata egy szoros *előtt* mindig hiba). Ahelyett, hogy gyorsan előrenyomult volna, mielőtt Napóleon összevonhatja csapatait, hagyta, hogy Lannes és Mortier 5-6 órán át feltartsák (coupe-gorge dans

lequel Bennigsen s'était engagé*, mondja Jomini erről az állásról), míg-nem Napóleon öt óra tájt készen állt és parancsot adott a támadásra. Az oroszokat átkergették a folyón, bevették Friedlandot, a hidat maguk az oroszok lerombolták, jóllehet még az egész orosz jobbszárny a túloldalon volt, ez gázlókon át még megmenekült, de tüzérségét elvesztette. 20 000 főnyi veszteség. Bennigsen hibát hibára halmozott ebben a csatában... magatartása a vakmerő elővigyázatlanság és a határozatlanság ötvözete volt.

1812-ben az orosz főhadiszállás mögött járt és Barclayt szidalmazta, hogy megkapja annak helyét, és addig intrikált ellene, amíg Sándor vissza nem rendelte Bennigsent. 1813-ban a tartalékseregeket kellett Oroszországból Csehországba vezetnie, ezt, amikor megérkezett, szétosztották, Bennigsen pedig eltűnt.

Barclay de Tolly Eylaunál egy dandárt vezényelt stb. (lásd fent). 1812-ben az első nyugati hadsereg parancsnoka és hadügyminiszter, Sándor eltávozásától Kutuzov főparancsnok megérkezéséig ügyesen vezette az orosz hadsereg visszavonulását és nagy érdeme, hogy ellenszegült az oroszok és az egész főhadiszállás csatakövetelésének. Ahol csatára *kényszerült*, mint Szmolenszknál,[331] olyan hadállást foglalt el, hogy nem lehetett egy döntő csatába belerántani, s amikor ez többé nem volt elkerülhető – kevéssel Moszkva előtt –, a gzsatszki állást választotta, amely frontálisan szinte bevehetetlen, és csak igen nagy kerülőkkel lehet hátbakapni; a hadsereg már elfoglalta ezt az állást, amikor megérkezett Kutuzov, aki, minthogy nem *ő* válogatta ki, természetesen nem akarta, s az oroszoknak most a kedvezőtlen borogyinói állásban kellett csatába szállniok. 1813-ban és 1814-ben Barclay nem vezényelt önálló hadtestet, hanem a Schwarzenberg vezette főseregnél levő összes oroszokat, és minthogy ezek különböző csapattestekben voltak és gyakran megosztva, ezért inkább adminisztratív és diplomáciai, mintsem harcoló pozíciót töltött be[332], és, akárcsak korábban, a jobbak egyikének bizonyult a középszerű tábornokok között józan eszével és kitartásával – mindenesetre a legjobb régebbi tábornoknak az oroszoknál.

A megírás ideje: 1857 szeptember 10.

* – kelepce, amelybe Bennigsen beleesett – *Szerk.*

[Friedrich Engels]

Ágyúzás[333]

Ágyúzás általános értelemben tüzérségi tüzelés csata vagy ostrom idején. Taktikai szakkifejezésként ágyúzás olyan összecsapást jelent két sereg között, amelyben csakis a tüzérség tevékenykedik, a többi fegyvernem pedig vagy passzív, vagy legalábbis nem lépi túl a puszta demonstráció határát. A leghíresebb ilyenfajta példa a valmyi ágyúzás 1792-ben. Kellermann, aki a porosz hadsereg támadását várta egy dombvonulaton, tüzérségét csapatai előtt helyezte el. A poroszok a szemközti dombvonulaton álltak fel, előrehozták tüzérségüket, s megkezdődött az ágyúzás. A porosz gyalogság többször felsorakozott támadásra és előrenyomult egy keveset, de minthogy a franciák szilárdak maradtak, a poroszok visszavonultak, mielőtt a puskák lőtávolságába értek volna. Így telt el a nap, s másnap a porosz sereg megkezdte általános visszavonulását. A legtöbb általános összecsapásban előfordulnak ilyen ágyúzások. Gyakran a színielőadás első felvonását alkotják; arra is szolgálnak, hogy kitöltsék a közt egy visszavert támadás és az ellenség előzésére tett újabb kísérlet között, s ők alkotják a legtöbb eldöntetlen csata finaléját. A legtöbb esetben inkább demonstrációs célokra szolgálnak, mint bármi másra, mivel sok lőszernek nagy távolságokra való elpazarlása a találatok hihetetlenül kis arányával jár a céltévesztésekhez képest, s ez jellemzi az újkori csaták tüzérségi gyakorlatát.

Cannonade

A megírás ideje: 1858 január 7. körül

A megjelenés helye: „The New American Cyclopaedia", IV. köt. 1859.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Kartus[334]

Kartus (fr. cartouche) – régebbi katonai művekben néha a „kartács" szóval egyértelműként használt kifejezés. Olykor a gyalogosok tölténytáskájának megjelölésére is használják. – Az építészetben és a szobrászatban a párkányon alkalmazott blokk vagy konzol, és általában mindenféle stukkódíszítés, amelyen embléma vagy felirat van elhelyezve.

Cartouch

A megírás ideje: 1858 január 21. körül

A megjelenés helye: „The New American Cyclopaedia", IV. köt. 1859.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

Karl Marx

Bülow[335]

Bülow (Friedrich Wilhelm, Dennewitz bárója, 1814-től grófja, porosz királyi gyalogsági tábornok stb.) született 1755 február 16-án a Bülow-k családi birtokán, az altmarki Falkenbergben. Tizennégy éves korában belépett Lottum gróf ezredébe mint hadapród. 1772-ben zászlós, 1777-ben hadnagy, 1786-ban főhadnagy. 1793-ban törzskari százados és Lajos Ferdinánd porosz herceg nevelője, ebben a minőségében részt vett az 1793-as hadjáratban, és hamarosan őrnaggyá lépett elő. Mainz ostroma és elfoglalása idején (1793) fényes bizonyítékát adta bátorságának. 1805-ben alezredessé lépett elő és mint ilyen 1806-ban L'Estocq tábornok parancsnoksága alatt részt vett Thorn védelmében, s a waltersdorfi csatában alkalma nyílt arra, hogy zászlóaljával együtt kitüntesse magát. 1808-ban vezérőrnagy lett és parancsnoka egy pomerániai dandárnak, amelyet az év elején mint ezredes ideiglenesen kapott meg. 1811-ben áthelyezték Marienwerderbe a nyugatporosz dandárhoz és a francia–orosz háború elején ideiglenesen Kelet- és Nyugat-Poroszország főkormányzója lett. Az 1813-as hadjárat kezdetén altábornagy, őt bízták meg Stettin ostromával. Miután Tauenzien tábornok felváltotta, Bülow csatlakozott York és Wittgenstein tábornokokhoz és az ellen a francia hadseregrész ellen indult, amely Itália alkirályának* vezényletével az Elba jobb partjára vonult. Az első sikeres csatát itt Möckernnél vívta április 5-én, s utána hamarosan elfoglalta Hallét, amelyet azonban a szövetséges hadsereg visszavonulása következtében nemsokára ki kellett ürítenie. Az Elbán át visszavonult, hogy átvegye az Oudinot által fenyegetett Berlin védelmét. Június 4-én Luckaunál győzelem koronázta a vállalkozást. A fegyverszünet után a svéd trónörökös** főparancsnoksága alatt a 3. porosz hadtest parancsnoka volt. E hadtest élén Bülow másodszor is megmentette Berlint az augusztus 23-i gross-beereni csatával; harmadszor

* Eugène Beauharnais. – *Szerk.*
** Bernadotte. – *Szerk.*

védte meg Berlint a szeptember 6-i dennewitzi csatával, amelyben Ney marsallt Wittenbergbe való visszavonulásra kényszerítette. Wittenberg ostromlása után az északi hadsereggel együtt harcolt a lipcsei csatában. Miközben a szövetséges hadseregek átkeltek a Rajnán, Bülow betört Hollandiába, rohammal elfoglalta Doesburgot, Zutphent, Arnhemet, december 2-án Utrechtben ütötte fel főhadiszállását és körülzárta Gorkumot és Hertogenboscht. 1814-ben Bredából indult el, január 4-én győzött Hoogstratennél, bombázta Antwerpent, bevonult Brüsszelbe, elfoglalta La Fère-t és Soissons-t, csatlakozott a sziléziai hadsereghez, a laoni csatában, március 9-én és 10-én a centrumot vezényelte. A Fekete Sas lovagja lett, gyalogsági tábornokká nevezték ki. A békekötés után Nyugat- és Kelet-Poroszország főkormányzója lett, s amikor 1815-ben újra kitört a háború, a 4. porosz hadtestet kapta meg. Késve érkezett parancs miatt nem vett részt a lignyi csatában (június 15.), de miután erőltetett menet segítségével egyesült Blücherrel, hozzájárult a Belle Alliance-i csata[336] eldöntéséhez, amiért a fajankó* kinevezte az általa oly vitézül vezetett 15. sorezred parancsnokává, amely felvette Bülow nevét is. 1816 január 11-én visszatért kormányzóságába, február 25-én májgyulladásban meghalt Königsbergben. A király** a vaskereszt első osztályának lovagjává tette, 1814-ben Párizsban őt és utódait grófi rangra emelte. Részt vett a népek csatájában.[337] Utána Hollandiába indult, kiűzte onnan a franciákat.

A megírás ideje: 1858 március

* III. Frigyes Vilmos. – *Szerk.*
** III. Frigyes Vilmos. – *Szerk.*

[Karl Marx]

Bülow, Friedrich Wilhelm[338]

Bülow, Friedrich Wilhelm, Dennewitz grófja, porosz tábornok, született 1755 február 16-án, meghalt 1816 február 25-én. Napóleon európai háborúinak legkorábbi időszakától harcolt ellene. 1808-ban dandártábornokká nevezték ki. 1813-ban Möckernnél, Luckaunál, Gross-Beerennél és Dennewitznél aratott győzelmeiért nemesi rangra emelték. Később Vesztfáliában, Hollandiában és Belgiumban tüntette ki magát, és (miként Wellington melegen elismerte) lényegesen hozzájárult a waterlooi csata győzelmes befejezéséhez, amelyben a szövetséges hadsereg 4. hadosztályát vezényelte.

A megírás ideje: 1858 március vége

A megjelenés helye: „The New American Cyclopaedia", IV. köt. 1859.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

Engels 1856-ban

[Friedrich Engels]

Csapatok szállítása Indiába[339]

London, 1858 július 27.

Az angol–indiai háború kezdetén két érdekes kérdés vetődött fel – az egyik a gőzhajók, illetve a vitorlások fölénye, a másik a szárazföldi út használata csapatszállításra. Minthogy a brit kormány a vitorlások mellett döntött a gőzhajókkal szemben, s a Jóreménység fokának körülhajózása mellett a szárazföldi úttal szemben, az alsóház Sir De Lacy Evans indítványára 1858 február 4-én elrendelte, hogy jelöljenek ki, e veterán tábornok elnökségével, bizottságot, melynek meg kell vizsgálnia „az alkalmazott intézkedéseket". E bizottság összetételét teljesen átalakította a közbejött kormányváltozás, melynek következtében három palmerstonistát Lord Stanley és Sir John Pakington váltott fel. Minthogy a bizottság jelentése egészében véve az előző kormányra nézve kedvezőnek bizonyult, Sir De Lacy Evans tábornok kinyomatott és terjesztett egy tiltakozást, amelyben azt állítja, hogy a következtetés, amelyre a bizottság jutott, teljesen ellentmond a premisszáknak, amelyekből állítólag levonták és semmiképpen nem felel meg a tényeknek és a bizottság elé tett bizonyítékoknak. Maguknak a bizonyítékoknak a megvizsgálása minden elfogulatlan embert szükségképpen arra késztet, hogy teljesen egyetértsen az ügynek ezzel a megítélésével.

Nem szükséges bizonyítani, mennyire döntően fontos egy rövid közlekedési vonal a hadrakelt sereg és az összekötő bázisa között. Az amerikai függetlenségi háború alatt a fő akadály, amellyel Anglia kénytelen volt küszködni, a 3000 mérföldnyi tengeri útvonal volt, amelyen át a csapatait, készleteit és erősítéseit szállítania kellett. Nagy-Britanniától az Indus és a Gangesz torkolatáig, Calcuttáig, Madraszig, Karachiig és Bombayig a távolság a legutóbbi megállapítások szerint körülbelül 14 000 mérföldre becsülhető, de a gőz használata eszközöket kínált ennek jelentős megrövidítésére. Eddig minden alkalommal az volt a gyakorlat, hogy az Indiában szolgáló ezredek váltását ezen a hosszú tengeri úton, vitorlás hajókkal bonyolították

le. Ezt az előző brit kormányzat elegendő oknak tekintette az indiai zavarok kezdetén annak kijelentésére, hogy a csapatok szállításánál még mindig előnyben kívánják részesíteni a vitorlásokat a gőzösökkel szemben. 1857 július 10-ig az igénybe vett 31 hajó közül csaknem mind vitorlás volt. Időközben a közvélemény rosszallása és az Indiából érkezett kedvezőtlen hírek annyi hatást tettek, hogy a július 10-től december 1-ig terjedő időszakban a csapatok számára igénybe vett 59 hajó közé felvettek 29 csavargőzöst. Ily módon hozzávetőleges próbája adódott a gőzhajók, illetve a vitorlások képességeinek a szállítás elvégzésében. A Kelet-indiai Társaság hajózási osztályának jelentése szerint, amely feltünteti a szállító hajók nevét és az útvonalak hosszát India négy fő kikötőjébe, a következő tekinthető átlagos eredménynek a gőzhajók és a vitorlások között:

Angliából Calcuttába

	Napok
1857 augusztus 6. és október 21. között a gőzhajók átlaga, töréseket nem számítva	82
1857 június 10. és augusztus 22. között 22 vitorlás átlaga	116
Különbözet a gőzhajók javára	34

Madraszba

2 gőzhajó átlaga	90
2 vitorlás átlaga	131
Különbözet a gőzhajók javára	41

Bombaybe

5 gőzhajó átlaga	76
9 vitorlás átlaga	118
Különbözet a gőzhajók javára	42

Karachiba

3 gőzhajó átlaga	91
10 vitorlás átlaga	128
Különbözet a gőzhajók javára	37

Ugyanez a hivatalos jelentés, kelt 1858 február 27-én, a következő részleteket közli:

	Emberek
Calcuttába gőzhajókon szállítottak	6 798
Vitorlásokon	9 489
Calcuttába összesen	16 287
Madraszba gőzhajókon	2 089
Vitorlásokon	985
Madraszba összesen	3 074
Bombaybe gőzhajókon	3906
Vitorlásokon	3439
Bombaybe összesen	7 345
Karachiba gőzhajókon	1 351
Vitorlásokon	2 321
Karachiba összesen	3 672

A fentiekből tehát az tűnik ki, hogy a 27 gőzhajón 14 444 embert vittek, hogy partra szálljanak a négy indiai kikötőben, tehát átlagban 548 embert egy-egy hajón; hogy az 55 vitorláson 16 234 embert szállítottak, átlagban 289-et mindegyiken. Mármost ugyanezen hivatalos átlagkimutatásból kitűnik, hogy a gőzhajókon szállított 14 444 ember átlagban 37 nappal előbb érkezett meg rendeltetési helyére, mint a vitorlásokra behajózott 16 234 ember. A brit tengernagyi hivatal és más miniszteriális ügyosztályok semmi más érvet nem hoztak fel a hagyományos szállítás javára, mint a precedenst és a megszokást, mindkettő olyan korszakból kelteződik, amikor a gőzhajózás teljesen ismeretlen volt. De Lord Palmerston fő ürügye a késedelemre a kiadás volt, mivel a gőzhajók költsége a legtöbb fenti esetben talán háromszorosára rúg a vitorlásokénak. Eltekintve attól a ténytől, hogy ez a nagy díjemelkedés a gőzhajóknál szükségképpen fokozatosan csökkenni fog az első szokatlan kereslet elmúlása után, és hogy ilyen létfontosságú kérdésben egy rendkívüli kiadás nem számíthat, világos, hogy a megnövekedett szállítási költséget bőségesen ellensúlyozták volna a felkelés csökkent esélyei.

A gőzhajók vagy a vitorlások fölényénél még fontosabbnak látszik a vita egyfelől a Jóreménység foka körüli hajózásról, másfelől a szárazföldi útról; Lord Palmerston azt állította, hogy az utóbbi út teljesen járhatatlan. Az erre

vonatkozó vita az ő ellenőrző testülete és a Kelet-indiai Társaság igazgatói[340] között úgy látszik az indiai felkelésre vonatkozó első hírek Angliába érkezésével egyidejűleg kezdődött. A kérdés ténylegesen már a század elején megoldódott. 1801-ben, amikor még nem voltak gőzhajózási társasági ügynökök a katonai előkészületek segítésére, és amikor még nem létezett vasút, egy nagy különítmény Sir David Bairn vezényletével elindult Indiából és május–júniusban partra szállt Kosszeirben; kilenc nap alatt átkelt a Kherie*-sivatagon a Nílushoz; lefelé haladt e folyón, Alexandriában állomásozott, s a következő év, 1802 júniusában több ezred visszatért Indiába a Szuezen és a Vörös-tengeren át. Ez az 5000 főnyi különítmény egy lovastüzér csapatból állt hat ágyúval és kézifegyverekkel, lőszerrel, tábori felszereléssel, málhával és 126 pénzes ládával. A katonák egészségi állapota általában igen jó volt. A Szuezi-sivatagon át való menetelést, a Nagy-Kairó közelében levő Szent Zarándokok-tavától Szuezig négy nap alatt tették meg, igen könnyen, éjszaka menetelve és napközben letáborozva. Júniusban a hajók elindultak Indiába, minthogy a szél ebben az évszakban a Vörös-tengeren lefelé fúj. Igen gyors volt az útjuk. Továbbá, a legutóbbi orosz háború idején,1854 nyarán, a 10. és a 11. dragonyos ezred (1400 ló, 1600 ember) Indiából érkezett Egyiptomba, és onnan továbbították őket a Krímbe. Ezekről a csapatokról tudjuk, hogy bár szállításuk a meleg hónapokban, azaz monszun idején történt, és bár egy időt Egyiptomban kellett tölteniök, kiválóan egészségesek és harcképesek voltak és azok is maradtak egész krími szolgálatuk alatt. Végül itt van a mostani indiai háború tapasztalata. Csaknem négy hónap elvesztegetése után néhány ezer katonát Egyiptomon át küldtek, rendkívül előnyösen az időmegtakarítást illetően, és egészségük teljes megóvásával. Az első ezred, amelyet ezen az útvonalon szállítottak, 37 nap alatt érkezett Plymouthból Bombaybe. A Máltáról küldött ezred első része 16 nap alatt érkezett Bombaybe, a második rész 18 nap alatt. Sok szavahihető tanú vallomásainak túlnyomó tömege igazolja a szárazföldi úton való szállítás különös előnyeit, főleg válságos időkben. Peklington ezredes, főszállásmester-helyettes, akit 1857 októberében kijelöltek, hogy irányítsa és ellenőrizze a csapatok szállítását, a hadügyminisztérium parancsára a vizsgálóbizottság részére külön elkészített jelentésben megállapítja:

„A szárazföldi út előnyei nagyon számottevőek, és az átkelések igen egyszerűek. Az egyiptomi szállítási igazgatóság hetente ezer embert tud átszállítani a földszoroson, anélkül, hogy ez zavarná a rendes utasforgalmat. 300–400 ember vonulhat egyidejűleg, és 26 óra alatt megteheti az egyik

* Wadi Kareim. – *Szerk.*

hajótól a másik hajóig terjedő távolságot. A vasúti szállítás körülbelül húsz mérföldnyire ér véget. Az út utolsó szakaszát a katonák szamáron teszik meg, mintegy hat óra alatt. Nem kétséges, hogy a kísérlet sikerült."

Az idő, amelyet csapatok Angliából Indiába szállítása igénybe vesz, a szárazföldi úton 33–46 nap. Máltából Indiába 16–18 vagy 20 nap. Vessük egybe ezeket az időtartamokat a gőzhajók 83 vagy a vitorlások 120 napjával a hosszú tengeri úton, és a különbség szembeszökő lesz. Azonkívül a hosszabb út alatt Nagy-Britannia 15 000–20 000 katonája gyakorlatilag *hors de combat** és a parancs visszavonása esetén elérhetetlen lesz évente 3–4 hónapon át, a rövidebb útvonalnál viszont csak kevesebb ideig, körülbelül két hétig, a Szuezből Indiába való áthaladás alatt nem érhetők el, ha valami váratlan európai esemény miatt vissza kellene rendelni őket.

Palmerston azzal, hogy csak 4 hónappal az indiai háború kitörése után folyamodott a szárazföldi úthoz, és akkor is csak egy maroknyi katonaság számára, semmibe vette India és Európa általános várakozását. Az indiai főkormányzó** feltételezte, hogy a hazai kormány Egyiptomon át küld csapatokat. A következő passzus a főkormányzónak a hazai kormányzathoz intézett 1857 augusztus 7-i leveléből való:

„Összeköttetésben állunk a Pireneusi-félszigeti és a Keleti Gőzhajózási Társasággal is a csapatok Szueztől való szállítása ügyében; talán elindíthatók Indiába ezen az úton."

Aznap, hogy elérkezett Konstantinápolyba a felkelés híre, Lord Stratford de Redcliffe táviratozott Londonba, érdeklődve, folyamodjék-e a török kormányhoz, hogy engedélyezze a brit csapatok Egyiptomon való átvonulását útban India felé. Minthogy időközben a szultán*** július 2-án felajánlott és átadott egy ilyen értelmű fermánt, Palmerston táviratban azt válaszolta, hogy nincs szándékában ezen az úton küldeni csapatokat. Minthogy Franciaországban szintén feltételezték, mint magától értetődő dolgot, hogy ebben az időben a katonai erősítések meggyorsítása a brit politika legfőbb célja, Bonaparte magától felajánlotta, engedélyezi brit csapatok átvonulását Franciaországon, hogy, ha ezt kívánatosnak vélik, Marseille-ben hajózhassák be őket Egyiptom felé. Nemrég, amikor végre Holton urat, a Pireneusi-félszigeti és Keleti Gőzhajózási Társaság egyiptomi igazgatóját meghatalmazták, hogy érdeklődjön ez ügyben, az egyiptomi pasa° azonnal azt válaszolta:

---

* – *harcképtelen – Szerk.*
** Charles John Canning. – *Szerk.*
*** Abdul-Medzsid. – *Szerk.*
° Szaid pasa. – *Szerk.*

„Örömmel adnám meg a lehetőséget nemcsak 200 ember átkelésére, amiről most szó van, hanem, ha szükséges, 20 000-ére, és nem *en bourgeois**, hanem, ha kívánják, egyenruhában és fegyvereikkel."

Ilyen lehetőségeket szalasztottak el meggondolatlanul, holott helyes felhasználásuk megakadályozhatta volna, hogy az indiai háború rettentő méreteket öltsön. Hogy milyen indítékok ösztönözték Lord Palmerstont, hogy előnyben részesítsen vitorlásokat gőzhajókkal szemben és egy több mint 14 000 mérföld hosszú összeköttetési vonalat egy 4000 mérföldre korlátozottal szemben, ez a jelenkori történelem rejtélyei közé tartozik.

Transport of Troops to India

A megírás ideje: 1858 július 16. és 20. között

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1858 augusztus 13. (5401.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Jelzés: A N. Y. Tribune tudósítása

* – *civilben – Szerk.*

[Karl Marx]

Egy új francia forradalmi kiáltvány[341]

Tegnap este, az első francia köztársaság kikiáltásának 66. évfordulóján rendezett nyilvános gyűlésen Felix Pyat úr felolvasott egy figyelemre méltó *„levelet Franciaország mandarinjaihoz"*, amelyben szenvedélyesen megbélyegzi a francia irodalmároknak a jelenlegi rendszer alatt tanúsított erkölcsi gyávaságát. A kivonatban, amelyet belőle közölni szándékozunk, néha eltértünk az eredetinek a betűjétől, hogy erőteljesebben visszaadjuk szellemét.

„Abban az éjszakában, amely az államcsíny betörése óta Franciaországra borult, Önök, sajtóbeli urak, vesztették el leginkább a fejüket. Rettentő türelmesen és engedelmesen viselik büntetésüket. Hallgatagon viselik el, mintha megérdemelték volna; megadással, mintha örökké kellene tartania. Lehetséges-e ez? Tíz éve egyetlen cselekedet sem történt, egyetlen kiáltás, egyetlen tiltakozó vagy reménykedő szó sem hangzott el. Erősek és gyengék, öregek és fiatalok, nagyok és kicsik, tanárok és tanítványok mind némák, mind csüggetegek. Egyetlen szó sem hallatszik e pusztaságban. A francia szótárban nincs többé olyan szó, amely szabadságot jelent. Angolok megkérdezik tőlünk, hogy Franciaországban még franciául beszélnek-e, és mi lehorgasztjuk a fejünket. Még Ausztria sajtója is gúnyolódik, még Oroszország sajtója is bánkódik Önökön. Még a kozák is szánja és megveti ezt a francia sajtót! Bonaparte köpött a napra és kioltotta. Ki gyújtaná meg újra vagy helyettesítené ezt a holt csillagot? Ha nap nincs, maradnak a tűzhányók. Ha felülről nem jön többé fény, nem jön meleg, ott van még a belső nap, a földalatti láng, a nép tüze. Mi láttuk már izzani ezt a Vezúvot és ezért nem esünk kétségbe."

A francia irodalmi világ áttekintését az Akadémia tagjaival kezdve, Pyat úr így szól hozzájuk:

„Kezdjük azokkal, akik a legteljesebben halottak, a *halhatatlanokkal.* (Az Akadémia tagjait „a halhatatlanoknak" nevezik.) Itt vannak a negyvenek székei, helyesebben koporsói! Szerzők árnyai, epigrammák motyogó

árnyai; kiapadt elmék, amelyeket még galvanizálnak a múlt emlékei és megbánásai. Itt van ő (Guizot), egy agg Ixion, aki beleszeretett a doktrinér ködbe, a maga alkotmányos agyrémét kergeti, Gand-tól Frohsdorfig keringve[342], a monarchia kerekének hibás körében, a »fúzió«[218] szalmába bugyolált jelképe. Itt van ez a másik varázsló, a kortársa (Cousin), aki otthagyta a Sorbonne-t a szerelem országáért, Faust módjára kárpótlást keresve az elvesztett időért, hatvanegynéhány év terhével a vállán visszaesve a fiatalságba és a Fronde Margitjainak szentelve magát[343], mivel húszéves korában az eklekticizmusba volt túlontúl szerelmes! Itt van ez a harmadik fickó (Thiers), sem nem öreg, sem nem fiatal, egy s más éretlen, egy s más pedig rothadt benne, öreges gyermek, megkövesedett perpetuum mobile*, aki kacérkodott művészettel, politikával és történelemmel, zsémbelődött a forradalmon, dicsőítette a császárságot és kétszer temette el a nagy embert**, az Invalidusok templomában és a könyveiben[344], egyszóval a nemzeti történetíró, a történelem téniá-ja***, az őfelsége által engedélyezett és a kormány részéről szavatolt nyilvános rendes Tacitus a Cent-gardes[345] mellett. És végül, de nem utolsósorban, ez az »Iliász« nélküli Homérosz (Lamartine), ez a hadjáratok nélküli Belizar, aki csupán barbár iskolamestereket száműzött és csupán Elvire rabulejtését énekelte meg, a »Graziella« történetírója, a *girondisták* költője, a restauráció trubadúrja, a köztársaság szónoka, a császárság tisztes szegénye."

„Térjünk át a kövületekről az emberekre. Nézzük azokat, akik a legelevenebbek közülük – legalábbis akik azt állítják, hogy azok, hogy elvhűek, hogy kibontják zászlaikat –, legitimistákat, orléanistákat és liberálisokat. Ez egy másik temető. De valami hallatszik itt. Mi? Sóhajtás, sopánkodás, célozgatás. Ennyire futja belőlük, többre nem. Sóhajtoznak, siránkoznak, a könnyek nem csapnak zajt. Ez csak a hallgatás lázadása, a búbánat merészsége és a sajnálkozások bátorsága. Sajnálják az alkotmányt, a Chartát,[131] V. Henriket, mindenkit és mindent, egészen a hercegnékig°, akiket ők maguk ebrudaltak ki. Béranger-t bebalzsamozzák, Voltaire-t feltámasztják halottaiból... Béranger börtönbe került, Voltaire száműzetésbe. Megsiratóik a templomba mennek. Hálátlanért meghalni, mondja a bátor »Débats«, annyi, mint hiába meghalni, s ők inkább szeretnek élni, bármi áron... Nem akarunk meghalni, mondja a »Siècle«, hacsak nem a mértékletesség

* – örökmozgó – *Szerk.*
** I. Napóleon. – *Szerk.*
*** – galandférge – *Szerk.*
° Berry és Orléans hercegnék. – *Szerk.*

kedvéért. Aki bölcs a maga nemzedékében, az elfogadja a befejezett tényeket és beéri azzal, amit az utcán árusítanak... Az igazi Brutusok közülük Veuillot-val szembeni ellenzékieskedésre[346] adják magukat. Igen, a XIX. század közepén, a nép és az ész szuverenitása nevében véghezvitt három forradalom után, 66 évvel a szeptemberi forradalom után, 28 évvel a júliusi forradalom után, 10 évvel a februári forradalom után, 1858-ban Franciaországban miről vitáznak? Csodákról... Oh, Lamennais, bátorság és tisztesség mintaképe, az igazság szenvedélyes szerelmese, aki az 1848 júniusi csatát követő napon inkább eltörted a tolladat, semhogy a kard intézkedéseihez szabjad, aki ezzel a bátor kiáltással tiltakoztál a gazdag győztes ellen: »A szegénynek hallgass«,[347] aki tiltakozássá tetted életkorodat is a börtönből és magát a halálodat is a közös árokból[348], csak gyáva és bolond voltál! Bölcsesség azért írni, hogy semmit ne mondjunk, bátorság azért beszélni, hogy hazudjunk és árulást kövessünk el, hogy békességben legyünk az intések rendszerével, hogy betartsuk a doktor Fialin által előírt diétát, igyunk olajat és szirupot a vezércikkekben és együk a piemonti és a belga törvényhozás vitáit.[349] Mindezen időkön át a decemberi rezsim tovább fog rendelkezni Franciaország életével, jogaival, jövőjével. Egykori népképviselőket, újságírókat, a legjobb polgárokat, a forradalom minden maradványát Belle Ile tömlöceiből a korzikaiakba deportálják, hogy büntetésük letelte után még messzebb szállítsák őket, Cayenne perzselő homokjára, ahogy Delescluze-zel tették... és még az ilyen híreket is az angol sajtóban eldugva kell becsempészni Franciaországba. Olyan szégyen ez, amelyre nem volt példa még a pogány Rómában, még a dzsiddai fanatikusok[350] között sem! Egy férjezett és férjétől elvált asszony mint idegen Párizsba érkezik; letartóztatják és az őrszobára viszik; s most hallják, mit művelnek december katonái. Idézzük a hivatalos vádiratot. Az őrség őrmestere a zárkába csukja és hasztalan zaklatja szennyes tolakodásával. Ekkor megparancsolja két vadászának, hogy menjenek be a zárkába és legyenek szerencsésebbek. Az asszony ennek a kettőnek is ellenáll. Az őrmester magában a legénységi szobában egy padra feszítteti az asszonyt, párnájául egy zsákkal. Utána a gyertyát eloltják, és valamenyien, számszerint kilencen, élükön az őrmesterrel és a káplárral, megerőszakolják a kezén-lábán lefogott nőt, miközben az sikoltozik: »Istenem, hagyjanak, hagyjanak!« Az őrmester, aki parancsnokol, miután példát mutatott, így szól: »Jobbról balra leszámolni, mindenkinek sorra kell kerülnie«... Utána két quart pálinkát ittak az áldozat költségére. És a rend e védelmezőit, ezeket az érdemrendes megmentőket, a nemzet színe-javát, ezeket a vincennes-i vadászokat, akik decembert végrehajtották és akik most a csoportos megerőszakolás, a sza-

kaszonkénti megerőszakolás munkáját végzik, hatnapi elzárásra és 16 frank kártérítés fizetésére ítélték. Az erőszaktevők sérthetetlenek, s az újságot, amely e tényeket feljegyzi, felhatalmazták annak kijelentésére, hogy az ügyben vannak »enyhítő körülmények«. Éljen a császár! Csakugyan igaza van a »Times«-nak, minden értelmes és érző ember inkább a francia sajtó teljes megszüntetését kell hogy kívánja, semhogy ilyen bűnök cinkosának lássa. Ha nem világít a lámpa, minek füstöljön? Minek ámítsa, minek zavarja tovább a közvéleményt? Elég az igazságnak álcázott hazugságokból, elég az illemcsőszködésként fellépő prostitúcióból, elég a szilárdságnak nevezett gyávaságból, elég az élet álarcát öltő romlottságból. Képmutató, álszent múmiák, ne tettessetek többé életet, hagyjátok magatokat eltemetni... és gondoljuk meg, hogy ezek még a legjobbak, ezek az újságírók, akik legalább azzal büszkélkednek, hogy hívei ennek vagy annak az útnak! De hát a többi? Itt vannak, először, a semlegesek, a közösségi élet iránt közönyösök, akik visszavonultak a hűs barlangok hátterébe, hogy ott a művészet a művészetért vagy a filozófia a filozófiáért jelszavával kacérkodjanak; egyfajta remeték, akiket egy rím vagy egy diagram hoz önkívületbe, csak a formában hívő divatfiak, az absztrakcióhoz ragaszkodó pedánsok, akik közömbösségüket a vulgárisnak az értéktelenségével mentegetik, de hagyják, hogy a császári sas kis nyalánkságokat és kis érdemkereszteket juttasson nekik, öngyilkosságot követnek el műveikben, ahogy a rovar teszi gubójában; hiúság hernyói, önteltség bábjai, akikben nincs szív, önszeretetbe halnak bele, mint Narcissus. Azután következik egy másik társaság, akik egykor forradalmakban tevékenykedtek, most viszont üzérkedésben... A béke császárságának[351] örvendetes eredményei... Valaha elveket szolgáltak, most a tőkét szolgálják; valaha a pártokat, most a bankárokat; valaha monarchistáknak vagy republikánusoknak nevezték magukat, most az Északnyugati vagy a Nagy Keleti Bank néven ismertek, a Mirès iroda vagy a Millaud ház alattvalói, e zsidó dinasztiákat szolgáló legitimisták a tőzsde bálványainak levitái, akik az államkötvények skáláját zengik és a prémium jogait prédikálják a kufárok templomában, a saint-simonizmus epigonjai vezetik a kórust az újra istenné vált aranyborjú oltára és a Caesarrá átalakult hamiskártyás* trónja előtt... Fuj! Az irodalmár világ legaljának bűzét érezzük, nyilvános rothadást, libériás hullákat, paszományos csontvázakat – »Pays«, »Patrie«[352], »Moniteur», »Constitutionnel«, e hazai dögvész körtáncot jár Augeiasz istállójában."

A „Levél a mandarinokhoz" második részében Pyat úr a francia sajtó-

* Louis Bonaparte. – *Szerk.*

nak a restauráció és Lajos Fülöp idején tanúsított aktív rajongását szembeállítja mostani teljes lemondásával. Az oktrojált Charta rezsimjében mindnyájan, a legnevesebbtől a legismeretlenebbig, teljesítették a kötelességüket. Béranger-től Fantau-ig, Magalontól Courier-ig, Tay, Touy, Bert, Canchois, Chatelaine – mind a börtönbe mentek, némelyek a St. Pélagie-ba, mások Poissyba. Ugyanígy a »köztársaságok legjobbikában« bebörtönözték Lamennais-t, Raspailt, Carrelt, Marrast-t, Dupotyt, Esquirost, Thorét – az összes köztársaságiakat. Armand Carrel azután, örök dicsőségére, erőszakkal állt ellen az erőszaknak, karddal védelmezte lapját és meghátrálásra kényszerítette Périer-t ezen emlékezetes kihívással szemben: »Ha valakit utcasarkon, orvul meggyilkolnak, nem sokat jelent az élete, de egy olyan, köztiszteletben álló ember élete, akit saját házában, jogos ellenállás közben mészárolnának le Périer úr sbirri-jei*, sokat jelentene. Vére bosszúért kiáltana. Minden író, akit áthat saját méltóságának érzete, törvényt állít szembe a törvénytelenséggel, erőszakot erőszakkal. Ez a kötelességem, bármi történjék is...«[353] De ha december óta Franciaország összes mandarinjai visszavonultak a csatatérről, a munkásosztály, valamint a parasztság vált a politikai élet középpontjává. Csakis ők viselik a bűnös üldözések terhét, szőnek összeesküvéseket, indítanak támadást – ismeretlenek, névtelenek, az egyszerű *plebs* úgy, ahogy van... Tőlük indult ki a Hippodrome-ügy[354] és a felkelési kísérletek, amelyek Párizstól Lyonig, St. Étienne-től Bordeaux-ig terjedtek. Angers-ban a kőfejtők, Chalonban a kádárok – egyszerű munkások, akik önszántukból cselekedtek, felsőbb osztálybeli vezetők nélkül."[355]

A chaloni összeesküvésről Pyat úr néhány eddig ismeretlen részletet közöl, velük fejezzük be ezeket a kivonatokat. Ennek az összeesküvésnek a vezetője egy Agénais nevű 32 éves munkás (kádár) volt. Lièvre úr, a közvádló, így jellemezte őt a törvényszék előtt:

„»Ez az ember munkás, szorgalmas, fegyelmezett, képzett, önzetlen; ezért annál veszélyesebb, annál inkább rászolgált a rendőrség figyelmére és az igazságszolgáltatás kezére. Kijelentette, nem tűri, hogy egy olaszé legyen Franciaország megmentésének dicsősége.« Hogy meggyőzze a bírákat arról, hogy ezt az embert »a család, a vallás és a tulajdon ellenségeinek« típusába kell sorolni, Lièvre úr felolvasta a következő levelet, amelyet Agénais Algériából írt anyjának és amelyet a decembrista rendőrség elfogott: »Afrikai börtönőreim, ismerve családomhoz való viszonyomat, gyakran állítottak választás elé szív és ész, érzés és kötelesség között. Ezeket a próbál-

* – fogdmegei – *Szerk.*

kozásokat különösen olyankor kezdték újra meg újra, amikor levelet kaptam tőled, aminek a hatását árgus szemekkel kémlelték. Ez hosszú időn át tartott. Végül, amikor fogásaik kimerültek, és elfáradtak a küzdelemben, egy fölöttes börtönőr, egy magas rangú tiszt egy este felkeresett zárkámban, és miután néhány szót váltott velem, e szavakkal fejezte be: »Ha nem akar meghajolni, meg fogják törni.« Ezt válaszoltam: »Lehet, hogy megtörnek, de nem fogok meghajolni.« Néhány nappal később értesítést kaptam egy rendelkezésről, amellyel Cayenne-be küldenek. Tizenkét óra gondolkodási időm volt, ezt hasznomra fordítottam. Így hát nem hajoltam meg, és nem is tudtak megtörni. Ember tervez, isten végez – mindig ez a régi közmondás. Ezért gratulálok neked, hogy láthattad, ellenállok kívánságaid csábításainak és csakis lelkiismeretem sugallatát követem. E hűséges tanácsadóm sokszor elismételte nekem, hogy csak a szívem által és kötelességemért élek, és nélkülük csak durva porhüvely maradna belőlem, s napról napra világosabban érzem, hogy ez a belső hang az igazság hangja... Ez a mentségem a családommal szemben.«"

„Ilyet – jegyzi meg Pyat úr – bizonyára nem talált ki egy császári ügyész." Agénais, minthogy nem akart sem meghajolni, sem megtörni, az algíri börtönből, hogy a cayenne-it elkerülje, úszva egy hajóra menekült és visszatért Spanyolországba, onnan Franciaországba, ahol újra megjelent Chalonban mint hűséges katonája Marianne-nak, állhatatos bajnoka a köztársaságnak.

A new french Revolutionary Manifesto

A megírás ideje: 1858 szeptember 24.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1858 október 19. (5458.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Jelzés: A N. Y. Tribune tudósítása

[Karl Marx]

John Bright úr[356]

John Bright úr nemcsak az egyik legtehetségesebb szónok, akit valaha is szült Anglia, hanem jelenleg ő a vezetője az alsóház radikális tagjainak és ő tartja fenn az erőegyensúlyt a hagyományos pártok, a whigek és a toryk között.[357] Miután a manchesteri választók kibuktatták a parlamentből, mert ellenezte Lord Palmerston kínai háborúját[358], Birmingham választótestülete kiállt mellette és megválasztotta, amikor e politikai vereség és egy súlyos testi betegség együttes hatására összeomlott. Ahogy távozása a Házból fontos történelmi korszakban történt, visszatérése is, a szenvedés és hallgatás hosszú időszaka után, egy másik fontos korszakot alkotott. Ezt a visszatérést Lord Palmerstonnak a kormányból való kényszerű távozása jellemezte.[359] Bekerülve a Házba, amelyben Palmerston már diktátori tekintélyre tett szert, Bright úr, akinek szinte egyáltalán nem voltak személyes hívei, megbuktatta ezt a tapasztalt taktikust és nemcsak hogy új kormányt hozott létre, hanem lényegében diktálni tudta a feltételeket, amelyekkel az hivatalát gyakorolja. E pozíció jelentősége szokatlan fontosságot adott Bright úr első találkozójának választóival, ami október utolsó hetében zajlott le. Betegségéből való felgyógyulása óta ez volt az első alkalom, hogy a nagy szónok egy népgyűléshez beszélt, s ezért drámai érdeklődés kísérte az eseményt. Ugyanakkor az ország hivatalos pártjai aggodalommal vártak béke- vagy hadüzenetet attól az embertől, aki, ha önmagát kirekesztette is az új Reform Bill megalkotásából, mindenesetre eldönti, hogy e pártok melyike fogja megalkotni.

Bright úr kétszer fordult választóihoz; egyszer a fogadására egybehívott nyilvános gyűlésen, és másodszor a tiszteletére rendezett banketten. Egy másik oldalon közöljük e beszédek fő pontjait és legmegkapóbb részeit.[360] Tisztán szónoki szempontból ezek a beszédek nem érnek fel szerzőjük régebbi teljesítményeivel. Vannak bennük bámulatos megnyilvánulásai az ékesszólásnak, de ebben a tekintetben elmaradnak az orosz háborúról mondott híres beszéde vagy a tavasszal az indiai felkelésről tartott beszéde mö-

gött.[361] Ám ez szükségszerűségből fakadt. A közvetlen cél olyan politikai program kitűzése volt, amely képes megfelelni egymástól igen eltérő feladatoknak. Egyfelől az a rendeltetése, hogy azonnal benyújtsák a parlamentben törvényhozási intézkedésként, másfelől, hogy a reformerek minden szekcióját tömörítő felhívássá váljék és valóban megteremtsen egy összetartó reformpártot. Ez a probléma, amelyet Bright úrnak meg kellett *oldania, nem engedte meg szónoki erejének különösebb fitogtatását, hanem* nyíltságot, józan észt és világosságot kívánt. Elegendő dicséret tehát, ha azt mondjuk, hogy Bright úr újra tökéletes szónoknak bizonyult azzal, hogy stílusát tárgyához idomította. Programját úgy határozhatjuk meg, hogy annak, amit Népchartának neveztek, redukálása a középosztály szintjére.[362] Teljesen elfogadja a Charta egy pontját – a titkos szavazást.[363] Egy másik pontját, az általános választójogot – bár kijelenti, hogy ő személy szerint hisz benne – az adófizetők szavazati jogára szűkíti, úgyhogy az a cenzus, mely most ahhoz szükséges, hogy egyházközségi vagy városi választó legyen valaki, legyen elegendő arra is, hogy birodalmi választóvá tegyék. Végül a Charta egy harmadik pontját, tudniillik a választókerületek egyenlővé tételét, a képviselői mandátumoknak a különböző választótestületek közötti méltányosabb elosztására csökkenti. Ez a javaslata. Úgy akarja megszövegezni és a parlament elé terjeszteni, mint a reformerek saját törvényjavaslatát, ellentétben a vidéki urak rendszabályával, amelyet a Derby-kabinet, úgy látszik, elő szándékozik terjeszteni; Bright úgy véli, hogy, akárcsak az 1830-as Reform Bill[278] esetében, egység jön létre, mihelyt a tervezet a Ház elé kerül. Ha a reformjavaslat így elindult, a különböző városok küldjenek petíciókat a támogatására. Az alsóház feltehetőleg enged egy ilyen általános megmozdulásnak, és ha, mint valószínű, a kormánynak új választásokhoz kell folyamodnia, ezek csak újabb alkalmat nyújtanak agitációra. Végül Bright úr azt kívánja a reformpárttól, hogy vessen el minden olyan törvényjavaslatot, amely kevesebbet ad, mint amit ő követel.

A londoni újságok kétségtelenül híven tükrözik azt a benyomást, amelyet e megmozdulás keltett Angliában. A „Times" alig leplezett rosszkedvvel a legutóbbi és igen fontos beszédet a mesebeli egérhez hasonlítja, amelyet a római költő szerint a vajúdó hegy szült.[364] A beszéd tartalma, mondja, triviális. Semmi új nincs benne. Még csak nem is öltöztette új köntösbe. Bármelyik, a reformról szavaló utcai szónok elmondhatta volna ugyanezt a beszédet, ugyanezekkel a szavakkal. Az egyetlen, ami a „Times" szemében, a saját ódivatúsága miatt, újnak tűnik, az Bright úr rossz ízlése, hogy kiás rég elfelejtett szidalmakat a Lordok Háza ellen – mintha a lordok nem ereszkedtek volna le éppen most odáig, hogy népszerű szociológiai

előadásokat tartsanak, kioktatva az alsóbb rendeket, hogyan viseljék el vidáman eleve elrendelt alávetettségüket – mintha az 1858-as Birmingham az 1830-as Birmingham lenne, a maga forradalmi Politikai Szövetségével! Csak rossz nevelésű ember követhet el ilyen divatjamúlt anakronizmusokat. Másfelől a „Times" elképed azon, hogy Bright úr az ítélőképesség milyen hiányát tanúsítja, hogy titkos szavazásról beszél, holott teljes mértékben tisztában kell lennie azzal, hogy az összes istenadta államférfiak – whigek és toryk, peelisták és palmerstonisták – egyöntetűen ellenzik ezt a politikai eretnekséget. Másfelől a tory sajtó siránkozik egy olyan „becsületes" férfiú eltévelyedésein, mint Bright úr. Azt mondják, hagyta belecsalni magát a whig farizeusok által álnokul felállított csapdába. Úgy látszik, ezt a beszédet a radikálisok és a konzervatívok közötti fegyverszünet nyílt megsértésének tekintik. Lord Palmerston lapja – „The Morning Post" – viszont egyáltalán nem csalódott, mert régóta tudta, hogy ettől a konok kerekfejűtől[365] semmi jó nem várható. A „Morning Chronicle" – amely közbenső helyet foglal el a palmerstonista és a derbysta sajtó között – azon siránkozik, magának Bright úrnak az érdekében, hogy minden mérsékletet sutba dobott és nem államférfi, hanem demagóg módjára beszélt. Másrészt a radikális sajtó és különösen az olcsó radikális lapok egyhangúlag helyeslik mind Bright úr doktrínáit, mind a módot, ahogyan most kifejtette őket.[366]

Mr. John Bright

A megírás ideje: 1858 október 29.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1858 november 12. (5479.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

Karl Marx

[A francia belpolitikai élet megélénkülésének jelei[367]]

Párizs, november 9.

E város lakóit általában annyira bosszantják a szabadság sikerei külföldön, hogy szinte elfelejtik figyelni a szolgaság sikereit hazájukban. Mégis, itt-ott a társadalmi test felületén jelentkeznek a belpolitikai élet megélénkülésének jelei.

Vegyük például azt, hogy Berryer úr erőteljesen megbélyegezte a barreau* hanyatlását és a francia törvényszékek fokozódó szolgalelkűségét. A másik példa a legkülönbözőbb árnyalatú liberálisok erőfeszítései, hogy magukhoz térjenek és legalább a sajtóban szembeszálljanak az aljasságnak azzal az áradatával, amely napról-napra az országra zúdul a decembrista sajtó zsilipjein át. Így Párizsban d'Haussonville, Jules Simon, Barthélemy-St.-Hilaire, Odilon Barrot, Duvergier de Hauranne, Barni, Hauréau urak és mások minden tőlük telhetőt megpróbálnak ebben az irányban. *Meurthe* [-et-Moselle] département-ban egy csoport független író „*Varia*" címmel időszaki kiadványt indított, hogy harcoljanak az iszonyú centralizáció ellen, amely halálos ölelésébe fogja Franciaországot, mint a kígyók Laokoon testét; hasonló vállalkozásokba kezdtek Elzászban is. De az új liberális ellenzék vezetését, úgy látszik, a „*Courrier du Dimanche*" című párizsi hetilap vállalja. Aki egy pillantást vet lapjaira, nyomban észreveszi, milyen roppant nehézségek állnak útjában, s hogy azonfelül szerzőit többé-kevésbé megfertőzte a romlott közegnek a kigőzölgése, amelyet belélegeznek. De nagy erőfeszítést tesznek, hogy kikerüljenek belőle, és ezért áttekintést szándékozom adni a bonapartista pamflet-irodalomra vonatkozó újabb bírálataikról.**

A megírás ideje: 1858 november 9.
Eredeti nyelve: angol

* – ügyvédi kar – *Szerk.*
** *A kézirat itt megszakad.* – *Szerk.*

[Karl Marx]

[Bevezető megjegyzés az „Emlékirat Oroszországról, a jelenlegi császár tájékoztatására" című közleményhez[368]]

Nyomban azután, hogy rendezték Poroszországban a régensség kérdését és menesztették Manteuffel kormányát, utódai, egyéb hivatalos okmányok között, felfedeztek egy igen furcsa „Emlékiratot Oroszországról", amelynek kivonata, minden óvintézkedés ellenére, eljutott néhány kívülálló kezébe, akik a jelen pillanatot alkalmasnak tekintik egy ilyen államokmány közzétételére.

Minden az eredetiből szó szerint idézett részt idézőjellel jeleztünk. Az orosz történelemre vonatkozó általános meggondolásokat, amelyekkel az okmány kezdődik, mellőzzük, és azzal kezdjük, ami Nagy Péter korára vonatkozik:*

A megírás ideje: 1859 július 14.
A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1859 augusztus 3. (5703.) sz.
Eredeti nyelve: angol
Jelzés: A N. Y. Tribune tudósítása

* *A „Das Volk" című lapban a közzétételt Marx e szavakkal vezette be*: „Ezzel a címmel az urquhartista »Free Press« egy okmányt közöl, amely annyira fontos Poroszországra és Németországra nézve, hogy teljes egészében átvesszük. Mi magunk egy következő számunkban foglalkozunk majd annak a drámának a titkos szálaival, amelynek komédiása Bonaparte, de impresszáriója Oroszország. Egyelőre átadjuk a szót a »Free Press«-nek. – *Szerk.*

Friedrich Engels

Az itáliai háború. 1859[369]

Január 1.	Bonaparte újévi beszéde.[370]
Február 26.	Cowley küldetése[371] megnyugtatásul és az Egyházi Államnak mindkét állam* részéről való kiürítése végett.
Március.	Ausztria felfegyverzi és megerősíti itáliai hadseregét.
Április 23.	Osztrák *ultimátum* Torinónak: azonnal szereljen le, vagy megkezdődnek az ellenségeskedések. Cavour a kongresszushoz apellál, amelybe Anglia javaslatára Franciaország, Poroszország és Oroszország beleegyezik.[372]
" 24.	Őrszemek a határon.
" 25.	*Francia csapatok partra szállnak Genovában.*
" 26.	Az osztrákok *átkelnek a Ticinón, megkezdik* az ellenségeskedéseket.
" 27.	*A toszkánai nagyherceg* forradalom miatt *elmenekül.* Ideiglenes kormány. Május 11-én egy piemonti bizottság váltja fel.[373] Bécsi hírek szerint: *támadási és védelmi szövetség van Franciaország és Oroszország között.*
" 29.	*Ausztria szilárdan a Lomellinában.*
Május 1.	A *pármai hercegnő* menekülni kénytelen, néhány napra visszatér, de utána végleg eltávozik.
" 10.	Bonaparte Itáliába megy.
Május 20.	*A montebellói ütközet.*[374]
" 31.	*A palestrói ütközet.*[375]

* Franciaország és Ausztria. – *Szerk.*

Június	4.	*Magentai csata.*[376]
"	7.	Melegnanói ütközet.
"	24.	*Solferino.*[377]
Július	5.	Earl Russell egy táviratban eltanácsol Szavója annektálásától.
"	7.	*Villafrancai fegyverszünet.*
"	11.	*Ugyanott előzetes békemegállapodások.*[378]

Italienischer Krieg
A megírás ideje: 1859 július 19.

[Karl Marx]

Itália jövője[379]

A „Moniteur" szeptember 9-i számában megjelent, az itáliai ügyekről szóló híres cikk, amelyről feltételezik, hogy magától Louis Napoléontól származik és amely oly sok kommentárra adott alkalmat, úgy tekinthető, hogy három fő témát foglal magában. Az első közülük a villafrancai szerződés[378] apológiája, és különösen azon részéé, amely az elűzött nagyhercegek restaurációjáról intézkedik. A második téma annak a bevallása, hogy a szerződés és az azt megelőző költséges háború egyáltalán nem hozta meg az itáliai ügyek valamilyen rendezését, és kísérlet, hogy a kudarc felelősségét magáról a szerződésről áthárítsák azokra, akik útját állták az elűzött uralkodók előírt restaurációjának. A harmadik téma figyelmeztetés az olaszoknak, hogy mivel nem hajlandók alávetni magukat a rendelkezéseknek, amelyeket a francia császár helyesnek tartott hozni számukra, semmi többet nem várhatnak tőle és készüljenek fel arra, hogy Ausztria, Franciaország további beavatkozása nélkül, visszaszerzi régi pozícióját mint a közvetlen uralma alatt álló olaszok elnyomója és mint az olasz nemzet gyanakvó, kegyetlen és mindig éber ellensége, amely nagy sereggel fenyegeti Itáliát és a folytonos nyugtalanság és bizalmatlanság állapotában tartja.

Az ürügy, amelyet felhoz egyáltalában a szerződéskötésre és arra, hogy ezzel a szerződéssel Itália fontos részét Ausztria birtokában hagyja, ellentétben a háború kezdetén hirdetett programmal, először is magának Ausztriának az ereje, amely vereségei ellenére még mindig számbeli fölényben levő csapatokkal rendelkezik és most félelmetes erődökre támaszkodhat, és, másodszor és főleg, Németország beavatkozásának fenyegető veszélye, amely arra kényszerítené Napóleon császárt, hogy a Rajna partjaira helyezze át katonai erőfeszítéseit, ezzel komolyan kockáztatva az Itáliában már megszerzett előnyök elvesztését. A száműzött nagyhercegek restaurációjára vonatkozó megállapodás ürügyéül Napóleon arra hivatkozik, hogy csak

ezzel az engedménnyel tudta rábírni Ausztria császárát*, hogy belépjen a tervezett itáliai konföderációba, s ezzel elismerje az olasz nemzetet, és önként lemondjon az itáliai félsziget feletti uralmáról és ellenőrzéséről, ami az elmúlt háború oka volt. Egy másik okát is adja a nagyhercegek restaurációjába való beleegyezésének, Ausztria viszontkötelezettségét – amelyről most hallunk először –, hogy Velencének saját kormányzatot ad, eltérőt az osztrák birodalom általános igazgatásától, valójában hogy hódító által katonai erővel kézben tartott osztrák tartományból olasz fejedelemséggé változtatja, amelynek külön helyi igazgatása van és, mint az itáliai konföderáció tagja, részesedik az olasz nemzetiség előnyeiben. Azt a további ürügyet is felhozza egy olyan feltétel mellett, amely azok elárulásának és cserbenhagyásának látszik, akiket ő buzdított cselekvésre és amelyet itáliai népszerűsége oly súlyosan megsínylett, hogy semmiképpen nem szándékoztak a nagyhercegeket idegen csapatok segítségével visszahozni, hanem a nép egyetértésével és a jövőre vonatkozó garanciákkal akarták elérni visszatérésüket.

A cikk ezután ragyogó képet fest arról, mit lehetett volna várni, ha Itália népe őszintén elfogadja és megvalósítja a két császár Itáliára vonatkozó megállapodásait. Itália rettenetéből Ausztria egyszerre baráti vagy legalábbis ártalmatlan hatalommá változott volna. Az itáliai konföderáció, gyakorlati létezést adván az olasz nemzetiségnek, legbefolyásosabb tagja, Szardínia által szert tett volna Itália ügyének képviselőjére. De a „Moniteur" császári tollforgatójának nagy bosszúságára mindezeket a reményeket meghiúsította azoknak a kicsinyessége és önzése, mint állítja, akik útját állták és még mindig állják az előzött nagyhercegek restaurációjának; az ő viselkedésük miatt a háborút és a békét teljes kudarcnak minősíti. Minthogy a szerződésnek ez a része nem valósult meg, Napóleon kijelenti, hogy Ausztria fel van oldva Velencére és az itáliai konföderációra vonatkozó kötelezettségei alól. Most szabadságában áll, mindkét pontot illetően, hogy régi politikáját kövesse: a Pó déli partján fenntartott fegyveres erőket oknak tekinti arra, hogy saját erőit a szemközti parton hadilábon tartsa és valójában Itália valamennyi többi részével szemben ugyanazt a pozíciót foglalja el, amely oka volt az elmúlt háborúnak és amely végül elkerülhetetlenül újabb zavarokra és katasztrófákra vezet.

Azt a közlést, hogy Villafrancában nem tervezték fegyveres erő alkalmazását az előzött nagyhercegek restaurációjához, Itáliában, úgy látszik, Napóleon arra irányuló deklarációjának értelmezték, hogy nem fogja meg-

* Ferenc József. – *Szerk.*

engedni idegen fegyveres erő alkalmazását erre a célra, s ebből a szempontból a „Moniteur" cikkét ott megelégedéssel fogadták. De a cikk nem enged meg semmiféle ilyen magyarázatot. A legtöbb, amit jelent, annyi, hogy Napóleon nem kötelezte el magát, hogy erővel beavatkozik a szerződés e cikkelyének végrehajtása érdekében, és hogy nem szándékozik így tenni. De a legcsekélyebb célzás sincs benne arra, hogy ha Ausztria célszerűnek tartaná átkelni a Pón, amire könnyen találhat ürügyet, ő kötelességének érezné, hogy beavatkozzék. Másrészt csak úgy lehet érteni, mint Napóleon figyelmeztetését, hogy az itáliai intervencióval való játékát bevégezte és semmi felelősséget nem vállal azért, ami ezután történhet Itáliában. Az itáliai ügyekről tervezett európai kongresszusra vonatkozóan még azt is sejteti, hogy semmit sem lehet kapni Ausztriától ellenszolgáltatás nélkül. Legalábbis a másik alternatíva csak a háború lehet. E tekintetben Franciaország megtett mindent, ami szándékában állt, és az olaszok hiába várják, hogy valaki más hadba szálljon értük.

Csakugyan, ez a cikk úgy látszik ezt az alternatívát nyújtja az olaszoknak: vagy beletörődnek a nagyhercegek restaurációjába, vagy feladják minden reményüket további francia beavatkozásra és felkészülnek, ahogy tudnak, arra, hogy Ausztriával van dolguk. Csakugyan, abból az udvarias hangnemből, amelyben a cikk említi Ausztria császárát és készségét, hogy a Franciaországgal való jó megértés kedvéért meghozza azokat az áldozatokat, amelyeket a villafrancai békében tett, bizonyosnak látszik, hogy éppen most Napóleonnak semmi kedve nincs újabb viszályba bocsátkozni vele. Másrészt e manifesztum fő célja, a jelek szerint, tudatni Ausztriával, hogy ami Franciaországot illeti, úgy bánhat Itáliával, ahogy helyesnek véli. A francia császár, miután százmillió dollárt költött és 50 000 katonát használt fel egy itáliai konföderáció létrehozására, amely agyrémnek bizonyult, most vissza szándékozik vonulni az itáliai ügyekkel való minden további foglalkozástól.

The Future of Italy
A megírás ideje: 1859 szeptember 12. körül
A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1859 szeptember 29. (5752.) sz.
Eredeti nyelve: angol
Aláírás nélkül

Karl Marx

[A munka megosztásáról[380]]

[társa]dalmi egészet alkotva. Munkám ily módon úgy jelenik meg, mint az összes társadalmi munkák egy önálló része. A különböző munkák a társadalmi munka különböző részei és mind együttvéve ily módon úgy jelennek meg, mint a *munka megosztása*, amely a csere révén mint egész fejeződik ki, mint egymást kiegészítő részek, a társadalmi munka egy rendszerének a tagjai.

A munka e megosztásánál, amely ily módon a különböző hasznos munkák cseréjében fejeződik ki, két dolgot kell megkülönböztetni:

Először: Ami a munkákat itt egymásra vonatkoztatja, az a *különbözőségük*, nem pedig az *azonosságuk*, a *sokféleségük*, nem pedig az *egységük*. A társadalmi munka megosztása sokféle és éppen a különbségük, a különbözőségük által egymást kiegészítő munkáknak az egésze.

A cipőben foglalt cipészmunkát a cipész ki akarja cserélni kenyérre, teára, cukorra, szénre, húsra, ruhára, kalapra stb., tehát pékmunkára, a teatermesztő munkájára, a cukorfinomító munkájára, a mészáros munkájára, a szabó munkájára, a kalapos munkájára stb. Munkáját azért cseréli ki másokéra, mert a mások munkái különböznek a sajátjától és ezért olyan szükségleteket elégítenek ki, amelyeket a saját munkája nem elégít ki; olyan létfenntartási eszközökben valósulnak meg, amelyekben saját munkája nem valósul meg. Ha a mások munkái *ugyanolyan* fajták lennének, mint a sajátja, akkor nem lenne rájuk szüksége és nem cserélné ki munkáját az övéikre. A munkákat tehát, ha hasznos munkák, azért cserélik ki egymásra, mert *különböznek egymástól*, amennyiben egymástól különböznek és az emberi szükségletek különböző rendszereihez tartoznak.

Másodszor: Ha valamennyi munkát, amelyre az élethez szükségem van, magam végezném el, tehát összes létfenntartási eszközeimet magam termelném, akkor nem lenne szükségem a mások munkájára és nem cserélném ki a magam munkáit a másokéra, akik szintén maguk végeznének el minden a létfenntartásukhoz szükséges munkát. Ha nemcsak cipőt készítek, hanem

magam sütöm a kenyeremet, magam főzöm a sörömet, magam termesztem a búzámat, magam szövöm a ruhámat, akkor cipészmunkámat nem cserélem ki a pék, a sörfőző, a földműves, a takács munkájára.

Munkám egyoldalú, de társadalmi szükségletet elégít ki, a társadalom más tagjainak a szükségletét. Nem végezhetném kizárólagosan ezt az egyoldalú munkát, ha nem tudnám, hogy a társadalom más tagjai más szükséges munkákat végeznek és ezzel kiegészítik az én munkámat. A társadalmi szükséglet kielégítésére végzett munka ily módon egyes meghatározott egyének kizárólagos munkája, akik ezt foglalkozásukká teszik.

A megírás ideje: 1859 ősze

[Karl Marx]

III. Napóleon császár és Poroszország[331]

Berlin, 1860 június 12.

Az itt következők kivonatok About úr legújabb röpiratából, amely néhány nap múlva jelenik meg Párizsban:

„Tudja meg Németország, hogy Franciaország barátságának értéke van. Nem rohantak-e katonáink a Fekete-tengerhez, hogy megmentsék az Ottomán Birodalmat a pusztulástól? Nem egyedül a mi befolyásunk érte el a moldvaiak és havasalföldiek felszabadulását, vérontás nélkül? Itália a mi védnökségünk alatt lépett a függetlenség és egység ösvényére – seregeink egyengették az utat, amelyen most Piemont vezetésével halad előre, s ha az ég engedi bevégezni ezt a nagy művet és egy 26 millió lelket számláló nemzet megszerveződik kapuink előtt, Franciaország nem fog neheztelni, mert úgy érzi, hogy amíg elnyomott nemzetiségek vannak és *királyok, akik elviselhetetlenek alattvalóiknak*, addig nem lehet rend Európában."

„Soha ez a nemes nemzet" (Németország) „nem volt olyan nagy, mint 1813 és 1815 között, mert soha nem volt olyan egységes. Amikor egy francia csodálattal beszél azokról a hadjáratokról, amelyek oly szörnyűek voltak Franciaországra nézve, ez a tanúságtétel figyelmet érdemel. A német becsület és függetlenség érzése, amely felbuzgott a hódítás ellen, csodákat művelt. Németországnak csak egy szenvedélye volt – egy szíve. Egy emberként kelt fel, s páratlan seregeink veresége megmutatta, mire képes az egységes Németország."

„Igen, legyen Németország újra egységes. Franciaország hőn óhajtja ezt, mert önzetlen érzéssel szereti a német nemzetet. Ha az az átkozott becsvágy marcangolna bennünket, amelyet bizonyos fejedelmek tulajdonítanak nekünk, nem buzdítanánk Németországot egységre. Legyen Németország egységes és alkosson olyan szilárd testet, amely lehetetlenné tesz egy inváziót. Franciaország félelem nélkül nézi, hogy déli határán egy 26 millió lakosú Itália keletkezik, és nem félne 32 millió német államától a keleti határain."

„A németek kezdik felismerni, milyen őrültség 37 különböző kormányt fenntartani", és eltökélt szándékuk, hogy egyesüljenek.

„Poroszország lesz a magjuk, mert Poroszország a kereskedelem és a gondolat szabadságát képviseli, Ausztria viszont tiltóvámot, despotizmust és a konkordátuma[382] szülte összes borzalmakat. Ezért Poroszország köré sereglenek. De Poroszországnak választania kell az isteni jog és a nép jogai között. Miközben némely fejedelmek egy hamis legitimitásba kapaszkodnak, valóban legitim birodalmak az általános választójog alapján jöttek létre. A nápolyi király* azt állítja, hogy alattvalói a tulajdonai, de ők fegyveres elutasítást állítanak szembe ezzel az igénnyel. A francia császár és a szárd király** a modern filozófia szellemében kijelentik, hogy a népek csakis önmaguk tulajdonai, és két nagy nemzet majdnem egyhangúlag választotta őket vezetőivé. Vajon a porosz herceg*** az isteni jog vagy a nép jogai mellett nyilatkozik? Annál is inkább szükséges, hogy megtegye ezt a nyilatkozatot, mert 1849-ben egy nemzetgyűlés, az általános választójog folyománya, vitt legitim koronát a királynak° palotájába. S mit tett ő? Az isteni jog mellett nyilatkozott a nép jogával szemben; nem akarta elfogadni a koronát, csak ha fejedelmek ajánlják fel neki", és a porosz tökfilkók tapsoltak ehhez, mondván: „»Nem akarunk olyan trónt, amelyet megköpött a demokrácia.« Szászország és Baden menesztették uralkodóikat. Két porosz hadsereg megindult az isteni jog nevében és behatolt Szászországba és Badenba. A szász királyt°° visszahelyezték trónjára, akárcsak a badeni herceget; és miután így elrendeztek mindent és a badeni demokratikus hadsereg Svájcban keresett menedéket, a poroszok hidegvérrel agyonlőttek 26 német hazafit."

„Egy porosz demokrata nemrég ezt írta a württembergieknek: »Miért nem csatlakoztok hozzánk?« Azt válaszolták: »Ha poroszok lennénk, mindnyájunkat száműznének, élünkön Uhlanddal, a költővel.«"

„Mi sem furcsább és igazabb, mint ez az állítás. 1848 óta minden európai fejedelem, beleértve még a pápát is, amnesztiát adott. A porosz amnesztiát még nem jelentették be. Ha a régens jól akarja szolgálni országát, engedje haza a száműzötteket és legyen az 1849-es parlament végrendeletének végrehajtója, ahogy a Napóleonok a francia forradalom végrendeletének végrehajtói!"

---

* II. Ferenc. – *Szerk.*
** II. Viktor Emánuel. – *Szerk.*
*** Vilmos, a későbbi I. Vilmos király. – *Szerk.*
° IV. Frigyes Vilmos. – *Szerk.*
°° II. Frigyes Ágost. – *Szerk.*

„Igazítsunk itt helyre bizonyos téves elképzeléseket, amelyek élnek Németországban. Azt feltételezik, bizonyos feudális lapok erősködése alapján, hogy a francia birodalom a rabszolgaság állapotában van, hogy a császári uralom elnémította a gondolatot, megszüntette a népképviseletet" és ebek martalékául vetette szabadságjogainkat. „A poroszok a maguk liberális és parlamentáris kormányzata alatt szabadabbaknak és boldogabbaknak hiszik magukat nálunk. Igaz, hogy a francia császár" diktátori hatalommal „teremti meg Franciaország nagyságát és virágzását, de ez a hatalom lényegében demokratikus, mert a nép bízta azt rá!" De Poroszországban nem a feudalizmus garázdálkodik? „A francia hadsereg odaadással van a császár iránt, de nem az övé, hanem a nemzeté. A porosz hadsereg a királyé-e vagy a nemzeté? »A királyé«, mondta a minap Hohenzollern miniszterelnök, »a nép képviselőinek semmi közük a hadsereg ügyeihez«."

„Igaz, nálunk a sajtó szabadsága szigorú korlátozásoknak van alávetve, de a kinyomtatás és közzététel jogát nem törölték el, hanem csak elodázták. A nemzet beleegyezik, hogy csendben maradjon egy olyan fejedelem jelenlétében, aki nagy dolgokat visz véghez, ahogy a filozófus vagy a nagy író dolgozószobájában csendben vannak a barátai. Ami a jogot illeti, az csorbítatlan marad, s a franciáknak megfelelő időben és helyen joguk lesz reklamálni, ha a császár elfelejtené (!) helyreállítani számukra." A berlini írók talán szabadabbak, az adók, óvadékok stb. ellenére, „de ki garantálja nekik, hogy tartósak lesznek kiváltságaik?" „A kéz, amely adta, el is veheti őket. A különbség köztünk és köztük az, hogy mi kölcsönadjuk szabadságainkat a császárnak, ők pedig a magukéit kölcsönkapják a régenstől."

„A németek azt képzelik, hogy mi hagytuk megfosztani magunkat parlamentáris rendszerünktől. Ez igaz. Parlamentünk megváltozott 1848 óta. Többé nem 400 000 vagy 500 000 személyt képviselő klikk; az egész nemzet küldi képviselőit a Törvényhozó Testületbe. Ez a gyűlés, amelyet, akárcsak magát a császárt, általános szavazati joggal választottak meg, nem élvezi többé azt a nevetséges kiváltságot (!), hogy megszakíthassa az államügyek menetét, beszédekkel helyettesítse a cselekvést, koalícióval az egységet, magánhiúsággal a közérdeket, holmi kisded szónoki becsvágy legyezgetésével egy nagy nép komoly haladását – de élvezi azt a felbecsülhetetlen jogot, hogy megszavazza a császárság összes adóit és összes törvényeit." „Van-e valami okunk irigyelni a porosz alkotmányt? Alkalmazzák-e Poroszországban a miniszteri felelősség elvét? Még nem. Van-e a kamaráknak elismert joguk arra, hogy megtagadják az adók megszavazását? Nincs. És milyenek a porosz kamarák? Az, amelyik megfelel a mi Törvényhozó Testületünknek, vagy (!) az alsóháznak, egy inkább ravasz, mint demokratikus mechanizmus

útján tevődik össze. Adva van egy kerület, amely 300 000 frank egyenes adót fizet. Az adófizetőket három csoportra osztják, az a 15–20 nagy tulajdonos, akik 100 000 frankot fizetnek, alkotja a választók első osztályát; a második osztály abból a 200–300 emberből áll, akik további 100 000 frankot fizetnek, és a harmadik osztály az a 2000–3000, akik a maradékot fizetik. Ezen osztályok mindegyike hat elektort választ, és ez a tizennyolc elektor választ egy képviselőt. Ennélfogva a középosztályok soha nem juthatnak képviselethez, s ezért van az, hogy von Vincke úr, aki a frankfurti parlamentben a konzervatívok oldalán ült, most, anélkül hogy nézetei megváltoztak volna, a porosz kamarák leghaladóbb demokratája. Egy liberális Németország sokra mehet egy ilyen kamarával? És még ha mutat is valami haladó vágyat, nem bénítja-e meg és dobja vissza a felsőház? Ez a gyűlés nemesekből áll, akiknek a születés jogán van ott helyük, és olyanokból, akiket a király választ ki azokból a jelöltekből, akiket a nemesség, az egyetemek és a nagy városok terjesztenek elé – egyfelől a születés joga, másfelől az uralkodó választása. Csakis ezekből a forrásokból egészül ki, és ezért ellenez minden liberális intézkedést. Nemrég nagy többséggel elvetette a polgári házasság elvét. Csaknem fellázadt az ellen a miniszter* ellen, aki javasolta hogy a nemeseket kötelezzék, fizessenek adót, mint az állampolgárok többi osztálya."

„Ez az alkotmány nem tökéletes. Jócskán módosítani kell, ha Németország elhatározná, hogy Poroszország karjába veti magát."

„Igen kívánatos lenne, hogy Poroszország valamivel több méltányosságot tanúsítson az általános választójogon alapuló kormányzatok iránt. Nem kárhoztatjuk a berlini udvart a német sajtó sértéseiért, nem várjuk el a régensherceget̃ől, hogy szájkosarat tegyen alattvalóira, még ha sértegetnek is bennünket, de legyen szabad megjegyeznünk, hogy ha a »Siècle« és az »Opinion nationale«[383] bántó kifejezéseket használ egy uralkodóval szemben, aki nem ellensége Franciaországnak, a »Moniteur« vagy legalábbis a félhivatalos lapok sietnek kemény visszavágással jóvátenni a sértést."

„Rendkívül kívánatos lenne az is, hogy a porosz politikusok tartózkodjanak a porosz parlamentben nyíltan Franciaország ellen irányuló mennydörgő támadásoktól. Amikor von Vincke úr a porosz képviselőházban arról beszél, hogy vissza kell hódítani tőlünk Elzászt és Lotaringiát, a francia nemzetet ez a pökhendiség nem izgatja fel annyira, hogy fegyvert ragadjon, de készséggel kijelenti, hogy Franciaországban sohasem követnek el ilyen

* Roon. – *Szerk.*

meggondolatlanságokat." „III. Napóleon trónra lépése óta és különösen Nizza* és Szavója annektálása óta német publicisták és talán még német fejedelmek is elég hangosan kinyilvánították a francia politika iránti igazságtalan bizalmatlanságukat. Makacsul a rajnai tartományok annektálásának és Németország földjére való behatolásnak a szándékát tulajdonítják nekünk. Ezt az alaptalan félelmet oly hangosan juttatják kifejezésre és oly konokul kitartanak mellette, *hogy ha nem lennénk annyira méltányosak, rossz gondolatokat sugallna nekünk. Kétségtelenül olyan ez, mintha valaki odalép az utcán a legszelídebb és -jámborabb emberhez és azt mondja neki: »Uram, Ön arcul akar ütni engem; megesküdhet, hogy nincs ilyen szándéka, de én tudom, hogy arcul szándékozik ütni. Nem kell megesküdnie az ellenkezőjére, mert én nem hiszek az esküjének, mivel tudom, hogy Ön arcul akar ütni engem. De én erősebb vagyok Önnél. Nem félek Öntől. Agyoncsapom Önt mint egy legyet, s felszólítom, üssön arcul.« Vajon a szelíd és igen jámbor ember nem érezne-e kellő okot, hogy megtegye, amit kívántak tőle, és nem ütné arcul provokálóját?*"

„De semmiféle provokáció nem térítheti el Franciaországot attól az irányvonaltól, amelyet kijelölt magának. Túl sok az igazságérzet bennünk, semhogy egy idegen nemzet területének meghódítására gondolnánk. Adta volna az ég, hogy a Német Szövetséget ugyanezek az eszmék hevítsék! Akkor nem foglalta volna el Posen hercegséget, nem támadta volna meg Schleswig északi részét, nem nyilvánította volna Triesztet német városnak. Ami bennünket illet, mi nem félünk azt állítani, hogy Lotaringia és Elzász franciák, mert ők maguk bizonyították be ezt a németekkel szemben. *Megtartjuk azt, ami a miénk.* Semmi többet nem kívánunk! Hisszük, hogy Európa összes természetes határai, összes folyói feleannyit sem érnek területünk megvédése szempontjából, mint egy feltűzött szuronyú zuáv- vagy gyalogos vadász ezred."

„Szabad-e hozzátennünk még egy jótanácsot e baráti tanácsokhoz? Ez megmutatja majd, mennyire mélyen érdekelve vagyunk a német egységben és Poroszország jövőjében."

„Bármennyire rokonszenvet kelt is Németországban Poroszország neve, alkotmánya, fenséges régensének személye, még erősebb talán az irtózat érzése, amelyet bürokráciája ébreszt nemcsak Németországban, hanem valamennyi ország tisztességes embereiben. 1860 május 12-én egy fénysugár esett a porosz rendőrség manővereire, s az otrombaság és erkölcstelenség,

* *About-nál a „Nizza" szó nem szerepel. – Szerk.*

vakbuzgóság és meggondolatlanság, uszító provokáció és esetlen machiavellizmus igen furcsa elegyét tárta fel."

„Íme a tények, ahogy Posen nagyhercegség egyik tiszteletreméltó képviselője, Niegolewski úr elmondta a porosz parlamentnek. Három porosz hivatalnok – von Puttkammer úr, Posen tartomány elnöke, von Baerensprung úr, a rendőrség feje és Post úr, titkár-tolmács – kereste az eszközöket, amelyekkel kimutathatják buzgóságukat, és elnyerhetik a kormány háláját. Puttkammer úr magas személyiség, valamivel több, mint egy prefektus, valamivel kevesebb, mint egy miniszter, Baerensprung úr tekintélyes és fontos férfiú. Post jelentéktelen szegény ördög."

„Az első gondol valamit, a második diktálja, a harmadik leírja. Ez a három kiválóság, bürokratikus elméjüket megerőltetve, kiagyalta azt a nagyszerű ötletet, hogy rendezzenek meg Posenban egy felkelést, amelynek leverése az ő tisztük és dicsőségük lesz. Nem undorodtak a beugrató ügynök szerepétől, amelytől még Vidocq is visszahőkölt. A porosz uralommal elégedetlen lengyeleknek álcázták magukat. Hivatalukban egy állítólagos demokratikus bizottságot létesítettek és érintkezésbe léptek a Londonban székelő központi bizottsággal. »Küldjenek nekünk – írták –, küldjenek nekünk megbízottakat, kiáltványokat, fegyvereket.« Másrészt pénzt küldtek Londonba, a költségvetésből származó pénzt, a szerencsétlen adófizetőktől kicsikart tallérokat. Itt aztán jól felhasználták az adókat. A vállalkozás pénztárosa Stolzenberg úr, a rendőrség titkára volt. A leveleket Ruch asszonyhoz, egy legfelső bírósági tanácsos feleségéhez kellett címezni."

„A londoni bizottság nem túl gyorsan harapott rá a csalétekre. Habozott, bizalmatlan volt. Úgy látszott, hogy megérezte az árulást. De a bürokrata trió olyan alázatosan kért néhány levelet és körlevelet, olyan rajongással beszélt Mazzini tábornokról, annyira megindultan Felix Pyat prózájáról, erről a mindennapi kenyérről, hogy néhány Londonban élő forradalmár, köztük maga Mazzini is, levelezésbe bocsátkozott velük. Ezt a galád játékot három éven át űzték és még most is űznék, ha váratlanul véget nem vet neki Niegolewski úr villámcsapása."

„Posen ékes szavú szónoka a ház asztalára helyezte 24 levél eredeti szövegét, amelyeket Post úr írt, Baerensprung úr diktált, és Puttkammer úr sugalmazott. Az első 1858 augusztus 19-én kelt, az utolsó 1860 áprilisában. Senki, még von Schwerin úr, a belügyminiszter sem merte vitatni e dokumentumok hitelességét. Megkaptuk őket egy hites tolmács fordításában. A levelek bizonyítják, hogy a porosz rendőrség ösztökélte a londoni bizottságot, hogy küldjön bujtogató kiáltványokat a poseni nagyhercegségbe, fizette Londonban való kinyomtatásuk költségeit, és osztatta ki őket gyanús

személyek között, hogy azután lefoglalhassák, és a rendőrség kimutathassa buzgóságát a porosz király néhány alattvalójának rovására; bizonyítják, hogy Puttkammer, Baerensprung és cinkosaik kérésekkel és ígéretekkel rávették a londoni bizottságot, hogy küldjön hozzájuk egy Rewitt nevű megbízottat, akit ők (a rendőrség) láttak el útlevéllel; hagyták szabadon mozogni, hogy minél több embert kompromittálhasson; azután letartóztatták és kétévi börtönbüntetésre ítélték." E dicső tett után von Baerensprung úr, megmentője a rendnek, amelyet ő zavart meg, jelöltette magát a parlamentbe, s megbukott. „De folytatta levelezését Mazzinival és a londoni bizottsággal, esküdözve nekik, hogy Rewittet a lengyel nemesség árulta el (1859 július 19-i levél)."

„Ezek a hivatalnokok leveleikben a londoni bizottság utálatának tárgyává tették a nemességet és az egyházat, Czartoryski herceget is beleértve. A nemesek birtokainak elkobzását és a nép között való felosztását emlegették. 1859 március 27-én megtudták, hogy a francia császár nemes erőfeszítést készül tenni az olasz függetlenség érdekében. Írtak a londoni bizottságnak, hogy ennek elébe vágjanak. Arra kérték Mazzinit, hogy a francia sereg megérkezése előtt izgassa fel az országot. Kérték, vonja fel a vörös lobogót, mielőtt Napóleon beavatkozhatna az itáliai ügyekbe. Május 21-én megköszönték a londoni bizottságnak, hogy megküldte nekik az »Orsini-féle bombák készítésének receptjét«. Nem kell jósnak lenni ahhoz, hogy megfejtsük, milyen célra kapták ezt a receptet. Mint tudjuk, ezek az úriemberek a rendőrséghez tartoztak, ezért nem lehettek összeesküvők; szándékaik szükségképpen tiszták voltak. Kétségtelenül óvni akarták a császárt a veszélytől, ezért fűztek a levélhez utóiratot: »Meddig késlekednek a francia demokraták egy Napóleon elleni újabb merénylettel?« Villafranca után[378] az ember azt feltételezné, minden német örült annak, hogy Velence megmaradt Ausztriának; ők azonban ezt írták Mazzininak: »A forradalom ki fog törni Olaszországban, Magyarországon, Németországban, Poroszországban, talán Franciaországban, sőt Lengyelországban is. Napóleon árulása felnyitotta a világ szemét, s minden elnyomott nemzet boldog, hogy megszabadul tőle.« És a továbbiakban így írnak ezek a porosz rendőrügynökök: »Mi történik Franciaországban? Nem jön egy második Orsini? A republikánusok semmit nem szándékoznak tenni, hogy megdöntsék a zsarnokot?« (1859 augusztus 20.)"

„Nem kívánjuk túlságosan magasra helyezni a felelősséget ezekért a meggondolatlanságokért. A rendőrség inkább otromba volt, mint bűnös, hiszen nem volt benne annyi tapintat, hogy legtitkosabb iratait elrejtse a tisztességes emberek szeme elől. De a porosz kormánynak le kellene térí-

tenie rendőrségét ezekről a görbe utakról; mindig helytelen bűnt javasolni, még annak eszközeként is, hogy kipróbálják, milyen fából vannak faragva az emberek."

„Mindenki tudja, hogy Orsini, ha sikerül bűnös merénylete, Itália jövendő felszabadítóját gyilkolja meg, és több kárt okozott volna hazájának, mint hasznot. Hozzátehetjük azt is, hogy ha ezek a porosz rendőrök, minden rossz szándék nélkül, pusztán ostoba túlbuzgóságból, találtak volna egy újabb Orsinit, megfosztották volna Poroszországot egy hasznos szövetségestől, aki talán arra van hivatva, hogy neki nagy szolgálatot tegyen, feltéve, hogy Poroszország ennek egy kissé elébe megy."[385]

The Emperor Napoléon III. and Prussia

A megírás ideje: 1860 június 12.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1860 június 30. (5986.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

Karl Marx

[[Szabad Imre:] „A modern Európa állami politikája a XVI. század elejétől a jelenkorig", két kötetben, London 1857. Kivonatok[385]]

[I. KÖTET]

I. 1520–1559. I. Ferenc és V. Károly

(*1523.* A kalmari unió[386] felbomlása; Vasa Gusztávot megválasztják Svédország királyává).

1520. (V.) Károlyt császárrá koronázzák Aachenban (*Burgundia, Spanyolország, Szicília, Nápoly* és *Navarra ura*, valamint *Ausztriáé* (I. Miksa halála, 1519 óta).

Milánót, amelyre XII. Lajos igényt támasztott a Visconti családból származó nagyanyja jogán, I. Ferenc 1515-ben elhódította a Sforzáktól; most Károly igényt támasztott rá mint a birodalom hűbérbirtokára. Ferenc is megújította Franciaország igényeit Nápolyra és Burgundiára. Így 14 éves háború kezdődött, látszólag Milánóért. {VIII. Henrik szövetségben Ausztriával. A franciákat (a bicoccai vereség után) egy spanyol sereg a milánói hercegség feladására kényszeríti. Róma, Velence, Firenze és Genova szövetségre lépnek Ausztriával.} I. Ferencnek nincs egyetlen szövetségese sem; {Charles Bourbon (a connétable) átáll Károlyhoz.}

A franciák második (itáliai) hadjárata Bonnivet tábornok parancsnoksága alatt. A franciákat megverik. Charles Bourbon behatol Provence-ba, az angolok Picardia elözönlésére készülnek. {Ferenc kiűzi a francia területről a behatolókat, visszahódítja a milánói hercegséget (a marignanói csata után).

1525. Ferenc vereséget szenved Paviánál, fogolyként Madridba viszik. Koalíció Károly ellen – az itáliai kisállamok, az új pápa (VII. Kelemen),

VIII. Henrik, Szavójai Lujza (Franciaország régense, Ferenc anyja).

1526. Ferenc, hogy kiszabaduljon, elfogadja a madridi békét.

Liga Ferenc, a pápa, Velence, Milánó, Firenze és VIII. Henrik között.[387]}

Bourbon a császári csapatokkal együttműködve elűzi Sforzát Milánóból, kirabolja Rómát. Ferenc és VIII. Henrik hadat üzennek Károlynak.

A francia hadsereg hatalmába keríti Rómát, ostromolja Nápolyt. A francia táborban járvány keletkezik, visszatérnek Franciaországba.

Károlyt akadályozzák a németországi lutheránus fejedelmek és Szulejmán seregei. Az ottománok elfoglalják csaknem egész Magyarországot, amelyet Ferdinánd, Károly öccse igyekezett birtokolni. Szulejmán Bécs falaiig nyomul előre.

1529. Cambrai-i szerződés (traité des dames[388]). Ferenc újra lemond Milánóra, Nápolyra és Flandriára vonatkozó igényeiről. Burgundiát, a viszály egyik fő pontját illetően csak ideiglenes megegyezés: ismét feltételül kötik ki Ferenc házasságát portugáliai Eleonórával, Károly nővérével.

{Károly a lutheránusok ellen fordul.} A *fejedelmek most két politikai vonalat követnek a bel- és külügyekben*; még a pápa is a hitetlenek szövetségét keresi.

1530. Augsburgi birodalmi gyűlés[389]. Elítélő dekrétum az újítás ellen. A protestánsok megalakítják a *schmalkaldeni ligát*[232], Franciaország és Anglia segítségét kérik. Ferenc rááll a javaslatra; szövetséget is köt *Szapolyai János magyar királlyal*, Ausztriai Ferdinánd vetélytársával, s elküldi Rincont Konstantinápolyba, hogy biztosítsa a *szultán segítségét*. Ferenc a fiát* összeházasítja Medici Katalinnal, a pápa unokahúgával, VIII. Henrik viszont elszakítja Angliát a római szentszéktől.[390]

1532. Nürnbergi ideiglenes béke {(Károly és a protestánsok között)}. Károly expedíciója Barbarossa** ellen.

1535. Ferenc 6 évi béke után újrakezdi a háborút (*harmadik háború*), újra megjelenik Itáliában; sikeresen; diktál Milánóban és Szavójában. Károly győztesen visszatér Algériából, kiűzi a franciákat Itáliából, behatol Provence-ba, ahol végül visszaverik.

1538. Nizzai béke 10 évre. De két francia követet (a Portához küldött Rincont, a Velencébe küldött Fregosót) Károly parancsára Itáliában elfognak és meggyilkolnak. Ferenc újra megkezdi a háborút. Öt hadsereget indít el, de hiába.

1544. Crespyi béke: Ferenc lemond Nápolyra és Artois-ra támasztott

* II. Henrik. – *Szerk.*

** Haireddin Barbarossa. – *Szerk.*

igényeiről; kötelezi magát, hogy nem avatkozik bele Navarra ügyeibe. {(VIII. Henrik megint Károly oldalára állt.)}

1547. I. Ferenc halála; fia *II. Henrik*. {Károly a schmalkaldeni liga ellen fordul.}

1547. A császáriak Móric szász herceg révén győznek Mühlbergnél, ezzel felbomlasztva a ligát. {Károly proklamálja az interimet[234].} Móric, miután biztosította II. Henrik együttműködését, váratlanul megtámadja a császárt Tirolban. {(Károly *1552-ben* rákényszerül a *passaui békére* a protestánsokkal,)} ugyanabban az évben, amikor a franciák behatoltak a Lotaringiai hercegségbe, hogy megszerezzék ott Metzet, Toult és Verdunt. Károlyt visszaverik Metztől, és *1556-ban* visszavonul a politikai színről, felosztja birtokait öccse, Ausztriai Ferdinánd és fia, II. Fülöp között. {Itáliában és Németalföldön folytatódik a háború II. Henrik és II. Fülöp között.}

1559. Câteau-cambrésisi szerződés. Mindegyik fél köteles visszaadni 1551 óta szerzett összes hódításait. Franciaország lemond, Szavóján kívül, több mint 180 erődről. Erzsébetet, II. Henrik leányát, nőül adják II. Fülöphöz. II. Henrik halála.

{Ez a Habsburg főhatalom tulajdonképpeni korszaka (V. Károly korszaka). Franciaország támadja meg elsőként, de a németországi lutheránusoknak, Szulejmánnak, Magyarországnak (Szapolyainak) és a pápának (Kelemennek), valamint az itáliai kisállamok féltékenységének a támogatásával.}

II. 1559–1618. Németalföld és II. Fülöp

1559. II. Ferenc Franciaországban. {(Vallásháborúk Franciaországban.) *1566.* A németalföldi zavarok kezdete.}

1572. Orániai Vilmost Hollandia, Zeeland, Utrecht kormányzójává kiáltják ki. *1579.* Utrechti unió.

{Erzsébet Angliában.} 1562-ben (Erzsébet és a franciaországi protestánsok szerződése után) szerződés *IX. Károllyal* (francia királlyal). Ebbe a szerződésbe bevonták Ferdinándot (a császárt) és II. Fülöpöt.

1572. Szent Bertalan éjszakai mészárlás.

1585-ig Németalföld magára van hagyatva. *1585-ben* Erzsébet szövetségi szerződése Németalfölddel.

{*1589. III. Henriket*, az utolsó Valois-t meggyilkolják.} *Navarrai Henrik* (*IV. Henrik*).

1593. Szövetség Hágában Erzsébet és IV. Henrik között; Németalföldet belefoglalják.

1598. Vervins-i béke IV. Henrik és II. Fülöp között (kölcsönösen visszaadják az 1559 óta meghódított területeket). Ez a béke kinyilvánította a spanyol túlsúly hanyatlását. (Ugyanebben az évben *Nantes-i edictum*[391].) *II. Fülöp* halála. *III. Fülöp.* (*1588* az Armada pusztulása.) Erzsébet halála. *I. Jakab.*

1609. Szerződés Henrik és Spanyolország között az *Egyesült Tartományok* elleni háborús cselekmények beszüntetésére (formájára 12 éves fegyverszünet; ténylegesen Németalföld függetlenségének elismerése). (A Habsburgok spanyol ága még megtartotta Itália feletti uralmát és 1581-ben megszerezte Portugáliát.)

IV. Henrik terve Európa átalakítására (Ausztria megalázása).[318] Eszerint: *Itália: a pápa világi fejedelem* (uralma alá tartozik Róma, Nápoly, Apulia, Calabria); *Velence* (köztársaság, egyesítve vele Firenze, Modena, néhány más kisállam); a *szavójai herceg* (legyen Lombardia királya).

Csehország (választó királyság; hozzácsatolandó Morvaország, Szilézia, Lausitz. *Magyarország* (hozzácsatolandó az Osztrák Főhercegség, Stájerország, Karintia). *Lengyelországot* szintén meg kell nagyobbítani. *Svájc* (hozzá kell adni Tirolt, Elzászt és más területeket). *Németalföld* (legyen köztársaság).

Az Osztrák Házat Spanyolországra és a Földközi-tenger partvidékének néhány szigetére kell korlátozni.

IV. Henrik halála 1610-ben. {Ez a korszak a Habsburgok idősebb ága hanyatlásának az ideje.}

III. 1618–1648. (*Harmincéves háború*)

1617. Szerződés Gusztáv Adolf és Mihail Fjodorovics (az első Romanov) között. Svédországot megerősítik Karélia, Kexholm és Ingria birtokában. Moszkoviát elvágják a Finn-öböltől és a Baltikumtól. Adolf (Lengyelországgal szemben) Livonia és Lengyel-Poroszország urává válik. A XVI. század végén a Jagelló-dinasztia kihal.

Magyarország és Csehország most a Habsburgok uralma alatt: az előbbit Törökország segíti és egyszersmind gátolja a Habsburgok lerázására tett kísérleteiben.

I. Ferdinánd, Miksa, II. Rudolf uralma alatt (amely kitölti a XVI. századot) Ausztria nem vesz részt a Spanyolország és Franciaország közötti háborúkban; a szultánokat sarcfizetéssel megbékíti {és Magyarországért küzd}.

1606. Magyarországon létrejön a béke a *bécsi szerződéssel* (*II. Rudolf*).

Erdély függetlenségének elismerése.[392] Törökországot sakkban tartja Abbasz perzsa sah; európai előrenyomulása megáll.

II. Ferdinánd (Stájerország főhercege) trónra lépése.

1618. A csehországi háborgás kezdete. A csehek felajánlják a koronát *V. Frigyesnek* (pfalzi választófejedelemnek); szövetségese *Bethlen** (erdélyi fejedelem).

1619 augusztus 28. II. Ferdinándot német császárrá választják, szövetséget köt a bajor Miksával, Spanyolországgal, a pápával** és Medici Máriával (XIII. Lajos kiskorúsága idején, aki Annát, III. Fülöp leányát vette feleségül). (Az angoulême-i herceg *1620-ban* Franciaország nevében szerződést köt II. Ferdinánddal Ulmban.) III. Fülöp halála. IV. Fülöp. A németországi protestánsok szövetségest kapnak IV. Keresztély dán királyban; Wallenstein hadserege. A háború kezdete[393]. A walesi herceg feleségül veszi a franciaországi Henriettát.***

{*1624.* Richelieu hatalomra lépése.

1625. Richelieu háborút indít Spanyolország ellen azzal, hogy megszállja Valtellinát. *I. Károly* (Angliában).

1626. Bethlen kénytelen békét kötni II. Ferdinánddal.[394] Dánia (amely 1625 óta részt vesz a háborúban) kénytelen különbékét kötni *II. Ferdinánddal* (1629).

1629. II. Ferdinánd edictum restitutionisa[239]. La Rochelle megadja magát Richelieu-nek.}

1629. Richelieu békét közvetít Svédország és Lengyelország között.[395] Gusztáv Adolf (miután ígéretet kapott francia segítségre) egy hadsereggel partra száll Pomerániában.

1631, Szerződés Franciaország és Svédország között.

(1629. Gonzaga mantovai herceg° halála után Károly nevers-i herceg és Ferdinánd guastallai herceg támasztanak igényt Mantovára. Az előbbit Franciaország, az utóbbit Ausztria támogatja. A francia hadsereg áttör a susai szoroson, megerősíti a nevers-i herceget.[309])

1632. Lützeni csata. Gusztáv Adolf halála.

1634. A svédek veresége Nördlingennél. {Franciaország közvetlen részvétele a németországi háborúban.} Franciaország birtokba veszi Elzászt, miután erődjeit svéd szövetségeseik átadták a franciáknak. Richelieu új

* Bethlen Gábor. – *Szerk.*
** V. Pál. – *Szerk.*
*** Henrietta Mária. – *Szerk.*
° II. Vincenzo. – *Szerk.*

szövetséget hoz létre Németalfölddel. A *szász választófejedelem** átpártol a császárhoz; *prágai béke*[396].

A háború egyidejűleg kezdődik újra Spanyolországban, Itáliában, Németalföldön, a Rajnánál és a Dunánál. Richelieu betör Spanyolországba. (*1635.*) Chatillon és Brézé tábornagyok Németalföldre nyomulnak be; Créqui, egyetértésben a szavójai herceggel**, Itáliába; Guébriant és Turenne együttműködik a svédekkel a Rajnánál, egy másik hadtest behatol Spanyolországba.

{Az egyik oldalon Ausztria és Spanyolország, a másikon Franciaország, Svédország és Németalföld a fő erők.}

1637. II. Ferdinánd halála. III. Ferdinánd császár.

1640. Magyarországon újabb háborút szándékozik indítani *Rákóczi György erdélyi fejedelem*, szövetségben Franciaországgal és Svédországgal; az utóbbi (Franciaország) szövetkezik a katalánokkal is, ahol felkelés tör ki. Forradalom Portugáliában; a spanyolok kiűzése. A császár fegyverszünetet biztosít a törökökkel, akik ekkor Magyarország felének urai. A francia hadsereg győzelmei Itáliában, Spanyolországban, Flandriában, a Rajnánál.

1642 december 4. Richelieu halála. *1643.* XIII. Lajos halála. *Mazarin* {(Spanyol Anna régenssége[397])}.

1645. A meghatalmazottak összeülnek *Münsterben* (itt főleg Svédország és a protestánsok ügyeit tárgyalták) és *Osnabrückben* (főleg Franciaország ügyeit)[310] (155-en vesznek részt a tárgyalásokon). {(Szavója Franciaország szövetségese.)}

A francia nagykövet körlevele: *„Franciaország érdekei azonosak a német szabadsággal."* {A franciák és a svédek győzelmei.} „A hollandok már nem örökös ellenségeiktől, a spanyoloktól féltek, hanem a franciáktól, régi szövetségeseiktől, akik most bizalmatlanságuk tárgya lettek." (*Bougeant*)[398]. „Ők (a hollandok) lassanként arra a meggyőződésre jutottak, hogy az a biztonságos, ha a spanyolok sorompót alkotnak Franciaországgal szemben" (i. m.). {*Előzetes megállapodás a spanyol és a holland nagykövet között.*}

1648. A svédek győzelmei. A Spanyolország és Hollandia közötti béke ratifikálása.[312]

1648 október. Béke. (Spanyolország nincs belefoglalva.)

Franciaország megkapta: Felső- és Alsó-Elzászt, Breisachot, jogot, hogy helyőrséget tartson Philippeville-ben, három püspökséget: Metzet, Toult és Verdunt. *Svédország* megkapta Elő-Pomerániát, Stettint, Garzot stb.;

* I. János György. – *Szerk.*
** I. Viktor Amedeo. – *Szerk.*

Wismar kikötőjét; Verden és Bréma püspökségét a német birodalmi gyűlésben való szavazati joggal. Brandenburgot, Mecklenburgot, Hannovert, Hessent stb. főleg egyházi tulajdonnal kárpótolták. (A régebben Szavójához tartozó *Pignerol* Franciaországhoz került.) Itáliában Ausztria megszilárdította uralmát Milánóban és Toszkánában. Elismerték Hollandia és Svájc függetlenségét {(az utóbbi de facto 1315 óta)}.

A vallást illetően mindent a passaui és augsburgi béke (1552 és 1556) alapján rendeztek. A császár általános amnesztiát adott a birodalom területére, kivéve a saját tartományait. {(Csehországról megfeledkeztek.[313])} Az Osztrák Ház ifjabb ágának meggyengülése.

IV. 1648–1660. Francia–spanyol háború. Pireneusi béke

{Cromwell.

1654. Háború Flandriában Mazarin és Spanyolország között.}

1654. Béke Anglia és Hollandia között.[399]

1655. Szövetség Anglia és Franciaország között; Anglia kereskedelmi szerződése Franciaországgal. *1657.* Cromwell 6000 főnyi segítséget küld a franciáknak, megszerzi Dunkerque-et.

1657. III. Ferdinánd halála. *1658.* Lipót császár. Cromwell halála.

1657. Dánia, Lengyelország, Moszkovia, Ausztria szövetsége Svédország ellen. (*Károly Gusztáv* svéd király.) Egyetlen szövetségese: Rákóczi* erdélyi fejedelem.

1659. Mazarin és Don Luis de Haro tárgyalásai a Fácán-szigeten (a Bidassoa folyón). XIV. Lajos házassága *Mária Teréziával, IV. Fülöp* leányával (teljes lemondás az infánsnő részéről). *Pireneusi szerződés.*[308] Franciaország megkapja: Németalföldön *Arras* grófságot, különböző helységeket Flandriában, Hainaut-t és a luxemburgi hercegséget. A Pireneusokban Roussillont és Conflans-t. A lotaringiai herceg köteles katonai áthaladást engedélyezni Franciaországnak.

1661 március. Mazarin halála.

1654. Krisztina királynő lemond X. Károly (Gusztáv Adolf nővérének** fia) javára. {Károly a brandenburgi választófejedelemmel*** szövetségben betör Lengyelországba. Ekkor Dánia szövetkezik ellene Moszkoviával,

* II. Rákóczi György. – *Szerk.*
** Katalin. – *Szerk.*
*** Frigyes Vilmos. – *Szerk.*

Hollandiával.} *1660-ban* békére kényszeríti a dánokat, megkapja Skånét, Hallandot, Rügen szigetének különböző pontjait, mentességet a Sund-vám alól[400]. *1660.* X. Károly halála; utódja a fia, *XI. Károly.* Megújítja a Dániával való szerződést, megköti az *olivai békét*[241] Lengyelországgal, amely átengedi neki Livoniát, Esztoniát és Öselt. *1661.* Béke Moszkoviával a status quo ante bellum* alapján.

„Ilyenképpen Svédország megszilárdította túlsúlyát északon ugyanakkor, amikor Franciaország mindenható lett Európa déli és nyugati részén."

V. 1660–1697. XIV. Lajos háborúi. Rijswijki béke

{Restauráció Angliában.}

Dunkerque-et II. Károly eladja XIV. Lajosnak. {Háború Anglia és Hollandia között.} De Ruyter és Tromp rákényszerítik Angliát a *bredai békére* (*1667*). (XIV. Lajos részt vett ebben a Hollandia elleni háborúban.) XIV. Lajos segíti Portugáliát Spanyolország ellen.

1665. IV. Fülöp spanyol király (XIV. Lajos apósa) halála. *II. Károly* (a fia, alig 4 éves). (IV. Fülöp második leánya** Lipót császár felesége.) {XIV. Lajos a *„devolutio-jog"*[401] alapján igényt támaszt Spanyol-Németalföldre.

1667. XIV. Lajos (Turenne) meghódítja Spanyol-Németalföld legnagyobb részét.} *1668* (telén) leigázza a *Franche Comtét.*

{*1668 január 22. Hármas szövetség* Anglia, Hollandia és Svédország között. Franciaországnak vissza kell adnia vagy Spanyol-Németalföldön szerzett hódításait, vagy a Franche Comtét.}

1668 május. XIV. Lajos *Aachenban* békét köt Spanyolországgal (németalföldi hódításait megtartja, a Franche Comtéról lemond).

1670. A magyar nemesek összeesküvése a Habsburg-uralom ellen.[402] Lipót szerződése XIV. Lajossal. Magyarország megfékezése után Lipót a hollandok felé fordul.

{*1671.* XIV. Lajos titkos szerződése II. Károly angol királlyal.}

1672. A franciák betörnek Hollandiába.

1673. Károly kénytelen felmondani a francia szövetséget. Spanyolország, a császár, Brandenburg, Hollandia, Dánia koalíciója Franciaország ellen. Csak Svédország a szövetségese. A hadszíntér Hollandiából áttevődik Spanyol-Németalföldre és a német határokra.

---

* – háború előtti állapot – *Szerk.*

** Margit Terézia. – *Szerk.*

1675. Tárgyalások kezdődnek *Nymwegenben*, ahol
1678 augusztus 10-én különbéke XIV. Lajos és Hollandia között. 1678 *szeptemberében* Spanyolország köt békét. Lemond a Franche Comtéról, cserébe visszakap néhány helységet Spanyol-Németalföldön. Végül *Lipót* köt békét[242]; Lajos kiköti, hogy Dánia, Braunschweig és Brandenburg visszaadják Svédországnak a háború folyamán tőle elhódított területeket. XIV. Lajos Szicília partjainál győzelmet arat Hollandia és Spanyolország egyesült hajóhada felett. De a nymwegeni béke nem erősítette meg Lajos jogát néhány elzászi városra.
1681. Visszacsatolási kamara Metzben.[403]
{A *császár* háborút akar indítani [Franciaország ellen]; de háborúban áll Magyarországgal és Törökországgal; *1684-ben* Regensburgban békét köt XIV. Lajossal.}
1686. Liga Hollandia, Ausztria, Szavója és Brandenburg között.
1688. XIV. Lajos hadsereget küld a Rajnához. III. Vilmos trónra lépése Angliában. Nagy támadó szövetség Franciaország ellen (Anglia, Hollandia, Lipót császár, Spanyolország, Brandenburg, Viktor Amedeo szavójai herceg).
{*1689.* Hollandia, Anglia, Spanyolország és Ausztria hadat üzennek Franciaországnak.} (1689 májusában külön szerződés jön létre Hollandia, Anglia és a császár között.) (A császárnak vagy örököseinek segítséget fognak nyújtani a spanyol monarchia esetleges öröklésében. Fiát, József magyar királyt német császárrá fogják választani.) (Franciaországot a vesztfáliai és a pireneusi szerződések feltételeire kell szorítani.)
1696 augusztus. Különbéke Torinóban XIV. Lajos és Viktor Amedeo *szavójai* herceg között. Pignerolt átadják Szavójának.
1697. Rijswijki béke.[314] {Először Franciaország, Hollandia és Anglia közötti béke. Azután Spanyolország.} Kölcsönös visszaadás. *1697 július* – béke a császárral. Kehlt, Freiburgot, Breisachot, Philippeville-t XIV. Lajos kicseréli Strasbourg-ra. {Máskülönben a háború folyamán szerzett összes hódítások visszaadása, Elzászon kívül.}

VI. 1697–1715. Spanyol örökösödési háború. Utrechti béke

1698 október 11. Felosztási szerződés (Spanyolországra vonatkozóan) Hágában XIV. Lajos és III. Vilmos között. (A két Szicíliát, Toszkánát, Guipúzcoát a dauphinnak* juttatták. Milánót Károly főhercegnek, a császár

* Lajos. – *Szerk.*

második fiának. Spanyolországot és többi birtokait a bajor választófejedelemnek* és örököseinek.)

1699 február. A bajor választófejedelem [fiának] halála.

1700 március 11. Második felosztási terv Vilmos és Lajos között.

(A dauphin kapja meg, az első szerződésben szereplő birtokokon kívül, Lotaringiát, cserébe a lotaringiai hercegnek jusson Milánó. A spanyol korona valamennyi egyéb birtoka legyen Károly főhercegé.)

{ *1699.* Karlócai béke a Porta, Ausztria, Velence és Lengyelország között.

1700. Péter cár, Lengyelország és Dánia szövetsége Svédország ellen, XII. Károly vereséget mér az oroszokra Narvánál. }

1700 október. II. Károly végrendelete az anjoui herceget, a dauphin második fiát** jelöli ki örököséül. *1700 november.* II. Károly halála. V. Fülöpöt elismeri a szavójai herceg, a mantovai herceg***, Portugália és végül *Vilmos király.*

1701 február. XIV. Lajos csapatokat küld Spanyol-Németalföldre, a holland helyőrségeket kivonulásra kényszeríti; oklevéllel elismeri Fülöp jogát a francia trón öröklésére.

1701 szeptember. Második nagy szövetség.[405] II. Jakab halála. *XIV. Lajos* elismeri a trónkövetelőt°. Vilmos halála. Helyi háború Ausztria és Franciaország között Itáliában.[406]

1702. Anna királynő megújítja a szövetséget. *Május.* Anglia, Hollandia, a császár hadat üzennek Franciaországnak. (Portugália, Hannover, Poroszország csatlakozik) (több kisebb német állam is.) (Bajorország, Braunschweig, Köln, a szavójai herceg XIV. Lajos mellett van.)

1704. Gibraltárt elfoglalják az angolok. *1706.* Ramillies-i győzelem (Marlborough). Polgárháború Magyarországon[407]. Ausztria elfoglalja Nápolyt.

1707. XII. Károly Szászországban.

(Magyarország 1703 óta háborúban Ausztriával.)

{ *1709.* Poltavai csata. XII. Károly Törökországba [menekül].

1710. A Porta hadat üzen Oroszországnak.

1711. A pruti béke Törökország és Oroszország között. } Előzetes megállapodások az Anglia és Franciaország közötti békéről.

1711 április. József császár halála. Károly főherceg, az öccse°° örökli valamennyi birtokát.

---

* II. Miksa Emánuel[404] – *Szerk.*

** Fülöp. – *Szerk.*

*** Ferdinánd Károly. – *Szerk.*

° Stuart Jakab. – *Szerk.*

°° *A kéziratban:* fia – *Szerk.*

Az előzetes megállapodásokban (*Anglia és Franciaország között*):

Dunkerque-et le kell rombolni; Angliáé Gibraltár és Port Mahon, Új-Fundland és a Hudson-öböl.

1712 január 12. Utrechtben megnyílik az általános kongresszus. (Fülöp lemond Franciaországra vonatkozó igényeiről.) (Berry herceg és az orléans-i herceg lemond Spanyolországra vonatkozó igényeiről.)

1713 április. Megkötik az *utrechti békét* Anglia, Franciaország, Spanyolország és Hollandia között. Franciaország a fentebb említetteken kívül átengedi Angliának a Saint Christopher szigetén levő birtokait, Új-Skóciát, Port Royalt. Spanyolország nevében Lajos átengedte Poroszországnak Felső-Geldernt, elismerte I. Frigyes* királyi címét s Neuchâtel feletti szuverenitását. Szavója megkapta Szicíliát és V. Fülöp gyermektelensége esetére a trón öröklésének jogát. Franciaország s Szavója között a határt az Alpok csúcsai alkotják. Hollandia kereskedelemi szerződést kap és néhány hely cseréjét. *1713 április 11.* Kereskedelmi szerződés Franciaország és Anglia között.

1711. Magyarországon helyreáll a béke a szatmári szerződéssel. Péter cár 30 000 főnyi segítséget ígért neki [I. Józsefnek], ha megtarthatja Livoniát a német birodalom hűbéreként. Rövid hadjárat; Franciaország a Rajnánál fölényben van Ausztriával szemben.

1714 szeptember 7. Badeni béke Franciaország és Ausztria között. Franciaország elismeri a császár jogát Nápolyra, Milánóra, Toszkánára, Spanyol-Németalföldre; visszaadja Breisachot és Freiburgot. A bajor és a kölni választófejedelem visszahelyezendő a rangjába.

{*1715.* I. György és Poroszország csatlakozik a Svédország elleni újabb szövetséghez.

V. Fülöpöt Ausztria még nem ismeri el. Csak *1715-ben* a Hollandia és Ausztria közötti szerződés, amely átengedi Hollandiának Spanyol-Németalföld néhány helységét,} kiegészítésül ahhoz a joghoz, hogy több más helységben helyőrséget tarthat.

1715 szeptember 1. XIV. Lajos halála.

VII. 1715–1721

I. György és az orléans-i herceg szövetkezik Spanyolország ellen. (Alberoni.)

1699. Karlócai béke. Péter megkapja Azovot; egész Magyarország át-

* I. Frigyes Vilmos. – *Szerk.*

adása Ausztriának, a Bánátot kivéve; Moreát visszaadják Velencének; Podoliát és Ukrajnát Lengyelországnak.

1718. Ålandi tanácskozások megnyitása április 24-én.[408]

{Az Anglia (Hannover), Poroszország, Lengyelország (Szászország) és Dánia közötti szerződés révén a cár megkapta a balti tartományokat; Poroszország Stettint és a hozzá tartozó területeket, Szász Ágost lengyel király Kurlandot, Hannover Brémát és Verdent, Dánia Rügen szigetét Svéd-Pomeránia egy részével. Megállapodtak mármost Ålandon, hogy:}

a cár segít XII. Károlynak visszaszerezni Poroszországtól Stettint és Pomerániának a porosz csapatoktól megszállt részét. A cár 20 000 katonával segíti Svédországot, hogy folytassa a háborút Németországban, és segít Károlynak megszerezni Norvégiát kárpótlásul az Oroszországnak átengedett balti tartományokért. A cár segít Károlynak visszaszerezni I. Györgytől Brémát és Verdent stb. {(a Stuartok restaurációjában is)}. XII. Károly halála. Az új svéd kormány békét köt Angliával, Dániával és Poroszországgal.

(*Stockholmi szerződés*, 1719 november 1.)

Nystadi szerződés (Finnországban), *1721 augusztus 30.* (Svédország átengedi Livoniát, Esztoniát, Ingriát, Karélia egy részét, a viborgi kerületet, Ösel, Dagö, Moen szigetét és az említett tartományok partjainál levő többi szigetet. A cár visszaadja Finnországot, egy a határok rendezésénél megállapítandó rész kivételével.)[409] {(A stockholmi béke révén Schleswig Dániának jutott. Péter a lányát, Annát a holsteini herceghez* adja feleségül, átveszi annak „jogait". Péter eredetileg Dániával kötött szövetséget e herceg ellen.)} »*Európa északi részének átalakítása, Svédország feldarabolása alapján.*"

VIII. 1715–1740. Általános zűrzavar Európában

{Háború Spanyolország és Ausztria között Itáliában. Ausztriát Anglia támogatja. Anglia és Franciaország háborúja Spanyolország ellen.} Alberonit számüzetésbe küldik.

1720 január. Spanyolország enged a négyes szövetségnek,[410] (*Szicíliát* átruházzák a császárra**, Szavója cserébe megkapja Szardíniát. Megígérik, hogy Pármát, Piacenzát, Toszkánát az utolsó Medici*** halála után Don

* I. Károly. – *Szerk.*
** III. (VI.) Károly. – *Szerk.*
*** III. Cosimo. – *Szerk.*

Carlos, V. Fülöpnek második feleségétől, Pármai Erzsébettől született fia kapja.

1724. Cambrai-i kongresszus (Anglia, Franciaország, Spanyolország és Ausztria).

1725. Titkos szerződések Spanyolország és Ausztria között. Hannoveri ellenszerződés.[247]

1728. (Megnyílt június 14-én:) *Soissons-i kongresszus.*

1729. Sevillai béke Spanyolország, Anglia és Franciaország között.

1731. Bécsi béke Ausztria, Anglia és Hollandia között. Ágost király halála.

1733 szeptember. Leszczyński Szaniszlót lengyel királlyá kiáltják ki. Oroszország (1730 óta Anna az uralkodója) és Ausztria (VI. Károly) az elhunyt király fia* mellett van, aki megígérte a császárnak a pragmatica sanctio[248] garantálását, a cárnőnek pedig, hogy nem követeli vissza Kurlandot, amely azelőtt Lengyelország hűbérbirtoka volt. {*Háború a lengyel trónért.* Franciaország rátámad Ausztriára.} Berwick tábornagy a Rajnánál végez hadműveleteket. Egy másik francia hadsereg, Villars parancsnoksága alatt, átkel az Alpokon és, miután Károly Emánuel szárd király csatlakozott hozzá, elűzi az osztrákokat Milánóból. Kevéssel ezután Don Carlos {(spanyol) (Erzsébet fia)} behatol Nápolyba és Szicíliába, ahol királynak kiáltják ki, szétszórja (az osztrák uralom zsarnokságától elkeseredett lakosság segítségével) az egész császári sereget; s hamarosan semmi nem marad Itáliában osztrák kézen, kivéve Mantova erődjét. Csak 1500 francia katonát küldenek Danzigba.

1735 (október). *Bécsi béke* Franciaország és Ausztria között. (A szász III. Ágost legyen Lengyelország királya. Szaniszló, királyi címmel, *megkapja Lotaringia és Bar hercegségeket, azzal, hogy halála után visszaszállnak Franciaországra.* Don Carlos megtartja Nápolyt, Szicíliát és Toszkána osztrák tengerpartját.) A lotaringiai herceg, örökös birtokaiért cserébe, megkapja Toszkánát. *Szardínia kapja meg Novarát, Tortonát és a milánói tartomány néhány más helységét.* Pármát és Piacenzát a császárnak kell adni. A szövetséges seregek minden más hódítását vissza kell adni. Franciaország, Spanyolország, a tengeri hatalmak és Oroszország *garantálják a pragmatica sanctiót.* (Mária Terézia, a császár leánya, Lotaringiai Ferenchez megy feleségül.)

{*1736.* Oroszország és Ausztria háborúja a Porta ellen. Az oroszok betörése a Krímbe. Münnich elfoglalja Perekopot, elpusztítja a félsziget déli részét.}

* III. Ágost. – *Szerk.*

1737. Münnich elfoglalja Ocsakovot. Lascy tábornok (orosz) újra behatol a Krímbe. *Nyemirovi kongresszus.* Oroszország követelései: 1. minden előbbi szerződés hatálytalanítása; 2. a Krím, Kubán és a többi tatár tartomány átengedése; 3. a dunai fejedelemségek függetlensége, Oroszország védnöksége alatt; 4. ismerjék el a cárt (*császári* címét); 5. szabad hajózás a Fekete-tengeren, a Boszporuszon, a Helleszpontuszon és a Földközi-tengeren.

Ausztria nagy területeket követelt a Dunán túl, beleértve Belgrádot, Vidint, Moldva és Havasalföld némely részeit.

1739. Belgrádi béke: A Porta mindent visszakap, kivéve Azovot. Továbbá: a Porta birtokában marad Belgrád, Orsova, valamint Havasalföld és Bosznia vitatott részei. (Magyarországnak soha nem volt jobb alkalma függetlenségének visszaszerzésére. { Rákóczi, a volt erdélyi fejedelem, Törökországban, együtt az Ausztria-ellenes magyar vezetőkkel.[411]}

Háború Indiában Spanyolország és Anglia között. Anglia hadat üzen Spanyolországnak. }

1740. I. Frigyes Vilmos porosz király halála; VI. Károly császár halála; Anna orosz cárnő halála.

1713–1740. Franciaország terméketlen szövetsége Angliával. Siralmas állapot Svédországban, amely megoszlik a kalapok (franciabarát) és a sapkák (oroszbarát) pártjára (az utóbbi hamarosan felülkerekedik).

IX. 1740–1763. Osztrák örökösödési háború. Hétéves háború

1740. II. Frigyes betör Sziléziába.

{ *1741. Nymphenburgi szerződés,* Ausztria felosztására alapozva (Franciaország, a bajor választófejedelem*, Spanyolország, III. Ágost (Szászország és Lengyelország királya) és Poroszország között). } A Habsburgokat megmenti a magyarok lelkessége, valamint Fleury bíboros áruló politikája és felemás intézkedései. *1741* (tavasszal) II. Frigyes bevonul Morvaországba; Szardínia, amelyet később a másik oldal nyert meg, Milánó megrohanására készül.

{ *1742.* Anglia Ausztria mellett foglal állást. } *Június 11.*: Boroszlói béke Frigyes és Ausztria között (Frigyes megkapja Alsó-Sziléziát). { Franciaország és Ausztria között folytatódik a háború Németországban és Itáliában. } *Frankfurtban* (1742) *VII. Károlyt* (Bajorország) császárrá koronázzák.

* VII. Károly Albrecht. – *Szerk.*

A franciák, hogy megakadályozzák Oroszországot a Mária Teréziának való segítségnyújtásban, előidéznek egy orosz–svéd háborút; ez hamarosan véget ér Oroszország javára. *1743.* Åboi béke; Svédországnak át kell engednie különböző területeket Finnországban; a cárnő* parancsára Holstein-Gottorp herceget** kell a svéd korona örökösévé kijelölni.

1745. Varsói szerződés Anglia, Szászország és Ausztria között Frigyes ellen.

(*1743. Wormsi szerződés* Ausztria, Anglia és Szardínia között.) Frigyes újra szövetségre lép Franciaországgal.

(*1744 tavasza.* Franciaország és Anglia hadat üzennek egymásnak.)

1745 (december). Drezdai béke Frigyes és Ausztria között: a boroszlói szerződés megújítása, amelynél fogva Frigyes megtartotta Sziléziát, megígérve, hogy Lotaringiai Ferencre, Mária Terézia férjére adja majd szavazatát. A bajor Károly Albrecht császár meghal, fia*** békét köt Mária Teréziával. (Ez a második osztrák–porosz különbéke.)

Ez a béke lehetővé tette Mária Teréziának, hogy nagy erősítéseket küldjön Itáliába, ahol Milánó, Párma és Piacenza a francia–spanyol seregek kezére került; a helyzet megváltozott.

Anglia győzelmeket arat Indiában és a Földközi-tengeren. V. Fülöp spanyol király halála. A spanyol csapatok kivonása Itáliából.

Miközben Belle-Isle vereséget szenved Itáliában, Maréchal de Saxe° és Löwendal győzelmeket arat Németalföldön. De Saxe *1747-ben* előrenyomul a Holland Köztársaság területén át, elfoglalja Bergen op Zoom erődjét. Anson, Warren és Hawke angol admirálisok tengeri győzelmei. Erzsébet, angol segítség ígéretétől csábíttatva, 40 000 főnyi orosz sereget indít el.

1748 október. Aacheni béke, amelyet Mária Terézia kénytelen volt elfogadni. Franciaország és Anglia visszaadta egymásnak hódításait. Franciaország a Cape Bretonért lemondott a németalföldi területekről és visszaadta Angliának Madraszt; a kanadai határokról való vitát későbbi döntésig elhalasztották. Pármát, Piacenzát, Guastallát Don Philipnek és férfi örököseinek adták. Szardínia megtartotta a status quót, az asiento-szerződést Anglia számára meghosszabbították 4 évvel, garantálták az angol trónöröklési rendet, a Stuartokat elűzték Franciaországból. A pragmatica sanctio garantálása, II. Frigyes megerősítése Alsó-Szilézia birtoklásában. Az új

* Erzsébet. – *Szerk.*
** Adolf Frigyes. – *Szerk.*
*** III. Miksa József. – *Szerk.*
° Móric szász gróf. – *Szerk.*

háború csírái a Franciaország és Anglia között függőben maradt ellentétekben.

1751–1753. Kaunitz titkos tárgyalásai Párizsban. Ezek következtében előbb de Bernis abbéból, azután de Choiseul hercegből lesz miniszter.

1754. Újra kezdődik a háború Franciaország és Anglia között Amerikában; vita Új-Skócia vagy Acadia határairól, amelyet az utrechti szerződésben[246] átengedtek Angliának; francia erődök építése az Ohio mentén, a franciák elfoglalják az Antillák semleges szigeteit: Tobagót, Saint Vincent-t, Saint Luciát.

1756 január. Angol–porosz szerződés Westminsterben. Vele szemben a versailles-i *francia–osztrák* védelmi szövetség (*1756 május*). (Ugyanakkor tárgyalások Ausztria, Szászország és Oroszország (Erzsébet) között.) *1756 június.* A franciák elfoglalják Port Mahont. Frigyes legyőzi a szászokat Pirnánál (18 000 katona megadja magát) {(1756 ősze)}.

1757 (tél). Ausztria, Franciaország, Oroszország, Svédország, valamint Németország különböző „körei" 400 000 főnyi haderőt gyűjtenek össze Frigyes ellen. 1757 tavaszán Frigyes megveri az osztrákokat Prágánál; miután Daun Kolínnál megveri, kénytelen visszavonulni Szászországba. A hannoveri–hesseni csapatok vereséget szenvednek Richelieu-től.[412] (*Zeven-kolostori konvenció*, amelynek értelmében Cumberland herceg köteles feloszlatni a hannoveri–hesseni csapatokat.) Frigyes tétlenségre bírja rá Richelieu-t, miközben ő rátámad Soubise-ra és a Hildburghausen herceg vezényelte németekre. *November 5. Frigyes győzelme Rossbachnál*, miközben Richelieu tétlen marad halberstadti szállásán. Utána Sziléziába megy. *Leutheni győzelem*[413].

{*1758.* Pitt (Lord Chatham) kerül az ügyek élére.}

1758 december. Második francia–osztrák szerződés Versailles-ban. XV. Lajos kötelezettséget vállal, hogy támogatja a svédeket, 100 000 főnyi (francia) hadsereget tart Németországban és a szász hadsereget is fenntartja; Sziléziát és Glatzot vissza kell adni a császárnőnek*, a rajnai tartományokat el kell hódítani Poroszországtól és át kell engedni Ausztriának, de jövedelmüket, a háború ideje alatt, Franciaországnak kell adni. Franciaország megfeledkezik a maga tengeri háborújáról, hogy Ausztria csatáit vívja.

1759. A poroszok veresége Hochkirchennél.

1759–1760. Angol győzelmek Kelet-Indiában, Amerikában (Wolfe elfoglalja Quebecet, ennélfogva meghódítják Kanadát) és Nyugat-Indiában.

---

* Mária Terézia. – *Szerk.*

{Choiseul Ausztria érdekében [cselekszik].}

1761. Családi szerződés a francia és a spanyol Bourbonok között. {Chatham elébe akar vágni Spanyolországnak. *Lord Bute* lép a helyére.[414]} Spanyolország betör Portugáliába.

1762 január. Erzsébet orosz cárnő halála. III. Péter császár. Elutasítja azokat a javaslatokat, amelyeket *Lord Bute* az orosz nagykövet, Golicin herceg útján tett a cárnak, hogy kényszerítse Poroszországot bármilyen feltétellel való békére. {(III. Péter tájékoztatta II. Frigyest ezekről a jelentésekről.)} *Bute-nak* Poroszország feldarabolásáról Ausztriával folytatott titkos tárgyalásai sem járnak több sikerrel.

1763 február. Párizsi béke Anglia, Franciaország és Spanyolország között. Anglia megkapja Új-Skóciát, Kanadát, Cape Bretont, Franciaország viszont részesedést az új-fundlandi halászatban. A Mississippit nyilvánítják határnak Louisiana és a brit gyarmatok között. Nyugat-Indiában Franciaország átengedi Angliának Grenadát és a semleges szigeteket: Saint Vincent-t, Domingót, Tobagót. Afrikában az angolok visszaadják Gorée-t, megtartják Szenegált; Minorcát visszaadják Angliának. Franciaország visszakapja kelet-indiai kis birtokait, de nem szabad csapatokat tartania Bengáliában. Spanyolország átadja Angliának Floridát, megerősíti jogát arra, hogy kampesfát vágjon a hondurasi öbölben, de Spanyolország uralma helyreáll Kubában és Havannában. Portugália a *status quo ante bellum-ban.**

Hubertsburgi béke[249] Frigyes és Ausztria között (nem egyéb, mint a boroszlói és a drezdai béke megerősítése). (Frigyes kötelezi magát, hogy a románok királyának függőben levő megválasztásakor József főhercegre, Mária Terézia fiára adja szavazatát.) A hétéves háború után nincs semmi területi változás Európában.

Bár Frigyes arra a rangra emelte Poroszországot, amelyet azelőtt Svédország töltött be (a vesztfáliai béke[237] óta), elég okos ahhoz, hogy kihasználja, de túl gyenge, hogy megállítsa a *moszkovita becsvágy növekedését*... {II. Frigyesnek nincs semmiféle nagy politikai elgondolása. Egyedüli és kizárólagos eszméje Szilézia.}

E korszak jellemző vonása Franciaország hanyatlása. Az első háborúban, szövetségben Frigyessel, aki kétszer cserbenhagyta, Franciaországnak nem sikerült kirántania Németország jogarát a roskadozó Ausztria kezéből. A második háborúban, szövetségben ugyanazzal az Ausztriával, Szászországgal, Svédországgal és Oroszországgal, még Sziléziától sem tudta megfosztani Frigyest.

* – háború előtti állapotban – *Szerk.*

X. 1763–1774. Lengyelország felosztása. Kajnardzsi béke

III. Ágost, Lengyelország szász királya meghal. {*1762 júniusában* Katalin elbitorolja Oroszország trónját. Katalin és Frigyes Poniatowski mellett foglal állást.} *Védelmi szövetség* jön létre *közöttük*, amelynek titkos záradéka az, hogy ne engedjenek meg semmiféle változtatást Lengyelország fonák alkotmányán.[415]

1764. Orosz csapatok vonulnak be Lengyelországba. *Szeptemberben* Poniatowskit detronizálják. A varsói orosz nagykövet a lengyel országgyűlések valódi elnöke. Katalin a disszidensek (görögkeletiek és protestánsok) mellett foglal állást, akiket Anglia és Svédország mint az olivai béke[241] jótállói szintén támogatnak.

1767-es országgyűlés. Rjepnyin herceg, az orosz nagykövet diktátori szerepet követel magának. A *lengyelek bari konföderációja* (Podoliában). Háború az oroszokkal; a bari konföderáció maradványai a Porta birtokaira szorulnak, amelyet Franciaország az orosz–lengyel háborúba való beavatkozásra sarkall. {1768 végén vagy 1769 elején a szultán* a Héttoronyba vetteti az orosz nagykövetet**.

1770. Orosz–török háború.}

(*Korzikát* Genova eladja Franciaországnak.)

1772. Lengyelország felosztása. A felosztásban Poroszország megkapja *Nyugat-Poroszországot* (600 000 lélek; urává lett a Visztulának, a lengyel kereskedelem be- és kijáratának); Katalin *Litvániát* és a Dvina és a Dnyeper folyók közötti területet (1 800 000 lélek); Ausztria Lodomériát, Galíciát és más, Magyarország körüli részeket (3 000 000 lélek).

1774 július. (*Kajnardzsi béke.*) (*A Krím függetlensége.*) Azov, Kinburn, Kercs, Jenikale Oroszországnak stb. Oroszország joga, hogy szóbeli folyamodványokkal éljen Konstantinápolyban Moldva és Havasalföld érdekében. Ausztria megkapja Moldva egy részét, *Bukovinát.* (Ausztria szövetségese Törökországnak.)

XI. 1774–1783. Amerikai függetlenségi háború. Párizsi béke

1763. Zord (brit) rendelkezések a csempészés megakadályozására; bélyegilleték.[416]

* III. Musztafa. – *Szerk.*
** A. M. Obreszkov. – *Szerk.*

1773. Bostoni demonstráció (a hajók tearakományát a tengerbe dobják).
1776 december (Franklin Franciaországba érkezik).
{*1778 február 6.* Szerződés Franciaország és a fellázadt gyarmatok között.}
1778 április. A d'Estaing gróf vezette francia hajóraj számottevő szárazföldi haderővel elindul Amerikába.
József (Ausztriai) megkísérli Ausztriához csatolni Alsó-Bajorországot (Miksa József választófejedelem halála után). {Burgonyaháború.[417]} Ugyancsak megpróbálja fegyveres erővel megnyitni a szabad hajózás számára a Scheldét.
1779. Spanyolország csatlakozik Franciaországhoz az Anglia elleni háborúban. {*1780.* Oroszország meghirdeti a fegyveres semlegességet[418].}
1783 szeptember 3. Versailles-i béke Franciaország, Spanyolország, Amerika és Anglia között.
1784 május. Béke Anglia és Hollandia között.

XII. 1783–1790. A Krím végleges bekebelezése az Orosz Birodalomba

Ausztria szövetségben áll Oroszországgal, kész részesedni a zsákmányban.
1790. Porosz–török szövetség... Reichenbachi kongresszus (Poroszország és Ausztria teljes kiegyezése)[419] ... Väräläi béke (a status quo alapján) Svédország és Oroszország között[420]... A magyarok és a belgák elégedetlensége... Szvistovi béke Ausztria és Törökország között[421]... Jasszii béke (Oroszország és Törökország között).[422]
Ausztria V. Károly kora óta soha nem volt képes sem meghódítani, sem visszaszerezni egyetlen tartományt sem.

[II. KÖTET][423]

Ia. 1790–1796

1791 augusztus 25. Pillnitzi osztrák–porosz deklaráció.
1792 (április 20.) Francia hadüzenet Ausztriának.
1792 (*július 25., Koblenz*). A braunschweigi herceg proklamációja.
1793 január 21. Capet Lajos kivégzése.
1793 március 25. Pitt megállapodása Oroszországgal, ezt követik szövetségi és segélyszerződések Szardíniával, Spanyolországgal, az itáliai Bourbon-hercegekkel, Poroszországgal, Ausztriával, Portugáliával és több német

kisállammal {(Franciaország ellen)}. *Első koalíció.* (Miközben Franciaország szívébe küldi csapatait, a porosz király* Lengyelország második felosztásán fondorkodik Katalinnal.)

1793 július. Lengyelország második felosztása. Poroszországnak jut Danzig és Thorn. {(Lengyelország új alkotmányát 1791 május 3-án proklamálták) (a trón öröklődik.) (Orosz hadjárat Lengyelországba 1792-ben.) (Poroszország és Oroszország közötti megállapodás, Szentpétervár 1793 január 23. A poroszok benyomulnak Lengyelországba. Oroszország megkapja Litvániának csaknem a felét (Podolia, Polock és Minszk vajdaságokat, a Novogrodeki, a Breszti és a Volhiniai vajdaság felét) (3 millió lakos).}

Katalin heves kirohanásokat intéz *Franciaország* ellen, de csapatait otthon tartja.

1794 április. (Segélyegyezmény Poroszország és Anglia között.)

{*1794 március 24.* Kościuszko (diktátor). Felkelés Varsóban és Vilnában. Ausztria is küld sereget. *1794 november 9.* Szuvorov bevonul Varsóba.

1795 január 3. Ausztria és Oroszország pétervári különnyilatkozata (a felosztásról). *1795 október 24.* Poroszország Ausztriával együtt aláírja a pétervári konvenciót. Krakkó Ausztriának jut. Oroszország megkapja Lengyelország és Litvánia megmaradó részét a Nyemanig, valamint Breszt és Novogrodek vidékét, Samogitia nagy részét, egész Kurlandot és Semigaliát; Kis-Lengyelországban a chełmi kerületnek a Bug jobb partján elhelyezkedő részét és Volhinia maradékát (1 200 000 lakos).

Ausztria [kapja] a Krakkói [vajdaság] fő részén kívül Sandomir és Lublin vajdaságokat, a chełmi kerület egy részét, a Breszti, a Podoliai és a Mazoviai vajdaságot (a Bug bal partján) (körülbelül 1 millió lélek).

Poroszország kapja Mazoviának és Podoliának a Bug jobb partján levő részét, Litvániában a Troki vajdaság és Samogitia egy részét és egy kis kerületet Kis-Lengyelországban, a Krakkói vajdaság egy részét (körülbelül 1 millió lakos).}

Lengyelország harmadik felosztása.

Eddig Oroszország nyert a legtöbbet a Franciaország elleni háborún. Azzal, hogy Angliának, Ausztriának, Poroszországnak bebeszélte a forradalmi elvek veszélyeit, Katalin a maga külön érdekeit követte, anélkül, hogy egyetlen kozákot vagy egyetlen rubelt is adott volna a „közös ügyre". Az Anglia segítésére küldött néhány hajója porhintés volt.

1795 április 5. Bázeli béke Franciaország és Poroszország között. Végleges és titkos szerződés augusztusban. Poroszország feladta a Rajna bal

* II. Frigyes Vilmos. – *Szerk.*

partján levő birtokait, hogy különböző német püspökségek szekularizálásával kárpótolja magát. Spanyolország követi (Franciaország csak San Domingo spanyol részét tartja meg)[424]. Toszkána már előbb békét kötött Franciaországgal. Két balti hatalom semleges. Anglia már csak Szardíniával és Ausztriával szövetséges. Belgiumot bekebelezik Franciaországba. Hollandia némely részeit átengedik Franciaországnak[425].

IIa. 1796–1801 (Lunéville-i béke)

1796 április. (Három egymást követő csata – Bonaparte – eldönti Szardínia sorsát.) (Franciaország megkapja Szavóját, Nizzát és több erőd birtoklásának jogát.) Bonaparte Lombardiában. A Batáv Köztársaság gyarmatai Nagybritannia kezébe kerülnek.

1796 november 17. Katalin halála.

1797 április 18. Leobenben Ausztria aláírja az előzetes békeszerződést. *Cisalpin Köztársaság* (Modena, Ferrara, Romagna, Mantova). *Liguriai Köztársaság* (Genova stb.).

1797 október 17. Campoformiói béke. (Ausztria lemond Németalföldről, jóváhagyja, hogy Franciaország megszerezte a Rajna bal partját; *megkapja Velencét* és a *velencei birtokban levő dalmát partvidéket.* Albánia és a velencei, illetve Jón-szigetek Franciaországnak jutnak.)[251]

{(*1798 május 19.* Bonaparte Toulonból elindul Egyiptomba.) (1798 júniusában Bonaparte meghódítja Máltát.) *1798 március 15. Rastatti kongresszus*[426].}

1798 december. Szerződés Anglia és Oroszország között (mindkettő különszövetségre lép Törökországgal és Szicíliával). {A Svájci Köztársaság francia védnökség alatt.} A franciák elfoglalják a pápai államot.

Második koalíció.

1799 április. A rastatti kongresszus feloszlása. {Ausztria belép a *második koalícióba.* Nemsokára belép abba Portugália, Bajorország, a mainzi választófejedelem*, a württembergi herceg**.} Háború Itáliában és Németországban. Nápolyt legyőzik. *Parthenopei Köztársaság.*[427] {Piemontot hamis ürüggyel franciává teszik (de facto. *IV. Károly Emánuel* visszavonul Szardíniába).}

(*1799 október 9.* Bonaparte partra száll Franciaországban.)

* Friedrich Karl Joseph Erthal. – *Szerk.*
** I. Frigyes – *Szerk.*

1800 június 14.* Marengo. A britek elfoglalják Máltát. *Pál császár: fegyveres semlegesség* Dániával, Svédországgal és Poroszországgal együtt.

1801 március 23. Pál halála. I. Sándor.

1801 február 9. Lunéville-i béke. (Ausztria elismeri Franciaország határának a Rajnát. A velencei terület felosztása. Belgium átengedése Franciaországnak.) (A Cisalpin, a Liguriai, a Helvét és a Batáv Köztársaság elismerése.)

IIIa. 1801–1805

1802 január. Bonaparte az Itáliai Köztársaság elnöke.

1802 március 27. Amiens-i béke (Franciaország, Anglia, Spanyolország, Hollandia). (Anglia megtartja Trinidadot és Ceylont.) (Máltáról az angoloknak ki kell vonulniok, függetlenné válik.) (Franciaország megígéri, hogy kivonul Nápolyból, a pápai államból; Anglia a Földközi-tenger és az Adria összes kikötőiből és szigeteiről. A Jón-szigetek Köztársasága, Törökország integritásának garantálása.)

1803 május 18. Anglia hadat üzen Franciaországnak.

1804 május 18. Bonaparte császár. *1804 december 2-án* a pápa** megkoronázza.

IVa. 1805–1807. Harmadik koalíció. Tilsiti béke

Pétervár a Franciaország elleni újabb szövetkezések központja.

1805 április 11. Koalíciós szerződés Anglia és Oroszország között. (*Svédországot* már Britanniához kötötte az 1804 decemberi szerződés, amelynek értelmében Stralsund az angolok támaszpontja lett.) {Augusztus 9-i pétervári deklaráció, Ausztria csatlakozása Angliához és Oroszországhoz.} *1805 október 17.* Ulmi kapituláció. *December 2.* Austerlitz.

1805 december 26. Pozsonyi különbéke (Ausztria és Bonaparte). (Napóleont elismerik Itália királyának. Ausztria elveszíti velencei birtokát. Átengedi Tirolt Bajorországnak, más területeket Badennak és Württembergnek. Bajorország és Württemberg királysággá válik, Baden nagyhercegséggé.)

{*1806 január 23.* Pitt halála. Fox tárgyalásai Franciaországgal. *Oroszország meghiúsítja ezeket a béketárgyalásokat.* 1806 szeptember 13. Fox halála.

* *A kéziratban elírás*: 1799 – *Szerk.*

** VII. Pius. – *Szerk.*

1806 július 12. (*Párizs. Rajnai Szövetség*, 16 német fejedelemből.)
1806 augusztus 6. Ausztria lemond a német császári címről (*a birodalom vége*).}
1806 október 14. Jenai és auerstädti csata.
1807 június 14. Friedlandi csata.
1807 július 7. Tilsiti béke. (Varsót és Nyugat-Poroszország egy részét *III.* (Szász) *Ágostnak* adják és királysággá nyilvánítják; Kelet-Poroszországot a cárnak. *Titkos cikkelyek*: Moldva és Havasalföld Oroszországé, Morea és Candia* Franciaországé, kontinentális rendszer. A Bourbonok trónfosztása Spanyolországban.)

Va. 1807–1814. (*Párizsi béke*)

1808 október. Erfurti kongresszus. Oroszország hódításai Svédországban (Finnország) és Törökországban (dunai fejedelemségek). {(Ugyanakkor az oroszok Poroszországgal és Ausztriával fondorkodnak Franciaország ellen.)}
1809 március. Ausztria kiáltványa fegyverbe hívja a tiroliakat. János főherceg Itáliába vonul, Ferdinánd Varsó felé, Károly Bajorországba.
1809 május 12. Napóleon bevonul Bécsbe. *Július 5., 6.* Wagram. *Október 10.* Schönbrunni béke. (Ausztria átengedi Karintiát, Tirol egy részét, Trieszt területét, Horvátország egy részét, a magyar Adria-partot Fiuméval. A szász király** megkapja Nyugat-Galíciát; *Oroszország Osztrák-Lengyelország másik részét* a hadjárat folyamán Franciaország szövetségeseként végrehajtott lassú és kelletlen hadműveleteiért.) (*Ausztria titkos ígéreteket kapott a cár semlegességére vonatkozóan.*)
1809 szeptember. Oroszország békét köt Svédországgal. (*Megkapja Finnországot és az Åland-szigeteket.*)
1810 december. Oroszország ukázt ad ki a kontinentális rendszer elvei ellen.
1811 végén az északi udvarok és a Saint James-i udvar között szőtt összeesküvések mind megérettek a végrehajtásra. A csatorna Pétervár és London között Pozzo di Borgo és Lubomirski herceg volt. Bernadotte-ot már biztos kártyának tekintették. Poroszországot és Oroszországot már támogatta Anglia fegyverrel és lőszerrel. Itáliában általános felkelést készített elő Pozzo.

* Kréta. – *Szerk.*
** I. Frigyes Ágost. – *Szerk.*

1812. Bukaresti béke {angol közvetítéssel}; Oroszország megszerzi Besszarábiát és Moldva egy részét.

1813 február. Porosz–orosz kaliszi szerződés.

1814 április 12. Napóleon lemondása.

1814 május 30. Párizsi béke. (Franciaország az 1792-es határok között, némi területnövekedés északon.)

VIa. 1814 május–1815 november

1814 november 1. A bécsi kongresszus megnyitása.

1815 január 9. Titkos szerződés Ausztria, Franciaország és Anglia között.

1815 március 1. Bonaparte partra száll Franciaországban.

1815 június 18. Waterloo. (*1815 szeptember 26.* Szent Szövetség.)

1815 június vége. A bécsi kongresszus befejeződik. (A „Lengyel Királyság" Oroszországnak jut; a Varsói Hercegség egy része (Posen) Poroszországnak. Galícia Ausztriának. Poroszország megkapja Szászország felét, Svéd-Pomeránia egy részét, több tartományt Vesztfáliában és a Rajna bal partján. Belgium és Luxemburg Hollandiának jut. *Ausztria* megkapja (Belgium helyett) a régebbi birtokain kívül egész Velencét, Mantovát stb. (Modena, Toszkána és Párma a Habsburg-család más tagjainak jut. Nápolyt visszaadják Ferdinándnak*; Genovát Piemontnak. Dánia át kell hogy adja Norvégiát Svédországnak. Ausztria az elnöke a frankfurti gyűlésnek.[428] *Svájc*: hozzácsatolják Valais-t, Neuchâtelt, Genfet. Angliának jut több gyarmat Indiában, a Jóreménység foka, Málta, a Jón-szigetek, Helgoland – Franciaországtól, Hollandiától, Velencétől, a Johannita lovagoktól és Dániától elragadott zsákmány.)

1815 szeptember 26. Szent Szövetség.

1815 november 20. Második párizsi szerződés. Franciaországot kötelezték, hogy adjon át több határ menti erődöt a Rajnánál, Németalföldnél, az Alpokban.

VIIa. 1815–1825

1817 október. A német diákok wartburgi ünnepsége. Burschenschaft.[429]

Az (1812-es) alkotmány eltörlése Szicíliában. Úgyszintén a cortes alkotmányáé Spanyolországban.[430]

1818 szeptember. Aacheni kongresszus. (A csapatok kivonása Francia-

* I. Ferdinánd. – *Szerk.*

országból. A portugáliai háború. Háború Spanyolország és amerikai gyarmatai között. Metternich indítványa, tartsanak *időszakos találkozókat* a forradalmi szellem elnyomására. *November 15-én* jegyzőkönyvet írtak alá e találkozókra vonatkozóan. Castlereagh aláírta. Franciaországot is felvették a Szent Szövetségbe. {Kormánya parancsára Castlereagh elutazik.} (Metternich, Hardenberg, Nesselrode triumvirátusa.)

1819. Karlsbadi kongresszus osztrák–porosz égisz alatt; később áttevődik Bécsbe. A német alkotmány átalakítása. Rendőri bizottság Mainzban[431]. Carbonarók (1809-ben alakultak Ferenc császár trónja körül).[432] A pápa* dörgedelmei a carbonarizmus és a szabadkőművesség ellen.

1820 január. Ferdinánd spanyol király kénytelen helyreállítani a cortes alkotmányát, *Ferdinánd nápolyi király* szintén (*július 6.*). (Guglielmo Pepe tábornok, a carbonarók vezetője.)

1820 augusztus. I. Ferenc császár a lombard-velencei tartományban proklamációt ad ki a carbonarizmus ellen.

1820 október. Troppaui kongresszus. Metternich fegyveres beavatkozást javasol Nápoly ellen. (Castlereagh nem ért egyet) (de „nem fogja gátolni Ausztriát ügyében"); a kongresszus áttevődik

Laibachba (1821).

1821 február. Egy osztrák hadsereg Frimont báró parancsnoksága alatt bevonul Nápolyba. Felkelések a Szárd Királyságban, Havasalföldön, Görögországban. Osztrák fegyveres intervenció a Szárd Királyságban.

1822 szeptember. Veronai kongresszus. Canning tiltakozása. Francia intervenció Spanyolországban.

1823 január 28. XVIII. Lajos trónbeszéde. {Bejelenti a spanyolországi intervenciót.} I. Sándor határozottan kijelenti, eltökélt szándéka segíteni Franciaországot, ha Anglia megtámadná. {(Metternich kezd kétértelműsködni.)}

Ellenforradalom Portugáliában. 1822-ben a Braganza-ház a Spanyolországéhoz hasonló alkotmányt adott. (VI. János király.) (Ellenforradalmat hajt végre fia, Dom Miguel és Amarante gróf segítségével.) *Canning* megakadályozza Spanyolország intervencióját; elismeri az amerikai [spanyol] gyarmatok függetlenségét.

1823 december 2. James Monroe elnök *üzenete* az amerikai kongresszushoz.

1825. Canning elismeri Mexikót.

* VII. Pius. – *Szerk.*

1824 szeptember. XVIII. Lajos halála. X. Károly.

1825 október 1. I. Sándor (Krüdener asszony „fehér angyala"[433]) halála. *Miklós.*

VIIIa. 1825–1834

II. Mahmud (reformer). (A janicsárok lázadása, az ulemák elégedetlensége[434], több pasa elpártolása.) („Hetéria") (először Moszkvában hozták létre[435].) (Sándor jón minisztere, Kapodisztriasz a fő eszköz a görög mozgalomban[436].) (A janinai Ali pasa 1821-ben jelt ad a görögök általános felkelésére.) (Az első felkelés Alexander Ypsilantié Havasalföldön. Egyidejű felkelések a Peloponnészoszon, a szigetvilágban stb. A janicsárok megsemmisítése.)

1825 február. Ibrahim pasa (Mehmed Ali fia) partra száll Moreában. {Törökország viszálya Oroszországgal Sándor halála előtt.}

1826 április 4. Angol–orosz jegyzőkönyv (Péterváron) Görögországra vonatkozóan.

1826 október. Akkermani szerződés (Oroszország és Törökország között.) (Kikötések a fejedelemségekre* és Szerbiára vonatkozóan.)

1826 március. VI. János portugál király halála. (Legidősebb fia, Dom Pedro átadja Portugáliát leányának, Máriának.) Metternich intrikál a szultánnal és annak javára.

1827 július 6. Szerződést (Görögország ügyében) ír alá Londonban Franciaország, Anglia és Oroszország (közvetítés a hadviselők között).

1827 október 20. Navarinói katasztrófa. (Canning időközben meghalt.)

1828 tavasza. Az orosz hadsereg átkel a Pruton. Elfoglalja a fejedelemségeket. Pozzo, aki kebelbarátja La Ferronays-nek, a francia külügyminiszternek, tudomással bír minden Bécsből származó titkos értesülésről.

1829 szeptember 14. Drinápolyi szerződés; Oroszország megszerezte a Duna torkolatát. Kapodisztriasz gróf Görögország elnöke.

1830 július. Lajos Fülöp trónra lépése. Szeptember. Forradalom Belgiumban.

{*1831. A lengyelek felkelése. Felkelések Itáliában.* A belga ügyek rendezése. A görög ügyek rendezése.} *1831 október.* Finis Poloniae**.

1831 január 20. Belgium függetlenségének kikiáltása.

1833 február. Hunkjar Szkeleszi-i szerződés (*július 10.*)[437]

---

* Moldva és Havasalföld. – *Szerk.*

** Vége Lengyelországnak – *Szerk.*

1832 május 7. Bajor Ottó görög király lesz.

(Oroszország, amely a görög háború ürügye alatt kicsikarta az akkermani, majd a drinápolyi szerződést, volt az egyedüli nyertes az európai hatalmak közül.)

{*1832.* Metternich kezdeményezésére reakciós intézkedések Németországban.}

IXa. 1834–1846

1828. (Dom Miguel lázadása). *1832.* Dom Pedro partra száll Terceira szigetén.

1833. Ferdinánd spanyol király halála. *1833 július 1.* (Sir Charles Napier megsemmisíti Miguel hajórajait a Szt. Vince-foknál.)

1834 április. Négyes szövetség (Anglia, Franciaország, Spanyolország, Portugália)[283].

1840 július 15-i szerződés.[272]

1846 november 6. Krakkó bekebelezése Ausztriába.

XIa. 1846–1850

{*IX. Pius pápa. Svájci Sonderbund-háború*[57].

1848 februári forradalom.}

1846 november. A pápa rendeletet ad ki egy „Consulta di Stato"* összehívásáról.

1847-es pozsonyi országgyűlés.

1848 augusztus 9. Károly Albert (Szárd királyság) kénytelen megvásárolni a *solascói fegyverszünetet* (1849 *március közepéig* tartott).

1848 november 25. Pius elmenekülése.

1848 május. Frankfurti gyűlés.

1849 március 23. Novarai csata.

1849 április 14. Magyarország függetlenségének kikiáltása.

1849 február 9. Rómában kikiáltják a köztársaságot.

1849 június 30. Róma elesik. *1849 augusztus 13.* Magyarország megadja magát.

1849 augusztus 22. Velence megadja magát.

1848 július. Az oroszok bevonulnak a fejedelemségekbe.

---

* – „állami tanács"[438] – *Szerk.*

A genovai herceg* Szicília királya lesz.

1849.[439] *Február.* Az oroszok Erdélyben.

Március 15. Az oroszokat kiűzik Erdélyből.

Március 23. A szardíniaiak veresége Novaránál.

Április 14. A Habsburgok trónfosztása (Magyarországon).

Február 9. Római köztársaság.

{*1849 április.* Balta-Limani szerződés.}

Április 22. Francia partraszállás Civitavecchiában.

Június. Az oroszok bevonulnak *Magyarországra.*

Június 30. Róma megadja magát a franciáknak.

Augusztus 13. A fő magyar alakulatok megadják magukat az oroszoknak.

Augusztus 22. Velence megadja magát.

XIIa. 1850–1853

1850 január. Görögország angol blokádja.

Május 24. A három király szerződése (Poroszország, Szászország, Hannover).

Október. Varsói tárgyalások.

December. Osztrák–orosz tárgyalások Drezdában.

*1851 december 2. Coup d'état***.

{*1851.* Az oroszok kivonulnak a fejedelemségekből.}

1852 december 2. Kikiáltják a francia császárságot.

December 6. A brit parlamentben kimondják elismerését.

1852 május. Dán trónutódlási szerződés.

*XIIIa. 1853–1856****

A megírás ideje: 1860 június

Eredeti nyelve: angol és német

---

* Ferdinánd Albert Amedeo. – *Szerk.*

** – államcsíny – *Szerk.*

*** *A kézirat itt megszakad.* – *Szerk.*

[Friedrich Engels]

Egy német beszámoló a newtoni szemléről[440]

A Darmstadtban megjelenő „Allgemeine Militärzeitung", amelyet a legjobb németországi katonai lapnak tekintenek, szeptember 8-i számában egy tudósító tollából beszámolót közöl a newtoni szemléről és általában a lövészmozgalomról. Itt következik e cikk fordítása (ez külön a „Volunteer Journal" számára készült), amely kétségtelenül érdekelni fogja a lancashire-i és cheshire-i önkénteseket, s különösen azokat, akik ott voltak a szemlén. Mint várható volt, ezt a beszámolót nem az a fenntartás nélküli dicséret hatja át, amellyel a brit sajtó rendszerint adózik a mozgalomnak; de a szóban forgó közlemény jellege elegendő biztosítékot nyújthat arra, hogy nem illetéktelen írta, s az egész cikk rokonszenvező hangja bizonyítja, hogy szerzője nem hajlamos az önkényes akadékoskodásra. Ami a cikkben foglalt tanácsokat illeti, olvasóinkra bízzuk, hogy saját véleményt alkossanak róluk.[441]

A German Account of the Newton Review

A megírás ideje: 1860 szeptember 8. és 14. között

A megjelenés helye: „The Volunteer Journal, for Lancashire and Cheshire", 1860 szept. 14. (2.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Karl Marx]

Adalék az amnesztiához[442]

Wilhelm Wolff, a „Neue Rheinische Zeitung" volt szerkesztője, most tanító Manchesterben, 1862 január 4-én beadványt intézett a boroszlói kormányzathoz. A nemrég kibocsátott amnesztia[443] alapján a porosz állampolgári jogokba való visszahelyezését kérvényezte. Válaszul kilenc hónap múlva a következő iromány kapta:

„Folyó év január 4-i és június 4-i* kérvényére közöljük Önnel, hogy mivel az 1845-ben és 1848-ban Ön ellen indított bírósági vizsgálat további folytatása alól szökéssel kivonta magát, nem vagyunk abban a helyzetben, hogy eleget tegyünk kérelmének és visszahelyezzük porosz alattvalói (!) jogaiba. Egyébként ha úgy véli, hogy a január 12-i legfelsőbb leirat révén Ön *mentesült a büntetéstől*, ez az említett leirat téves felfogásán alapul; e leirat értelmében Önnek *meg* kell *jelennie* (!) *ebben az államban* a megindított eljárás folytatására és meg kell várnia a továbbiakat.

Boroszló, 1862 szeptember 5.

Királyi kormányzat, belügyi osztály

Stich sk.

Johann Friedrich Wilhelm Wolff úr, szigorló filozopternek, Manchesterbe."

Mellékesen felhívjuk a figyelmet arra a furcsaságra, hogy Wolff, noha elvesztette polgárjogát „ebben az államban", örök időkre tovább él ott mint szigorló. De térjünk a tárgyra.

Minthogy a boroszlói kormányzat három hónapnyi időt hagyott magának a fenti iromány megfogalmazására, nem lehetett volna „elvárni" legalább azt, hogy az elutasító végzés indokolása *ténybelileg helytálló* legyen? De a boroszlói kormányzat szemlátomást „úgy véli", hogy az igazgatás osztozik az igazságszolgáltatással a „fictiones juris"** kiváltságában.

---

* *Lásd 366. old. – Szerk.*

** – jogi fikciók – *Szerk.*

Wolff *1846-ban* (nem pedig 1845-ben) követett el szökést, azután, hogy az ellene indított sajtóper megjárta a *nyomozás minden fázisát*, azután, hogy ő maga átment minden kihallgatáson, kevéssel az ítélet meghozatala előtt. Tehát Wolff a szökéssel az *ítélet* alól vonta ki magát, nem pedig „az ellene indított bírósági *vizsgálat* további folytatása alól".

Sőt mi több. 1848-ban a nép általános amnesztiát kényszerített ki, s ennek folytán Wolff először visszatért Boroszlóba. 1848 áprilisában a boroszlói büntetőbíróságra idézték, hogy tegyen írásos nyilatkozatot, hogy a maga részéről elfogadja az amnesztiát – amit természetesen meg is tett.

Ilyenképpen a boroszlói kormányzat szemlátomást „úgy véli", hogy az 1861-es amnesztia *érvényteleníti* az 1848-as amnesztiát és az annak eredményeképpen *szerzett jogokat*. Az efféle „*visszamenő hatályú*" törvényhozás mindenesetre új korszakot nyitna a jogtörténetben.

Nem kevésbé fikció a boroszlói kormányzat azon állítása, hogy Wolff „1848-ban szökéssel kivonta magát az ellene indított bírósági vizsgálat alól". Wolff nem 1848-ban, hanem 1849-ben lett menekült, mégpedig az *előtt*, hogy bárminemű vizsgálatot indítottak volna ellene. A vizsgálat a csonkaparlamentben[38] való részvételével függött össze. 1849 nyarán Wolff Svájcba ment. Ebben az időben nem volt ellene semmiféle vizsgálat, tehát nem is „vonhatta ki magát" ilyen vizsgálat alól. Az ellene kiadott körözőlevél 1849 őszén jelent meg, amikor Wolff már régen külföldön volt. A boroszlói kormányzat szemében a bírósági vizsgálat, amely *megelőzi* a szökést, és a körözőlevél, amely a szökés *után következik*, úgy látszik, azonos dolgok.

Miért fizetnek a kormányzati szervek egy jogi szakértőt, ha a törvénymagyarázat legegyszerűbb és legbanálisabb szabályainak ennyire elemi, durva megsértése lehetséges?

Beitrag zur Amnestie

A megírás ideje: 1862 szeptember közepe

A megjelenés helye: „Barmer Zeitung", 1862 szeptember 28.

(226.) sz.

Aláírás nélkül

Friedrich Engels

Tüzérségi kérdések Amerikából[444]

Várható volt, hogy az amerikai polgárháború, tekintettel az amerikai nemzet feltaláló szellemére és az általános mérnökképzés magas műszaki fokára, nagyon előreviszi majd a hadviselés technikai részét és korszakalkotó lesz. A „Monitor" és a „Merrimac" közötti ütközet[445], amelyre az „Allgemeine Militärzeitung" újra visszatért[446], igazolta ezt a várakozást. Most néhány újabb tényt kell regisztrálnunk.

I

A „Monitor" és a „Merrimac" közötti harc, noha végeredményben a tornyoshajó javára dőlt el, mit sem válaszolt arra a kérdésre, hogy a páncéloshajók melyik osztálya különb, a tornyoshajók vagy az oldalütegekkel ellátott hajók. De most nemrég olyan ütközet zajlott le[447], amely minden valószínűség szerint örökre nyugvópontra juttatja ezt a kérdést, s amelyre annál szívesebben kitérünk, mert tudomásunk szerint Angliában és Franciaországban alig ismerik, Németországban pedig egyáltalán nem.

A konföderáltak[448] Savannah kikötőjében egy skót építésű kereskedelmi gőzöst, a „Fingal"-t páncéloztatták 4 hüvelyk fenyőfával, 4 hüvelyk tölgyfával és 4 hüvelyk vassal. A vaspáncél két sor 6 hüvelyk széles és 2 hüvelyk vastag gerendából állt, az alsó sor vízszintesen, a felső pedig függőlegesen rögzítve erős csavarokkal. A „Merrimac" mintájára a páncélt ferdén, illetve tetőszerűen helyezték a hajóra, de fent lelapítva, úgyhogy a hajó csonka piramishoz hasonlított. Négy hathüvelykes oldalágyú és két héthüvelykes forgóágyú (az orrán és a tatján) volt elhelyezve rajta. Az „*Atlanta*", így nevezték most ezt a hajót, kora reggel indult el lefelé a Savannah folyón és csakhamar találkozott a két blokádhajóval, a „Weehawken" és a „Nahant" nevű két tornyoshajóval, amelyek azonnal felé indultak. (A harc leírásában a New York-i „Harper's Weekly"[449] július 11-i számának tudósítását követ-

jük.) Az ütközetet az „Atlanta" nyitotta meg azzal, hogy három lövést adott le a „Weehawken"-re, amely tüzelés nélkül közelebb ment hozzá, s azután a tizenöt hüvelykes Dahlgren-ágyújából* 440 fontos tömör golyókkal angolosan válaszolt. Az első lövés átütötte az „Atlanta" *mindkét oldalát*, és vagy negyven embert leterített, részben a szilánkok, részben csupán a megrázkódtatás által. Az utóbbiak között volt az egyik hadnagy, aki később elmondta, tíz percig nem tudott felállni. A második lövés egy ágyúlőrés vas fedelét ütötte át és 17 embert ölt vagy sebesített meg. A harmadik golyó szétrombolta a fedélzeten levő páncélozott kormányfülke felső részét, megölt két révkalauzt és leterítette a két kormányost. A negyedik a hajó falának és a fedélzetnek a találkozásánál levő szegélyt találta és, úgy látszik, visszapattant anélkül, hogy kárt okozott volna. Az ötödik a kürtőn hatolt át éppen akkor, amikor az „Atlanta" felvonta a fehér zászlót és megadta magát, még mielőtt az időközben odaérkezett „Nahant" egyetlen lövést is leadhatott volna. Egy negyedóra alatt minden lebonyolódott.

E sorok írója tegnap Liverpool kikötőjében meglátogatta a Csatornában tevékenykedő angol hajórajt. Ott volt a „Warrior", a „Black Prince", a „Royal Oak", a „Defence", a „Resistance" – mindezek páncéloshajók oldalágyúkkal (simacsövű 68 fontosak 8 hüvelykes kaliberrel és 110 fontos Armstrong-ágyúk 7 hüvelykes kaliberrel). 18–24 hüvelyk fa és $4^1/_2$–5 hüvelyk vas páncélzattal; kétségtelenül a most létező legszebb és legerősebb páncélos flotta, amely, ha a merülése megengedi, bármely *európai parti erődök* között, *ahogy ezek most fel vannak fegyverezve*, nyugodtan áthaladhat, és befuthat a mögöttük levő kikötőkbe. Ám hol marad e hajók legjobbika is egyetlen ilyen amerikai tornyoshajó mögött, annak 440 fontos ágyújával? Maguknak az angoloknak a kísérletei szerint jóval kisebb kaliber

* A Dahlgren-ágyú körülbelül 12–14 kaliberű, viszonylag rövid löveg. Külső alakját Dahlgren (jelenleg vezénylő tengernagy Charlestonnál) a következőképpen határozta meg: a csőtengelyre merőlegesen, egymástól egyenlő távolságokban kívülről puskakaliberű lyukakat fúrtak és ezeket megtöltötték puskagolyókkal, míg a löveget a szokásos módon töltötték meg és sütötték el. Az egyes puskagolyók kezdeti sebességét a szokásos módon állapították meg és a lövegfal megfelelő helyeire gyakorolt lőporgáz-nyomás mércéjéül vették. Ennek megfelelő abszcisszákat rajzoltak a csőtengelyre ordinátákul, és az ezeket összekötő görbe adta meg a löveg külső formáját. Az ezen elv szerint szerkesztett ágyúk igen vastagok az illesztésnél és a homlokcsaptájon, s csak a torkolat felé keskenyednek el igen erősen, meglehetősen hasonlítanak egy szódavizes palackhoz. Sima furatúak, és üregesen öntik őket egy üreges csapon át, amelyen keresztül a hűtés alatt hideg víz folyik. Ez a belülről való hűtés a lövegeknek olyan nagy szívósságot ad – még öntöttvasnál is –, hogy olyan 15 hüvelykes, sőt 20 hüvelykes furatú lövegeket lehet önteni, amelyek veszély nélkül elviselhetnek 500 erős töltetű lövést. Eleinte csak üreges lövedékekhez szánták őket, de később még erősebbre készítették, úgyhogy tömör lövedékekkel is lehet tüzelni belőlük. Ezeket az erősebb ágyúkat *kolumbiádoknak* nevezik. – *Engels jegyzete.*

elegendő az angol hajók falának átütéséhez; mit művelne hát a belsejükben egy 440 fontos golyó? Egyetlen találat a vízvonalon elsüllyesztené a hajót, mert ilyen léket nem lehet betömni. E pompás hajók láttán, melyek mindegyike, ha a kísérleteket is beszámítjuk, majdnem egymillió font sterlingbe került, az ember nem tud szabadulni attól a gondolattól, hogy valamennyi már halálra van ítélve, és teljesen elavult.

Ezek szerint a páncéloshajóknak a legsúlyosabb kaliberekkel való felfegyverzése, amelyeket csak elbír egy hajó, feltétlen szükségszerűség. De ezek az ágyúk nem lehetnek oldallövegek; a legnagyobb hajó is csak keveset vihet belőlük, s ezeknek a hajó *közepén* kell állniok. Ez pedig csak *tornyoshajóknál* lehetséges, s ezért mostantól fogva minden flottánál a döntő erőt a tornyoshajók alkotják.

Persze azok a tornyoshajók, amelyeket eddig építettek, csak igen feltételesen voltak tengerre alkalmasak. Ennek az az oka, hogy Amerikában egy meghatározott célra épültek: sekély parti vizeken való hadműveletekre. Ha nagyobbra építik őket, és mélyebb merüléssel, akkor bizonyos, hogy legalább ugyanolyan jól állják majd a tengert, mint az oldalágyús páncéloshajók, amelyek e tekintetben még korántsem kielégítőek. De még ha csupán a meglevő tapasztalatokhoz tartjuk is magunkat, bizonyos a következő:

1. a nehézlöveggel (10–15 hüvelykes kaliber) felszerelt tornyoshajók hasonlíthatatlanul a legerősebbek mind a tulajdonképpeni védekezésre, mind közeli partok elleni támadó hadműveletekre;

2. a $2\,^1/_2$–5 hüvelyk vassal borított és 8 hüvelykes kaliberű oldallövegekkel ellátott páncéloshajók igen hasznosak lehetnek nagyobb távolságon, partok ellen végrehajtandó hadműveletekre, ha vannak szenelő-állomásaik, és mindenekelőtt, ha nem tornyoshajók ellen kell harcolni;

3. a nyílt tengeren való tulajdonképpeni mozgó taktikára továbbra is csak fából készült hajók alkalmasak. Csak ezek vehetnek fel annyi élelmet, szenet és lőszert, hogy néhány hónapig magukkal hordozzák hadműveleti bázisukat; csak ezek tudják önmagukat egy ütközet után újra harcképes állapotba hozni. Például Indiában és Kínában mindenfajta páncéloshajó, még az angoloknál is, tehetetlen volna.

Mi következik ebből Németországra nézve?

1. Meg kell tanulni amerikai kaliberű ágyúkat önteni és tornyoshajókat építeni. Két ilyen hajó az Elbán vagy a Weseren az egész északi-tengeri partot védené. Négy ilyen a Keleti-tengeren meghódítaná számunkra ezt a tengert és ha szükséges, kapitulációra kényszerítené Koppenhágát; akkor senki nem beszélne többé a mostani dán flottáról[450]. Ha olyan tökéle-

tesítéseket végeznek, amelyekkel lehetővé válnak valóban tengerbíró tornyoshajók, akkor a régi tornyoshajók még mindig a létező legjobb védelmet nyújtják a kikötőknek. Azonkívül olcsók.

2. Az oldalágyús 600–700 tonnás páncéloshajókból, amilyenek az angolok és a franciák, egy-egy annyiba kerül, mint hat tornyoshajó, pedig két tornyoshajó elegendő egy oldalágyúsnak a legyőzésére. Nem érik meg ezt a pénzt. Ellenben *igen gyors*, $2\,^1/_2$–3 hüvelyk legkiválóbb (pl. stájer) vassal páncélozott csavargőzösök, amelyek mérsékelt terjedelműek és kevés számú, de nehézlöveggel vannak ellátva, nagy szolgálatokat tehetnek a *mostani* flottákkal szemben. A nehézkes nagy páncélos fregattok elől kitérnek, egy fa sorhajóval szemben pedig nagyon is megállják a helyüket.

3. Távoli hadműveletekhez nélkülözhetetlenek a fából készült hajók – vitorlások és csavargőzösök. Kínában már van támaszpontunk[451]; ez évről évre fontosabbá válik. Amíg nincs ott szenelő-állomásunk, csak vitorlásokat használhatunk, egyelőre elegendőek is. Már rég szükségünk van bázisokra Nyugat-Indiában, Észak- és Dél-Amerika keleti és nyugati partvidékén, a Levantéban; mindenütt oltalmazni kell a német kereskedelmet, megbecsülést kell szerezni a német névnek. Negyedrésznyi gőzhajó háromnegyedrésznyi vitorlásra már elég lenne itt. Odahaza viszont mit sem ér nekünk sok nagy fahajó; 60 ágyúsnál nagyobb fregattok egyáltalában értelmetlenek most, mivel a jelen sorhajói elavultak, a jövő sorhajóit pedig még nem találták fel.

II

A régi gyakorlat szerint erődített falak ostromlásakor a réstörő ütegeket a vártér taraján, körülbelül ötven lépésre az ágyúzandó faltól állították fel. Amikor Montalembert fedetlen falazatú kazamatákat javasolt[452], és különösen, amikor Németországban sok helyen alkalmaztak ilyen fedetlen kőfalakat, sokat beszéltek ugyan összevissza, hogy az ilyen falakon már messziről rést lehet ütni, de ennek valódi megkísérlései közül csak a 1823-as Wellington-félét ismerjük, amikor 500–600 lépésről közvetett lövéssel rést ütöttek egy contre-garde* által fedezett, szabadon álló falon. A krími háború csak azt bizonyította, hogy a falazott parti erődök biztonságban vannak hajókkal szemben, Bomarsund csak azt, hogy az építési vállalkozók szörnyen becsapták az orosz kormányt. Az itáliai háború semmit sem bizo-

* – ellenzőgát – *Szerk.*

nyított, mert várharcra nem került sor. Addig fel lehetett tételezni, hogy, az akkori tüzérségi eszközökkel, a kazamaták fedetlen kőfala bizonyos körülmények között olyan tűzfölényt tesz lehetővé ostromütegekkel szemben, hogy megéri a költségeit.* A jülichi próbálkozások bebizonyították, hogy a vontcsövű ágyúk perkussziós gránátokkal, még kis kaliber esetén is, 1200 lépésről rést üthetnek kőfalon, még közvetett lövéssel is. Most pedig Amerikában olyan dolgok történnek, amelyek egészen más tanulságokat hordoznak magukban.

A (Savannah előtti) Fort Pulaski elleni támadásnál Gilmore tábornoknak (kétségtelenül a legkiválóbb most élő amerikai tüzértiszt) csak nehéz kolumbiádjai voltak, simacsövű lövegek 15 hüvelykes kaliberig tömör golyók és erős töltetek számára[453]. Ütegeit 1200 lépésnyi távolságban állította fel, és néhány nap alatt az erős kőfalú kazamatás építményt romhalmazzá változtatta. Ennek ellenére ez a kísérlet meggyőzte őt arról, hogy lövegei nagyobb távolságra nem képesek kőfalakat ledönteni. Sajnos nincsenek adataink a töltetekről, mert minden amerikai jelentés igen felületesen van megfogalmazva; de el lehet képzelni, hogy ilyen lövegeknél szó sem lehet a golyó súlyának $^1/_3$-át nyomó töltetekről.

Gilmore ezért a Charleston elleni támadáshoz nagy kaliberű huzagolt csövű lövegeket követelt és meg is kapta őket. Úgynevezett Parrott-ágyúk voltak, hátultöltő lövegek, a kalibertől függően 4–7 huzaggal. A huzagok laposak és kisebb a csavarzatuk, mint az Armstrong-ágyúké. A lövegek *öntöttvasból* készültek, a fenékrészre ráforrasztott kovácsoltvas gyűrűvel, amely a homlokcsapig nyúlik, s formájuk a szokásos ágyúké. Áruk mázsánként éppen egy negyede annak, amibe az angol nehéz Armstrong-ágyúk kerülnek. A lövedékek hengeres-csúcsívesek voltak, puha fémből készült köpennyel, hogy belesajtolódjanak a huzagokba.

Ezekkel az ágyúkkal támadta Gilmore Fort Wagnert (lásd Charlestonnak az „Allgemeine Militärzeitung"-ban nemrég közölt térképét[454]). De ez a könnyű dűne-homokból épült védőmű ellenállt. A bombabiztos fedett helyiségek biztonságot nyújtottak a helyőrségnek, és több rohamot sikerült visszaverni. Rá kellett fanyalodni a szabályszerű támadásra, ehhez pedig a nehézágyúk túl jók voltak. Gilmore tehát három új ütegbe rendezte őket, s ezeket a kikötő bejáratának közepén levő Fort Sumter ellen állította fel. Ezek az ütegek, amelyek egyike *a mocsárban* állt, 3300–4200 yard (4000–5000 lépés) távolságra voltak Fort Sumtertől.

* *Utána áthúzva*: Hogyan áll a dolog most? – *Szerk.*

Fort Sumter egy mesterséges szigeten, sajátos, igen kemény téglából épült. A falak vastagsága 6–7 hüvelyk, a tövüknél 12 hüvelyk, a kazamaták íveié és a támpilléreké 8–9 hüvelyk volt. Az erődnek két kazamata-szintje volt, és a tetőn egy szint a lövegeknek, amelyek túllőttek a célon. Tompaszögű lunette formája volt; Gilmore ütegei tüzének főleg az erőd torka és az egyik szárny volt kitéve. Az erődben 140 lövegállás volt.

Az ágyúzás 8 napig tartott, augusztus 16-tól 23-ig; időről időre közreműködött a hajóraj is, ám nem sok eredménnyel. De a huzagolt csövű 200 fontos ágyúk teljesítették feladatukat. Először a torok és a szárnyak falai omlottak be, azután a hátulról és oldalról lőtt frontok. Az ágyúzás végén az erőd, Gilmore kifejezésével élve, a shapeless mass of ruins – alaktalan romhalmaz – volt. Összesen 7551 lövést adtak le, ebből 5626 talált (ilyen roppant távolságra!); ebből 3495 a külső, 2130 a belső falfelületeket érte. Alighogy egy kissé belőtték a falakat, sok golyó mindkettőt átjárta.

Gilmore-nak volt egy huzagolt csövű 300 fontosa is, de az a hetedik lövésnél szétrobbant. Ám az első hat golyó állítólag mindkét falon áthatolt és helyenként 20 láb magas fal beomlását idézte elő.

Az erőd, érthető módon, csak kevéssé viszonozta a tüzet. Az ütegek fél német mérföldnyi távolságra nem tüzelhettek látható célpontokra, még ha lettek volna is ilyen hordtávolságú ágyúik. Minthogy az erőd sok konföderált üteg lőtávolán belül volt, nem kísérelték meg azonnal az elfoglalását[455], de most, Fort Wagner és Cunnings Point eleste után ez már bizonyára megtörténik.

Ugyanezekből az ütegekből Gilmore 15 gyújtóbombát lőtt Charleston városára – több mint egy német mérföldnyire – és csak azért szüntette be a bombázást, mert perkussziós lövedékei, mivel ily hosszú út után nem a hegyükkel csapódtak be, nem robbantak fel.

Mit szóljunk mármost Németországban az ilyen ágyúzáshoz? Hogyan vélekedjünk a mi fedetlen kőfalainkról? Hogyan a főfaltól 800–1200 lépésre levő különálló erődítményekről, amelyeknek a bombázástól oltalmazniok kell az erődöt? Mi lesz a kölni erődök menedékerődeivel, Koblenz oldalazó kapuival, és mi lesz Ehrenbreitsteinnel? Ellenségeinknek – hiszen tengeri hatalmak – elég hamar lesznek legnagyobb kaliberű huzagolt csövű lövegeik, vasutak pedig a szállításukra szintén vannak mindenütt. Ezzel szemben az eddig bevezetett legnagyobb kaliber [nálunk], tudomásunk szerint, a 24 fontos ágyúé, körülbelül $4\frac{1}{2}$ hüvelyk – igazán törpe löveg azzal szemben, amit ellene állítanak majd; s ha ugyanez a lövegünk lenne a kazamatáinkban, akkor 5000 lépésre levő ütegeket nem tudnánk eltalálni. Eddig a rajnai erődjeink, bármilyen fogyatékos is a folyó vonalának erődítése,

voltak fő támaszaink az első francia támadással szemben; de mit érnek még ilyen tapasztalatok után?

Itt nincs helye hosszas töprengésnek. Itt cselekedni kell, mégpedig tüstént. Minden habozásért egy elvesztett hadjárattal fizethetünk. Videant consules, ne quid respublica detrimenti capiat.*

Artilleristisches aus Amerika

A megírás ideje: 1863 szeptember közepe

* – Gondoskodjanak a consulok, hogy az államot ne érje kár[456]. – *Szerk.*

Karl Marx és Friedrich Engels

Gyászjelentés[457]

Folyó évi május 9-én Manchesterben szélhűdés következtében 55. életévének betöltése előtt elhunyt

Wilhelm Wolff.

Született a sziléziai Schweidnitz melletti Tarnauban; 1848-ban és 1849-ben a kölni „Neue Rheinische Zeitung" társszerkesztője és a frankfurti és a stuttgarti német nemzetgyűlés tagja; 1853 óta magántanító Manchesterben.

Manchester, 1864 május 13.

Karl Marx *Friedrich Engels* *Ernst Dronke*
Dr. med. *Louis Borchardt*
Dr. med. *Eduard Gumpert*

A megjelenés helye: „Allgemeine Zeitung",
1864 május 23. (144.) sz., Melléklet

Karl Marx

[Életrajzi feljegyzések Wilhelm Wolffról[458]]

1809 jún. 21. szül. Tarnauban, schweidnitzi körzet.
1813 oroszok.
1834–1838 $4\frac{1}{2}$ év *Silberbergben*; „a *kazamatafarkas*" [„der Kasamattenwolf"][459] zsandárkísérettel meg akarja látogatni haldokló apját. Elutasítva.
1843-tól 1846 februárjáig Boroszlóban.
1846 Wolff menekülőben. Sajtóper miatt. Cikk a sziléziai takácsfelkelésről.
1846–1848 Brüsszel. „Bureau de Correspondence"[460]. Bedutyizva Brüsszelben. (Február 26–28 letartóztatásban!)
1848 április–június Boroszlóban.
1848 szept. Köln. Lupus önként jelentkezik. Körözőlevél visszavonva.[461]
1848 okt. 22. Hecker körözőlevele. Visszavonva 1849 márc. 8.
1848 június–1849 május 10. Kölnben. Onnan Frankfurtba.
1849 május 26. Jelenet a német parlamentben (Frankfurt)[462]. *1849*, azután, hogy Lupus már Svájcban van, körözőlevéllel üldözve a stuttgarti csonkaparlament miatt.
1849 július 5. Bázelba. Onnan Bernbe internálva. $1\frac{3}{4}$ évig tanító Zürichben. *1851 március 31.* Írásbeli kiutasítás Zürichből (*1850 szept. 10. Zürich.* Lupus tiltakozik az ellen, hogy szövetségi tanácsi határozattal, menekültügyek miatt, Luzern kantonba utalták.)
1851 június 4–1853. Megérkezés Londonba. Körülbelül 2 év Londonban.
1861 jan. 12. Porosz amnesztiarendelet[443]. *1862 jan. 4.* Kérvény a porosz kormányhoz. 5 hónapig válasz nélkül hagyták. Újabb kérvény *1862 június 4.*
1862 aug. 1. A schweidnitzi Landrat felszólítja, hogy közölje legutóbbi poroszországi lakhelyét.
1862 szept. 5. A porosz kormány válasza. Az amnesztia a vizsgálat folytatására való.*

A megírás ideje: 1864 május vége – június eleje

* *Lásd 356. old. – Szerk.*

Karl Marx

[Határozati javaslatok az ideiglenes Központi Tanács összetételére vonatkozóan[463]]

I

Anglia bármely részén élő személyek csatlakozhatnak a Szövetséghez, de a Központi Tanácsba nem választható be olyan tag, aki nem tudja látogatni üléseit és részt venni tanácskozásaiban.[464]

II

A Központi Tanácsba nem választható be olyan személy, aki előzőleg nem fizette meg évi járulékát e Szövetség tagjaként.

III

A Központi Tanácsba jelölteket legalább egy héttel a választás előtt kell benevezni, a választást a jelölt távollétében kell megtartani, és a megválasztandó személynek jelölése előtt tagsági jegyet kell kiváltania.

IV

A járulékfizetés január 1-én kezdődik és december 31-én végződik.

V

A titkár írjon a Központi Tanács azon tagjainak, akik nem váltották ki tagsági jegyüket, és tájékoztassa őket, hogy ha nem teszik ezt meg április 25-ig, akkor kilépni szándékozóknak tekintik őket és ennek megfelelően

nevüket törlik a Tanács tagjainak jegyzékéből. Ezt a határozatot a Központi Tanács azért tartja szükségesnek, mert olyan panaszok érkeztek, hogy egy hasonló jellegű régebbi határozatot soha nem közöltek hivatalosan a távollevő tagokkal.

VI

A kontinensen élő levelező tagok ex officio* tagjai a Központi Tanácsnak.

Elhangzott a Központi Tanács 1864 november 8-i, 29-i, illetve 1865 január 24-i, 31-i, április 11-i, 25-i ülésein

A megjelenés helye: „The General Council of the First International 1864–1866", Moszkva 1963.

Eredeti nyelve: angol

* – hivatalból – *Szerk.*

Karl Marx

[Határozati javaslat munkástársaságoknak és egyes személyeknek az Internacionáléhoz való csatlakozása rendjéről[465]]

Az albizottság[466] javasolja a Központi Tanácsnak a következőket:

[1.] A Szövetséget alkotó társaságok számára bocsássanak ki külön formulárékat*; ezek legyenek általános jellegűek, mondják ki, hogy a nevezett társaság csatlakozott a Nemzetközi Szövetséghez;

2. Az egyéni tagsági jegyekre Angliában befizetett minden pénzt el kell küldeni a Központi Tanácsnak, de ha a Szövetség valamely ága valamilyen jogos kiadásba bonyolódott, a Központi Tanács, ha méltányosnak tartja, folyósíthat egy összeget az ilyen adósság kiegyenlítésére;

3. A kontinensen levő testvéreinket el kell látni darabonként 1 shillinges tagsági jegyekkel, s ezt az összeget el kell küldeni a Központi Tanácsnak.

Elhangzott a Központi Tanács 1865 február 7-i ülésén

A megjelenés helye: „The General Council of the First International 1864–1866", Moszkva 1963.

Eredeti nyelve: angol

* *Lásd 499. old. – Szerk.*

Karl Marx

[Feljegyzések a párizsi szekcióban történt konfliktusról[467]]

Február 21. (*Kedd.*) A Központi Tanács határozatát elküldeni Le Lubeznek, elutazik.

Február 22., szerda. Este. Lubez elutazik.

Párizs, február 23. Meghívás Lefort-ral való *találkozóra* Fribourg-nál stb. (lásd *Fribourg levelét. Lefort válasza Schily levelében*, 2. old.)

Február 24.[468] *Este. Fribourg* stb. gyűlése.

Február 25. Reggel. Lefort Lubez-vel együtt meglátogatja Schilyt.

Ekkor Schily elmegy, Lefort-t egyelőre a közelben hagyva, Fribourg-hoz, ott találkoznak különböző barátokkal, a többi között Lefort egy barátjával. Mind határozottan ellenzik Lefort rájuk erőszakolását. Schily ekkor elment érte és nem titkolta előtte, hogy igényét abban a formában, ahogy megfogalmazta, tarthatatlannak tekinti (2. old.). Lefort ez alkalomból becsapva érzi magát (i. h.). Előzékeny lépéseket tettek Lefort irányában (2., 3. old.).

Február 25. (!) *Este. Gyűlés.* Le Lubez nincs jelen; Lefort estélyére ment (3., 4. old.).

Ennek a február 25-i gyűlésnek a leírása (4., 5., 6. old.).

A megírás ideje: 1865 március 4.

A megjelenés helye: „The General Council of the First International 1864–1866", Moszkva 1963.

Eredeti nyelve: angol

Karl Marx

[Feljegyzés Hermann Jung számára a párizsi szekcióbeli konfliktusra vonatkozóan[469]]

Március 4-i albizottsági ülés. Ő* már be akarta terjeszteni határozati javaslatát, amely szerint a párizsi vezetőség összetétele a következő legyen: Fribourg, Vinçard, Limousin, 3 tag, akiket Lefort jelöl ki, *Schily* mint afféle *döntőbíró.*

Március 6-i albizottsági ülés. Megismétli indítványát.

Március 7-i központi tanácsi ülés. Hagyta, hogy Schily kinevezése *szavazás nélkül* megtörténjék, azaz, parlamenti értelemben szólva, *elfogadta* azt.

Miután ez végbement, lázas sietséggel levelet ír Párizsba, még mielőtt a *határozatok* a kezében lennének. Mint elmondta (március 14-én), azt várta, hogy a *párizsi vezetőség tiltakozni* fog Schily ellen. Minthogy az V. határozat értelmében (V. *határozat. Mivel a párizsi vezetőség kifejezte készségét arra,* hogy a Központi Tanács *közvetlen képviseletét elismerje,* a Tanács Schily polgártársat kinevezi képviselőjének a nevezett vezetőségbe) Schilyt csak *ehhez* a vezetőséghez akkreditálták, csak az említett vezetőség tiltakozhatott a kinevezése ellen.

Miután velük kudarcot vallott, Lubez a páholybeli testvéreivel konspirál, hogy Schily kinevezését nyilvánítsák kilépésük okává.[470]

Önmaga hozta magát ebbe a kínos helyzetbe: tiltakozik a párizsi vezetőség ellen Lefort nevében, és tiltakozik Schily ellen a párizsi vezetőség nevében, amely a francia tagozatot *képviseli* stb.

Amikor Fox úr megjegyezte (a Központi Tanács legutóbbi ülésén), hogy Le Lubez megfeledkezése Schily nemzetiségéről március 4-én és 6-án és élénk emlékezése rá március 14-én csak annak tulajdonítható, hogy

* Le Lubez. – *Szerk.*

bosszút akart állni a véleménye szerint Lefort urat ért mellőzés miatt, Le Lubez elfogadta *ezt az egyszerű* magyarázatot.

Le Lubez *aljas inszinuációi*:

1. hogy az V. határozatba a bevezető szavakat azért iktatták be, hogy családrd fondorlattal elérjék a megszavazását. Ezek a szavak tényeken alapulnak, *Schily* úr *nyílt levelén*, amelyet Lubez hozott át és március 7-én Tolain és mások jelenlétében olvasott fel; másodszor *Schily* úrnak az albizottsággal közölt *jelentésén*; végül a *február 24-i* párizsi *gyűlés által elfogadott határozatokon*. Ezeket a szavakat csupán azért iktatták be, hogy még a látszatát is elkerüljék annak, mintha a Központi Tanács diktatúrát gyakorolna;

2. hogy március 7-én elfecsérelték az időt személyi civódásokra, hogy azután sürgessék az utolsó három határozati javaslat elfogadását; rajtaütésszerűen vitték keresztül őket;

3. hogy Schily úr nem *munkás*. Ezt a II. határozat *elvileg* visszautasította. Schilynek csak *bizalmasan* kellett a párizsi vezetőséggel tevékenykednie. Lefort-nak *nyilvánosan*, a világ előtt kellett a Szövetség nevében fellépnie. A két eset *nem hasonló*.

Ami Lefort-t illeti.

Arra kér bennünket, nevezzük ki általános védőnek a francia sajtó területére. Így teszünk, mert feltételezzük, hogy Tolainnel stb. egyetértésben és együttműködve fog tevékenykedni. Miután ezt a kinevezést így elérte, jogcímmé változtatja azt *ellenünk*. Tolain levelére és Lubez Párizsba küldése *előtt hatálytalanítjuk* ezt a kinevezést, ami Lefort úr *nevét* és *nyilvános pozícióját* illeti. (Arra redukáltuk, hogy szabad cikkeket írnia, amelyeket *nem ő maga*, hanem *egy munkás* ír alá – amit megtehetett a mi beleegyezésünk nélkül is.) Hogy ez a helyzet, az kitűnik egy dühös leveléből, amelyet akkor írt Lubez-nek, de beletörődött. A február 24-i párizsi gyűlés csupán azt a hibát követte el, hogy *tiltakozott* egy olyan határozat ellen, amely már nem létezett. És *ennek alapján* Lefort úr, vagy londoni barátai, úgy tesz, mintha elfelejtette volna, hogy már lemondott arról a posztról, amelyre kinevezték. Sőt megfenyeget bennünket, hogy *óva int minden demokratát tőlünk*, megfeledkezve arról, hogy *mi* inthetünk óva *tőle*, ha ez szükséges.

Ő és szócsöve, Lubez azt mondják, hogy nem személyes becsvágy hajtja őt. Csupán politikai garanciát követel. Rendben. Mi kinevezzük *Vinçard-t*, egy olyan embert, aki több garanciát jelent, mint Lefort és Le Lubez együttvéve. Miután kineveztük, *Vinçard* senkivé válik Lefort és Le Lubez szemében. Az egyetlen dolog, amit felhozhatnak Vinçard-nak Tolain és

mások által való indítványozása ellen, amit később mi jóváhagytunk, ez: nem közölték idejében Lefort-ral. Tehát ez a szánalmas etikettkérdés az utolsó ürügyük az ellenkezésre stb.

Veszélyeztetve van a Szövetség nemzetközi jellege és a Tanács felhatalmazása arra, hogy *megbízottakat* nevezzen ki.

E mozgalom osztályjellege. Formalista republikánusok.

---

1. Nincs semmiféle *határozat* Schily ellen; Marx Schily úr kinevezését meg nem történtnek nyilvánítja és kijelenti, hogy csak azért fogadták el, mert *egyhangúlag* megszavazták.

2. Az instrukció, amelyet Le Lubez-nek adtak (a Tanács március 7-i ülésén), hogy közölje a francia vezetőséggel és Lefort-ral, így hangzik: *„Abban az esetben, ha nem sikerül megegyezést elérni,* a Tanács kijelenti, hogy a Lefort-csoportnak, *miután* kiváltotta tagsági jegyeit, szervezeti szabályzatunk értelmében (lásd 7. §) joga van arra, hogy helyi fiókegyletet alakítson."

A Tanács március 14-i ülésén ezt a magáninstrukciót *határozattá* változtatták, mert nem sikerült megegyezést elérni. Ez volt *az egyetlen elfogadott határozat.*

(A másik elfogadott határozat az volt, hogy Lubez szóról szóra közölje mindkét féllel az egész határozatot.)

A megírás ideje: 1865 március 16–18.

A megjelenés helye: „The General Council of the First International 1864–1866", Moszkva 1963.

Eredeti nyelve: angol és francia

[Karl Marx]

Friedrich Engels: A porosz katonai kérdés és a német munkáspárt (Hamburg, Otto Meissner[471])

A legmelegebben ajánlhatjuk olvasóinknak ezt a brosúrát, amely élesen, elfogulatlanul és szakértelemmel tárgyalja a Németországban most legégetőbb kérdéseket. A porosz hadsereg régi szervezete, átszervezésének céljai, a porosz alkotmánykonfliktus keletkezése[472], az ellenzéknek a Haladópárt[473] által való vezetése, a Haladópárt és a munkáspárt között egyidejűleg jelentkező bonyodalmak – mindezt ez az írás röviden, de eredeti és kimerítő módon fejti ki.

Die preussische Militärfrage und die deutsche Arbeiterpartei. Von Friedrich Engels

A megírás ideje: 1865 március közepe

A megjelenés helye: „Londoner Anzeiger", 1865 március 17.

Aláírás nélkül

Karl Marx

[Jegyzetek a „Bér, ár és profit" című beszámolóhoz[474]]

1. A bérráta általános emelkedése, nagyjából véve, a profitráta általános süllyedését idézné elő, nem érintve az áruk értékét.

2. A bérek általános emelkedése csak igen kivételes körülmények között valósulhat meg. Ha elérik ezt, csak igen kivételes körülmények között veszíthetik el. A termelés általános tendenciája, a jelenlegi bázisán, nem az, hogy emelje, hanem hogy csökkentse a béreket. Még ha sikerülne is hosszabb időszakra elérni a bérráta általános emelkedését, ez nem szüntetné meg, hanem csak enyhítené a bérmunkásnak, azaz a nép zömének a rabszolgaságát.

3. A szakszervezetek, amennyiben, még ha időlegesen is, akadályozzák az általános bérráta csökkenő tendenciáját és amennyiben igyekeznek rövidebbé tenni és szabályozni a munkaidőt, más szóval a munkanap tartamát, jó szolgálatot tesznek. Jó szolgálatot tesznek, amennyiben a munkásosztály mint osztály megszervezésének eszközei. Néha kudarcot vallanak, amennyiben erejüket nem értelmesen használják, és általános kudarcot vallanak, amennyiben a tőke és a munka jelenlegi viszonyait maradandóknak fogadják el, ahelyett, hogy eltörlésükért munkálkodnának.

A megírás ideje: 1865 június
A megjelenés helye: „The General Council of the First International 1864–1866", Moszkva 1963.
Eredeti nyelve: angol

Karl Marx

[Határozati javaslat az Internacionálé kongresszusának 1866-ban való egybehívására]

Az állandó bizottság javasolja a Központi Tanácsnak, járuljon hozzá ahhoz, hogy a konferencia[475] elé terjesszék ajánlásként a következőket:

A Központi Tanács hívjon össze 1866-ban általános kongresszust, hacsak előre nem látott körülmények szükségessé nem teszik további elhalasztását.

Elhangzott a Központi Tanács 1865 szeptember 19-i ülésén

A megjelenés helye: „The General Council of the First International 1864–1866", Moszkva 1963.

Eredeti nyelve: angol

Karl Marx

[Határozati javaslat a kongresszusi program megvitatásának sorrendjéről[476]]

Mielőtt a konferencia[475] által javasolt kérdés vitáját megkezdenék, határozzák meg a Szövetségnek az üzenetben és a szervezeti szabályzatban kifejtett általános céljait és fő elveit.

Elhangzott a Központi Tanács 1866 január 23-i ülésén
A megjelenés helye: „The General Council of the First International 1864–1866", Moszkva 1963.
Eredeti nyelve: angol

Karl Marx

[Határozati javaslat az olasz munkástársaságoknak a genfi kongresszuson való képviseletéről[477]]

A titkár és a Központi Tanács valamelyik tagja tegyen meg minden lépést, amit ajánlatosnak tart, hogy olasz társaságok képviselve legyenek a kongresszuson.

Elhangzott a Központi Tanács 1866 július 24-i ülésén

A megjelenés helye: „The General Council of the First International 1864–1866", Moszkva 1963.

Eredeti nyelve: angol

Karl Marx

[Az állandó bizottság javaslatai a genfi kongresszus programjára vonatkozóan]

1. A bizottság a napirendet a francia programban közzétett alakban javasolja, azzal az egyetlen módosítással, hogy az utolsó kérdést egyesíteni kell az elsővel.[478]

---

2. A titkárt utasítani kell, hogy készítsen jelentést a tagok létszámáról és általános számadást a bevételről és kiadásról.

---

3. A bizottság javasolja a kongresszusnak, hogy indítson vizsgálatot a munkásosztály helyzetére vonatkozóan a következő vizsgálati séma szerint[479]:

1) A foglalatosság neve.
2) A foglalkoztatottak kora és neme.
3) A foglalkoztatottak száma.
4) Alkalmazás és bér. *A.* Tanoncok. *B.* Bérek, napi vagy darabbér. Közvetítők útján fizetik-e stb. Heti, évi átlagkereset.
5) Munkaórák. A gyárakban. Munkaórák kisvállalkozóknál és otthonmunka esetén, ha az üzlet ezeken a módokon folyik. Éjjeli munka, nappali munka.
6) Étkezési idő és bánásmód.
7) A hely és a munka állapota: túlzsúfoltság, hiányos szellőzés, napfény hiánya, gázvilágítás használata stb., tisztaság stb.
8) A foglalatosság természete.
9) A munka hatása a fizikai állapotra.
10) Erkölcsi állapot. Nevelés.

11) A szakma helyzete, idényszakma-e vagy többé-kevésbé egyenletesen oszlik el az év folyamán, nagyon hullámzó-e, ki van-e téve külföldi konkurrenciának, főleg hazai vagy külföldi fogyasztásra szánják-e stb.

[4.] A csatlakozó társaságok fizessenek tagonként évi $^1/_2$ penny járulékot, a tagsági jegy vagy könyvecske önköltségi ára külön fizetendő. A titkárnak legyen joga szegény társaságokkal enyhébb feltételekről tárgyalni.

[5.] A bizottság javasolja, hogy a Tanács ajánlja a tagoknak, alapítsanak segítőegyesületeket és szervezzenek ezek között nemzetközi kapcsolatot.

[6.] A helyi bizottságok készítsenek jelentéseket az ipar állapotáról körzetükben és tevékenykedjenek hírszerzőkként a munkások számára.

Elhangzott a Központi Tanács 1866 július 31-i ülésén

A megjelenés helye: „The General Council of the First International 1864–1866", Moszkva 1963.

Eredeti nyelve: angol

Karl Marx

[Határozati javaslatok a Főtanács összetételéről]

I

Marx Odgert javasolja [a Tanács elnökének]: ő, Marx, alkalmatlannak tartja magát, mert szellemi munkás, nem pedig kétkezi munkás.[480]

Marx javasolja, hogy e bizottság[466] összetétele legyen egyelőre csupán ideiglenes. A bizottság álljon a tisztségviselőkből és a már kijelölt titkárokból.

II

1. A Központi Tanács bármely tagja, aki több mint négy ülésről kielégítő indok nélkül távolmarad, törölhető a Tanács jegyzékéből.
2. Ezt a határozatot azonnal közölni kell a Tanács minden tagjával.

III

Egyhangúlag elfogadták, hogy nem neveznek ki állandó elnököt [...i a főtitkárra ruházzák át azokat a funkciókat, amelyeket eddig a pénzügy] titkár töltött be, a pénzügyi titkár tisztségét pedig megszüntetik.[481]

Elhangzott a Központi Tanács 1866 szeptember 25-i, november 6-i és 1867 szeptember 24-i ülésén

A megjelenés helye: „The General Council of the First Internatinal 1866–1868", Moszkva

Eredeti nyelve: angol

Karl Marx

[Határozati javaslatok a lausanne-i kongresszus napirendjére vonatkozóan]

I

A kongresszus első határozati javaslata a következővel foglalkozzék: A gyakorlati eszközök, amelyek révén a Nemzetközi Munkásszövetség betöltheti funkcióját mint a dolgozó osztályok, nők és férfiak közös cselekvési központja a tőke uralma alóli teljes felszabadulásukra irányuló harcukban.

II

Kongresszusi programunkat közzé kell tenni a „Courrier Français"-ben[482]; egyetlen tagozatnak sincs joga külön programot kibocsátani, csakis a Tanács van felhatalmazva a kongresszus programjának kidolgozására; a főtitkárt utasítani kell, hogy küldje el a Tanács programját a „Courrier"-nak, és e határozatról értesítse a párizsi bizottságot.[483]

Elhangzott a Főtanács 1867 július 9-i és 23-i ülésén

A megjelenés helye: „The General Council of the First International 1866–1868", Moszkva

Eredeti nyelve: angol

Karl Marx

[Az Internacionálé álláspontja a porosz védővámok kérdésében[484]]

A Nemzetközi Munkásszövetség kezdeményezésére és segítségével alakult németországi szakszervezetek érveket szolgáltattak a Rajna-tartomány vasipara vezetőinek a porosz kormánnyal szemben a külföldi vas behozatali vámjának leszállítása ellen. Elberfeld és Barmen kereskedelmi kamarája azon a véleményen van, hogy a vas behozatali vámjának leszállítása teljesen tönkreteszi a porosz vasgyárosokat. Az angol tőkések azt állítják, kénytelenek csökkenteni munkásaik bérét, hogy megbirkózhassanak a külföldi tőkésekkel. A német vasgyárosok az angolokkal szembeni védővámok fenntartását követelik, hogy megmeneküljenek a teljes tönkremenéstől; ám a porosz munkások bére kevesebb mint a fele annak, amit a brit munkás kap, a munkaidejük pedig több.

A kormánynak küldött április 14-i jelentésében a kereskedelmi kamara megállapítja: „Ha már leteperték Németország vasiparát, akkor nincs többé orvosság. Akkor sok tőke veszendőbe megy, és munkások ezrei lesznek megfosztva a létfenntartási eszközöktől – a dolog annál is inkább válságos, mert a munkáskérdés egyre komolyabbá válik, és a Nemzetközi Munkásszövetség magatartása egyre aktívabb és fenyegetőbb."

Ez a megállapítás bizonyítja, hogy a Szövetség nem dolgozott hiába. A tőkések hivatalos vizsgálatot követelnek a porosz vasipar jelenlegi helyzetéről. A munkások ragaszkodnak ahhoz, hogy a vizsgálat terjedjen ki az ebben az iparban foglalkoztatott dolgozók helyzetére.

A megírás ideje: 1868 május 5–12.
A megjelenés helye: „The Bee-Hive Newspaper", 1868 május 16. (344.) sz.
Eredeti nyelve: angol
Aláírás nélkül

Karl Marx

[Bevezető szavak az Internacionálé genfi (1866) és brüsszeli (1868) kongresszusának határozataihoz]

Minthogy áz első kongresszuson elfogadott határozatok a Nemzetközi Munkásszövetség elvi programja részének tekinthetők, az e kongresszusról készült beszámolók pedig csupán korlátozott körben forogtak, a Főtanács célszerűnek tartja, hogy újra közzétegye őket a legutóbbi kongresszuson elfogadott határozatok megjelentetésével együtt.

Az első – a genfi – kongresszuson megvizsgált kérdések közül a legfontosabbak a következők.[485]

A megírás ideje: 1868 november 14. és 20. között

A megjelenés helye: „The Bee-Hive Newspaper", 1868 november 21. (371.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Karl Marx

[Megjegyzések a Szocialista Demokrácia Nemzetközi Egyesülése programjához és szabályzatához[486]]

[Az Alliance programja és szabályzata]

A Béke- és Szabadságliga szocialista kisebbsége, miután kivált ebből a ligából a berni kongresszus többségének szavazata következtében, amely hivatalosan minden munkásszövetség alapvető elve – *az osztályok és egyének gazdasági és társadalmi egyenlősége* – ellen nyilatkozott, e kiválás folytán csatlakozott a genfi, a lausanne-i és a brüsszeli *munkáskongresszusokon* kinyilatkoztatott elvekhez. E kisebbség különböző nemzetiségű tagjai közül többen javasolták, hogy szervezzünk egy új szövetséget, a *Szocialista Demokrácia Nemzetközi Egyesülését*, amely teljesen beleolvadt a nagy *Nemzetközi Munkásszövetségbe*; de speciális küldetéséül tűzi ki politikai és filozófiai kérdések tanulmányozását a földön élő minden emberi lény egyetemes és valóságos egyenlőségének e nagyszerű elve alapján.

Minthogy a magunk részéről meg vagyunk győződve egy ilyen vállalkozás hasznosságáról, amely Európa és Amerika őszinte szocialista demokratáinak módot fog adni arra, hogy egymást megértsék és eszméiket meg-

[Marx megjegyzései]

az osztályok egyenlősége!

beleolvadt [fondue] és ellene alapíttatott [fondée]!

Tehát a szocialista demokraták nem értik meg egymást az Internacionálé révén.

szilárdítsák, függetlenül annak az álszocializmusnak minden nyomásától, amelyet a burzsoá demokrácia manapság hasznosnak tart fitogtatni, ezért kötelességünknek véltük, hogy e barátainkkal egyetértésben magunkra vállaljuk ennek az ***új**** szervezetnek a kezdeményezését.

Következésképp a *Szocialista Demokrácia Nemzetközi Egyesülésének* ***központi szekciójává alakultunk*** és most közzétesszük a *programot* és a *szervezeti szabályzatot.*

Micsoda szerénység! Központi szervvé alakultak ezek a derék emberek!

A Szocialista Demokrácia Nemzetközi Egyesülésének programja

1. Az *Alliance* ateistának nyilvánítja magát; arra törekszik, hogy a vallásokat töröljék el, s hogy a hit helyébe a tudomány, az isteni igazságosság helyébe az emberi igazságosság lépjen.

Mintha – hitvallással – ki lehetne nyilvánítani a hit eltörlését!

2. Mindenekelőtt az osztályok és ***mindkét nemű*** egyének politikai, gazdasági és társadalmi egyenlővé tételét akarja, kezdve az ***örökösödési jog eltörlésével*** avégett, hogy a jövőben a javakat mindenki a termelésének megfelelően élvezze és hogy a legutóbbi brüsszeli munkáskongresszuson hozott határozatnak megfelelően a föld, a munkaeszközök, valamint minden más tőke az egész társadalom közös tulajdonává váljon, s csak a dolgozók használhassák őket, azaz a mezőgazdasági és ipari szövetkezetek.

A hermafrodita ember! Olyan ez, mint az ***orosz kommuna***! Ósdi saint-simonista csodaszer!

3. Az Alliance a mindkét nembeli összes gyermekek számára, születésüktől kezdve, egyenlő feltételeket akar elérni fejlődésükhöz, azaz eltartásukhoz, a nevelésükhöz,

* A *félkövér betűkkel szedett szavakat Marx húzta alá. – Szerk.*

oktatásukhoz – a tudományos, ipari és művészeti oktatás minden fokán –, abban a meggyőződésben, hogy ez a kezdetben csupán gazdasági és szociális egyenlőség egyre inkább előidézi majd az egyének nagyobb természetes egyenlőségét, s eltüntet mindennemű mesterséges egyenlőtlenséget, amely egy éppoly hamis, mint igazságtalan társadalmi szervezet történelmi terméke.

Frázis!

4. Az Alliance minden zsarnokság ellensége lévén, nem ismer el más politikai formát, mint a köztársaságit, és föltétlenül elvet minden egyességet a reakcióval, visszautasít minden olyan politikai tevékenységet is, amelynek ***azonnali és közvetlen*** célja nem a munkások ügyének diadala a tőke fölött.

5. Az Alliance felismeri, hogy az összes jelenleg létező politikai és tekintélyuralmi államoknak, amelyek egyre inkább az országukbeli közszolgálatok egyszerű igazgatási funkcióira korlátozódnak, el kell tűnniök a szabad – mezőgazdasági és ipari – szövetkezetek egyetemes uniójában.

!
Ha maguktól ***korlátozódnak***, *nem kell eltűnniök*, hanem spontánul tűnnek el.

6. Mivel a szociális kérdés véglegesen és valóságosan csak a világ dolgozóinak nemzetközi, illetve egyetemes szolidaritása alapján oldható meg, az Alliance visszautasít minden politikát, amely az úgynevezett hazafiságon és a nemzetek rivalitásán alapul.

Rivalitás és rivalitás között van különbség, kedves oroszom*!

7. Az Alliance az összes helyi társulások szabadságon alapuló egyetemes társulására törekszik.

* Bakunyin. – *Szerk.*

Szervezeti szabályzat

1. A Szocialista Demokrácia Nemzetközi Egyesülése a ***Nemzetközi Munkásszövetség*** egyik ***ágazataként*** alakul meg és annak egész általános szabályzatát elfogadja.

A Nemzetközi Szövetség nem enged meg ***„nemzetközi*** ágazatokat".

2. Az *Alliance alapító tagjai* ideiglenesen egy *központi irodát* szerveznek Genfben.

Új központi tanács!

3. Az egyazon országhoz tartozó alapító tagok alkotják országuk *nemzeti irodáját.*

4. A nemzeti irodáknak az a küldetésük, hogy létrehozzák minden helységben a ***Szocialista Demokrácia Nemzetközi Egyesülésének helyi csoportjait, amelyek nemzeti irodáik közvetítésével, az Alliance központi irodájától kérik majd felvételüket*** a *Nemzetközi Munkásszövetségbe.*

Az Internacionálé szervezeti szabályzata nem ismer el ilyen „közvetítő hatóságot".

5. Valamennyi helyi csoport, a *Nemzetközi Munkásszövetség* helyi szekciói által elfogadott szokás szerint, megalakítja a maga irodáját.

6. Az Alliance összes tagjai kötelezik magukat, hogy havi *tíz centime* tagdíjat fizetnek, melynek felét minden nemzeti csoport visszatartja saját szükségleteinek fedezésére, a másik felét pedig befizeti a központi iroda pénztárába annak általános szükségleteire.

Azokban az országokban, ahol ezt az összeget túl magasnak találják, a nemzeti irodák a központi iroda beleegyezésével csökkenthetik a tagdíjat.

Új illetékek, amelyek elnyelik saját tagdíjainkat!

7. Az évi munkáskongresszuson a *Szocialista Demokrácia Nemzetközi Egyesülésének küldöttsége,* mint a *Nemzetközi Munkásszövetség* ágazata, nyilvános üléseit külön helyen tartja majd.

A mi védnökségünk alatt kompromittálni akarnak minket!

A genfi kezdeményező csoport tagjai :

J. Philippe Becker. — M. Bakunyin. — Th. Rémy. – Antoine Lindegger. – Louis Nidegger. – Valérien Mroczkowsky. – Jean Zagorski. – Phil. Zöller. – A. Ardin. – Ch. Perron. – J. Gay. – J. Friess. – Fr. Rochat. – Nicolas Zsukovszkij. – M. Elpigyin. – Zampérini. – E. Becker. – Louis Weiss. – Perret. – Marauda. – Edouard Crosset. – A. Blanchard. – A. Matis. – Ch. Raymond. – Mme Alekszejev**. – Mme Bakunyin. – Mme Suzette Croset. – Mme Rosalie Sanguinède. – Mme Désirée Gay. – Mme Jenny Guinet. – Antoine Dunaud. – J. Maulet. – Guerry. – Jacques Courtois. – John Potot. – André Bel. – Fr. Bofféty – Ch. Guyot. – Ch. Postleb. – Ch. Détraz. – J. Croset. – J. Sanguinède. – C.h Jaclard. – L. Coulin. – Fr. Gay. – Blaise Rossety. – Jos. Marilly. – C. Brechtel. – L. Monachon. – Fr. Mermillod. – Idősebb Donat. – L. J. Cheneval. – J. Bédeau. – L. H. Fornachon. – Pinière. – Ch. Grange. – Jacques Laplace. – S. Pellaton. – W. Rau. – – Gottlob Walter. – Adolphe Haeberling. – Perrié. – Adolphe Catalan. – Marc Héridier. – Louis Allement. – A. Pellegrin-Druart. – Louis de Coppet. – Louis Dupraz. – Guillmeaux. – Joseph Baquet. – Fr. Pisteur. – Ch. Ruchet. – Placide Margarittaz. – Paul Garbani. – Etienne Borret. – J. J. Scopini. – F. Crochet. – Jean Jost. – Léopold Wucher. – G. Filliétaz. – L. Fulliquet. – Ami Gandillon. – V. Alekszejev***. – François Chevallier.

Asinus asinorum*!
és Madame Bakunyin!

Jules Johannard.
Eugène Dupont.°

* – Szamarak szamara! – *Szerk.*
** Bartyenyeva. – *Szerk.*
*** Bartyenyev. – *Szerk.*
° *Johannard és Dupont neve Jung kézírásával. – Szerk.*

Minthogy a *Szocialista Demokrácia Nemzetközi Egyesülésének* alapító tagjai elhatározták, hogy „La Révolution" címmel újságot indítanak, amely ezen új szervezet sajtószervéül szolgál, ezért az *ideiglenes központi iroda* megkezdi e lap kiadását, mihelyt jegyeztek háromszáz részvényt – darabja tíz frank, fizetendő háromhavonként egy-egy negyede 1869 január 1-től. Ennélfogva az *ideiglenes központi iroda* azzal a felhívással fordul az *Alliance* összes *nemzeti irodáihoz*, hogy kezdjék meg országukban a jegyzést. Minthogy a részvényjegyzést önkéntes adománynak tekintjük, amely nem nyújt előfizetői jogot, a nemzeti irodákat egyszersmind kérjük, hogy állítsanak össze előfizetési íveket.

Az újság hetenként egyszer fog megjelenni.

Előfizetési díj:

Egy évre 6 frank
Hat hónapra 3 frank 50.

Az ideiglenes központi iroda nevében:

a titkár,
Jean Zagorski
rue Montbrillant 8.

N. B. A *nemzeti irodákat* kérjük, hogy január 1. előtt juttassák el a *központi irodához* a jegyzés és az előfizetésgyűjtés összegét.

És arcátlanul azt hirdették Svájcban, anélkül, hogy értesítettek volna erről, hogy én cikkekkel közreműködöm majd a ***„Révolution"***-ban!

A megírás ideje: 1868 december 15.
A megjelenés helye: „The General Council of the First International 1868–1870", Moszkva 1966.
Eredeti nyelve: francia

Greek Street 18., az a londoni ház, amelyben az Internacionálé Főtanácsa 1864-től 1866-ig az üléseit tartotta

[Karl Marx]

[Közlemény a Főtanács üléseiről[487]]

A Nemzetközi Munkásszövetség a „Bee-Hive" szerkesztőjének

Tisztelt Uram!

A Szövetség e hó 5-i ülésén ismertettek Németországból érkezett leveleket, amelyek hírül adták kétezer lugaui (Szászország) bányász csatlakozását, valamint két másik, hét-hétezer tagot számláló bányászegyletnek a Nemzetközi Munkásszövetséghez való csatlakozásra irányuló lépéseit.

Berlinben demokratikus munkásklub alakult; tagjai beléptek a Nemzetközi Munkásszövetségbe s állást foglaltak a porosz kormány és Schulze-Delitsch ellen. Németországban azok a szakszervezetek, amelyeket a Nemzetközi Munkásszövetség erőfeszítései hoztak létre az angol trade-unionok mintájára, a genfi, lausanne-i és brüsszeli munkáskongresszusok határozataiban ajánlott néhány tökéletesítés figyelembe vételével, már 110 ezer tagot számlálnak.

A Belgium ügyeivel megbízott titkár* közölte, hogy Belgiumban a Szövetségnek már 60 szekciója van és hetenként ezrével lépnek be új tagok.

A Svájc ügyeivel megbízott titkár** elmondta a több bázeli szalagszövő kizárásáról kapott értesülést. Elhatározták, hogy visszatérnek e kérdésre jövő kedden, amikor a Tanács az összes tényeket ismeri már.

A Franciaország ügyeivel megbízott titkár*** közölte, hogy Rouen, Nord département és néhány más franciaországi département pamutgyárosai megállapodtak a munkabérek csökkentésében, hogy az angol iparosokat saját piacukon verjék meg, olcsóbb áron adva áruikat.

---

* Bernard. – *Szerk.*
** Jung. – *Szerk.*
*** Dupont. – *Szerk.*

Egyhangúlag elfogadták a következő határozatot, amelyet Applegarth polgártárs javasolt és Marx polgártárs támogatott:

A Tanács véleménye szerint Rouen, Nord département és néhány más franciaországi département vállalkozóinak a munkabérek csökkentésére azon közismert céllal tett kísérlete, hogy az angol gyárosokat saját piacukon verjék meg, rászolgál arra, hogy a világ minden országának munkásai és vállalkozói elítéljék. Elismerjük a szabad konkurrenciára való jogot, ha azt törvényes eszközökkel érvényesítik, de teljes mértékben elutasítjuk a kereskedelemnek az amúgy is rendkívül alacsony munkabér csökkentése útján való bővítését.

Határozatot fogadtak el arról, hogy különböző egyesületeknek javasolják, küldjenek képviselőket a Tanács következő, január 19-én kedden este 8 órakor tartandó ülésére, hogy megtárgyalják, milyen módon lehetne a leghatékonyabban meghiúsítani a francia gyárosok megengedhetetlen kísérleteit és a szükséges segítségben részesíteni az érdekelt munkásokat.

Hermann Jung
ideiglenes titkár

1869 január 6.

A megjelenés helye: „The Bee-Hive Newspaper",
1869 január 16. (379.) sz.
Eredeti nyelve: angol

Karl Marx

[A lyoni szekcióban keletkezett konfliktusról[488]]

Polgártársak! A Nemzetközi Munkásszövetség lyoni szekciója az 1869-es bázeli kongresszuson elfogadott azon határozatnál fogva, hogy a Főtanács döntőbíróként járjon el olyan esetekben, amikor nézeteltérések támadnak a Szövetség tagjai között, a Tanácshoz fordult, hogy döntsön egyfelől Albert Richard és másfelől a régi lyoni szekció tagjai, Schettel, Cormier, A. Blanc, Chanoz és Vindry között.

A Főtanács, miután megvizsgálta az e szekció által elküldött okmányokat, kijelenti, hogy a vádaknak nem volt semmi alapjuk és megerősíti az ezen ügyben kinevezett két különbizottságnak – a lausanne-i kongresszuson 1867-ben kinevezett elsőnek és a Genfben 1869-ben kinevezett másodiknak – a döntését, s a szervezeti és az ügyviteli szabályzatnak megfelelően megtartja Albert Richard-t a Nemzetközi Munkásszövetség levelező titkárának tisztségében.

Tekintettel arra is, hogy a régi tagok a radikális polgárokat kérték fel döntésre ebben az ügyben, amelyről csak a Szövetség tagjainak lenne szabad tudniok, s ez ellenkezik a Szövetség szervezeti szabályzatával, szellemével és érdekeivel és az ellenségeinek használ, a Főtanács erélyesen megrója a szekció régi tagjainak magatartását.

A Főtanács, felhasználva a helyzetet, amelybe e civódás hozta, a Szövetség valamennyi tagját emlékezteti arra, hogy előre értesíteniök kell őt minden közleményükről vagy nyilvános akciójukról, mert ez az eljárási mód személyes ellenségeskedés szítására alkalmas, amit mindenkor gondosan kerülni kell, viszályt idéz elő sorainkban és csak ellenfeleinknek lehet előnyös olyan időben, amikor tagjaink minden tevékenységét, minden erejét és energiáját a Nemzetközi Munkásszövetség elveinek mielőbbi győzelmére kell összpontosítani.

Elfogadták a Főtanács 1870 március 8-i ülésén

A megjelenés helye: „The General Council of the First International 1868–1870", Moszkva 1966.

Eredeti nyelve: angol

Karl Marx

A Nemzetközi Fémmunkás-szövetség bizottságának[489]

London, 1870 április 18.

Kedves barátaink!

Körülbelül két héttel ezelőtt az Egyesült Gépmunkások végrehajtó bizottsága végre meghívta a Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsát, küldjön megbízottakat, hogy megbeszéljék a németországi fémmunkásokkal és a párizsi mechanikusokkal való közvetlen kapcsolat kérdését. Most azt kívánják, hogy mielőtt határozatot hoznának Önökre vonatkozóan, kapjanak választ a következő kérdésekre:

1. A munkaórák száma naponta?
2. Hány munkanap van egy héten?
   Előfordul-e vasárnapi munka?
3. A munkabér nagysága?
4. Fizetnek-e túlóráért, és mennyit?
5. A tagok száma?
6. Mennyi Önöknél a heti járulék?
7. A betegsegélyező pénztárak stb. kapcsolatban állnak-e a szakszervezettel?
8. Mely szakmák tartoznak a szakszervezethez?

Testvéri üdvözlettel
Karl Marx

A megjelenés helye: „Tagwacht", 1870. 16. sz.

Friedrich Engels

Robert Reid, a „Daily Telegraph" volt tudósítója[490]

1871 július 1.

Bowert, a „Morning Advertiser"[491] tudósítóját, akit a Peters vendéglőben tartóztattak le, Dallasszal, a „Times" tudósítójával és egy orosz attaséval együtt szabadon bocsátották, de ő újra bement a kávéházba, hogy elhozza a hölgyet (egy angolt), aki vele volt. Ez azonban éppen egy másik úrral kacérkodott, úgyhogy Bower nekirontott annak, bántalmazta, *ezért* vették őrizetbe és zárták be.

Ezek hárman a „Vérité"-ben[492] levelet tettek közzé, amely valótlanul azt állította, 1. hogy a kávéházban Kommün-tagok jártak, vörös és arany vállszalaggal, és kéjnők is voltak a kávéházban, akik felmutatták bárcájukat, és 2. Bowert alaptalanul vették őrizetbe (csupán rendőrbiztosok voltak, vörös vállszalaggal, de aranyrojtok nélkül).

A „Telegraph"-ban Reid beszámolóit gyakran megváltoztatták. Egy igen fontos tudósítását nem közölték.

A „Telegraph" május 17-i vagy 18-i számában a versailles-i tudósító azt állította, hogy Courbet a Louvre-ban kalapáccsal szétzúzott műalkotásokat. Reid 20-án megmutatta ezt az újságszámot Courbet-nak. Courbet a következő levelet írta a „Telegraph" szerkesztőjének:

„Uram!

Nemcsak hogy nem zúztam össze semmiféle műalkotást a Louvre-ban, hanem ellenkezőleg, az én felügyeletem alatt történt, hogy mindazt, amit különféle miniszterek szétszórtak a főváros különböző épületeibe, összegyűjtötték és visszatették helyükre a múzeumban. Hasonlóképpen hasznára volt ez a Luxembourg-palotának. Én óvtam meg és rendeztem el a Thiers úr házából elvitt összes műalkotásokat. Azzal vádolnak, hogy leromboltam a Vendôme-oszlopot, holott okmánnyal igazolt tény, hogy lerombolására a rendeletet április 14-én hozták, engem pedig 20-án, hat nappal később

választottak be a Kommünbe. Nyomatékosan sürgettem a domborművek megóvását és javasoltam, hogy létesítsenek belőlük múzeumot az Invalidusok palotájának udvarán. Tudatában az engem vezérlő indítékok tisztaságának, tudom azt is, milyen nehézségeket vesz át örökül az, aki olyan rendszer helyére lép, mint a császárság.

Üdvözlet és testvériség
G. Courbet

Hôtel de Ville, 1871 május 20."

Ezt a levelet Reid útján elküldte a „Telegraph"-nak, de nem közölték.

Lásd újságok április 10–12-e táján.

Tolain. A „Times" tudósítója érdeklődött, mit mond erről a Főtanács. A „Times" nem közölte a határozatunkat.[493]

Reidet a „Telegraph" szerződtette tudósítások küldésére; kész megesküdni, hogy ezeket a Kommün hátrányára megváltoztatva nyomtatták ki.

Adolphus Smith, a „Daily News" volt tudósítója előadást tart a Kommünről, Charing Cross Theatre, 1871 VII. 1.*

[Reid] jelen volt a Rue de la Paix-i tüntetésnél[494]. A nemzeti gárda puskái a Place Vendôme-on gúlákba voltak állítva, és egy angol, akit megnevezett (Leatham?), s aki a menet első sorában volt, odaugrott a gúlákhoz, hogy az egyiket megkaparintsa.

Jourde az utolsó pillanatig ott volt az égő pénzügyminisztériumban, könyveket és pénzeket mentett. És ő gyújtotta volna fel! Egy szemközt lakó angol, akit Reid meg tud nevezni, látta, amint két bomba becsapódott a tetőn át, felrobbant, majd kevéssel utána füst csapott fel, azután láng, s fokozatosan az egész épület lángba borult.

A megírás ideje: 1871 július 1.
Eredeti nyelve: német és angol

---

* *A kéziratban*: VII. 3. – *Szerk.*

Karl Marx és Friedrich Engels

[Kivonatok a Főtanács jegyzőkönyveiből 1869 - 1871[495]]

1869

(*A bázeli kongresszus óta*)

1869 szeptember 28. Jung közli, hogy levelet kapott Cluseret tábornoktól New Yorkból. A kongresszusnak volt címezve, de későn érkezett.

A bázeli kongresszusról készült jelentés kinyomtatása.

A New York-i tapétanyomó munkások levélben kérik a Tanácsot, használja fel befolyását annak megakadályozására, hogy munkásokat vigyenek oda a most sztrájkoló tapétanyomók legyőzése végett. Intézkedés történt erre (később levelek érkeztek Manchester, Edinburgh stb. trade-unionjainak tanácsaitól, hogy megkapták a Főtanács leveleit).

1869 október 5. Levél Párizsból Varlintől; közli, hogy a kongresszusi küldöttek összejövetelt tartottak és megegyeztek, hogy siettetni fogják társaságaik csatlakozását.

Lathamet és Lambordot egy régebbi ülésen *javasolta* Odger. Elhalasztották.

Hales (*Lucraft* támogatásával): „A Tanács fogjon hozzá a Nemzetközi Munkásszövetség angol szekciójának létrehozásához a kongresszusi határozatokon alapuló platformmal, s neve legyen »*Nemzeti Munkásliga és a Nemzetközi Munkásszövetség Brit Szekciója*«."

Weston bejelenti, hogy október 13-án Bell Innben tanácskozást tartanak, hogy egyesületet hozzanak létre a *földkérdés* és a munkások érdekeit szolgáló más intézkedések propagálására.

1869 október 12. Az Internacionálé angol szekciójának létrehozására vonatkozó javaslatot elfogadják.

1869 október 19.

1869 október 26. Mottersheadet megválasztják.

Elhatározzák, „hogy megszövegeznek egy határozatot, amely követeli az (ír) politikai foglyok szabadon bocsátását és kifejezi a Tanács véleményét".

November 2. Hales: „Múlt *szerdán* (október 24-én) megalakult a *Föld- és Munkaliga*, a Tanács sok tagja bekerült e liga végrehajtó bizottságába, jelenleg nem szükséges tovább menni (az angol szekcióval)."

November 9.

November 16. A Tanács ellen irányuló cikk az „Égalité"-ban.[496] (*Marx megnyitja a vitát az ír kérdésről.*) *Marx határozatokat javasol az ír politikai foglyokról.*

November 23. (Ír vita.)

November 30. (*Az ír foglyokra vonatkozó határozatok elfogadása.*)

December 7.

December 14. Jung az „Égalité"-ból bíráló megjegyzéseket olvas fel a Tanács ír határozatai ellen (*Schweitzer, Liebknecht* stb.[497]) {Havi bulletinok[498]}.

1870

{*Január 1. Bizalmas körlevél az „Égalité"-ról* stb.[499] *Ír kérdés* stb. *Jelentések* stb.}

Január 4. Robert Hume (*Long Island, U. S.*) kinevezése levelezőnek. (3000 tagsági jegy küldése a német bizottságnak (*Braunschweig*)).

A „*Progrès*" (Locle[500]) és az „*Égalité*" (Genf) panaszai a zürichi mozgalom („*Tagwacht*")[501] ellen, hogy *túlságosan politikai.*

Január 11. A genfi bizottság levele közli, hogy a szekció nem helyesli az „*Égalité*" eljárását. {A szerkesztő bizottság lemondott, lemondását elfogadták.}

Január 18.

Január 25. Dupont indítványa: „minden franciaországi társaság, amely a Főtanáccsal levelező titkárt nevez ki, de facto csatlakozottnak tekintendő." (*Elfogadva.*)

Február 1. A svájci központi tanács új szerkesztőséget jelölt ki az „Égalité"-nak.

Serraillier levelet kapott Brüsszelből. A belga főtanács helyesli a Főtanácsnak az „Égalité" támadására adott válaszát.

Február 8. A *Pozitivista Proletárok Társaságának* folyamodványa.[502]

Február 15. Dupont beszámol a lyoni régi és újabb tagozat közötti nézeteltérésről (átadták az albizottságnak[466]).

Február 22. Nápolyban iratok után kutattak az *Internacionálé* összejövete-

leinek helyén, anélkül, hogy a rendőrtiszt házkutatási engedélyt mutatott volna fel. Az elnököt, a titkárt és egy ügyvédet, akik tiltakoztak a házkutatás mint törvénytelen eljárás ellen, letartóztatták.

A „Réveil"[503] közli egy spanyol újság hírét, hogy Ausztria, Olaszország és Franciaország kormánya szigorú intézkedéseket szándékozik hozni az *Internacionálé* ellen.

Március 8. Az albizottság jelentése a *lyoni ügyről* (*Richard* stb.).*

Március 15. A párizsi *Pozitivista Proletárok* levele {Dupont érdeklődött szervezeti szabályaik és ügyviteli szabályaik felől}.

Felveszik őket, de nem mint „szektát", és figyelmeztetik a *saját* programjuk és az Internacionálé programja közötti *ellentmondásra.*

Március 22. Orosz szekció alakul Genfben. Kérik, hogy Marx legyen a képviselőjük.

Március 29.

Április 4., 5., 6. Kongresszus La Chaux-de-Fonds-ban.

Április 5.

Április 12. Jung levelet kap *La Chaux-de-Fonds-ból.* Szakadás a kongresszuson. Annak következtében, hogy a többség a genfi Alliance elismerése mellett szavazott, a genfi és a La Chaux-de-Fonds-i küldöttek kivonultak és külön-külön folytatták a kongresszust. Jung megbízást kapott, hogy írjon mindkét félnek és kérjen részletes adatokat.

Április 19. Ellentmondások vannak (mondja Jung) a két svájci fél állításai között. Az új bizottság mintegy 600 tagot képvisel, a régi 2000-et.

Április 26. (Guillaume levele Jungnak.)

Május 3. Határozat a *Badinguet elleni* állítólagos *összeesküvés* ügyében[504] (népszavazás) {a párizsi és a lyoni szekció sok tagjának letartóztatása}.

Május 10. Határozat a *Londoni Francia Szekció* ellen.[505] (*Május 10.*) – Jung javasolja, hogy a jövőben a hivatalos okmányok alatt legyen ott a Tanács valamennyi tagjának neve, akár jelen voltak az ülésen, akár nem.

Május 17. Határozat:

„Tekintettel arra,

hogy a bázeli kongresszus Párizst jelölte meg a Nemzetközi Munkásszövetség idei kongresszusának színhelyéül;

hogy ha a jelenlegi franciaországi rezsim fennmarad, a kongresszus nem ülhet össze Párizsban;

hogy a kongresszusi előkészületek mindazonáltal szükségessé teszik az azonnali határozathozatalt;

---

* *Lásd 393. old. – Szerk.*

hogy a szervezeti szabályzat 3. cikke értelmében a Főtanács, szükség esetén, köteles megváltoztatni az összeülésnek a kongresszus által kijelölt helyét;

hogy a Német Szociáldemokrata Munkáspárt Központi Bizottsága felhívta a Főtanácsot, hogy helyezze át az idei kongresszust Németországba;

a Főtanács május 17-i ülésén egyhangúlag elhatározta, hogy a Nemzetközi Munkásszövetség idei kongresszusát, amely szeptember 5-én nyílik meg, Mainzba hívja össze."

De Paepe, egy Serraillier-hez intézett levélben, a Tanács véleményét kérdezte a svájci ügyekről.

Jung levelet kapott Perret-től (Genf), aki azt kívánta, hogy a Tanács döntsön a svájci kérdésben.

Május 24. (Viszály a „Bee-Hive"-ra vonatkozó határozat[506] miatt.)

Május 31. Párizsiak a kongresszus Mainzba való áthelyezése ellen. Cluseret-kérdés.[507] – Jung bemutatja Osborne Wardot. – Jung bemutatja *Duvalt* mint a sztrájkoló párizsi vasöntők küldöttét. A Tanács küldöttséget jelöl ki (Jungot és Halest), hogy bemutassák őt a trade-unionoknak. – Meghatalmazást szavaznak meg Hume-nak New Yorkban.

Június 7.

Június 14. Újabb munkáskizárás Genfben (építőipar).

Június 21. Üzenet a szakmai szövetségeknek stb. a genfi ügyről.[508]

Június 28. A roueni regionális kongresszust betiltják.

Genfből levélben kérik a Tanácsot, hogy minél előbb hozzon határozatot. (*Vita erről az ügyről*).

(Az *Alliance-ról* lásd Weston nyilatkozatát.) (*Elfogadták* azt a *javaslatot*, hogy a genfi bizottság megmarad a régi funkciójában; az új bizottság valamilyen helyi nevet választhat.[509])

Marx javasolja, hogy a Főtanácsot Londonból helyezzék át Brüsszelbe (ezt a következő kongresszuson kell javasolni) (és hogy ezt a javaslatot, hogy vegyék fontolóra a Tanács áthelyezését, közöljék valamennyi szekcióval). *Elfogadják*. Hales jelzi, hogy indítványozni fogja a kérdés újramegfontolását.

Július 5. A párizsiak Aulois államügyész hazug állításainak megcáfolását kívánják, de nem küldtek a Tanácsnak semmiféle okmányt stb. Dupont panaszkodik, hogy nem kap választ.

Július 12. Francia szekció. Lemaître. – A pozitivista tagozat elküldte járulékát. – Az Egyesült Gépmunkások pénzt szavaztak meg a párizsi vasöntőknek. – A (Marx által kifejtett) javaslat a következő volt: „Írni kell a szekcióknak, kérve, fontolják meg, célszerű-e a Tanácsot áthelyezni

Londonból. Ha az áthelyezés mellett vannak, a Tanács Brüsszelt javasolja stb."[510] *A mainzi kongresszus programja.*

Július 19. A genfi bizottság köszönetet mond a Tanács határozatáért. Jung ír La Chaux-de-Fonds-ba a politikától való, általuk hirdetett tartózkodás ellen. – A párizsi szekció háborúellenes üzenete. – Marxot megbízzák, hogy fogalmazzon meg egy *háborúellenes üzenetet.*

Július 26. Bebel és Liebknecht a német hadihitelekről (*Északnémet Reichstag. Berlin.*). – (Írásos nyilatkozatukban (hogy miért tartózkodnak a szavazástól) az Internacionálé tagjainak vallják magukat.[511]) Felolvassák az első, július 23-i üzenetet a háborúról.*

Augusztus 2. Serraillier felolvas egy Belgiumból érkezett levelet: a Tanács maradjon Londonban; de bejelenti, hogy a belga kongresszusi küldöttek meg fogják kérdezni, miért avatkozott be a Tanács a svájci ügybe. Marx közli, hogy a háború elleni tiltakozást adtak ki Barmenban, Münchenben, Boroszlóban stb. – Jung a svájci ügyről. Cikk a „Solidarité"-ban.[512] Guillaume pártja nem küldött szabályszerű választ. A párizsiak ennek az ügynek a gyors rendezését kérik. Átadták az albizottságnak. Marx javasolja a szekciók megkérdezését, beleegyeznek-e a kongresszus elhalasztásába. Elfogadják.

Augusztus 9. Jung levelet kap Nápolyból arról, hogy Caporusso elárulta őket.

Augusztus 16. A háborúról szóló üzenetet háromezer példányban kinyomtatják. Levél Svájcból és Németországból (Központi Bizottság): a Tanács maradjon Londonban, és fel van hatalmazva, hogy elhalassza a kongresszust bármely időpontra és helyre.

Augusztus 23. Az üzenet 15 ezer német és 15 ezer francia példányának kinyomtatását rendelik meg Genfben. A belga tanács levele visszavonja a svájci ügyre vonatkozó megjegyzéseit (lásd augusztus 2.) és beleegyezik a kongresszus elhalasztásába. A genfi francia-svájci tanács szintén a kongresszus elhalasztása és a Tanács Londonban maradása mellett.

A kongresszus elhalasztására vonatkozó határozatot elfogadják.

Augusztus 30. Francia szekció alakul New Yorkban. Osborne Ward jelen van és felszólal.

Szeptember 6. Marx levelet vált a Német Szociáldemokrata Párt vezetőivel[513], akik kijelentik, teljesíteni fogják kötelességüket. Határozat a háborúra vonatkozó *második* üzenetről.

---

* *Innen Engels kézírása. – Szerk.*

Szeptember 9. Az üzenetet elfogadják.

Szeptember 13. Serraillier elutazik Párizsba.

Szeptember 20. A braunschweigiak letartóztatása. Kiutasítás Mainzból. Annexió elleni tiltakozások Berlinben, Münchenben, Augsburgban, Nürnbergben stb. Öttagú küldöttség, hogy együttműködjék az Arundel Hall-i bizottsággal a Francia Köztársaság mellett és az annexió ellen tüntető gyűlés megszervezésében.

Szeptember 27. Közlik, hogy megállapodtak (az egyesült bizottság) egy Gladstone-hoz menesztendő küldöttségben, amely követeli a Francia Köztársaság elismerését.

Október 4.

Október 11. Gyűlések Berlinben és Münchenben a porosz háborús politika ellen. Levél Bakunyin szeptember 28-i lyoni viselkedéséről. A pénzügyi bizottság jelentése.

Október 18. A Trade-Unionok Birminghami Tanácsa csatlakozik. Tiltakozás az ellen, hogy az Internacionálé belga lapjai nem közölték a háborúról szóló második üzenetet. Pénzügyi titkár kinevezése.

Október 25. A belga „Internationale" végre közli a háborúról szóló második üzenet elejét. – Heinemann gyűlése, a Munkás Művelődési Egylet tiltakozása. Határozat, hogy *belső szervezeti kérdések megvitatásánál* csak a Tanács tagjai lehetnek jelen.

November 1. Levelek Pattersontól (New Jersey) és New York-ból arról, hogy az ottani franciák és németek közös üzenetet adtak ki a háború ellen. Levél Aubrey-tól (Rouen) az ott még mindig hatalmon levő bonapartistákról és cselekedeteikről.

November 8. A titkár jelen van a Be Nem Avatkozás Elleni Bizottság[514] gyűlésén.

November 15. Tömeggyűlés New Yorkban a fenyegető háborúval kapcsolatban.

November 22. Levél Brestből, hogy a helyi bizottságnak mind a 12 tagját letartóztatták október 2. és 10. között, és október 27-én elítélték őket az állam biztonsága elleni összeesküvés címén, kettő 2 évet kapott, egy 1 évet (pusztán egy védelmi gyűlés rendezése miatt). – A közzétett Bonaparte-iratokból kitűnik, hogy a népszavazás előestéjén szándékosan szervezték meg az Internacionálé üldözését.

November 29. A Trade-Unionok Manchesteri Tanácsa *erkölcsi támogatását* ígéri. Dupont-t kinevezik Lancashire képviselőjének.*

* *Innen Marx kézírása. – Szerk.*

A genfi francia-svájci föderális bizottság 1869–1870 folyamán elutasította [a genfi Alliance-szekció] belépését a Nemzetközi Munkásszövetség francia-svájci föderációjába, a Főtanács által elismert szekcióba.

December 6. Marx javasolja, hogy a titkár készítsen jegyzéket a tagoknak az utóbbi 3 hónap alatti jelenlétéről.

December 13. A titkár felolvassa a tagok jegyzékét és hogy hány alkalommal voltak távol szeptember óta. Ezt be kell vezetni a jegyzőkönyvbe és a jövőben a távollevő tagokat fel kell tüntetni, akárcsak a jelenlevőket.

December 20. A New York-i központi bizottság megalakításának bejelentése. (*Lásd a jelenléti ívet* (a decemberi utolsó ülés után) (*1870 szeptemberétől decemberéig és 1871 januárjától március végéig*).)

1871

Január 3.

Január 17. A Trade-Unionok Birminghami Tanácsa csatlakozik. A „Fellows"-t[515] meg kell kérdezni, milyen álláspontot foglal el a Nemzetközi Munkásszövetséggel szemben. (A fickók az annexió mellett vannak.) Marx helyteleníti Odgernak a St. James Hallban elhangzott szavalását (*Favre* és Tsai) (a *második üzenetünk* ellen)[516].

Január 24. Megalakul az egyesült államokbeli központi bizottság New Yorkban.

Január 31. Svájcból (Genf, francia-svájci föderáció) írják: leveleket kaptak Spanyolországból, hogy lépjenek szoros érintkezésbe, de mielőtt ezt tennék, tudni szeretnék, hogy a spanyol szekció kapcsolatban áll-e a Tanáccsal; ha nem, akkor nem szándékoznak érintkezni velük.

Engelst kinevezik Spanyolország ügyeivel megbízott titkárnak.

Engels határozati javaslata a háborúról (francia–német) (és az angol kormány magatartásáról)*.

Február 7. Vita a francia–német háborúról. Az angol kormány magatartása.

Február 14. (*E vita folytatása.*)

Február 21. A Földreform-Egyesület[517] engedményeket tesz a munkáspártnak a *föld nacionalizálása* tekintetében (*Mill*). Harris véleménye szerint ez a Föld- és Munkaliga felbomlasztására irányuló lépés.

---

* *Lásd 508–509. old. – Szerk.*

Február 28. Vita a *Földreform-Egyesületről.* (Határozat arról, hogy megvitassák programjukat.)

Serraillier polgártárs jelentése. (*A párizsi föderális tanács az ostrom idején.*)

Március 7. (*Vita a New York-i központi bizottságról.*) (*Marx az 1856-os párizsi deklarációról*[518].)

Március 14. Robin (hívják egybe Londonba az összes szekciók küldötteinek konferenciáját). (*Elvetik.*) (*Vita az 1856-os deklarációról.*) (*Ír kérdés.*)

Március 21. Marx kijelenti: Amikor a háború kitört, leveleket küldtünk a kontinensen levő valamennyi szekciónak, hogy a kongresszust nem lehet megtartani Mainzban vagy Párizsban; valamennyi szekció azt válaszolta, hogy a Tanácsra bízza a kongresszus időpontjának és helyének megválasztását. *Robin* azt mondja, hogy ezt a levelet Párizsban soha nem kapták meg. *Nyilatkozatot kell küldeni az angol lapoknak a párizsi föderális tanácsnak* tulajdonított (a németek kizárásáról szóló) hamis határozat ellen.[519]

(*A március 18-i forradalom.*)

Szekció London keleti részén.

Március 28. Serraillier-t Párizsba küldték. 5 £-et szavaztak meg a felesége számára.

Német barátaink ellen csak azért folyik eljárás, mert az Internacionálé tagjai (minden egyéb vád elesett).

Központi republikánus gyűlés a Wellington Music Hallban (egy republikánus klub létesítése végett). Wade indítványozta a „szociális és demokrata" szavak hozzátételét (26 szavazat volt mellette, 50 ellene). *Határozatok szekciók alapítására a londoni East Enden.*

Április 4. Szekció San Franciscóban. Szekció Bethnal Greenben.

Április 11. (*Az antwerpeni stb. szivarkészítő munkások kizárása.*) (*A Tanács intézkedése.*[520])

Április 18. (Először kerül a Tanács elé Tolain ügye.)

Április 25. Tolain kizárásának megerősítése.[521]

Május 2. Applegarth és Odger (Eccarius indítványozza, hogy a szabályt, mely szerint az üzenetekhez csatolják a Tanács minden tagjának nevét, reájuk vonatkozóan függesszék fel. Mottershead ellenzi ezt. Megállapodnak, hogy Jung beszéljen erről Applegarth-tel, Eccarius pedig Odgerrel.)

Május 9. Eccarius lemond a főtitkári tisztről. (Applegarth a Tanácsra bízza, hogy csatolja-e nevét. Odger előbb látni akarja az üzenetet.)

Levél *Uj-Zélandból.*

Május 16. Halest megválasztják főtitkárnak.

Május 23. Az angolok gyűlést fognak egybehívni, hogy arra ösztökéljék

az angol kormányt, ne lépjen fel a francia menekültek ellen. Ez megtörtént és különböző gyűlések zajlottak le ebben a kérdésben.

Május 30. Marx felolvassa a *„Polgárháborúról"* írott üzenetet. (*Elfogadták.*)

Június 6. A Kommün. Az angol sajtó. Mazzini. (A *Nemzetközi Demokrata Szövetség*[522] próbálkozásai, hogy előtérbe tolakodjon.) (*Cadiot* polgártárs megjelenik a színen.)

Június 13. (*Június 12.* Favre köriratára a választ elküldik a *„Times"-nak.*[523]) *Az üzenet a polgárháborúról megjelenik.* (Baudry polgártárs felbukkan.)

Június 20. Odger és Lucraft kilép. (Botrányos ülés.) (*Holyoake*-botrány.[524]) Nyilatkozatok a hamisított párizsi (*Internacionálé*-) kiáltványok ellen.[525]

Június 27. Megalakul a szombatonként ülésező menekültügyi bizottság. Nyilatkozatok Odgerről, Lucraftról, Holyoake-ról stb. Marx levele a „Daily News"-ban az üzenetről.[526]

Az *első kiadás* elfogyott.

Július 4. McDonnell megválasztása.

Cafiero levele. Robert Reidet az üzenettel elküldik vidékre, hogy *előadásokat tartson a Kommünről. Wolff őrnagy* (*Tibaldi* stb.[527]), *Marx és a „Pall Mall".*[528]

Július 11. Assi–Bigot ügy (*Lumley*, ügyvéd, jelen van)[529]. *Üzenet Washburne-ről.*[530]

Rutson (Bruce) kéri az Internacionálé közzétett okmányait.

Július 18. Richard-ügy (nem fogadják el a Tanács tagjául). *Elliott* (elutasítják).

Hermant megválasztják Belgium ügyeivel megbízott titkárnak. *A menekültügyi pénzalap kérdése.*

Július 25. New Orleans-i szekció. (Lapjuk *„La Commune"*[531].) A pápa és Mazzini az *Internacionálé* ellen.[532]

Robin előterjeszti a svájci ügyet. A konferencia elé utalják.

Kitűzik a zárt konferenciát (*szeptember 17-re*).[533]

Augusztus 1. Malines érseke, Katolikus Munkások Nemzetközi Szövetsége[534]. Washingtoni szekció.

Rochat javaslata, alakuljon egy bizottság (az emigránsok segítségével és közülük) a Kommün történetének vizsgálatára. (Cohn.[535])

Augusztus 8. A newcastle-i és londoni gépmunkások küldöttsége a newcastle-i munkáskizárásról. A Főtanács küldöttséget meneszt Belgiumba stb. Figyelmeztetés az Internacionálé valamennyi szekciójához, hogy ne vihessenek be munkásokat *Newcastle-upon-Tyne-ba.*

Applegarth levele.[536] A jövőben vendégek nem lehetnek jelen az üléseken.

Augusztus 15. Szekció alakult Liverpoolban és a leicestershire-i Loughboroughban.

A konferencia szorítkozzék szervezeti és politikai kérdésekre.

Augusztus 22. (A kommünárok Kanadába telepítésének terve.)

Augusztus 29. Az Emigránsok Egyesületének küldöttsége. Veszekedés.[537]

Szeptember 5. Marx, Engels, Hales, Jung lemondanak a menekültügyi bizottságban való tagságukról.

Javaslatok a konferenciára vonatkozóan.

A megírás ideje: valószínűleg 1871 szeptember

Eredeti nyelve: angol

Karl Marx

[Felszólalások az albizottság 1871 szeptember 9-i ülésén. Engels jegyzőkönyvi feljegyzése]

Az albizottság ülése szeptember 9-én, 8 órakor

Elnököl *Longuet*.

Marx indítványa szerint a Főtanácsnak semmi dolga azzal a kérdéssel, hogy *Landeck* az Internacionáléhoz tartozik-e még vagy nem; ennek eldöntését a Londonban levő francia internacionalistákra kell bízni. Az Internacionálé tagjai elleni párizsi perben Landeck megalázkodott és megígérte, hogy a jövőben nem lesz köze az Internacionáléhoz; de ilyen kérdéseket nem dönthet el a Tanács.

Mottershead támogatja az indítványt.

Egyhangúlag elfogadják.

A konferencia. Marx: A konferencia nem szekciók, hanem *országok* küldötteiből tevődik össze, akik azért jönnek, hogy a Tanáccsal *együtt* értekezzenek rendkívüli körülmények között, s ennélfogva nagyon különbözik egy kongresszustól és egészen más a felhatalmazása. Erről nem szabad megfeledkezni. Az első kérdésnek

1. a *pénzügyi* kérdésnek kell lennie; a járulékok nem folynak be úgy, ahogy kellene. A konferenciának nincs felhatalmazása a szervezeti szabályzat megváltoztatására, de kényszeríthet annak betartására. Ezért 1. sz. javaslat: a szekcióknak fizetniök kell, mielőtt elismerik őket.

Jung támogatja a javaslatot. Egyhangúlag elfogadják.

Marx: 2. (Az olyan országok, ahol az Internacionálé be van tiltva, javasoljanak saját terveket, és meg kell engedni, hogy más néven működjenek, de *nem titkosan*.)

Eccarius támogatja. Egyhangúlag elfogadják.

Marx: 3. Bízzák meg a Főtanács néhány tagját, hogy készítsék el a konferencia elé terjesztendő jelentést az utóbbi két évről.

Elfogadják mint magától értetődőt.

Jung javasolja, *Eccarius* támogatja, hogy Marx készítse el a jelentést.

Marx: 4. Szerezzenek érvényt a bázeli kongresszus azon határozatának, hogy a központi tanácsokat *föderális tanácsoknak* kell nevezni stb. stb.

Serraillier támogatja. Egyhangúlag elfogadják.

Marx: 5. A különböző kormányoknak adandó választ később kell megszövegezni.

Engels támogatja. Egyhangúlag elfogadják.

Marx: 6. A szabályszerű szervezettel rendelkező országokból küldjenek rendszeres jelentéseket a helyi és kerületi járulékfizetésről.

Ezt a javaslatot maga Marx visszavonja.

Marx: 7. A Főtanács minden küldöttjének legyen joga arra, hogy a kerületi tanácsok és helyi szekcióik ülésein jelen legyen és hozzászóljon.

Serraillier támogatja. Egyhangúlag elfogadják.

Marx: 8. A Főtanács jelentesse meg a szervezeti szabályzat új kiadását és hiteles francia és német változatát, egymás mellé nyomatva; és minden más országnak is legyen meg a fordítása, amelyet a közzététel előtt a Főtanács jóváhagy.

Jung támogatja. Egyhangúlag elfogadják.

Mottershead: Kérjék fel a konferenciát, bízza meg a Főtanácsot, hogy léptesse életbe a szervezeti szabályzat V. cikkelyének a munkásosztály általános statisztikájára vonatkozó részét, valamint a genfi kongresszus ugyanerre a tárgyra vonatkozó határozatát. Ennek keresztülviteléhez határozatot kell hozni arról, hogy azok a szakszervezetek stb., amelyek a kért információ megadását megtagadják, sztrájk esetén nem kapnak támogatást a Főtanácstól.

McDonnell támogatja. Egyhangúlag elfogadják.

Marx: Az albizottság találkozzék hétfő este 8 órakor Marxéknál.

Elfogadják.

A megjelenés helye: „The General Council of the First International 1870–1871", Moszkva [1967].

Eredeti nyelve: angol

Karl Marx és Friedrich Engels

[Felszólalások az albizottság 1871 szeptember 11-i ülésén. Engels jegyzőkönyvi feljegyzése]

Az albizottság ülése 1871 szeptember 11-én, hétfőn a Maitland Park 1-ben

Elnököl *Serraillier*. Titkárnak *Engelst* jelölik ki.

Engels javasolja, *Hales* támogatja, hogy hagyják jóvá Truelove úr 25 £ 11 sh. 6 d. összegű számláját, későbbre tartva fenn a röplapok és az ötezer példány árának kérdését.[538] Egyhangúlag elfogadják.

Engels javasolja, *Eccarius* támogatja: Fizessenek Truelove úrnak a conto 10 £-et, és a többinek a megfizetését halasszák akkorra, amikor majd elszámol az eladott példányokkal. Egyhangúlag elfogadják.

Marx javasolja, *Longuet* támogatja: Kérjék meg a Főtanácsot, hogy a konferencia megnyitásakor minden félreértés elkerülése végett jelentse ki, hogy ez a konferencia nem egyéb, mint különböző országok küldötteinek találkozója, amelyet azért hívtak egybe, hogy a Főtanáccsal együtt tárgyaljon és döntsön a rendkívüli körülmények miatt szükségessé vált szervezeti intézkedésekről.

Hales javasolja, *Longuet* támogatja: A Főtanács ajánlja egy angol föderális tanács megalakítását. Visszavonják azzal, hogy holnap a Főtanács elé terjesztik.

Marx javasolja, *Jung* támogatja: Ajánlani kell munkásnő-szekciók alakítását.

A megjelenés helye: „The General Council of the First International 1870–1871", Moszkva [1967].
Eredeti nyelve: angol

Friedrich Engels

[Az Internacionálé sikerei Olaszországban és Spanyolországban[539]]

Az Olaszországból érkező hírek igen biztatóak, a Szövetség térhódítása ebben az országban igazán bámulatos. Három hónappal ezelőtt Mazzini azt állította, hogy csak egyetlen olyan város akad Olaszországban, ahol az Internacionálénak nagyszámú híve van. Most az ország egész területén teljesen megvetette a lábát. A sajtóban képviseli egy, ha ugyan nem két római napilap, egy milánói napilap, egy hetente kétszer megjelenő újság Torinóban, hetilapok Ravennában, Lodiban, Paviában, Girgentiben és Cataniában, ezenkívül kisebb helységekben kiadott számos más lap. Ezeket a lapokat szakadatlanul üldözi a kormány, az egyiknek, a torinói „Proletario Italiano"-nak[540] egymás után hat számát foglalta le a rendőrség, s mindegyik lefoglalt szám miatt legalább egy pert indítottak ellene; mégis ezek a lapok tántoríthatatlanul folytatják harcukat a papok, a tőkések és Mazzini ellen, aki azért támadja az Internacionálét, mert az nem vallásos. A kormány feloszlatta az Internacionálé két szekcióját, Firenzében és Nápolyban, de az eredmény csak az volt, hogy azonnal új szekciók alakultak szerte az országban. Girgentiben az új szekció éppen most tette közzé a maga szervezeti szabályzatát, előtte a Főtanács által közzétett szabályzat fordítását, Ravennában hat republikánus és munkásegyesület szerveződött Internacionálé-szekciókká, közös tanáccsal.

Garibaldi levelei, amelyekben kijelenti, hogy csatlakozik a Szövetséghez, s amelyeket mindenütt kinyomtattak és kommentáltak[541], nyilvánvalóan igen sok ingadozót segítettek abban, hogy az Internacionálé mellett döntsenek. Mazzini tekintélye Olaszország munkásai körében teljesen megtört.

Spanyolországban a Szövetség haladása ugyanolyan gyors volt, mint Olaszországban. A spanyol szakszervezetek, amelyeket csaknem kizárólag az Internacionálé hozott létre, szervezetének lényeges részét alkotják. Minden helység szakszervezeteinek van egy helyi szakszervezeti tanácsa, amely közvetlenül a madridi spanyol föderális tanáccsal levelezik az Inter-

nacionáléra vonatkozó általános ügyekben; emellett minden egyes szakma országosan egy központi bizottság irányítása alatt áll, amely a spanyol föderális tanáccsal levelezik minden a szakmáját érintő kérdésben.

Ezt a szervezetet, amelyet végleg az 1871 szeptember 10-től 18-ig megtartott valenciai konferencia jelölt ki, most egész Spanyolországban érvényesítik. Alig akad Spanyolországban egyetlen nagyobb város, amelynek nincs helyi „szakszervezeti tanácsa", s igen sok kis város is ugyanezen elv szerint szervezkedett. Mindenfelé új szekciók alakulnak, s százával jönnek egyéni csatlakozók. A republikánus párt, amely csak nemrégiben még mint „jezsuiták" pártját támadta az Internacionálét, most fájdalmasan érzi erőnket. Már a Párizsi Kommün felkelése két táborra osztotta a republikánus pártot. A burzsoá rész Versailles mellé állt, viszont a fiatalabbak és a republikánus munkások a Kommünt támogatták. Ez az utóbbi csoport természetszerűen egyre közelebb került az Internacionáléhoz, és hamarosan belép soraiba, nagyszámú és értékes új elem csatlakozásával erősítve ezt. Az e csoporthoz tartozó republikánus lapok kezdik propagálni a föld nacionalizálását és más szocialista elveket; ide sorolható a leoni „La Asociación", a madridi „El Comunero", a malagai „La Justicia", a ferroli „El Trabăjo"[542] és mások. A Madridban október 15-én tartott nagy republikánus gyűlésen lelkesen megtapsolták azt a javaslatot, hogy működjenek együtt az Internacionáléval.

A megírás ideje: 1871 október 18. és 20. között

A megjelenés helye: „The Eastern Post", 1871 október 21. (160.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

Karl Marx

[Feljegyzések a Kommün-menekültek helyzetéről]

460 (külföldit) tartóztattak le a Kommün bukásakor. 5 hónapig voltak a pontonokon. Az eljárást beszüntették.

New Havenben tették partra őket; a hajón nem kaptak enni. Úgy engedték el őket, hogy ruházatuk alig volt, pénzük semmi; azt mondták nekik, ki-ki forduljon a konzuljához, így segítsen magán.

A New Havenből Londonba vezető utat részben gyalog tették meg.

A megírás ideje: 1871 november eleje

Eredeti nyelve: francia

Friedrich Engels

[Garibaldi nyilatkozata és annak az olasz munkásosztályra tett hatása[543]]

Az olaszországi hírek különösen érdekesek; leveleket kaptunk több olasz városból, köztük Torinóból, Milánóból, Ravennából és Girgentiből. Ezek minden tekintetben megerősítették azt, hogy a Szövetség óriási léptekkel halad előre Olaszországban. A munkásosztály, legalábbis a városokban, gyorsan elpártolt Mazzinitól, akinek az Internacionálé elleni támadásai semmi hatást nem tettek a tömegekre.[544] De egy jó hatásuk volt Mazzini támadásainak: arra indították Garibaldit, hogy ne csak teljesen Szövetségünk mellett nyilatkozzék, de, éppen ebben a kérdésben, nyíltan szakítson is Mazzinival. Egy hosszú levélben Petroni úrhoz – szárd jogász, akit azóta a most Rómában ülésező Olasz Munkáskongresszus[545] elnökévé választottak – Garibaldi felháborodását fejezi ki afölött, hogy a mazzinisták úgy merészeltek beszélni róla, mint vén bolondról, aki mindig azt tette, amire a körülötte levők, csatlósai és hízelgői rábeszélték. Kik voltak ezek a csatlósok, kérdezi. Törzskarának azok az emberei, akik vele jöttek 1848-ban Dél-Amerikából, azok, akiket Rómában talált, vagy 1859-es és 1860-as törzskarának a tagjai, vagy azok, akik nemrég a poroszok ellen küzdöttek vele együtt. Ha így van, akkor állítja, hogy ezek olyan emberek, akiknek neve örökké élni fog a hálás Olaszország emlékezetében. De próbáljanak e csatlósok és hízelgők nyomába lépni. „Ismétlem, Ön még az eredetiség érdemére sem tarthat számot, amikor újra előszedi, hogy az én csatlósaim és hízelgőim mindig az orránál fogva vezették ezt az ősz hajú nizzai csecsemőt. És mialatt Ön – Petroni – 18 évig senyvedett az inkvizíció börtöneiben, éppen szektájának tagjait (a mazzinistákat) vádolták a royalisták azzal, hogy az én csatlósaim és követőim. Olvassa el az egész dinasztikus szemetet, különösen az 1860 óta közölteket, s azt fogja látni benne, hogy Garibaldi jó lenne egy s másra, ha, balszerencséjére, nem Mazzini irányítaná és nem vennék körül mazzinisták. Mindez hazugság, kérdezze meg azokat, akik közelebbről és behatóbban ismernek, hogy láttak-e nálam makacsabb em-

bert, amikor a fejembe vettem valamit, amit helyesnek ismertem fel. Kérdezze meg magát Mazzinit, könnyen rábeszélhetőnek talált-e engem, amikor megpróbált megnyerni valamelyik megvalósíthatatlan szándékának. Kérdezze meg Mazzinit, nem az volt-e véleménykülönbségünk eredete, hogy 1848-ban azt mondtam neki, rosszul tette, hogy Milánó ifjúságát mindenféle ürügyekkel visszatartotta a városban, miközben hadseregünk a Mincionál harcolt az ellenséggel. És Mazzini olyan ember, aki soha nem bocsátja meg, ha valaki kétségbe vonja a tévedhetetlenségét." Garibaldi ezután elmondja, hogy 1860-ban Mazzini minden tőle telhetőt megtett, hogy meghiúsítsa és sikertelenségre kárhoztassa a tábornok szicíliai expedícióját, amely Itália egyesítésével végződött; hogy amikor Mazzini értesült Garibaldi sikeréről, azon erősködött, hogy Garibaldi kiáltsa ki a köztársaságot Itáliában, ami az adott körülmények között képtelenség és teljes őrültség lett volna, s végül azt veti szemére „a nagy számkivetettnek, akiről mindenki tudja, hogy Olaszországban van", hogy aljasul pocskondiázza Párizs elesetteit, az egyedülieket, akik a zsarnokság, a hazugság, a gyávaság és lealjasodás e korszakában, még haldokolva is, magasra emelték a jogok és az igazság szent zászlaját. Így folytatja: „Ön átkot mond Párizsra, mert Párizs lerombolta a Vendôme-oszlopot és Thiers házát. Látta-e valaha, amint egy egész falut pusztítanak el a lángok, amiért menedéket nyújtott egy önkéntesnek vagy franctireurnek? S ez nemcsak Franciaországban fordult elő, hanem Lombardiában, Venetóban is. Ami a Párizsban petróleummal felgyújtott palotákat illeti, kérdezze meg a papokat, akik, mivel közelről ismerik a pokol tüzét, amelyről prédikálnak, jól meg tudják ítélni, mi a különbség a petróleumtűz és azon tüzek között, amelyeket az osztrákok gyújtottak, hogy felperzseljék a lombardiai és venetói falvakat, amikor e tartományok még azok igája alatt voltak, akik agyonlőtték Ugo Bassit, Ciceruacchiót és két fiát, s olaszok ezreit, mert elkövették azt a szentségtörést, hogy szabad Rómát és szabad Itáliát követeltek.

Amikor a napfény eloszlatja majd a Párizst elborító sötétséget, remélem, hogy Ön, barátom, türelmesebb lesz egy olyan nép kétségbeejtő helyzete előidézte cselekedetek iránt, amelyet, kétségtelenül, rosszul vezettek, amint ez általában történik az olyan nemzetekkel, amelyek hagyják, hogy elcsábítsa őket a *doktrinérek* frazeológiája, de amelyek lényegében hősiesen harcoltak jogaikért. Párizs becsmérlői mondhatnak, amit akarnak, sohasem sikerülhet bebizonyítaniok, hogy néhány semmirekellő és külföldi – ahogy rólunk beszéltek Rómában 1849-ben – állt ellen három hónapig egy nagy hadseregnek, amelyet, mondhatni, Poroszország legerősebb hadseregei támogattak.

És az Internacionálé? Mi szükség van arra, hogy támadjon egy szövetséget, amelyet szinte nem is ismer? Nem annak a kisugárzása-e ez a szövetség, hogy a társadalom világszerte abnormális állapotban van? Az olyan társadalom, amelyben a többségnek robotolnia kell a puszta létfenntartásáért és amelyben a kisebbség hazugsággal és erőszakkal elsajátítja a többség termékének nagyobb részét, anélkül, hogy orcája verejtékével keresné meg azt, nem kell-e az ilyen társadalomnak felkeltenie a szenvedő tömegek elégedetlenségét és bosszúját?

Kívánom, hogy az Internacionálé ne járjon úgy, mint Párizs népe, azaz ne hagyja magát rászedni doktrínák kiagyalóitól, ami túlzásokba kergetné és végül is nevetségessé tenné; hanem alaposan tanulmányozza azoknak az embereknek a jellemét, akik az erkölcsi és anyagi javulás útjára akarják vezetni, mielőtt megbízik bennük."

Egy percre visszatér Mazzinira. „Mazzini meg én mindketten öregek vagyunk; de nem lehet szó kibékülésről közöttünk. Tévedhetetlen emberek meghalnak, de nem hajlanak meg. Kibékülni Mazzinival? Ennek csak egy lehetséges útja van – engedelmeskedni neki, erre pedig nem érzem magam képesnek."

S végül az öreg katona a múltjára hivatkozva bizonyítja, hogy mindig igaz internacionalista volt, hogy a szabadságért harcolt mindig és mindenütt, először Dél-Amerikában, azután felajánlotta szolgálatait a pápának* (igen, még a pápának is, amikor az liberálisnak adta ki magát), azután Viktor Emánuel alatt, végül Franciaországban, Trochu és Jules Favre alatt – s így fejezi be: „Én és Itália ifjúsága, készek vagyunk szolgálni Itáliát, még önökkel, mazzinistákkal vállvetve is, ha erre szükség lesz."

Garibaldinak ez a levele megkoronázza az előtte írott számosat, amelyekben nyíltan kifejezte az Internacionálé iránti rokonszenvét, de tartózkodott attól, hogy nyíltan beszéljen Mazziniről; ez a levél óriási hatást keltett Olaszországban, és sok újoncot toboroz majd zászlónk köré.

Közölték azt is, hogy a római munkáskongresszusról szóló teljes jelentést a Tanács következő ülése elé fogják terjeszteni.

A megírás ideje: 1871 november 8. és 10. között
A megjelenés helye: „The Eastern Post",
1871 november 11. (163.) sz.
Eredeti nyelve: angol

* IX. Pius. – *Szerk.*

Friedrich Engels

[A római munkáskongresszus – Bebel beszéde a Reichstagban[546]]

Olaszországból megint számos hír érkezett. Ezekből kitűnt, hogy a római úgynevezett Munkáskongresszus[545] csupán Mazzini cselfogása volt, hogy megtévessze a közvéleményt az Internacionálénak Olaszországban tett óriási előrehaladása felől. Az elmúlt nyáron sok nagy olasz városban a jól szervezett mazzinista párt helyi vezetői először és teljesen váratlanul ébredtek tudatára annak a ténynek, hogy elvesztették a munkásosztály felett eddig élvezett abszolút befolyásukat. Az olasz munkások egészséges ösztönükkel felismerték, hogy a párizsi munkások, a Kommün idején, bár Európa uralkodó osztályai egyhangúlag átkozzák őket, valójában az egész proletariátus ügyének harcosai voltak, s amikor Mazzini arra utasította híveit, hogy csatlakozzanak a párizsi nép elleni általános burzsoá szitkozódáshoz, ezzel maga rombolta le az alapját az olasz munkások feletti, addig jóformán kétségbe sem vont befolyásának. Az olasz városok munkásai ekkor kezdték felismerni, hogy vannak a Mazzini-féle köztársaságon túlmenő osztályérdekeik; hogy ezek az érdekek a civilizált világ minden munkása számára azonosak, és hogy létezik egy nagy szervezet e közös érdekek védelmére – az Internacionálé. Sőt mi több, egy ideje megunták Mazzini vallási prédikációit, amelyek semmiképpen nem helyénvalóak Európa papoktól leginkább elnyomott országában, megunták, hogy örökösen arra figyelmezteti őket, életük nagy célja kötelességeik teljesítése, jogaikról pedig sohasem beszél. Mazzini úgy gondolta, legjobb ezt az ellenmozgalmat csírájában elfojtani. Az utóbbi húsz évben voltaképpen ő irányította a munkások kölcsönös segélyegyleteit, az Oddfellows, a Foresters és a Druids[547] itáliai megfelelőit, olyan szervezeteket, amelyekben a politikát hivatalosan megtiltották és a szokásos szakszervezetek legelemibb céljait is szigorúan kizárták. E társaságok elnökei, titkárai és bizottsági tagjai általában mazzinisták voltak, és segítségükkel meg lehetett szervezni némi demonstrációt a hanyatló mazzinizmus mellett. Nos, 1864-ig e társaságok évente kong-

resszust tartottak; a legutóbbit Nápolyban rendezték az említett évben; ekkor elfogadtak egy testvériesülési okmányt, amely egyfajta alkotmányt foglal magában, a közös ügyeket intéző központi bizottsággal stb. De azóta nem hívtak egybe kongresszust. Most a liguriai társaságok segítségével Mazzini egybehívott egy újabb kongresszust, amely november 1-én Rómában ült össze. E kongresszus összetételét igen jól mutatja az, ami a római munkásegyletben történt. Ott a bizottság történetesen antimazzinista volt, és mivel a liguriaiak meghívása politikai kérdések megtárgyalására szólította fel a kongresszust, ez a bizottság elutasította küldöttek menesztését, arra hivatkozva, hogy a politikai vita ellenkezik az általános szervezeti szabályzattal. Valóban, ahogy maguk a mazzinista újságok is megerősítik, ott, ahol a munkásegyletek bizottságai nem mazzinistákból álltak, nem jelöltek küldötteket; ebből eléggé világos, hogy a megjelent küldötteket a különböző társaságoknak nem a tagjai, hanem a bizottságai választották meg. Ilyen körülmények között az olasz internacionalisták zöme tiltakozott az ellen, hogy ez a kongresszus az olasz munkások többsége képviselőjének tüntethesse fel magát. Csak kevesen jelentek meg közülük a kongresszus ülésein, azért, hogy figyelemmel kísérhessék azok lefolyását.

A kongresszus november 1-én nyílt meg. Mazzinit és Garibaldit díszelnökké választották, egy héttel azután, hogy megjelent Garibaldi Petronihoz írt levele, amelyben végleg szakított Mazzinival! Azután újra megvitatták a nápolyi kongresszuson elfogadott testvériesülési okmányt. Ebből az alkalomból az egyik küldött azt a módosítási indítványt tette, egészítsék ki az okmányt egy nyilatkozattal, hogy a kongresszus határozottan kitart Giuseppe Mazzini elvei mellett. Hosszú volt a vita, de végül felülkerekedett a régi mazzinista szervezet. Harmincnégyen szavaztak igennel, tizenkilencen nemmel, hatan tartózkodtak, tíz küldött nem volt jelen. Tizenöt főnyi többséggel a leadott szavazatok számát tekintve, de a kongresszus küldötteinek összlétszámát tekintve egyfőnyi kisebbséggel, az itáliai oddfellow-k és druidák egy évre elkötelezték magukat mindannak, amit Mazzini mondhat vagy tehet. Mondanunk sem kell, hogy az Internacionálé-szekciók három küldötte, tiltakozását bejelentve, azonnal kivonult. Hozzátehetjük, hogy már a kongresszus első előkészítő ülésén bizalmas megállapodás jött létre arról, hogy sem az Internacionálé kérdését, sem bárminemű vallási kérdést nem fognak megvitatni. A házszabályokat csak Mazzini javára lehet felfüggeszteni!

A kongresszus többi szavazásai csak a mazzinisták számára voltak érdekesek. Kísérletek voltak, hogy újjáélesszék Mazzini halódó befolyását, teljesen meddő kísérletek, szemben a hatalmas Internacionálé-mozgalommal,

amely az olasz munkásosztályban most uralkodik. A római radikális olasz sajtó, különösen a „La Capitale" és az „Il Tribuno"[548] heves szemrehányásokat tesz a kongresszusnak, amiért fenntartás nélkül bizalmat szavazott Mazzininak. Az utóbbi lap ezt írja: „Ez a szavazás ítélet volt a Mazzini és Garibaldi között történtekben, ítélet a főpap teológiai nézetei és a munkások jogainak nyílt igenlése között." Ezzel azt akarták mondani Garibaldinak: nincs igazad, amikor megtagadod Mazzini elveit, amelyek az olasz munkásosztály elvei, azt akarták mondani a legyőzött kommünároknak, hogy a versailles-i royalista földbirtokosoknak igazuk volt, amikor lelőtték őket; azt akarták mondani az Internacionálénak, hogy a különböző kormányok jogosan cselekednek, amikor igyekeznek megsemmisíteni, és hogy Itália gátat emel a kiváltságra és a monopóliumra zúduló áradatok ellen. Jó lett volna, ha a kongresszusra egybegyűlt olasz munkások gondosan megvitatnak és jól megvizsgálnak minden javaslatot, ám ehelyett kifogásokat emeltek, még mielőtt maguk a kérdések felmerültek volna. Az ait philosophus*, a mester szava mint szentírás csupán annak a pártnak árt, amely ilyen eszközökhöz kénytelen folyamodni, hogy megszabaduljon egy olyan propagandától, amelyet másképpen nem tud legyőzni.

Ugyanebben a lapban figyelemre méltó cikk jelent meg az olasz mezőgazdasági munkásokról és kisparasztokról, amely követeli, hogy a most megműveletlen vagy mocsárnak meghagyott óriási birtokokat, ha tulajdonosaik záros határidőn belül nem termősítik és művelik meg őket, nyilvánítsák a munkásosztály tulajdonának.

A német parlamentben barátunk, Bebel kétszer szólalt fel.[549] Első beszédében a növekvő katonai kiadásokat támadta.

„Erre az egész hatalmas hadseregre – mondta –, főleg belföldön, a munkások ellen van szükség. De önök, burzsoá urak, gyáraik és műhelyeik gyors növelésével maguk idézték elő a munkásosztály létszámának olyan gyors növekedését, hogy soha nem lesznek képesek hadseregüket ugyanilyen arányban növelni." Második beszédében, arról a liberális indítványról, hogy minden német államot kötelezni kell képviseleti intézményekre, Bebel kijelentette, hogy a nagy és kis német államok összes alkotmányai annyit sem érnek, mint a papír, amelyre írták őket; a porosz végrehajtó hatalom az uralkodó, és azt teszi egész Németországban, amit csak akar, s ő azt kívánja, hogy valamennyi kis államot, amelyeket tévesen a szabadság utolsó menedékeinek tartanak, nyelje el Poroszország, hogy a nép szemtől szembe kerüljön igazi ellenségével, a porosz kormánnyal. Amikor kijelentette, hogy ez

* – a bölcs mondta – *Szerk.*

alól az átfogó elítélés alól nem tekinti kivételnek a német birodalom alkotmányát sem, a Ház, az elnök indítványára, beszéde közepén megvonta tőle a szót.

Így értelmezik a vita szabadságát a német parlament arisztokratái, bürokratái, tőkései és jogászai. A közöttük levő egyetlen munkás olyan veszélyes ellenfele az összes többi képviselőnek, hogy erőszakkal kellett elhallgattatniok.

A megírás ideje: 1871 november 14. előtt
A megjelenés helye: „The Eastern Post",
1871 november 19. (164.) sz.
Eredeti nyelve: angol

Karl Marx

Nyilatkozat[550]

Én, Karl Marx, lakhelyem Maitland Park Road 1, Haverstock Hill, Middlesex grófság, a Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának Németország ügyeivel megbízott titkára, ünnepélyesen és őszintén kijelentem a következőket:

1. A Német Szociáldemokrata Munkáspárt, amelynek bizottsága 1870 szeptember elején még Braunschweigben székelt[551], soha nem kérte, hogy felvegyék a Nemzetközi Munkásszövetségbe annak részeként vagy szekciójaként.

2. Ennélfogva ilyen felvétel soha nem történt meg.

3. Az említett Német Szociáldemokrata Munkáspárt sok tagját kívánságukra egyénileg felvették a Nemzetközi Munkásszövetség tagjaivá.

4. Ezt a nyilatkozatot Wilhelm Bracke kérésére teszem, aki braunschweigi kereskedő és személy szerint tagja a Nemzetközi Munkásszövetségnek.

Ezt az ünnepélyes nyilatkozatot úgy teszem, hogy tiszta lelkiismerettel hiszek igaz voltában, s megfelelően az őfelsége néhai IV. Vilmos uralkodásának ötödik és hatodik évében tartott parlamenti ülésszakon készült és elfogadott „Törvény a mostani parlamenti ülésszak »Törvény a különféle állami hivatalokban vett és tett eskük és állítások hatékonyabb eltörléséről és nyilatkozatokkal való helyettesítéséről, valamint az önkéntes és bíróságon kívüli eskük és eskü alatt tett nyilatkozatok teljesebb megszüntetéséről és a szükségtelen eskük eltörlésére teendő más rendelkezésekről« című törvénye hatálytalanításáról" rendelkezéseinek.

Aláíratott és kihirdettetett Mansion House-ban, a londoni Cityben 1871 november 17-én.

Karl Marx

Előttem: Sills John Gibbons, Lord Mayor

A megjelenés helye: „Der Prozess gegen den Ausschuss der Sozialdemokratischen Arbeiterpartei", Braunschweig 1871.

Eredeti nyelve: angol

Friedrich Engels

[A dán internacionalisták álláspontja az agrárkérdésben[552]]

Dániából beszámoló érkezett, amely főleg a mezőgazdasági munkások helyzetével és a köztük folyó agitációval foglalkozik. Dániában csak két hivatalos politikai párt van: a „Doktrinérek", akik a tőkésosztályt képviselik, és a „Parasztok barátai", ahogy magukat nevezik – ezek a földbirtokosokat képviselik, beleértve a nemességet és a nagy parasztbirtokosokat. Igényt tartanak a mezőgazdasági munkások képviseletére is, de természetesen soha semmit nem tettek értük. A nemesség Dániában viszonylag gyenge, úgyhogy a „Parasztok barátai" párt zömét a nagy parasztgazdák alkotják. Eddig ők vezették a kisbérlőket és a mezőgazdasági munkásokat, mert bár ennek az utóbbi osztálynak néhány képviselőjét beválasztották a parlamentbe, a nagy parasztgazdák befolyása alatt álltak, és azok merő eszközökül használták őket.

Az Internacionálé célul tűzi ki, hogy megszabadítsa a kisparasztokat és a mezőgazdasági munkásokat a munkájukon gazdagodóknak való alávetettségüktől, és igyekszik egy független pártba tömöríteni őket, amely különbözik az úgynevezett „Parasztok barátai"-tól, de szoros szövetségben áll a városi munkásokkal. A mezőgazdasági dolgozóknak ez az új pártja a bázeli kongresszuson megteremtett alapból, a *föld államosításából* indul ki. „Egyre inkább elismert igazság az", írja koppenhágai lapunk, a „Socialisten", „hogy a föld a nép közös tulajdona, hogy a népnek közösen kell megművelnie, élveznie termékét, a többletét (járadékot) pedig közös célokra át kell adnia az államnak." De mivel Dániában a föld főleg a parasztgazdák népes osztályának tulajdonában van, akik egyenként 50–100 acre jó földet birtokolnak, egy ilyen nagy létszámú testület azonnali kisajátítása lehetetlen volna. Ezért olyan tervet javasol, amely sok előnyt nyújt mind a gazdáknak, mind a mezőgazdasági munkásoknak, mégpedig azt, hogy alakítsanak mezőgazdasági szövetkezeti társulásokat parasztgazdákból és földmunkásokból a most egyénileg művelt föld közös megművelésére. A kis- és középgazdaságokat

ilyen módon 500 acre-es és még nagyobb gazdaságok váltanák fel, s ez lehetővé tenné mezőgazdasági eszközök, gőzgépek és más korszerű tökéletesítések bevezetését, amelyek nem használhatók fel előnyösen addig, amíg a földművelés kis méretekben folyik. A szükséges tőkét az állam előlegezné arra a biztosítékra, amelyet az egy-egy társulás birtokában levő föld nyújt. Ezek a javaslatok szükségképpen igen elemi jellegűek, de úgy látszik, jól megfelelnek a földművelő lakosság értelmi képességeinek, az állandó utalás pedig arra, hogy *a mozgalom végső célja a föld államosítása*, hathatósan segíti majd annak a politikai alárendeltségnek a megszüntetését, amelyben a nagybirtokosok – a papok, a falusi iskolamesterek és a kormányhivatalnokok segítségével – eddig tartották a mezőgazdasági munkásokat.

A megírás ideje: 1871 december 5. előtt

A megjelenés helye: „The Eastern Post", 1871 december 9. (167.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Karl Marx

Az amerikai szakadás[553]

*1872 május**

1871 október 15-én Woodhull (bankárfeleség, szabadszerelem-hirdető és általában széltoló) és *Claflin* (a húga, hasonszőrű) lapjában[554] megjelent *„A 12. szekció kiáltványa"* (ezt a szekciót *Woodhull* alapította, s csaknem kizárólag burzsoá széltolókból és kifáradt jenki reformszédelgőkből áll; a 9. szekciót Claflin kisasszony alapította).

„A 12. szekció kiáltványa" (az Egyesült Államok *angolul beszélő polgáraihoz*) (kelt 1871 augusztus 30-án, W. West, a 12. szekció titkára aláírásával).

Kivonatok ebből a kiáltványból:

„Az Internacionálé végcélja egyszerűen a férfi- és a nőmunkás felszabadítása a politikai hatalom meghódítása révén." „Magában foglalja: először is mindkét nem *politikai egyenlőségét* és *társadalmi szabadságát*." „A *politikai egyenlőség* mindenkinek a személyes részvételét jelenti azoknak a törvényeknek az előkészítésében, meghozatalában és végrehajtásában, amelyek szerint mindenkit kormányoznak." *„A társadalmi szabadság teljes biztosítást* jelent a tisztán személyes természetű ügyekbe, tehát például a vallási meggyőződésbe, *a nemi viszonyba, a ruhaviseletbe* stb. való illetéktelen beavatkozással szemben."

„Magában foglalja, másodszor, egy *egyetemes kormányzat létrehozását*... *E program* természetesen... a *nyelvi különbözőségek* megszüntetését is *magában foglalja*."

A „12. sz. szekció" felszólít „angolul beszélő szekciók" alakítására az Egyesült Államokban e program alapján.

Hogy ez az egész szervezet *pozícióhajhászásra* és *választási célokra* szolgál [, mutatja a következő]:

---

* *A cím Engels kézírásában külön lapon. Az idézetekben a kiemelések Marxtól származnak. – Szerk.*

„Lehetőleg *minden elektorválasztó kerületben* legyen egy szekció, *a politikai tevékenység megkönnyítésére.*"

„Végül legyen *minden városban* a fennálló városi tanácsnak megfelelő *városi bizottság vagy tanács;* minden államban az állam törvényhozó szerveinek megfelelő állami bizottság vagy tanács, nemzeti méretekben pedig az Egyesült Államok nemzeti kongresszusának megfelelő nemzeti bizottság vagy tanács."

„Az Internacionálé munkája nem kevesebbet foglal magában, mint *a fennálló formákon belül egy más kormányzati forma* kialakítását, amelynek rendeltetése, hogy a régiek helyére lépjen."

Ez a kiáltvány – és ennek alapján mindenféle polgári szédelgők, szabadszerelem-hivők, spiritiszták, szellemidéző shakerek[555] stb. szekcióinak megalakulása – idézte elő a szakadást, amelynek során a régi tanács 1. sz. (német) szekciója követelte, hogy zárják ki a 12. szekciót és ne engedélyezzenek olyan szekciókat, amelyek nem állnak legalább kétharmad részben munkásokból.

Először öt disszidens *1871 november 19-én* külön tanácsot alakított, amely jenkikből, franciákból és németekből állt.

A „*Woodhull stb.*" *folyóirat 1871 november 18-i számában* a *12. szekció* (West mint titkár) tiltakozik az 1. szekció ellen és a többi között kijelenti:

„Az az egyszerű igazság, hogy mindenkinek – minden fajnak, mindkét nemnek és *minden rendnek* – egyaránt biztosítandó politikai egyenlőség és társadalmi szabadság szükségszerű előfeltétele az Internacionálé által követelt radikálisabb reformoknak."

„*A polgárjogi egyenlőségnek a nőkre való kiterjesztése* az egész világon **meg** *kell hogy* **előzzön** *minden általános változtatást* a tőke és munka között fennálló viszonyban." „A 12. szekciónak fel kell szólalnia az egész tiltakozást" (az 1. szekcióét) „átható azon hamis feltevés ellen is, mintha a Nemzetközi Munkásszövetség *a munkásosztály szervezete* volna..."

Már korábban a „*Woodhull stb.*" folyóirat 1871 október 21-i számában a 12. szekció kijelenti:

„*minden szekciónak független joga van a kongresszusi határozatokat,* az említett Főtanács *szervezeti szabályzatát és rendelkezéseit*" (!) „*szabadon értelmezni* és ezt *kifejezésre juttatni, mivel minden egyes szekció maga felelős a saját cselekedeteiért*".

„*Woodhull stb.*" *folyóirat, 1871 november 25. A 12. szekció tiltakozása* „*Az 1. szekció üzenete*" ellen (ez az az üzenet, amelyet te olasz stb. lapokban közöltettél).

„Nem igaz, hogy a világ munkásainak »kölcsönös megértése vagy meg-

egyezése« önmagában, egyedül, alkotja a Szövetséget... Az az állítás, hogy a munkásosztály felszabadítását magának a munkásosztálynak kell kivívnia, nem tagadható, *de ez csupán annyiban igaz, amennyiben annak a ténynek a megállapítása, hogy a munkásosztály nem szabadítható fel a saját akarata ellenére.*"

1871 december 3. Formálisan megalakul az új Észak-Amerikai Föderális Tanács (jenkik, németek, franciák).

December 4. A régi tanács (Ward Hotel 10.) megbélyegzi a szédelgőket az Egyesült Államokban levő összes Internacionálé-szekcióhoz intézett körlevélben. Ebben többek között ez olvasható:

„A bizottságban" (a régi központi bizottságban), „melynek minden reformszédelgés elhárítójának kellene lennie, a többség végül is a már majdnem feledésbe merült reformátorokból és népboldogítókból állott... Így történt, hogy olyanok, akik a szabadszerelem evangéliumát prédikálták, a legnagyobb testvériségben együtt ültek azokkal, akik az egész világot *egy* közös nyelvvel akarták boldoggá tenni – mezőgazdasági szövetkezetalapítók, *spiritisták*, ateisták és deisták – mindegyik a maga vesszőparipáját próbálta meglovagolni. Különösen a 12. szekció (Woodhull)... Az első lépés, amelyet itt meg kell tenni a mozgalom elősegítésére, ez: megszervezni és egyúttal ösztönözni a tőkés és a munkás érdekellentétében gyökerező forradalmi elemet...

Az 1., 4., 5., 7., 8., 11., 16., 21., 23., 24., 25. és más szekciók küldöttei, miután látták, hogy hiábavaló minden fáradozásuk e garázdálkodás megfékezésére, a régi központi bizottság meghatározatlan időre való elnapolása után határozatot hoztak (1871 december 3.), hogy újat alakítanak, *amely igazi munkásokból áll*, és amelyből ki kell rekeszteni mindazokat, akik csak a kérdés összezavarására voltak képesek." (*„New Yorker Demokrat", 1871 december 9.*)

Westet megválasztották az új tanács küldöttének.

Meg kell jegyeznem, hogy az új tanács igen gyorsan feltöltötte magát küldöttekkel, többnyire olyan új szekciókból, amelyeket a 9. szekció (Claflin) és a 12. szekció (Woodhull) alapított, gyülevész elemekből, amellett többnyire olyan gyöngék voltak, hogy alig volt elegendő tagjuk a szükséges tisztségek betöltésére.

Eközben a Woodhull-folyóirat (West és mások) szemérmetlenül hazudott, azt állítva, hogy biztos a Főtanács támogatásában.

Mindkét tanács a Főtanácshoz fellebbezett. Különböző szekciók, pl. a 10. sz. francia szekció (New York) és valamennyi ír szekció a Főtanács döntéséig mindkét tanácsból visszahívta küldötteit. A Woodhull-folyóirat

hazugságairól tanúskodik a *december 2-i számban* megjelent, *„A 12. szekció támogatást kapott. – A Főtanács döntése"* című cikke. (Ez a Főtanács 1871 november 5-i határozata volt, amely, ellenkezőleg, a Központi Tanács fennmaradása mellett foglalt állást, szemben a 12. szekció igényével, hogy *mint jenkik* ők kerüljenek a helyére.)

A Főtanács 1872 március 5-i és 12-i határozatai.

Az Internacionálé sorsa az Egyesült Államokban ezektől függött. (Mellékesen említsük meg azt a csaló kultuszt, amelyet a Woodhull-folyóirat addig űzött velem.)

Amikor a határozatok New Yorkba érkeztek, az ellentanács emberei régi politikájukat követték. Azelőtt az eredeti szakadást New York leghírhedtebb burzsoá lapjaiban tárgyalták. Most a Főtanács ellen tették ugyanezt (a franciák és a németek, a szocializmus és a szocializmus közötti harcnak tüntették fel az ügyet) az összes munkásellenes lapok örömujjongása közepette.

Igen jellemzőek a *Woodhull-folyóirat 1872 május 4-i számának* széljegyzetei a Főtanács határozataihoz.

Még korábban: Woodhull-folyóirat, 1871 december 16.:

„Nem volt más új tagsági követelmény, mint hogy egy szekciónak kétharmada, illetve valamilyen része *bérrabszolgákból* álljon, *mintha szabadnak lenni bűn volna."* (Tudniillik az ellentanács összetételénél.)

Woodhull-folyóirat, 1872 május 4.:

„A Főtanács e dekrétumának szerzői nem átallják javasolni, hogy a jövőben semmilyen *amerikai* szekciót ne fogadjanak be, amelyik nem áll legalább kétharmadában bérrabszolgákból. *Netán politikailag* is rabszolgáknak *kell* lenniök? Az egyik ugyanaz, mint a másik... A *»látszatreformereknek, polgári kuruzslóknak és politikai kufárkodóknak«* a Nemzetközi Munkásszövetségbe való behatolásától éppen a *polgárok azon osztálya* részéről kell tartani, amelynek nincs más megélhetési forrása, *mint a bérrabszolgaságból származó kereset."*

Közben, ahogy közeledtek az elnökválasztások, kibújt a szög a zsákból – tudniillik, hogy az *Internacionálénak* szolgálnia kell *Madame Woodhull* megválasztását!

Apropos. Már korábban, a *„Woodhull stb." folyóirat 1872 március 2-i számában* egy *W. West által aláírt* cikkben ezt olvashattuk:

„A 12. szekció kiáltványának kibocsátása az Egyesült Államok angolul beszélő polgáraihoz, tavaly augusztusban, *új éra kezdete volt az Internacionálé történetében, és kivívta, hogy a Főtanács elismerje mindkét nem politikai egyenlőségét és társadalmi szabadságát,* valamint az *előttünk álló* munka lényegében *politikai* jellegét."

„Woodhull stb." folyóirat, 1872 március 2. „A küszöbönálló egyesült nagygyűlés" című cikkben ez olvasható:

„Az ország különböző reformátor elemeinek képviselői most azt a javaslatot tárgyalják, hogy májusban, az évforduló hetében ebben a városban egy nagy közös gyűlést tartsanak... Tényleg, ha ez a májusi gyűlés bölcsen jár el, ki tudja, hogy az *elhalt Demokrata Párt maradványai* nem kerülnek-e napvilágra és nem vesznek-e részt a javasolt gyűlésen... *Minden radikálisnak*, az Egyesült Államok bármely részén, azonnal lépéseket kell tennie, hogy képviseltesse magát, mihelyt a felhívást közzéteszik."

{Apropos. A Woodhull-folyóirat, a dátumát nem találom, azzal vigasztalja a *spiritiszta szekciókat*, hogy a Főtanácsra rá se hederítsenek.}

„Woodhull stb." folyóirat, 1872 április 6.:

„Napról napra bizonyosabbá válik, hogy a különböző reformok képviselőinek május 9-re és 10-re egybehívott gyűlése ... a nép spontán megmozdulása lesz."

A *Női Választójogért Küzdő Nemzeti Szövetség* felszólítása:

„Ez a gyűlés ... *fontolóra veszi* majd *az Egyesült Államok elnöki és alelnöki tisztségére való jelöléseket.*"

Továbbá ezzel a címmel:

„1872 májusában meg kell alakítani az Egyesült Államokban a Nép Pártját az emberi jogok biztosítására és megvédésére."

A felhívás aláíróinak élén: *Victoria C. Woodhull*, azután *Theodore H. Banks, R. W. Hume* (az *ellentanács* tagjai, Banks az alapítója). Ebben a felhívásban megmondják: a gyűlés fontolóra vesz „az Egyesült Államok elnöki és alelnöki tisztségére való jelöléseket". Külön meghívják a „munka-, földbirtok-, béke- és mértékletességi reformereket, az *Internacionálé* és a *női választójog híveit* – beleértve valamennyi különféle választójogi egyesületet –, valamint *mindazokat*, akik hisznek abban, hogy eljött az idő, amikor az örök igazságosság és emberi egyenlőség elvei bevonulnak törvényhozásunk csarnokaiba".

„Woodhull etc. Weekly", 1872 április 13. Egyre világosabban kiütközik az elnökválasztási mesterkedés. Ez alkalommal a címzettek a változatosság kedvéért „az *internacionalisták* és más munka-reformerek – a béke, a mértékletesség és a nevelés barátai, s mindazok, akik hiszik: eljött az ideje annak, hogy az igazi erkölcs *és vallás* elvei bevonuljanak a parlamentbe, a törvényszékre és a piactérre".

„*A Nép Pártja* stb." címmel újabb felhívás, az aláírók élén megint *Victoria C. Woodhull*, majd kíséretében az ellentanács fő semmirekellői, *Th. H. Banks, R. W. Hume, G. R. Allen, William West, G. W. Maddox*

(az Apolló-csarnoki gyűlés későbbi elnöke), *J. T. Elliott* (az ellentanács angol titkára), *T. Millot* (a francia 2. szekció küldötte).

„Woodhull stb. Weekly" (nem folyóiratnak nevezik), *1872 április 20.* Ugyanezen mesterkedés folytatása.

A listák nőnek, az élen mindig V. C. Woodhull („tiszteletreméltók" is vannak köztük).

„Woodhull stb. Weekly", 1872 április 27. Ugyanezen reklám folytatása. (Kezdi közölni a küldöttek listáját.)

„Woodhull stb. Weekly", 1872 május 4. A mesterkedés folytatása. (Ugyanazon és bővített listák folytonos közlése.)

„Woodhull stb. Weekly", 1872 május 25. Végül (május 9., 10., 11. Apollócsarnoki botrány). Woodhullt jelölik az Egyesült Államok elnökének, F. Douglasst alelnöknek. (*Maddox*, az ellentanácsból, elnököl a gyűlés első napján.) New York és az Egyesült Államok nevetségének tárgya.

Az ellentanács többi tisztségviselői: *John T. Elliott* alelnök, *G. R. Allen* titkár (és a határozatokat és platformot megszövegező bizottság tagja). Az utóbbi bizottságban részt vesz *Th. H. Banks* (az 1871 november 19-i ellentanács öt alapítójának egyike). *Maria Huleck* asszonyság is benne van az egyik bizottságban. Az Egyesült Államok *Központi Nemzeti Bizottságában, New Yorkban*, ott szerepel *G. R. Allen*, *Th. H. Banks* (Blood ezredes, a 12. szekció tagja és Victoria mellékférje mellett), *I. B. Davis*.

Az ellentanács felbomlása.

A 2. (francia) szekció leváltja *Laugrand-t* mint küldöttét (addig az ellentanács francia titkára). A fickóknak szemükre vetik, hogy „a szervezetet politikai célokra használták fel és mint a nők jogaiért küzdő párt szabadszerelmet hirdető ágának egyfajta kiegészítőjét... *Millot* polgártárs (ő indítványozta, hogy a 2. szekció vonuljon ki az ellentanácsból, amit elfogadtak) a határozati javaslat benyújtásakor kijelentette, hogy csak három szekció – a 9. (Claflin), a 12. (Woodhull) és a 35. – volt képviselve az Apollócsarnoki csipcsup gyűlésen, politikai célokért mesterkedő emberekkel, és hogy az említett gyűlésen felszólaló küldöttség, amely azt állította, hogy a föderális tanács nevében cselekszik, törvénytelen és önmaga által kinevezett volt." (*De a föderális ellentanács nem utasította el.*) (*„The World"*,[556] *1872 május 13.*)

A 6. (német) *szekció* leváltja küldöttét, E. Grossét (von Schweitzer úr egykori magántitkárát) és bejelenti, hogy kilép az ellentanácsból, ha az nem fogadja el a Főtanács összes határozatait.

„Le Socialiste" (New York),[557] 1872 május 18.

A New York-i 2. szekció, május 12-i, vasárnapi ülésén a következő határozatokat fogadta el:

„Tekintettel arra stb. stb.

hogy a 2. szekciónak oka van feltételezni, hogy az ékszerművesek szövetsége nem hajlandó csatlakozni az Internacionáléhoz, s mindamellett továbbra is egy küldött képviseli a föderális tanácsban;

hogy a 2. szekciónak oka van úgy vélekedni, hogy más küldöttek *fiktív* vagy *6–8 tagból álló szekciókat* képviselnek;

a 2. szekció kijelenti: vizsgálatra van szükség stb. . . "

„Tekintettel arra, hogy a 12. szekciót, *okkal vagy ok nélkül*, felfüggesztette a Főtanács, amely a bázeli kongresszuson neki adott felhatalmazásnál fogva jár el, a 2. szekció tiltakozik az ellen, hogy a föderális tanácsban szavazati joggal ott maradjon a 12. szekció küldötte."

„Végül, tekintettel arra, hogy az Internacionálé *munkások szövetsége, amelynek célja a munkások felszabadítása maguk a munkások által*;

a 2. szekció tiltakozik *olyan szekciók felvétele ellen, amelyek többségükben nem munkásokból állnak*."

A 2. szekció másik határozata.

„A 2. szekció,

miközben elvben elismeri a nők választójogát, *Woodhull polgártársnőnek* az Apolló-csarnokban tartott gyűlésen elhangzott *célzásaival szemben, amelyekkel el akarja hitetni a nyilvánossággal, hogy az Internacionálé támogatja a gyűlés jelöléseit*,

kijelenti,

hogy az Internacionálé jelenleg nem követhet és nem szabad követnie egyetlen amerikai politikai pártot sem, mert egyikük sem képviseli a munkások törekvéseit, egyikük sem ismeri el programul és célul a munkások gazdasági felszabadítását.

A 2. szekció úgy véli,

hogy jelenleg egyetlen célunknak az amerikai munkásosztály megszervezésének és szolidaritásának kell lennie."

A „Socialiste" ugyanezen száma *„Internacionalisták, vigyázzatok!"* címmel a többi között ezt írja:

„Az Internacionálét Amerikában nem üldözik, nem üldözhetik, a politikusok korántsem törekednek megsemmisítésére, hanem éppen arról álmodnak, hogy emelőnek és támpontnak használják egyéni céljaik diadalra viteléhez. Ha az Internacionálé engedi magát erre az útra csábítani, megszűnik a *munkások szövetsége* lenni és politikusok küzdőtere lesz.

A vészjel már rég felhangzott; de az Apolló-csarnoki gyűlésnek, amely az

Internacionálé nevében Woodhull asszonyt elnökjelöltté nyilvánította, fel kell most nyitnia a kevésbé éleslátók szemét is. Amerikai internacionalisták, vigyázzatok!"

„The World", 1872 május 20.

Az ellentanács ülése, 1872 május 19. Elnököl Maddox (az Apolló-csarnokból). *Visszavonul 8 küldött (8 szekció részéről) (franciák és németek).*

„Herald"[558], *1872 május 20.* Ugyanerről az ülésről a következő címmel tudósít:

„A franciákat megsértették, és felháborodottan kivonultak... Rettenetes szidalmak hangzottak el. Mindössze 1500 tag az Egyesült Államokban. Szakadás az Internacionálé tagjai között Londonban. A Woodhull-népség győzelme."

A Főtanács 1872 május 28-i határozata, amelynek értelmében – válaszul a Saint Louis-i német szekció és a New Orleans-i francia szekció kérdésére – *csakis* a régi tanácsot (*az Egyesült Államok Ideiglenes Föderális Tanácsát*) ismeri el.

American Split

A megírás ideje: 1872 május

A megjelenés helye: „The General Council of the First International 1871–1872", Moszkva 1968.

Eredeti nyelve: angol, német, francia

Karl Marx

[A Nemzetközi Munkásszövetség általános szervezeti szabályzatának és ügyviteli szabályzatának a Főtanács által 1872 nyarán jóváhagyott tervezete[559]]

A Nemzetközi Munkásszövetség általános szervezeti szabályzata

Tekintettel arra,

hogy a munkásosztály felszabadítását magának a munkásosztálynak kell kiharcolnia;

hogy a munkásosztály felszabadításáért folyó harc nem osztálykiváltságokért és monopóliumokért, hanem egyenlő jogokért és kötelességekért, minden osztályuralom megszüntetéséért vívott harcot jelent;

hogy a szolgaság minden formájának, minden társadalmi nyomorúságnak, szellemi elkorcsosodásnak és politikai függésnek elsődleges oka a munkás gazdasági alávetettsége azoknak, akik monopolizálják a munkaeszközöket, azaz az élet forrásait;

hogy ezért a munkásosztály gazdasági felszabadítása a nagy cél, amelynek minden politikai mozgalmat mint eszközt alá kell rendelni;

hogy az összes erőfeszítések, amelyek erre a célra irányultak, azért hiúsultak meg eddig, mert hiányzott az összetartás az egyes országokban a különféle szakmák dolgozói között és a testvéri szövetség a különböző országok munkásosztályai között;

hogy a munka felszabadítása nem helyi vagy nemzeti, hanem társadalmi kérdés, amely valamennyi országra kiterjed, ahol modern társadalom áll fenn[560], és amelynek megoldása a leghaladottabb országok elméleti és gyakorlati együttműködését kívánja meg;

hogy a munkásosztály mozgalmának mostani újjáéledése Európa haladott ipari országaiban új reményt kelt, de egyszersmind ünnepélyes figyelmez-

tetés is, hogy ne essenek vissza a régi hibákba, s azt követeli, hogy múlhatatlanul egyesítsék a még mindig elszigetelt erőfeszítéseket;

ezekből az okokból alapíttatott meg a *Nemzetközi Munkásszövetség.*

A szövetség kijelenti,

hogy a hozzá csatlakozó valamennyi egyesület és egyén az *igazságot, igazságosságot* és az *erkölcsöt* ismeri el minden ember iránti magatartása alapjául, tekintet nélkül színre, vallásra és nemzetiségre.

Nincs jog kötelesség nélkül, és nincs kötelesség jog nélkül.

Ebben a szellemben állították össze a következő szervezeti szabályzatot:

1. cikkely. – A Szövetség azért **alakult***, hogy **szervezze** a különböző országok ugyanarra a célra, tudniillik a munkásosztály kölcsönös védelmére, haladására és teljes felszabadítására törekvő **munkásainak közös akcióját.**[561]

2. cikkely. – A társaság neve: *Nemzetközi Munkásszövetség.*

3. cikkely. – Évenként összehívják a Szövetség szekcióinak küldötteiből álló általános munkáskongresszust[562]. A kongresszus a nyilvánosság elé tárja a munkásosztály közös törekvéseit, kezdeményezi a Nemzetközi Szövetség eredményes munkájához szükséges intézkedéseket és kinevezi a Főtanácsot.

4. cikkely. – Minden egyes kongresszus meghatározza a következő kongresszus összeülésének időpontját és helyét. A küldöttek természetszerűleg összegyűlnek a meghatározott helyen és időben, külön meghívás nélkül. A Főtanács szükség esetén megváltoztathatja a **kongresszus** helyét **és időpontját és a föderációk többségének jóváhagyásával a kongresszust zárt konferenciával helyettesítheti, amelynek ugyanaz a felhatalmazása. Ám a kongresszusnak vagy az őt helyettesítő konferenciának az előző kongresszus által meghatározott időpontot követő három hónapon belül össze kell ülnie.**

Az egybegyűlt kongresszus évenként meghatározza a Főtanács székhelyét és kinevezi annak tagjait, **nemzetenként hármat. Az ilyenképpen megválasztott Tanácsnak joga van helyettesíteni a lemondott vagy megbízatásukat valamilyen okból betölteni nem tudó tagjait és kiegészíteni magát kooptálás útján, ha a kongresszus a szervezeti szabályzatban megszabottnál kevesebb tagot választ meg.**

---

* *Itt és a továbbiakban félkövér betűkkel jelöljük a Főtanács által 1872 nyarán jóváhagyott módosításokat. – Szerk.*

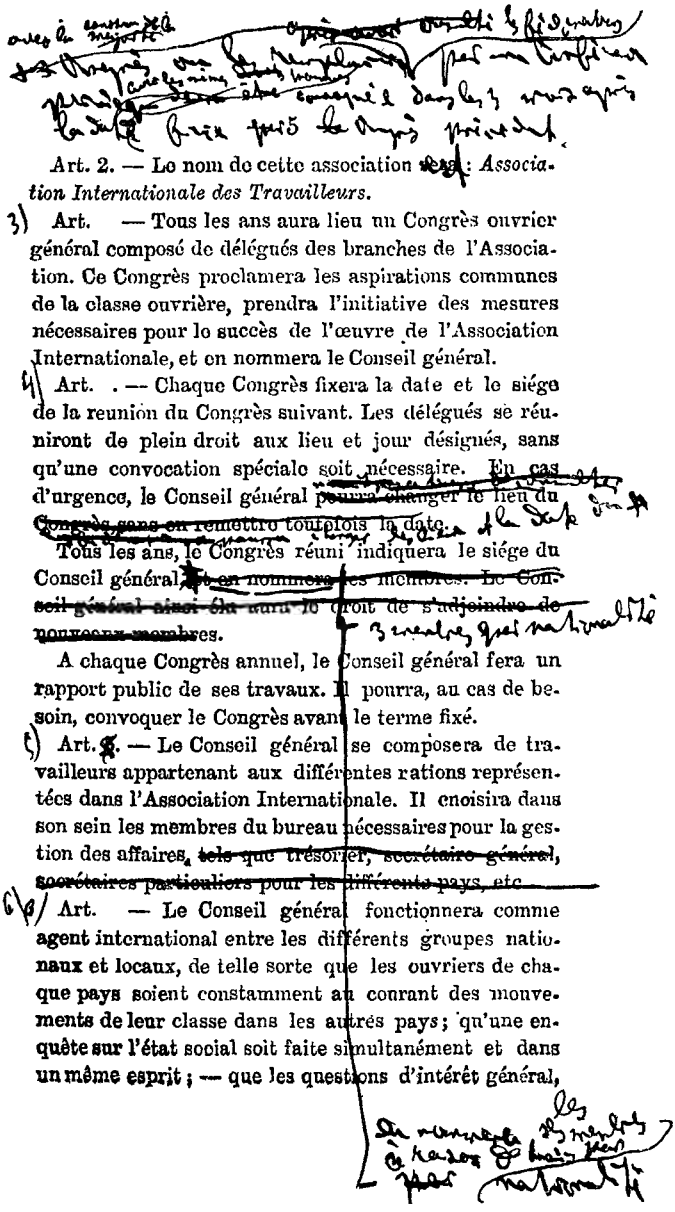

Art. 2. — Le nom de cette association sera : *Association Internationale des Travailleurs.*

Art. — Tous les ans aura lieu un Congrès ouvrier général composé de délégués des branches de l'Association. Ce Congrès proclamera les aspirations communes de la classe ouvrière, prendra l'initiative des mesures nécessaires pour le succès de l'œuvre de l'Association Internationale, et en nommera le Conseil général.

Art. . — Chaque Congrès fixera la date et le siége de la reunion du Congrès suivant. Les délégués se réuniront de plein droit aux lieu et jour désignés, sans qu'une convocation spéciale soit nécessaire. En cas d'urgence, le Conseil général pourra changer le lieu du Congrès, sans en remettre toutefois la date.

Tous les ans, le Congrès réuni indiquera le siége du Conseil général, et en nommera les membres. Le Conseil général ainsi élu aura le droit de s'adjoindre de nouveaux membres.

A chaque Congrès annuel, le Conseil général fera un rapport public de ses travaux. Il pourra, au cas de besoin, convoquer le Congrès avant le terme fixé.

Art. . — Le Conseil général se composera de travailleurs appartenant aux différentes rations représentées dans l'Association Internationale. Il choisira dans son sein les membres du bureau nécessaires pour la gestion des affaires, tels que trésorier, secrétaire général, secrétaires particuliers pour les différents pays, etc.

Art. — Le Conseil général fonctionnera comme agent international entre les différents groupes nationaux et locaux, de telle sorte que les ouvriers de chaque pays soient constamment au courant des mouvements de leur classe dans les autres pays ; qu'une enquête sur l'état social soit faite simultanément et dans un même esprit ; — que les questions d'intérêt général,

Egy lap az Internacionálé szervezeti szabályzatának 1871-es francia kiadásából, Marx 1872 nyarán javasolt módosításaival

A Főtanács mindegyik évi kongresszuson nyilvános beszámolót tart munkájáról. Szükség esetén a meghatározott időpontnál előbb is összehívhatja a kongresszust.

5. cikkely. – A Főtanács a saját tagjai közül megválasztja az ügyek viteléhez szükséges tisztségviselőket.

6. cikkely. – A Főtanács a különböző nemzeti és helyi csoportok nemzetközi ügyvivőségeként működik, arra törekedve, hogy az egyes országok munkásai állandóan tájékozva legyenek osztályuknak a többi országban folyó mozgalmáról; hogy a társadalmi állapot vizsgálata egyidejűleg és ugyanabban a szellemben történjék; hogy a valamely tagegyesületben felmerült, általános érdeklődésre számot tartó kérdéseket valamennyi tagegyesület megvitassa és hogy, ha azonnali akcióra van szükség, a Szövetség összes csoportjai egyidejűleg és egységesen cselekedhessenek.

A Főtanács, valahányszor ezt időszerűnek látja, vállalja a különböző helyi és nemzeti egyesületek elé terjesztendő javaslatok kezdeményezését.

7. cikkely. – Minthogy a munkásmozgalom sikere minden egyes országban csak az egyesülés és szervezettség erejével biztosítható, másrészt pedig a Főtanács tevékenysége hasznosabb lesz, ha ahelyett, hogy kis és elszigetelt helyi egyesületek sokaságával levelezne, munkásszövetségek kevés nagy nemzeti központjaival léphet összeköttetésbe, azért a Nemzetközi Szövetség tagjainak, mindegyiknek a maga országában, minden erejüket latba kell vetniök, hogy a még elszigetelt munkásegyesületeket központi szervek által képviselt nemzeti szervezetekbe egyesítsék, **melyek, amennyire lehet, nemzetközi összetételűek legyenek.**

Magától értetődik, hogy e cikkely alkalmazása az egyes országok sajátos törvényeitől függ, és, a törvényes akadályoktól eltekintve, egyetlen független helyi szervezetnek sincs megtiltva, hogy közvetlenül levelezzen a Főtanáccsal.

8. cikkely.[563]**—A vagyonos osztályok egyesített hatalma elleni harcában a proletariátus mint osztály csak akkor cselekedhet, ha** *maga is külön politikai párttá szerveződik, amely a vagyonos osztályok által alakított minden régi párttal szembenáll.* **A proletariátusnak ez a politikai párttá alakulása elengedhetetlen ahhoz, hogy a társadalmi forradalomnak és végső céljának,** *az osztályok megszüntetésének* **győzelmét biztosítsa. — A munkásosztály erői egyesítésének, melyet gazdasági harcával már elért, egyúttal emelőül kell szolgálnia ezen osztály kezében a kizsákmányolóinak politikai hatalma ellen vívott harcában. — A föld és a tőke urai mindenkor felhasználják politikai kiváltságaikat gazdasági monopólumaik megvédésére és megörö-**

kítésére és a munka leigázására. A politikai hatalom meghódítása tehát a proletariátus nagy kötelessége.

9. cikkely. – A Nemzetközi Munkásszövetségnek tagja lehet mindenki, aki elismeri és védelmezi annak elveit.

Ám hogy biztosítva legyen a Szövetség proletár jellege, minden szekciónak legalább kétharmadrészt bérmunkásokból kell állnia.[564]

Minden szekció felelős tagjainak feddhetetlenségéért.

10. cikkely. – A Nemzetközi Szövetség minden egyes tagját, aki egyik országból a másik országba költözik, a Szövetség tagjainak testvéri támogatásban kell részesíteniök.

11. cikkely. – A Nemzetközi Szövetségbe belépő munkás **ellenállási** társaságok sértetlenül megőrizhetik már meglevő szervezetüket.

12. cikkely. – Ez a szervezeti szabályzat bármely kongresszuson felülvizsgálható a jelenlevő küldöttek kétharmadának kívánságára.

13. cikkely. – Mindazt, amire a jelen szervezeti szabályzat nem tér ki, külön szabályzatban fogjuk meghatározni, amely minden kongresszuson *felülvizsgálható.*

Ügyviteli szabályzat, a kongresszusok (1866–1869) és a londoni konferencia (1871) határozatainak megfelelően revideálva

I

Az általános kongresszus

1. A Nemzetközi Munkásszövetség **egy-egy szekciójának** minden tagja szavazásra jogosult a kongresszusi küldöttválasztásokon, és a **Szövetség minden tagja** megválasztható küldöttnek.

2. **Minden, legalább 50 tagot számláló szekció vagy szekciócsoport jogosult egy küldöttet meneszteni a kongresszusra.**

3. **Minden, 50-nél több tagot számláló szekció vagy szekciócsoport jogosult arra, hogy minden további 100 tagonként egy-egy további küldöttet menesszen.**

4. Minden küldött csak egy szavazattal rendelkezik a kongresszuson.

5. A küldöttek költségeit az őket kinevező szekciók vagy csoportok fedezik.

6. Kongresszusi helyüket elfoglalni és szavazati jogukat gyakorolni a jövőben csak olyan társaságok, szekciók vagy csoportok küldötteinek enged-

tetik meg, melyek az Internacionáléhoz tartoznak és járulékaikat befizették a Főtanácsnak.

7. A kongresszus ülései kétfélék: zárt ügyviteli ülések és nyílt ülések, mely utóbbiak feladata a kongresszusi program **elvi** kérdéseinek megvitatása és a rájuk vonatkozó szavazás.

8. A Főtanács fogalmazza meg a kongresszus hivatalos programját, amely magában foglalja az előző kongresszus által napirendre tűzött kérdéseket, a Főtanács által kiegészítőleg felvetett kérdéseket és azokat, amelyeket a különböző szekciók és csoportok vagy ezek bizottságai a Főtanács elé terjesztettek **és amelyeket ez elfogad.**

Minden szekciónak, mely megvitatás céljából olyan kérdést akar a következő kongresszus elé terjeszteni, melyet nem az előző kongresszus javasolt, ezt március 31-e előtt a Főtanács tudomására kell hoznia.

9. A kongresszus megszervezése a Főtanács feladata; a Főtanács tartozik a kongresszusi programot a föderális tanácsok vagy bizottságok útján kellő időben valamennyi szekció tudomására hozni.

10. A kongresszus minden napirendjére tűzött kérdés ügyében különbizottságot nevez ki. Minden küldött megjelöli azt a bizottságot, melyhez tartozni kíván. Minden bizottság ülésén felolvassák a különböző csoportok vagy szekciók reá tartozó jelentéseit. A bizottság összefoglaló jelentést készít belőlük, s a nyilvános ülésen csakis ez olvasandó fel, azonkívül eldönti, hogy a külön jelentések közül melyek csatolandók a hivatalos beszámolóhoz.

11. Nyilvános ülésein a kongresszus mindenekelőtt azokkal a kérdésekkel foglalkozik, amelyeket a Főtanács tűzött napirendre; ezután következik a többi kérdés megvitatása.

12. Minden elvi kérdésről név szerinti szavazással hoznak határozatot.

13. Minden szekciónak vagy szekció-föderációnak legalább két hónappal az évi kongresszus összeülése előtt részletes jelentést kell küldenie a Főtanács részére folyó évi tevékenységéről és fejlődéséről.

A Főtanács ezekből az okmányokból összefoglaló jelentést készít, s a kongresszus ülésén csakis ez olvasandó fel.

II
A Főtanács

1. A *Főtanács* megjelölés a Nemzetközi Munkásszövetség központi tanácsának van fenntartva.

Azon különböző országok központi tanácsainak, ahol az *Internacionálé*

szabályszerű szervezettel rendelkezik, a *föderális tanács* vagy *föderális bizottság* megjelölést kell használniok, hozzáfűzve az illető országok nevét.

2. A Főtanács köteles végrehajtani a kongresszusi határozatokat **és ügyelni arra, hogy az Internacionálé alapelveit minden országban szigorúan betartsák.**

3. **A Főtanács hetenként jelentést tesz közzé üléseiről.**

4. **A föderális kötelékeken kívül** álló minden **csoport,** amely csatlakozni **szándékozik** az *Internacionáléhoz,* köteles haladéktalanul értesíteni belépéséről a Főtanácsot.

5. A Főtanácsnak jogában áll minden új egyesület vagy csoport csatlakozását, a kongresszushoz való fellebbezés lehetőségének fenntartásával, engedélyezni vagy megtagadni.

De mindenütt, ahol működnek föderális tanácsok vagy bizottságok, a Főtanács köteles egy új szekció vagy egyesület csatlakozásának engedélyezése vagy megtagadása előtt véleményüket kikérni, anélkül azonban, hogy az a Főtanács időleges döntési jogát csorbítaná.

6. A Főtanácsnak ugyancsak joga van az **Internacionálé ágazatait, szekcióit, föderális tanácsait, illetve bizottságait és föderációit a következő kongresszusig** felfüggeszteni.

Ezt a jogát azonban valamelyik föderációhoz tartozó szekciókkal szemben csak az illető föderális tanáccsal való előzetes tárgyalás után gyakorolja.

Valamely föderális tanács feloszlatása esetén a Főtanácsnak ugyanekkor fel kell kérnie a föderáció szekcióit, hogy legfeljebb harminc napon belül új föderális tanácsot válasszanak.

Az egész föderáció felfüggesztése esetén a Főtanács köteles erről haladéktalanul értesíteni az összes föderációkat. Ha a föderációk többsége kívánja, a Főtanács köteles minden nemzetiség egy-egy küldöttének részvételével rendkívüli konferenciát egybehívni, amely egy hónap múltán összeül és véglegesen eldönti a vitát.

Mindazonáltal magától értetődik, hogy azok az országok, ahol az Internacionálé be van tiltva, ugyanolyan jogokat élveznek, mint a reguláris föderációk.

7. Egyazon nemzeti csoporthoz tartozó egyesületek vagy szekciók, vagy különböző nemzetiségi csoportok között felmerült nézeteltérések esetén a döntés joga a Főtanácsé, a kongresszushoz való fellebbezés lehetőségének fenntartásával, melynek döntése végleges.

8. A Főtanács által különféle megbízatásokkal kinevezett minden küldöttnek jogában áll a föderális vagy helyi szekciók vagy **Internacionálé-**

csoportok minden gyűlésén részt venni és felszólalni, anélkül azonban, hogy ott szavazati joggal rendelkeznék.

9. Az általános szervezeti szabályzat és ügyviteli szabályzat angol, francia és német kiadásait a Főtanács által kiadott hivatalos szövegek alapján kell újranyomatni.

Az általános szervezeti szabályzat és ügyviteli szabályzat minden más nyelvű fordítását közzététel előtt jóváhagyás végett a Főtanács elé kell terjeszteni.

III

A Főtanácshoz befizetendő tagdíjak

1. – A Főtanács minden szekciótól és a Szövetséghez csatlakozott minden egyesülettől tagonként 10 centime évi* járulékot szed.

Ez a járulék a Főtanács különféle kiadásainak fedezésére szolgál.

2. – A Főtanács egységes bélyegeket nyomat, melyek egyenként 10 centime értéket képviselnek, és ezeket évente a szükséges mennyiségben megküldi a föderális tanácsoknak vagy bizottságoknak.

3. – A föderális tanácsok vagy bizottságok a helyi bizottságoknak vagy ilyenek hiányában a hozzájuk tartozó szekcióknak taglétszámuknak megfelelő számú bélyeget juttatnak.

4. – E bélyegeket rá kell ragasztani a tagsági könyv egy lapjára vagy a szervezeti szabályzat ama példányára, melynek a Szövetség minden tagja tartozik birtokában lenni.

5. – A különböző országok vagy vidékek föderális tanácsai **negyedévenként** tartoznak az eladott bélyegekből befolyó összegeket a Főtanácshoz továbbítani és a fennmaradt bélyegeket visszaszármaztatni.

6. – Ezek a bélyegek folyó évi keltezést viselnek.

IV

Föderális tanácsok vagy bizottságok

1. – A föderális tanácsok vagy bizottságok ügyviteli kiadásait megfelelő szekcióik fedezik.

2. – Minden föderális tanács vagy bizottság tartozik havonta egyszer jelentést küldeni a Főtanácsnak.

3. – A föderális tanácsok vagy bizottságok háromhavonként jelentést

* *Az eredetiben*: havi – *Szerk.*

tartoznak eljuttatni a Főtanács részére a hozzájuk tartozó szekciók ügyviteléről és pénzügyi helyzetéről.

4. – Minden föderáció elutasíthatja szekciók vagy egyesületek felvételét vagy kizárhatja őket kebeléből, nincs azonban felhatalmazása arra, hogy megfossza őket Internacionálé-jellegüktől, de javasolhatja felfüggesztésüket a Főtanácsnak.

V

Helyi egyesületek, szekciók és csoportok

1. – Minden szekciónak jogában áll olyan külön szervezeti szabályzatot és ügyviteli szabályozást hozni, amely össze van hangolva a helyi körülményekkel és országának törvényeivel; de nem tartalmazhat semmi olyat, ami ellenkezik az általános szervezeti szabályzattal és ügyviteli szabályzattal.

2. – **Ezeknek a helyi szervezeti és ügyviteli szabályzatoknak az általános szervezeti szabályzattal és ügyviteli szabályzattal való egyezését a föderális tanácsok állapítják meg, föderális kötelékekbe nem tartozó szekciók esetében pedig a Főtanács.**

3. – Minden helyi tagozat, szekció vagy csoport és bizottsága egyszerűen és kizárólag a Nemzetközi Munkásszövetség tagozata, szekciója, csoportja és bizottsága megjelölést használja, hozzáfűzve az illető helység nevét, és ilyenként alakuljon meg.

4. – Következésképpen nincsen megengedve, hogy tagozatok, szekciók és csoportok szektanevekkel jelöljék meg magukat, például pozitivista, mutualista, kollektivista, kommunista stb. tagozatnak nevezzék magukat vagy hogy olyan elnevezésekkel, mint „propaganda-szekció" stb. szeparatista csoportokat alakítsanak, melyek speciális, az *Internacionálé* minden csoportja által követett közös céltól eltérő küldetéseket tulajdonítanak maguknak.

5. – De magától értetődőleg a 2. cikkely nem vonatkozik az *Internacionáléhoz* csatlakozott ellenállási társaságokra (szakszervezetekre).

6. – Felszólítunk minden szekciót és az *Internacionáléhoz* csatlakozott munkásegyesületet, hogy szekciójukban vagy egyesületükben töröljék el az elnöki tisztet.

7. – Javasoljuk, hogy a munkásosztály körében női szekciók alakuljanak. Ez a cikkely magától értetődőleg nem a munkásokból és munkásnőkből közösen álló szekciók fennállása vagy alakítása ellen irányul.

8. – Minden olyan újságot, amely támadást tartalmaz a Szövetség ellen, a szekciók tartoznak azonnal megküldeni a Főtanácsnak.

9. – Valamennyi *föderális bizottság*, valamint a Főtanács címét háromhavonként a Szövetség lapjaiban közzé kell tenni.

VI
A munkásosztály általános statisztikája

1. A Főtanács köteles hatályba léptetni az eredeti szervezeti szabályzat 6. cikkelyének a munkásosztály statisztikájára vonatkozó részét, valamint alkalmazni az 1866-os genfi kongresszus ugyanezen tárgyra vonatkozó határozatait.

2. – Minden helyi szekció köteles külön statisztikai bizottságot kinevezni, hogy az, amennyire módjában áll, mindenkor kész legyen az országának föderális tanácsa vagy bizottsága vagy az Internacionálé Főtanácsa által feltett kérdések megválaszolására. Minden szekciónak javasoljuk, hogy a statisztikai bizottságok titkárainak adjon díjazást, tekintettel arra, hogy munkájuk a munkásosztály számára általános haszonnal jár.

3. – A föderális tanácsok vagy bizottságok az országukban gyűjtött anyagokat minden év augusztus 1-én megküldik a Főtanácsnak, amely összefoglalásukat a kongresszusok vagy konferenciák elé terjeszti.

4. – Azon ellenállási társaságokról vagy Internacionálé-szekciókról, amelyek a kért információ megadását megtagadják, jelentést kell tenni a Főtanácsnak, amely további intézkedést tesz.

5. – A genfi kongresszus e rész 1. cikkelyében hivatkozott határozatai a következők:

A különböző országok munkásosztályának helyzetére vonatkozó *statisztikai vizsgálat*, amelyet a munkásosztály maga hajt végre – ez az erőfeszítések nagy nemzetközi egyesítése. Világos, hogy eredményesen csak akkor hathatunk, ha ismerjük az anyagot, amelyre hatni akarunk. Ily nagy mű kezdeményezésével a munkások emellett bebizonyítják, hogy képesek saját kezükbe venni a saját sorsukat.

A kongresszus tehát javasolja:

hogy minden országban, ahol Szövetségünknek szekciói működnek, haladéktalanul kezdjék meg a statisztikai munkát és gyűjtsenek a mellékelt kérdőívben felsorolt különböző pontokra vonatkozó adatokat;

hogy Európa és Amerika összes munkásai működjenek közre ebben a munkára vonatkozó statisztikában;

hogy a jelentéseket és a bizonyító anyagokat továbbítsák a Főtanácshoz;

hogy a Főtanács foglalja össze ezeket egyesített jelentésben, amelyhez függelékként csatolja a bizonyító anyagokat;

hogy e jelentést függelékeivel együtt az évi kongresszus elé terjesszék, ennek jóváhagyása után pedig a Szövetség költségére nyomassák ki.

Kérdőív, amely minden helység szükségletei szerint módosítható

1. – Ipar, **milyen?**
2. – A munkások életkora és neme.
3. – A foglalkoztatottak száma.
4. – Bérek és fizetések: a) tanoncok; b) napibér vagy darabbér. A közvetítők által fizetett bérek mértéke. Heti és évi átlagbér.
5. – a) Gyári munkaórák. b) Munkaórák kis munkáltatóknál és otthonmunkánál. c) Nappali és éjjeli munka. d) **Pihenőidő.**
6. – **Műhelyszabályzat.**
7. – A műhelyek és a munka faja. Zsúfoltság, elégtelen szellőzés. Nappali fény hiánya. Gázvilágítás használata. Tisztaság stb.
8. – A munka hatása az egészségügyi állapotra.
9. – Erkölcsi állapot. Nevelés.
10. – Az ipar helyzete: idényipar-e, vagy egész éven át többé-kevésbé egyenletesen folyik; nagy ingadozásoknak van-e kitéve a virágzás és a pangás idején; külföldi konkurrenciának ki van-e téve; főleg a belső piacra vagy külföldi piacokra termel-e.
11. – A munkás és a munkáltató viszonyára vonatkozó külön törvények.
12. – **Lakás és táplálkozás.**

A megjelenés helye: „The General Council of the First International 1871–1872", Moszkva 1968.
Eredeti nyelve: francia

Friedrich Engels

[Az albizottság határozatai Bakunyinról és az Alliance-ról]

1. Bakunyin levelére nem válaszolunk.[565]

2. Engels polgártárs írjon Valenciába a föderális tanácsnak, adjanak számot az Alliance-szal való kapcsolataikról, mivel e tanács legalább három tagja ehhez a társasághoz tartozik.

3. Az albizottság kérni fogja a Főtanácsot, hogy a következő kongresszuson javasolja Bakunyin és az alliance-isták kizárását.

Elhangzott az albizottság 1872 július 5-i ülésén

A megjelenés helye: „The General Council of the First International 1871–1872", Moszkva 1968.

Eredeti nyelve: francia

[Karl Marx]

[A Főtanács válasza a jurai föderációnak a hágai kongresszus összehívása elleni tiltakozására[566]]

A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsa

33, Rathbone Place,
Oxford Street, London

Schwitzguébel polgártársnak, a jurai föderális bizottság levelező titkárának.

Folyó év július 15-én kelt levelét a Főtanács elé terjesztettem, s ez utasított, közöljem Önnel, hogy döntését a következő kongresszus Hágában való megtartására az Ön levelében foglalt valamennyi érv alapos megfontolása után hozta, és ezt a választást a következő megfontolások diktálták:

A kongresszus nem tartható meg Svájcban, minthogy ez a viták kiinduló- és gyújtópontja; a kongresszust többé-kevésbé mindig befolyásolja a hely, ahol összeül; hogy nagyobb súlyt adjunk döntéseinek és fokozzuk vitáinak megfontoltságát, kerülni kell ezt a helyi jelleget, s ezért szükséges volt a viták központjától távoli helyet választani.

Nyilván tudja, hogy a négy legutóbbi kongresszus közül hármat Svájcban tartottunk és hogy Bázelban a belga küldöttek azt kívánták, hogy a következő kongresszus Verviers-ben vagy Hollandiában üljön össze.

Viszonylagos szabadsága ellenére Svájc aligha tarthat igényt a kongresszusok monopolizálására.

A francia-svájci föderális tanács szintén kifejezte elégedetlenségét a Főtanács választásával és nem helyesli azt.

Testvéri üdvözlettel

H. Jung,
Svájc ügyeivel megbízott levelező titkár

1872 július 28.

A megjelenés helye: „Bulletin de la Fédération Jurassienne", 1872 augusztus 1. (14.) sz.
Eredeti nyelve: francia

[Friedrich Engels]

[A rimini konferenciáról[567]]

A bakunyinisták most végre kívül helyezték magukat az Internacionálén. Riminiben megtartották Olaszország (állítólagos internacionalistáinak, valójában) bakunyinistáinak konferenciáját. Az ott képviselt 21 szekció közül csak *egy*, a nápolyi tartozott valóban az Internacionáléhoz. A többi 20 szándékosan, hogy ne veszélyeztesse „autonómiáját", *mellőzte mindazokat a lépéseket*, amelyektől az Internacionálé szervezeti szabályzata a felvételt függővé teszi; sem nem írtak a Főtanácsnak felvételük ügyében, sem nem küldtek tagdíjakat. És ez a 21 „Internacionálé"-szekció augusztus 6-án Riminiben egyhangúlag a következő határozatot hozta:

„A konferencia a világ valamennyi munkása előtt ünnepélyesen kijelenti, hogy a Nemzetközi Munkásszövetség olasz föderációja megtagad minden szolidaritást a londoni Főtanáccsal, ezzel szemben annál hangosabban kinyilvánítja minden munkással való gazdasági szolidaritását, s mindazoknak a szekcióknak, amelyek nem értenek egyet a Főtanács autoritárius elveivel, javasolja, hogy 1872 szeptember 2-án képviselőiket *ne Hágába, hanem a svájci Neuchâtelba küldjék*, hogy ott e napon megnyissák az általános anti-autoritárius kongresszust."

A megjelenés helye: „Der Volksstaat",
1872 augusztus 21. (67.) sz.

[Karl Marx]

Az „Internacionálé" kongresszusa[568]

I

Hága, augusztus 25.

Néhány nap múlva kezdi meg üléseit a Nemzetközi Munkásszövetség kongresszusa. A hatóságok, a liberális sajtó által támogatva, nem gördítettek akadályokat a gyűlés szervezői elé, noha sokfelől fordultak a kormányhoz azzal a kéréssel, hogy ne engedje meg a kongresszus Hágában való megtartását. Kormánykörökben az a vélemény kerekedett felül, hogy nem kell megnyirbálni a szabad vitákra való jogot, mert csak ezek révén lehet sikeresen harcolni téves és megalapozatlan eszmék ellen és elkerülni veszélyes válságokat.

Már ma egy teljes cikket szentelek a kongresszusnak, mert az ott várható viták megértéséhez az Önök olvasóinak ismerniök kell az Internacionálé mostani helyzetét. Minthogy az ez évi kongresszuson szinte kizárólag belső ügyeket fognak megtárgyalni, s egyes frakciók állnak majd egymással szemben, először jellemeznem kell mindegyik frakció álláspontját és harcuk céljait. Ezért mindenekelőtt kifejtem véleményemet a kongresszus programján levő kérdésekről.

A londoni Főtanács közleménye[569] szerint meg kell tárgyalni az Internacionálé jövőbeli szervezetét. Ezzel kapcsolatban a Tanács javasolni szándékozik, hogy iktassák be a szervezeti szabályzatba az Internacionálé tavaly Londonban tartott küldöttkonferenciájának határozatát, amelynek értelmében a Szövetség tagjainak az egyes országokban politikai párttá kell szerveződniök. Ez az a pont, amely körül harc lángolt fel a konferencia határozatainak hívei és az úgynevezett absztencionisták között, akik hallani sem akarnak politikáról. Beavatatlanoknak ez aligha érthető.

Több mint 20 évvel ezelőtt különböző európai országok emigránsai kiadtak egy Marx és Engels urak által megszövegezett Kiáltványt, amely a társadalmi viszonyokat a társadalomról alkotott legújabb elmélet fényében

mutatta be és kijelölte a politikai harc taktikáját, amely szerint azokban az államokban, ahol a burzsoázia mint társadalmi osztály még harcol a rendi vagy feudális rendszer képviselői ellen, a munkásoknak mindig támogatniok kell a burzsoáziát, ha az erélyesen síkraszáll a haladásért.

Az 1863-ban megalakult Általános Német Munkásegylet megpróbálta a gyakorlatban alkalmazni ezt a taktikát. Minthogy a munkások éretlenek voltak és a többi társadalmi osztály egyáltalán nem értette meg az új társadalmi-politikai mozgalmat, az Egylet nem válhatott valamelyest jelentékeny erővé; sőt mi több, alapítójának* halála után politikai ügynökök által vezetett szektává süllyedt; ezek a dagályos fecsegést arra használták fel, hogy rettegést keltsenek a vagyonos osztályokban. Ez a szekta nem lesz képviselve Hágában.

Az Eisenachban alapított Szociáldemokrata Párt szintén főleg politikai programot fogadott el. Az első lépéseit teszi, ezért bizonyos gyermekbetegségekben szenved, de szakadatlanul erőt gyűjt. A kongresszuson ezt a frakciót berlini, drezdai, hamburgi, lipcsei, müncheni és stuttgarti küldöttek képviselik majd.

Ami az ausztriai szocialistákat illeti, úgy látszik, hogy régi álláspontjuknak megfelelően és a feudális klerikálisok legnagyobb bosszúságára ők sem akarnak hallani a politikai tartózkodásról. De Giskra volt miniszter köriratánál fogva az ausztriai munkásoknak tilos propagálniok az Internacionálét, szekciókat sem szabad alakítaniok; ám azt hallottam, hogy e Szövetség némely Ausztriában élő tagjai megbíztak egy külföldi küldöttet, jelentse ki a kongresszuson, hogy az osztrák szocialisták nevetségesnek tartják a politikától való tartózkodást.

A Nemzetközi Munkásszövetség angol tagjai néhány héttel ezelőtt újra állást foglaltak a politikai tevékenység mellett azzal, hogy politikai pártot kell alakítani Angliában.[570]

Egyáltalában, a német szocialisták képviselte irányzat olyan sikereket ért el, hogy nemcsak az angolok, a hollandok és a dánok, hanem a svájciak, franciák, spanyolok és portugálok többsége is a kongresszuson amellett foglal állást, hogy iktassák be az Internacionálé szervezeti szabályzatába a londoni konferencia említett határozatait. A szervezeti szabályzat e módosítása ellen csak a föderalista érzületű belgák fognak szavazni, Franciaországból, Svájcból, Dél-Franciaországból, Spanyolországból és Olaszországból pedig csak az orosz Bakunyin hívei.

Most elsősorban azt kell tudatnom önökkel, mi az eredete az Internacio-

* Lassalle. – *Szerk.*

nálában keletkezett nézeteltéréseknek. Ami a belgákat és a franciák egy részét illeti, ezek mindig Proudhonnak és az ő föderalista elveinek hívei voltak. Lelkesen és állhatatosan ragaszkodtak ezekhez az elvekhez, s a német szocialisták mint becsületes elméleti ellenfeleket tisztelték őket.

Más a helyzet Bakunyin híveivel. Az utóbbi nem vett részt a Nemzetközi Munkásszövetség megalapításában. Szibériából való visszatérte után a pánszlávizmust és a fajok háborúját prédikálta Herzen „Kolokol"-jában[571]. 1868-ban megjelent a Béke- és Szabadságliga berni kongresszusán, hogy az egybegyűlteket az „egyének egyenlővé tételére" és az „állam megszüntetésére" buzdítsa. Miután javaslatait elutasították, orosz emigránsok támogatásával néhány munkásegyletet alapított Francia-Svájcban, Dél-Franciaországban, Olaszországban és Spanyolországban, s a Szocialista Demokrácia Nemzetközi Egyesülésének nevezte el őket. A Nemzetközi Munkásszövetség szervezeti szabályzata az egyes szekcióinak jogot ad arra, hogy önállóan alakuljanak meg és tevékenykedjenek az egyes országok törvényeinek és az ottani állapotoknak a figyelembevételével, de a szekció szervezeti szabályzata semmi esetre sem ellenkezhet a Szövetség általános programjával, amely röviden így hangzik: a munkásosztály felszabadulásáért folyó harc „valamennyi országra kiterjed, ahol modern társadalom áll fenn" és célja „minden osztályuralom megszüntetése". Egyetlen osztály se uralkodjék a többi fölött. A brüsszeli és a bázeli kongresszuson a többség a mellett az elméleti tétel mellett foglalt állást, hogy a munkásosztály helyzetének gyökeres megjavulása csak akkor érhető el, ha a társadalmi közlekedési eszközök és a föld állami tulajdonba kerülnek.

Olyan pontok, mint a magántulajdon megszüntetése, a család megszüntetése, az egyének egyenlővé tétele és az állam felszámolása, nem szerepeltek a Londonban alapított Nemzetközi Munkásszövetség programjában. Ezért a Főtanács, bár csak végrehajtó szerv, kénytelen volt azt javasolni az Alliance vezetőségének, hogy változtassa meg programját.[572] Válaszul erre a javaslatra az Alliance kijelentette, hogy elveinek, amelyeket a Főtanács értelmetlennek nyilvánított, mintaképül kell szolgálniok a Nemzetközi Munkásszövetség számára. A Főtanács erre megszakította a levelezést az Alliance-szal, az pedig szervezett háborút kezdett a londoni végrehajtó szerv ellen. Ez a háború mind a mai napig tart, s minthogy Bakunyin úr hívei igen jártasak a hangzatos kiáltványok és gyújtó beszédek készítésének művészetében, nem meglepő, hogy az emberek a Nemzetközi Munkásszövetséget oly gyakran összetévesztik a Szocialista Demokrácia Nemzetközi Egyesülésével, s az utóbbinak a nézeteit az előbbinek tulajdonítják. Csak azt a tényt említem, hogy mind Jules Favre az Internacionálé elleni körira-

tában, mind Sacaze képviselő a Dufaure-törvényről szóló jelentésben az Alliance frázisos dokumentumaiból idézett, hogy az Internacionálé veszélyességét bizonyítsa.

1870 első hónapjaiban Bakunyin méltó társat talált magának Félix Pyatban. Ez utóbbi felhasznált egy bizonyos londoni francia munkástestületet*, hogy az Internacionálé cégére alatt különféle vérszomjas kiáltványokat bocsásson ki, amelyekben többek között Napóleon császár megölését követelte. Ezért a Főtanács újságokban nyilvánosan kijelentette, hogy nem vállalhat felelősséget Pyat cselekedeteiért, aki soha nem volt tagja az Internacionálénak. Az említett francia munkástestület erre a londoni utcákon plakátokat ragasztott ki, amelyekben az Internacionálét „ellenforradalmi társaságnak" nyilvánította.

1870 végén az Alliance esélyei megint sokat csökkentek. Az „Égalité" című genfi lap irányítását elvették Bakunyintól, a Főtanács híveinek kezébe ment át. Csak amikor a Párizsi Kommün menekültjei Svájcba és Angliába érkeztek, kezdődött újabb megélénkülés az absztencionisták vagy anarchisták soraiban. Minden kétes elem az anarchistákhoz ment, a tudatosabb emigránsok viszont a Főtanácshoz csatlakoztak.

Itt helyénvaló talán néhány szót szólni az Internacionálénak a Kommün felkeléséhez való viszonyáról. Már maga a vizsgálat[574] is kimutatta, hogy a Nemzetközi Munkásszövetség mint olyan korántsem volt kezdeményezője a párizsi márciusi forradalomnak; erről tanúskodik a Kommün összetétele is, amelyben túlsúlyban voltak a jakobinusok és az olyan emberek, mint Pyat és társai. Hozzátesszük még, a Kommün szocialista elemei szinte kizárólag proudhonista föderalisták voltak; ezért a német szocialisták sajtószervei kevéssel a mozgalom megindulása után olyan értelemben nyilatkoztak, hogy kimenetele nem lesz kedvező. S mégis, amikor a vereség bekövetkezett és a legyőzötteket a legkülönfélébb támadások érték, a Főtanács, s vele az Internacionálé sajtója kötelességének tartotta, hogy a párizsi munkások védelmére keljen és igazolja cselekedeteiket.

Úgy vélem, hogy az Internacionálé európai helyzetének elég helyet szenteltem. Az amerikai szervezetéről csak annyit akarok mondani, hogy ott a szabadszerelem apostolai és félvilági hölgyek behatoltak a szekciókba, de kiűzték őket. Ekkor a kizártak külön szekciót alakítottak, de a Főtanács megtagadta tőle elismerését.**

Az elmondottakat figyelembe véve bizton várható az anarchisták vere-

* Londoni Francia Szekció.[573] – *Szerk.*
** *Lásd 423–430. old.* – *Szerk.*

sége a kongresszuson. Magára Bakunyinra nézve annál rosszabb a helyzet, mert ellene igen kompromittáló vádakat emeltek. Vannak, akik orosz Sabinának nevezik Bakunyin urat. Nyecsajev pere meggyőzően bebizonyította, hogy Bakunyin teljesen ismeretlen embereknek Oroszországba leveleket küldött, a borítékon ezzel a bélyegzővel: „Titkos forradalmi bizottság". Továbbá ellene szól egy olyan körülmény, amely egyszersmind mutatja, hová vezethetnek az absztencionisták eszméi. Albert Richard és Gaspard Blanc urak, Bakunyin két szárnysegéde, a Nemzetközi Alliance dél-franciaországi vezetői és az 1870-es lyoni puccs kezdeményezői, átálltak a bonapartista táborba. Néhány hónappal ezelőtt proklamációt adtak ki, amely e szavakkal végződik: „Éljen a császár!" Azonkívül még egy sokatmondó kijelentést tartalmaz: „Eszméink logikus továbbfejlődése tett minket császárpártivá."

Végül meg kell még jegyeznem, hogy Bakunyin úr hívei nemzeti viszályt is igyekeznek szítani a munkások között. A „Bulletin de la Fédération Jurassienne"[575], az absztencionisták szócsöve legutóbbi számában, amely egyebek között egy e szavakkal végződő felhívást is tartalmaz: „Éljen az anarchia! Éljen a kollektivizmus!", panasz olvasható arról, hogy a kongresszust négy germán ország szomszédságában hívták össze. A londoni Főtanácsot pángermán törekvésekkel vádolják, s egyik francia tagjának, családnevén Vaillant-nak, szemére vetik német műveltségét, mivel Bécsben és Tübingenben tanult.

Hozzá kell tennem még valamit: a latin országokban elégedetlenséget keltett német szocialisták azon kijelentése, hogy az elmélet területén mintegy 50 évvel megelőzték a franciákat[576] és hogy Németország hivatott meghatározni a törvényeket, amelyek szerint a szociális reformokat meg *fogják* valósítani. Ezzel kapcsolatban eszembe jut Fichte, a filozófus – akit a müncheni Johann Huber professzor az első német szocialistának nevez – töredékeinek egy passzusa: „Németországtól fog kiindulni a mindazok egyenlőségén alapuló törvények igazi uralma, akik emberi személyiség hordozói."

II

Hága, szeptember 8.

Az Internacionálé politikai magatartásáról folyó vitákban, amelyekről már a múltkor említést tettem, világosan megmutatkozott az egyes csoportok álláspontja. A Párizsi Kommün most Londonban lakó résztvevőinek legtöbbje a blanquistákhoz tartozik, akik sok kérdésben a németek mellett vannak, de korántsem értenek velük teljesen egyet. A blanquisták, igaz,

az utóbbi évek keserű tapasztalatai folytán kissé józanabbak lettek ugyan, de még mindig bizonyos nemzeti fennhéjázásban és olyan tettvágyban szenvednek, amelyet meggondolatlan, sőt fonák módon igyekeznek kielégíteni.[577] A londoni konferencia határozatának a szervezeti szabályzatba való felvétele mellett leadott szavazatukat olyan szólamokkal indokolták meg, amelyek a Párizsból érkezett küldötteket a következő nyilatkozatra késztették: „Bármennyire tiszteljük Blanquit, ezennel kénytelenek vagyunk kijelenteni, hogy a mai párizsi munkásság nem osztozik többé a blanquisták nézeteiben. A politikai hatalmat mindenekelőtt azzal akarjuk kivívni, hogy először a munkásrendet olyan szellemi fokra emeljük, amely lehetővé teszi célunk – minden osztályuralom eltörlése – elérését. Nem összeesküvésekkel akarjuk elnyerni a világ megbecsülését, hanem a felszabadulásunk ügyéért végzett lankadatlan nyílt munkával."[578] Ugyanebben a szellemben beszéltek a németek. Az anarchista Guillaume-nak Hepner odakiáltotta: „Az önök barikád-logikájának az ideje elmúlt. A politikai tartózkodás a rendőrségre visz."

Egy másik német küldött[579] a következő szavakba öntötte gondolatait: „Bennünket, németeket a »tekintélyelvi szocialisták« névvel illettek. Nos, elismerem, hogy bizonyos vonatkozásban azok vagyunk. Szükségesnek tartjuk, hogy a jellem és a szellem tekintélyét abban a társadalomban is megbecsüljék, amelyre mi törekszünk. De még inkább jelentőségteljes és elengedhetetlen az ilyen tekintély tisztelete a harcban, amelyet vívunk. Az Internacionálénak mint egy meghatározott célra létrejött egyesülésnek nincs létjogosultsága, ha nem alakít egy olyan szervet, amely őrködik afelett, hogy egyes csoportok ne kompromittálják az egész társaságot és ne veszélyeztessék érdekeit." (Az absztencionistákhoz fordulva:) „Önök azzal akarják leküzdeni a centralista cézárizmust, hogy egy másik végletbe esnek, a föderalizmusba, amely egy letűnt történelmi korszakba való. Meg akarják dönteni a reakció szilárdan megszervezett apparátusát és e célból az anarchiát dekretálják saját soraikban!" (Viharos taps.) „A *föderalisták*, akik mit sem értenek a történelem menetéből, az első francia forradalomban a reakciót szolgálták, Németországban éppen most teljes csődöt vallottak, *Ausztriában* elkerülhetetlen a vereségük. Az önök föderalizmusa a Jurában, Belgiumban, Hollandiában és némely spanyol tartományokban agent provocateuröket hozott sorainkba és némely csoportokat a reakció szövetségeseivé tett... Önök Proudhonra hivatkoznak, aki 1863-ban politikai tartózkodást ajánlott a császársággal szemben. Hová vezetett ez a tartózkodás? A tehetségtelenség és az árulás kormányához. Semmiképpen sem akarom kárhoztatni a Párizsi Kommün résztvevőit; a március 18-i forradalom a szükségből

fakadt, ráadásul még ki is provokálták. Franciaország neki köszönheti a köztársaság fennmaradását. De egyik fő fogyatékossága a föderalisztikus jellege volt. – Thiers a Kommün leverésekor beszélhetett az állam egységének fenntartásáról, mint ahogy francia államférfiak a hugenották lemészárlásakor ezt tették... Ha önök nem akarnak részt venni politikai munkánkban, amely minden irányban világosságot teremt és mozgásba hozza az elméket, ha önök szekták módjára elzárkóznak, a világtörténelem napirendre fog térni önök felett stb."

Az Internacionálé politikai magatartására vonatkozó indítványt, mint előre látható volt, Bakunyin híveinek ellenszavazatával mindenki elfogadta.* A tegnapi zárt ülés folyamán azután még azt határozták el, hogy megbízzák a Főtanácsot, hozzon létre nemzetközi szakszervezeteket, hogy a legközelebbi kongresszust Svájcban tartják és hogy az évi járulékokat az eddigi szinten szedik. A pénzügyi bizottság jelentést tett a pénzkezelésről, ezt helyesnek találták; valamennyi küldött előtt ismertették a kiadásokat és bevételeket, s kitűnt, hogy a Főtanács néhány, a vagyonos osztályhoz tartozó tagja nagy anyagi áldozatokat hozott.[580]

Hét órakor megkezdődött a *harmadik nyilvános ülés*, mert a sajtó képviselőinek kívánságára elálltak attól a tegnapelőtt hozott határozattól, hogy felfüggesztik a nyilvános üléseket.

Az emberek megint nagy tömegben özönlöttek a hallgatóságnak kijelölt helyekre, a szomszédos utcák is zsúfolva voltak, de ezúttal példás rend volt. A holland küldöttek – van den Abeele, van der Hout, Herman – és Brismée brüsszeli küldött beszédét, amelyek mind az Internacionálé törekvéseivel foglalkoztak, nagy tetszés fogadta. A karzaton felhangzó néhány éles fütty nyomban elnémult, mert maga a közönség utasította rendre a rendbontókat. Miután felolvasták a zárt ülések határozatait, valamint az érkezett leveleket és táviratokat, a nyilvános ülés ismét átalakult zárttá. Az utolsó zárt ülés eldöntötte a Nemzetközi Egyesülés ügyét. A kongresszus úgy határozott, hogy kizárja az Alliance-ot és kivált Bakunyin és Guillaume urakat.

Éjjel 1 órakor a kongresszust befejezettnek nyilvánították. Ma még egy népgyűlés lesz Amszterdamban, a holland munkásmozgalom központjában.

Der Kongress der „Internationale"

A megjelenés helye: „Neue Freie Presse", 1872 augusztus 29. és szeptember 10. (2878. és 2890.) sz.

Jelzése: Különtudósítónktól

---

* *Lásd 460. old. – Szerk.*

Karl Marx

[Kivonatok a Főtanács jegyzőkönyveiből 1870 június – 1872 április[495]]

A Tanács ülései

A Tanács 1870 június 28-i ülése.

Marx javasolja, hogy Brüsszel legyen a következő Főtanács [székhelye] stb. A határozati javaslatot meg kell küldeni valamennyi szekciónak. Elfogadják. Hales jelzi, hogy újramegfontolást fog indítványozni.

Július 5. A vita folytatása. A vitát elnapolják.

Július 12. Marx: „Írni kell a szekcióknak, kérve, fontolják meg, célszerű-e a Tanácsot áthelyezni Londonból. Ha az áthelyezés mellett vannak, a Tanács Brüsszelt javasolja" (a küldöttek megbízólevéllel jöjjenek) (utasítás a küldötteknek).

Csak 3 szavazat Hales módosító indítványa mellett.

A mainzi kongresszus programja.

Augusztus 2-i ülés. Serraillier felolvas egy Belgiumból érkezett levelet, amelyben Amszterdamot javasolják a kongresszus helyéül. Ez mindenkinek közel van, kivéve az olaszokat és a spanyolokat. Belgium azt akarja, hogy a Tanács maradjon Londonban, elutasítja Brüsszelbe való áthelyezését. *Vita a kongresszusról.* Marx ellenzi a brüsszeliek Amszterdamra vonatkozó javaslatát. Az összes szekcióknak írni kell, és megkérdezni őket, beleegyeznek-e az elhalasztásba. A kongresszus helyett talán konferenciát lehetne tartani, mint 1865-ben.

Jung ellenzi a kongresszust. Svájc mozgósított (60 000 embert).

Hales (*Eccarius támogatásával*) javasolja, szólítsák fel a szekciókat, közöljék, az elhalasztás mellett vannak-e, és ha igen, hatalmazzák fel a Tanácsot az egybehívás időpontjának kitűzésére. (*Elfogadják.*)

Marx: ha a szekciók beleegyeznek, a konferenciát meg lehet tartani itt, de ő a felszólítás mellett van.

Augusztus 9. Spanyolok Barcelonát javasolják a kongresszus színhelyéül.

Augusztus 16. Jung közli, hogy levél érkezett a svájci német bizottságtól, amelyben egyetértenek a kongresszus elhalasztásával és a Tanácsra bízzák idejének és helyének meghatározását; ugyanilyen tartalmú a Németországi Szociáldemokrata Párt levele. Mindkét levél ellenzi a Tanács áthelyezését Londonból.

Augusztus 23. Serraillier felolvassa a belga tanács levelét, amely beleegyezik a kongresszus elhalasztásába. A genfi francia-svájci tanács szintén: a Tanács maradjon Londonban.

A kongresszus elhalasztására vonatkozó határozatot elfogadják.

November 22-i ülés (a bonapartista kormány levéltárából előkerült iratok).

„A népszavazás előestéjén Ollivier megírta Franciaország minden városába, hogy az Internacionálé vezetőit le kell tartóztatni, máskülönben a szavazás nem sikerülhet kellőképpen."

November 29-i ülés. Marx közli, hogy braunschweigi barátainkat megbilincselve szállították vissza Lötzenből és felségárulási pert indítanak ellenük. Hogy a burzsoáziát megfélemlítsék, a rendőrlapok hosszú cikkeket tettek közzé, hogy ezek az emberek a Nemzetközi Szövetség cinkosai, céljuk lerombolni mindent, felállítani a világköztársaságot.

1871[–1872]

Március 14. Robin javasolja, hívjanak egybe küldöttkonferenciát. (Elvetik.)

Július 25. Engels javasolja konferencia egybehívását, Robin támogatja.

Ebben a hónapban Malines érseke megalapítja a Katolikus Munkások Nemzetközi Szövetségét, hogy ellensúlyozza a Nemzetközi Munkásszövetséget.

Február 20. Nyilatkozat Utyinról.[581]

Március 12. Határozatok az Egyesült Államokról.[582]

Április 16. Cochrane. Fawcett.[583].

A megírás ideje: 1872 augusztus 27. után

Eredeti nyelve: angol

Karl Marx

[Határozati javaslat a Főtanács tagjainak kötelességeiről]

A Főtanács egyetlen tagja sem jogosult a Tanács egy másik tagját a Nemzetközi Munkásszövetség kongresszusán vádakkal illetni, mielőtt megindul a vita a Főtanács tagjainak megválasztásáról.

Elhangzott az albizottság 1872 augusztus 28-i ülésén
A megjelenés helye: „The General Council of the First International 1871–1872", Moszkva 1968.
Eredeti nyelve: francia

Karl Marx és Friedrich Engels

[Javaslat a Főtanács székhelyének megváltoztatására és tagságának összetételére vonatkozóan[584]]

Javasoljuk, hogy a Főtanács székhelyét 1872–1873-ra tegyék át New Yorkba és hogy az észak-amerikai föderális tanács következő tagjaiból álljon: *Kavanagh, Saint-Clair, Setti, Levièle, Laurel, F. J. Bertrand, F. Bolte* és *C. Carl.* Joguk lesz kooptálásra, de a Főtanács tagjainak összlétszáma soha nem lépheti túl a 15-öt.

Karl Marx, F. Engels, Walery Wróblewski,
George Sexton, Ch. Longuet, A. Serraillier,
J. P. MacDonnell, Eugène Dupont, F. Lessner,
Le Moussu, M. Maltman Barry*
Hága, 1872 szeptember 6.

A megjelenés helye: Hermann Schlüter: „Die Internationale in Amerika", Chicago 1918.
Eredeti nyelve: francia

* *Mind saját kezű aláírások. – Szerk.*

[Friedrich Engels]

Az Internacionálé hágai kongresszusáról[585]

A kongresszuson 64 küldött vett részt, közülük Franciaországot 16, Németországot 10, Belgiumot 7, Angliát 5, Észak-Amerikát 5, Hollandiát 4, Spanyolországot 4, a francia-svájci föderációt 3, a svájci jurai föderációt 2, Írországot 1, Portugáliát 1, Lengyelországot 1, Ausztriát 1, Magyarországot 1, Ausztráliát 1 és Dániát 2 küldött képviselte. Több küldöttnek 2–3 országból volt mandátuma, úgyhogy a fenti kimutatás nem egészen pontos. Szülőhelyük szerint 20 volt francia, 16 német, 8 belga, 6 angol, 3 holland, 3 spanyol, 2 svájci, 2 magyar, 1 lengyel, 1 ír, 1 dán, 1 korzikai. Egyetlen előző kongresszuson sem volt képviselve ilyen sok különböző nemzet.

A mandátumok felülvizsgálása csaknem három napot vett igénybe. Ez abból eredt, hogy több szekciónak az Internacionáléhoz tartozását vitatták. Így például a New York-i 2. sz. (francia) szekcióét, amely, miután részt vett az amerikai föderáció legutóbbi kongresszusán, utólag fellázadt annak határozatai ellen, és ezért az amerikai föderális tanács kizárta a föderációból. Minthogy azóta a Főtanács nem ismerte el önálló szekciónak, s a kizárást a kongresszus sem támadta meg, küldöttét nem lehetett bebocsátani és a mandátumát elismerni. (Ügyviteli szabályzat, II., 5., 6. cikkely, IV., 4. cikkely.)

A megfordítottja történt az új madridi föderáció meghatalmazásával. Ez a föderáció egy csoport munkásból áll, akiket mindenféle hamis ürügyekkel és a helyi szabályzat szembeszökő megsértésével kizártak a régi madridi föderációból. Kizárásuk igazi oka az volt, hogy a spanyol Internacionálén belül megszervezett titkos társaságot, „a Szocialista Demokrácia Egyesülését" azzal vádolták, hogy elárulta az Internacionálét. Ekkor mint új madridi föderáció szervezték meg magukat, és a spanyol föderális tanácstól kérték elismerésüket. Ez, minthogy többségében, ha ugyan nem teljes egészében az Alliance-hoz tartozott, elutasítóan válaszolt. Miután a Főtanács, amelyhez ekkor fordultak, elismerte őket független föderációnak, küldöttet menesz-

tettek, akinek meghatalmazását a spanyol föderáció küldöttei vitatták. A Főtanács ebben az esetben túltette magát az ügyviteli szabályzat II., 5. előírásán, amelynek értelmében az új madridi föderáció bebocsátása előtt ki kellett volna kérnie a spanyol föderális tanács véleményét; azért nem tette ezt, mert egyrészt a késedelem veszélyes lett vona, és másrészt a spanyol föderális tanács az Alliance melletti nyílt állásfoglalásával fellázadt az Internacionálé ellen.

A kongresszus a Főtanács eljárásmódját nagy többséggel jóváhagyta, senki nem szavazott ellene; az új madridi föderációt ennélfogva elismerték.

Hasonló kérdés vetődött fel a genfi „forradalmi propaganda szekciója" meghatalmazásánál, amely szekciót a genfi francia-svájci föderális bizottság javaslatára a Főtanács nem ismerte el. A mandátumot és vele az egész szekciót a kongresszus végéig felfüggesztették, és minthogy időhiány miatt az ügyet nem lehetett tisztázni, a szekció még mindig fel van függesztve.

A Főtanácsnak azt a jogát, hogy, mint az előző kongresszusokon, hat küldöttel képviseltesse magát, gyenge ellenvetések után elismerték.

A spanyol föderáció négy küldöttét, akik az elmúlt beszámolási évre nem küldtek semmi tagsági díjat, csak tagdíjaik megfizetése után bocsátották be.

Végül az amerikai 12. szekció küldöttét – ez a szekció okozta az egész botrányt New Yorkban (ahogy a „Volksstaat" korábban beszámolt róla[586]) –, miután hosszú védőbeszédet mondott a 12. szekció mellett, egyhangúlag elutasították, és ennek megfelelően a 12. szekció végérvényesen kívül áll az Internacionálén.

Mint látjuk, a mandátumok felülvizsgálása formájában tárgyalásra és eldöntésre került szinte minden gyakorlati kérdés, amely az Internacionálét az év folyamán foglalkoztatta. A kongresszus, 38–45 főnyi többséggel egy 12–20 főnyi, a szavazástól többnyire teljesen tartózkodó kisebbséggel szemben, a Főtanács minden egyes cselekedetét jóváhagyta, megannyi alkalommal bizalmat szavazva neki.

Eljött Cafiero úr is, egy olasz küldött, a rimini konferencia elnöke, amelyen augusztus 4-én 21 szekció (közülük 20 nem teljesítette a szabályzatban előírt felvételi feltételeket, tehát egyáltalán nem tartozik az Internacionáléhoz) olyan határozatot hozott, hogy megtagad minden szolidaritást a Főtanáccsal és az ezzel egyetértő szekciók szeptember 2-án nem Hágában, hanem a svájci Neuchâtelban tartják meg kongresszusukat.

Úgy látszik, jobb belátásra tértek, és Cafiero úr eljött Hágába, de volt annyi esze, hogy mandátumát szépen a zsebében tartsa és, tagsági jegye alapján, mint egyszerű megfigyelő legyen jelen a kongresszuson.

Mindjárt az első szavazásnál – a mandátumvizsgáló bizottság megvá-

lasztásánál – többségre és kisebbségre szakadt a gyűlés, s ezek kevés kivétellel végig zárt csoportok maradtak. Franciaország, Németország, Amerika, Lengyelország, Dánia, Írország, Ausztria, Magyarország, Portugália, a francia-svájci föderáció és Ausztrália alkotta a többséget. Belgium, a spanyol és a jurai föderáció, Hollandia, egy francia és egy amerikai küldött alkotta a kisebbséget, amely a legtöbb kérdésnél teljesen vagy részben tartózkodott a szavazástól. Az angol küldöttek megosztottan és különbözőképpen szavaztak. A többség magját a németek és a franciák alkották, akik olyan egyetértésben összetartottak, mintha az 1870-es évi nagy háborús és politikai színjáték egyáltalán nem is lett volna. A német és a francia munkások összhangját a sedani kapituláció második évfordulóján pecsételték meg – ez Bismarcknak nem kevésbé lecke, mint Thiers-nek!

A mandátumok elintézése után került sor az első sürgős kérdésre: a Főtanács helyzetére. Hogy *eltörléséről* szó sem lehet, azt már a szerda esti nyilvános ülésen megtartott első vita bebizonyította. A szilárd többségre, amely szemlátomást el volt tökélve arra, hogy nem engedi játszadozássá fajulni az Internacionálét, semmi hatást nem tettek a szabad föderációról, a szekciók autonómiájáról stb. elhangzott szép szólamok. Azoknak az országoknak a küldöttei, ahol az Internacionálénak valódi harcot kell vívnia az államhatalommal, tehát akik leginkább komolyan veszik az Internacionálét, németek, franciák, osztrákok, magyarok, lengyelek, portugálok, írek azon a nézeten voltak, hogy a Főtanácsnak meghatározott felhatalmazással kell rendelkeznie és nem szabad puszta „levélszekrénnyé", „levelező és statisztikai irodává" süllyednie, mint ahogy ezt a kisebbség kívánta. Ennek megfelelően az ügyviteli szabályzat II. fejezetének 2. cikkelyéhez, amely így hangzott: „A Főtanács köteles végrehajtani a kongresszusi határozatokat", 40 igen szavazattal, 5 nemmel és 4 tartózkodással elfogadták a következő kiegészítést: „és ügyelni arra, hogy az Internacionálé alapelveit, általános szervezeti és ügyviteli szabályzatát minden országban szigorúan betartsák". És ugyanezen fejezet 6. cikkelye: „A Főtanácsnak jogában áll az is, hogy az Internacionálé bármely szekcióját a következő kongresszus összeüléséig felfüggessze", ezentúl így hangzik:

„A Főtanácsnak joga van szekciókat, föderális tanácsokat, illetve bizottságokat és egész föderációkat felfüggeszteni.

Ezt a jogát azonban valamelyik föderációhoz tartozó szekciókkal szemben csak az illető föderális tanáccsal való előzetes tárgyalás után gyakorolja.

Valamely föderális tanács feloszlatása esetén a Főtanácsnak legfeljebb harminc napon belül új föderális tanácsot kell választatnia.

Egy egész föderáció felfüggesztése esetén a Főtanács köteles erről hala-

déktalanul értesíteni az összes föderációkat. Ha a föderációk többsége kívánja, a Főtanács köteles minden nemzetiség egy-egy küldöttének részvételével rendkívüli konferenciát egybehívni, amely egy hónap múltán összeül és véglegesen eldönti a vitát." (36 igen szavazat, 11 nem, 9 tartózkodás.)

Ezzel a Főtanács helyzete, amely az addigi szervezeti szabályzat és kongresszusi határozatok alapján kétséges lehetett, kellőképpen tisztázódott. A Főtanács a Szövetség végrehajtó bizottsága, és mint ilyennek, bizonyos teljhatalma van a szekciókkal és a föderációkkal szemben. Ezt a teljhatalmat a fenti határozatok valójában nem bővítették, csak jobban meghatározták és olyan biztosítékokkal látták el, hogy a Főtanácsot soha nem lehet megfosztani felelőssége tudatától. E határozat után kevésbé lehet szó a Főtanács diktatúrájáról, mint valaha.

E két cikkelynek az ügyviteli szabályzatba való beiktatása a legégetőbb szükségletet kielégítette. A szervezeti szabályzat részletes felülvizsgálásától az idő rövidsége miatt eltekintettek. De volt vele kapcsolatban még egy fontos pont. A munkásosztály politikai tevékenységére vonatkozó programrész körül komoly nézeteltérések keletkeztek. A bakunyinista szekta a svájci jurai föderációban, Spanyolországban és Olaszországban a minden politikai tevékenységtől, s különösen a választásoktól való feltétlen tartózkodást az Internacionálé tantételeként prédikálta. Ezt a félreértést az 1871 szeptemberi londoni konferencia IX. határozata kiküszöbölte; de a bakunyinisták azt híresztelték, hogy a konferencia ezzel a határozattal is túllépte hatáskörét. A kongresszus megint világosságot teremtett ez ügyben, amikor az angliai konferencia határozatát több mint kétharmados szótöbbséggel felvette a szervezeti szabályzatba a következő megfogalmazásban:

„A vagyonos osztályok egyesített hatalma elleni harcában a proletariátus mint osztály csak akkor cselekedhet, ha maga is külön politikai párttá szerveződik, amely a vagyonos osztályok által alakított minden régi párttal szembenáll. A proletariátusnak ez a politikai párttá alakulása elengedhetetlen ahhoz, hogy a társadalmi forradalomnak és végső céljának, az osztályok megszüntetésének győzelmét biztosítsa. – A munkásosztály erői egyesítésének, melyet gazdasági harcával már elért, egyúttal emelőül kell szolgálnia ezen osztály kezében a kizsákmányolóinak politikai hatalma ellen vívott harcában. – A föld és a tőke urai mindenkor felhasználják politikai kiváltságaikat gazdasági monopóliumaik megvédésére és megörökítésére és a munka leigázására. A politikai hatalom meghódítása tehát a proletariátus nagy kötelessége."

Ezt a határozatot 28 szavazattal fogadták el, 13 ellenében (a tartózkodá-

sokat beleértve). Azonkívül pedig 4 francia és 6 német, akiknek korábban el kellett utazniok, írásban nyújtotta be az új szabályzati cikkely *melletti* szavazatát, úgyhogy a valódi többség 38 főnyi volt.

Ez a határozat lehetetlenné tette a tartózkodáspártiaknak ama tévhit terjesztését, hogy a minden választástól és minden politikai tevékenységtől való tartózkodás az Internacionálé alapelve. Ha ez a szekta, az, amely kezdettől fogva minden viszály okozója volt az Internacionáléban, most még összeegyeztethetőnek tartja alapelveivel, hogy az Internacionáléban maradjon, ez az ő dolga; tartóztatni bizonyára nem fogja senki.

A következő pont az új Főtanács megválasztása volt. A régi Főtanács többsége, Marx, Engels, Serraillier, Dupont, Wroblewski, MacDonnell és mások javasolták, helyezzék át a Főtanácsot New Yorkba és nevezzék ki abba az amerikai föderális tanács nyolc tagját, akikhez az amerikai föderáció csatoljon még további hetet. Ennek az indítványnak az volt az alapja, hogy az eddigi Főtanács legtevékenyebb tagjainak, akik az utóbbi időben kénytelenek voltak egész idejüket az Internacionálénak szentelni, nem áll többé módjukban ezt tenni. Marx és Engels már hónapokkal ezelőtt közölték barátaikkal, hogy csak akkor folytathatják tudományos munkáikat, ha visszavonulnak a Főtanácsból.

Hasonló indítékai voltak másoknak is. Tehát a Főtanács, ha Londonban maradna, éppen azoktól a tagjaitól lenne megfosztva, akik eddig minden tényleges munkát – mind a levelezést, mind az irodalmi tevékenységet – ellátták. Emellett Londonban két olyan elem volt, amely igyekezett felülkerekedni a Főtanácsban és ilyen körülmények között valószínűleg el is érte volna ezt. Az egyik a francia blanquisták (akiket persze Blanqui sohasem ismert el), egy kis létszámú csoport, amely a mozgalom valóságos menetének felismerése helyébe forradalmi frázisokat állít, a propagandatevékenység helyébe pedig kis álösszeesküvéseket, amelyek csak hiábavaló letartóztatásokra vezetnek. Ha ezeknek az embereknek a kezébe adnák az Internacionálé vezetését Franciaországban, ez azt jelentené, hogy ottani embereinket céltalanul börtönbe juttatnák és újra zűrzavart idéznének elő mind a 30 département-ban, amelyekben az Internacionálé virágzik. Magán a kongresszuson elég alkalmunk volt meggyőződni arról, hogy az Internacionálé franciaországi tagjai minden egyebet inkább elviselnének, mint ezeknek az uraknak az uralmát. A másik veszélyes elem Londonban azok az angol munkásvezérek voltak, akiknek Marx a kongresszuson az arcukba vágta: az angol munkásvezérekhez tartozni szégyen, mert csaknem valamennyit megvásárolta Sir Charles Dilke, Samuel Morley vagy maga Gladstone[587]. Ezek az emberek, akiket a Főtanács szilárd francia–német több-

sége eddig féken, illetve kívül tartott, most egészen más szerepet játszanának, s az Internacionálé angliai tevékenysége nemcsak a polgári radikálisok ellenőrzése alá, hanem valószínűleg még a kormánynak az ellenőrzése alá is kerülne. Szükség volt tehát áthelyezésre, ha pedig ezt elfogadták, akkor New York az egyetlen olyan hely, amely egyesíti a két szükséges feltételt: a Szövetség irattárának biztonságát és magának a Főtanácsnak a nemzetközi összetételét. Némi fáradságba került ennek az áthelyezésnek az elérése: a belgák ez alkalommal elkülönültek a kisebbségtől és London mellett szavaztak, a németek pedig különösen ragaszkodtak Londonhoz. Mégis több szavazás után határozatot fogadtak el a New Yorkba való áthelyezésről és kinevezték a Főtanács következő tizenegy* tagját, azzal a joggal, hogy kiegészíthessék magukat tizenötre: Kavanagh, Saint-Clair (írek), Laurel (svéd), Fornaccieri (olasz), David, Levièle, Dereure (franciák), Bolte, Bertrand, Karl Speyer (németek), Ward (amerikai).

Továbbá elhatározták, hogy a következő kongresszust Svájcban tartják meg, a hely meghatározását pedig a Főtanácsra bízzák.

Az új Főtanács megválasztása után Lafargue az általa képviselt két föderáció, a portugál és az új madridi nevében a következő indítványt tette, amelyet egyhangúlag elfogadtak:

„Az új Főtanács azt a speciális megbízatást kapja, hogy alakítson nemzetközi szakszervezeteket.

Ebből a célból a kongresszust követő hónap folyamán körlevelet kell szerkesztenie, amelyet lefordíttat és kinyomat minden nyelven, s megküld minden munkástársaságnak, amelynek a címét tudja, akár az Internacionáléhoz tartoznak, akár nem.

Ebben a körlevélben felszólít minden munkástársaságot, hogy szakmájában nemzetközi szakszervezetet alakítson.

Minden munkástársaság felhívandó, hogy saját maga rögzítse feltételeit, melyeknek alapján részt vesz szakmájának nemzetközi egyesülésében.

A Főtanács feladata, hogy összesítse a feltételeket, amelyeket a javaslatot elfogadó munkástársaságok rögzítettek, és általános szabályzattervezetet szerkesszen, mely a részt venni kívánó összes társaságoknak ideiglenes elfogadásra előterjesztendő.

A nemzetközi szakszervezetek végleges szerződését a következő kongresszus fogja szentesíteni."

Ezzel az új Főtanácsra már kezdettől fontos gyakorlati szervezési fel-

* *Az eredetiben*: tizenkét – *Szerk.*

adatot bíztak, melynek megoldása alighanem egymagában is soha nem látott lendületet ad majd az állítólag halott Internacionálénak.

Utoljára következett az „*Alliance*" kérdése. A bizottság, amelynek ezt a pontot elő kellett készítenie a kongresszus számára, hosszú munka után végül szombat este 9 órakor készült el jelentésével. A jelentés az Alliance szervezeti szabályzatát és céljait az Internacionálé szabályzatával és céljaival ellentétesnek nyilvánította és követelte, hogy zárják ki alapítóját, Bakunyint, a jurai föderáció két vezetőjét, Guillaume-ot és Schwitzguébelt mint az Alliance fő ügynökeit, továbbá B. Malont és még két másik társukat. A bizottság többsége számára bebizonyosodott, hogy az Alliance titkos társaság, amelyet nem a kormányok, hanem az Internacionálé elleni összeesküvés végett alapítottak. A bázeli kongresszuson a bakunyinisták még remélték, hogy kezükbe kaparinthatják az Internacionálé vezetését. Ezért akkor ők maguk indítványozták azokat a híres bázeli határozatokat, amelyek megnövelték a Főtanács teljhatalmát. Miután csalódtak, és a londoni konferencia, amelynek megtartásáig Spanyolországban és Olaszországban meglehetős teret nyertek, megint elütötte őket reményeik teljesülésétől, taktikát változtattak. A jurai föderáció, amely teljesen az Alliance kezében volt, kibocsátotta sonvillier-i körlevelét, amelyben a saját küldöttei által javasolt bázeli határozatokat egyszerre minden baj forrásaként, a gonosz szellemtől, a „*tekintély*" szellemétől sugalmazottként támadták és az Internacionálé egyetlen céljául a független csoportok teljes autonómiáját, szabad szövetségét tűzték ki. Természetesen. Ha egy titkos társaság, amelyet azért alakítottak, hogy egy nagyobb nyilvános társaságot irányítson, nem tudja közvetlenül hatalmába keríteni a legfelső vezetést, akkor úgy éri el célját a legjobban, hogy dezorganizálja a nyilvános társaságot. Ahol nincs központi vezetőség és nincsenek nemzeti központi szervek, vagy csak olyanok vannak, amelyeknek nincs semmiféle teljhatalmuk, ott a konspiráló cselszövők összeműködésükkel igen jól biztosíthatják maguknak közvetve az egésznek az irányítását. E terv alapján a Jura, Spanyolország és Olaszország allianceistái nagy összhangban cselekedtek, és a hágai kongresszuson a dezorganizálást odáig akarták vinni, hogy ne csak a Főtanácsot töröljék el, hanem *minden* központi szervet, minden kongresszusi határozatot, sőt az általános szervezeti szabályzatot is, a bevezetés kivételével. Az olaszok ezt már belefoglalták szövetségük szabályzatába, a Jura küldöttei pedig határozott utasítást kaptak, hogy javasolják ezt a kongresszuson, s el nem fogadás esetén vonuljanak ki. De gazda nélkül csinálták a számvetést. A bizottság elé most eredeti okmányok kerültek, amelyek bizonyítják, hogy mindezen intrikák Spanyolországban, Olaszországban és Svájcban összefüggnek, mivel világ-

gossá teszik, hogy a titkos összefüggés éppen maga az *Alliance*, amelynek jelszavát Bakunyin adta ki, és amelyhez Guillaume és Schwitzguébel tartoztak. Spanyolországban, ahol az Alliance már régóta nyílt titok volt, a hozzá tartozó ottani küldöttek bizonykodása szerint feloszlott, és ezen ismételt bizonykodásuk folytán mentesültek a megtorlástól.

A vita erről az ügyről heves volt. Az alliance-isták mindent megmozgattak, hogy elhúzzák a dolgot, mert éjjeli 12 órakor lejárt a bérleti szerződés a helyiségre és a kongresszust be kellett rekeszteni. Az alliance-isták magatartása szükségképpen eloszlatott minden kétséget összeesküvésük fennállása és végcélja felől. Végül a többségnek sikerült elérnie, hogy a két jelenlevő fővádlott, Guillaume és Schwitzguébel felszólaljon; mindjárt a védekezésük után szavazás volt. Bakunyint és Guillaume-ot kizárták az Internacionáléból, Schwitzguébel, hála személyes kedveltségének, kis többséggel megmenekült ettől a sorstól; utána úgy határoztak, hogy a többiek amnesztiát kapnak.

A kizárásokkal az Internacionálé nyíltan hadat üzent az Alliance-nak és Bakunyin úr egész szektájának. Miként a proletár szocializmus minden más árnyalatát, Bakunyin szektáját is bebocsátották az Internacionáléba, azzal a mindenkire érvényes közös feltétellel, hogy békében marad és tiszteletben tartja a szervezeti szabályzatot és a kongresszusi határozatokat. Ehelyett ez a doktrinér burzsoák által több becsvággyal mint tehetséggel vezetett szekta megpróbálta az egész Szövetségre rákényszeríteni a maga korlátolt szektaprogramját, megsértette a szervezeti szabályzatot és a kongresszusi határozatokat és végül tekintélyi vacaknak nyilvánította őket, amelyhez igazi forradalmárnak nem kell kötnie magát. A szinte felfoghatatlan türelem, amellyel a Főtanács éveken át elviselte az áskálódók e kis bandájának intrikáit és gyalázkodásait, csak azt a szemrehányást hozta meg neki, hogy diktatórikusan jár el. Most végre szólott a kongresszus, mégpedig elég érthetően. Éppily érthető lesz azoknak az Alliance-ra és általában Bakunyin úr működésére vonatkozó okmányoknak a beszéde, amelyeket a kongresszus határozata alapján a bizottság közzé fog tenni.[588] Akkor majd látni fogják, milyen aljasságokra akarták felhasználni az Internacionálét.

Mindjárt e szavazás után felolvasták a kisebbség nyilatkozatát, amelyet aláírtak az összes jurai, belga, holland küldöttek, négy spanyol, valamint egy francia és egy amerikai küldött; ebben kijelentik, hogy összes indítványaik elvetése után még összeköttetésben akarnak ugyan maradni a Főtanáccsal a levelezés és a statisztika, valamint a tagdíjfizetés ügyében, de nem tűrik a Főtanács semminemű beavatkozását a föderációk belső életébe. A Főtanács ilyen beavatkozása esetén az alulírott föderációk mind szolidárisnak

nyilvánítják magukat a megtámadott föderációval, hacsak a beavatkozást a genfi kongresszuson elfogadott szervezeti szabályzat nyílt megsértése nem indokolja.

E nyilatkozat aláírói tehát azt állítják, hogy csupán az 1866-os genfi szervezeti szabályzat köti őket, a későbbi módosítások és kongresszusi határozatok pedig nem. Csak arról feledkeznek meg, hogy maga a genfi szervezeti szabályzat is elismeri minden kongresszusi határozat kötelező erejét és hogy ezzel egész fenntartásuk összeomlik. Egyébként ennek a dokumentumnak semminemű jelentősége nincs, és a kongresszus is a megérdemelt közönnyel fogadta. Az aláírók túllépték meghatalmazásukat, mivel

1. föderációikat arra akarják kötelezni, hogy az Internacionálén belül egy Sonderbundot[589] állítsanak fel és

2. kötelezni akarják őket, hogy csak a genfi szervezeti szabályzatot ismerjék el érvényesnek, minden más, későbbi kongresszusi határozatot pedig nyilvánítsanak semmisnek.

Tehát az egész okmánynak, amelyet nyilvánvalóan csak az Alliance hangoskodói tukmáltak a rászedett kisebbségre, semmi értéke nincs. Ha pedig valamelyik szekció vagy föderáció megpróbálná vitatni az Internacionálénak szervezeti szabályzatunkban és ügyviteli szabályzatunkban összegyűjtött kongresszusi határozatait, az új Főtanács bizonyára éppen úgy teljesíteni tudja majd a kötelességét, mint ahogy a régi tette az amerikai 12. szekcióval szemben. Addig is jól halad a dolog a Sonderbunddal.

Még megemlítjük, hogy ugyanezen délután (szombat) folyamán a Főtanácsnak az elmúlt üzleti évre vonatkozó elszámolásait megvizsgálták, rendben találták és jóváhagyták.

Miután még felolvasták a hágai szekciónak a kongresszushoz intézett üzenetét, a kongresszus éjjel fél egy órakor ezzel a kiáltással zárult: „Éljen a Nemzetközi Munkásszövetség!"

A megjelenés helye: „Der Volksstaat",
1872 szeptember 28. és október 9. (78. és 81.) sz.

[Friedrich Engels]

[Hírek a nemzetközi munkásmozgalomról az „International Herald"-ban[590]]

I

Spanyolország

Az Északi Vasút mozdonyvezetőinek és kazánfűtőinek sztrájkja még tart. Burzsoá lapok azt írják, hogy a Valenciai Vasúton sztrájkoló mozdonyvezetők és kazánfűtők beszüntették a harcot, de ezt a hírt már úgyszólván harmadszor közlik, s mi nem hisszük el, amíg az Internacionálé spanyol sajtószervei meg nem erősítik.

A munkanap 10 órára csökkentésének követelését, amelyet Barcelonának és környékének az Internacionáléhoz tartozó gyári munkásai vetettek fel, úgy látszik teljesítették, mert a gyárak dolgoznak, és a tiszteletre méltó sajtó jelentőségteljes hallgatásba burkolózik. Eddig 12–13 órás volt a munkanap. Meg kell jegyeznünk, hogy a sikert főleg Gracia – Barcelona gyárnegyede – munkásainak erőfeszítései vívták ki, akik már tavaly novemberben egyhangúlag állást foglaltak a hágai kongresszus határozatai mellett.

Madridban az illusztrált kiadványok szedői sztrájk nélkül rákényszerítették munkáltatóikat, hogy egyezzenek bele a munkások által javasolt új feltételekbe.

Németország

A német nyomdászok egyre elkeseredettebb harcot vívnak. Van szakszervezetük, amelybe e szakma egész Németországban dolgozó 7 ezer munkása közül 4 ezer belépett. Másfelől a nyomdatulajdonosok szintén szövetségbe tömörültek, melynek szabályzata kötelezi a tagokat, hogy komoly sztrájk esetén és a bizottság megfelelő határozatára azonnal bocsássák el mindazokat a munkásokat, akik részt vesznek a szakszervezetben. S nemrég a lipcsei nyomdai munkások sztrájkot hirdettek, béremelést

követelve, a munkáltatók bizottsága pedig, látva, hogy Lipcsében elvesztik pozícióikat, felszólította a szövetség tagjait egész Németországban, hogy jelentsék be a szakszervezeti tagok elbocsátását. Így is tettek Lipcsében, Berlinben, Boroszlóban, Frankfurtban, Münchenben és Németország más városai többségében. Ennek következtében, ha a közeli napokban nem jön létre megegyezés, a nyomdászok zömét a jövő héten elbocsátják és az egész német sajtó és könyvkereskedelem teljesen dezorganizálódik. S miközben a magánvállalkozók nyomdái teljesen megbénulnak, a lipcsei szövetkezeti könyvnyomda virágzik és annyira el van halmozva megrendelésekkel, hogy nem győzi teljesíteni őket.

Drezda. – Szövetkezeti asztalos- és ácsüzem alakult.

Svájc

A genfi ékszerészeknek a 9 órás munkanapért indított sztrájkja folytatódik, a munkáltatók többsége engedett és újra működteti a műhelyeket, napi 9 órában. Ha a sztrájkolóknak nyújtott támogatás nem szűnik meg, a munkások végső győzelme nem kétséges.

Genfben ez a második nagy sztrájk, amely sikert ér el az Internacionálé közvetítése révén.

II

Spanyolország

A Valenciából Tarragonába, illetve Almansába vezető vasút mozdonyvezetőinek és kazánfűtőinek sztrájkja teljes győzelemmel végződött, a munkások kivívták összes követeléseik kielégítését. Másfelől a spanyol Északi Vasút sztrájkja összeomlott, úgy látszik azért, mert nem volt kellően megszervezve.

Barcelonában a kikötői szénhordók egy rövid és sikeres sztrájk eredményeképpen átlag napi 10 penny fizetésemelést értek el; 3 shilling 9 penny helyett most 4 shilling 7 pennyt kapnak egy nyolcórás munkanapért.

Svájc

Hamarosan összeül Oltenban a svájci munkások kongresszusa; pontos dátumot még nem tűztek ki. Előkészülőben van a svájci cipőipari munkások kongresszusa.

Németország

A nyomdai munkások sztrájkja, amelyről legutóbbi közlésünkben említést tettünk, úgy látszik a munkásokra nézve igen kedvező fordulatot vesz. A munkáltatók kijátszották fő ütőkártyájukat, felszólították szövetségük tagjait egész Németországban, hogy bocsássák el azokat a munkásaikat, akik részt vesznek a szakszervezetben. De ezt a felszólítást, bár teljes összhangban volt a vállalkozók szövetségének szabályzatával, szemlátomást nem mindenütt fogadták szívesen. Így például Hamburgban a nyomdatulajdonosok megalapozatlannak találták, s inkább kiléptek a szövetségből, semhogy engedelmeskedjenek. Ez meghunyászkodásra késztette a munkáltatók bizottságát; azzal a javaslattal fordult a munkásbizottsághoz, amelyről azelőtt tudni sem akart, hogy újítsák fel a tárgyalásokat a viszály békés megoldására.

Drezdában van a festők, fényezők, aranyozók stb. nemzetközi szövetségének központi vezetősége. Ez a csupán egy évvel ezelőtt alakult szervezet nemcsak hogy rákényszerítette a tulajdonosokat a vasárnap betartásával kapcsolatos kicsinyes packázások beszüntetésére, hanem szövetkezeti irodát alapított, amelyben a szövetség sok tagja talált munkát.

Regensburgban (Bajorország) a cipőipari munkások a nemzetközi cipészszövetség tagjainak vezetésével béremelést követelve sztrájkot hirdettek.

Mainzban egy teljes hónapja tart és aligha fog egyhamar befejeződni a cipészek sztrájkja. A nőtlen munkások nagyrésze elhagyta a várost.

A berlini kádárok a sajtó útján felhívták észak-németországi szaktársaikat, hogy alakítsanak szakszervezetet; közlik, az imént fejeztek be győzelemmel egy sztrájkot és szeretnék bővíteni a helyi feltételek között oly sikeresen működött szervezetük kereteit.

Hamburgban 350 zongoragyári munkás sztrájkol, béremelést követelve.

Görlitzben (Szilézia) március 17-én sztrájkoltak a béremelést követelő szabók. A főnökök által felajánlott 10 %-os béremelést elutasították.

A berlini asztalosok és műbútorasztalosok 33 %-os béremelést követelnek és sztrájkolni szándékoznak, ha békés úton nem érnek el sikert.

Egyesült Államok

New Yorkban megindult egy német munkáslap*, amely az Internacionáléhoz tartozónak vallja magát. Leleplezi azokat a gyalázatos fogásokat, amelyekkel az amerikai gyárosok csengő pénzre váltják munkás polgártár-

* „Arbeiterzeitung". – *Szerk.*

saik kimerítő munkáját és nyomorúságos életét. A Singer varrógép-cég első például szolgálhat erre. A cég igazgatója kiadja a munkát műhelyenként megrendelések formájában a felügyelőknek, ezek elosztják vállalkozók között, akik viszont megosztják alvállalkozók között, amíg aztán az utolsó alvállalkozó meg nem állapodik a maga feltételei alapján a munkásokkal, akiknek e valódi munkát el kell végezniök. Ezt az „izzasztó rendszert" már nem lehet tovább fejleszteni, betetőzött alakjában áll előttünk. Nemcsak a tőkés, hanem élősködők egész hierarchiája is közvetlenül érdekelt abban, hogy profitot sajtoljanak ki a munkás munkájából és nem csoda, hogy ő, a munkás, ritkán kapja meg azt a táplálékot, amely nélkül az élet és a munka lehetetlenné válik.

III

Németország

Az illusztrált kiadványok szedőinek és a nyomdai munkásoknak a sztrájkja folytatódik. A főnökök javaslatait, amelyek elfogadhatatlanoknak bizonyultak, a munkások elutasították. Egyszersmind a főnökök egymás után, különösen a kisebb városokban, engedményeket tettek, úgyhogy a kilátások a munkásokra nézve igen kedvezőek.

Hannoverban a könyvkötők sztrájkja a munkások teljes győzelmével végződött. Követeléseiket, a 10 órás munkanapot és a bér 25 %-os emelését maradéktalanul teljesítették.

Egész Németország könyvkötői húsvétkor kongresszust tartanak Nürnbergben.

Chemnitzben a szabók munkáltatóiktól a bér 33 %-os emelését és minden vasárnapi munka beszüntetését követelték. A munkások, minthogy elutasításba ütköztek, március 30-án sztrájkba léptek.

A mainzi cipészek sztrájkja folytatódik. Ugyanezen szakma munkásainak egy másik sztrájkja tört ki Pforzheimben; Würzburgban és Erfurtban a szakma munkásainak sztrájkja, úgy látszik, elkerülhetetlen; béremelést követelnek.

A német kőművesek szövetsége a fenburgi téglagyári munkások és kőművesek sztrájkjáról ad hírt; a harc a rövidebb munkanapért folyik. A hamburgi kosárfonók ugyanezzel a jelszóval sztrájkolnak, úgyszintén egy Hannover melletti nagy pamutgyár munkásai.

Ausztria

A bécsi szabók béremelést és munkaidő-csökkentést követeltek munkáltatóiktól; amikor ezt megtagadták tőlük, több mint 40 műhely – köztük a legnagyobbak – munkásai sztrájkba léptek.

Ugyanígy cselekedtek a grazi szabómunkások.

Belgium

Az európai szabómunkások általános kongresszusa, amelyet nemrég tartottak Brüsszelben, elfogadta az európai szabómunkás-szövetség ideiglenes szervezeti szabályzatát, s csatlakozásra szólította fel az összes demokratikus és szocialista irányzatú szabóegyleteket. Minden ilyen egyletnek, ha sztrájkot szándékozik indítani, előzőleg meg kell szereznie a többi egylet beleegyezését, hogy biztosítsa magának az európai szövetség támogatását. A szövetség kongresszusa évenként ül majd össze.

Svájc

A genfi ékszerészek sztrájkja most végleg befejeződött. A 9 órás munkanapot sikerrel bevezették.

Zürichben sztrájkolnak az ácsok és az asztalosok, Winterthurban a szabók; mind ugyanazokkal a szokásos követelésekkel – csökkentsék a munkanapot és emeljék a bért.

Neuchâtelban a cipészek sztrájk nélkül béremelést értek el.

Amerika

Az ottawai (Kanada) szolgálólányok szakszervezetet alakítottak.

IV

Németország

Berlin. – A kertész-napszámosok sztrájkolnak, 10 órás munkanapot és béremelést akarnak elérni. A zongoragyári munkások hamarosan sztrájkot indítanak 33,5%-os béremelésért és a 8 órás munkanapért.

München. – A munkásmozgalom itt igen aktív. Csaknem minden szak-

mának van szervezete, megalakul a szakszervezetek központi tanácsa. Az ékszerészek 25%-os béremelést vívtak ki, a szabók pedig – sztrájk nélkül – 15%-osat.

Augsburg. – A város hét legnagyobb cégénél foglalkoztatott ácsok egy része (összesen 90-en) nem dolgozik, mert nem egyeznek bele a főnökök által javasolt új bértarifába.

Lipcse. – A nyomdatulajdonosok és a szedők közötti nagy konfliktus, amely innen egész Németországra kiterjedt, a munkások teljes győzelmével végződött. A gőgös főnököknek el kellett fogadniok a munkások összes feltételeit, mégpedig: hatálytalanítják a szakszervezeti tagok sommás elbocsátását, s a munkások és munkáltatók képviselőiből álló vegyes bizottság új bértarifát dolgoz ki. Miután e feltételek elfogadását elérte, a munkásbizottság befejezettnek nyilvánította a sztrájkot.

Danzig. – A hajóácsok sztrájkja vereséget szenvedett, mert a hatóságok nyíltan beavatkoztak a főnökök oldalán; a hajógyárakból való elbocsátással és más hasonló intézkedésekkel fenyegettek meg minden munkást, aki hajlandó támogatni a sztrájkot.

Hamburg. – A közeljövőben Hamburgban, Altonában és a szomszédos helységekben cipészsztrájk törhet ki, mert a munkáltatók, úgy látszik, nem szándékoznak engedni a munkások követeléseinek.

A kevésbé jelentős sztrájkok közül megemlítjük a kieli (Holstein) hajóácsokét, az itzehoe-i (Holstein) öntőmunkásokét, a delmenhorsti dugógyári munkásokét (körülbelül 900 ember), a bremerhaveni asztalosokét és műbútor-asztalosokét és másokat, amelyek főleg az alacsony munkabér miatt törtek ki. Egész Németországban igen gyorsan terjednek a szakszervezetek, helyiek és országosak, sőt nemzetköziek (felölelik egy szakma munkásait Németországban, Ausztriában és Svájcban), s a munkabér egyre inkább közeledik az angliai színvonalhoz.

Ausztria

Bécs. – A szabók sztrájkja folytatódik. Egy nagy gépesített vállalat gépészeinek elhamarkodva indított sztrájkja vereséget szenvedett. Másrészt a reszelőgyári munkások sztrájkja győzelmet aratott: valamennyi gyáros beleegyezett a 20%-os béremelésbe, amelyre a munkások törekedtek.

Graz. – A műbútor-asztalosok és asztalosok április 21-én sztrájkba léptek, a munkaidő csökkentését és 20%-os béremelést követelve. Az egyik nagy vállalat cipészei sztrájkot indítottak és követelik a 11 órás munkanap bevezetését, amely Bécsben most általánosan elfogadott.

Magyarország

Pest. – A magyar Munkásegylet, amelyet a Párizsi Kommün leverése után betiltottak, egy március 23-i nagygyűlésen újraszerveződött. Az egyletnek két lapja van, egy magyar, egy német nyelven. A bizottság régi Internacionálé-tagokból áll, közülük pénztárosnak választották meg Farkas Károlyt*, a hágai kongresszus küldöttét.

Svájc

A genfi ékszerészek sztrájkja mostanra teljesen befejeződött. A munkások mindenütt elérték a 9 órás munkanap bevezetését. Zürichben az ácsok hagyták abba a munkát; eddig hat vállalkozó tett engedményeket. Winterthurban a szabómunkások tovább sztrájkolnak. Lausanne-ban a szabómesterek, hogy elkerüljék a sztrájkot, teljesítették a munkások követeléseit.

Belgium

Ecaussines-ben a kőfejtők 200 munkása beszüntette a munkát, de a sztrájk, úgy látszik, hamarosan véget ért. Részletekről nem értesültünk.

V

Svájc

A winterthuri szabómunkások sztrájkja sikerrel végződött; a munkáltatók, egy kivételével, teljesítették a munkások követeléseit.

A zürichi cipészek sztrájkba szándékoznak lépni béremelésért; felhívták szaktársaikat, hogy ne vállaljanak munkát ebben a városban.

Románia

A bukaresti állomáson a vasúti műhelyek munkásai elhatározták, hogy sztrájkot hirdetnek, ha az igazgatóság nem hajlandó teljesíteni követeléseiket.

---

* *Az „International Herald"-ban tévesen*: O. Farkas. – *Szerk.*

Németország

A nemzetközi fémmunkás-szövetség (Németország, Ausztria és Svájc) pünkösdre, június 1-re Drezdába összehívta évi kongresszusát.

Hamburg. – A szíjgyártók április 19-től sztrájkolnak, mert a főnökök megtagadták követelésük teljesítését. A cipészek sztrájkja, amelyről múlt héten mint elkerülhetetlenről beszéltünk, már kitört. A munkások 25%-os béremelést követelnek. A különböző észak-németországi városok hajóácsainak sztrájkját, amelyről korábban már említést tettünk, főleg a munkáltatók ellenállása idézte elő a német hajóácsok szövetségének megalapításával szemben, amelyet megpróbáltak csírájában elfojtani, de a munkások vitézül harcoltak. Mellesleg szólva, a német birodalom katonai hajógyárainak parancsnoksága Kielben és másutt mindenben támogatja a hajógyár-tulajdonosokat.

München. – A cipőipari munkások sztrájkot hirdettek, béremelést és a munkanap 12 órára való korlátozását követelve. 250 munkás engedményeket vívott ki gazdáitól, 150 nőtlen munkás elhagyta a várost; így a siker majdnem biztosítva van.

Berlin. – A cipőipari munkások (mintegy háromezer ember) sztrájkot hirdetett ...%-os* béremelésért. A nem családos munkások mind elhagyták a várost. A kertészsegédek sztrájkja, úgy látszik, vereséget szenvedett, mert rosszul volt megszervezve. De most javult a helyzet: szövetséget alakítottak, s újra szándékoznak kezdeni a harcot.

Pforzheim. – A cipészek sztrájkja véget ért. A munkások 20 %-os béremelést követeltek, s elértek 15 %-ot.

Mainz. – A Wolf cipőgyárban a sztrájk befejeződött, miután a tulajdonosok lemondtak a bejelentett 15 %-os bércsökkentésről és mintegy 20 £-nyi összeget fizettek a munkásoknak a sztrájkkal járó veszteségeik pótlására.

Kölnben az ácsok, Trierben a tímárok szándékoznak sztrájkot indítani magasabb munkabér elérésére.

Ausztria

A bécsi kiállításra érkező famunkásokkal tudatják, hogy e szakma bécsi szövetségének bizottsága a Florian-tavernában – Bécs, Mariahilf, Stumpferstrasse – ülésezik.

* *A szám olvashatatlan az újságban. – Szerk.*

VI

Amerika

A New York-i gáztársaság munkásai április 5-én sztrájkba léptek, követelve, hogy állítsák vissza a 8 órás munkanapot, amelyet egy idővel azelőtt megadtak nekik, de azután hamarosan ismét meghosszabbították 12 órára az éjszakai és 15 órára a nappali műszakban. New York város republikánus rendőrsége nyomban a társaság mellé állt és erős rendőrosztagokat küldött üzemébe, a bevándorlókat segélyező filantróp bizottság pedig azonnal oda irányított 200 olaszt – akik csak az imént szálltak partra Ward's Islanden[591] –, hogy a sztrájkolók helyére állítsák őket. Ezeket az olaszokat, akiket rendőri védelemmel vittek az üzembe, a legdurvább módszerekkel kényszerítik olyan munkák végzésére, amelyek nekik teljesen szokatlanok és amelyekre ők nem alkalmasak. Igen hamar visszakívánkoztak a szigetre. Ezt kereken megtagadták tőlük, s rendőrség segítségével tartották őket munkában. Ketten megpróbáltak a falon át elszökni, de az East Riverbe zuhantak és belefulladtak, néhány másikat hasonló próbálkozás során a rendőrség húzott ki a vízből. Azóta a gázműveket rendőrkordon veszi körül mind a tenger, mind a szárazföld felől, hogy elkerüljék a szökéseket ebből az újfajta börtönből. Mindezt annak ellenére, hogy az olaszok a legkevésbé sem alkalmasak a tőlük kívánt munka elvégzésére.

Ilyen fogásokhoz folyamodik a „mintaköztársaság", csak azért, mert a munkások, jogaikért küzdve, a tőkésosztály érdekei vagy kényelme ellen törnek.

Ausztria

Bécs. – A reszelőgyári munkások sztrájkja tovább folytatódik. A szabósztrájk véget ért: bár a munkások nem tudták keresztülvinni minden követelésüket, jelentős sikereket értek el: a munkabér emelkedett, a munkaidő csökkent.

Graz. – A pékmunkások nagyszabású agitációt fejtettek ki a munkaidő csökkentéséért, amely eddig napi 18–20 óra volt. Az ácsok sztrájkja folytatódik.

A munkásmozgalom egész Ausztriában igen kielégítően fejlődik.

Magyarország

A magyar cipészek június elsején Pesten tartják kongresszusukat. Az osztrák cipészek is küldötteket szándékoznak meneszteni erre. A megtárgyalásra kijelölt kérdések a többi között a következők: egyenlő tartamú normál munkanap bevezetése az egész országban, a magyar cipőipari munkások szövetségének megalakítása, szövetkezeti műhelyek szervezése.

Svájc

Az ékszerészek sztrájkja, amely mostanában fejeződött be a munkások győzelmével, újra megmutatta, milyen kárt okoznak a munkáltatók önmaguknak, amikor ellenállnak a munkások jogos követeléseinek. A sztrájkban részt vett munkásoknak alig egy negyede tért vissza régi munkahelyére; a többiek másutt találtak munkát, a tulajdonosok pedig most igen nagy nehézségekbe ütköznek a kellő számú munkás toborzásánál. Úgy kell nekik!

Németország

Halle. – Sikeresen zajlott le a bányászok sztrájkja, amely mindössze néhány napig tartott: a tulajdonosok engedtek.

Hamburg. – A cipészek sztrájkja folytatódik.

Aldenburg. – A szabómunkások rövid sztrájk után $16^2/_3$ %-os béremelést kaptak.

Sok sztrájkot készítenek elő, például: a berlini kefekötők – 25 %-os béremelésért, a stuttgarti szíjgyártók – 10 órás munkanapért és 25 %-os béremelésért, valamint annak a szabálynak az eltörléséért, amely kötelezte a munkásokat, hogy a gazda házában lakjanak és étkezzenek.

Kizárással sújtották a kőművesmunkásokat Freizben és környékén, de mivel e szakma munkásai Németországot, Ausztriát és Svájcot átfogó nemzetközi szövetségbe vannak szervezve, teljes mértékben számítani lehet sikerükre. Ugyanez a szövetség támogat egy hamburgi sztrájkot is.

A német építőmunkások évi kongresszusa júniusban ül össze Chemnitzben (Szászország).

A megírás ideje: 1873 március–május

A megjelenés helye: „The International Herald", 1873 március 22. és 29., április 12. és 26., május 3. és 24. (51., 52., 54., 56., 57. és 60.) sz.

Eredeti nyelve: angol

[Friedrich Engels]

[Hírek a kontinensről[592]]

A kontinensről érkezett hírek arról tudósítanak, hogy a szecessziós[593] mozgalom, amelyet néhány helyen megindítottak, a szokásos eredménnyel járt – anarchiával. Bizonyos egyének, megirigyelvén az olcsó dicsőséget, amelyet a szecesszió puszta cselekedete adott némely társaiknak, elhatározták, hogy maguk is megtanulják ezt a trükköt, s persze könnyűszerrel találtak igen alkalmas ürügyet, hogy szecesszionáljanak a szecessziótól. A kísérlet, amelyet e helyzet orvoslására tettek azzal, hogy a jurai föderációhoz való csatlakozásra beszélték rá a tévelygő szekciókat – bár kétségtelenül nagyon tetszik Bakunyin és Guillaume uraknak, akiket igazi diktátorokká emelne, és az ártalmas agitáció egyik angliai kezdeményezője* nemzeti érzékenységének –, kevésbé elfogadhatónak bizonyult azon más országok lakosai számára, amelyeknek „intézményei" elkerülték az egyesült erővel előadott értéktelen magyarázatok elkenő hatását.[594] Ebből következik az eredmény, amelyet előre lehetett látni: a szecesszionista frakciók gyorsan leapadtak elszigetelt csoportokká, amelyekben nincs semmi közös, kivéve, hogy civakodnak egymással és békések a munka ellenségeivel szemben –, ez a helyzet lehet némileg vonzó egy Morley számára, de teljes mértékben csak egy Thiers vagy egy Bismarck értékelheti.

A megírás ideje: 1873 május 22. körül
A megjelenés helye: „The International Herald", 1873 május 24. (60.) sz.
Eredeti nyelve: angol

* *Valószínűleg* Hales. – *Szerk.*

MELLÉKLETEK

[Engels svájci kiutazási engedélye[595]]
1279. sz.

Név	Engels, irodalmár
Keresztnév	Friedrich
Születési hely	Barmen (Poroszország)
Kor	28 év
Magasság	5 láb $9\,^3/_4$ hüvelyk, azaz 1 méter 79 centiméter
Haj	gesztenyebarna
Homlok	nagy
Szem	barna
Orr	kicsi
Száj	közepes
Szakáll	gesztenyebarna
Áll	kerek
Arc	tojásdad
Arcszín	egészséges
	Különös ismertetőjelek

Kiadatott egy év időtartamra 1849 szeptember 11-én Piemonton és Spanyolországon át Angliába való kiutazás céljára, hogy ott tartózkodjék.

(Engedélyezte az Igazságügy- és Rendőrminisztérium 1849 szeptember 11-én.)

A tulajdonos aláírása
Frédéric Engels

Eredeti nyelve: francia

Elismervény[596]

Igazoljuk egy 7 £-es, a London and Westminster Bankra szóló váltó átvételét, amelyet a stettini *E. Tiehsen** úr juttatott el hozzánk; a német menekültek nevében köszönetet mondunk érte az adományozóknak.

London, 1849 október 16.

A német politikai menekültek
segélyezésére alakult bizottság:

Karl Marx, Karl Blind, Henry Bauer, K. Pfänder

A megjelenés helye: „Der Freischütz",
1849 október 26. (86.) sz.

* *A „Freischütz"-ben*: Thiessen. – *Szerk.*

[A német menekültek segélyezésére alakult bizottság elismervénye]

Igazoljuk, hogy E. Tiehsen* úr útján, Stettinből 11 £ 14 shillinget kaptunk; az ínséget szenvedő német menekültek nevében köszönetet mondunk érte.

London, 1849 november 13.

A német politikai menekültek segélyezésére alakult bizottság

Aláírások: *Dr. Karl Marx, Henry Bauer, Karl Pfänder*

A megjelenés helye: „Norddeutsche Freie Presse", 1849 november 23. (208.) sz.

* *A „Norddeutsche Freie Presse"-ben*: G. Tichen. – *Szerk.*

[Az elberfeldi per vádiratából[597]]

...Az eddig felsorolt vádlottakon kívül az alapbűncselekménnyel – [a kormányzat elleni] merénylettel – vádoltatik Peter Nothjung szabó is, noha nem volt tagja sem a Landwehr bizottságának, sem a Biztonsági Bizottságnak[598]. Adjutánsa volt von Mirbachnak, ebben a minőségében közel állt az egész mozgalomhoz és, saját vallomása szerint, ismerte annak céljait. A zendülések idején lakhelyéről, Kölnből Elberfeldbe érkezett; itt Engels lapszerkesztő és Hühnerbein, akiket régebbről ismert, azzal a kéréssel fordultak hozzá, hogy segítsen a katonai bizottságnak[599] emberek fogadásában és beszállásolási utalványok kiállításában. Ugyanaznap von Mirbach kinevezte adjutánsának és érdemrendként fekete–vörös–arany[600] karszalaggal látta el. Az egész mozgalom célja, ahogy, saját vallomása szerint, a Biztonsági Bizottság és a katonai bizottság tagjai kifejtették neki, az volt, hogy a német alkotmányt[601] elismertessék, s ezért fel kell fegyverezni a polgárokat. Az adjutánsi teendőket von Mirbach elutazásáig látta el; Ronsdorf környékén fogták el...

Friedrich Engels, a lapszerkesztő, állítólag szintén részt vett a barikádok építésében. Heinrich Meininghaus tanú ugyanis azt vallja, hogy egy szemüveget és kis bajuszt viselő fiatalember, akit egy fegyveres szabadcsapatos Engels szerkesztőnek nevezett meg és aki úgy viselkedett, mintha ő lenne a vezetők egyike, azt a parancsot adta ki, hogy a wunderbaui barikádot meg kell erősíteni. A már említett Simon és Sauer tanúk is említést tettek egy kis bajuszt és kockás kabátot viselő fiatalemberről, aki a von der Heydt háznál levő barikádnál tevékenykedett...

...A gräfrathi királyi hadszertárat az elberfeldi zavargások idején fegyveres bandák több ízben megtámadták és kirabolták. Az első ilyen támadások május 10-én és 11-én történtek, de ezeket nem elberfeldi bandák követték el, anem Solingen és környéke lakosai[602], abból a célból, hogy felfegyverezzék azt a környéket, s aztán részint Elberfeldben támogassák a felkelést, részint továbbterjesszék az országban.

Ezek a gräfrathi támadások külön vádpontot képeznek egy másik vizsgálatban, mégpedig abban, amelynek a tárgyai az egyidejű solingeni és

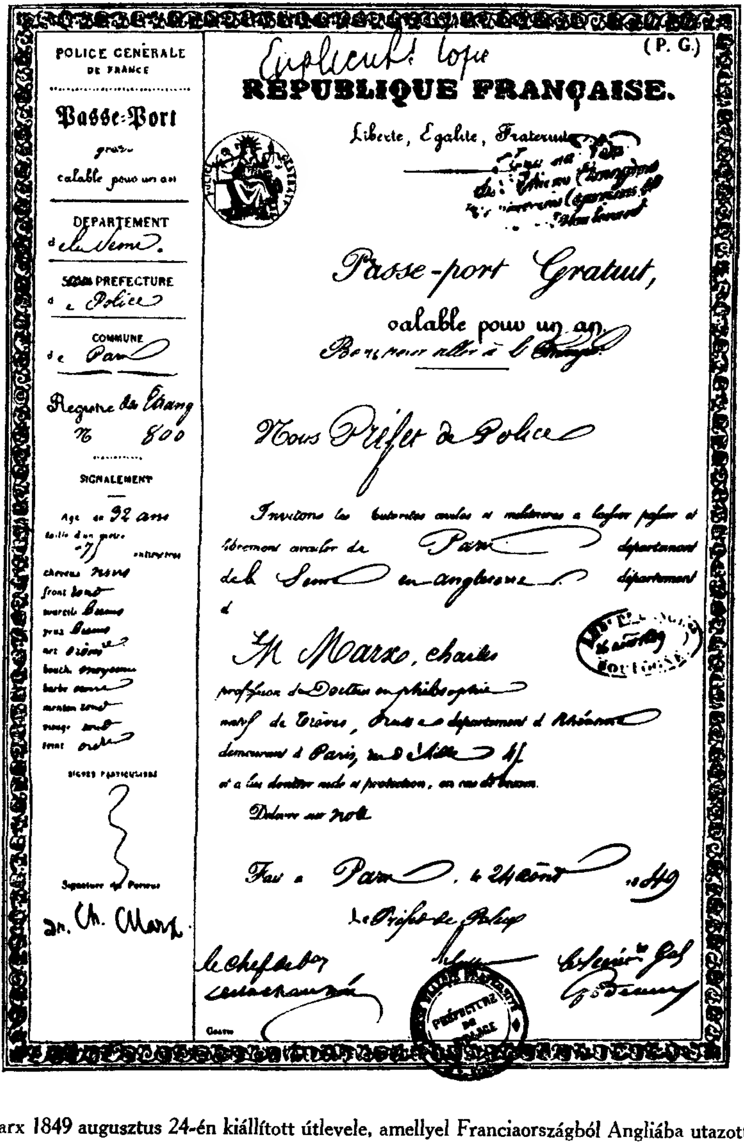

POLICE GÉNÉRALE DE FRANCE

Passe-Port gratis valable pour un an

DÉPARTEMENT de la Seine

PRÉFECTURE de Police

COMMUNE de Paris

Registre des Étrang. N° 800

SIGNALEMENT

Age de 32 ans

taille d'un mètre 75 centimètres

cheveux noirs

front rond

sourcils bruns

yeux bruns

nez ordinaire

bouche moyenne

barbe noire

menton rond

visage rond

teint ordinaire

SIGNES PARTICULIERS

Signature du Porteur

Dr. Ch. Marx

(P. G.)

RÉPUBLIQUE FRANÇAISE.

Liberté, Égalité, Fraternité

Passe-port Gratuit, valable pour un an

Bon pour aller à l'Étranger

Nous Préfet de Police

Invitons les Autorités civiles et militaires à laisser passer et librement circuler de Paris département de la Seine en Angleterre département d

M. Marx, Charles

profession de Docteur en philosophie

natif de Trèves, Prusse département d Rhénane

demeurant à Paris, rue de Lille 45

et à lui donner aide et protection, en cas de besoin.

Délivré sur note

Fait à Paris, le 24 août 1849

Le Préfet de Police

Le Chef de bureau

Le Secrétaire Gal

PRÉFECTURE DE POLICE

Marx 1849 augusztus 24-én kiállított útlevele, amellyel Franciaországból Angliába utazott

környékbeli zavargások; ezzel szemben itt főként a hadszertár kifosztásáról van szó, amelyet május 15-én hajtottak végre, mégpedig Elberfeldből. Több e támadásban részt vett személy vallomása szerint Carl Jansen vádlott ezen a napon csapata egy részének, körülbelül 30–40 embernek indulást vezényelt Waldba – mint mondta –, hogy fegyvereket szerezzenek ott. A menet élére Jansen állt mint százados, Wohlmeiner mint hadnagy, és kettőjükhöz csatlakozott Engels szerkesztő. Ő és Jansen útközben a rézhutánál két kordés lovat szereztek maguknak, ezeken a menet előtt lovagoltak Jung kereskedő hammersteini birtokáig; itt aztán Engels kicserélte a lovát Jung hátaslovával, és mindketten lovaglónyerget tetettek lovukra. Hammersteint elhagyva, Wilhelm Rausch vádlott vallomása szerint, Jansen parancsot adott, hogy Gräfrathba vonuljanak, és nézzék meg, akad-e még az ottani hadszertárban olyan fegyver és ruhanemű, amelyet használni tudnának. Starke őrmester az ottani Landwehr-törzstől és Steiniger altiszt vallomásukban azt állítják, hogy a menetoszlopot mintegy 6–8 lövész előzte meg, majd utánuk érkezett a hadszertár elé a 30–40 főből álló fegyveres banda, élén Engelsszel és Jansennel, mindketten lóháton és karddal–pisztollyal felfegyverkezve. A csapat rögtön a hadszertár előtt állt fel és őröket állított az ajtók elé. Engels felvont pisztollyal odalépett Starke őrmesterhez, megkérdezte tőle, vannak-e még odabenn fegyverek, s amikor ez azt válaszolta, hogy a solingeniek és waldiak már erőszakkal elvitték a fegyvereket, felszólította, hogy menjen vele a hadszertárba. E két katonai személy ellenállása a 30–40 főnyi fegyveres bandával szemben teljesen meddő dolog lett volna, annál is inkább, mert a hadszertár ajtóit a solingeniek előző támadásai következtében már nem lehetett bezárni. A két katonai személy tehát kénytelen volt meghátrálni az erőszak elől és megengedni a hadszertárba való belépést. Ott Engels több fegyvert és ruházati cikket kiválasztott, levitette az udvarra, s ezekről Carl Jansen százados aláírásával két, noha nem teljesen egyező szövegű nyugtát állítottak ki. E nyugták szerint a hadszertárból kenyérzsákokat, sisakokat, nadrágokat, tölténytáskákat, pisztolyokat, kardokat, dobokat, lábbelit és egy puskát vittek el; Jansen felszólítására a bandából mindenki kivette magának a megfelelő ruhadarabokat és a szükséges fegyvereket.

Maga Jansen nem tagadja, hogy az említett céllal ment fegyveres csapata egy részével (39–40 fő*) Gräfrathba; csak azt állítja, azért tette ezt, mert von Mirbachtól május 15-én reggel írásbeli parancsot kapott, hogy rekviráljon felszerelési tárgyakat a Gräfrath és Wald közötti úton. Azt is megerősíti,

* *A kéziratban*: 36–37 fő. – *Szerk.*

hogy Engels vele együtt a csapat élére állt, Gräfrathba érkezve őröket helyezett el a hadszertár ajtói előtt és az őrmesterrel együtt bement. Szavai szerint, amíg Engels a hadszertárban volt elfoglalva, ő maga, megbízva Wohlmeiner adjutánst, hogy maradjon a csapatnál, felderítette a hadszertár körüli terepet, s visszatérve azt látta, hogy különböző felszerelési tárgyak már a téren hevernek...

Ennélfogva vádoltatnak a következő személyek...

7. Friedrich Engels, Johann Gottfried Wohlmeiner és Carl Jansen azzal, hogy

a) 1849 májusában Elberfeldben egy fegyveres banda élére álltak, illetve parancsnoki tisztet láttak el ott, az állam tulajdonában levő gräfrath ihadszertár kirablása céljából, valamint azzal, hogy

b) 1849 májusában ezzel a bandával, nyílt erőszakot alkalmazva, a gräfrathi királyi hadszertárból fegyvert és hadfelszerelést raboltak el...

A megjelenés helye: „Westdeutsche Zeitung",
1850 április 19. és 21. (93. és 95.) sz.

[Engels beszéde a Robespierre születésének 92. évfordulóján, 1850 április 5-én rendezett chartista banketten[603]]

Fr. Engels igazságot szolgáltatott az angolok forradalmi szellemének. Hangsúlyozta, hogy az angol forradalom idején már létezett a levellerek (az egyenlőség barátai)[604] pártja, s befejezésül éljenezte az angol munkásokat.

A megjelenés helye: „Die Hornisse", 1850 április 17. (89.) sz.

[A menekültbizottság 1850 április 8-i ülése[605]]

Kleiner polgártárs kijelenti, R. Schramm polgártárs biztosította őt arról, hogy nem tartozik semmiféle menekültbizottsághoz, hanem csak kapott egy csomó sorsjegyet Galeertől Genfből, azzal a megbízatással, hogy a pénzt küldje Genfbe. A másik bizottság Hillmann-nál ülésezik, csak névleges, és az ő véleménye szerint nincs pénze.

Felolvastatott, elfogadtatott és aláíratott.

W. Kleiner, Beyerle

Gnam polgártárs: Struve polgártárs kijelenti, hogy nincs nála pénz menekültek számára. Kapott 100 sorsjegyet Galeertől, de még nem helyezte el őket. Ha megkapja a pénzt értük, akkor azt vagy valamilyen, esetleg megalakuló bizottságnak fogja kifizetni, vagy saját belátása szerint, nyugta ellenében elosztja a menekültek között. Sajnálkozik a német emigráció soraiban fennálló viszálykodások miatt; ha ezek a viszálykodások nem lennének, forintok ezrei érkeznének ide. Ezért Struve azt tanácsolja a menekülteknek, alakítsanak a maguk soraiból bizottságot.

Felolvastatott, elfogadtatott és aláíratott.

Gnam, Joseph Leoni, Jakob Klein

Struve polgártárs azután egy fontot adott; Gnam javasolta, hogy adják át a bizottságnak; erre Struve polgártárs azt mondta: Nem, semmiféle bizottságnak, hanem azoknak adom, akik éppen itt vannak, s osszák el maguk között.

Gnam, Joseph Leoni, Lucas

[Karl Marx és Friedrich Engels]

Cáfolat

Washingtonból írják nekünk: „*Didier* úr, a »New-Yorker Schnellpost« szerkesztője, a »Neue Rheinische Zeitung« egykori munkatársának adja ki magát." – Ezennel kijelentjük, hogy ez valótlanság.

A megírás ideje: 1850 április

A megjelenés helye; „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue", 1850 április (4.) sz.

[Engels beszéde a Fraternal Democrats 1850 szeptember 10-i gyűlésén Haynau fogadtatásáról[606]]

A gyűlésen felszólalt Engels úr, egy német lap* volt szerkesztője, akit az elnök (John Pettie) úgy mutatott be, mint azok egyikét, akik harcoltak és vérüket ontották a szabadságért. Engels azt mondta, hogy mintegy 30 hónappal ezelőtt jelentős számú úr került Angliába: Lajos Fülöp, Metternich herceg, Vilmos porosz herceg és mások – s a külföldi hazafiak úgy vélik, Anglia szégyent hozott magára azzal, hogy oly készségesen nyújtott hajlékot ezeknek. De várjatok csak, mondta Engels, eljön az idő, s az angol nép megadja nekik, amit megérdemelnek. Éppen ezt tette most. (Halljuk, halljuk!) Az, ahogy Haynauval bántak, erősebb hatást tesz a kontinensen, mint az utóbbi 10 év bármely más angliai eseménye.

Rosszabbul járt, mintha leszaggatták volna vállrojtjait vagy eltörték volna a kardját, szégyenszemre kiűzve őt a vele egyenlők társadalmából. (Halljuk, halljuk!) Hamarosan új forradalom következik be a kontinensen, s a nép ellenségei, akik, más körülmények között Angliába menekülnének, most félnek ettől és másvalahová mennek, valószínűleg barátjukhoz, Miklós orosz cárhoz, aki, meglehet, egy kis királyságot adományoz nekik Szibériában. (Hangos kacagás.)

Országa nevében Engels köszönetet mondott London lakosainak azért, ahogy Haynauval bántak, s reményét fejezte ki, hogy ezt a szörnyeteget ugyanilyen fogadtatásban részesítik majd mindenütt, ahol megjelenik. (Taps.)

A megjelenés helye: „Reynolds' Weekly Newspaper", 1850 szeptember 15. (5.) sz.
Eredeti nyelve: angol

* „Neue Rheinische Zeitung". – *Szerk.*

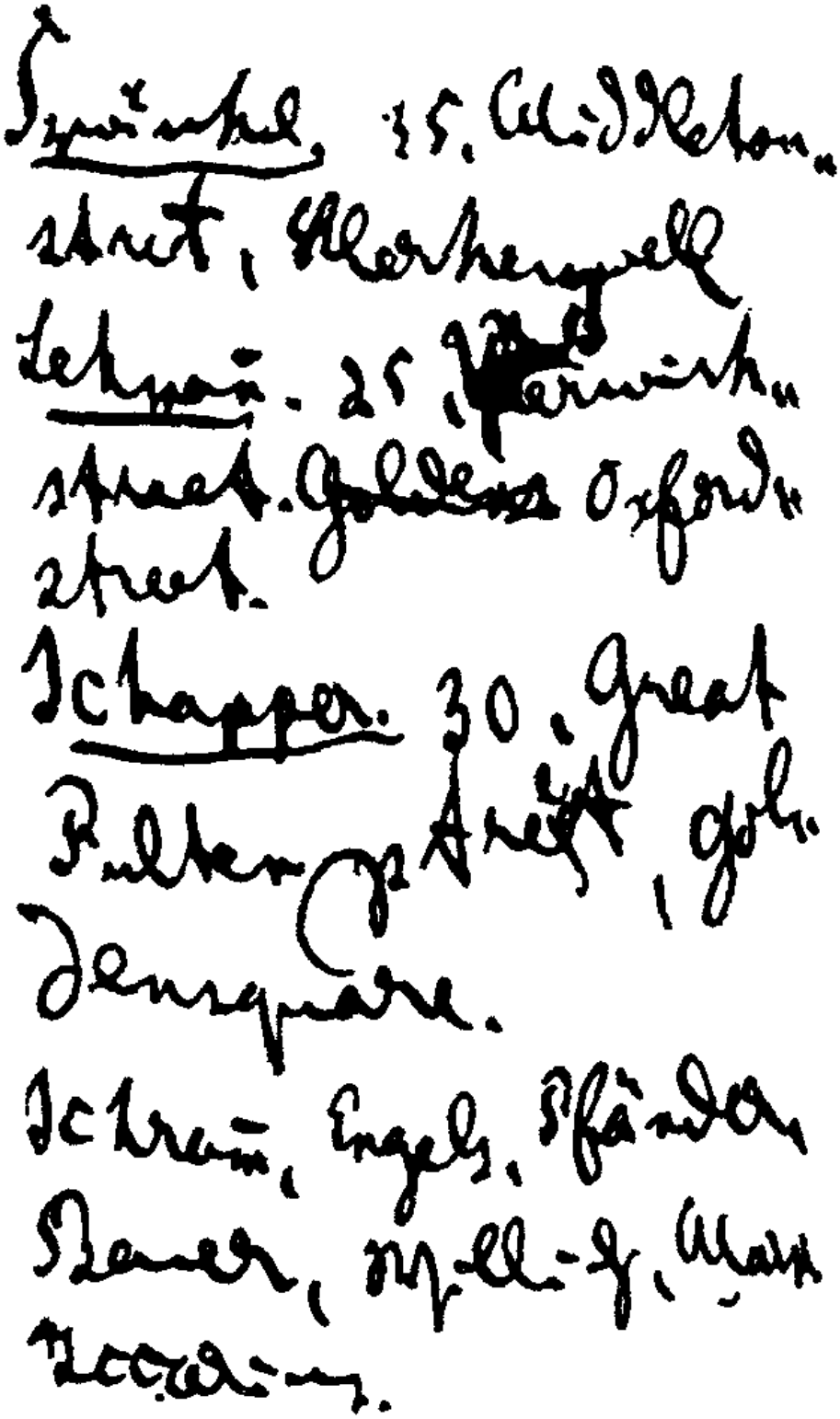

Marx 1850 júliusában vagy augusztusában készített jegyzéke a Kommunisták Szövetsége Központi Vezetőségének tagjairól[607]: „*Fränkel*, Middleton Street 35., Clerkenwell Road,
Lehmann, Berwick Street 25., Oxford Street,
Schapper, Great Pulteney Street 30., Golden Square,
Schramm, Engels, Pfänder, Bauer, Willich, Marx, Eccarius"

[Engels beszéde a Fraternal Democrats 1850 december 30-i bankettjén[608]]

Engels úr (aki, Karl Schapperral együtt, a Német Egylet küldötteként volt jelen) szintén reagált erre a pohárköszöntőre[609], megköszönte testvérei nevében a rokonszenvet és teljes szívéből virágzást kívánt az angol népnek. Ezután hosszú és elmélyült fejtegetésbe bocsátkozott a külföldi kudarcok okairól és az utána következő reakcióról, kimutatva, hogy ez egyaránt eredt a nép tudatlanságából és vezetőinek árulásából.

A megjelenés helye: „The Northern Star",
1851 január 4. (689.) sz.
Eredeti nyelve: angol

[Címek listája a kölni kommunista-perrel kapcsolatban elküldött iratokhoz[610]]

1. Braubach fivérek – Schneider számára (eredeti) október 27., ügyfél.
2. J. A. Boeker – Schneider számára (másolat) ugyanakkor, Michael Shawcroon és Tsa.
3. I. D. Herstatt – Hontheim számára – Marxnak, Fisher fivérek[611].
4. J. H. Stein – Esser I számára – Marxnak, ügyfél.
5. Leonhard Sadée – Schneider II számára – Marxnak, Smith (Wilson) Dryer és Tsa.
6. Düsseldorfi cég – Schneider II számára – London, október 25. (Marx Chervalról, elméleti felvilágosítás).[612]
7. Ebner – von Hontheim számára – London, október 26. (Marx Schneiderhez írt első levelének harmadik példánya[613]), Becker* és Daniels Marxhoz írott levelei[614], újabb minták Hirsch kézírásáról – Cherval nyilatkozata a „People's Paper"-ben – Stieber Marxhoz írott levelének eredeti példánya.[615]
8. G. Jung – Schneider II számára, London, október 27.? 1. A hitelesített kézírás és affidavit**. 2. A Schneiderhez írt első levél negyedik példánya és Hirsch kézírásmintái. 3. Kivonat Becker Marxhoz írt leveléből Willichről. 4. Bermbach Marxhoz írt három levele. 5. Stieber levelének másolata.[616] 6. Instrukció Schneidernek, továbbá értesítés a 9. és 10. sz. elküldéséről.
9. Schneider II, ajánlva – az affidavit másodpéldánya. Október 28.
10. W. Düsseldorfban – Schneider II számára – ajánlóvevény a 9. sz.-ról, október 28.
3., 4. vagy 5. sz. – az egyik felhasználva Schneide II számára, felvilágosítás Reuterről, Stieberről, Dietzről[617]. Október 29[r]

* Hermann Heinrich Becker. – *Szerk.*
** – eskü alatti nyilatkozat – *Szerk.*

11. ...* B. és Tsától von Hontheim számára. Marx Schneiderhez írt első levelének kivonata. – Értesítés Schneider levelének meg nem érkezéséről.

12. G. Blank és Fia.

13. Hasselmann, Schutts és Tsa[618].

A megírás ideje: 1852 október 31. körül

* *A kéziratban kibetűzhetetlen. – Szerk.*

[Meghatalmazás[619]]

Én, alulírott, ezennel meghatalmazom feleségemet, Jenny Marx, született von Westphalent, hogy képviselje érdekeimet és járjon el nevemben anyja, a megboldogult Karoline von Westphalen titkos kormánytanácsosné hagyatéka kérdésének rendezésénél.

London, 1856 augusztus 2.

Ne varietur.* *Dr. Karl Marx*[620]

Trier, ezernyolcszázötvenhat augusztus hatodikán.

Jenny Marx *Joseph Appelt*

.....**

Hemmerich

A megjelenés helye: „Archiv für Sozialgeschichte", VIII. köt., 1968. 254. old.

* – Meg nem másítható. – *Szerk.*

** *A második aláírás olvashatatlan.* – *Szerk.*

[Marx beszéde az Internacionálé tevékenységéről Amerikában és a kontinensen

Újságbeszámoló a Főtanács 1865 január 31-i üléséről]

Ezután *Marx* polgártárs felolvasott egy szemelvényt a „St. Louis Daily Press"[621] című amerikai lapból, amely magasztalja az Internacionálé üzenetét és szervezeti szabályzatát, és sajnálatát fejezi ki afelett, hogy kis mérete miatt nem közölheti az üzenet teljes szövegét, de részben kinyomtatja, tekintettel arra a nagy érdeklődésre, amelyet a Szövetség kelt.

Meg kell jegyeznünk, hogy sok száz tagsági könyvet kértek Párizsból, Belgiumból stb., bár a kontinens sok helyén a munkásoknak tilos egyesülniök azoknak az elveknek a védelmére, amelyeket az Internacionálé célul tűzött ki, de még ezeken a helyeken is igyekeznek megtalálni az Internacionáléhoz való csatlakozás olyan formáját, amely nem ütközik törvénybe.

A megjelenés helye: „The Bee-Hive Newspaper",
1865 február 4. (173.) sz.

Eredeti nyelve: angol

[Marx beszéde a londoni Német Munkás Művelődési Egylet évfordulóján[622]]

Az alapítás évfordulóján elhangzott beszédek közül csak Karl Marxéból akarok egyet s mást említeni. Az önsegély és államsegély vitakérdéséről azt mondta, hogy mindkét fél téved. A polgári társadalomban minden létfenntartási eszköz, akárcsak minden munkaeszköz a tőkések tulajdonában van, ezért az önsegély ostobaság. Másrészt magától értetődő, hogy egy Bismarck-kormány idején államsegélyről nem lehet szó, a munkások nem adhatják el magukat a Bismarck-kormánynak. Az államsegély csak olyan államtól indulhat ki, amelyben a proletariátus van uralmon. A munka felszabadítását a porosz monarchián belül prédikálni annyi, mint vihar egy pohár vízben. A munka felszabadítása megköveteli Németország felszabadítását, ez pedig Lengyelország helyreállítását és a porosz monarchia megdöntését. Azokra a szemrehányásokra, amelyeket a Haladópárt[473] a munkásoknak a burzsoázia elleni magatartásával kapcsolatban tett, Marx kijelentette, hogy mikor ő azt írta, a munkásoknak egyesülniök kell a burzsoáziával az abszolutizmus ellen, feltételezték, hogy a német burzsoázia legalább annyit véghezvisz, amennyit Anglia burzsoáziája véghezvitt, de nem ez történt. Németországban, különösen Poroszországban, olyan sajtótörvény van érvényben, amelynek értelmében minden sértés és rágalmazás felülről lefelé szabad; hozzátette, hogy a munkásújságok, akárcsak a munkásmozgalom, csak rendőri engedéllyel léteznek, és a kormányt csak szőrmentén szabad támadni. Ilyen körülmények között a munkások és a burzsoázia közös akciója nem lehetséges, már csak azért sem, mert a burzsoázia túl gyáva ahhoz, hogy a saját programját keresztülvigye.

A megjelenés helye: „Sozialdemokrat",
1865 február 19. (24.) sz.

[Űrlap a csatlakozó társaságok számára]

Nemzetközi Munkásszövetség,
alapíttatott 1864 szeptember 28-án
a londoni St. Martin's Hallban tartott
nyilvános gyűlésen

Központi Tanács, London W., Greek Street 18.

Az Ideiglenes Központi Tanács által kibocsátott üzenet és szervezeti szabályzat teljes mértékben megmagyarázza a Szövetség céljait és törekvéseit, amelyek azonban néhány szóval összefoglalhatók. A Szövetség a munkásosztály védelmére, haladására és teljes – gazdasági és politikai – felszabadulására törekedik. E nagy cél elérésének eszközeként előmozdítja majd a szolidaritás megteremtését a munka sok osztaga között *mindegyik országban* és a *különböző országok* munkásosztályának együttműködését.

A Szövetség szervezete, egy londoni központi szervvel és számos csatlakozott ágazattal Európában és Amerikában, elősegíti, hogy valamennyi ország munkásosztálya egyesüljön a testvéri együttműködés örök kötelékében. A Szövetség évi kongresszusai, melyek küldötteit maguk a társult munkások választják meg, nyilvános és erős európai képviseletet teremtenek majd a munkásosztálynak.

A *Kőművesmunkások Egyesületének Végrehajtó Tanácsa*, amely a *London, Blackfriars, Hatfield Street 25. számú házban** gyűlt egybe, elfogadta ezeket az elveket és kérte felvételét a testvéri szövetségbe; ezennel befogadjuk mint a Szövetség csatlakozott ágazatát.

Kelt *1865 február 21.*

G. Odger, a Tanács elnöke
G. W. Wheeler, tiszteletbeli kincstárnok

* *A dőlt betűs szavak az űrlap üresen hagyott helyén, kézírással. – Szerk.*

E. Dupont, Franciaország ügyeivel megbízott titkár
K. Marx, Németország ügyeivel megbízott titkár
E. Holtorp, Lengyelország ügyeivel megbízott titkár
H. Jung, Svájc ügyeivel megbízott titkár
L. Lewis, Amerika ügyeivel megbízott titkár
W. R. Cremer, tiszteletbeli főtitkár

A megjelenés helye: röplap, 1865 február
Eredeti nyelve: angol

[Az Internacionálé határozata az 1866-os osztrák-porosz háborúról[623]]

A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsa a kontinensen keletkezett jelenlegi konfliktust kormányok közötti konfliktusnak tekinti és azt tanácsolja a munkásoknak, maradjanak semlegesek és szövetkezzenek egymással, hogy az egység révén erőre tegyenek szert, s az így szerzett erőt használják fel társadalmi és politikai felszabadulásuk kivívására.

Elfogadva a Főtanács 1866 július 17-i ülésén

A megjelenés helye: „Commonwealth", 1866 július 21.
(176.) sz., „La Rive Gauche", 1866 július 22.
(29.) sz.

Eredeti nyelve: angol

[Marx beszédei az Internacionálé 1868-as kongresszusának áthelyezéséről

Újságbeszámolók a Főtanács 1868 május 26-i és június 16-i üléséről]

1868 május 26.

Bejelentették, hogy jövő kedden javaslatot nyújtanak be a következő kongresszust Brüsszelbe összehívó határozat megváltoztatásáról és helyette Londont jelölik ki.[624]

A Tanács véleménye szerint a Nemzetközi Munkásszövetség becsületével és méltóságával összeegyeztethetetlen a kongresszust olyan helyen hívni össze, ahol francia kémek vennék körül, olyan országban, amelynek kormánya olyan önkényes és erőszakos cselekedetekre képes, amilyeneket az éhező charleroi-i bányászokkal szemben elkövettek.

1868 június 16.

A határozat szerzője* kijelentette, hogy az említett meggondolások mellett olyan körülmények derültek ki, amelyek a lausanne-i kongresszus határozatának megváltoztatásától való tartózkodásra késztetik a Tanácsot.[625] A belga szekció már lépéseket tett. Bara úr a képviselőházban kijelentette, hogy nem engedi meg a kongresszus összehívását. A tiltakozásban, amelyet a brüsszeli bizottságnak és a „Szabad Dolgozók" (csatlakozott verviers-i politikai egyesület) végrehajtó bizottságának valamennyi tagja aláírt, a Szövetség helyi tagjai kijelentették, hogy „az igazságügy-miniszter kérkedő beszédei ellenére az Internacionálé kongresszusát megtartják Brüsszelben". Így az egész kérdés abba torkollik, hogy a belga munkások szembeszállnak a belga kormány rendőri intézkedéseivel, ebbe pedig a Főtanácsnak nincs joga beavatkozni. Ezért visszavonja határozati javaslatát.

A megjelenés helye: „The Bee-Hive Newspaper",
1868 május 30. és június 20. (346. és 349.) sz.
Eredeti nyelve: angol

* Marx. – *Szerk.*

[Marx beszéde az Internacionálé németországi és franciaországi sikereiről[626]

A Főtanács 1868 július 21-i üléséről megjelent sajtóbeszámolóból]

Egy németországi levél bejelentette, hogy a délnémet államok munkásegyletei szeptember első hetében kongresszust szándékoznak tartani Nürnbergben. Az e kongresszuson eldöntendő első kérdés az, hogy az egész föderáció csatlakozzék a Nemzetközi Munkásszövetséghez.

Felhívták a figyelmet a „Le Réveil" – ez új lap, amelyet Ledru-Rollin barátai adnak ki Párizsban – egy cikkére, amely helyeslően nyilatkozik a párizsi bizottság tagjainak állásfoglalásáról és az európai munkásosztály politikai bölcsességét és erkölcsi fölényét szembeállítja az uralkodó osztályok ármánykodó ostobaságával. A cikkben a következő figyelemre méltó passzus olvasható: „Éppen az eszméknek és érzelmeknek azon egységénél fogva, amely a különböző európai országok munkásai között uralkodik, bízunk a béke fennmaradásában. Néhány nap múlva összeül a Nemzetközi Szövetség kongresszusa. Európa valamennyi országa képviselve lesz ott, talán Franciaország kivételével, s túlzás-e azt mondani, hogy egész Európa munkásküldötteinek ez a gyűlése bölcs határozatai révén Európa házigazdáinak tanácsává válhat? Igen, ha holnap, elsajátítva a francia forradalom halhatatlan eszméit és kezébe véve a munka szent érdekeit, amelyek rendet, biztonságot és szabadságot foglalnak magukban, ez a kongresszus békét dekretál, egész Európa lelkesedéssel fogadja majd ezt a szót."

A megjelenés helye: „The Bee-Hive Newspaper", 1868 július 25. (353.) sz.
Eredeti nyelve: angol

[Marx beszéde a szászországi szénbányászok helyzetéről[627]

A Főtanács 1869 február 23-i üléséről megjelent sajtóbeszámolóból]

A Németország ügyeivel megbízott titkár felolvasott egy jelentést a szász királyság szénbányáinak helyzetéről. A bérük heti 6 shilling és 10 shilling 3 penny között váltakozik napi 12 órás munkáért; fiúk heti 4–5 shillinget kapnak. Minden bányának van segélypénztára, a munkásokat kényszerítik, hogy befizessenek ebbe, de az alap igazgatásába nincs beleszólásuk, az alap a bányatulajdonosok törvényes tulajdona, és a segélyeket kivétel nélkül a bányák fő ügyintézői osztják el. A betegségi, segélyezési és nyugdíjjáradékok a szolgálati idő arányában növekednek, de ha valaki kikerül az alkalmaztatásból, mindegy, milyen okból, elveszti minden igényjogosultságát az alapra. Így előfordulhat, hogy egy munkás 30–40 éven át fizetett járulékot az alapba, anélkül, hogy idős korára egy fillért is kapna.

A bányászok között jobb feltételekért megindult agitáció eredményeképpen közzétették az összes szászországi szénbányák egyesített pénztárának szabályzattervezetét. A tervezet a bányászok J. G. Dinter úr elnökletével működő bizottságának munkája. A fő megkülönböztető vonásai a következők:

1. Az összes pénztárakat egyesíteni kell.

2. A tagok nem veszítik el jogaikat, amíg bárhol Németországban tartózkodnak és tovább fizetik járulékaikat.

3. Valamennyi felnőtt tag közgyűlése legyen a legfelsőbb hatalom, amely megválaszt egy főtanácsot és egy végrehajtó bizottságot.

4. A munkáltatók járuléka legyen egyenlő a munkások által fizetettnek a felével.

Ez a tervezet nem a legértelmesebb bányászok nézeteit képviseli, hanem

egy olyan szekcióét, amely szeretne a munkáltatók beleegyezésével reformokat végrehajtani, és a kivihetetlenség bélyegét viseli magán. Valóban túl naiv feltételezés, hogy a munkáltatók, akik most teljes ellenőrzésük alatt tartják a pénztárakat, beleegyeznek abba, hogy azok egész kezelését átadják a munkások egy demokratikus közgyűlésének és mégis tovább fizessék járulékaikat. A munkáltatók részéről való felháborodott visszautasítás lesz a legjobb eszköz azon bányászok szemének felnyitására, akik még hisznek abban, hogy a pénztárak megreformálhatók a munkáltatók és a munkások együttes hozzájárulásai alapján.

A megjelenés helye: „The Bee-Hive Newspaper",
1869 február 27. (385.) sz.
Eredeti nyelve: angol

[A Főtanács levele R. W. Hume-hoz New Yorkba[628]]

London, 1870 április 23.

Tisztelt Uram,

válaszul az Ön múlt hó 26-i levelére, a Tanács utasított, hogy közöljem: a Nemzetközi Szövetség nem ismer el a munkások között különböző országokban esetleg keletkező külön nemzeti érdekeket.

Egyik célunk kiküszöbölni a munkások tudatából a még megmaradt nemzeti ellenszenveket és netalán ellenségeskedéseket. Ezért a Tanács nem hagyhatja jóvá azt a fajta képviseletet, amelyre az Ön beadványa utal. Cluseret tábornokot a francia rendőrség megbántotta érzelmeiben, valószínűleg ezért adtak neki a szakszervezetek megbízólevelet, ami arra indította őt, hogy összehasonlítsa magát a washingtoni francia nagykövettel. A washingtoni francia nagykövetnek egy dinasztia személyi érdekeit és a francia kereskedők vagyoni érdekeit kell védenie. A párizsi munkásoknak nincsenek olyan érdekeik, amelyeket az Atlanti-óceán túlsó oldalán, az amerikai munkások esetleges túlkapásaival szemben kellene óvni. Véleményünk szerint az Egyesült Államokban élő francia munkások érdekei teljesen azonosak az Egyesült Államok valamennyi többi munkásának érdekeivel.

Hogy megkönnyítsük azoknak az egymás közötti érintkezését, akiket nyelvi és esetleg szokásbeli különbségek elválaszthatnak, vannak levelezőink, akik jártasak e dolgokban, és rájuk bízzuk, hogy elintézzék a többit.

Az Egyesült Államokkal való érintkezés el van osztva a Főtanács különböző nemzetek ügyeivel megbízott titkárai között. Cluseret tábornok és Pelletier úr a francia levelezőink Amerikában. Ők a Franciaország ügyeivel megbízott titkárunkkal* leveleznek. Siegfried Meyer és Vogt a német levelezőink. Ők az itteni német titkárral** leveleznek, s a főtitkár*** intézi az angol levelezést; s az olyan szakszervezeti tisztségviselők mellett, mint

* Dupont. – *Szerk.*
** Marx. – *Szerk.*
*** Eccarius. – *Szerk.*

Jessup úr, Önt is levelezőnknek tekintjük, aki elrendezi az ügyeket, ha bármi félreértés támadna különböző nemzetiségek között, de nem engedhetjük meg azt, hogy akár franciáknak, akár németeknek bármely más munkásokkal ellentétes vagy külön érdekeik legyenek, s mindig arra serkentjük őket, hogy vegyenek tevékenyen részt azon ország munkásainak a mozgalmában és azonosuljanak vele, amelyben élnek, különösen Amerikában.

Ami a titkos társaságok alapítására irányuló mozgalmat illeti, megbíztak, kérjem meg Önt, hogy amikor Önnek tetszik, szíveskedjék kifejteni véleményét az okról, amely titkos tevékenységet tesz szükségessé. Azt tanácsolták nekünk, vegyük rá Önt és Jessup barátunkat, hogy nyilvánosan foglaljanak állást a titkos tevékenység ellen, de feltételezzük, hogy szükség van rá, máskülönben nem jött volna divatba, azonkívül önteltség lenne részünkről tanácsokat adni ilyen dologban; ám tudni kívánjuk az okokat, hogy megismertessük őket az Óvilág munkásaival, akik nemrég hagytak fel a titokban való agitációval.

Őszinte híve
J. George Eccarius
főtitkár

Eredeti nyelve: angol

[Marx és Engels felszólalásai az angol munkásosztálynak a francia–porosz háborúban elfoglalt álláspontjáról

A Főtanács üléseinek jegyzőkönyveiből

1871 január 24.

Engels polgártárs érdeklődik, hogy a Tanács valamelyik tagja ott volt-e a tegnapi gyűlésen[629], de nem kap választ. Utána kijelenti, hogy mivel eltérő volt a vélemény a tagok között, ajánlatos lenne megtárgyalni az ülésen azt a kérdést, mi az angol munkásosztály álláspontja a háború jelenlegi szakaszában. Javasolja, hogy a kérdést tűzzék napirendre.

Marx polgártárs támogatja a javaslatot, amelyet elfogadnak.

1871 január 31.

Engels polgártárs ezt mondja: A legutóbbi ülés elnökének* tanácsát követve és az angol szokáshoz alkalmazkodva megfogalmaztam néhány határozati javaslatot, főleg a vita alapjául. Nem ragaszkodom ahhoz, hogy úgy fogadják el őket, ahogy vannak. Ezeket a határozati javaslatokat fogalmaztam meg:

1. Hogy a munkásosztálynak a francia köztársaság támogatására irányuló mozgalma eleinte arra kellett volna hogy összpontosítsa erőfeszítéseit, hogy kikényszerítse a brit kormánytól a köztársaság elismerését.

2. Hogy Angliának Franciaország javára történő katonai intervenciója, ahogy ezt indítványozói értik, bármi haszonnal csak egy bizonyos időpontban járhatott volna, amely már régen elmúlt.

3. Hogy Anglia továbbra is képtelen lesz nemcsak arra, hogy hatásosan beavatkozzék kontinentális ügyekbe, hanem arra is, hogy a kontinentális

* Lucraft. – *Szerk.*

katonai despotizmusok ellen védekezzék, mindaddig, amíg vissza nem nyeri szabadságát valódi hadiereje, vagyis haditengerészeti ereje használatára, ezt pedig csak akkor nyerheti vissza, ha érvénytelennek nyilvánítja a párizsi deklarációt[518].

A Tanács által elfogadott politikát a második üzenet fejtette ki. Szeptember 4-én kiáltották ki a köztársaságot, szeptember 9-én bocsátottuk ki üzenetünket, amelyben ezt mondtuk: „Az angol munkások máris tettek lépéseket avégett, hogy kívülről jövő egészséges nyomással legyőzzék kormányuk ellenkezését a francia köztársaság elismerésével szemben."[630] Ha a mozgalom erre szorítkozik, akkor sikerrel járhatott volna, más országok követték volna a példát és ez olyan pozíciót adott volna Franciaországnak, amelyet Poroszország nem vehet semmibe. De voltak, akik nem érték be ennyivel. A comte-istákra gondolok, Beesly professzorra és barátaira. Beesly professzor több alkalommal bátran kiállt a munkásosztály mellett, dacolt a burzsoázia ellenségességével a Broadhead-ügyben[631], de a comte-isták voltaképpen nem munkáspárt. Kompromisszumot javasolnak a bérmunka elviselhetővé tételére, hogy fennmaradjon; olyan politikai szektához tartoznak, amely azt hiszi, hogy Franciaországnak kell kormányoznia a világot. Legutóbbi deklarációjukban, amelyet a Tanács több tagja aláírt, azt kívánták, hogy Franciaországot helyezzék vissza abba a pozícióba, amelyet a háború előtt elfoglalt. A háború előtt Franciaország katonai hatalom volt. A comte-isták intervenciót kívántak, s mihelyt ez történt, a munkásmozgalom megbomlott. Az ellenzék azt mondta, hogy ez ideig a háború gátolt mindennemű társadalmi és politikai haladást és minden háború meghosszabbította az arisztokrácia életét. Ebben sok igazság van. De másrészt olyan emberek, akik nem voltak képesek a kormányt a köztársaság elismerésére késztetni, hogyan kényszeríthetnék ugyanezt a kormányt, hogy háborúba lépjen a köztársaságért? Tegyük fel, hogy Anglia háborúba lépett. Ha minden fegyveres erőt kivon Skóciából, ha minden más helyről elvezényli a katonákat és csak 10 000-et hagy Írországban, akkor mintegy 30 000 embert lehetne elindítani, s ezek egy adott pillanatban hasznosak lehetnének. Amikor a francia és a német erők körülbelül egyenlőek voltak, és Moltke az ostrom beszüntetésére készült, akkor egy angol hadsereg a németek ellen billenthette volna a mérleg serpenyőjét. De ez a pillanat már rég elmúlt; akkor volt, amikor Orléans előtt bizonyos feléledés mutatkozott, amikor Aurelle de Paladines sikereket ért el. Akkor egy angol haderő jó hatást tett volna a francia katonákra, javította volna [szellemüket]; azután a németek nagy erősítéseket kaptak, s a poroszoknak oly rossz a véleményük az angol hadseregről, hogy kinevették volna az angolokat, ha átkel-

nek; minden, amit elérhettek volna, annyi, hogy kissé rendezettebben hajtják végre Chanzy visszavonulását[632].

Egy angol hadsereg a szárazföldön csak más hadseregekkel szövetségben tevékenykedhet. Ez történt a pireneusi-félszigeti háborúban,[633] és ez történt a Krímben. Anglia úgy tud legjobban hadat viselni, hogy szövetségeseit ellátja hadianyaggal. A Krímben francia katonákat kellett kölcsönkérnie, hogy megtöltse futóárkait. Mindig képtelennek találták az angolokat arra, hogy hazájuktól távol viseljenek hadat nagy sereggel. Katonai rendszerénél fogva – a kötelező szolgálat hiánya, az önkéntes újoncozás lassúsága, a kiképzési rendszer, a hosszú idő, amelybe egy angol katona harcképessé tétele kerül – az angol hadsereg hosszú szolgálaton alapul, nem lehet ellátni egy nagy hadsereget a szükséges erősítésekkel. Ha egy hadsereget küldenek Franciaországba, azt nem lehet fenntartani, ha némi veszteségeket szenvedett. Az egyetlen, amit Anglia megtehetett volna Franciaország segítésére, a hadüzenet lett volna abban a pillanatban, amikor Oroszország megtagadta a párizsi szerződést.[634] Erre a kérdésre is utaltunk üzeneteinkben. Az első üzenetben a következőket mondtuk: „Ennek az öngyilkos küzdelemnek a hátterében Oroszország sötét alakja lappang. Rossz előjel, hogy a mostani háborúra éppen akkor adtak jelt, amikor a moszkovita kormány befejezte stratégiai vasútvonalainak építését és már csapatokat vont össze a Prut irányában."[635] A másodikban: „Miként 1865-ben Louis Bonaparte és Bismarck, úgy 1870-ben Gorcsakov és Bismarck tettek egymásnak ígéreteket."[636] De senki nem figyelt fel erre. Oroszország csak azután nyilatkozott a párizsi szerződés ellen, hogy Bismarck felmondta a Luxemburgra vonatkozó szerződést.[637] Ez bizonyítja a titkos megegyezést. Poroszország soha nem volt egyéb, mint Oroszország eszköze. Itt volt az alkalom Anglia közbelépésére. A franciák helyzete még nem volt olyan súlyos, mint lett azóta, és ha Anglia hadat üzen, akkor Poroszország és Oroszország együvé tartoznak, másfelől Európa többi része együvé tartozik és Franciaország helyzete enyhült volna. Ausztria, Olaszország és Törökország készen állt, és ha a törökök nem is avatkoznak be, mint tették a [krími] háborúban, ha hagyják, hogy a maguk módján védjék magukat, helyt tudtak volna állni, miközben a többiek segítik a franciákat a poroszok kiűzésében. De amikor ez az alkalom adódott, azoknak az uraknak, akik segíteni szándékoznak Franciaországot, semmi mondanivalójuk nem volt.

Most, amikor Jules Favre feladta a harcot egész Franciaország nevében, amihez nem volt joga, nem kétséges, hogy, a francia burzsoázia támogatásával, Franciaországnak meg kell hódolnia, és békét kötnek. Akkor meglátjuk majd, mit tesz Oroszország. Oroszországnak és Poroszországnak ugyan-

úgy szükségük van háborúra, mint Napóleonnak, hogy megfékezzék belföldön a népi mozgalmat, hogy megóvják tekintélyüket és megtartsák pozícióikat.

A haditengerészet Anglia fő erőssége, de az 1856-os deklaráció új tengeri kódexet állított fel; leszögezték, hogy a kalózkodásnak véget kell vetni. Az átkutatás jogát megszüntették, ellenséges javak semleges hajókon és semleges javak ellenséges hajókon biztonságba kerültek. Valamikor Katalin orosz cárnő már tett hasonló kísérletet, de Anglia a krími háború befejezéséig elutasította ezt. A párizsi konferencián Clarendon egy tollvonással megfosztotta Angliát attól a jogtól, hogy ártson Oroszországnak a tengeren. Hogy kiknek az utasítására vagy felhatalmazására tette ezt, az soha nem derült ki. Amikor a kérdést az alsóház elé vitték, Disraeli kitért előle, elkenték. Ahhoz, hogy Oroszországot megbénítsák, véget kell vetni exportjának, exportkereskedelmének. Ha az orosz arisztokrácia nem tudja külföldön eladni gabonáját, lenét, egyszóval mezőgazdasági termékeit, akkor Oroszország egy évig sem tud kitartani, és kereskedelmének zömét idegen hajókon bonyolítják le. Hogy Oroszországgal háborúzzon, Angliának vissza kell szereznie ezt a jogot. Azzal az ürüggyel mondott le róla, hogy a magántulajdonnak a tengeren ugyanolyan biztonságot kell nyújtani, mint a szárazföldön. Láttuk, mennyire tartották tiszteletben a magántulajdont a poroszok Franciaországban. A munkásosztálynak nincs veszteni való magántulajdona, ezért nem érdekelt a magántulajdon biztonságossá tételében. De a munkásosztály érdekelt e jog visszaszerzésében és érintetlenül hagyásában mindaddig, amíg az orosz birodalom fel nem bomlik. Az angol birodalomnak, mint valamennyi többi [...]* alapozott birodalomnak, a maga idején szintén fel kell majd bomlania, de ezzel jelenleg semmi dolgunk, és ez talán békésebben fog végbemenni. Egyetlen más ország sem szállhat szembe Oroszországgal úgy, mint Anglia, s ezt a képességét meg kell tartania legalábbis Lengyelország helyreállításáig. Ha hadat üzen Oroszországnak, ez Franciaország megmentése lett volna, Lengyelországot pedig helyre lehetett volna állítani. Most Oroszország hódító háborúba fog kezdeni, talán még egy év sem telik bele, s Európának Franciaország nélkül kell majd harcolnia.

1871 február 7.

Engels polgártárs: Amikor Írországot említettem, csupán feltételeztem, hogy 10 000 fő a legkisebb haderő, amelyet a kormány Írországban hagyna. Az írek érzelmeit egyáltalán nem vettem számításba.

* *Kihagyott hely a kéziratban. – Szerk.*

1871 február 14.

Marx polgártárs: A köztársaság elismerése az első feltétele minden egyébnek; ha ez nem sikerül, minden más szükségképpen meghiúsul. Franciaország nemzetközileg és belsőleg is megbénult, Poroszország mögött viszont ott áll Oroszország. A köztársaság kikiáltásának pillanatában Franciaországban mindenki lelkes republikánus lett. Ha akkor elismerik a köztársaságot, lett volna esélye a sikerre. De mikor az elismerés nem jött, a franciák visszakoztak. A vagyonos osztályok inkább érdekeltek Poroszország győzelmében, mint a köztársaságéban. Jól tudják, hogy a köztársaságnak előbbutóbb szocialistává kell válnia, ezért intrikálnak ellene, s ezek az intrikák többet tettek Poroszország javára, mint Moltke meg a tábornokai. Nos, ebben a vitában senki sem mutatta ki, hogy nem a köztársaság elismerése az első feladat.

Továbbá a Cannon Street-i gyűlés[638] nem a gazdag londoni polgárok gyűlése volt, hanem a kispolgároké, akiknek soha nem volt semmi befolyásuk. Ők vagy a nagytőkéseket támogathatják a néppel szemben, vagy csatlakozhatnak a munkásosztályhoz; önmagukban semmit se tehetnek, de ha csatlakoznak a munkásosztályhoz, nem szabad megengedni, hogy vezessenek, mert veszélyes vezetők. Gyűlölik a köztársaságot és nem akarják elismerni, de félnek Poroszországtól, ezért a háború mellett vannak.

Eccarius polgártárs arról beszélt, hogy a Franciaország feldarabolása elleni tiltakozások háborúval való fenyegetőzés nélkül hasztalanok lennének, de ennek semmi köze a dologhoz. Mi az üzenetünkben tiltakoztunk, és tiltakoztak a németek, de ez csupán erkölcsi tiltakozás volt; a brit kormány nem tiltakozhat addig, amíg Poroszország nem győz és nem követeli hivatalosan ezeket a tartományokat, s nem hihetünk abban, hogy ez a kormány komolyan ellenzi a feldarabolást.

Azután meg Cohn polgártársnak úgy látszik furcsa fogalmai vannak a munkások megmozdulásáról. Ha a munkások elmennek Gladstone-hoz, hogy hallják a véleményét, ezt végső döntésnek kell tekinteniök és alá kell vetniök magukat. Azt is hiszi Cohn, hogy többet lehetne tenni, ha a parlament ülésezne. Az a legjobb, hogy a parlament nem ülésezik. A köztársaság elismerése egyszerű végrehajtó hatalmi intézkedés. Ha a parlament ülésezne, Gladstone áthárítaná a dolgot a többségre és akkor ezer érv akadna az ő támogatására egy-egy ellene felhozottal szemben. Egy kormányváltozás választást tehetne szükségessé, s a liberálisok nem szeretik, ha túl gyakran kell megvásárolniok a szabad választókat. Biztos vagyok abban, hogy ha a munkások kitartanak és nem engedik, hogy doktrinér burzsoá szónokok

beleártsák magukat, sikert érhettek volna el. Feleannyi energiát sem fektettek ebbe a mozgalomba, mint annak idején egy sörzendülésbe. Angliában mindent külső nyomással érnek el.[639]

Milner polgártárs azt mondta, a németek megbántódnának, ha az angolok ragaszkodnának a francia köztársaság elismeréséhez. Éppen ellenkezőleg: úgy gondolják, hogy az angolok nem mentek elég messzire. Százak vannak bebörtönözve és csakis az angol munkásoktól várhatnak erkölcsi támogatást, de nem kapták meg úgy, ahogy kellett volna. Ami a monarchia vagy köztársaságot illeti, kezdetben egy monarchikus hadsereg állt szemben a másikkal; nem volt semmi köztársaság és a francia hadsereget tételezték fel erősebbnek. Amikor az egész francia állandó hadsereg megszűnt, mindenki azt hitte, hogy a franciák kénytelenek lesznek megadni magukat, néhány nap alatt semmiféle monarchia nem segíthet a poroszok [ellen]. Csak a monarchia hiánya, a köztársaság, tette ezt meg öt hónapon át, s ha nincs árulás és intrika, tovább is tarthatták volna magukat.

A harmadik pont az, hogy kiderült, a burzsoá köztársaság lehetetlenné vált Európában. Egy burzsoá kormány nem mer odáig menni, hogy meghozza a megfelelő forradalmi intézkedéseket a védelemre. A köztársaság csupán politikai forma a munkásosztály hatalmának kifejlesztésére. A legutóbbi franciaországi választások és a burzsoázia cselekedetei Németországban bizonyítják, hogy inkább akarnak katonai despotizmust, mint köztársaságot. Angliában ugyanez a félelem érvényesül. Republikanizmus és burzsoá kormányzás többé nem fér össze.

Most rátérek magára a háborúra. A sedani kapituláció után Bismarck nehézség elé került. A király* kijelentette a német parlamentnek és a francia népnek, hogy csupán önvédelemből visel háborút Napóleon ellen. De Sedan után a háború nem volt többé védelmi, ahogy eleinte a franciák részéről nem volt az. Tudom, hogy Bismarck éppúgy buzgólkodott a háború előidézésén, mint Napóleon, a védelem csak ürügy volt. De Sedan után új ürügyre volt szüksége. A német burzsoázia habozott, hogy nincs-e itt az ideje megállni, de Bismarck úgy találta, hogy nincs elismert kormány, amellyel békét lehetne kötni, ezért Párizsba kell mennie, hogy békét kössön. A legnagyobb arcátlanság volt tőle, hogy ő mondja meg, milyen kormányt ismernek el a franciák és milyent nem, de ez megfelelt céljának. A pénzcsinálók mindig bálványozták a sikert, és minthogy a német burzsoázia félt a köztársaságtól, Bismarck elnyerte a támogatásukat, az arisztokráciában pedig eleve biztos volt. Érdekében állt Bismarcknak, hogy Anglia ne

* I. Vilmos. – *Szerk.*

ismerje el a köztársaságot, mert Anglia volt az egyetlen hatalom, amely szembeszállhatott vele, de számított Gladstone-ra és az udvari kapcsolatokra. A német császár anyósának lenni[640] nem csekélység, úgyhogy Anglia a Szent Szövetség nyomába lépett.

Amikor a munkások küldöttsége szemére vetette Gladstone-nak, hogy Napóleont sietve elismerték, megtévesztette őket azzal, hogy keverte az időpontokat, és az államcsíny utáni, Palmerston által történt elismerést összezavarta a népszavazást követő Derby-féle elismeréssel. Kijelentette a munkásoknak, hogy olyan messzire ment, amennyire csak tehette és érdemnek tüntette fel, hogy nem szakította meg a diplomáciai kapcsolatokat. Elmehetett volna odáig, mint Amerika. Kollégái, Bruce, Lowe és Cardwell ellenségesen viselkedtek a köztársasággal szemben, azt állítván, hogy Anglia külföldön csak erkölcsi erőt alkalmazhat. Az egyetlen hely, ahol Anglia fizikai erőt alkalmazhat, Írország. Azután a német sajtóra ráparancsoltak, hogy gyalázzák Angliát, amiért készleteket ad el a franciáknak. Amikor Bernstorff számonkérte ezt Granville-tól, az köntörfalazott, s azt mondta, meg fogja vizsgálni a dolgot, azután mindent rendben levőnek és törvényesnek talált. Előre is tudta ezt, de nem volt bátorsága mondani. Azután a brit kormány, Bernstorff kívánságára, elkobozta a francia kábelt, amit utóbb egy angol bíró törvénytelennek nyilvánított[641]. Metz kapitulálása után Oroszország elérkezettnek vélte az időt, hogy kimutassa társi szerepét, ami a párizsi szerződés felmondásával történt meg. Közvetlenül ezután jött a luxemburgi szerződés megtagadása és Románia elrendezése a fejedelemségekben,* ami mind sérelem volt Angliának. És mit tett Gladstone? Meghatalmazott rendkívüli követet küldött Bismarckhoz, hogy tanácsát kérje. Bismarck azt tanácsolta, hogy hívjanak össze konferenciát Londonba, s még Gladstone is érezte, hogy ez semmit sem érne Franciaország nélkül, mert Franciaország nélkül a szerződést felbontók lennének többségben. De Franciaországot csak úgy lehet beengedni, hogy elismerik a köztársaságot, s azért Bismarcknak meg kell ezt akadályoznia. Amikor Auberon Herbert megkérdezte erről Gladstone-t a Házban, ő újra mellébeszélt, meghamisította a tényeket és nem vett tudomást a legfontosabb részükről. Jámbor emberek mindig sokat vétkeznek. A Kékkönyvből[161] kitűnik, hogy amikor az angol kormány utazási engedélyt kért Favre szá-

* *A jegyzőkönyv pontatlan. Az „Eastern Post" 1871 február 19-i számának az ülésről közölt beszámolója e kérdésről így ír*: Gyors egymásutánban következett a luxemburgi szerződés felmondása és a fejedelemségekre vonatkozó, Bismarck és Románia fejedelme által kikötött feltételek. – *Szerk.*

mára, Bismarck azt válaszolta, Franciaország nemzetközileg cselekvésképtelen, s amíg ezt meg nem szüntetik, nincs értelme bármiféle lépést tenni a konferenciára való bebocsátása végett. A nem-elismerés eszköz volt az angol kormány elszigetelésére.

1871 február 21.

Ezután *Marx* polgártárs felhívta a Tanács figyelmét a beszédéről az „Eastern Post"-ban közölt tudósításra, s a hanyag módra, ahogy azt összeállították. Ha nevét nem nyomtatták volna rosszul, kötelességének tartotta volna, hogy írjon a szerkesztőnek. A tudósítás azt állítja, „a köztársaság kikiáltásának pillanatában Franciaországban mindenki lelkes republikánus volt, de elismerés nem jött, és reakció következett be". Ennek nincs semmi értelme. Ő, ellenkezőleg, megállapította, hogy a köztársaságot elismerte Olaszország, Svájc, Spanyolország, Belgium és más országok, s hogy a nép lelkesedése akkora volt, hogy az ellenzői kénytelenek voltak úgy tenni, mintha hívei volnának; külön megemlítette, hogy a blois-i legfelsőbb törvényszék bírája a republikánust játszotta. A tudósítás így folytatja: „a burzsoázia nem érdekelt a köztársaság sikerében, jól tudja, hogy előbb-utóbb foglalkoznia kell a szociális kérdéssel". Ez egészen más, mint amit ő [Marx] mondott, tudniillik hogy a köztársaságnak szocialistává kell válnia. Azután a tudósítás folytatja: „a háború szószólói közül senki sem mutatta ki, hogy a köztársaság elismerése az első feltétele minden egyébnek" holott ezt kellett volna írnia: „*nem* az első feltétele".

Ami más felszólalók szavaira tett megjegyzéseit illeti, a tudósító nem fáradt azzal, hogy megmondja, ki beszél, úgyhogy nehéz megkülönböztetni, ki mit mondott. Az a Cohn polgártársra vonatkozó megjegyzés, amelyet az ő [Marx] szájába ad, felér egy sértéssel. Továbbá a tudósítás azt mondja, hogy „a monarcha hiánya lelkesítette a népet"; ő világosan kijelentette: „a monarchia hiánya", ami egészen más. Az ördög érti az ilyen tudósításokat. Aztán azt írja, hogy Anglia „több erőt [more force]" alkalmaz külföldön, ami sajtóhiba ahelyett, hogy „erkölcsi erőt [moral force]".

Továbbá a tudósítás szerint Bismarck azt mondta, „a franciák nem ismerték el ezt a kormányt és a legnagyobb arcátlanság volt tőle, hogy ő mondja meg, milyen kormányt ismerjenek el a franciák". Nem említi meg, hogy ő [Marx] mondta, hogy Franciaországban mindenki elismerte a kormányt és engedelmeskedik neki, s a legnagyobb arcátlanság volt Bismarcktól azt mondani, hogy nem ismerték el.

Azután arról tudósít, hogy Franciaország bebocsátása a konferenciára felérne az elismeréssel. Ez egy bértollnok megjegyzése, nem az övé [Marxé];

a következtetést teljesen meghamisították. Azért volt a kormány nemzetközileg cselekvésképtelen, mert nem ismerték el. A tudósítás azonkívül eltér a jegyzőkönyvtől. Az ilyen tudósítások csak kárt okozhatnak, és ha még valami effélét közölnek, ő indítványozni fogja, hogy többé ne nyomtassanak ki tudósításokat.

1871 március 7.

Marx polgártárs ezután visszatér a párizsi deklaráció kérdésére. Kijelenti, hogy ha az angol munkások nem hallatják szavukat, a deklarációt egy szerződés cikkelyévé tehetik, s Anglia népét nem szabad lefegyverezni külpolitikájában, és nincs veszteni való idő: azonnal meg kell alakítani egy angol bizottságot. Egy tengeri hatalom számára a hadviselés egyetlen módja az ellenség külkereskedelme elleni hadviselés. Amerika nem egyezett bele e deklarációba, de a franciák betartották, s ezért tett a francia flotta olyan keveset. Most Hollandiát tolják előtérbe, hogy kérje: azt, ami eddig csupán deklaráció volt, tegyék a szerződés részévé. A tengeren csak árukat lehet elpusztítani, szárazföldi háborúban pedig egy csomó állótőke pusztul el, például hidak, épületek stb., melyek pótlása évekbe telik. Engedélyek kalózkodásra más dolog; a kalózok a tenger franctireurjei[642]. Anglia uralkodó osztálya elvesztette a nemzet kifelé való védelmének képességét; olyan időpontban, amikor Franciaország erőtlen, Anglia a képviselője Nyugat-Európának, s Anglia munkásosztályának vissza kell szereznie ezt a képességet.

1871 március 14.

Ezután *Marx* polgártárs folytatta az elnapolt vitát. Azt mondta, hogy nagyon fontos ellensúlyt találni a kontinens katonai hatalmaival szemben. Ezek megint a Szent Szövetség helyzetében vannak, s Anglia az egyetlen hatalom, amely szembeszállhat velük, és ezt csak tengeri jogainak visszanyerése révén teheti. Semleges hajókon levő áruik elkobzása néhány hét alatt tönkretenné külkereskedelmüket, és akkor a német burzsoázia sokkal kevésbé lenne harcias, mint az utóbbi időben. Az ilyenfajta hadviselés humánusabb, mint az általános háború. A párizsi deklarációval a katonai hatalmak voltaképpen ezt mondják Angliának: a magunk módján kell háborúznod, nem a magadén. Sok szó hangzott el a kalózok ellen, de vannak olyan jók, mint a franctireurök és kevesebb állami erőt vesznek igénybe. Amikor Butler Anglia elleni háború mellett kardoskodott, azt mondták neki, hogy Amerika nem szállhat hadba haditengerészet nélkül, s erre Butler így válaszolt: nincs szükségünk haditengerészetre, csak kalózok kellenek.

Anglia jelenlegi kormányzóinak közömbös, hogy megvan-e ez az erejük vagy sem, de nem mindig fognak kormányozni és szükség van arra, hogy az angol népnek legyen ereje, amelyet felhasználhat a kontinens népei javára. Stuart Mill a párizsi deklaráció mellett volt, de miután elküldtek neki bizonyos okmányokat, most ellene fordult. Az egész fekete-tengeri konferencia arra irányult, hogy szentesítsék ezt a deklarációt. Eddig csak bizalmasan egyezett bele Palmerston és Clarendon, de a tegnap aláírt jegyzőkönyv úgy látszik magában foglalja kikötésként.

Engels polgártárs kijelenti, hogy aligha érdemes folytatni, mivel Weston polgártárs, akinek a megjegyzéseire válaszolni akart, nincs jelen. Ami a párizsi deklarációt illeti, Marx polgártárs már rámutatott arra, hogy az csupán magánokirat. Soha nem ismerte el valamely államférfi vagy parlament, senki nem mondta kötelezőnek. 1862-ben Cornewall Lewis kijelentette, hogy nem kötelező. 1867-ben a jelenlegi Lord Derby kijelentette, Stuart Millnek válaszolva, hogy csupán bizonyos módon kötelező, de az önvédelem fölötte áll minden egyezménynek. A deklarációt soha nem ratifikálták és csak egy miniszter magánlevelének tekintélyén nyugszik; senkit nem kötelez. Ez kiviláglik abból a tényből, hogy minden háborúban a hadviselő felek külön egyezményekkel vállaltak magukra kötelezettségeket. De a konferencián olyan jegyzőkönyvet írtak alá, hogy ezentúl a szerződések és kikötések kötelezőek addig, amíg közös megegyezéssel fel nem adják őket.

A Franciaország és Németország közötti háború bebizonyította, hogy a mostani erődök nincsenek eléggé védve bombázás ellen és hogy előretolt erődítményekkel meg lehet óvni magukat az erődöket; Lengyelországban néhány erődítményt szándékoznak építeni. Az orosz fegyverkezés lankadatlan buzgósággal folytatódik és csak az utolsó lépés hiányzik ahhoz, hogy [a hadsereg] békeállományból hadiállományba kerüljön. Megszervezték a távírdász és egészségügyi századokat. Volt az angol piacon egy 12 000 000 £-es orosz kölcsön, amelyet már túljegyeztek, s talán ez az utolsó angol pénz, amelyet Oroszország kap. Lehet, hogy a nyár vége előtt háborút érünk meg – a helyzet nem látszik nagyon békésnek.

A vita folyamán elhangzottakat érintve Engels kijelenti, az egyetlen vitatott pont az volt, hogy egy angol hadsereg elegendő-e az intervencióra. Ő nem használt olyan erős kifejezéseket, amilyenekről Weston polgártárs beszélt. Utána ismét kimutatja, hogy Anglia csupán 30 000 főnyi haderőt tud kiállítani; csak az almai csatában voltak az angolok 33 000-en, s ezt a számot soha nem érték el újra a krími háború alatt. Ez csak egy porosz hadtesttel egyenlő, s képtelenség feltételezni, hogy ekkora haderő átbillenthetné

a mérleget. Az angolok vannak olyan bátrak, mint bárki, és minden országban akad egyéni bátorság, de a katonák képzettsége különböző, és különböző a mód, ahogy alkalmazzák. Némelyek támadásra a legjobbak, mások védekezésre. Az írek a legjobbak könnyű gyalogságnak, az angolok [...]*, de az itteni katonai hatóságok az angolokat úgy kezelik, mint az íreket, és az íreket, mint az angolokat. Az angol kiképzési rendszer annyira tökéletlen és elavult volt, hogy a mostani háborúig a katonákat még előőrsi szolgálatra sem képezték ki Aldershotban.

Azt mondják, hogy 100 000 angol nem törődött volna bele abba, hogy bezárják Párizsba. Hogyan akadályozhatták volna meg ezt olyan katonák, mint a mi önkénteseink? A franciáknak elég ilyen katonájuk volt, és ha ugyanilyen kategóriájú 400 000 angolt úgy bezárnának, mint a franciákat Párizsba, és ugyanolyan szamarak és árulók vezetnék őket, ugyanazt tennék, mint a franciák.

Befejezésül kijelenti, hogy Anglia nem viselhet háborút a kontinentális hatalmakkal egyenlő feltételekkel, nem is kívánatos, hogy tegye. Egy angol katona évi 100 £-be kerül, egy porosz csak 30 £-be, ezért Poroszország ugyanazon a pénzen háromszor annyi katonát tarthat, mint Anglia; úgyhogy Anglia sohasem versenyezhet a katonai hatalmakkal, és ő reméli, hogy sohasem fogja megpróbálni ezt.

A vita kezdetén tett javaslat első és második pontját visszavonták, s egyhangúlag elfogadták a harmadikat: „Hogy Anglia képtelen marad nemcsak arra, hogy hatásosan beavatkozzék kontinentális ügyekbe, hanem arra is, hogy a kontinentális katonai despotizmusok ellen védekezzék mindaddig, amíg vissza nem nyeri szabadságát valódi hadiereje – vagyis haditengerészeti ereje használatára, ezt pedig csak akkor nyerheti vissza, ha érvénytelennek nyilvánítja a párizsi deklarációt."

A megjelenés helye: „The General Council of the First International 1870–1871", Moszkva [1967.]
Eredeti nyelve: angol

* *A kézírásos jegyzőkönyvben itt hézag van, az újságtudósításban*: nehéz gyalogságnak. – *Szerk.*

[Marx felszólalása 1871 április 25-én[643]

A Főtanács ülésének jegyzőkönyvéből]

Marx polgártárs felolvasta a New York-i bizottság titkárának* egy levelét, amely a következő felsorolását tartalmazza a bizottságban küldöttekkel képviselt szekcióknak.

1. Általános Német Munkásegylet (5. sz. Munkásszövetség).
2. A Nemzetközi Munkásszövetség Francia Szekciója, New York.
3. Cseh Munkásegylet, New York.
4. Chicagói 1. sz. Társadalmi-politikai Munkásegylet } német.
5. Chicagói 2. sz. Társadalmi-politikai Munkásegylet } német.
6. New York-i Szociáldemokrata Munkásegylet. } német.
7. A Nemzetközi Munkásszövetség Ír Szekciója, New York.
8. Szociáldemokrata Egylet, Williamsburgh, N. Y. (német).

A szekciók a levél szerint jól dolgoznak, az ír szekció rohamosan nő és igyekszik együttműködni az Egyesült Államok Ír Konföderációjával. Haladást értek el egy német nyelvű hetilap alapítása ügyében. A Munkásszövetség határozatot fogadott el arról, hogy csak olyan küldötteket fogadjanak el, akik a munkát képviselik, nem a tőkét. Az Országos Munkásegyesülés[644] tért vesztett a New York-i szervezeteknél, többen elutasították, hogy küldötteket menesszenek a legközelebbi kongresszusra.

New York állam munkásparlamentje megtartotta évi ülését Albanyban, s olyan határozatot fogadott el, amely helyesli és támogatja a Nemzetközi Munkásszövetség elveit és e szavakkal végződik: „Világ munkásai, egyesüljetek!"

Készülőben van egy üzenet a munkásegyletekhez és szakszervezetekhez, és levelezés indult a Pennsylvaniai Bányász Segítő Egyesülettel. A szervezett politikai munkáspárt a legutóbbi választásokon New Hampshire-ben megtörte a republikánusok fölényét. Egy született amerikaiakból álló szek-

* F. A. Sorge. – *Szerk.*

ció alakult és küldöttet menesztett. Küldtek egy 2 font sterlinges váltót 293 tag járulékaként és a kongresszusi jelentések térítéseként.

Marx polgártárs közölte, hogy leveleket kapott Párizsból, egyet 12-ről és egyet 15-ről[645], de csak szombaton érkeztek meg. Egy francia, a Kommün részéről, aki tőzsdei ügyletek lebonyolítására jött Londonba, meglátogatta őt, hogy segítséget kapjon tőle. Tolain kizárása hiteles[521], ezért javasolja a következő határozatot:

„Tekintettel arra, hogy a párizsi szekciók föderális tanácsa határozatot hozott, amely kizárja Tolain polgártársat a Szövetségből, mert miután a munkásosztály képviselőjeként beválasztották a nemzetgyűlésbe, a leggyávább módon cserbenhagyta a munkásosztály ügyét, és a Főtanácsot felkérték a határozat megerősítésére;

tekintettel arra, hogy a Nemzetközi Munkásszövetség minden francia tagjának kétségtelenül a Párizsi Kommün oldalán van a helye, nem pedig a jogbitorló és ellenforradalmi versailles-i gyűlésben,

a Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsa megerősíti a párizsi föderális tanács határozatát és Tolain polgártársat a Nemzetközi Munkásszövetségből kizártnak nyilvánítja."

A javaslatot Eccarius támogatta, egyhangúlag elfogadták.

Marx polgártárs folytatta felszólalását. Elmondta, hogy megmagyarázta a Kommün megbízottjának, nagy hiba volt, hogy nem küldtek nekünk sem leveleket, sem újságokat. Ezt majd a jövőben helyrehozzák, mert a kereskedelmi kapcsolatokat a Kommün és London között egy utazó megbízott tartja majd fenn, aki a mi kapcsolataink fenntartásáról is gondoskodik.

A XVII. kerületben megüresedett helyek betöltésére Serraillier-t és Dupont-t jelölték[646]. Serraillier megírta, hogy Dupont-t biztosan megválasztják, de a választás óta nem írt; talán Manchesterbe küldött levelet. Kiderült, hogy több levelet írtak, mint ahány megérkezett.

Félix Pyat és Vésinier Párizsban megrágalmazták Serraillier-t és Dupont-t, de amikor Serraillier perrel fenyegetőzött, letagadták. Sürgősen írnunk kell Párizsba, hogy megmagyarázzuk, milyen okból rágalmazta meg Pyat Serraillier-t és Dupont-t; Mottershead polgártárs indítványára Marx polgártársat megbízták, hogy írjon.[647]

A leveleket Lafargue az erődítési vonalon kívül adta postára[648], vasúti továbbításuk emiatt késett; mind a francia, mind a porosz kormányzat átvizsgálta a leveleket. A bennük foglalt információ legnagyobb része régi volt, de tartalmaztak néhány tényt, melyeket a lapok nem közöltek. Megállapították, hogy a vidék éppoly keveset tud arról, mi folyik Párizsban, mint az ostrom alatt. Azokat a helyeket kivéve, ahol éppen harc folyik, a

város még sohasem volt ilyen nyugodt. A polgárság jó része csatlakozott a belleville-i nemzeti gárdistákhoz. A nagytőkések megszöktek, a kiskereskedők meg a kisiparosok pedig a munkásosztállyal tartanak.* Elképzelni sem lehet a nép és a nemzeti gárdisták lelkesedését, és a versailles-iak bolondok, ha azt hiszik, hogy benyomulhatnak Párizsba. Párizs nem hiszi, hogy a vidék felkel, és tudja, hogy túlerőt vetnek be ellene, de ettől nem fél; fél azonban a porosz beavatkozástól és az élelmiszerhiánytól. A lakbérről és a kereskedelmi váltókról kiadott rendeletek mesteri csapások voltak; nélkülük a kiskereskedők és kisiparosok háromnegyed része csődbe jutott volna. Duval és Flourens meggyilkolása felcsigázta a bosszúvágyat. Flourens családja és a Kommün megbíztak egy törvényszéki tisztviselőt, hogy állapítsa meg haláluk okát, de hiába.** Flourens-t egy házban ölték meg.***

Néhány információ arról szól, hogyan gyártanak táviratokat. Amikor Protot átvizsgálta a nemzeti védelem kormányának elszámolásait, felfedezte, hogy pénzt fizettek ki egy tökéletesített, hordozható nyaktiló szerkesztésére.° A nyaktilót megtalálták és a Kommün rendeletére nyilvánosan elégették.°° A gáztársaság több mint egymillióval tartozott a községtanácsnak, de nem mutatott hajlandóságot a visszafizetésre, míg javait le nem foglalták; csak ekkor adott át egy ilyen összegű váltót a Francia Bankra. A táviratok és a tudósítók egészen más verziót közöltek ezekről a dolgokról.°°° Leginkább az szúrt szemet, hogy a Kommün olyan olcsón kormányoz.

---

* *Az „Eastern Post"-ban*: a boltosok és iparosok pedig nem nagyon szívlelik a versailles-i kormányt. – *Szerk.*

** *Az „Eastern Post"-ban*: a halál okának hiteles megállapítására, ami nyomozással járt volna, de a versailles-iak kereken elutasították ezt. – *Szerk.*

*** *Az „Eastern Post"-ban*: Flourens nem összecsapásban esett el, hanem a szó szoros értelmében meggyilkolták egy házban. – *Szerk.*

° *Az „Eastern Post"-ban*: A Kommün tisztségviselőinek egyik első lépése volt, hogy megvizsgálták elődeik iratait és könyveit. A nemzeti védelem kormánya belügyminisztériumának elszámolásaiban találtak egy bejegyzést egy tökéletesített, hordozható nyaktiló szerkesztésére kifizetett pénzről. Ezt a párizsi munkások lemészárlására szolgáló új eszközt abban az időben szerkesztették, amikor a most Versailles-ban konspiráló hazafiak úgy tettek, mintha Párizst védelmeznék a poroszokkal szemben. – *Szerk.*

°° *Az „Eastern Post"-ban hozzátéve*: A táviratok és a tudósítók úgy tüntették fel ezt, hogy a nép azért égette el, hogy megmentse fejét a Kommüntől. – *Szerk.*

°°° *Az „Eastern Post"-ban*: Egy másik apróság a gáztársaság állítólagos kirablása. A községtanácsi számvetés megmutatta, hogy a gáztársaság több mint egymilliót kapott a Párizs lakosaira kivetett adóból, ami kinnlevőségként volt bejegyezve, miközben ugyanez a gáztársaság nagy többlettel rendelkezett a Francia Banknál. Amikor a visszafizetési folyamodványra a társaság nem válaszolt, a Kommün elküldte a végrehajtókat, s mikor a társaság rájött, hogy az ügy komolyra fordult, hogy pénzszekrényét és javait lefoglalták, átadott egy ilyen összegű csekket a Francia Bankra, és visszakapta pénzszekrényét és javait. Ez a két eset például szolgálhat. – *Szerk.*

A legmagasabb rangú tisztviselők évi 6000 frank járandóságot kapnak, a többiek csak annyit, amennyi a munkások bére.*

Az üzenet[649] a következő ülésig elkészül.

A megjelenés helye: „The Eastern Post", 1871 április 29. (135.) sz.

Eredeti nyelve: angol

* *Az „Eastern Post"-ban:* Az egyszerű hivatalnokok fizetése a szakmunkások bérével egyenlő csupán, a legmagasabb rangú tisztviselők járandósága mindössze évi 240 £. — *Szerk.*

[Engels felszólalásai Robert Owen születésének 100. évfordulójával kapcsolatban

A Főtanács 1871 május 9-i ülésének jegyzőkönyvéből]

Engels polgártárs támogatta a javaslatot.[650] Azt mondta, túl keveset tud a dolog kezdeményezőiről, de Robert Owent illetően nem lehet semmi kétség. Műveiben olyan dolgokat találhatunk, amelyeket még nem haladtak túl. A saját eszméiből indult ki, eredetileg maga is gyáros volt és elsőként szállt szembe osztályával, hogy véget vessen annak a szégyenletes rendszernek, amelyben nőket és gyermekeket dolgoztattak gyárakban. Véleménye szerint az Internacionálénak képviseltetnie kell magát.

Engels polgártárs azt válaszolta Mottersheadnek[651], hogy Locke deista volt, de Owen materialista. Locke filozófiája vezette el a franciákat a materializmushoz. Kételkedik abban, hogy Owen ismerte a régebbi francia írókat. Teljesen eltér a véleménye Mottersheadétól. Owen mozgalma már 1809-ben megkezdődött és független volt mindentől, amit azelőtt írtak. 1812-ben közzétette könyvét a házasságról[652], 1818-ban pedig elment a királyok aacheni kongresszusára, hogy rávegye őket a kommunizmus proklamálására[653]. Hogy később a mozgalom inkább vallási irányú volt, az bizonyos fokig igaz, de sokat beszéltek társadalmi reformról. Az owenisták legtöbbje átállt a burzsoáziához. Chartisták voltak, de kénytelenek voltak hivatásos agitátorokká válni, s akkor kevésbé megbízhatók lettek és nem tartottak ki elveik mellett. Sajnálatos volna, ha az ünnepség úgy zajlana le, hogy mi nem veszünk részt rajta.

Engels polgártárs kijelentette, nem úgy értette, hogy a szocialisták mind chartisták voltak, de némelyek, akiket ismert, azok voltak.

A megjelenés helye: „The General Council of the First International 1870–1871", Moszkva [1967.]
Eredeti nyelve: angol

[Marx felszólalása a Párizsi Kommünről

A Főtanács 1871 június 20-i üléséről megjelent újságtudósításból]

Marx polgártárs elmondta, örömmel látja, hogy a kontinens munkásai teljes őszinteséggel nyilatkoztak a Kommünről. Genfben, Brüsszelben, Münchenben, Bécsben és Berlinben gyűléseket tartottak, amelyeken megbélyegezték Thiers és Favre mészárlásait. Felhívta a figyelmet arra is, hogy a francia lapokban több úgynevezett kiáltvány jelent meg, amelyekről azt állítják, hogy az Internacionálé párizsi szekciója bocsátotta ki őket. Ezek mind hamisítványok, amelyeket a francia rendőrség gyárt, hogy beugrasson meggondolatlan embereket; ez mutatja, milyen szennyes cselekedetekig süllyedhet egy alávaló kormány.[654]

A megjelenés helye: „The Eastern Post",
1871 június 24. (143.) sz.

Eredeti nyelve: angol

[Marx beszélgetése a „World" tudósítójával[655]]

London, [1871] július 3.

Felkértek, hogy tudjak meg egyet-mást a Nemzetközi Szövetségről, s én meg is próbáltam. A feladat éppen most meglehetősen nehéz. A Szövetség főhadiszállása kétségtelenül London, de az angolok megrémültek és mindenben Internacionálét szimatolnak, valahogy úgy, ahogy Jakab király a híres összeesküvés után lőport szimatolt mindenütt.[656] A közönség gyanakvása természetesen növelte a társaság óvatosságát; s ha vezetőinek van titkolnivalójuk, ezek olyan vágású emberek, akik tudnak titkot tartani. A Szövetség két vezető tagját kerestem meg; egyikükkel nyíltan beszéltem, s itt adom vele folytatott beszélgetésem lényegét. Egyvalamiről meggyőződtem, arról, hogy valódi munkások társaságáról van szó, de ezeket a munkásokat egy másik osztály társadalmi és politikai elméletei irányítják. A Tanács egyik vezető tagja, akit meglátogattam, beszélgetésünk alatt a munkapadnál ült, s időnként abbahagyta a munkát, hogy szóljon hozzám; ilyenkor valamelyik a körülötte levő sok kismester közül, akiknek dolgozik, igencsak udvariatlan hangon megrótta őt. Ugyanezt az embert hallottam ékesszólóan beszélni a nyilvánosság előtt, s minden mondatát átfűtötte a gyűlölet energiája azokkal az osztályokkal szemben, amelyek az urainak nevezik magukat. Miután a szónok otthoni életébe bepillantást nyertem, megértettem ezeket a beszédeit. Nyilván úgy érezte, van elég ész a fejében ahhoz, hogy munkáskormányt szervezzen, s mégis kénytelen az életét a legfelháborítóbb gépies szakmánymunkának szentelni. Büszke és érzékeny, mégis kénytelen volt minden alkalommal főhajtással viszonozni a mordulást és mosollyal a parancsot, mely az udvariasságnak körülbelül azon a fokán állt, mint a vadászé, aki füttyent a kutyájának. Ez az ember hozzásegített ahhoz, hogy futólag meglássam az Internacionálé természetének egyik oldalát, melynek eredete

A MUNKA A TŐKE ELLEN,

a munkás, aki termel, a munkáltatóval szemben, aki e munka hasznát élvezi. Ez volt a kéz, amely keményen odaüt, ha elérkezik az ideje; s ami a fejet illeti, mely tervez, úgy vélem, azt is láttam, amikor Dr. Karl Marxszal beszélgettem.

Dr. Karl Marx a filozófia doktora, német, a németekre jellemző széles körű tudással, melyet egyaránt merít az élő világ megfigyeléséből és a könyvekből. Arra a véleményre jutottam, hogy sohasem volt munkás a szó közkeletű értelmében. Környezete és megjelenése a tehetős középosztálybeli emberé. A fogadószoba, melybe beszélgetésünk estéjén bevezettek, kényelmes lakása lehetne egy sikeres tőzsdeügynöknek, aki miután rendezett anyagi helyzetet teremtett magának, most kezd vagyonosodni. A lakás tökéletesen kényelmes, berendezése ízlésre és jómódra vall, de tulajdonosa semmiféle különleges jellegzetességének nem mutatja nyomát. Az asztalon egy szép album, rajnai tájképekkel, ez mégis utalt nemzeti hovatartozására. Az oldalt álló kis asztalon váza, ebbe óvatosan belekukkantottam, nincs-e benne bomba. Szimatoltam, nem érzek-e petróleumszagot, de csak rózsaillat áradt belőle. Visszaosontam ülőhelyemre és feszengve készültem a legrosszabbra.

Marx belépett, szívélyesen üdvözölt, egymással szemközt leültünk. Igen, négyszemközt beszélgettem a testet öltött forradalommal, a Nemzetközi Szövetség igazi megalapítójával és vezérlő szellemével, annak az üzenetnek a szerzőjével, melyben a tőkének tudtul adatott, hogy ha háborút visel a munka ellen, házát fejére gyújtják – egyszóval a párizsi

KOMMÜN VÉDNÖKÉVEL.

Emlékeznek Szókratész mellszobrára? Annak az embernek az arcára, aki inkább meghalt, de nem tett hitet korának istenei mellett – arcélének finom ívelésére, homlokára, mely középen végigfut a kicsiny orrig, a redőzött orcákig, mintha kettészelt kampó formázná az orrot. Képzeljék lelki szemük elé ezt a szoborfejet, szinezzék szakállát feketére, itt-ott szürke pamacsokkal; az így elrendezett fejet tegyék rá egy középmagas zömök törzsre, és önök előtt áll a Doktor. Dobjanak fátylat az arc felső részére, és vérbeli egyházi férfiút láthatnak. Fedjék fel a lényeges vonást, a hatalmas homlokot, s tüstént kiderül, hogy az összetett egyéni erők legfélelmetesebb példányával van dolguk – álmodozóval, aki gondolkodik, gondolkodóval, aki álmodozik.

Egy másik úr volt még Dr. Marx társaságában, azt hiszem, szintén német,

bár, mivel igen otthonos a nyelvünkben, nem vagyok bizonyos benne. Vajon tanú volt a doktor részéről? Azt hiszem. A „Tanács", ha értesül az interjúról, utólag kérdőre vonhatja a doktort, mert a *forradalom* mindenekfelett gyanakszik embereire. Így ez hitelesített tanúságtétele volt.

Azonnal a tárgyra tértem. Úgy látszik, mondtam, a világ az Internacionálét illetően sötétben tapogatózik; roppantul gyűlöli, de nem tudja világosan megmondani, mi az, amit gyűlöl. Egyesek, akik azt állították, hogy másoknál jobban kifürkészték, mit rejt ez a homály, kijelentették, hogy valamiféle Janus-főre bukkantak – egyik arcán egy becsületes munkás derűs mosolya, másik arcán egy gyilkos összeesküvő mord ábrázata. Nem derítene-e fényt a rejtélyre, mely ez elé az elmélet elé tornyosul.

A tudós nevetett, kissé kuncogott is, úgy hiszem, arra a gondolatra, hogy mennyire félünk tőle.

„Kedves uram, nincs itt semmiféle felfedni való rejtély", kezdte, igen csiszolt Hans Breitmann-dialektusban,[657] „kivéve talán az emberi butaságé, olyan embereké, akik mindig figyelmen kívül hagyják azt a tényt, hogy szövetségünk nyilvánosan működik, hogy tevékenységéről a legrészletesebb beszámolók jelennek meg, melyeket bárki elolvashat, ha kedve tartja. Szervezeti szabályzatunkat egy pennyért megveheti, és ha egy shillingért megvásárolja röpiratainkat, majdnem annyit tud meg rólunk, amennyit jómagunk tudunk."

T[udósító]: „Majdnem – meglehet; de vajon az a valami, amit nem tudok, nem a legfontosabb fenntartás-e? Hogy egészen őszinte legyek Önnel és úgy vessem fel a kérdést, ahogyan egy kívülálló megfigyelőben felmerül: vajon az Önökről általánosan kialakult rossz vélemény nem jelent-e valamivel többet a tömeg tudatlanságból fakadó rosszindulatánál? De még azután is, amit Ön nekem mondott, jogos a kérdés: voltaképpen mi a Nemzetközi Szövetség?"

Dr. M.: „Csak meg kell néznie, hogy egyénileg kik alkotják – munkások."

T.: „Igen, de a katonák nem okvetlenül a felettük rendelkező államhatalom képviselői. Ismerem az Önök szervezetének néhány tagját és hajlandó vagyok elhinni, hogy ők nem az összeesküvők fajtájából valók. Egyébként is, az olyan titok, amelybe milliónyi ember van beavatva, egyáltalán nem titok többé. De hogy áll a dolog akkor, ha ezek az emberek csak eszközök egy vakmerő és – remélem megbocsát, ha hozzáteszem – nem túlságosan aggályoskodó konklávé kezében?"

Dr. M.: „Mi sem bizonyítja ezt."

T.: „És a legutóbbi párizsi felkelés?"

Dr. M.: „Először is azt kérem, bizonyítsa be, hogy egyáltalán volt össze-

esküvés – hogy bármi is történt, ami nem a pillanat körülményeinek törvényszerű következménye volt; vagy ha ténynek vesszük az összeesküvést, annak a bizonyítékát kérem, hogy a Nemzetközi Szövetség részt vett benne."

T.: „Erre mutat a Szövetség számos tagjának jelenléte a Kommün testületében."

Dr. M.: „Akkor ez a szabadkőművesek összeesküvése is volt, mert ők egyénileg nem kis mértékben vettek részt a munkában. Igazán nem lepne meg, ha a pápa az egész felkelést az ő rovásukra írná. De próbáljunk más magyarázatot találni. A párizsi felkelést a párizsi munkások csinálták. Vezetői és ügyintézői szükségképpen a legtehetségesebb munkások voltak; de a legtehetségesebb munkások történetesen a Nemzetközi Szövetség tagjai is. Tetteikért azonban a Szövetség mint olyan semmiképpen sem kell hogy felelős legyen."

T.: „A világ ezt másképpen nézi. Az emberek Londonból küldött titkos utasításokról, sőt pénzküldeményekről beszélnek. Lehet-e azt állítani, hogy a Szövetség állítólag nyilvános tevékenysége eleve kizár minden titkos kapcsolatot?"

Dr. M.: „Volt-e valaha is társaság, amely úgy tevékenykedett, hogy nem tartott fenn bizalmas kapcsolatokat éppúgy, mint nyilvános kapcsolatokat? De aki titkos londoni utasításokról, valamiféle pápai uralom alatt álló, ármánykodó központból eredő, hitre és erkölcsre vonatkozó rendeletekről beszél, teljesen félreérti az Internacionálé természetét. Ez azt jelentené, hogy az Internacionálénak centralizált kormányformája van, holott valóságos formája szándékosan olyan, hogy a legnagyobb mozgásteret engedi a helyi energiának és függetlenségnek. A valóságban az Internacionálé egyáltalán nem a munkásosztály tényleges kormánya. Inkább egyesítő kötelék, semmint ellenőrző hatalom."

T.: „És ennek az egyesítésnek mi a célja?"

Dr. M.: „A munkásosztály gazdasági felszabadítása a politikai hatalom meghódítása útján. E politikai hatalom felhasználása társadalmi célok elérésére. Szükséges, hogy olyan átfogó célokat tűzzünk ki, amelyek a munkásosztály tevékenységének minden formájára kiterjednek. Ha e céloknak speciális jelleget adnánk, akkor egyetlen szekció – egyetlen nemzet munkásosztályának szükségleteihez kellene igazodnunk. De lehet-e azt kívánni, hogy minden ember egyesüljön kevesek céljai érdekében? Ha ezt tettük, volna, Szövetségünk óhatatlanul elvesztette volna jogcímét az Internacionálé elnevezésre. A Szövetség nem írja elő a formát a politikai mozgalmaknak; csak céljuk tekintetében kíván biztosítékot. Csatlakozott társaságaink hálózata a munka egész világát átfogja. A világ minden részén a problémá-

nak valamely speciális nézőpontja jelentkezik, és az ottani munkások a maguk módján törekszenek számot vetni vele. A munkások közötti egyesülés nem lehet minden részletében teljesen azonos Newcastle-ban és Barcelonában, Londonban és Berlinben. Angliában például a munkásosztály előtt nyitva van a politikai hatalom nyilvánításának útja. Felkelés őrültség lenne ott, ahol a békés agitáció gyorsabban és biztosabban célhoz vezet. Franciaországban viszont az elnyomó törvények százai és az osztályok közti halálos ellentét miatt, úgy látszik, szükségszerű a társadalmi háború erőszakos megoldása. Az, hogy ilyen megoldást választ-e, az illető ország munkásosztályának ügye. Az Internacionálé nem formál igényt arra, hogy hatalmi szóval döntse el a kérdést, sőt alig is ad tanácsot. De minden mozgalom számára biztosítja együttérzését és támogatását a saját törvényei megszabta határok között."

T.: „És milyen természetű ez a támogatás?"

Dr. M.: „Hogy egy példát mondjak, a felszabadító mozgalom egyik legmindennapibb formája a sztrájk. Azelőtt, ha sztrájk volt az egyik országban, leverték azzal, hogy más országból hozattak munkásokat. Az Internacionálé ennek szinte teljesen véget vetett. Tájékoztatást kap a tervezett sztrájkról, ezt az információt továbbadja tagjainak, ezek pedig azonnal átlátják: a harc színhelyét tilos területnek kell tekinteniök. A munkáltatók így csakis saját munkásaikra vannak utalva. A legtöbb esetben a sztrájkolóknak más segítségre nincs is szükségük. Pénzalapjukat saját járulékaik vagy azon társaságok gyűjtései biztosítják, melyekkel közvetlenebb kapcsolatot tartanak, ha pedig túlságosan súlyos nyomás nehezedik rájuk, és ha a sztrájk elnyeri a Szövetség jóváhagyását, szükségleteiket a közös kasszából fedezik. Nemrég ilyen módon vitték győzelemre a barcelonai szivarkészítő munkások sztrájkját.[658] De a Szövetségnek nem fűződik érdeke a sztrájkokhoz, bár bizonyos feltételek mellett támogatja őket. Pénzügyi szempontból semmiképpen sem származhat haszna belőlük, viszont könnyen érheti miattuk veszteség. Röviden összefoglalva: A munkásosztály a növekvő gazdagság közepette szegény marad, a növekvő luxus közepette elnyomorodik. Az anyagi kifosztottság morálisan és fizikailag elkorcsosítja a munkásokat. Mások segítségére nem számíthatnak. Parancsoló szükségszerűséggé vált tehát számukra, hogy saját ügyüket maguk vegyék a kezükbe. Meg kell változtatniok a viszonyt maguk és a tőkések és földtulajdonosok között, ez pedig azt jelenti, hogy meg kell változtatniok a társadalmat. Ez az általános célja minden ismert munkásszervezetnek; a Föld- és Munkaligák[659], a szakszervezetek és a kölcsönös segélyegyletek, a fogyasztási és termelőszövetkezetek csak eszközök e cél szolgálatában. E szervezetek tökéletes szolidaritásának megte-

remtése a Nemzetközi Szövetség feladata. Befolyása kezd mindenütt érezhetővé válni. Két lap terjeszti nézeteit Spanyolországban, három Németországban, ugyanennyi Ausztriában és Hollandiában, hat Belgiumban és hat Svájcban. Most pedig, hogy elmondtam Önnek, mi az Internacionálé, talán ki tudja alakítani saját véleményét az állítólagos összeesküvéseiről."

T.: „Nem egészen értem Önt."

Dr. M.: „Nem látja, hogy a régi társadalom azért, mert nincs ereje az Internacionálé ellen a saját fegyvereivel – vitával és szervezkedéssel – küzdeni, kénytelen ahhoz a fondorlathoz folyamodni, hogy összeesküvéssel rágalmazza?"

T.: „De a francia rendőrség állítja, hogy bizonyítani tudja az Internacionálé bűnrészességét az utóbbi ügyben, nem is beszélve az előző kísérletekről."

Dr. M.: „Szóljunk hát, ha beleegyezik, valamit ezekről a kísérletekről, mert a legjobb bizonyságul szolgálnak arra, mennyire komolyak mindezek az Internacionálé ellen felhozott összeesküvési vádak. Emlékszik az utolsó előtti »összeesküvésre«. Népszavazást jelentettek be.[660] Tudták, hogy sok választó ingadozik. Nem volt már finom érzékük a császári hatalom értéke iránt, mivel nem hittek benne, hogy a társadalmat azok a veszélyek fenyegetik, amelyektől a feltevés szerint e hatalom megmentette őket. Új mumusra volt szükség. A rendőrség vállalta, hogy talál ilyet. Minthogy minden munkásszervezkedést gyűlölt, természetesen hajlandó volt ártani az Internacionálénak. Egy szerencsés ötlete támadt. Mi lenne, ha az Internacionálét választaná mumusul és ily módon rossz hírbe keverné ezt a szövetséget és egyszersmind kiérdemelné a császár kegyeit. Ebből a szerencsés ötletből született a nevetséges „összeesküvés" a császár élete ellen – mintha mi meg akartuk volna ölni ezt a nyomorult öreget. Letartóztatták az Internacionálé vezető tagjait. Bizonyítékokat gyártottak, előkészítették bíróság elé állításukat s közben lebonyolították a maguk népszavazását. De a tervezett színjátékról túl nyilvánvaló volt, hogy csak ízetlen, durva bohózat. A művelt Európa előtt, amely tanúja volt ennek a látványnak, egy percig sem volt kétséges annak jellege, és csupán a francia paraszt választókat sikerült elbolondítani. Az Önök angol nyelvű lapjai tudósítottak e siralmas ügy kezdetéről, de elfelejtettek említést tenni a végéről. A francia bírák hivatali előzékenységből elfogadták, hogy létezik összeesküvés, de kénytelenek voltak kijelenteni, hogy semmi nem mutat az Internacionálé bűnrészességére. Higgye el nekem, hogy a második összeesküvés ugyanolyan, mint az első. A francia hivatalnok megint ügyködik. Felszólították, hogy magyarázza meg a legnagyobb civil mozgalmat, amelyet valaha is látott a világ.

Az idők száz meg száz jele kellene hogy sugallja a helyes magyarázatot – értelmesebbek lettek a munkások, fényűzőbbek és hozzá nem értőbbek a kormányzóik, kibontakozott most a történelmi folyamat, amelyben a hatalom egy osztályról végleg átszáll a népre – az idő, a hely és a körülmények nyilvánvalóan alkalmasak a felszabadulás nagy mozgalmához. De ahhoz, hogy lássa ezt, a hivatalnoknak filozófusnak kellene lennie, márpedig ő csak mouchard*. Ezért, létének törvényénél fogva, visszatért a mouchard magyarázatához – »összeesküvés«. Hamisított dokumentumokkal teli régi mappája ellátja őt a bizonyítékokkal, s ez alkalommal Európa rémületében elhiszi a mesét."

T.: „Európa aligha tehet mást, mikor azt látja, hogy minden francia újság ezt a hírt terjeszti."

Dr. M.: „Minden francia újság! Nézze, itt az egyik" (felemeli a „La Situation"-t)[661], „s ítélje meg önmaga, mit ér voltaképpen a tanúsága." (Olvassa.) „»Dr. Karl Marxot, az Internacionálé tagját, Belgiumban letartóztatták, amikor megpróbált Franciaországba jutni. A londoni rendőrség régóta figyelte azt a szövetséget, amellyel ő kapcsolatban áll, s most hatékony intézkedéseket tesz a betiltására.« Két mondat, két hazugság. Ön saját szemével győződhet meg erről. Látja, hogy belgiumi börtön helyett itthon vagyok, Angliában. Nyilván azt is tudjá, hogy Angliában a rendőrségnek éppúgy nem áll módjában beavatkozni a Nemzetközi Szövetség ügyeibe, mint a szövetségnek az ő ügyeibe. Mégis, s ez teljesen megszokott, a hír bejárja az egész kontinentális sajtót, anélkül, hogy megcáfolnák, és ez így folytatódna akkor is, ha én innen körlevelet küldenék minden európai újságnak."

T.: „Sokszor próbált cáfolni ilyen hamis híreket?"

Dr. M.: „Ezt tettem, amíg bele nem fáradtam. Annak bizonyítására, hogy milyen durva hanyagsággal tákolják össze őket, megemlíthetem, hogy az egyik hírben azt láttam, Félix Pyat-t az Internacionálé tagjának tartják."

T.: „S nem az?"

Dr. M.: „A Szövetségben nemigen lehetett helye ilyen zabolátlan embernek. Önteltségében egyszer egy meggondolatlan proklamációt bocsátott ki a mi nevünkben, de azonnal megtagadtuk[573], bár, hogy méltányos legyek vele szemben, meg kell mondanom, hogy a sajtó természetesen figyelmen kívül hagyta a megtagadó nyilatkozatot."

T.: „És Mazzini, ő tagja-e az Önök szervezetének?"

---

* – besúgó – *Szerk.*

Dr. M.: (nevetve): „Dehogy is! Nem sokat haladtunk volna, ha nincsenek különb eszméink az övéinél."

T.: „Véleménye meglep. Bizonyosra vettem, hogy ő a leghaladóbb nézeteket képviseli."

Dr. M.: „Csak a polgári köztársaság régi eszméjét képviseli, semmi többet. Mi nem akarunk a polgársággal közösködni. Mazzini ugyanúgy elmaradt a korszerű mozgalom mögött, mint a német professzorok, akiket azonban Európában még mindig a jövendő kulturált demokrácia apostolainak tartanak. Azok is voltak valamikor – talán 48 előtt, amikor a német polgárság, angol értelemben, még alig valamennyire érte el tulajdonképpeni kifejlődését. Most azonban testületileg átálltak a reakció oldalára, és a proletariátus többé tudni sem akar róluk."

T.: „Némelyek pozitivista elemet vélnek az Önök szervezetében felfedezni."

Dr. M.: „Szó sincs róla. Vannak közöttünk pozitivisták, és más, nem hozzánk tartozó pozitivisták is tevékenykednek. De ez nem filozófiájuknak köszönhető, mely a mi értelmünkben vett népkormányzattal semmiféle közösséget nem akar vállalni, csak egy új hierarchiát akar a régi helyére állítani."

T.: „Úgy látom, hogy az új nemzetközi mozgalom vezetőinek nemcsak a saját Szövetségüket, hanem a saját filozófiájukat is meg kellett teremteniök."

Dr. M.: „Így is van. Például aligha tehetnők fel, hogy tőkeellenes harcunk sikeres lesz, ha taktikánkat mondjuk Mill politikai gazdaságtanára alapoznók. Ő felvázolta a tőke–munka-viszony egyik fajtáját. Mi – reméljük – bebizonyítjuk, hogy van mód másféle viszony létrehozására is."

T.: „És a vallást illetően?"

Dr. M.: „Erről a kérdésről nem beszélhetek a Szövetség nevében. Én magam ateista vagyok. Kétségtelenül meglepő dolog ilyen vallomást hallani Angliában, de van némi vigasz abban a gondolatban, hogy sem Németországban, sem Franciaországban nem kell suttogva mondani ezt."

T.: „S Ön mégis ebben az országban ütötte fel főhadiszállását?"

Dr. M.: „Kézenfekvő okokból; az egyesülési jog itt elfogadott dolog. Igaz, létezik Németországban, de megszámlálhatatlan nehézséggel egybekötve; Franciaországban sok évig egyáltalában nem létezett."

T.: „És az Egyesült Államok?"

Dr. M.: „Tevékenységünk fő centrumai jelenleg Európa régi társadalmaiban vannak. Eddig sok körülmény oly irányban hatott, hogy az Egyesült Államokban a munkáskérdés nem válhatott mindent elsodró jelentőségűvé.

De ezek a körülmények gyorsan eltűnőben vannak és a munkáskérdés ott is gyorsan előtérbe kerül, párhuzamosan azzal, ahogy növekszik, akárcsak Európában, a közösség többi részétől megkülönböztetett és a tőkétől elkülönülő munkásosztály."

T.: „Úgy hiszem, hogy a remélt megoldást – akármiféle lesz is – ebben az országban a forradalom erőszakos eszközei nélkül érik majd el. Az angol rendszer, tudniillik az, hogy gyűléseken és a sajtóban folyik az agitáció, míg csak a kisebbség többséggé nem alakul át, reményteljes jele ennek."

Dr. M.: „E tekintetben nincsenek olyan vérmes reményeim, mint Önnek. Az angol burzsoázia mindig is készségesen elfogadta a többség ítéletét, amíg a szavazatokra monopóliuma volt. De figyelje meg, hogy mihelyt saját megítélése szerint életfontosságú kérdésekben kisebbségben marad, új rabszolgatartó-háborúnak nézhetünk elébe."

Felidéztem itt emlékezetem szerint a főbb pontjait annak a beszélgetésnek, melyet ezzel a jelentékeny emberrel folytattam. A következtetéseket önökre bízom. Bármi szólna is amellett vagy azellen, hogy a Nemzetközi Szövetség bűnrészes lehet a Kommün mozgalmában, annyi bizonyos, hogy ezzel a Szövetséggel a civilizált világ kellős közepén új hatalom támadt, amellyel csakhamar számolni kell jóban-rosszban.

A megjelenés helye: „The World", 1871 július 18.
Eredeti nyelve: angol

[Engels felszólalása a spanyolországi helyzetről

A Főtanács 1871 augusztus 22-i üléséről megjelent újságtudósításból]

Engels polgártárs közli, hogy a spanyol föderális tanács tagjai nagy reményeket fűznek a Spanyolországban most végbement kormányváltozáshoz. Várhatólag megszűnik az Internacionálé üldözése, s akkor a Szövetség hamarosan széltében-hosszában kiterjesztheti ágazatait a félszigeten. Nagy változás történt a republikánus párt soraiban. A Párizsi Kommün kikiáltásakor a spanyolországi republikánus párt vezetői, nem ismerve annak szociális elveit, mellette foglaltak állást. De mihelyt rájöttek, hogy itt többért folyik a harc, mint községi kormányzásért, fordulatot tettek és elítélték a Kommünt. Ez felháborította a spanyol munkásosztályt, amely a republikánus párt zömét alkotta. Minthogy kinyílt a szemük, az emberek, nem akarva, hogy eszközként használják fel őket, az Internacionálé felé fordultak.

Engels polgártárs közölte továbbá, hogy Paul Lafargue polgártársat, dr. Marx vejét, aki korábban a Főtanács tagja volt, Spanyolországban letartóztatták és csendőrkísérettel Madridba szállították. De a kormány, mivel semmi terhelőt nem talált ellene, azóta szabadon bocsátotta.

A megjelenés helye: „The Eastern Post",
1871 augusztus 26. (152.) sz.
Eredeti nyelve: angol

[Marx felszólalása az Internacionálé londoni konferenciájának megnyitásán, 1871 szeptember 17-én[662]]

A konferencia különböző országok küldötteinek rendkívüli körülmények miatt szükségessé vált találkozója, hogy tanácskozzanak a Főtanáccsal az e rendkívüli körülményekből adódó sürgős ügyekről; de ez a konferencia nem nevezhet ki új Főtanácsot, nem helyezheti át a Főtanács székhelyét vagy nem változtathatja meg a Szövetség alapvető szabályait. Hatásköre az, hogy taktikai, politikai és szervezeti kérdésekben döntsön az érvényben levő szabályzat keretei között és gondoljon ki intézkedéseket a szabályzat hatékonyabb keresztülvitelére.

A megjelenés helye: „The Scotsman",
1871 október 2. (8789.) sz.
Eredeti nyelve: angol

[A Főtanács levele a „Qui vive!" szerkesztőjének[663]]

Vermersch polgártársnak, a „Qui vive!" szerkesztőjének

London, 1871 november 11.

Polgártárs,

minthogy azoknak a határozatoknak a „Qui vive!"-ben való közzététele, amelyeket a Nemzetközi Munkásszövetség Londonban konferenciára egybegyűlt tagjai megszavaztak, már különféle, elég rosszindulatú értelmezésekre adott alkalmat, kérem Önt, engedje meg a nyilvánosság előtt kijelentenem, hogy ez a közzététel a Főtanács *értesítése nélkül* történt. Hozzáteszem, hogy mire a Tanács kinyomathatta ezeket a határozatokat, Ön már közzétette egy részüket.[664]

Túlontúl jól tudom, mennyire lesik ellenségeink a Szövetség megnyilvánulásait, hogy kiforgatva terjesszék őket, semhogy úgy tegyem közzé ezeket a határozatokat, hogy ne küszöböljek ki eleve minden kétértelműséget a következő passzusból:

„A konferencia kinyilvánítja, hogy a német munkások a francia–német háború alatt megtették kötelességüket."

A francia lapoknak átadott eredeti szöveg így hangzott:

„A konferencia kinyilvánítja, hogy *az Internacionáléhoz tartozó* német munkások a francia–német háború alatt megtették kötelességüket."

A két megfogalmazás közötti különbség sértő értelmezésekre adott alkalmat a reakciós lapokban és a Szövetség ellenségei részéről.

Pedig csak beteg elme feltételezheti, hogy a Nemzetközi Munkásszövetség küldötteinek konferenciája, csakis az Internacionálé tagjainak szóló határozatokban, „német munkásokon" másokat érthetett, mint azokat a polgártársakat, akik a francia munkásoknak a béke melletti kiállására háborúellenes gyűlésekkel és tüntetésekkel válaszoltak, akik a német parlament-

ben megtagadták a hadihitelek megszavazását; akik a szoldateszka és a burzsoázia győzelmi énekei közepette hangot adtak tiltakozásuknak és üdvözölték az 1870 szeptember 4-i Francia Köztársaságot; akik mint gyalázatot elutasították Elzász és Lotaringia annektálását; akik, később, ujjongva köszöntötték a *Párizsi Kommün* hatalomra jutását, védelmezték elveit, amikor pedig elbukott, átmenetileg legyőzte a reakció, tagjait és védelmezőit pedig legyilkolták, börtönbe vetették vagy száműzték, a parlament színe előtt bélyegezték meg a versailles-iak aljas kegyetlenkedéseit és szolidárisan kijelentették, hogy vállalják a felelősséget a Kommün *minden cselekedetéért*!

Azokat, akikről a konferencia megállapítja, hogy „megtették kötelességüket", miután a francia–német háború befejezését börtönben, illetve várfogságban várták be, most felségárulás vádjával bíróság elé állítják.

Nem habozom kijelenteni, hogy az Internacionálé háború alatti tetteinek és kiáltványainak teljes nem-ismerete vagy igen nagy rosszhiszeműség kell ahhoz, hogy másképpen értelmezzék ezt a határozatot.

Fogadja, polgártárs, üdvözletemet

A. Serraillier
Franciaország ügyeivel
megbízott titkár

A megjelenés helye: „Qui vive!",
1871 november 16. (39.) sz.
Eredeti nyelve: francia

[Engels helyesbítése]

Engels polgártárs, a Spanyolország ügyeivel megbízott titkár helyesbíti az „Eastern Post" december 23-i számában megjelent tudósítás egy tévedését.[665] A spanyol szekció, a tudósítástól eltérően, nem tartott konferenciát. Ő azt közölte, hogy az „Emancipación"-ban[666], a spanyol föderális tanács hivatalos orgánumában deklarációk jelentek meg, amelyeket az Internacionálé más spanyolországi orgánumai is átvettek és támogattak, s ezek bizonyítják, hogy a spanyol szekció teljes mértékben helyesli a londoni konferencia határozatait, s elhatározta, hogy a politikai és társadalmi cselekvés egységére vonatkozó határozattal összhangban fog tevékenykedni.[667]

A megjelenés helye: „The Eastern Post",
1871 december 31. (170.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Marx

[A Gladstone-kormány viselkedése a kommün-menekültekkel szemben

A Főtanács 1871 december 19-i üléséről megjelent újságtudósításból[668]]

Doktor Marx részletet ismertet egy levélből, amelyet egy a belügyminisztériumhoz igen közel álló személytől kapott. A levél elmondja, hogy az angol kormány közönséges bűncselekmények vádjával eljárást szándékozik indítani némely francia menekültek ellen; ez az intézkedés a francia kormány kérésére történik majd. Ez az információ egybeesik más, a kontinensről kapott értesülésekkel, és sürgősen kérdést kell intézni a kormányhoz ebben az ügyben. Mivel felmerült az, hogy a francia kormány visszavonja a kereskedelmi szerződést, nem lehetetlen, hogy Gladstone felajánlotta neki egy új kereskedelmi szerződésért cserébe a menekültek üldözését. Ha kieszelte ezt a tervet, megvalósítania nem sikerül majd. Az angol nép soha nem engedi meg egy miniszternek, hogy az ország szabadságjogaival üzleteljen. Lord Palmerston a maga idején népszerűbb volt, mint Gladstone valaha is, népszerűsége mégis nyomban tovatűnt, mihelyt ilyesmit akart megkísérelni.

A megjelenés helye: „L'Égalité",
1872 január 10. (1.) sz.
Eredeti nyelve: francia

[Megbízólevél Marx számára a hágai kongresszusra]

New York, 1872 július 30.

A Nemzetközi Munkásszövetség észak-amerikai
1. sz. szekciója, Ward Hotel 10.

Karl Marxnak, Londonba

Tisztelt elvtárs!

Közölnöm kell Önnel, hogy a fenti szekció július 28-i ülésén kinevezte Önt küldöttjének a hágai általános kongresszusra, és elvárjuk, hogy eleget tesz választásunknak és képviselni fogja a New York-i 1. szekciót az említett kongresszuson.

Mandátumát egyik itteni kongresszusi küldöttünk fogja Önnek átadni Európába érkezésekor.

Ugyanezen július 28-i ülés egyik határozata értelmében az Ön megbízatása a hágai kongresszusra az, hogy a közvetlenül innen menő küldöttünkkel együtt szigorúan állást foglaljon az észak-amerikai föderáció kongresszusi határozatai mellett, amelyek lényegileg egy szilárd szervezetet és mindenekelőtt a legteljesebb értelemben vett centralizációt tűznek ki célul és *Bakunyin, Guillaume* és társaik üzelmei ellen irányulnak, akik félreismerhetetlenül decentralizálni szándékoznak a Nemzetközi Munkásszövetséget, hogy személyi intrikáiknak mozgásteret biztosítsanak és mozgalmunkat megbénítsák.

Saját föderációnk kongresszusa ezúttal megakadályozta a New York-i 1. szekciót abban, hogy az általános szervezeti szabályzat szükségessé vált felülvizsgálatára vonatkozó nézetét határozatokban rögzítse, ezért az Ön saját belátására bízzuk, hogyan cselekszik a hágai kongresszuson ebben a kérdésben, valamint minden egyéb kérdésben, amelyről e kongresszuson tárgyalnak vagy döntenek majd.

A New York-i 1. szekció teljes mértékben tudatában van annak, hogy amikor küldötti tisztet ró Önre, viselnie kell az Ön ebből fakadó költségeit is, de ki kell jelentenem Önnek, hogy anyagi eszközeink pillanatnyilag teljesen kimerültek és a legcsekélyebb kiadásra sincs lehetőségünk.

A hágai kongresszus fontossága e tény ellenére is megköveteli, hogy közvetlenül képviseltessük magunkat, s kívánjuk, hogy Ön a mi segítségünk nélkül is találjon utat és módot ennek megvalósítására.

Testvéri üdvözlettel
K. Speyer
levelező titkár

A levelező titkár címe:
K. Speyer, 76 South, 5th Avenue, New York

A Nemzetközi Munkásszövetség észak-amerikai
1. sz. szekciója, New York

Mandátum

Ennek birtokosát, Karl Marxot a fenti szekció az 1872 július 28-i ülésén megválasztotta képviselőjének a hágai általános kongresszusra; a New York-i 1. sz. szekció képviselője ezennel felhatalmaztatik, hogy a szekció nevében végérvényesen szavazzon.

K. Speyer
levelező titkár
F. A. Sorge
az ülés elnöke

1872 július 28.

A megjelenés helye: „The Hague Congress of the First International, September 2–7., 1872. Minutes and Documents", Moszkva, é. n.

[Megbízólevelek Engels számára a hágai kongresszusra]

I

Meghatalmazás

A Nemzetközi Munkásszövetség boroszlói tagjai megbízzák a londoni Friedrich Engels urat, hogy képviselje őket a Nemzetközi Munkásszövetség ez év szeptember 2-án kezdődő kongresszusán Hágában.

Boroszló, 1872 augusztus 19.

Heinrich Oehme
Paul Bock
Hermann Kriemichen

II

Ezennel tanúsítjuk, hogy a londoni Friedrich Engels urat a Nemzetközi Munkásszövetség észak-amerikai, New York-i hatos szekciója szabályszerűen megválasztotta képviselőjének a Hágában, 1872 szeptember 2-tól tartandó általános kongresszusra.

New York, 1872 augusztus 8.

Fr. H. Bertrand
ideiglenes elnök

John Stock
titkár

Ezen megbízólevelet valódiságának igazolásául ezennel ellátom a Nemzetközi Munkásszövetség észak-amerikai föderális tanácsának pecsétjével, valamint aláírásommal.

New York, 1872 augusztus 9.

[Pecsét:] A Nemzetközi Munkásszövetség Észak-Amerikai Föderális Tanácsa

F. Bolte
a Nemzetközi Munkásszövetség Észak-Amerikai Föderális Tanácsának Főtitkára

A megjelenés helye: „The Hague Congress of the First International, September 2–7., 1872. Minutes and Documents", *Moszkva*, é. n.

Eredeti nyelve: német és angol

[Marx és Engels felszólalásai a hágai kongresszuson[669]]

Marx a zárt ülésekről 1872 szeptember 1.

Marx hozzáteszi, hogy az ülés legyen zárt [mindenki számára], kivéve a hágai szekció tagjait.

Hales követeli, hogy az N. M. Sz. minden tagját engedjék be, s Marx elfogadja ezt a módosítást, azzal a feltétellel, hogy a tagságot igazolni kell.

(*Sorge feljegyzése*)

Engels a zárt ülések titkos jellegéről 1872 szeptember 2.

Engels azt kívánja, hogy senki tudósító ne tudósíthasson a zárt ülésekről (ez azokra a küldöttekre vonatkozik, akik laptudósítóként is tevékenykednek).

(*Sorge feljegyzése*)

Marx a szavazás rendjéről 1872 szeptember 2.

Marx (*az összes blanquisták és az összes németek támogatásával*) kijelenti, hogy a szavazás e módja ellentétes a Szövetség szervezeti szabályzatával; minden szekciónak, mondja, joga van képviseletre és küldöttének joga van szavazni.[670]

(*Zsukovszkij feljegyzése*)

Marx ellenzi ezt a szavazási módot; mi itt, mondja, szekciókat képviselünk, nem föderációkat, máskülönben kongresszusunknak nem lenne általános kongresszus jellege.

(*Zsukovszkij második feljegyzése*)

Engels az új madridi föderáció képviseletéről*
1872 szeptember 3.

Engels: A kérdés fontos: arról fogunk szavazni, hogy az Internacionálé engedelmeskedjék-e egy titkos társaságba tömörült klikknek. Jelen van itt e társaság hat tagja; ők elismerték ezt: Guillaume és a spanyol küldöttek. Egyébként ő be fogja ezt bizonyítani az általános vita folyamán. Először is beismerték, hogy a kizárás törvénytelen. Morago korábban azt mondta, hogy [a kizárandók] meghívása nem volt szükséges, a szervezeti szabályzat viszont megköveteli döntőbíróság kijelölését. Morago ezenfelül azt mondja, hogy ez belső kérdés, amely nem tartozik a kongresszusra. Annál a ténynél fogva, hogy a szekció a Tanácshoz fordult, ez nem belső kérdés többé. A Tanács vállalta a felelősséget, hogy megsérti a szervezeti szabályzatot, mert a spanyolországi Internacionálé megmentéséről volt szó. A titkos társaság, amelynek célja az Internacionálé dezorganizálása, öt küldöttet szerzett a föderális tanács nyolc küldötte közül. Olyan általános szavazást javasoltak egész Spanyolországra nézve, amelyben csak a titkos társaságnak volt cselekvési szabadsága. A Főtanácsnak fontos volt, hogy legyen a kongresszuson egy olyan spanyol küldött, aki nem tartozik ehhez a klikkhez, s a Szövetség érdekében vállalta a felelősséget ezért a cselekedetért.

(*Le Moussu feljegyzése*)

Engels azt mondja, döntenünk kell, hogy a Nemzetközi Munkásszövetség továbbra is demokratikus elvek szerint legyen-e igazgatva, vagy egy klikk kormányozza, amelyet a Szövetség szabályzatának megsértésével titkosan szerveztek meg. Itt hat olyan személy van jelen, akik ehhez a titkos társasághoz tartoznak, a négy spanyol, Schwitzguébel és Guillaume.

Guillaume félbeszakítja: „Ez nem igaz."

Engels folytatja: „Itt vannak a bizonyítékok" (kihúz egy levelet a zsebéből). Guillaume kénytelen visszavonni a kifejezést. Engels továbbá kijelenti, hogy a madridiak kizárása törvénytelen volt, mert nem jelöltek ki becsületbíróságot, ahogy ezt a szabályzat előírja. Az új szekció csak az őt megillető jogot gyakorolta, amikor szakított a spanyol föderális tanáccsal és közvetlenül a Főtanácshoz fordult. A Főtanács áthágta ugyan a szabályzatot, de teljesen tudatosan, azzal a szándékkal, hogy ezáltal megmentse a Nemzetközi Munkásszövetséget Spanyolországban. – Az Alliance Spa-

* *Lásd 457–458. old. – Szerk.*

nyolországban a Nemzetközi Munkásszövetség pénzével tevékenykedik, és a spanyol föderális tanács nyolc tagja közül öt Alliance-testvér. A Főtanács teljes tudatában volt felelősségének, de cselekednie kellett.

(*Sorge feljegyzése*)

Engels a spanyol küldöttek mandátumairól
1872 szeptember 3.

Engels igen furcsának találja, hogy a spanyolok a pénzt a zsebükben tartják, ahelyett, hogy mandátumaikkal együtt átadnák, ahogy ez konferenciákon és kongresszusokon mindig történik és ahogy történnie kell. A spanyol küldöttek csodálkoznak, hogy az Alliance-t belekeverik a dologba, de ők maguk beismerték ma, hogy tagjai ennek. (Marselau és a többiek azt mondják, hogy már nincsenek az Alliance-ban, de oda tartoztak.) Engels úgy véli, hogy még mindig benne vannak, csak más elnevezéssel. Ha arra hivatkoznak, hogy a Nemzetközi Munkásszövetség felduzzadt Spanyolországban, meg kell gondolni, hogy ezt a növekedést a régebbi föderális tanács (a Madridban kizártak) érte el.

(*Sorge feljegyzése*)

Marx a Főtanács beszámolójáról
1872 szeptember 5.

Marx figyelmeztet, hogy a Főtanács beszámolója nem érint belső kérdéseket, mert 1. ebben az esetben közzététele kompromittálná az Internacionálét azokban az országokban, ahol be van tiltva, 2. a föderációk nem teljesítették a legutóbbi kongresszusokon rájuk rótt kötelességeiket és nem küldték el jelentésüket a Tanácsnak, 3. ennélfogva ilyen beszámoló összeállítása lehetetlen volt, még ha nem tekintjük is a veszélyt, amellyel nyilvánosságra hozatala járna.

Marx javasolja, hogy tűzzenek ki előbb zárt és nyilvános üléseket.

(*Le Moussu feljegyzése*)

Marx közli, hogy a Főtanács beszámolóját közzétételre szánták, s minthogy a Főtanács különböző nemzeti szervezetekről nem számolhat be sem

nyilvánosan, sem bizalmasan, s minthogy ráadásul több föderáció, pl. a jurai és a belga, nem teljesítette a beszámolókra vonatkozó kötelezettségét, a beszámoló pusztán általános. Megdicséri az észak-amerikai föderációt, mert az volt az egyetlen, amely pontosan teljesítette minden kötelezettségét a beszámolókat és a járulékokat illetően. Kifejezi azt a kívánságát, hogy hozzanak intézkedést a nyilvános és a zárt ülésekre vonatkozóan.

(*Sorge feljegyzése*)

Marx a Főtanács felhatalmazásairól[671]
1872 szeptember 6.

Marx azt mondja, hogy amikor a Tanács felhatalmazásairól vitatkozunk, nem az eddigi Tanácsról van szó; tehát nem rólunk, hanem magáról az elvről. Kijelenti, hogy inkább szavazna a Tanács eltörlésére, mint arra, hogy levélszekrényt csináljanak belőle; az újságírók kezébe kerülne, ami pedig nagy veszély lenne az Internacionáléra nézve. Mi felelősséggel tartozunk, az újságíró urak pedig nem tartoznának azzal. – Nem lehet minden esetet előre látni, ahogy Sauva kívánja. Így például Londonban alakult egy rendőrségi szekció, amely a szervezeti szabályzattal takarózik. Ott volt a spiritisztákból álló New York-i 12. sz. szekció esete stb. Nem értem, hogy a juraiak, ahelyett, hogy harcolnának a burzsoák ellen, bizonyos fokig velük együtt lépnek fel.

Egyébként a kívánt felhatalmazások megközelítőleg már most benne vannak a szervezeti szabályzatban. A javasolt cikkely nem korlátlan jogot hagy a Tanácsnak, hanem ellenőrzést vezet be.

Hosszú éveken át a Tanács rendőrségi és burzsoá elemek próbálkozásaiba ütközött, hogy behatoljanak az Internacionáléba Ausztriában, Franciaországban, ahol egy rendőrparancsnok próbált szekciót alapítani; persze fel kellett oszlatni. Vésinier, Landeck a juraiak mellett vannak, akárcsak a 12. szekció burzsoái – mindezek egyetértenek. – Nem volt olyan tanács, amelyet súlyosabb kritikával illettek volna, mint a belga munkások a belga föderális tanácsot, nem kevésbé vetettek a szemére autoritarizmust, mint a Főtanács. A franciák véleménye szerint internacionalista létükre túl sok bennük a nacionalizmus.

New Yorkban felmerült a föderális tanács felfüggesztésének kérdése; előfordulhat, hogy titkos társaságok más országokban is hatalmukba akarják keríteni a föderális tanácsokat, akkor ezeket fel kell függeszteni. – Ami föde-

rációk alakításának szabadságát illeti, ahogy azt Vésinier, Landeck és egy német kém gyakorolta, ezt nem lehet megengedni. Thiers úr az összes kormányok lakájává vált az Internacionálé elleni harcban, s a Tanácsnak felhatalmazásokra van szüksége, hogy a bomlasztó elemeket eltávolíthassa.

Mármost a javaslat kikötéseket tartalmaz. Az előző Főtanács csak a Szövetség érdekeit tartotta szem előtt és csupán a 12. sz. szekciót függesztette fel. A föderális tanácsoknak nincs elegendő felhatalmazásuk: így nyilatkozott Jung és Le Moussu jelenlétében az amerikai tanács egyik tagja, a 12. sz. szekcióra utalva.

Azonkívül a föderális tanács elutasíthatja, hogy a szekciókat új választásra hívják fel – ez a föderációnak kedvez; s ha a Főtanács indokolatlan lépésre határozná el magát, a föderációk konferenciája elítélné.

Azokban az országokban, ahol az Internacionálét üldözik, a legjobbak [a szekciók], és ugyanolyan jogokat kell élvezniök. Az Önök aggodalma cselfogás, hiszen Önök titkosan tevékenykedő társaságok sorába tartoznak és a leginkább tekintélyelvűek. – A Főtanácsnak nincsen sem hadserege, sem költségvetése, csak erkölcsi ereje, és ha Önök megfosztják felhatalmazásától, akkor maguk is csupán fiktív erővé válnak.

(*Le Moussu feljegyzése*)

A megjelenés helye: „The Hague Congress of the First International, September 2–7., 1872. Minutes and Documents", Moszkva, é. n.

Eredeti nyelve: német és francia

[Marx beszéde a hágai kongresszusról az 1872 szeptember 8-i amszterdami gyűlésen[672]]

A szónok elmondja, hogy Hága azelőtt az európai diplomácia központja volt. Itt eszeltek ki mindenféle háborúkat, alighogy aláírták a békeszerződéseket. Szöges ellentétben áll ezzel a munkáskongresszus, amelynek célja lehetetlenné tenni a háborút. Azt mondták az Internacionálénak, hogy Hága Hollandia legreakciósabb városa és hogy tudatlan lakosai „ízekre szaggatják a Párizsi Kommün csőcselékét". De ez csak újabb ok volt arra, hogy éppen ezt a „vérszomjas" várost válasszuk s bebizonyítsuk, hogy az Internacionálé nem fél semmi reakciós kilengéstől. Sőt, meg van győződve arról, hogy talál itt rokonszenvezőket, akik mindenütt akadnak, ahol emberek dolgoznak.

Marx polgártárs ezután a most lezajlott kongresszus eredményeit taglalta. Fontosnak minősíti őket. A küszöbönálló berlini konferencia, melynek nyomán a szónok véleménye szerint a proletariátus elleni általános támadás, a munkásosztály üldözése és elnyomása várható,[673] okvetlenül megköveteli a hatalom erős összpontosítását a Főtanács kezében. Amíg az Internacionálé nem lép fel szilárdan összetartó testületként, amíg nem tudja a mozgalmat úgy centralizálni, hogy az mindenütt egyidejűleg induljon meg, addig fáradozásai aligha lesznek sikeresek. A szónok hivatkozik a Párizsi Kommün példájára. Miért szenvedett vereséget a Kommün? Mert elszigetelt volt és az is maradt. Ha a párizsi felkeléssel egyidejűleg forradalom tört volna ki Berlinben, Bécsben és más fővárosokban, több kilátás lett volna a sikerre.

A szónok védelmezi az erőszak alkalmazását ott, ahol más eszközök nem segítenek. Észak-Amerikában nincs szükség barikádokra, mert ott a proletariátus, ha akarja, választásokkal győzhet. Ugyanígy Angliában és néhány más országban, ahol a munkásosztály szólásszabadságot élvez. De az államok nagy többségében forradalomnak kell felváltania a legalitást, mert másképpen – téves nagylelkűséggel, rosszul értelmezett igazságérzettel –

nem lehet elérni a célt. Erős, energikus propagandával kell elősegíteni és támogatni ezt a forradalmat. Ezért is okvetlenül szükséges a hatalomnak a Főtanács kezében való igen nagy összpontosítása.

Marx polgártárs elmondja, hogy a kongresszus tegnap (szombaton) elhatározta, hogy a Tanács székhelyét Londonból átteszi New Yorkba. Ő helyesli ezt a határozatot. Amerika a munkások országa. Évente százezrek özönlenek oda, akiket elűztek Európából, vagy a nélkülözések kényszerítettek erre. Milyen új és termékeny talaj ez az Internacionálé tevékenysége számára! A szónok reméli, hogy ez a lépés jó eredményeket hoz majd. Ami őt magát illeti, lemond ugyan arról, hogy a Főtanács tagja legyen, de – az elterjedt híresztelésekkel szemben – nem arról, hogy az Internacionálé tagja legyen. Ellenkezőleg. Az adminisztratív tevékenység terhétől megszabadulva megkettőzött erővel szenteli magát annak a feladatnak, amelyre élete huszonöt esztendejét áldozta és amellyel végső leheletéig foglalkozni fog: a munka felszabadításának. (*Hosszan tartó taps.*)

A megjelenés helye: „Algemeen Handelsblad",
1872 szeptember 10. (12 837.) sz.
Eredeti nyelve: holland

[A New York-i Főtanács meghatalmazása Engels számára]

Ezennel tanúsítjuk, hogy a Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsa 1872 október 27-én elfogadott határozatával felhatalmazta *Frederic Engels*, London N. W. (Anglia), Regent's Park Road 122. sz. alatti lakost, hogy pénzt és járulékokat vegyen át az említett Főtanácshoz való továbbítás végett.

A Főtanács megbízásából és nevében
F. A. Sorge, főtitkár

A megjelenés helye: „Annali", IV. köt., Istituto Giangiacomo Feltrinelli, Milánó 1961.
Eredeti nyelve: angol

A „becsületes" John Hales

Levél az „International Herald" szerkesztőjének[674]

Tisztelt polgártárs,

Bármennyire irtózom attól, hogy a nyilvánosság elé toljam magamat, kötelességemnek tekintem, hogy mint a volt Főtanácsnak az Internacionálé alapítása óta és a brit föderális tanácsnak kezdettől fogva tagja, válaszoljak a „becsületes" John Halesnek legutóbbi számukban megjelent levelére.

John Hales azzal kérkedik, hogy saját nevében írja a leveleit; de Engels és Marx, úgy hiszem, teljes mértékben tisztában vannak azzal, hogy Hales élvezi, ha nyomtatásban látja a nevét. Nem ez volt azonban a kérdés. Ők az ellen tiltakoztak, hogy „John Hales, *a brit föderális tanács főtitkára*" aláírással tesz közzé olyan leveleket, amelyek „a brit föderális tanács tudta és beleegyezése nélkül" íródtak. És ez tény. Sugalmazására néhány embere szeptember 26-án ezt a határozatot javasolta: „A levelező titkárt" (John Hales) „utasítsák, hogy küldje meg angliai orgánumunk, az »International Herald« egy-egy példányát a Szövetség minden föderális tanácsának". Miután ezt a határozatot elfogadták, a „becsületes" John Hales nyomban hozzálátott, hogy a szecesszionista tanácsoknak leveleket küldjön, amelyeket kinyomtattak a brüsszeli „Internationale"-ban, a „Bulletin Jurassien"-ben, a barcelonai „Federación"-ban[675] stb., s ily módon a föderális tanács helyébe állította magát.

Azt az Engels és Marx által leleplezett próbálkozását, hogy önmagában testesítse meg a föderális tanács minden felhatalmazását, megítélhetjük a következő példákon: A föderális tanács november 7-i ülésén John Hales javasolta, „hogy osszák fel újra a tisztségeket. Nevezzenek ki egy főtitkárt, akinek feladata a levelezés, a könyvelés, a hivatalos jelentések írása és a tanács képviselete, továbbá egy jegyzőkönyvi titkárt, akinek feladata, hogy az ülésekről beszámolót írjon a tanács jegyzőkönyvébe." De még ezzel sem érte be Hales. Visszavonta határozati javaslatát egy másik kedvéért, amelyet egykori ellensége és jelenlegi barátja, Mottershead indítványozott és amelyet elfogadtak: „Kinevezünk egy főtitkárt, aki felelős a tanácsnak

a Szövetség minden ügyéért, és ellátjuk minden segítséggel, amelyre szüksége lehet." Ez aztán alapos centralizáció volt, s nem csoda, hogy a manchesteri kerületi tanács nyomban tiltakozott a föderális tanács e kérdésben való eljárása ellen!

John Hales a juraiakhoz intézett levelében azt állította, hogy „a brit föderális tanács megkérte Engels polgártársat, aki akkor a spanyol ügyekkel megbízott titkár volt, hogy adja meg neki Lorenzo címét", és hogy „Engels polgártárs ezt kereken megtagadta". Válaszában Engels felszólította John Halest, hogy a föderális tanács jegyzőkönyvének kivonatával bizonyítsa, hogy ez a föderális tanács kívánsága. Ehelyett John Hales barátjának, Roachnak a tanúságára hivatkozik. Hogy Roach tanúsága mit ér, azt ellenőrizhetjük, ha a hágai kongresszuson való viselkedését és szavazatait összehasonlítjuk azzal a hivatalos jelentéssel, amelyet ugyanerről a kongresszusról a brit föderális tanácsnak készített.

Ami a lisszaboni tanács címét illeti, Engels kijelentette, hogy Hales azért nem kapta meg, mert tudott dolog volt, hogy „csupán saját személyes fondorlatai céljából van szüksége ezekre a címekre. A brit föderális tanács többi tagjával szemben sohasem gondoltak ilyen fenntartásra." És hogyan válaszolt Hales? Hogy Engels azért tagadta meg a címet, mert a brit föderális tanács nem tett semmit a portugál ügyben!

Ugyanez a „becsületes" igazságszeretet sugárzik Halesnek Engels és Marx levele azon megállapítására adott válaszából is, hogy az, „miképpen látta el feladatát – a saját részlegében a levelezést –, kitűnik a Főtanács külön határozatából, amely ezt a feladatot átruházta Milner polgártársra". Hales úgy tesz, mintha ez a passzus a főtitkári funkcióból való felfüggesztésére vonatkozna. Ezt a felfüggesztést, melyet az albizottság valamennyi tagja nevében javasoltak (beleértve Hales barátját, Jungot), a Főtanács egyhangúlag elfogadta. A Főtanács vizsgáló bizottságát utasították, hogy vizsgálja meg a John Hales ellen emelt vádakat, de a bizottság munkájának hirtelen véget vetett a hágai kongresszus, valamint a londoni Főtanács ezt követő feloszlatása. E bizottság feladata lesz közzétenni az összegyűjtött bizonyítékokat. De a szóban forgó passzus egészen másra vonatkozik. Ugyanazon az ülésen, amelyen Halest felfüggesztette a Főtanács – történetesen Jung volt a jegyzőkönyvvezető titkár –, Eccarius polgártárs indítványozta egy titkár kinevezését Anglia részére, hogy újra felvegyék a trade-unionokkal való levelezést, amelyet Hales teljesen elhanyagolt. Az indítványt abban a módosított formában fogadták el, hogy a Tanács egy tagját meg kell bízni a trade-unionokkal való levelezéssel, és Milner polgártársat nevezték ki erre a feladatra.

John Hales gondosan kerüli annak a nevetséges állításának a megismétlését, hogy a *titkos* Alliance létezését a régi Főtanács „kitalálta", vagy hogy ez a Tanács „megpróbált a Szövetségünkön belül egy kiterjedt titkos társaságot szervezni". Hogy John Hales mit képes véghezvinni a *becsületes kitalálás* területén, az látható a következő levelezőlapból, amelyet az elmúlt év december 21-én küldött szét:

„Polgártársak! A brit föderális tanács kiköltözött a 7, Red Lion Court, Fleet Street, London E. C. alatti helyiségéből, s ha egy kis klikk újra elfoglalta ezt a helyiséget, ez a tanács tagjainak tudtán kívül történt és ennek megfelelően kell megítélni minden cselekedetét. *Az alábbiak a Szövetséget titkos politikai szervezetté akarják változtatni, hogy szabályzatuknak megfelelően összeesküvéseket szőjenek, ahelyett, hogy meghagynák annak, ami, valódi munkásszervezetnek.* Ezek azt a kisebbséget alkotják, amelyről a nemrég kibocsátott körlevélben beszéltünk: Lessner polgártárs (a középpontban megválasztott német), W. H. Riley (középpont), A. Weiler, német szekció, E. Hills, West End, J. Mitchell, szintén, de Hinckleyt képviseli, S. Vickery, Birkenhead, C. Murray, Normanby, aki azonban csak azon az éjszakán csatlakozott, amelyen Vickery polgártárs feloszlatta a gyűlést, E. Dupont, manchesteri külföldi szekció, G. Milner, aki az úgynevezett 1849-es Nemzeti Reformliga megbízólevelével jött."

Nem elégedve meg ilyen képtelen hazugságok terjesztésével, John Hales úr levelezőlapra bízza őket. Miért nem mindjárt *feljelentést tesz* Henderson ezredesnek?

John Hales szemére veti Engels polgártársnak, a német munkásosztály egyik legrégibb és leginkább megbecsült vezetőjének, hogy pamutgyáros volt. Az volt Robert Owen is. Hales elfelejti hozzátenni, hogy Engels negyven éve küzd a munkásosztályért tollával és kardjával (a német forradalom alatt, 1849-ben); hogy már 1845-ben közzétette érdekében európai hírű könyvét, „A munkásosztály helyzete Angliában"-t; hogy a következő évben tevékenyen részt vett az angol munkásmozgalomban mint Robert Owen „New Moral World", Feargus O'Connor „Northern Star", G. J. Harney „Red Republican"[676] és Ernest Jones „People's Paper" c. lapjainak munkatársa.

Ami John Hales „becsületességét" illeti, lehetséges, hogy ő hisz benne, de ez a hit a saját trade-unionját nem akadályozta meg abban, hogy küldöttséget menesszen a Főtanácshoz és azzal vádolja meg Halest, hogy mint munkafelügyelő összebeszélt a tulajdonossal munkástársai ellen. Nem akadályozta meg barátját, Mottersheadet, hogy korrupcióval vádolja meg őt ugyanezen Tanács előtt. És nem akadályozta meg őt magát, hogy az akkor

kinevezett vizsgálóbizottság előtt bevallja, Glyn képviselő úrhoz, Gladstone úr parlamenti fegyelmezőlegényéhez fordult alkalmaztatásért. Nem akadályozta meg Boon polgártársat, amikor Hales elszámolásainak egyik ellenőrévé nevezték ki, hogy megtagadja azok aláírását; mint mondta, Hales, aki Eccarius titkári működése idején erősködött, hogy heti 5 shilling elegendő díjazása ennek a tisztségnek, mihelyt őt magát nevezték ki, 10 shillinget követelt és később a 10 shillinget felemelte 15-re. Az utóbbi fizetséget a Tanács csak három hónapra szavazta meg, de Hales továbbra is felvette, újabb szavazás nélkül. Boon polgártárs indítványát, hogy Hales térítse vissza a túlfizetést, elvetették Engels módosításával szemben, hogy borítsanak fátylat a Jung pénztáros által Halesnek kifizetett többlet 5 shillingekre, tekintettel arra, hogy maga a Tanács elhanyagolta kötelességét és nem tett semmit ebben az ügyben Hales felfüggesztése előtt.

John Hales azt írja levelében, hogy főtitkárként kötelessége volt végrehajtani a Főtanács rendelkezéseit. Ha így van, furcsa, hogy „*becsületessége*" a Tanács eszköze maradt, amíg az fizette, de nyílt lázadásban tört ki, mihelyt ez a fizetés megszűnt.

Minthogy magam hosszú évekig szenvedtem porosz várbörtönben, majd száműzetésben, amiért részt vettem osztályom mozgalmában, nem tűrhetem, hogy olyan emberek, mint John Hales, meghamisítsák ezt a mozgalmat személyes becsvágyuk kicsinyes érdekében.

Testvéri üdvözlettel
Frederic Lessner

A megjelenés helye: „The International Herald",
1873 január 11. (41.) sz.

Eredeti nyelve: angol

[A brit föderális tanács levele az „Eastern Post" szerkesztőjéhez[674]]

Tisztelt Uram,

engedje meg, hogy a Nemzetközi Munkásszövetség valódi brit föderális tanácsának megbízásából felhasználjam lapjának hasábjait és válaszoljak a legutóbbi számában John Hales és mások aláírásával megjelent néhány állításra.

Jogunkat arra, hogy a valódi brit föderális tanácsnak nevezzük magunkat, alátámasztja több szervezett, valóban létező angol szekció csatlakozása, amelyeket a szervezeti szabályzatnak megfelelően 23 küldött képvisel tanácsunkban, továbbá a nottinghami csoport két tagjának a csatlakozása, továbbá a Nemzetközi Szövetség egyetlen nagy-britanniai sajtószervének* a támogatása, amely felzárkózott mellénk. Sőt mi több, az összes ilyenfajta angliai szervezetek közül csak mi állunk kapcsolatban a Főtanáccsal, amely az egész Szövetség tekintélyét képviseli, valamint a Főtanácsot a világ minden részén támogató tanácsokkal és szekciókkal; az Önök levélíróinak viszont, még ha rendelkeznének is a szükséges létszámmal ahhoz, hogy megvédjék azt a pozíciót, amelyre igényt formálnak, nem lenne több joguk, hogy a Nemzetközi Munkásszövetség tanácsának nevezzék magukat, mint az amerikai háború idején a konföderáltak kongresszusának[448] volt, hogy magát az Egyesült Államok kongresszusának nevezze. Levélíróik és barátaik ténylegesen megtagadták a hágai kongresszus határozatait, a Főtanácsot és az Internacionálé platformját. Senkinek nem lesz ellenvetése, ha bizonyos mértékben egyező célokkal egy hasonló jellegű szövetséget alakítanak, de azzal az igénnyel fellépni, hogy ők a Nemzetközi Munkásszövetség egyedül valódi brit tanácsa, s az Internacionálé elismert tagjait szakadároknak bélyegezni, ehhez éppoly furcsa, mint nevetséges leleményesség kell.

Ami üléseink helyét illeti, személyi természetű körülmények, amelyek kifejtése az Önök lapjában persze nem helyénvaló, megakadályoztak bennün-

* „International Herald". – *Szerk.*

ket abban, hogy néhány legutóbbi ülésünket a szokott helyiségben tartsuk, ahol egyébként mindig összegyűltünk. Ugyanezek a körülmények, illetve következményeik azt is megakadályozták, hogy azonnal megfelelő helyiséget keressünk üléseink számára, amelyeket azonban ezentúl az Eclectic Hallban, Denmark Street, Soho, fogunk megtartani. Egyébként a City Road 197. sz. alatti ház, ahol az úgynevezett „kongresszus" összegyűlt, egyáltalán nincs bejegyezve nyilvános helyiségként, s minthogy semmiféle közlemény nem jelent meg arról, hogy az „újonnan megválasztott végrehajtó bizottság" hol tartja üléseit, korántsem alaptalan az a feltevés, hogy ott, ahol az ugyanezen vezetőségű Internacionálénak már annyi összejövetele volt, azaz sehol.

Ami az úgynevezett „kongresszus" jogosultságát illeti, azt az összejövetelt, amely egybehívásáról határozatot hozott, előzetes bejelentés nélkül és nem azon az estén tartották, amikor a rendszeres ülések vannak; csak a többség tagjait tájékoztatták az összehívásról, a kisebbség tagjai pedig először akkor értesültek róla, amikor a szokott este megjelentek az ülések rendes helyén, hogy részt vegyenek a tanács munkájában. Természetesen szörnyen meglepődtek, de jegyzőkönyvek, dokumentumok stb. hiányában szétszéledtek, miután határozatot hoztak, hogy a szekciókhoz apellálnak. Így is tettek, s ennek következtében a szekciók csaknem egyhangúlag mellettük foglaltak állást, míg erre az igen „rendkívüli" kongresszusra csak 12 küldöttet sikerült felhajtani, akiknek a mandátumai természetesen minden gyanún felül állóknak bizonyultak.

Az Önök levélírói túlontúl arra számítanak, hogy mi nem ismerjük a Szövetség szervezeti szabályzatát, amikor a nottinghami kongresszus[570] által elfogadott szabályzati pontként idézik a következőket: „Ha a föderációban kialakult helyzet ezt szükségessé teszi, a föderális tanácsnak joga van a soronlevő kitűzött kongresszusnál korábban rendkívüli kongresszust egybehívni." A nottinghami kongresszus hivatalos jegyzőkönyve, amelyet titkára készített, a tanács rendelkezésére áll, és nem tartalmaz ilyen pontot, sőt mi több, olyan pontot sem, amelyet bármiféle torzítással így lehetne értelmezni.

Válaszul arra az állításra, hogy a hágai kongresszuson jelen voltak olyan személyek, akiknek a mandátuma érvénytelen, rámutathatunk arra, hogy a brit föderális tanács képviselője*, aki ott volt a kongresszuson és részt vett a mandátumvizsgáló bizottságban, annyira meg volt elégedve a bemutatott felhatalmazásokkal, hogy, amennyire a bizottság jegyzőkönyvéből megítél-

* John Roach. – *Szerk.*

hető, minden fenntartás vagy ellenvetés nélkül aláírta azt. Egyébként a kongresszus határozatait általában négy az egyhez szótöbbséggel fogadták el, Milyen mély megvetést tanúsított az említett képviselő a kötelességével szemben, pedig akkor is élvezte és még ma is élvezi a City Road 197. alatti bizottságnak és híveinek bizalmát!

A frakcióharc résztvevőit maga az a tény, hogy nem válogatnak az eszközökben, sokszor igen kétes, végletes cselekedetekbe sodorja; ez olyan igazság, amely sajnos túl gyakran igazolódik, de semmiképpen nem alkalmazható a Nemzetközi Munkásszövetség kongresszusaira. A nottinghami kongresszus előtt és után ugyanolyan sűrűn hallatszottak és hallatszanak még most is alaptalan állítások feltétel nélküli felhatalmazásokról és fiktív mandátumokról. Például most a föderális tanács kezében van egy olyan személy levele, aki a City Road-i bizottság számára ugyanazokat a funkciókat végzi, mint Glyn úr a kormány számára. Ez a levél a nottinghami kongresszust igen hasonló kifejezésekkel dezavuálja, mint amilyeneket a City Road-i bizottság a hágai kongresszussal kapcsolatban használ. Minthogy a nottinghami kongresszus időben megelőzte a hágai kongresszust, nem lenne-e jobb először a nottinghaminak a kérdésében eligazodni? Ez igen megfelelő munka lenne annak a csoportnak, amelyet az Önök által a múlt héten közölt levél szerzői képviselnek.

Amíg pedig belemerülnek a személyi intrikákba, felkutatják a Szövetség történetében mindazt, ami elítélendőnek tűnhet fel, s kaján és rosszindulatú ellenfeleink elé tárják, akiket tudatosan látnak el anyaggal, addig mi kitartunk a magunk irányvonala mellett, nem rettentenek vissza az akadályok. Ügyet sem vetünk ezeknek a kicsinyes támadásaira, akik csak személyes leszámolásra törekednek, kárt okozva ezzel a Szövetségnek. Nagy ügy vár ránk ezután, ennek az ügynek akarjuk szentelni magunkat lankadatlanul, s nem engedjük, hogy akár rövid időre is elvonjanak tőle mondvacsinált viták, melyek tárgya a be nem avatott olvasóközönség szemében nem több ízetlen és unalmas üres szóhalmaznál.

A brit föderális tanács megbízásából
Sam. Vickery, levelező titkár

A megírás ideje: 1873 február 17–20.
A megjelenés helye: „The Eastern Post", 1873 február 22.
Eredeti nyelve: angol

Az Internacionálé brit föderációja manchesteri kongresszusának programja 1873 június 1–2.[677]

1. A brit föderáció szervezete.
2. A Szövetség céljai és elvei megvalósításának legjobb eszközei.
3. A Nemzetközi Munkásszövetség viszonya a trade-unionokhoz.
4. A munkásosztály politikai tevékenységére vonatkozó hágai kongresszusi határozat megvalósításának legjobb eszközei.
5. Általános oktatás.
6. A földkérdés.
7. Az örökösödési jog eltörlése.
8. Az összes termelési eszközök állami tulajdonba vétele.
9. A munkások joga a nemzeti hitelben való részesedésre a szövetkezeti termelés megkönnyítése végett.

A megjelenés helye: „The International Herald",
1873 május 17. (59.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Az Internacionálé és a trade-unionok[678]

A következő üzenetet Nagy-Britannia és Írország trade-unionistáihoz a Nemzetközi Munkásszövetség brit föderális tanácsa bocsátotta ki:

Munkástársaink!

A Nemzetközi Munkásszövetség tavaly szeptemberben Hágában megtartott évi általános kongresszusán egyhangúlag elfogadták a következő határozatot: „A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsa azt a speciális megbízatást kapja, hogy alakítson nemzetközi szakszervezeteket. Ebből a célból az ezen általános kongresszust követő hónap folyamán körlevelet kell szerkesztenie, amelyet lefordíttat és kinyomattat minden nyelven, s megküld minden munkástársaságnak, amelynek a címét tudja, akár a Nemzetközi Munkásszövetséghez tartoznak, akár nem. Ebben a körlevélben felszólít minden munkástársaságot, hogy szakmájában nemzetközi szakszervezetet alakítson és saját maga rögzítse feltételeit, melyeknek alapján részt vesz abban. A Főtanács összesítse e feltételeket, amikor már rögzítették őket és szerkesszen általános tervezetet, mely a nemzetközi szakszervezetekben részt venni kívánó összes társaságoknak ideiglenes elfogadásra előterjesztendő. A nemzetközi szakszervezetek végleges szerződését a Nemzetközi Munkásszövetség következő, 1873 szeptemberében megtartandó általános kongresszusa fogja szentesíteni."

E határozatnak megfelelően a Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsa összeállította egy nemzetközi szakszervezet tervezetét, amelynek kivonatát a brit föderális tanács ezennel elétek terjeszti, azzal a kéréssel, hogy minél előbb tudassátok a véleményeteket róla. Megértitek, hogy ez a tervezet csupán kiindulópontul szolgál és nincs semmi kötelező vagy kényszerítő jellege, hanem ellenkezőleg, teljesen magukra a szakmai társaságokra van bízva, hogy kidolgozzák szabályaikat.

A terv kivonata

1. Egy-egy ország egy szakmájának összes szövetségei válasszanak együtt egy központi végrehajtó szervet az illető ország e szakmája számára.

2. A különböző országok különféle szakmáinak központi szervei válasszanak egy főtanácsot valamennyi szakma és valamennyi ország számára.

3. A főtanácsnak, amely tanácsot és segítséget kap a központi szervektől, feladata megakadályozni munkaerő kivitelét, illetve behozatalát egyik országból vagy kerületből a másikba, valahányszor a munkásosztály érdekei ezt kívánják.

4. Szükség esetén a szervezet egész erejét valamely szakma vagy ország valamely vitájára kell összpontosítani.

A Nemzetközi Munkásszövetség, amely nem más, mint valamennyi nemzet munkásainak a szövetsége, akik osztályuk gazdasági felszabadítása végett fogtak össze, ezt a tervet a legőszintébb testvériség szellemében minden szakszervezeti tag és munkás elé terjeszti egyéni és kollektív megfontolásra, akár csatlakoztak a Szövetséghez, akár nem. Szakszervezeti tagok számára nem szükséges hangsúlyoznunk a szervezkedés jelentőségét. Saját tapasztalatuk figyelmezteti őket, hogy minden győzelmet, amelyet munkáltatóik elleni harcaikban arattak, szervezkedéssel értek el, és hogy minden vereségük nézeteltéréseknek és egyenetlenségnek tulajdonítható. A nemzetközi szakszervezet terve csak kiterjedtebb alkalmazása a már elfogadott elvnek – csak megvalósítása annak az eszmének, amelyen a számtalan jelenleg létező helyi és országos társaság alapszik.

Eddig a Nemzetközi Munkásszövetség látta el egy nemzetközi szakszervezet feladatait, de könnyen megérthető, hogy ezeket a sajátos feladatokat kényelmesebben és hatékonyabban teljesítheti egy külön erre a célra szánt tisztán munkásszervezet. A Nemzetközi Munkásszövetség Genfben 1866-ban tartott első kongresszusán a következő határozatokat fogadták el: „1. Világszerte szakszervezeteket kell létrehozni, hasonlókat azokhoz, amelyek már léteznek Angliában; 2. meg kell szervezni a munkásosztály helyzetének statisztikai vizsgálatát minden országban, ezeket a statisztikai adatokat maguk a munkások gyűjtsék össze; 3. javasoljuk, hogy a munkanap korlátja 8 óra legyen; mivel a munkanap 8 órára való korlátozása általános követelése volt akkor Amerika munkásainak, a kongresszus ezt a követelést valamennyi ország munkásosztályának zászlajára szándékozott írni." Minden következő kongresszus megerősítette ezeket a határozatokat. Az 1868-as brüsszeli kongresszus határozatot fogadott el szakszervezetek alakításáról és egy közös sztrájkalap létrehozásáról. Az 1871-es londoni konferencia a

következő határozatokat hozta a mezőgazdasági munkásokról: „1. A konferencia felhívja a Főtanácsot és a föderális tanácsokat vagy bizottságokat, hogy a következő kongresszusra készítsenek jelentéseket azokról az eszközökről, amelyek biztosítják a mezőgazdasági termelők csatlakozását az ipari proletariátus mozgalmához. 2. Addig is felhívjuk a föderális tanácsokat vagy bizottságokat, hogy küldjenek agitátorokat a vidéki kerületekbe nyilvános gyűlések szervezése, az Internacionálé elveinek terjesztése és falusi szekciók alapítása végett." Végül itt van a hágai kongresszus határozata, amely betetőzi a művet és olyan eszközt ad a munkások kezébe, amellyel kormányozhatják a világot.

Nem foglalkozunk részletesen azzal a számos sztrájkkal, amelyben a Nemzetközi Munkásszövetség eredményesen lépett közbe, csupán két-három jellemző tényt említünk meg. 1866 októberében a Főtanács Franciaországba küldött távirata megakadályozta nagyszámú francia cinkezőmunkás elutazását, akik indulóban voltak Londonba, hogy elfoglalják sztrájkoló angolok helyét. 1867 márciusában a mozdonyvezetők és fűtők sztrájkja idején, amikor a vasúttársaságok bejelentették, hogy Franciaországból és Belgiumból jönnek át emberek dolgozni a vonalakon, a Főtanács a Szövetséghez tartozó valamennyi kontinensi lapban közöltette azt a tényt, hogy ott sztrájk van és utasította levelezőit, hogy minden lehető eszközzel akadályozzák meg a már felfogadott emberek elutazását. A Főtanács ezt spontán tette, nem várva a mozdonyvezetők és fűtők felhívására, akik, azt hisszük, még most sem tudnak ezekről a tényekről, amelyeket azonban az államügyész felhozott vádként az Internacionálé ellen a párizsi internacionalisták 1868-as perében.

Amikor az amerikai vasöntők néhány évvel ezelőtt sztrájkba léptek, akkor, habár a Brit Vasöntők Egyesületének tagozatát alkották, szükségesnek tartották a Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsához fordulni, hogy akadályozza meg angol munkások behozatalát. Az ácsok és asztalosok közelmúltbeli sztrájkja idején, miután végrehajtó bizottságuk a Nemzetközi Munkásszövetséghez fordult, a Főtanács utasította összes levelező titkárait, tájékoztassák a kontinens szakszervezeteit a sztrájkokról és akadályozzák meg munkások elindulását Angliába. Sőt mi több, a Főtanács külön megbízta egyik tagját, hogy nyomon kövesse a sztrájkot és óva intse a kontinens munkásait. Csak rövid idővel ezelőtt a brit föderális tanács a londoni könyvkötők egyesületének kérésére sikeresen megakadályozta egy londoni cég próbálkozását, hogy külföldi munkásokat hozzon be és alacsonyabb bérért alkalmazza őket, mint amilyet az itteniek elfogadnak. A brit föderális tanács közleményét kinyomtató francia lapok szerkesztőit Thiers úr liberális köztársasága bírságra és börtönbüntetésre ítélte.

Unalmas lenne felsorolni mindazokat a kontinentális sztrájkokat, amelyek elérhették volna követeléseik teljesítését, ha a kormányok nem avatkoznak be. Csak azokra a tényekre hívjuk fel a figyelmet, amelyek a legutóbbi észak-franciaországi bányászsztrájk idején történtek. Néhány heti sztrájk után olyan hírek érkeztek, hogy az angol trade-unionok elhatározták, pénzt küldenek a sztrájkolók támogatására. Erről értesülve Thiers úr (aki részvényese a cégnek) csapatokat küldött a helyszínre azzal az erélyes utasítással, hogy vonszolják az embereket a tárnákba a munka felvételére, az ellenszegülőket pedig lőjék le. Ezt az utasítást nagyon is jól végrehajtották, a burzsoá lapok nagy örömére, amelyek újra megmentőnek kiáltották ki Thiers urat.

A munkásosztály ellenségei, akiket megrémített a Nemzetközi Munkásszövetség ereje, álnokul igyekeztek bemocskolni a Szövetséget a trade-unionok tagjai előtt, merőben politikai szervezetnek tüntették fel, amely mit sem törődik az ő szakmai érdekeikkel. Az imént felsorolt néhány tény a válaszunk erre a rágalmazó vádra.

A londoni konferencia (1871) és a hágai kongresszus (1872) megerősítette a következő, a munkásosztály politikai akciójára vonatkozó határozatot:

IX. A munkásosztály politikai akciója

„Tekintettel arra, hogy a szervezeti szabályzat bevezetője kimondja: »a munkásosztály gazdasági felszabadítása a nagy cél, amelynek minden politikai mozgalmat *mint eszközt* alá kell rendelni«;

hogy a Nemzetközi Munkásszövetség alapító üzenete (1864) megállapítja: »a föld és a tőke urai mindig fel fogják használni politikai kiváltságaikat gazdasági nonopóliumaik megvédésére és megörökítésére. Nemcsak hogy nem segítik elő a munka felszabadítását, hanem továbbra is minden lehetséges módon akadályt fognak gördíteni útjába... Ezért a politikai hatalom meghódítása a munkásosztály nagy kötelessége«;

hogy a lausanne-i kongresszus (1867) ezt a határozatot hozta: »A munkások társadalmi felszabadítása elválaszthatatlan politikai felszabadításuktól«;

hogy a Főtanács a francia Internacionálé-tagoknak a népszavazás előestéjén (1870) szőtt állítólagos összeesküvésével kapcsolatban nyilatkozatot tett, melyben kijelenti: »Szervezeti szabályzatunk értelmében persze minden szekciónknak Angliában, a kontinensen és az Egyesült Államokban sajátos küldetése, hogy ne csak a munkásosztály szervezeti központjául szolgáljanak, hanem segítsék a különböző országokban mindazokat a poli-

tikai mozgalmakat, amelyek végső célunknak – a munkásosztály gazdasági felszabadításának megvalósítására törekszenek«;

hogy az eredeti szervezeti szabályzat hibás fordításai különböző olyan értelmezésekre adtak alkalmat, amelyek ártottak a Nemzetközi Munkásszövetség fejlődésének és tevékenységének;

hogy az Internacionálé féktelen reakcióval áll szemben, amely kegyetlenül elnyomja a munkásoknak a felszabadulásra irányuló minden erőfeszítését, s amely nyers erővel igyekszik fenntartani az osztálykülönbségeket és a vagyonos osztályoknak ebből eredő politikai uralmát;

tekintettel arra,

hogy a vagyonos osztályok ezen egyesített hatalma ellen a munkásosztály mint osztály csak akkor léphet fel, ha politikai párttá szerveződik, amely minden régi, a vagyonos osztályok által alakított párttól különbözik és velük szembenáll;

hogy a munkásosztálynak erre a politikai párttá szerveződésére azért van szükség, hogy biztosítsa a társadalmi forradalom győzelmét és végső célját – az osztályok megszüntetését;

hogy a munkásosztály erőinek egyesítése, melyet gazdasági harcaival már megvalósított, ugyanakkor emelőül kell hogy szolgáljon a földtulajdonosok és tőkések politikai hatalma ellen vívott harcában;

a konferencia emlékezteti az *Internacionálé* tagjait,

hogy a munkásosztály harci állapotában gazdasági mozgalma és politikai tevékenysége elválaszthatatlan egységbe forr össze."[679]

Ami ezt a határozatot illeti, úgy véljük, a Szövetségnek kötelessége volt emlékeztetni a munkásosztályt arra, hogy ideje elkülönülnie a burzsoáziától és alapvetően saját politikai irányvonalat elfogadnia, hogy ne legyen többé becsvágyó burzsoá intrikusok eszköze, akár szeparatistáknak nevezik magukat ezek az intrikusok, akár szecesszionistáknak, autonomistáknak vagy másképpen. Rábízzuk őket azoknak a kormányoknak az atyai pártfogására, amelyek követelték Angliától – de hiába – a Főtanácsnak és magának a Nemzetközi Munkásszövetségnek a betiltását. Kicsinyes személyeskedéseik nem állíthatják meg a munkásmozgalmat célja felé való előrehaladásában.

De amikor így meghirdeti a munkásosztály politikai akciójának szükségességét, a Nemzetközi Munkásszövetség az ilyen akciót csupán a cél eszközének tekinti, a cél pedig a munkásosztály társadalmi és gazdasági felszabadulása – egyszóval az osztályok megszüntetése.

Ahogy közeledik a nap, amelyen a munkásosztály teljesen felszabadul a henyélő osztálynak való gazdasági alávetettsége alól, egyre világosabbá válik az összefogás rendkívüli fontossága.

Csakis a különböző országok munkásai közötti egység testvéri kötelékének hiánya késleltette mindeddig ezt a felszabadulást.

Ebből a célból, hogy a különböző országok munkásait elidegenítse egymástól, az államvezetés minden erőfeszítést megtett. Ebből a célból „nemzeteket" csináltak, „fajokat" különböztettek meg és történelmet írtak. Ebből a célból a föld uralkodói, amikor más intézkedések nem váltak be, a „haza" vörös posztóját lobogtatva meg tudatlan és félrevezetett népek előtt, egymás vérében fürdették őket. De ez a játék a végét járja. Az uralkodók napja hamarosan leáldozik, a nép napja közeleg. A világ munkásai, akiknek tudatlanságán és egymástól való elidegenedésén nyugszik a mostani romlott társadalom egész építménye, tudatára ébrednek együttes mindenhatóságuknak, amelynek első érvényesítésére ez a roskatag építmény porrá omlik.

Brit föderális tanács

Maltman Barry	George Milner
George Bennett	Charles Murray
A. Combault	W. Harrison Riley
Alfred Days	Auguste Serraillier
Eugène Dupont	Wm. Townsend
G. George	Samuel Vickery
Frederic Lessner	G. A. Weiler

Eclectic Hall, Denmark Street, Soho, W. május 8.

A megjelenés helye: „The International Herald", 1873 május 24. (60.) sz.

Eredeti nyelve: angol

FÜGGELÉK

Jegyzetek*

[1] A „Levelek Franciaországból" c. cikksorozatot (akárcsak a „Levelek Németországból"-t, lásd 22. old.) a „Democratic Review" számára írta Engels. Harney, a szerkesztő igyekezett azt a benyomást kelteni, hogy ezek a cikkek közvetlenül Párizsból küldött tudósítások; ez különösen a hatodik cikknél szembeötlő (lásd 28. jegyz.). A cikkek nemcsak a francia, hanem az angol sajtó közlésein is alapulnak, továbbá más értesüléseken (Engelsnek írt párizsi magánlevelek, a Párizsból kiutasítva 1849 decemberében Londonba érkező Ferdinand Wolff megfigyelésein). A sorozat negyedik levelét akkor írta Engels, amikor Marx az „Osztályharcok Franciaországban" harmadik fejezetén (lásd 7. köt. 61–90. old.) dolgozott, 1850 márciusában. A „Levelek Franciaországból" sok adata, értékelése ismétlődik az „Osztályharcok" e harmadik fejezetén kívül a május–októberi nemzetközi „Szemlé"-ben (7. köt. 433–442. old.) és később „Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikájá"-ban (8. köt.). Ez az egybeesés kétséget kizáróan mutatja, hogy a „Levelek Franciaországból" Marx és Engels közös álláspontját tükrözi vissza. – A „Northern Star", amely ismertette a „Democratic Review" új számait, mindig kiemelte a „Levelek Franciaországból" és a „Levelek Németországból" különös fontosságát. – A két cikksorozatot itt abban a sorrendben közöljük, ahogy a „Democratic Review"-ban megjelentek, noha az első németországi levél keltezése 1849 dec. 18., az első franciaországié pedig dec. 20. – „Democratic Review" – chartista folyóirat, megjelent Londonban, 1849–50, szerkesztője G. J. Harney. – *3*

[2] A törvényjavaslatot 1849 dec. 18-án terjesztették a nemzetgyűlés elé. – *3*

[3] Az alkotmányozó nemzetgyűlés 1849 máj. 19-én hozott határozatot a boradó 1850 jan. 1-vel való eltörléséről. – *4*

[4] A februári forradalom közvetlen kirobbantója az volt, hogy betiltották az 1848 febr. 22-re kitűzött párizsi kormányellenes bankettet és tüntetést. – *5*

[5] Az ideiglenes kormányban (1848 febr. 24–máj. 4.) a pénzügyminiszteri tisztet a mérsékelt republikánusok képviselői töltötték be: Michel Goudchaux bankár, majd márc. 5-i lemondása után Louis-Antoine Garnier-Pagès. – „Le National" – francia napilap, 1830-tól 1851-ig jelent meg Párizsban, alapítói Thiers, Mignet és Carrel, a 40-es években a mérsékelt republikánusok lapja volt. – *5*

[6] Rendpárt – a konzervatív burzsoázia két frakciójának – a legitimistáknak és az orleanistáknak – a koalíciója 1848–52-ben. – *6 9 12 15 17 20*

---

* Csak azokhoz a nevekhez, művekhez stb. adtunk jegyzetet, amelyekről a mutató egymagában nem adna kellő tájékoztatást. A jegyzettel nem magyarázott nevek és művek közvetlenül a mutatóban keresendők, ugyanígy a jegyzetekben említett személyek és források részletesebb adatai is.

[7] Szociáldemokrácia – a szó 1848–49-beli értelméről Engels „A Kommunista Párt kiáltványa" 1890-es kiadásának egyik jegyzetében ezt írta: „Az akkoriban magát szocialista-demokratának nevező francia párt az volt, amelyet a politikában Ledru-Rollin, az irodalomban Louis Blanc képviselt; annyira különbözött tehát a mai német szociáldemokráciától, mint ég a földtől." (Lásd 4. köt. 469. old.) – Az 1848 dec. 10-i elnökválasztásokon Louis Napoléonra szavazott 5 343 000 francia, a választók háromnegyede. – *6*

[8] Tuileriák – királyi palota Párizsban. – 1848 decemberétől az Elysée-palota volt a francia köztársasági elnök székhelye. – *6*

[9] Az eredetiben freehold property – olyan középkori eredetű „szabad földtulajdon" Angliában, amellyel birtokosa, a földesúrnak fizetett csekély pénzjáradék fejében, szabadon rendelkezhetett. Engels itt, mint másutt is, az angol munkások előtt ismert fogalmakkal igyekszik megvilágítani a francia, ill. német viszonyokat. – *7*

[10] Az ideiglenes kormány 1848 márc. 16-i rendelete 45 centime pótadót vetett ki a földtulajdonosokat terhelő négy egyenes adó minden frankjára; az új adó főleg a kisparasztokat terhelte. – *7 45*

[11] Pavieu oktatásügyi miniszter, hogy már az új közoktatási törvény (lásd 13. jegyz.) elfogadása előtt el lehessen bocsátani a demokratikus érzelmű pedagógusokat, 1849 dec. 13-án ideiglenes törvényt terjesztett elő, amely az iskolamestereket a rendőrprefektusok fegyelmi hatóságának veti alá. A hasonló szellemű végleges törvényt 1850 jan. 11-én szavazták meg. – *7*

[12] Az 1850 januári pótválasztásokon Gard département-ban a hegypárti Favand 21 668 szavazatot kapott, a konzervatív de Grail 12 745-öt, a legitimista de Lourdoueix pedig 9249-et. – *8*

[13] A közoktatás reformjáról szóló, ún. Falloux-törvény, amelyet 1849 jún. 18-án terjesztettek elő és 1850 márc. 15-én fogadtak el, a népoktatásban uralkodó helyzetet biztosított a katolikus egyháznak és a vallási egyesületeknek. – *8*

[14] „Le Siècle" – francia napilap, 1836-tól 1939-ig jelent meg Párizsban; a 40-es években a mérsékelt alkotmányos reformokat óhajtó kisburzsoázia lapja. – *8*

[15] A deportációs törvényt 1850 jan. 24-én fogadták el. – *8*

[16] Az 1848-as februári forradalom győzelme után szabadságfákat ültettek Párizs utcáin. Szabadságfák – rendszerint tölgyek vagy nyárfák – ültetése Franciaországban már a XVIII. sz. végi polgári forradalom idején hagyománnyá lett, s ezt annak idején konventhatározat is megerősítette. – Az Engels által említett rajz az „Illustrated London News" 1850 febr. 9-i számában jelent meg. – *9 14*

[17] Az 1848 februári forradalom évfordulója. – *9*

[18] Versailles-ban 1849 okt. 10-től nov. 15-ig tárgyalta a felső bíróság az 1849 jún. 13-i tüntetés résztvevőinek ügyét. Ezt a tüntetést a hegypárt képviselői szervezték tiltakozásul az ellen, hogy a kormány, az alkotmányt megsértve, francia csapatokat küldött a római forradalom leverésére. A 76 vádlott közül 29 fölött távollétében ítélkeztek; a megmaradtak közül 11-et felmentettek, 36-ot száműzetésre ítéltek. – *9*

[19] Ezeket a francia törvényhozó gyűlés 1850 febr. 16-i ülésén elhangzott vitákat Engels a „Moniteur universel" 1850 febr. 17-i száma alapján ismerteti. – „Le Charivari" – republikánus francia szatirikus napilap, amely 1832-től 1866-ig jelent meg Párizsban. – *10*

[20] Itt Engels összecserélt két személyt, Blanqui közeli harcostársa Benjamin Flotte munkás volt, aki szintén részt vett a júniusi felkelésben. – *11*

[21] Az 1848 máj. 15-i tüntető tömeg az alkotmányozó nemzetgyűlést kényszeríteni akarta azoknak az ígéreteknek a beváltására, hogy a munkára való jogot biztosítják és hogy munkaminisztériumot létesítenek. A tüntetők megkísérelték szétkergetni a nemzetgyűlést, s új ideiglenes kormányt alakítani. A megmozdulás vereséggel végződött, vezetőit, Blanquit, Barbèst, Raspailt, Albert-t és Sobrier-t letartóztatták. – *11 50*

[22] A cikknek ezt a részét, az „Ez az összeállítás" szavaktól a bekezdés végéig, szó szerint közölte a „Northern Star" 1850 ápr. 6-i száma is a „Democratic Review" áprilisi számát ismertető cikkében. – *11*

[23] Republikánus lapok a választások előtt többször is írtak arról, hogy a Szent Szövetség inváziót készül Svájc és utána Franciaország ellen. Engels ezekkel a hírekkel a „Levelek Németországból" c. cikksorozatban foglalkozott (lásd 22. old.). A két cikksorozatnak ez és sok más egybeesése is mutatja, hogy ugyanattól a szerzőtől – Engelstől – származnak. – Szent Szövetség – az ellenforradalmi hatalmak egyesülése Európa minden haladó megmozdulása ellen; 1815 szept. 26-án alakították I. Sándor cár kezdeményezésére a Napóleon felett győztes hatalmakból; a szövetség magva Oroszország, Ausztria és Poroszország volt. Az uralkodók kötelezték magukat egymás kölcsönös támogatására, ha bárhol forradalom törne ki. – *12 31 52*

[24] A katonák az ideiglenes kormány 1848 márc. 4-i rendelete alapján vettek részt a választáson; e rendelet értelmében a választójog minden 21 éven felüli francia férfit megilletett. – *12*

[25] Ezt az értesülést Engels úgy látszik nem újságokból merítette; a „Moniteur universel" márc. 20-i és 21-i számában felsorolt törvényjavaslatok csak részben esnek egybe a cikkben említettekkel. V. ö. Engels következő cikkének első bekezdését. – *12*

[26] A munkanélküliek kiutasítására vonatkozó rendelet több ezer embert érintett; a laptudósításokból nem tűnik ki, milyen mértékben hajtották végre. 1850 ápr. 12-én a rendőrség több párizsi kerületben és peremközségben betiltotta a választói gyűléseket. A baloldal sikertelenül tiltakozott ez ellen a nemzetgyűlésben. – *14*

[27] A reakciós sajtó, hogy Leclerc jelölését támogassa, azt írta róla, hogy 1848 júniusában nemzetőrként harcolt a felkelők ellen, s amikor egyik fia elesett mellette, a másikat küldte a harcba. A „Voix du peuple" (A Nép Szava) c. lap leleplezte, hogy ez hamisítás, úgyhogy Leclerc kénytelen volt cáfolatot közzétenni. – *15*

[28] A „Democratic Review" júniusi számában Harney, a lap szerkesztője, „Tactics and Programme of the Counter Revolutionists" (Az ellenforradalmárok taktikája és programja) c. cikkében megjegyzi, hogy a párizsi tudósító levele késve érkezett, amikor a többi kézirat már nyomdában volt, ezért csak néhány kivonatot közölhet belőle. Nem lehet megállapítani, hogy a folyóiratban megjelent szöveg összefüggő kivonat-e, vagy az egyes bekezdések között hagytak ki részeket. – *15*

[29] Engels arra utal, hogy amikor a hegypárt indítványozta az általános választójogot eltörlő törvény tervezetének mint alkotmányellenesnek az elvetését, ezt az indítványt 1850 máj.

22-én 462 szavazattal 227 ellenében elutasították. Magát a törvényt máj. 31-én fogadták el. – *15*

[30] A nemzetgyűlés 1850 jun. 24-én 2 160 000 frank rendkívüli hitelt szavazott meg az 1850-es évre a koztársasági elnok reprezentációs költségeire. – *18*

[31] Bourges városában folyt le 1849 márc. 7-től ápr. 3-ig az 1848 máj. 15-i események résztvevőinek a pere (v. ö. 21. jegyz.). Blanquit tízévi magánzárkára, Barbès és Albert-t életfogytiglani deportálásra, de Flotte-ot, Sobrier-t és Raspailt bortonbuntetésre, Louis Blanc-t, Caussidière-t, Hubert és másokat számuzetésre ítéltek. – „La République" – francia napilap, kispolgari republikánus; 1848 febr. 26-tól 1851 dec. 2-ig jelent meg Párizsban E. Barrest szerkesztésében. – *19*

[32] Arról van szó, hogy a „Times" részleteket kozolt A. Chénu „Les Conspirateurs" (Az összeeskuvők) c. konyvéből. Ezért Caussidière volt párizsi rendőrfőnok, akit Chénu támadott, rágalmazási pert indított a „Times" ellen. A lap megpróbálta Borme-ot tanúként felhasználni, de o a „République" 1850 jún. 11-i számában kozolt levelében leleplezte a „Times" megvesztegetési kísérletét. Borme levelét átvette a „Red Republican" 1850 júl. 6-i száma. – „The Times" – a legnagyobb angol konzervatív irányzatú napilap; 1785-ben alapították Londonban „Daily Universal Register" címmel, 1788 ota jelenik meg „The Times" címmel – *19*

[33] „Journal des Débats politiques et littéraires" – francia polgári napilap, 1789-től jelent meg Párizsban különféle címekkel; a júliusi monarchia idején kormánylap, az orléanista burzsoázia lapja, az 1848-as forradalomban az ellenforradalmi burzsoázia, a rendpárt nézeteinek képviselője. – „L'Assemblée Nationale" – francia monarchista napilap, 1848-tól 1857-ig jelent meg Párizsban. 1851-ig a két dinasztikus párt, a legitimisták és az orléanisták egyesítésére irányuló törekvéseket képviselte. – „Le Pouvoir" – bonapartista lap, 1849 áprilisától 1850 júniusáig „Le Dix décembre, journal de l'ordre" (December 10., a rend lapja), majd 1850 júniusától 1851 januárjáig „Le Pouvoir, journal du dix decembre" (A hatalom, december 10. lapja) címmel jelent meg Párizsban Granier de Cassagnac szerkesztésében. – „Le Constitutionnel" – francia napilap, 1815-től 1870-ig jelent meg Párizsban; a 40-es években a mérsékelt orléanisták lapja Thiers szerkesztésében, 1848–49-ben a Thiers vezette ellenforradalmi burzsoázia lapja, 1851 decembere után bonapartista. – *19*

[34] A „Pouvoir" 1850 júl. 15-i számában megjelent „Affaiblissement graduel de l'Assemblee nationale" (A nemzetgyulés fokozatos elgyengülése) c. cikkről van szó, amely támadta a sajtótorvényt, s a parlamentaris kormányzás megszuntetését kovetelte. A lapot az 1822 márc. 25-i torvény 15. cikkelye alapján ítélték el a kamara megsértéséért. – *20*

[35] „Levél Németországból" címmel Engelsnek négy cikke jelent meg a „Democratic Review"-ban; az első hármat, amelyben kölcsönös hivatkozások vannak, egyutt kozoljuk, a negyediket, amely később íródott és nem hivatkozik az előzőkre, kulon, dátumának megfelelően (lásd 52. old.) – *22*

[36] Order-mongers – ezt a szót a chartista sajtóban használt profitmongers, moneymongers (profithajhászók, pénzhajhászók) mintájára alkotta Engels. Franciaországban a rendpártiakat (v. ö. 6. jegyz.) jeloli e kifejezéssel. – *22*

[37] A Német Szovetség (Deutscher Bund), amelyet 1815 jún. 8-án létesítettek a bécsi kongresszuson elfogadott Szovetségi Szerződéssel (Bundesakte), kezdetben 35, később 28 német fejedelemséget és 4 szabadvárost olelt fel; 1866-ig állt fenn. A Szovetség nem

szuntette meg Németország feudális szétforgácsoltságát. A német államok képviselőiből álló, Ausztria elnökletével Majna-Frankfurtban ulésező kozos szovetségi gyűlés (Bundestag) a reakció fellegvárává lett. A reakcios erők az 1848-as forradalom után Németország demokratikus egyesítése ellen folytatott harcukban megpróbálták a szovetségi gyulés tevékenysegét felelevenítení. – *22*

38 Az ossznémet nemzetgyules az 1848-as márciusi forradalom után máj. 18-án Majna-Frankfurtban ult ossze. A liberális tobbség megalkuvása és a kispolgári balszárny kovetkezetlensege miatt a gyulés nem tudott Németország egységes kozponti szervévé válni, hanem hatalom nélkuli vitaklub lett. Tétlen volt az ellenforradalommal szemben és erőszakos eszkozoket alkalmazott a demokratikus népmozgalom ellen. Amikor a nagyobb német allamok visszahívták képviselóiket, a megmaradt baloldali képviselőknek pedig a városi hatoságok megtiltották, hogy továbbra is Frankfurtban ulésezzenek, ezek 1849 máj. 30-án Stuttgartba tették át székhelyuket; a katonaság azonban már 1849 jún. 18-án szétkergette ezt a csonkaparlamentnek is nevezett nemzetgyulést. – Csonkaparlamentnek eredetileg az angol polgári forradalom idején 13 évig (1640–1653) újjáválasztás nélkül ulésezo ún. hosszú parlament folytatását nevezték, amikor a király (I. Károly) legyőzése után Cromwell a parlament 200 békulékeny tagját kizáratta. – *22 357*

39 Interim (ideiglenes megállapodás) – szerződés, amelyet 1849 szept. 30-án kotott Poroszország es Ausztria, hogy kozosen intézik a Német Szovetség ugyeit az alkotmány-kérdés végleges rendezéséig. E szerződés alapján egy porosz–osztrák szovetségi bizottság alakult – *22 26*

40 Ezt a jegyzetet valószínuleg maga Engels írta. – *25*

41 A birodalmi régenstanacsot, amely ot tagból állt (August Becher, Franz Raveaux, Friedrich Schüler, Heinrich Simon, Karl Vogt), a kormányzó lemondása után, 1849 jún. 7-én valasztották meg, a forradalom leverése után emigráltak Svájcba. – *25*

42 Háromkirályok szovetsége – Poroszország, Szászország és Hannover királyainak 1849 máj. 26-an kotott megállapodása, amely a frankfurti nemzetgyulés által kidolgozott birodalmi alkotmányt a monarchia érdekeihez idomította. Ez a szovetség (Unió) a porosz monarchia kísérlete volt arra, hogy, Ausztria kizárásával, magának biztosítsa a hegemóniát Nemetországban. Máj. 28-án a porosz kormány felhívta a tobbi német állam kormányát az Uniohoz való csatlakozásra. 1849 szeptemberéig 21 német állam lépett be a szövetségbe, amelyet azért is neveztek „korlátozottnak", mert a kozponti hatalom jogkore csak korlatozott lett volna és mert az Unió nem terjedt volna ki valamennyi német teruletre. 1850 jan. 31-én valasztásokat tartottak a tervezett szovetségi parlamentbe, amely 1850 marc. 20-án ult ossze Erfurtban. Ebben az időben Szászország és Hannover már ismét kiváltak a szovetsegből. Oroszország és Ausztria nyomására Poroszország 1850 novembereben kénytelen volt lemondani az Unióról. – *25*

43 I. Miklos orosz cár felesege IV. Frigyes Vilmos porosz király húga, Sarolta (Alekszandra Fjodorovna) volt. – *25*

44 Waldecket es Jacobyt a porosz nemzetgyúlésben, illetve a frankfurti parlamentben kifejtett tevekenységuk miatt hazaárulás vádjával fogták perbe. Waldecket 1849 dec. 3-án mentette fel a berlini, Jacobyt dec. 8-án a konigsbergi eskudtszék. – *26*

45 Orangistak (Orange-páholyok) – terrorista, reakciós szervezet; 1795-ben alapították foldbirtokosok az anglikán papsággal egyutt az ír nemzeti katolikus párt ellensúlyozására és az irországi nemzeti szabadságmozgalom lekuzdésére. Nevuk 1690-ból származik,

amikor Óraniai (III.) Vilmos híveit illették ezzel az elnevezéssel. Kivált Észak-Írországban, Ulster tartományban volt nagy befolyásuk. – *26*

[46] A Thurn und Taxis hercegi család 1624-ben öröklődően elnyerte a birodalmi főpostamesteri címet és javadalmat. Miután a francia forradalom következtében a család ezt a kiváltságot elvesztette, az 1815. évi német Szövetségi Szerződés 17. cikkelye megerősítette a különböző német államokban – Poroszország és néhány más terület kivételével – élvezett postai monopóliumát. Thurn und Taxisék évi adó ellenében vagy hűbérként kapták vissza kiváltságukat. Württemberg évi 70 000 guldenért adta át ismét a postamonopóliumot. Az Interim (lásd 39. jegyz.) 1849 végén érvénytelenítette a württembergi kormány szerződését Maximilian Karl von Thurn und Taxisszal. Csak 1851-ben, másfél millió gulden ellenében került a posta a württembergi állam kezébe. – *27*

[47] Az 1849 márc. 4-i oktrojált osztrák alkotmány soha nem lépett hatályba. 1849 dec. 29-én az osztrák kormány javaslatot terjesztett a császár elé a tartományi alkotmányok alapvonalairól. Egy császári határozat megbízta a kormányt a végrehajtással. 1850 jan. 4-én a javaslatot és a határozatot közzétették. Az ennek alapján 1850 januárjában és februárjában kihirdetett tartományi alkotmányok szintén soha nem léptek hatályba. – *27*

[48] Engels életének erről az epizódjáról nincsenek adataink, de a porosz papírpénz kérdéséről *már 1846-ban írt*, lásd 4. köt. 21. old. – *27*

[49] Cobden 1850 jan. 18-án a Béketársaság gyűlésén mondott beszédéről van szó. – *28*

[50] 1848 nov. 9-én IV. Frigyes Vilmos a porosz alkotmányozó nemzetgyűlést Berlinből áthelyezte Brandenburgba. 1848 dec. 5-én végleg szétkergette a nemzetgyűlést és oktrojált alkotmányt léptetett életbe. Ennek értelmében Poroszországban kétkamarás rendszert vezettek be, az első kamara a kor- és vagyoni cenzus révén kiváltságos „urak házává" vált; a második kamara, a képviselőház 1849 januárjában tartott választásain azonban az általános választójog folytán a liberálisok győztek. Ezért IV. Frigyes Vilmos 1849 áprilisában feloszlatta a második kamarát és máj. 30-án új, háromosztályos választási törvényt adott ki, amely magas vagyoni cenzuson és a különböző rétegek egyenlőtlen képviseletén alapult. Ily módon a királynak sikerült olyan parlament megválasztását elérni, amelynek többsége, 1849 aug. 7-én, elfogadta a kormány által javasolt alkotmányt. – *28*

[51] IV. Frigyes Vilmos 1850 jan. 7-i üzenetét, amely az 1848 dec. 5-i alkotmány megváltoztatására vonatkozó javaslatait tartalmazza, a „Preussischer Staatsanzeiger" (Porosz Állami Közlöny) 1850 jan. 10-i számában tették közzé. – *28*

[52] Csillagkamara – Court of Star Chamber, angol legfelsőbb bíróság a XV–XVII. században (nevét onnan kapta, hogy ülésterme mennyezetét a Westminster-palotában csillagok díszítették). – *29*

[53] A kölni esküdtszék 1850 jan. 17-től 19-ig tárgyalta e vádlottaknak, köztük a kolni Munkásegylet tagjainak ügyét. – *29*

[54] IV. Frigyes Vilmos az 1850 jan. 31-i alkotmány-okiratra 1850 febr. 6-án tett esküt. – *30*

[55] 1848 márc. 19-én a berliniek az előző nap elesett barikádharcosok tetemeit a palota udvarára vitték. Az egybegyűltek követelésére a király megjelent és kalaplevétellel tisztelgett a forradalom halottai előtt. – *30*

[56] IV. Frigyes Vilmosnak 1847 ápr. 11-én a porosz Egyesült Landtag megnyitásakor elhangzott trónbeszédéből. – *30*

[57] Neuchâtel – az egykori Neuenburg és Vallendis (franciául Neuchâtel és Valangin) hercegségből keletkezett svájci kanton. A bécsi kongresszus Neuchâtelt a porosz királynak ítélte oda, aki azt a porosz királyságtól különálló államnak nyilvánította, mire Neuchâtelt 21. kantonként felvették a svájci szövetségbe. 1831-ben a neuchâteli republikánusok felkeltek s megpróbálták az alkotmány módosítását és a Poroszországtól való teljes elszakadást kikényszeríteni. A felkelést von Pfuel vezérőrnagy, a porosz király meghatalmazottja nagy kegyetlenséggel leverte, s utána őt tették meg Neuchâtel porosz kormányzójának. Az 1848-as republikánus felkelés Neuchâtelt köztársaságnak nyilvánította és gyakorlatilag véget vetett Poroszország uralmának; 1857-ben a porosz király kénytelen volt hivatalosan is lemondani Neuchâtelről. – Sonderbund (különszövetség) – a hét – gazdaságilag legelmaradottabb – svájci katolikus kanton 1843-ban kötött szövetsége; célja a haladó polgári átalakulások megakadályozása, valamint az egyház és a jezsuiták kiváltságainak megvédelmezése volt. 1847 júliusában a svájci szövetségi gyűlés (Tagsatzung) határozatot hozott a Sonderbund feloszlatásáról. A Sonderbund a határozatot nem ismerte el, és november elején csapataival megtámadta a többi kantont. Nov. 23-án a szövetségi kormány csapatai megverték a Sonderbundot; a győzelem után 1848-ban Svájc új alkotmány elfogadásával államszövetségből szövetségi állammá alakult át. – *32 39 353*

[58] Marx már 1850 decemberében tárgyalni kezdett írásainak gyűjteményes kiadásáról Hermann Beckerrel. Ezt a hirdetményt Becker 1851 februárban bocsáthatta ki, szövege a következő: „Sajtó alatt vannak Karl Marx összegyűjtött írásai, Hermann Becker kiadásában. – Marx munkái részben külön röpiratokban, részben időszaki lapokban jelentek meg, de most többnyire nem kaphatók már, legalábbis a könyvkereskedelemben teljesen elfogytak. Ezért a kiadó úgy véli, szolgálatot tesz a közönségnek, ha a szerző engedélyével e munkákat, amelyek éppen egy évtizedet ölelnek fel, összegyűjti és újra hozzáférhetővé teszi.

A terv két kötetre szól; egy-egy kötet 25 íves lesz. A második kötethez Marx arcképét mellékeljük. Akik 1851 március 15-ig előfizetnek e kötetekre, 10 füzetben kapják meg őket, darabját 8 ezüstgarasért. E határidő után a bolti ár, kötetenként 1 tallér 15 ezüstgaras, érvényes.

Az első kötet Marx azon cikkeit tartalmazza, amelyeket Ruge »Anekdotá«-jába, a (régi) »Rheinische Zeitung«-ba (nevezetesen a sajtószabadságról, a falopási törvényről, a Moselvidéki parasztok helyzetéről stb.), a »Deutsch-französische Jahrbücher«-be [Német–Francia Évkönyvek], a »Westphälisches Dampfboot«-ba [A nyugatfáliai gőzhajó], a »Gesellschaftsspiegel«-be [A társadalom tükre] stb. írt, és egy csomó monográfiát, amelyek a márciusi forradalom előtt jelentek meg, de, ahogy Marx *Beckernek* írja, »*sajnos*« még ma is időszerűek.

Megrendelések felvétele:"

Az első füzet 1851 április végén megjelent. Ez két, 1842-ben írt cikket tartalmazott: „Megjegyzések a legújabb porosz cenzúrautasításról" és „A 6. rajnai Landtag tanácskozásai" c. cikksorozat első cikkét: „Viták a sajtószabadságról és az országos rendek tanácskozásainak közzétételéről". Becker 1851 májusában történt letartóztatása után az első füzet példányainak nagy részét a rendőrség lefoglalta és a gyűjtemény kiadása abbamaradt. – *33*

[59] A „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue" első számának kéziratát 1850 február elején küldték el Hamburgba. A lap első száma márc. 8-án jelent meg, a második kb. márc. 25-én. – „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue" – német folyóirat, melyet Marx és Engels 1849 decemberében alapítottak és 1850 novemberéig adtak ki. A folyóirat a „Neue Rheinische Zeitung" folytatása volt. 1850 márciusától novemberig összesen hat füzet jelent meg, az utolsó dupla számként. A folyóiratot Londonban szerkesztették és Hamburgban nyomtatták, borítólapján New Yorkot is fel-

tuntették, mert Marx és Engels azt remélték, hogy kelete lesz az amerikai német emigránsok körében. A folyóirat azt a feladatot tűzte maga elé, hogy történelmi materialista elemzés alapján levonja a következtetéseket az 1848–49-es forradalomból, meghatározza az új történelmi helyzet jellegét és kidolgozza a forradalmi proletárpárt további taktikáját. A lapban megjelent cikkek, irodalmi kritikák stb. nagy részét Marx és Engels írták, de harcostársaikat – W. Wolffot, J. Weydemeyert és G. Eccariust – is bevonták a munkába. Egyebek között megjelent a folyóiratban Marxtól az „Osztályharcok Franciaországban 1848-tól 1850-ig", Engelstől „A német birodalmi alkotmány-hadjárat" és „A német parasztháború", valamint több más munka. A folyóirat a németországi rendőri megtorlások és a pénzhiány miatt kénytelen volt beszüntetni megjelenését. – *35*

[60] A folyóirat második számában csak az „1849 június 13." c. II fejezet jelent meg. A III fejezet „1849 június 13 következményei" címmel a harmadik számba került. A IV. és részben a III. fejezet tervet Marx a folyóirat más cikkeiben változtatta valóra, főleg az Engelsszel közösen írt nemzetközi „Szemle"-ben. – *35*

[61] „A német birodalmi alkotmány-hadjárat" IV. fejezete „A köztársaságért halni!" címmel a folyóirat harmadik számában került, amely kb. 1850 ápr. 11-én jelent meg. – *35*

[62] Ez a terv, hogy Marx gazdaságtani előadásait közzétegyék, már 1849 végén megvolt (lásd Engels 1849 dec. 22-i levelét Schabelitzhoz, 27. köt. 494 old.), de a „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue"-ben nem jelent meg a tervezett sorozat egyetlen cikke sem. – A londoni Német Munkás Művelődési Egylet 1840 febr. 7-én létesült. Megalapítói Karl Schapper, Joseph Moll, Heinrich Bauer, valamint az Igazak Szövetségének más tagjai. Az Egyletben az Igazak Szövetségének, ill. a Kommunisták Szövetségének tagjai vitték a vezető szerepet. 1847-ben, úgyszintén 1849 szeptemberétől Marx és Engels tevékenyen részt vettek az Egylet munkájában. 1850 szept. 17-én Marx és Engels és több harcostársuk kilépett az Egyletből, mert a Kommunisták Szövetsége Központi Vezetőségének Marx és Engels vezette többsége, valamint a szektás kalandor kisebbség (Willich – Schapper frakció) közötti harcban az Egylet az utóbbiakat támogatta. – Az 50-es évek végétől Marx és Engels ismét részt vettek a Művelődési Egylet tevékenységében. Az Egylet 1918-ig állott fenn, amikor az angol kormány feloszlatta. – *35*

[63] W. Wolff cikke „Nachträgliches »aus dem Reich«" címmel a folyóirat 4 számában jelent meg. – Oroszország pénzügyi helyzetéről Gustav Bergenroth írt cikket Marxnak, de Berlinből való kiutasítása miatt nem írta meg. – *35*

[64] Az „Értesítés" végén a szerkesztőség a következő hirdetményt helyezte el. „A »Neue Rheinische Zeitung« havi füzetekben jelenik meg, legalább öt ív terjedelemben. Előfizetési díj három hónapra 25 ezüstgaras, egyes szám ára 10 ezüstgaras. Felelős kiadó K. Schramm." – *35*

[65] Engelsnek ez az írása Marx „Osztályharcok Franciaországban" c., a „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue"-ben megjelent műve első fejezetének (lásd 7. köt. 9–31. old.) ismertetése a „Democratic Review" számára. Engels sokszor szó szerint idézi Marx írását, de igyekszik hozzáférhetőbbé tenni az angol olvasóknak. A fontosabb eltéréseket lábjegyzetben közöljük. – *36*

[66] Marx 1849 június elején utazott Párizsba a demokraták központi bizottságának mandátumával, és nyomban kapcsolatba lépett a francia demokrata és szocialista mozgalmak és a titkos munkásszervezetek vezetőivel. Rajta kívül Párizsban tartózkodott a „Neue Rheinische Zeitung" három másik szerkesztője is – Weerth, F. Wolff és Dronke –, akik részt vettek a jún. 13-i eseményekben. – *36*

[67] 1832 jún. 5-én Párizsban Lamarque tábornok temetése alkalmából a republikánus párt balszárnya és a titkos társaságok, köztük a Nép barátainak társasága, tüntetést szerveztek, s ez a kormány provokációja folytán felkelésbe csapott át, amelyet a csapatok nagy mészárlással levertek; a barikádharc jún. 6-a délutánjáig tombolt. – Az 1834 áprilisi lyoni felkelést, amelyet az Emberi és polgári jogok társasága nevű republikánus titkos társaság vezetett, és amely a francia proletariátus egyik első tömegmegmozdulása volt, az robbantotta ki, hogy az 1834 februárjában lefolyt lyoni sztrájk szervezőit bíróság elé állították. Hat napig tartó véres utcai harcok után ápr. 15-én a felkelést, amely több más városban, de főleg Párizsban visszhangra talált, kegyetlenül elfojtották. – Az 1839 máj. 12-i felkelést, melyben szintén a forradalmi munkásoké volt a főszerep, az Évszakok Társasága nevű, August Blanqui és Armand Barbès vezette szocialista republikánus titkos társaság szervezte meg. A felkelés a szűk körre szorítkozó összeesküvő taktikára épült, a tömegekkel nem volt szervezeti kapcsolata, miért is könnyen leverték. – *38*

[68] Robert Macaire – középkori francia monda szerint, amelyet a XIII. századtól kezdve sokszor feldolgoztak az irodalomban és a képzőművészetben, az áruló Macaire meggyilkolta Aubry de Montdidier lovagot. A júliusi monarchia idején Macaire alakja a finánctőkés szimbóluma lett, főleg Honoré Daumier karikatúrái és Frédéric Le Maître színművei révén. 1849 elején Párizsban nagy közönséget vonzott a „Robert Macaire mint népképviselő" c. bohózat. – *38*

[69] 1846 februárjában a lengyel területeken felkelést készítettek elő, amely Lengyelország nemzeti felszabadítását tűzte ki céljául. A kisnemesi árulás és a mozgalom vezetőinek a porosz rendőrség által történt letartóztatása következtében az általános felkelés meghiúsult és csupán az 1815-ös bécsi szerződések alapján Ausztria, Oroszország és Poroszország közös ellenőrzése alá vetett Krakkói Szabadállamban sikerült febr. 22-én diadalra vinni a felkelést és nemzeti kormányt alakítani, amely kiáltványban eltörölte a feudális terheket. A felkelést 1846 március elején leverték, és novemberben Ausztria, Poroszország és Oroszország szerződést kötött Krakkónak az Osztrák Császársághoz csatolásáról. Ez a döntés gyakorlatilag megsértette a bécsi szerződéseket, de sem Anglia, sem Franciaország nem tiltakozott ellene. – *39*

[70] 1848 jan. 12-én Palermóban felkelés tört ki, amely egész Itáliában jelt adott a forradalomra. – *39*

[71] Buzançais-ben (Indre département) 1847 januárjában éhező munkások megrohanták a gabonaraktárakat, s két gazdag gabonaspekulánst megöltek. A résztvevők közül hármat halálra, sokakat pedig életfogytiglani, ill. több évi fegyházbüntetésre ítéltek. A halálos ítéleteket ápr. 16-án a francia közvélemény tiltakozása ellenére végrehajtották. – *39*

[72] Lehetséges, hogy Engels az ismertetés megírásakor nem az „Osztályharcok" végleges változatát használta, hanem Marx eredeti kéziratát, mert például ez a mondat nem található a végleges változatban (v. ö. 7. köt. 18–19. old.). – *43*

[73] Az 1834-es angliai „új szegénytörvény" a szegénykérdés megoldására egyetlen módszert ismer: a segélykérők dologházba (workhouse) zárását és kényszermunkán való foglalkoztatását. A dologházakat gúnyosan „szegénytörvény-bastille-oknak" nevezték. – *47*

[74] Az ideiglenes kormány 1848 ápr. 9-re tűzte ki az alkotmányozó nemzetgyűlés tagjainak, és márc. 18-ra a párizsi nemzetőrség tisztjeinek és altisztjeinek a megválasztását. A forradalmi erők, elsősorban Blanqui és hívei e választásokat, minthogy nem előzték meg oket demokratikus reformok és nem volt elegendő idő felvilágosító tevékenységre, a köztársaságra veszélyesnek ítélték és tüntetésre készültek, elhalasztásukat követelve. De

minthogy márc. 16-án a nemzetőrség feloszlatott burzsoá alakulatai a kormányt jobbról támadó tüntetést rendeztek, márc. 17-én a munkások ellentüntetése kénytelen volt a kormány pártját fogni. – Ápr. 16-án, miközben a munkások a Mars-mezőn a nemzetőrség vezérkara megválasztásának előkészítésére gyülekeztek, az a hír terjedt el Párizsban, hogy fegyveres kommunista puccs áll küszöbön, úgyhogy mozgósították a nemzetőrséget. Ez a riadalom szolgált ürügyül a hadseregnek Párizsba való visszahívására. Lásd még 7. köt. 25–26. old. – *48*

[75] Végrehajtó bizottság – a francia köztársaságnak az alkotmányozó nemzetgyűlés által 1848 máj. 10-én létrehozott kormánya, amely a teljhatalmáról lemondott ideiglenes kormány helyébe lépett. 1848 jún. 24-ig, Cavaignac katonai diktatúrájának kezdetéig állt fenn. – *49*

[76] 1848 jún. 23-án Párizsban nagyszabású proletárfelkelés tört ki, amelyet a francia burzsoázia néhány nap alatt vérbe fojtott. A júniusi felkelés leverése jeladás volt az európai országokban az ellenforradalomra. – *50*

[77] „Le Moniteur universel" – francia napilap, 1789-től 1901-ig jelent meg Párizsban; 1799-től 1814-ig és 1816-tól 1868-ig hivatalos kormánylap. A „Moniteur universel" közölte a parlamenti tudósításokat és a kormányrendeleteket. – A „Moniteur" 1848 jún. 21-i számában rendelet jelent meg, hogy a nőtlen munkásokat el kell bocsátani a nemzeti műhelyekből, ill. be kell sorozni a hadseregbe, a többieket pedig vidékre kell küldeni földmunkára. Ez a rendelet, a jún. 9-i számban megjelent gyülekezési tilalommal együtt, volt a jún. 23–26-i felkelés közvetlen előidézője. – *50*

[78] Az ún. risquons-tout-i perről van szó. 1848 márc. 29-én a Franciaországból Belgiumba induló belga republikánus légió tagjai Risquons-Tout határfalunál belga katonaságba ütköztek. Az ügyet a belga kormány a demokratákkal való leszámolásra igyekezett felhasználni. Az 1848 aug. 9-től 30-ig Antwerpenben tárgyalt perben 17 vádlottat halálra ítéltek; a halálos ítéleteket 1848 novemberében harmincévi fegyházbüntetésre változtatták. Lásd még Engels: „Az antwerpeni halálos ítéletek" c. cikkét, 5. köt. 362–365. old. – *52*

[79] Sund-vám – pénzilleték, amelyet Dánia 1425-től 1857-ig a Sundon, a Balti-tengert az Északi-tengerrel összekötő szoroson áthaladó összes külföldi hajóktól beszedett. – *52*

[80] Dániát és Oroszországot szerződéses és dinasztikus kapcsolatok fűzték egymáshoz. III. Péter cár holstein-gottorpi herceg volt. Az 1767. és 1773. évi szerződésekben Oroszország lemondott Dánia javára Holstein-Gottorpra való jogáról. Dánia Oroszország szövetségese volt az északi háborúban (1700–1720), a „fegyveres semlegességről" kötött szerződésben (1780, lásd még 418. jegyz.) és az 1788–1790-es orosz – svéd háborúban. – *53*

[81] 1460 óta Dánia, Schleswig és Holstein között perszonálunió állott fenn. Schleswig és Holstein hercegévé választásakor a dán királynak meg kellett esküdnie, hogy a két tartomány „örökre" együtt marad. A hercegségekben csak férfi örökölhette a trónt, Dániában 1665 óta női öröklés is lehetséges volt. – *53*

[82] Az ún. Wildenbruch-jegyzék (Wildenbruch őrnagy nyújtotta át a porosz király titkos megbízásából 1848 ápr. 8-án a dán királynak) közölte, hogy Poroszország célja a háborúval nem az, hogy Dániától elvegye Schleswig-Holsteint, hanem az, hogy a „németországi radikális és republikánus elemeket" leverje. A jegyzék szövegét az „Allgemeine Zeitung" 1848 jún. 18-i számának melléklete közzétette. Lásd még 6. köt. 153. old. – *54*

[83] A fredericiai csatát 1849 júl. 6-án vívták meg. – *54*

[84] Az 1850 júl. 2-án Berlinben aláírt porosz–dán békeszerződés értelmében Schleswig Dániának jutott. Poroszország ezt a különbékét Oroszország nyomására kötötte, amely követelte a német csapatok kivonását Schleswigből és a dán király hatalmának helyreállítását Holsteinben. A gyenge schleswig-holsteini hadsereget ezután a dánok megverték. Az 1850 aug. 2-i londoni jegyzőkönyv, amelyet Anglia, Franciaország, Oroszország, Svédország és Ausztria is aláírt, megpecsételte Schleswig-Holstein függetlenségének elvesztését. – *54*

[85] Ez a vázlat Marx és Engels „Szemle, májustól októberig" c., a „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue" 1850 novemberi 5–6. számában megjelent cikkéhez készült (lásd 7. köt. 409–449., különösen 442–445. old.). Tartalmaz olyan pontokat is, amelyeket a végleges szövegben egyáltalán nem használtak fel (pl. a 4. pontot). – *56*

[86] Hessen-Darmstadt nagyhercegség és Hessen-Kassel választófejedelemség (Kurhessen), amelyek 1849-ben csatlakoztak a német államok Poroszország vezette egyesüléséhez, az ún. Unióhoz (lásd 42. jegyz.), 1850-ben Ausztria és Oroszország nyomására kiléptek az Unióból és Ausztria oldalára álltak át. – *56*

[87] Ezt a tervezetet a Karl Pfänder és Heinrich Bauer nevében közzéteendő nyilatkozatról Marx és Engels valószínűleg 1850 december végén fogalmazták azzal kapcsolatban, hogy a Kommunisták Szövetsége kettészakadása (1850 szeptembere) után a szektás Willich–Schapper frakció megvádolta Marx és Engels híveit, hogy eltulajdonították a londoni szociáldemokrata menekültbizottság által gyűjtött összeget (lásd erről 27. köt. 617–618. old., 214. jegyz.). De lehetséges az is, hogy a tervezet egy évvel később, Engels 1851 dec. 20. és 1852 jan. 3. közötti londoni látogatása idején készült Pfänder második nyilatkozata számára (lásd 28. köt. 451–452. old.). Ezt az utóbbi nyilatkozatot eddig nem sikerült megtalálni, de fennmaradt Wilhelm Pieper kézírásában egy 1852 januárból származó feljegyzés, amely sok tekintetben felhasználta az itt közölt tervezetet. A tervezet Marx jegyzetfüzetében maradt fenn, Engels kézírásában, Marx javításaival. – *57*

[88] Egylet, Társaság – a londoni Német Munkás Művelődési Egylet, lásd 62. jegyz. – *57*

[89] Nem teljesen világos, hogy Marx miért írta Bauer neve után azt, hogy „Párizsból". Talán azért, hogy megkülönböztesse Franz Bauertól, talán azért, mert a tartozás egy része még Bauer párizsi tartózkodása (1836–42) idejéből származik. A zárójelbe tett 8 és 7 számok talán az adósság összegére vonatkoznak. – *58*

[90] Az e kötetben közölt, Ricardóval foglalkozó négy kézirat 1850 decemberében, ill. 1851 márciusában–áprilisában keletkezett, amikor Marx újra hozzálátott a politikai gazdaságtan tanulmányozásához. 1844–45-ben Párizsban és Brüsszelben Marx már konspektust készített Ricardo művének francia fordításából, amelyet J. B. Say adott ki 1835-ben. Az 50-es évek elején a szerző életében megjelent utolsó, harmadik angol Ricardo-kiadást (1821) tanulmányozta. – Marx az ebből az időből való számos kivonatfüzete közül 24-et látott el római számmal. A IV. füzetben vannak a ricardói pénzelméletre vonatkozó kivonatok, a VIII. füzetben található Ricardo egész művének részletes kivonata, végül egy külön füzet tartalmazza Marx megjegyzéseit a földadóra vonatkozó nézetekről és egy tárgymutató vázlatát Ricardo könyvéhez.

A kivonatokat Marx vagy szó szerinti idézetek formájában írja le (sokszor saját német fordításában, angol szavakat, néha egész mondatokat téve hozzá), vagy összefoglalva Ricardo gondolatait; az idézeteket mindig idézőjelben közöljük, akkor is, ha a kéziratban nincsenek feltüntetve. Marx nyilvánvaló elírásait, tollhibáit a fordításban javítottuk, a lényegesebb eltéréseket lábjegyzetben feltüntetjük. – *59*

[91] A ricardói pénzelméletre vonatkozó kivonatok annak a füzetnek az utolsó oldalain találhatók, amelynek borítójára Marx ezt írta: „IV. füzet. London, 1850 november, 1850 december." – *61*

[92] Ez a cím megfelel Ricardo művében az első fejezet VII. szakasza címe elejének. – *62*

[93] Arról van szó, hogy aranyat megóvnak a forgalomban való kopást ól azáltal, hogy papírpénzzel helyettesítik. – *71*

[94] Ezek a jegyzetek, valamint az utána következő tárgymutató-vázlat egy kisalakú füzetben található, amelyre Engels 1851. évi keltezést írt. Feltehető, hogy kb. 1851 március végén–április elején íródtak. A jegyzetek Ricardo műve IX–XII. fejezetében foglalt egyes következtetéseket foglalnak össze. – *74*

[95] „Állítólagos járadéknak" Marx itt azt nevezi, ami Ricardónál (X. fejezet) úgy szerepel, mint „térítés, amelyet a földtulajdonos a gazdaságra költött tőkéje használatáért kap". Ezt a térítést Ricardo megkülönbözteti a tulajdonképpeni járadéktól, amelyet így határoz meg: „az az összeg, amelyet a föld használatáért, és csakis a föld használatáért fizetnek". – *74*

[96] Marx azért nevezi ezt az adót „eredetinek" (originelle), mert különbözik mind a járadékadótól, mind a tizedtől. – *74*

[97] A tárgymutató-vázlat sorait Marx később mind áthúzta, ami azt mutatja, hogy felhasználta további munkája folyamán. – *75*

[98] Itt és a továbbiakban Marx, Ricardo nyomán, a „természetes ár" (natural price) kifejezést néha a „reális árral" (real price) egyértelműen használja. Másrészt Ricardo következetesen megkülönbözteti egymástól az „eredeti és természetes ár" (primary and natural price) és a „valóságos vagy piaci ár" (actual or market price) fogalmakat. – *75*

[99] Ezt a részletes kivonatot Marx 1851 áprilisában készítette VIII. füzetében. Kiterjed Ricardo művének minden főbb részére, kivéve azokat, amelyeket a ricardói pénzelmélettel kapcsolatban már kivonatolt. – *77*

[100] Ez a mondat Ricardo könyve első fejezete IV. szakaszának a címe. – *78*

[101] Ricardo a példájában, amelyet Marx itt reprodukál, hallgatólagosan előfeltételezi, hogy a gépi berendezést alkalmazó tőkés már az első év végén 1000 £ profitot kap 10 000 £ előlegezett tőkére. Tehát az áruk értéke az első év végén nem 5500, hanem 6000 £ (a gépek kopását nem veszik számításba). Az 1000 £-ből 500-at személyi szükségletekre költenek, 500-at pedig hozzácsapnak az előlegezett tőkéhez, amely most 10 500 £. Ebből az összegből 5000 £-et fordítanak, mint azelőtt, munkára, 5500-at pedig gépi berendezésre. – *79*

[102] A béremelés előtt az első gyáros 5000+500, azaz 5500 £-ért adta el áruját. A 10 %-os béremelés – 2000 £-ről 2200-ra – után 5200+520, azaz 5720 £-ért adja el. – *79*

[103] Tudniillik abban az esetben, amikor túlsúlyban van a forgótőke. – *80*

[104] A kéziratban 1500, de Marx előtte is, utána is abból indul ki, hogy a gyáros által termelt áru ára 2000 £. – *80*

[105] Ricardónál „gépek" helyett „termelt áruk" áll, de mindjárt utána azt mondja, hogy a gépek reális értéke nem emelkedik a munkabér emelkedése következtében. – *81*

[106] Az európai hatalmak koalíciójának a napóleoni Franciaország elleni, 1815-ben befejeződött háborújáról van szó. – *94*

[107] A. Smith: „An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations", IV. könyv, VI. fejezet eleje. – *106*

[108] Itt Ricardo következő passzusáról van szó: „Say úr példaképpen a forradalom előtti Franciaország sóadóját hozza elő, amely, mondja, a felére csökkentette a sótermelést. De ha kevesebb sót fogyasztottak, kevesebb tőkét is alkalmaztak a termelésében; s ezért, bár a termelő kevesebb profitra tett szert a só termelésében, többre tett szert más áruk termelésében." (273. old.). – *120*

[109] Ricardo abból indul ki, hogy a járadékot nem hozó föld termékének összértéke 720 £, s ez határozza meg valamennyi többi föld termékének összértékét (a járadék levonása után). – *121*

[110] Wakefield kommentárjairól van szó, amelyeket Smith „Wealth of Nations"-ének általa sajtó alá rendezett kiadásához (London 1835–39) készített. – *124*

[111] Marx e kézirata a VII. füzet 48–52. oldalán található, különböző szerzőktől való, többnyire a pénzelmélet és a pénzforgalom kérdéseivel foglalkozó kivonatokkal együtt. Ezt a füzetet Marx körülbelül 1851 márciusában írta tele, ezért elméleti színvonala a marxi politikai gazdaságtan kidolgozásában akkor elért szakaszt tükrözi vissza. Az „Elmélkedések" magasabb szinten való folytatása a gazdasági válságokat a pénzrendszer fogyatékosságaival magyarázó kispolgári – főleg proudhonista – koncepciók bírálatának. A proudhonizmus e kérdésben való bírálatát Marx az 1857–58-as kéziratban és „A politikai gazdaságtan bírálatához" első füzetében (1859) fejezte be. – *138*

[112] Lásd A. Smith: „Recherches sur la nature et les causes de la richesse des nations", II. köt. Párizs 1802, 292–293. old.; Th. Tooke: „An Inquiry into the Currency Principle", 2. kiad. London 1844, 36. old.; „Report from the Select Committee appointed to inquire into the Cause of the High Price of Gold Bullion. Ordered, by the House of Commons, to be printed, 8 June 1810", London 1810. Az e jelentésből való kivonatok a VII. füzet 29–31. oldalán találhatók. Smith és Tooke e kérdésre vonatkozó nézeteivel Marx később az „Értéktöbblet-elméletek"-ben és a „Tőke" III. kötetében foglalkozott (lásd 26. köt. I. rész, 94., 213. és 25. köt. 421–425. old.). – Bullion-bizottság – 1810-ben alakult parlamenti bizottság, amely Ricardo nézeteit képviselte, nevezetesen, hogy valamely ország kedvezőtlen kereskedelmi mérlegét a forgalmi eszközök fölös bősége okozza. – *138*

[113] A túltermelés kérdésére vonatkozó vitáról Marx később az 1857–58-as és az 1861–63-as kéziratokban írt (lásd 46. köt. I. rész, 299–301. old.; 26. köt. II. rész 492–499. old.) – *138*

[114] Proudhon túltermelésre vonatkozó leegyszerűsítő nézeteit Marx később az 1857–58-as kéziratban bírálta (lásd 46. köt. I. rész, 310–320. old.). – *138*

[115] A birminghami iskola, a „little shillingmen" bírálatát lásd 46. köt. I. rész, 300. old.; 13. köt. 58–59. old.; 23. köt. 217. old.; 25. köt. 513. old. – *142*

[116] Lásd M. Stirner: „Der Einzige und sein Eigentum", Lipcse 1845, 353. old. Stirner pénzre vonatkozó nézeteinek bírálatát lásd 3. köt. 387–391. old. – *142*

[117] A hagyomány általában Vespasianus császárnak tulajdonítja ezt a mondást. – *144*

[118] Engels ezt a beszámolót Marx kérésére készítette, aki cikket szándékozott írni „A szocializmus legújabb kinyilatkoztatásai, avagy P. J. Proudhon: »A XIX. század forradalmának általános eszméje«" címmel J. Weydemeyer „Die Revolution" (A Forradalom) c. folyóiratába. Marx 1851 aug. 8-án Engelsnek írott levelében részletesen ír Proudhon könyvéről (lásd 27. köt. 280–285. old.), augusztus közepén pedig elküldi neki a könyvet azzal a kéréssel, hogy írjon róla tüzetesebb véleményt. Engels kb. aug. 16–21-én, majd október közepétől dolgozott a beszámolón. Október végén küldte el feljegyzéseit Marxnak, aki nov. 24-i levelében ezt írta Engelsnek: „Bírálatodat itt még egyszer átolvastam. Kár, hogy nincs mód kinyomatni. Máskülönben, ha az én eresztésemet hozzáteszem, kettőnk neve alatt jelenhetne meg, feltéve, hogy ez cégednek nem okozna bosszúságot." (27. köt. 348. old.) – *146*

[119] Az 1789-ben kezdődött francia forradalomról van szó. – *147*

[120] 1793 jan. 21-én végezték ki XVI. Lajost. – *147*

[121] 1822-ben egész sor pert indítottak republikánus társaságok tagjai ellen, akik monarchiaellenes felkeléseket akartak szervezni Angers-ban, La Rochelle-ben, Saumure-ben. – Az 1839-es összeesküvésről lásd 67. jegyz. – *147*

[122] Az általános választójogot gyakorlatilag eltörlő új választási törvényt 1850 máj. 31-én fogadta el a francia törvényhozó nemzetgyűlés (lásd 15–16. old.) – *148*

[123] 1852 májusában lejárt Louis Bonaparte elnöki megbízatása. Az 1848-as francia alkotmány értelmében négyévenként, május második vasárnapján kell megválasztani a köztársaság új elnökét. – *148*

[124] Proudhon a politikai kormányzási rendszert (amelynek különböző aspektusait „le préjugé gouvernemental" „l'idée gouvernementale", „le système gouvernemental" „l'évolution gouvernementale" [kormányzási előítélet, kormányzási eszme, kormányzási rendszer, kormányzási fejlődés] szavakkal fejezi ki) szembeállítja az általa konstruált gazdasági rendszerrel, „a gazdasági erők szervezetével". – *149*

[125] A hússal való kereskedés Párizsban hagyomány szerint, amelyet a francia forradalom sem tudott eltörölni, a hentesek céhének kezében volt, akik alacsony áron vették az élő állatot és drágán adták el a húst. Proudhon itt az 1848-as kormánynak a hentescéh monopóliumának felszámolására irányuló intézkedéseire céloz. – *150*

[126] Utalás Proudhon néhány sorral előbbi szavaira: „a konkurrencia legyen ... a tisztaszívűség garanciája a kereskedelemben". – *150*

[127] Proudhon a továbbiakban így magyarázza e fogalmat: „a parazitizmus a pénzvilág, a törvénytelen tulajdon, a költségvetés és mindaz, ami vele jár". – *151*

[128] Az alkotmányozó nemzetgyűlés 1789 aug. 4. és 11. között elfogadott határozatai eltörölték a rendi kiváltságokat és a parasztság személyi függőségének minden formáját. – *153*

[129] Royer-Collard beszéde 1822 jan. 22-én a sajtótörvény-tervezet vitájában hangzott el. – *154*

[130] A parlamentek (a párizsin kívül 12 vidéki is) a forradalom előtti Franciaország legfelsőbb fokú bírósági–igazgatási szervei voltak. – *154*

[131] A Charte constitutionelle-t (alkotmány-chartát) XVIII. Lajos léptette életbe 1814 jún. 14-én, mert kénytelen volt alkotmányban elismerni a polgári forradalom néhány főbb vívmányát. Utóda, X. Károly alatt a nemesség megkísérelte hatályon kívül helyezni a Chartát, de e kísérletet az 1830. évi júliusi forradalom meghiúsította. – *154 302*

[132] Magyarázva e gondolatát, Proudhon így folytatja: „Ennek az elvnek, amely a lényege az ún. mészárostársulásoknak, ennek az elvnek oly kevés köze van a társuláshoz, hogy sok ilyen mészárostársulásban a munkát bérmunkások végzik egy igazgató irányításával, aki a befektetőket képviseli." (98. old.) – *157*

[133] Engels itt Proudhon következő megjegyzésén ironizál: „A kölcsönösség nem azonos a cserével, de egyre inkább törekszik a csere törvényévé válni és egybevágni vele. E törvény tudományos elemzését először az »Organisation du crédit et de la circulation« (Párizs 1848, Garnier testvérek) c. brosúra adta meg, s alkalmazására az első kísérletet a »Népbank« tette." (Proudhon, i. m. 97–98. old.) – *158*

[134] Louis Blanc: „Un homme et une doctrine"; „Le Nouveau Monde" (Az Új Világ), 1849 dec. 15., 6. sz. – *158*

[135] Proudhon ezt írta: „Louis Blanc a forradalom méhének tartotta magát, pedig csak a tücske volt." (108. old.) – *158*

[136] Franciául compagnonnages, compagnies ouvrières – kézmuvessegédek titkos társaságai, amelyek a XII. századtól a XIX. sz. kozepéig léteztek Franciaországban. Eredetileg egy-egy szakma segédeinek kölcsonös segélyegyletei voltak, a XVI. századtól a mesterek kizsákmányolása elleni harcuk szervezeteivé váltak. – *159*

[137] A történelmi jogi iskola reakciós jog- és történettudományi irányzat (képviselői: Gustav Hugo, Friedrich Savigny), Németországban keletkezett reakcióként a felvilágosodás és a francia forradalom eszméivel szemben. Jellemzését lásd Marx „A történelmi jogi iskola filozófiai kiáltványa" és „A hegeli jogfilozófia kritikájához. Bevezetés" c. cikkeiben (1. kot. 78–85. és 379–380. old.). – *160*

[138] Az 1848 máj. 4-én összeült alkotmányozó nemzetgyulésról és az azt 1848 máj. 28-án felváltó torvényhozó nemzetgyúlésről van szó. Louis Bonaparte-ot 1848 dec. 10-én választották, általános szavazással, a francia köztársaság elnokévé. – *160*

[139] A jakobinus alkotmány, amelyet 1793 jún. 24-én fogadott el a konvent, kimondta az egyén szabadságát, a vallás, a törvénykezdeményezés, a sajtó, a petícionálás szabadságát, a munkára, a művelődésre, az elnyomással szembeni ellenállásra való jogot. Az alkotmányt népszavazással jóváhagyta a francia nép többsége, de hatályba nem lépett. – *161*

[140] A „régi forradalomban" Proudhon beleérti a meróben politikai forradalom fogalmát, amellyel szembeállítja a társadalmi forradalom sémáját. – *162*

[141] A Francia Bankról van szó, amelyet 1800-ban alapított részvényesek társasága, Bonaparte védnokségével, 30 millió frank tőkével (Proudhonnál tévesen 90 millió frank). A bank számos kiváltságot kapott az államtól, de a társaság tulajdonának tekintették. A bank főigazgatója 1834-től 1847-ig d'Argout gróf volt, aki alatt sok újabb kiváltsággal ruházták fel, a többi között kisebb címletű bankjegyek kibocsátásának monopóliumával. Az új kiváltságok, Marx szavai szerint, „országos méretű magánvállalattá" változtatták a bankot (12. köt. 209. old.). – *163*

mondott a könyvről (lásd 28. köt. 250–251. old.), ennek fő gondolatai bekerültek Cluss cikkébe.

Ezután olyan mondat következik, amelyet Cluss írt Marx szövegébe: „Fölöttébb csodálkozna, ha tudná, hogy német zöldfülűek a nagytőke hatalmának lavinaszerű növekedésében »angolszász« decentralizációs és individuális szellemmel teli hógolyók képződését látják." – *181*

[155] Ezután Cluss egy mondata következik: „Minthogy ezt még Carey iskolája sem veszi egyáltalán észre, természetesen nem lenne méltányos kívánság, ha a »Neu-England-Zeitung« államaranyereseinél és újsütetű államgazdászainál akár csak a sejtését is előfeltételeznénk ennek, hiszen nyakig süllyedtek a polgári mocsokba és korántsem ismerik még annak az irányzatnak a történelmi jelentőségét sem, amelyet ők maguk betéve megtanultak." – *182*

[156] Ezután Cluss a következőkkel fejezi be Carey kritikáját: „Mindezek tények, amelyek persze felfoghatatlanok a philadelphiai római ifjak »józan ütlegtől-irtózásának és korlátolt értelmességének«, akik valami konzervatív folyóiratból kiokoskodták, hogy a lowelli munkásnők ma háromszor annyit keresnek, mint 30 évvel ezelőtt. E bölcs következtetés szerint ezeknek a munkásnőknek hajdan csak heti négy és fél napon kellett enniök és testüket legfeljebb egy fügefalevéllel takarták. Hogy ez a város egyáltalában csak 30 év alatt keletkezett, illetve nőtt 200 főnyi, nyugodalmasan vegetáló népességből 36 000 lakosú gyárvárossá, hogy ma e népesség körülbelül egyharmada munkásnőkből áll (Lowell lakossága az adatok szerint ötnyolcadában nőkből és csupán háromnyolcadában férfiakból áll. Véleményünk szerint *valójában* az aránytalanság még sokkal kirívóbb), akik átlagosan heti három dollár bérből tengetik életüket, vagyis akiknek a bére ezen átlagár körül úgy emelkedik és süllyed, hogy kedvező időkben betehetnek a takarékpénztárba egy fillért, amelyet aztán olyan időkben, amikor az üzleti élet teljesen pang vagy csak *fele időt* dolgoznak, felemésztenek, hogy e munkásnők nagy részét nem demokratikus rendelkezések, hanem a körülmények ereje férjtelenségre kárhoztatja – mindezek olyan dolgok, amelyeket egy állásra vadászó »demokratikus« jelöltnek nem szabad meglátnia, még ha feltehető is, hogy megláthatná.

Természetesen itt, Amerikában, nem tagadhatjuk »a lehetőségek egyenlőségét az egyének számára, amin kívül némelyek (azaz a philadelphiai rómaiak) semmit nem képesek meglátni«; az aranyláz elég sokáig hatott római demokratikus biztosként, a lehetőségek egyenlősége pedig megmutatkozott New Orleansban. De az egyenlőség lehetősége, ifjú úr, túl van a polgári horizonton, azt csak annak a reformátornak a semmiféle előítélettől meg nem bénított tágabb látóköre öleli fel, aki *egész terjedelmében* ismeri a mai munkáskérdést." – *182*

[157] Ezt a cikket Cluss alakította át, ahogy Weydemeyernek írt 1853 dec. 7-i leveléből kitűnik, Marx neki elküldött jegyzetéből. Marx kritikája főleg a következő könyvre vonatkozik: D. Urquhart: „Progress of Russia in the West, North and South", London 1853. A cikk első bekezdését nyilvánvalóan Cluss írta vagy átszerkesztette. A cikk magyar fordítása a Művek 28. kötetében a 792. jegyzetben jelent meg. – *183*

[158] Cluss 1853 dec. 7-i, Weydemeyernek írt leveléből kitűnik, hogy Ernest Jones cikkéről van szó. – *183*

[159] Marx csak később tudta meg, hogy a „Tribune" tudósítója Pulszky Ferenc, aki londoni emigrációja idején e lap munkatársa volt és tudósításai név nélkül vagy A. P. C. aláírással jelentek meg. – *184*

[160] Marx 1850–54-es noteszében a következő feljegyzés van e cikk New Yorkba küldéséről: „Péntek, március 31. Különféle: jövedelemadó, Baynes úr, Wash. Wilks, Preston".

A cikk közlésekor a lap szerkesztősége kihagyta W. Wilks „Palmerston in three Epochs: a Comparison of Facts with Opinions" (Palmerston három korszakban: tények és nézetek összehasonlítása) c. könyvének bírálatát. Marx véleménye erről a könyvről kitűnik Engelshez írt 1854 ápr. 4-i leveléből (lásd 28. köt. 319. old.). – Jövedelemadó-törvény – Gladstone javasolta, hogy Angliának a krími háborúba való, küszöbönálló belépése miatt hat hónapra emeljék kétszeresére a jövedelemadót. Anglia 1854 márc. 27-én üzent hadat Oroszországnak, s 30-án, harmadik olvasása után, elfogadták a jövedelemadó-törvényt. – *185*

[161] Kékkönyvek (Blue Books) – az angol parlament időszakos dokumentumközlő kiadványai. Elnevezésüket kék borítólapjukról nyerték. A XVII. sz. óta megjelenő Kékkönyvek szolgáltatják a legfőbb hivatalos forrást Anglia gazdaságának és diplomáciájának történetéhez. – A keleti kérdésről 1854-ben kiadott Kékkönyv címe: „Correspondence respecting the Rights and Privileges of the Latin and Greek Churches in Turkey." E kiadvány anyagait Marx „Dokumentumok Törökország felosztásáról" és „A titkos diplomáciai levelezés" c. cikkeiben elemezte (lásd 10. köt. 132–143. és 144–159. old.). – *185 258 514*

[162] Gladstone 1853 ápr. 18-án benyújtott költségvetésének részletes jellemzését lásd Marx következő cikkeiben: „Feargus O'Connor – A kormány vereségei – A költségvetés", „Font-sterlingek, shillingek, pennyk, vagyis osztály-költségvetések és ki húz hasznot belőlük?", „Zavargás Konstantinápolyban – A németországi asztaltáncoltatás – A költségvetés", „Szappan a népnek, konc a »Times«-nak – A koalíciós költségvetés" (9. köt. 53–58., 59–62, 63–70, 71–77. old.). – *185*

[163] George Aberdeen koalíciós kormányáról (1852–55) van szó, amely whigekből és peelistákból állt; ironikusan az „összes tehetségek kabinetjének" nevezték. Minthogy a kormány és az ellenzék hívei az alsóházban szám szerint egyensúlyban voltak, e kormány léte az ún. ír brigádnak, azaz az angol parlament ír képviselőkből álló frakciójának a támogatásától függött. – *185*

[164] Pakington beszédét Marx a „Times" 1854 márc. 31-i száma alapján idézi. – *185*

[165] „Beteg ember" – ezt a kifejezést Törökországra alkalmazta I. Miklós a szentpétervári brit követtel, G. H. Seymourral 1853 jan. 9-én, majd 14-én folytatott beszélgetésében („Correspondence respecting the Rights...", V. rész, 877. old., v. ö. még Marx és Engels Művei, 10. köt. 136–137. old.). – *185*

[166] Puseyizmus – a római katolicizmus felé hajló áramlat az anglikán egyházon belül a XIX. sz. 30-as–60-as éveiben. Megalapítója, Edward Bouverie Pusey, az oxfordi egyetem teológusa, a katolikus szertartásoknak és egyes dogmáknak az anglikán egyházban való feleleventésére törekedett. Gladstone ennek az irányzatnak a híve volt, ezért nevezi Marx „kenetteljes puseyistának". – *185*

[167] Marx a „New York Daily Tribune"-ban 1853 máj. 3-án megjelent „Feargus O'Connor – A kormány vereségei – A költségvetés" c. cikkére (lásd 9. köt. 53–58. old.) utal. – *185*

[168] Duns Scotus angol skolasztikus filozófust nevezték „doctor subtilis"-nek (éles elméjű doktornak). E kifejezés felsőfokát alkalmazza Marx Gladstone-ra. – *186*

[169] A South Sea Company (Déltengeri Társaság) Angliában 1712-ben névleg azért alakult, hogy Dél-Amerikával és a Csendes-óceáni-szigetekkel kereskedjék, valóságos célja állampapírokkal való spekuláció volt. A kormánytól számos kiváltságot és monopoljogot

ként közölte, úgy tüntetve fel, mintha az Európát egy héttel később, 1854 máj. 3-án elhagyó „Atlantic" gőzössel érkező hírek alapján íródott volna. Ezért Engels cikke elé egy bekezdést illesztettek, amelyben összefoglalták az Odessza bombázásáról kapott, a lap ugyanezen számának „A háború" c. rovatában közölt híreket. Lehetséges, hogy a Dundas tengernagy viselkedésére vonatkozó, a bekezdés végén levő ironikus megjegyzést a szerkesztőség Marxnak a lap ugyanazon számában megjelent cikkéből („Odessza bombázása – Görögország – Danilo fejedelem kiáltványa – Manteuffel beszéde", lásd 10. köt. 216–223. old.) vette. „A törökországi háború" ezen első bekezdését itt közöljük:

„Az »Atlantic« hétfőn érkezett meg és hírt hozott a fekete-tengeri brit és francia flottának az oroszok elleni első tényleges támadásáról. A jelek szerint a »Furious« brit gőzfregatt parlamenterzászlóval Odessza felé indult, hogy elvigye onnan a brit és a francia konzult és miután a fedélzetére vette őket, a partról tüzeltek a hajóra. A britek ezt a cselekedetet a parlamenterzászlóval kapcsolatos jogok önkényes megsértésének minősítik, amelyet sommásan meg kell torolni. Az oroszok viszont azt mondják, hogy a konzulok behajózása után a hajó a kikötőben maradt, hogy a tisztek rajzokat készíthessenek az erődítményekről, s ők egyszerűen azért tüzeltek a hajóra, hogy véget vessenek e jogtalan eljárásnak. Akárhogy is volt, a brit és a francia tengernagy egyetértett abban, hogy valamit kell tenni, s ennek megfelelően nagy erőket küldtek a helység bombázására. Ezt a hadműveletet úgy látszik nem valami ragyogóan hajtották végre, mert bár részletes hivatalos beszámolók még nem érkeztek hozzánk, egy jelentés szerint több brit hajó súlyosan megrongálódott, miközben elhallgattatta a parti ütegeket, felgyújtott néhány kereskedelmi hajót a kikötőben és szétrombolta Voroncov hercegnek a vízparttól nem messze levő palotáját. Odessza városában, minthogy egy viszonylag távol levő domb tetején helyezkedik el, nem tettek kárt. Miután így bosszút álltak, újra elhajóztak. Dundas tengernagy cselekvési szabályul szemmel láthatólag azt az egyik tisztjének Londonban közzétett levelében foglalt tanácsot fogadta el, hogy ne erőltesse meg magát és ne bocsátkozzék nehéz és veszélyes vállalkozásokba." – *199*

[186] A szilisztriai erőd történetét Engels később valamivel részletesebben ismertette „Szilisztria ostroma" c. cikkében (lásd 10. köt. 274–283. old.). – *199*

[187] Arnold: „The Coming War"; „The Leader" (A Vezér), V. köt. 200. sz., 1854 jan. 21., 59–60. old. – *200*

[188] Engels szerzőségét mutatja Marxnak írt 1854 máj. 1-i és 9-i levele, ill. Marx május 6-i levele (lásd 28. köt. 332., 337. és 339. old.), Marx bejegyzése a cikk New Yorkba küldéséről („Május 5., péntek. Katonai cikk"), valamint a cikk szövegének összehasonlítása a „Times" közleményeivel, amelyeket Engels a dunai front hadicselekményeinek leírásánál forrásul használt. Felismerhető a „Tribune" szerkesztőségének beavatkozása (az első bekezdés első és a második bekezdés utolsó mondatánál, valamint több más esetben). – *202*

[189] A „Times" 1854 máj. 4-i számában „Defeat of the Russians" (Az oroszok veresége) címmel megjelent bécsi távirati jelentésről van szó. – *202*

[190] Engels kételyei igazolódtak. A „Times" 1854 máj. 9-i számában a lap saját bécsi tudósítója megírta, hogy az ütközet a szemben álló felek közötti szokásos csetepaté volt és az orosz veszteségekről közölt adatok túlzottak. – *202*

[191] Ez a „Tribune" szerkesztősége által betoldott utalás a lap ugyanezen számában megjelent „The Greek Insurrection" (A görög felkelés) c. cikkre vonatkozik. – *203*

[192] 1854 januárjában Isztambulban bejelentették, hogy a rendőrség leleplezte a görögök összeesküvését. A török uralom alatt élő görögök és szlávok felkelésének előkészítésére

irányuló szervezkedés élén, sajtótudósítások szerint, Oelsner báró állt. Lásd erről Marx „Odessza bombázása – Görögország – Danilo fejedelem kiáltványa – Manteuffel beszéde" c. cikkét (10. köt. 218–219. old.). – *203*

[193] A „Nationalzeitung" egy közleményéről van szó, amelyet a „Times" 1854 máj. 4-i száma átvett. – *203*

[194] Rough and Ready – fesztelen, mesterkéletlen; nyers, de mindig készenálló; a waterlooi csatában bátorságával kitűnt Rough ezredes nevével játszva tette ezt Wellington herceg az angol katona jelzőjévé. – *203*

[195] A montenegrói felkelésről lásd Marx „Odessza bombázása – Görögország – Danilo fejedelem kiáltványa – Manteuffel beszéde" c. cikkét (10. köt. 221–222. old.). – *204*

[196] Engels itt Marx következő cikkeire utal: „A február 22-i parlamenti viták – Pozzo di Borgo jelentése – A nyugati hatalmak politikája", „Franciaország és Anglia háborús tervei – A görög felkelés – Spanyolország – Kína", „A titkos diplomáciai levelezés" (10. köt. 95–96., 105., 151–152. old.) és részben a saját, „A török kérdés" c. cikkére (9. köt. 23–24. old.). Ez a hivatkozás megfelel Engels szándékának, amelyet 1854 máj. 1-i, Marxnak írt levelében fejezett ki: „Itt az ideje, hogy erről szóló első cikkeinkre politikailag is visszatérjünk, a körülmények itt is fényesen igazoltak bennünket." (28. köt. 332. old.) – *204*

[197] Az 1854-ben kitört spanyol forradalommal kapcsolatban Marx behatóan tanulmányozta a XIX. sz. első felében lezajlott spanyol forradalmak történetét; öt kivonatfüzete maradt fenn e kérdésről, s ezek alapján készült „A forradalmi Spanyolország" c. cikksorozata (lásd 10. köt. 421–469. és 543–546. old.). A „Központi junta" c. töredék valószínűleg a sorozat harmadik cikkének eredeti változata. A piszkozat jellegű kézirat tele van áthúzásokkal, ezeket itt nem tüntettük fel. – *205*

[198] A bayleni csatában, 1808 júl. 20-án a Dupont és Vedel tábornok parancsnoksága alatt álló 14 ezer francia katona megadta magát Castaños y Aragoni spanyol tábornoknak. Az ütközet jelentőségéről lásd 10. köt. 436. old. – *205*

[199] A központi junta megalakulásáig névlegesen a sevillai volt a legfelsőbb a tartományi juntáktól között. – *205*

[200] Lásd erről 10. köt. 440. old. – *205*

[201] Főkapitány – a XVI. században létesített spanyol rang. A főkapitányé volt a legfelső katonai és polgári hatalom a körzetben, kerületben vagy az országban. – *206*

[202] Audienciák a legfelsőbb fellebbviteli bíróságok voltak Spanyolországban és Latin-Amerikában. – *206*

[203] Lásd W. Napier „History of the War in the Peninsula", London 1838, 2. köt. 473. old. – *207*

[204] Ezt az 1854 okt. 25-i balaklavai csatáról készített vázlatot Engels részben felhasználta „A háború a Keleten" c. cikkében (10. köt. 535–542. old.). A kétoszlopos kézirat egyik oldalán felvázolta a csapatok elhelyezkedését is. – *208*

[205] Az orosz csapatok létszámára és összetételére vonatkozó adatokat Engels a „Russzkij Invalid" (Orosz Invalidus) 1854 okt. 22-i számában közölt Liprandi-féle jelentésből merítette, valószínűleg a „Times" nov. 14-i száma alapján. – *208*

uralkodási idejét nem 178, hanem 163 évben állapítja meg, mert 1157-től számítja, amikor Medve Albrechtnek sikerült megerősödnie Brandenburgban. – *225*

[223] Otto von Ballenstädt gróf 1112-ben szász herceg lett, de hamarosan elvesztette ezt a rangját; felesége Magnus szász gróf lánya volt, s ezen az alapon tartott igényt fiuk, Medve Albrecht Szászországra. – *225*

[224] A Bajor- (1320–1373) és a Luxemburg- (1373–1417) házból való brandenburgi őrgrófok uralkodásáról van szó. – *225*

[225] A Zsigmond császár által a katolikus egyház megszilárdítására egybehívott konstanzi zsinat (1414–18) elítélte Wycliffe és Husz tanait és megszüntette az egyházszakadást, új pápát választván az egymással vetélkedő három pápa helyett. – *226*

[226] A bázeli zsinat (1431–49) egyik epizódjáról van szó: 1432 májusában tárgyalások indultak a zsinat képviselői és a husziták között, s 1433 nov. 30-án aláírták az ún. prágai kompaktátumokat, amelyek megengedték a husziták egy részének a két szín alatt való áldozást, az evangélium cseh nyelven való hirdetését és a vétkes papok világi bíróságok elé állítását. Ez kompromisszum volt a husziták mérsékelt szárnya – a kelyhesek – és a feudális katolikus reakció között. A balszárny, a táboriták elvetették a prágai kompaktátumokat, amelyeket másrészt a későbbi pápák sem ismertek el. – *227*

[227] 1436 júliusában Zsigmond császár a bázeli zsinaton ünnepélyesen megerősítette a prágai kompaktátumokat (lásd 226. jegyz.), amelyek ekkor kapták ezt a nevet. – *227*

[228] Hattyúrend (Schwanenorden) – 1440-ben alapította II. Frigyes brandenburgi választófejedelem „Miasszonyunk társasága" néven. IV. Frigyes Vilmos 1843-ban megújította alapszabályait. E szerint a rend minden rendű, rangú és vallású férfiakat és nőket egyesít, hogy fizikai és morális szenvedések enyhítésén munkálkodjanak. – *227*

[229] Hanza – az Északi- és a Keleti-tenger, valamint az ezekbe torkolló folyók melletti német városok kereskedelmi és politikai szövetsége a XIII–XVII. században. Ezek a városok a szövetség révén kereskedelmi monopóliumra törekedtek és fenn akarták tartani a kereskedelmi tőke, a városi patríciusok uralmát. A Hanza „nagy statútuma" ezért a városokban fellépő szociális mozgalmak leküzdésére vonatkozó intézkedéseket is foglalt magában. A Hanza mint független politikai hatalom a német birodalom önálló része volt. Legnagyobb virágzását a XIV. sz. második felében érte el. Dánia és Norvégia ellen folytatott sikeres küzdelmei után (stralsundi béke, 1370) a Hanza egy évszázadon át Észak-Európa vezető kereskedelmi hatalma volt, de a XVI. században vesztett jelentőségéből, majd a XVII. században feloszlott. A Hanza-városokban a termelésnek alárendelt szerepe volt: a kereskedelmi tőke főként a közvetítő kereskedelemből húzott hasznot. – *228*

[230] A Neumarkot a német lovagrend 1402-ben 63 200 dukátért vásárolta Zsigmond császártól. – *228*

[231] A német lovagrend birtokainak világi hercegséggé változtatásáról és a lengyel királytól való hűbéri függőségéről 1525 ápr. 8-án írta alá a krakkói szerződést Zsigmond lengyel király és brandenburgi Albrecht, a lovagrend volt nagymestere. – *229*

[232] Schmalkaldeni szövetség – kilenc protestáns fejedelemnek és tizenegy birodalmi városnak az V. Károly német-római császár vezette katolikus fejedelmek ellen 1531-ben kötött szövetsége, amelynek célja a reformáció megvédése volt. A császár és a szövetség között 1546–47-ben vívott háború V. Károly győzelmével és a schmalkaldeni szövetség felbomlásával végződött. A protestánsok csak 1555-ben győztek V. Károly fölött. – *229 328*

[233] Augsburgi vallásbéke – 1555 szept. 25-én kötötték meg az augsburgi birodalmi gyűlésen a német protestáns fejedelmek V. Károly császárral. Lezárta a katolikusok és protestánsok közötti háborúkat; a fejedelmeknek és a szabad városoknak vallási kérdésekben függetlenséget adott, elismerte a protestánsok területi hódításait, szentesítette az egyházi birtokok szekularizációját, s ezzel elősegítette a fejedelmi abszolutizmus erősödését. – *230 274*

[234] Augsburgi Interim (ideiglenes szabályzat) – a protestánsoknak a schmalkaldeni háborúban (lásd 232. jegyz.) elszenvedett veresége után az augsburgi birodalmi gyűlés egy bizottsága által 1548-ban kidolgozott kompromisszum, amely csupán a két szín alatti úrvacsorát és a papi házasságot engedélyezte a protestánsoknak. Az Interim mindkét fél elégedetlenségébe ütközött, s 1555-ben az augsburgi vallásbéke (lásd 233. jegyz.) végképp eltorolte. – A tridenti zsinat (1545–63) elítélte a protestantizmust, megszigorította a katolikus egyház fegyelmét, a pápát a zsinatokon felül állónak nyilvánította és erősítette a püspökök hatalmát; határozatai a reformáció ellen harcoló feudális katolikus reakció programjává váltak. – *230 329*

[235] 1611-ben a lengyel szejm a Kelet-Poroszországra való lengyel jogokhoz ragaszkodó ellenzéki csoporttal szemben megszavazta, hogy a porosz hercegség egyesüljön Brandenburggal a Hohenzollernok uralma alatt. Poroszországnak Lengyelországtól való hűbéri függősége 1657-ig fennmaradt (lásd 240. jegyz.). – *233*

[236] A protestáns unió, amely 1608-ban alakult meg, a német protestáns fejedelmek és birodalmi városok szovetsége volt. Az unió, amelynek eredetileg Pfalz-Neuburg is tagja volt, 1621-ig állt fenn. A vele szembenálló katolikus liga 1609-ben jött létre, hadserege Tilly vezényletével tevékenyen részt vett a harmincéves háborúban (lásd 237. jegyz.) II. Ferdinánd császár oldalán. A liga 1635-ben bomlott fel. – *234*

[237] A harmincéves háború (1618–48) a Habsburgok és a katolikus reakció elleni csehországi felkeléssel kezdődött és hamarosan európai méretű háborúvá nőtt egyfelől a katolikus feudálisok: a pápa, a spanyol és osztrák Habsburgok és a németországi katolikus fejedelmek, másfelől a protestáns országok: Csehország, Dánia, Svédország, a protestáns német fejedelemségek, valamint Hollandia között; az utóbbi tábort támogatta a francia királyság is. A háború fő hadszíntere Németország volt, melyet végigpusztítottak, kiraboltak; a háború végén kötött vesztfáliai béke (1648) évszázadokra megerősítette Németország politikai szétforgácsoltságát. – *234 343*

[238] Valószínuleg II. Gusztáv Adolf Lengyelország elleni két hadjáratáról (1621–22 és 1625–26) van szó. – *234*

[239] Visszatérítési rendelet (edictum restitutionis) – 1629-ben, a harmincéves háborúban (lásd 237. jegyz.) aratott katolikus sikerek tetőpontján adta ki II. Ferdinánd császár ezt a rendeletet, amely visszakovetelte a protestánsoktól az 1555 óta elvett egyházi javakat. E rendeletet hivatalosan a vesztfáliai béke hatálytalanította. – *234 331*

[240] Ezt a jogot Frigyes Vilmos az 1657 szept. 19-én kötött wehlaui szerződésben kapta meg; Brandenburg lemondott a Nyugat-Poroszországra támasztott minden igényéről, Lengyelország viszont elismerte a porosz hercegség függetlenségét. – *237*

[241] Az olivai béke, amelyet 1660 máj. 3-án írt alá egyfelől Svédország, másfelől Lengyelország, I. Lipót császár és Frigyes Vilmos brandenburgi választófejedelem, az 1655–60-as északi háborút lezáró egyik szerződés volt. Egyik pontja megerősítette a wehlaui szerződés (lásd 240. jegyz.) feltételeit. – *238 344*

A kéziratban említett, Kínával foglalkozó és 1857 jan. 2-án megjelent „Times"-cikk alapján a vázlat kelte 1857 januárjára (2. és 27. között) tehető. Mindezen anyag alapján Marx két cikket írt a „New York Daily Tribune" számára az angol–iráni konfliktusról; ezekből a lap szerkesztősége egyet állított össze (lásd 12. köt. 108–113. old.). Az itt közölt fogalmazványok tehát teljesebb képet adnak Marx eredeti elgondolásáról. A kézirat teljesen piszkozat jellegű, sok benne az áthúzás és betoldás. – *252*

[262] Utalás az 1837–42-es angol–iráni konfliktusra, valamint az 1838–42-es első angol–afgán háborúra, amelyben az angol hadsereg megsemmisítő vereséget szenvedett. – *252*

[263] Szikhek – eredetileg vallási szekta volt a XVI. században; egyenlőséget hirdettek és küzdöttek az indiai uralkodó rétegek és az afgán hódítók ellen. A XVII–XIX. században kialakult a szikhek állama, amely magában foglalta Pandzsábot és több szomszédos területet. 1845-ben az angolok, a szikhek vezető rétegének árulóival szövetkezve, konfliktust robbantottak ki, és ennek kihasználásával sikerült a szikhek államát 1846-ban vazallus fejedelemséggé tenni. 1848-ban a szikhek felkeltek, de leverték őket. Pandzsáb meghódításával egész India angol gyarmat lett. – *252*

[264] Nádir sáh 1739-ben foglalta el Delhit, a nagymogulok fővárosát. – *252*

[265] Az 1813 okt. 24-én aláírt gulisztáni béke az 1804–13-as orosz–perzsa háborúnak vetett véget. A szerződés értelmében a következő területeket csatolták Oroszországhoz: Dagesztán, Grúzia Suragel tartománnyal, Imeretia, Guria, Mingrelia és Abhazia, valamint Karabah, Gandzsa, Seki, Sirvan, Derbent, Kuba és Baku kánságok és Talis kánság északi része. A szerződés Oroszországnak kizárólagos jogot biztosított hadiflotta fenntartására a Kaszpi-tengeren, és mindkét állam kereskedői számára kikötötte a szabad kereskedelmet. – *253*

[266] Az 1828 febr. 22-én aláírt turkmancsaji szerződés az 1826–28-as orosz–perzsa háborúnak vetett véget, amelyet a perzsa sáh indított a Kaukázuson túli orosz birtokok visszahódításáért. A szerződés értelmében az új orosz–perzsa határ lényegében az Araxész folyó mentén húzódott. Oroszország megkapta Jereván és Nahicseván kánságot. A szerződés megerősítette az orosz kereskedelmi hajók hajózási szabadságát a Kaszpi-tengeren, valamint Oroszország kizárólagos jogát arra, hogy ott hadiflottát tartson fenn. Elismerte Oroszország konzuli joghatóságát Perzsiában és számos kedvezményt biztosított Oroszországnak a Perzsiával való kereskedelmi kapcsolataiban. – *253*

[267] 1839 novemberében indult Perovszkij tábornok, Orenburg katonai kormányzója 5000 főnyi sereggel Hiva kánság meghódítására. Az expedíció nem volt felkészülve a sivatagi téli hadjárat nehézségeire, az emberek fele éhínség, hideg és betegség következtében odaveszett. Az orosz csapatok 1840 februárjában visszatértek Orenburgba, anélkül hogy elérték volna Hivát. – *253*

[268] 1809 jún. 17-én franciaellenes szövetségi szerződést írt alá Sudzsa afgán sáh, angol részről pedig M. Elphinstone kabuli követ. – 1801 jan. 4-én franciaellenes angol–iráni szerződés jött létre. – 1814 nov. 25-én angol–iráni szerződést kötöttek, amelyben Irán kötelezte magát, hogy felbontja szövetségét minden Angliával ellenséges állammal. – *254*

[269] 1856 októberében Parkes kantoni angol konzul ürügyül használta fel az „Arrow" nevű kínai csempészhajó legénységének a kínai hatóságok által történt letartóztatását Kínával való konfliktus kirobbantására. Kanton bejelentés nélküli bombázása előjátéka volt a Kína elleni 1856–58-as második ópiumháborúnak. Lásd erről Marx: „Az angol–kínai viszály" c. cikkét, 12. köt. 94–99. old. – *255*

[270] A „Times" 1856 dec. 29-i, az angol–iráni háborúval, és 1857 jan. 2-i, a kínai eseményekkel foglalkozó szerkesztőségi cikkéről van szó. – *255*

[271] 1839 februárjában az Észak-Indiában állomásozó angol csapatoknak parancsot adtak, hogy a Khajber-hágón át nyomuljanak be Afganisztánba. – *258*

[272] Az 1840 júl. 15-i londoni konvencióról van szó, amelyben Anglia, Oroszország, Ausztria és Poroszország megállapodtak, hogy támogatni fogják a torok szultánt a francia támogatást élvező egyiptomi uralkodó, Mehmed Ali ellen. A megállapodás háborús konfliktus veszélyét idézte fel, de Lajos Fülop végül is meghátrált és megvonta támogatását Mehmed Alitól. – *259 265 353*

[273] Bruno Bauer 1854-ben a krími háborúval kapcsolatban több brosúrát tett kozzé, amelyekben a háború eseményeit és annak kulpolitikai előzményeit elemezve arra a kovetkeztetésre jutott, hogy a nyugati hatalmak kudarcot vallottak és Oroszország egész Európa dontőbírájává válik. Marx és Engels már 1855-ben tervbe vették, hogy állást foglalnak Bauer e nézetei ellen (lásd 28. kot. 585. old.). Valószínű, hogy ez az 1857 januárjában keletkezett kézirat e szándék megvalósítására tett kísérlet volt. A bírálat főleg Bauer „La Russie et l'Angleterre" (1854 júniusában a német eredeti fordításaként megjelent) és „Die jetzige Stellung Russlands" (1854 október) c. brosúráira vonatkozott.

A kézirat Marx egy 1857. évi jegyzetfuzetében található, amelynek első oldalán ez áll: „I. fuzet, A.", a másodikon: „A. Spada. Russian Ephémérides" (a pontos cím: A. Spada: „Ephémérides russes politiques, littéraires, historiques et necrologiques... jusqu' en 1816" (Orosz politikai, irodalmi, történelmi és nekrológikus évkonyvek... 1816-ig), Szentpétervár 1816) és a dátum: „1857 (január)". A harmadik oldalon kezdődik az osszesen hatoldalas toredék. A fontosabb áthúzott részeket lábjegyzetben kozoljuk. – *260*

[274] A „Kritika" – így nevezte Marx és Engels Bruno Bauert már a 40-es években (lásd 2. kot. 1–210. old.). – *260*

[275] Az orosz csapatok 1854 május–szeptemberi dunai hadmúveleteiről es elsősorban Szilisztria ostromának megszuntetéséről (lásd 10. kot. 274–295., 314–318., 369–373. stb. old.) van szó. – *261*

[276] A „nepbank" és a „munkapénz" proudhoni elméletének részletes bírálatát Marx „A politikai gazdaságtan alapvonalai" második fejezetében fejtette ki (lásd 46. kot. I. rész). – *263*

[277] Turgot 1774-ben, amikor a pénzugyek fő ellenőre lett, bevezette Franciaországban a kenyer és a liszt szabadkereskedelmét. Ez az intézkedés, mint Turgot további reformjai is, az udvari korok, a főpapság, a nemesség és a hivatalnokok heves ellenállásába ütkozott. 1776-ban XVI. Lajos menesztette Turgot-t. – Nemzeti Gabonatorvény-ellenes Liga (National Anti-Corn-Law League) – szabadkereskedő egyesulet, Cobden és Bright gyárosok alapították 1838-ban Manchesterben. A Liga teljes kereskedelmi szabadságot kovetelt és küzdott a gabonatorvények eltorléséért; a gabona árának csokkentése ugyanis feltétele volt a munkabér csokkentésének és a foldbirtokos arisztokrácia gazdasági és politikai gyengítésének. A foldbirtokosok ellemi harcában a Liga igyekezett a munkásokat is felhasználni, ezt azonban az onálló munkásmozgalom, a chartizmus fellendulése megakadályozta. A gabonatorvények eltorlése (1846) után a Liga feloszlott. – *263*

[278] Reform Bill – választási törvényjavaslat; 1831-ben fogadta el az alsóház és 1832 jún. 7-én hagyta jóvá IV. Vilmos király. A reform a liberális burzsoázia kompromisszuma volt a

földbirtokos- és fináncarisztokráciával, amelynek politikai monopóliumát a törvény megtörte, minthogy kiküszöbölte az angol választójogból a legdurvább feudális maradványokat és bejuttatta az ipari burzsoázia képviselőit a parlamentbe. A proletariátus és a kispolgárság, amely a reformért folytatott harc fő ereje volt, nem kapott szavazati jogot. Az 50-es évek elején harc indult Angliában egy újabb választójogi reformért. 1852 februárjában Russell bejelentést tett a parlamentben a választási reformtervezetről, de ezt azután nem is terjesztették elő. E törvénytervezet elemzését lásd Engels „Anglia" c. cikkében (8. köt. 204–207. old.). – *264 308*

[279] Bauer arra céloz, hogy Urquhart Palmerstont a cári kormány közvetlen ügynökének tartotta. – *265*

[280] Azt az állítást, hogy Robert Adairt, Fox bizalmasát, Pitt terveinek meghiúsítására küldték Pétervárra, a következő könyv tartalmazza: G. Tomline: „Memoirs of the Life of the Right Honorable William Pitt" (Emlékirat az igen tiszteletreméltó William Pitt életéről), 3 köt London 1821. – *265*

[281] Valószínűleg a következőkről van szó: az 1787–91-es orosz–török háborúban aratott orosz sikerek miatt nyugtalankodva Pitt megpróbálta megakadályozni a iași-i békeszerződés (lásd 422. jegyz.) végrehajtását. Az orosz diplomáciának, az angol sajtót felhasználva és összeköttetésbe lépve Foxszal, az ellenzék vezérével, aki az alsóházban élesen bírálta Pitt politikáját, sikerült megakadályoznia az Angliával való diplomáciai kapcsolatok megszakadását. A Pitt feletti diplomáciai győzelem után II. Katalin tüntetően megvásároltatta Londonban Fox mellszobrát, amelyet a Carszkoje Szelo-i kastélyban Démoszthenész és Cicero szobra között állítottak fel. – *265*

[282] 1716-ban Anglia és Franciaország Hannoverben titkos szerződést kötött, amelynek értelmében Anglia kezességet vállalt, hogy ha XV. Lajos gyermektelenül hal meg, a francia korona az Orléans-házé lesz. A szerződés aláírója angol részről James Stanhope, francia részről Dubois bíboros. Ennek alapján jött létre 1717-ben hármas szövetség Anglia, Franciaország és Hollandia között, amelyhez 1718-ban Ausztria is csatlakozott (négyes szövetség). – *265*

[283] Arról a konvencióról van szó, amelyet 1834 ápr. 22-én Londonban Franciaország, Anglia, Spanyolország és Portugália írt alá a Pireneusi-félszigetre vonatkozó kérdésekről. – *265 353*

[284] Etoni kapitány (Captain from Eton) – ezt a tiszteletbeli címet kapták az etoni kollégium diákjai az ottani, parlamenti ülések formájában rendezett politikai vitákban való részvételért. George Canning 1788-ban, a kollégium befejezésekor kapta ezt a címet. – 1826 dec. 12-i parlamenti beszédében, amelyet angol csapatoknak a polgárháborús Portugáliába küldésével kapcsolatban mondott, Canning kijelentette, hogy Anglia szerepe a világ különböző országai között az elvek (vagy vélemények) háborújában olyan, mint Aeolusé, a szelek királyáé (a latin idézet Vergilius: „Aeneis", I. 135. sor, Neptunus szavai a szelekhez). – *266*

[285] Az idősebb William Pitt nagy szerepet játszott a hétéves háború (1756–63) kirobbantásában, amelyben Angliának sikerült meghódítania Franciaország csaknem valamennyi indiai és észak-amerikai birtokát. – *266*

[286] Az amerikai spanyol gyarmatok függetlenségét (Kuba és Puerto Rico kivételével) 1826-ban kiáltották ki, Brazília függetlenségét Portugáliától 1822-ben, a spanyol és portugál gyarmatok 1810–26-os függetlenségi háborúja eredményeképpen. *266*

[287] Korhadt választókerületek (rothadó kerületek; rotten boroughs) – így nevezték Angliában a XVIII. és XIX. században azokat az elnéptelenedett községeket, amelyeknek évszázados kiváltságok alapján joguk volt parlamenti képviseletre. Ezeknek a választókerületeknek a képviselőit voltaképpen a földesurak nevezték ki, akiktől a helyi lakosság függött. Az 1832., 1867. és 1884. évi reformok megszüntették ezeket a kiváltságos választókerületeket. – *266*

[288] „Dicsőséges forradalomnak" nevezi az angol polgári történetírás az 1688-as államcsínyt, amely véget vetett a forradalmak korszakának, megszilárdította az alkotmányos monarchiát, létrehozta az arisztokrácia és a nagyburzsoázia osztálykompromisszumát, szabad utat nyitva a tőkés fejlődésnek. – *266*

[289] Biblia, Máté 8, 10. – *268*

[290] B. Bauer: „De la Dictature occidentale", Charlottenburg 1854, 25–26. old. – *268*

[291] Az 1828–29-es orosz–török háborút lezáró 1829 szeptemberi drinápolyi békeszerződés megszilárdította Szerbia autonómiáját és kimondta a dunai fejedelemségek – Moldva és Havasalföld – autonómiáját. Az autonómiát a szerződés értelmében Oroszország biztosította, s így ez a feltétel voltaképpen a fejedelemségek fölötti cári protektorátust jelentette. P. D. Kiszeljov orosz tábornok, a fejedelemségek közigazgatási főnöke dolgozta ki az alkotmányt, a „Règlement organique"-ot (Alaprendelet), amelyet 1831–32-ben vezettek be. A „Règlement organique"-ról lásd még 23. köt. 222–223. old. – *268*

[292] Az 1828–29-es orosz–török háború folyamán orosz csapatok ostromolták és 1829 aug. 26-án elfoglalták az Égei-tenger partján levő Enosz kikötőt. – *269*

[293] Bauer a következőket idézi Lieven jelentéséből: „Saját táborunkban kell a békét aláírnunk, és csak a békekötés után szabad Európának a feltételeket megtudnia. Akkor már késő lesz tiltakozni, és Európa türelmesen belenyugszik majd abba, amit megakadályozni már nem tud." (B. Bauer: „La Russie et l'Angleterre", 40. old.) A forrás, amelynek alapján Marx idézi Lieven Nesselrodénak küldött 1829 jún. 13 (1)-i sürgönyét, a következő: „The Portfolio. Diplomatic Review. (New Series)" (Az Irattárca. Diplomáciai Szemle. (Új sorozat)), I. köt. 1. sz. London 1843 24. old. – *269*

[294] 1836 nov. 29-én a Szudzsuk Kale-öbölben egy orosz hadihajó feltartóztatta a „Vixen" nevű angol kereskedelmi hajót. Erről az epizódról Marx „Lord Palmerston" c. cikksorozatában ír részletesen (lásd 9. köt. 382–390. old.). – *269*

[295] A frankfurti nemzetgyűlésnek a nemzeti kérdésben követett politikájáról lásd Marx és Engels „Neue Rheinische Zeitung"-beli cikkeit (5. köt.). – *270*

[296] Ez a töredék az 1857 január–március keltezésű jegyzetfüzet végén található, ezért megírásának ideje feltehetően 1857 március. – *271*

[297] Marx itt Engels következő cikkeire gondol: „A török kérdés lényege", „A török kérdés", „Mi lesz az európai Törökország sorsa?" stb. (9. köt. 10–14., 19–24., 28–32. old.) – *271*

[298] Fő forrásokként e jegyzetek összeállításánál Marx a következő könyveket használta: G. F. Martens: „Grundriss einer diplomatischen Geschichte der Europäischen Staatshändel und Friedensschlüsse seit dem Ende der 15-ten Jahrhunderts bis zum Frieden zu Amiens", Berlin 1807, és Szabad Imre névtelenül kiadott munkája: „The State Policy of Modern Europe, from the Beginning of the sixteenth Century to the Present Time",

London 1857 (lásd még 385. jegyz.). Martens könyvéből Marx még 1853 szeptember–novemberben készített jegyzeteket, a Palmerstonról szóló cikkeivel kapcsolatban, a „State Policy"-ból pedig 1860-ban (lásd 327–354. old.). A kézirat keletkezésének dátumát nehéz pontosan megállapítani. Legkorábban 1857 közepén írhatta Marx az angol–orosz külpolitikai kapcsolatok kérdéseit és általában a diplomácia történetét tanulmányozva. – *272*

[299] Merész Károly halála után Franciaországhoz került Burgundia és Picardia hercegsége. E tartományok, valamint Provence és Marseille annektálásával XI. Lajos befejezte a francia földek egyesítését, kivéve Bretagne-t. – *272*

[300] Az itáliai háborúk (1494–1559) kezdeti szakaszában létrejött franciaellenes koalícióról van szó. Megalakításáról a szerződést 1495 márc. 31-én írták alá Velencében Milánó, Velence, Spanyolország, a német-római birodalom és a pápa képviselői. Marx Martens nyomán nevezi Ligue du bien public-nak a Franciaországban 1464-ben alakult feudális nemesi szövetség analógiájára, amelyet ténylegesen Merész Károly vezetett és XI. Lajos központosító politikája ellen irányult. – *272*

[301] 1416-ban lett Szavója birodalmi hercegséggé. – *272*

[302] XII. Lajos 1504-ben mondott le a Nápolyi Királyságnak arról a részéről, amelyet az 1500-as szerződés juttatott neki; ezzel az eseménnyel zárult le az itáliai háborúk második szakasza. – *272*

[303] 1506-ban I. Miksa betört milánói területre, s a velenceiek megverték; ezután kötött szövetséget Cambrai városában II. Gyula pápa, I. Miksa, XII. Lajos, Ferdinánd spanyol király és néhány itáliai állam (Firenze, Mantova, Ferrara, Szavója és mások) a Velencei Köztársaság ellen, hogy birtokait felosszák. A cambrai-i liga hivatalosan 1508 dec. 10-én alakult meg. Miután Franciaország győzelmet aratott Agnadellónál (Martens könyvében Ghiara d'Adda), valamennyi egykori szövetségese ellene fordult, s 1511 október 5-én II. Gyula pápa, Velence, Spanyolország, Anglia és a svájci kantonok megalakították a Szent Ligát. A Szent Liga hadműveletei eredményeképpen a francia csapatokat 1512-ben kiszorították Itáliából. – *273*

[304] Itt a kéziratban elírás van. A paviai csata és a fogságból való kiszabadulás után I. Ferenc csatlakozott az V. Károly császár ellen irányuló cognaci ligához (lásd 328. old.). – *273*

[305] Az 1559. évi câteau-cambrésisi béke, amely lezárta az itáliai háborúkat (1494–1559), két szerződésből állt (Franciaország és Anglia, ill. Franciaország és Spanyolország között). Az utóbbi szerződésben Franciaország lemondott minden itáliai birtoklási igényéről. Helyreállították az I. Ferenc által 1536-ban meghódított szavójai hercegséget és hozzá csatolták Piemont egy részét. – *273*

[306] 1581-ben a Generalstaaten, a felkelt tartományok rendi gyűlése, trónfosztottnak nyilvánította II. Fülöpöt, júl. 26-án pedig kimondta Németalföld elszakadását Spanyolországtól, állami függetlenségét. – *273*

[307] A németalföldi Generalstaatent először 1463-ban hívták egybe, egyes tartományok érdekeit képviselte és adómegszavazási joga volt. A németalföldi polgári forradalom folyamán az egész ország Generalstaatenjét 1576-ban hívták össze, a forradalom győzelme után a köztársaság állandóan működő legfőbb törvényhozó szerve lett. – *274*

[308] A vesztfáliai béke (lásd 237. jegyz.) aláírása után Franciaország még 1659-ig folytatta a háborút Spanyolország ellen. A békét 1659 nov. 7-én írták alá a Pireneusokban, a Bidas-

soa folyó Fácán-szigetén. A pireneusi békével a Nyugat-Európa feletti hegemónia Spanyolországról Franciaországra szállt át. – *274 333*

[309] A mantovai örökösödési háborúról (1628–31) van szó, amely része volt a harmincéves háborúnak. Az észak-itáliai hegemóniáért a Gonzaga nemzetség két oldalágának képviselői harcoltak egymással: egyfelől Ferdinánd, Guastalla hercege (II. Ferrante), akit a spanyol és az osztrák Habsburgok, valamint az 1528-as szerződés révén Spanyolországtól tényleges függőségbe került Genova támogatott, másfelől Franciaország védence, Károly nevers-i herceg (Gonzaga I. Károly). 1629-ben a szavójai herceg is kénytelen volt Franciaországhoz csatlakozni. A háború kimenetele erősítette Franciaország nemzetközi pozícióit. – *274 331*

[310] A vesztfáliai békéről (lásd 237. jegyz.) van szó, amelyet 1648 okt. 24-én Münsterben írtak alá; két egyesített békeszerződésből állt, az osnabrückiből (egyfelől a császár és szövetségesei, másfelől Svédország és szövetségesei között) és a münsteriből (a császár és Franciaország, valamint szövetségeseik között). A béketárgyalások 1645-től folytak. – *274 332*

[311] Ez Szabad Imre „The State Policy of Modern Europe" c. könyve első fejezetének a címe. – *274*

[312] A Spanyolország és Németalföld közötti különszerződés a vesztfáliai békeszerződéssorozat (lásd 237. és 310. jegyz.) egyik része. – *274 332*

[313] Az amnesztiáról szólva Marx azokra az ígéretekre céloz, amelyeket Anglia, Franciaország, Svédország, Dánia és más államok kormányai tettek a harmincéves háborúban a Habsburg-ellenes koalíció oldalán küzdő Csehországnak. A cseh tartományok, amelyek a háború alatt hadszíntérré váltak, a vesztfáliai béke (lásd 237., 310. jegyz.) értelmében Habsburg-uralom alatt maradtak. – *274 333*

[314] Az 1697-es rijswijki békeszerződés, amely lezárta a Franciaország és az augsburgi liga (Hollandia, Anglia, Spanyolország, a német birodalom, Szavója, Svédország, több német és itáliai fejedelemség) közötti 1688–97-es háborút, némi módosításokkal megerősítette a háború előtti határokat. Franciaországnak el kellett ismernie az 1688–89-es államcsínyt (az ún. dicsőséges forradalmat), amely után megszilárdult Angliában az alkotmányos monarchia. A békefeltételek szerint Franciaország birtokába került Haiti (Santo Domingo) szigetének nyugati része. – *275 335*

[315] Marx e három sorban a „State Policy" első kötete IV., V. és VI. fejezetének címét (84., 100., 132. old.) sorolja fel. – *275*

[316] Ez a „State Policy" első kötete IX. fejezetének a címe (247. old.). – *275*

[317] 1762-ben az új cár, III. Péter szakított Ausztriával és békét, majd szövetséget kötött II. Frigyes porosz királlyal. Ez tette lehetővé a Poroszországra nézve kedvező hubertsburgi békét (lásd 249. jegyz.). – *275*

[318] A tervezet IV. Henrik tanácsosa, Sully tábornagy 1638-ban megjelent könyvében, „Mémoires des sages et royales économies d'Estat, domestiques, politiques et militaires de Henry le Grand", található, s Sullytől származik, de ő IV. Henriknek tulajdonította. A harmincéves háború közepette született Habsburg-ellenes terv lényege a törökök és a tatárok kiűzése Európából és a keresztény államok tömörítése névleg a pápa vezetésével, valójában pedig francia uralom alatt. A terv teljesen irreális volt és nem felelt meg IV. Henrik valódi külpolitikájának. – *276 330*

[319] A kézirat számításokkal folytatódik, amelyeknek nincs közük a tartalomhoz. – *276*

[320] A továbbiakban közölt tíz kisebb cikk a „New American Cyclopaedia"-ból Engels munkája. Címük szerepel az A betűs katonai cikkeknek abban az előzetes felsorolásában, amelyet Engels 1857 máj. 28-án küldött el Marxnak, aki továbbította New Yorkba, az enciklopédia szerkesztőségéhez (lásd 29. köt. 131. old.). Az „Abensberg" c. cikk magyarul először a 10. köt. 110. jegyzetében jelent meg. – *277*

[321] Johanniták – egyházi lovagrend, amelyet a keresztesek alapítottak Palesztinában a XII. sz. elején; 1291-es vereségük után áttelepültek Ciprusra, majd Rodoszra, Máltára és Rómába. – *278*

[322] Az i. e. 40-ben kötött brundisiumi egyezmény értelmében Antonius kapta meg a római birodalom keleti provinciáit, Octavianus a nyugatiakat, Lepidus pedig Afrikát. – *279*

[323] A bomarsundi ütközetnek Engels két külön cikket szentelt a „New York Daily Tribune"-ban és egy kisebb lexikoncikket a „New American Cyclopaedia"-ban (lásd 10. köt. 412–420.; 14. köt. 180. old.). – *280*

[324] A Hangöudd-foknál 1714 aug. 7-én (júl. 27-én) megvívott tengeri csatáról van szó, amelyben az orosz flotta legyőzte a svédeket. – *280*

[325] Ahogy Marxnak írt 1857 máj. 28-i leveléből kitűnik, Engels foglalkozni akart itt az 1797-es eseményekkel is (lásd 29. köt. 131. old.), de nem valósította meg szándékát. – *281*

[326] E címmel a „New American Cyclopaedia"-ban két cikk van, ezek közül az itt közölt másodikat írta Engels. – *282*

[327] E címmel a „New American Cyclopaedia"-ban három cikk van: Almeida – portugáliai város, Almeida – brazil kikötő és Almeida, Francisco – az első indiai portugál alkirály. Engels Marxnak írt 1857 máj. 28-i levele alapján feltételezhető, hogy az első cikket írta Engels (lásd 29. köt. 131. old.). – *283*

[328] Az 1831–33-as belga–holland háború idején ostromolták Antwerpent belga és francia csapatok. A háborút I. Vilmos holland király indította meg, aki nem volt hajlandó elismerni Belgiumnak az 1830-as forradalommal kivívott függetlenségét. – *285*

[329] Ez a vázlat első változata Marx és Engels két közös cikkének a „New American Cyclopaedia" számára: „Barclay de Tolly" és „Bennigsen". Engels a vázlatot 1857 szept. 10-i levelével együtt küldte el Marxnak (lásd 14. köt. 106–107., 121–123. old., 29. köt 161. old.). – *288*

[330] Danzig (Gdańsk) ostroma 1807 márciusától május végéig tartott. – *288*

[331] A szmolenszki csata Napóleon hadserege és az orosz csapatok között 1812 aug. 16-tól 18-ig tartott. – *289*

[332] A végleges szövegben (lásd 14. köt. 107. old.) Barclay megítélése módosult, s a vázlatban elmondottak csak 1814. évi tevékenységére korlátozódtak. – *289*

[333] Engels e cikkét Marx 1858 jan. 8-án küldte el New Yorkba, a „Bolívar y Ponte", „Hadjárat", „Kapitány" stb. c. cikkekkel együtt (lásd 14. köt. 167–179., 227., 228. old.). Erről tanúskodik egy bejegyzés Marx 1858-as jegyzetfüzetében. – *290*

[334] A „Kartus" c. cikk magyarul először a 14. köt. 293. jegyzetében jelent meg. – *291*

[335] A Bülow-ról szóló cikket Engels kezdeményezésére javasolta Marx a „New American Cyclopaedia" számára, és eredetileg úgy tervezték, hogy Marx írja meg az általános életrajzi részt, Engels pedig a katonait. De ez a szándék nem valósult meg teljesen (lásd 29. köt. 286–287. old.). A Marx által New Yorkba küldött változatot (lásd 338. jegyz.) az enciklopédia szerkesztősége úgy látszik, lerövidítette. Marx itt közölt feljegyzései tanúskodnak az eredeti, átfogóbb elgondolásról. – *292*

[336] Belle Alliance – falu Belgiumban, 4 kilométerre délre Waterlootól; itt volt Napóleon főhadiszállása az 1815 jún. 18-i waterlooi csata idején, amely a Napóleon-ellenes koalíció végérvényes győzelméhez vezetett. A német irodalomban a waterlooi csatát néha Belle Alliance-i csatának nevezik. – *293*

[337] A lipcsei „népek csatájában" 1813 okt. 16–19-én orosz, osztrák, porosz, svéd, spanyol és angol csapatok együttesen döntő győzelmet arattak Napóleon hadserege felett. A csatában összesen körülbelül félmillió ember vett részt. A szövetségesek győzelme eldöntötte a hadjáratot és Napóleon Németországból való kiűzéséhez vezetett. – *293*

[338] A „New American Cyclopaedia"-ban két Bülow címszó szerepel: „Bülow, Friedrich Wilhelm" és „Bülow, Heinrich". Miként Marx és Engels 1858 február – márciusi levelezéséből kitűnik, csak az első származik Marxtól (lásd 335. jegyz.) – *294*

[339] Az indiai népnek a brit gyarmati uralom ellen irányuló 1857–58-as felkeléséről Marx egész sor cikket írt a „New York Daily Tribune"-ba (lásd 12. köt.). Az itt közölt cikket Marx kérésére Engels írta 1858 júl. 16. és 20. között, és 27-én küldték el New Yorkba. A Palmerston-kormány hadügyminisztériumának konzervativizmusát bíráló cikken a „Tribune" szerkesztősége változtatott, ez különösen az utolsó bekezdésben szembeötlő. A szerkesztőség más címet is adott: „How the Indian War has been mismanaged" (Hogyan irányították félre az indiai háborút). Ebben a kötetben a Marx jegyzetfüzetében szereplő címmel közöljük a cikket. – *295*

[340] Az (indiai ügyek) ellenőrző testületét (Board of Control) az 1784. évi törvény hozta létre. Hat tagját a Korona a Titkos Tanács tagjai közül nevezte ki; elnöke a kabinet tagja és lényegében az indiai ügyek minisztere, India legfőbb irányítója volt. A londoni székhelyű ellenőrző testület határozatait a Kelet-indiai Társaság három igazgatójából álló titkos bizottság útján továbbították Indiába. Az 1784. évi törvény tehát India kormányzásának kettős rendszerét vezette be: az ellenőrző testület (az angol kormány) és az igazgatótanács (a Kelet-indiai Társaság) által. Az ellenőrző testületet 1858-ban a Kelet-indiai Társasággal együtt felszámolták. – A néhány sorral lejjebb említett Szent Zarándokoktava ma már nem létezik. – *298*

[341] Ez a tudósítás Félix Pyat „Lettre aux mandarins de la France" c. röpiratával foglalkozik. Marx mindig elítélte Pyat kalandor magatartását, aki az 50-es és a 60-as években Angliából felhívásokat adott ki III. Napóleon elleni terrorakciókra, egyáltalában „zsarnokölésre", s ezzel ürügyet szolgáltatott az angol rendőrségnek forradalmi emigránsok kiutasítására, a franciának pedig a demokratikus és munkásmozgalom tagjainak üldözésére. Ez a röpirat mégis felkeltette Marx figyelmét, mert „egy vagy két érdekes tényt tartalmaz" (lásd 29. köt. 338. old.), a többi között a munkásosztály öntudatának erősödéséről, amit még Pyat, az önálló munkásmozgalom ellenzője is kénytelen elismerni. Ezenkívül Marx a bonapartista rendszer válságáról és a francia burzsoázia forradalmi lehetőségeinek kimerüléséről tanúskodó részeket idézi Pyat röpiratából. A tudósítás New Yorkba küldését Marx jegyzetfüzete feltünteti. Pyat röpirata nem áll rendelkezésünkre, ezért nem állapíthatjuk meg pontosan, mennyire tér el Marx (ahogy maga is megírja) annak szövegétől. – *301*

[342] Ixion a görög mitológia szerint beleszeretett Hérába, de Zeusz csele folytán az istennő helyett egy ködfelhőt ölelt csak. – A belgiumi Gand-ba (Gent) menekült Guizot, XVIII. Lajos udvarával, Napóleon 100 napos uralma idején. Az alsó-ausztriai Frohsdorfban élt Berry hercegnő és fia, Chambord grófja, aki V. Henrik néven a legitimisták trónkövetelője volt. – *302*

[343] Victor Cousin „Etudes sur les femmes illustres et la société du XVIIe siècle" gyűjtőcímmel az 50-es években írt következő műveiről van szó: „Madame de Longueville", „Madame de Sablé", „Madame de Chevreuse et madame de Hautefort" stb. – *302*

[344] Thiers miniszterelnöksége idején, 1840-ben temették Napóleon hazahozott hamvait az Invalidusok templomába; Thiers könyvei közül főleg a húszkötetes „Histoire du Consulat et de l'Empire" (A konzulátus és a császárság története) (1845–1862) foglalkozik Napóleonnal. – *302*

[345] Cent-gardes – III. Napóleon kiváltságokkal felruházott császári testőrsége, amelyet az 1854 márc. 24-i rendelettel hoztak létre. – *302*

[346] Louis Veuillot, az „Univers" c. katolikus lap főszerkesztője szenvedélyes polémiáival, a pápai tekintélyre hivatkozásával katolikus és bonapartista körökben is felháborodást keltett. – *303*

[347] „A szegénynek hallgass" (silence au pauvre) – Lamennais e szavakkal válaszolt lapja, „Le Peuple constituant" (Az alkotmányozó nép) betiltására annak 1848 júl. 11-i utolsó számában. – *303*

[348] Lamennais-t végakarata szerint a temető árkába temették, egyházi szertartás nélkül. – *303*

[349] Piemontban és Belgiumban 1858 febr. 18-án a merényletekre való felbujtást és bennük való részvételt büntető törvényjavaslatokat vitattak meg és fogadtak el. Ezeket a törvényeket III. Napóleon kedvéért hozták, miután 1858 jan. 14-én Orsini merényletet kísérelt meg ellene. – *303*

[350] 1858-ban Dzsiddában véres zavargások törtek ki az ott lakó keresztények ellen, az angol alkonzult és a francia konzult is megölték. – *303*

[351] Célzás Louis Bonaparte 1852 okt. 9-i beszédére, amelyben, hogy a népszavazás és a második császárság kikiáltása küszöbén megnyerje a szavazók rokonszenvét, demagóg módon kijelentette: „a császárság a béke". – *304*

[352] „Le Pays, Journal de l'Empire" – francia bonapartista napilap, 1849-től jelent meg Párizsban, 1852–70 félhivatalos kormánylap. – „La Patrie" – francia napilap, 1841-től 1914-ig jelent meg Párizsban; 1850-ben rendpárti, az államcsíny után bonapartista. – *304*

[353] Pyat itt Armand Carrel 1832 jan. 24-én a „National"-ban megjelent cikkéből idéz. – *305*

[354] Hippodrome-ügy – republikánusok egy csoportjának pere, akik 1853 nyarán két ízben – jún. 7-én a Hippodrome (lóversenypálya) felé vezető úton és júl. 6-án az Opera comiqueban – merényletet kíséreltek meg III. Napóleon ellen. – *305*

[355] A „Marianne" nevű, 1850-ben alakult franciaországi republikánus titkos társaság akcióiról van szó. Angers-ban 1855 aug. 26-ról 27-re virradó éjjel a kőbányák munkásai arra az álhírre, hogy Párizsban győzött a forradalom, a városba indultak, és katonaság oszlatta

szét őket. 1858-ban, Orsini jan. 14-i sikertelen merénylete után Franciaország több városában voltak republikánus megmozdulások, a többi között márc. 6-án Chalon-sur-Saône-ban a hadsereg tisztjei körében is (az utóbbiról lásd 12. köt. 376–379. old.). – *305*

[356] Ezt a „New York Daily Tribune"-ban szerkesztőségi cikként megjelent tudósítást Marx írta (lásd erről 362. jegyz.), de a lap szerkesztősége jelentősen átalakította; a többi között módosította az első bekezdést, az utolsó pedig teljes egészében betoldás (lásd 366. jegyz.); nem Marxtól származnak a Brightot dicsőítő jelzők sem. A cikket átvette a „New York Semi-Weekly Tribune" 1858 nov. 16-i, 1406. száma is „Radicalism in England" (Radikalizmus Angliában) címmel. – *307*

[357] 1858 jún. 11-én „A politikai pártok Angliában – Az európai helyzet" c. cikkében Marx ezt írta: „Tény, hogy Anglia két uralkodó oligarchikus pártja már régen merő klikkekké alakult át, amelyeknek nincsenek határozott elveik. Miután hasztalan kísérleteztek előbb koalícióval, azután diktatúrával, most elérkeztek ahhoz a ponthoz, ahol mindegyikük csak arra gondolhat, hogy kegyelmi haladékot érjen el azáltal, hogy közös érdeküket elárulja közös ellenségüknek, a radikális burzsoá pártnak, amelyet az alsóházban oly erőteljesen képvisel John Bright." (12. köt. 469. old.) – *307*

[358] A manchesteri, 1857 márciusi választási eredményekről lásd Marx „Cobden, Bright és Gibson veresége" c. cikkét (12. köt. 158–162. old.). – A kínai háborúról lásd 269. jegyzet. – *307*

[359] Orsininak III. Napóleon elleni merénylete után Walewski, Franciaország külügyminisztere, 1858 jan. 20-án üzenetet intézett az angol kormányhoz, amelyben a francia kormány nevében élesen tiltakozott az ellen, hogy Anglia menedéket nyújt francia politikai emigránsoknak és nyíltan célzott a megfelelő ellenintézkedések szükségességére. Ez az üzenet Palmerstonnak indítékul szolgált az összeesküvési törvényjavaslat beterjesztésére. – Milner Gibson módosítási indítványa, amelyet az összeesküvési törvényjavaslat 1858 februári második olvasásakor nyújtott be, elítélte a Palmerston-kormányt, amiért Walewski éles hangú üzenetére nem adott méltó választ. Az indítvány tulajdonképpen bizalmatlansági szavazat volt a kormánnyal szemben; szavazattöbbséggel elfogadták, az alsóház elvetette a törvényjavaslatot és lemondásra kényszerítette a Palmerston-kormányt. – *307*

[360] Ezt a mondatot a „Tribune" szerkesztősége iktatta be, hogy utaljon az ugyanezen számban közölt Bright-beszédekre. – *307*

[361] Bright 1854 márc. 31-i és 1858 márc. 26-i beszédéről van szó. – *308*

[362] Erről Marx 1858 nov. 29-i levelében így ír: „Az angliai reformmozgalommal kapcsolatban újabban csupán Bright birminghami gyűlését tárgyaltam, s a lényeg az volt, hogy az ő programja a Népcharta redukálása a középosztály szintjére." (29. köt. 350. old.) – *308*

[363] A Népcharta, a chartisták politikai programja, 4. pontjáról van szó: „Titkos szavazással történő választásokat, hogy elejét vegyék a burzsoázia megvesztegetési és megfélemlítési kísérleteinek." (2. köt. 414. old.) – *308*

[364] V. ö. Horatius: „Ars poetica", 139. sor. – *308*

[365] Kerekfejűeknek csúfolták az angol forradalom idején a királypártiak a parlament híveit. – „The Morning Chronicle" – angol napilap, 1769-től 1862-ig jelent meg Londonban; a whigek, majd az 50-es évek elején a peelisták lapja, azután konzervatív. – *309*

[366] Az ezután következő bekezdés a „Tribune" szerkesztőségének betoldása: „A magunk részéről, minthogy ezt a politikai igazságosság és népi haladás kérdésének tekintjük, amelynek megoldása Anglia demokratikusabb kormányzása felé vezet, boldog reménnyel üdvözöljük Bright úr mozgalmát és jó szerencsét kívánunk neki bátor és nemes erőfeszítéseihez." – *309*

[367] Ez a befejezetlenül maradt írás Marxnak a franciaországi fokozódó pénzügyi, gazdasági és politikai válságról 1858-ban a „New York Daily Tribune"-ban megjelent cikkeihez (lásd 12. köt.) kapcsolódik. Bár a kéziraton Marx csak a hónapot és napot tüntette fel, évszámot nem, a benne említett tényekből megállapítható, hogy 1858-ban készült. – *310*

[368] Az itt közölt szöveget Marx bevezetésként írta a „New York Daily Tribune"-ban a következő teljes címmel megjelent közleményhez: „Oroszország külpolitikája. Emlékirat Oroszországról, a jelenlegi császár tájékoztatására – összeállította az orosz kabinet 1837-ben." Ebben Marx „A N.Y. Tribune tudósítása. Berlin, 1859 július 14." jelzéssel átvette a „Free Press" 1859 júl. 13-i számában közölt azonos című dokumentumot, amely a Németország és Itália egyesítéséért folyó harc éleződésével kapcsolatban (akkor írták alá a szégyenletes villafrancai békét, lásd 378. jegyz.) különösen felkeltette a figyelmét. Ahogy Engelsnek írta, ezzel az ürüggyel „röviden összefoglalom, milyen része volt Oroszországnak ebben a tragikomédiában, egyszersmind lerántom Bonaparte-ot" (29. köt. 438. old.). Ezt a gondolatot fejtette ki a dokumentum német fordításának bevezetőjében, a „Volk" 1859 júl. 23-i számában is (lábjegyzetben közöljük). De Engels is, Marx is kétségbe vonta a dokumentum egyes részeinek valódiságát (lásd 29. köt. 436., 438. old.). A „Free Press" további számaiból (1859 júl. 27. és 31.) valóban kitűnt, hogy a közlés alapja nem eredeti okmány, hanem a „Preussisches Wochenblatt" 1855 jún. 9., 16. és 23-i számában megjelent anyag, amelynél szintén nem tüntették fel a forrást. Bismarck a visszaemlékezéseiben („Gedanken und Erinnerungen von Otto Fürst von Bismarck" (Otto von Bismarck herceg gondolatai és visszaemlékezései), Stuttgart 1898, 1. köt. 111–112. old.) nyíltan arról beszél, hogy hamisítás történt. A kötet orosz nyelvű kiadásakor állami levéltárakban végzett kutatások alapján bizonyosnak mondható, hogy e dokumentum szövege hamisítvány. – *311*

[369] Ezeket a kronológiai feljegyzéseket Engels valószínűleg 1859 júl. 19-én írta, Marx azon kérésével kapcsolatban, hogy küldjön cikket a „Volk" számára III. Napóleon itáliai hadjáratáról. E feljegyzéseket Engels részben felhasználta „Az itáliai háború. Visszapillantás" c. cikksorozatában (13. köt. 422–432. old.). Valószínűleg emlékezetből készültek, mert több kisebb pontatlanság van az adatokban. – *312*

[370] 1859 jan. 1-én a diplomáciai testület részére a Tuileriákban adott újévi fogadáson III. Napóleon kijelentette A. von Hübner osztrák nagykövetnek: „Sajnálom, hogy kormányomnak az osztrák kormánnyal való kapcsolatai már nem olyan jók, mint azelőtt; de kérem, mondja meg Császárának, hogy iránta táplált személyes érzületeim nem változtak." Ez a kijelentés Franciaország és Ausztria között diplomáciai konfliktust okozott, melyre III. Napóleonnak az Ausztria ellen régóta tervezett háború kirobbantásához szüksége volt. Franciaország és Piemont már 1858 júliusában Plombières-ben titkos megállapodást kötöttek, melynek értelmében az Ausztria elleni háború esetén Piemontnak nyújtandó támogatásáért Franciaország megkapja Szavóját és Nizzát. – *312*

[371] 1859 február közepén a Derby-kormány hivatalosan felajánlotta közvetítését az osztrák–francia konfliktusban; február végén III. Napóleon hozzájárulásával Lord Cowleyt Bécsbe küldték, hogy Ferenc Józseffel tárgyaljon. Cowley tárgyalásai eredménytelenek maradtak. (V. ö. még Marx levelét Engelshez, 1859 ápr. 22., lásd 29. köt. 402–403. old). – *312*

[372] Az európai hatalmak valódi szándékairól lásd Engels: „A tervezett békekongresszus", „A háború elkerülhetetlensége", Marx: „A tervezett békekongresszus", Marx és Engels: „A helyzet – Németország fegyverkezik", valamint Marx Engelshez írt 1859 ápr. 22-i levelét (13. köt. 294–297., 305–307., 308–312., 313–316. old., 29. köt. 402–405. old.). – *312*

[373] A toszkánai nagyhercegségben 1859 ápr. 27-én forradalom tört ki. A megalakult ideiglenes kormányt máj. 1-én felváltotta Carlo Boncompagni gróf kabinetje, akit Viktor Emánuel rendkívüli királyi megbízottként küldött Toszkánába. Ezt a kormányt nevezi Engels „piemonti bizottságnak". – *312*

[374] A montebellói csatáról Engels külön cikket írt (lásd 13. köt. 354–356., továbbá 349., 362., 364–365. old.). – *312*

[375] A palestrói ütközetről lásd Engels „A háború fejleményei" c. cikkét (13. köt. 370–373. old.). – *312*

[376] A magentai csata megítélését lásd Engels „Az osztrák vereség", „A magentai csata" c. cikkeiben (13. köt. 377–380., 381–387. old.). – *313*

[377] A solferinói csatáról Engels két cikket írt a „Volk"-ba („A Solferino melletti csata", „A solferinoi csata") és egyet a „New York Daily Tribune"-ba („Történelmi igazságszolgáltatás") (lásd 13. köt. 399–401., 406–409. és 402–405. old.). – *313*

[378] III. Napóleon, attól való félelmében, hogy a háború elhúzódása esetén fellángolhat a forradalmi és nemzeti mozgalom Itáliában és más országokban, 1859 júl. 8-án fegyverszünetet ajánlott Ferenc Józsefnek. A két császár júl. 11-én Villafrancában megállapodott (a szardíniai király részvétele nélkül) az előzetes békefeltételekben; ezeknek értelmében Lombardia – Mantova és Peschiera kivételével – Franciaországé lett, ezt a területet III. Napóleon utóbb Szavojáért és Nizzáért cserébe Szardíniának adta. A villafrancai szerződés megerősítette az osztrák uralmat Velencében, és úgy rendelkezett, hogy vissza kell adni a toszkánai és a modenai hercegek trónját. Előirányozták továbbá egy itáliai szövetség létesítését a pápa elnöklete alatt. A villafrancai szerződés feltételei lényegében változatlanul alapul szolgáltak a zürichi végleges békeszerződéshez. A szerződés egyes pontjai (pl. a hercegek restaurálása vagy az itáliai szövetség létrehozása) nem valósultak meg. Lásd erről Marx: „Mit nyert Itália?", „A béke", „A villafrancai szerződés" c. cikkeit, valamint Engels Marxhoz írt 1859 júl. 14-i levelét (13. köt. 413–415., 416–417., 418–421. és 29. köt. 433. old.). – *313 314 325*

[379] Marx szerzősége kitűnik az itáliai ügyekről 1859-ben írt többi cikkeivel való egybevetésből, valamint levelezéséből. A „Tribune" szerkesztősége változtatásokat végzett a cikken. – *314*

[380] Ez az írás azon politikai gazdaságtani előadások egyikének a vázlata, amelyeket Marx 1859 őszén, „A politikai gazdaságtan bírálatához" c. műve megjelenése után tartott londoni német munkásoknak. A vázlat tartalma rokon „A politikai gazdaságtan bírálatához" első szövegezése második fejezetének egy részével (lásd 46. köt. II. rész, 373–378. old.). A kézirat eleje hiányzik. – *317*

[381] Marx e tudósítása egy nappal előbbről kelteződött és a „New York Daily Tribune" ugyanazon számában jelent meg, mint „Érdekes hírek Poroszországból" c. cikke (lásd 15. köt. 59–63. old.). Mindkettő Edmond About bonapartista röpiratának leleplezésére irányult, amelynek megjelenését 1860 jún. 16-ára, III. Napóleon és a porosz régensherceg

baden-badeni találkozójának napjára időzítették. About leleplezését Marx igen fontosnak tartotta, ezért visszatért rá „Vogt úr" c. munkájában is, kimutatva About gondolatainak rokonságát Karl Vogt, e bonapartista titkos ügynök tevékenységével (lásd 14. köt. 477., 627. stb. old.). Sőt barátját, Sigismund Borkheimot is arra ösztönözte, hogy írjon röpiratot About ellen „Napoleon III und Preussen. Antwort eines deutschen Flüchtlings auf »Preussen in 1860« von Edmond About" (III. Napóleon és Poroszország. Egy német menekült válasza Edmond About „Poroszország 1860-ban"-jára) címmel, és segített neki a megírásban, átnézte a levonatot. – Cikkéhez Marx valószínűleg About brosúrájának Borkheimtól kapott levonatát használta, erre mutat, hogy a brosúrát eredeti címén említi: „Napoléon III et la Prusse", amit az utolsó pillanatban megváltoztattak „La Prusse en 1860"-ra. – *319*

[382] Az Ausztria és a pápa között 1855-ben kötött konkordátum helyreállította a katolikus egyház számos kiváltságát. – *320*

[383] „L'Opinion nationale" – francia napilap, 1859-től 1874-ig jelent meg, alapította A. Guéroult, III. Napóleon támogatásával; „liberális" bonapartista. – *322*

[384] About brosúrájának zárószavait Marx idézi a „Vogt úr"-ban (lásd 14. köt. 627. old.). – *326*

[385] Marx e munkája kivonat a „The State Policy of Modern Europe, from the Beginning of the sixteenth Century to the Present Thime" c. 1857 május–júniusában névtelenül kiadott kétkötetes könyvből (lásd még 298. jegyz.). E könyv szerzőjéül Marx és Engels Művei 44. kötetének orosz kiadása Samuel Halkett és John Laing: „Dictionary of Anonymous and Pseudonymous English Literature" (A névtelenül és álnéven kiadott angol irodalom szótára), V. köt. London 1929 alapján Szabó Imrét tünteti fel. Minthogy azonban Szabó Imre (1820–1865) – honvéd ezredes, államtitkár, a szabadságharc leverése után az emigráció egyik vezető tagja – irodalmi munkásságára semmi egyéb adat nem utal, Frank Tibor „Marx egy anonim forrása" (lásd „A magyar polgári átalakulás kérdései" c. gyűjtemény, Budapest 1984) c. tanulmányában és „Marx és Kossuth", Magvető 1985. c. könyvében valószínűbbnek tartja, hogy a szerző *Szabad* (Freireich) Imre, aki 1848-ban angol nyelvtanár és újságíró volt Pesten, majd fegyveresen is részt vett a szabadságharcban, az emigrációban pedig több angol nyelvű történelmi művet írt. A kivonatokat Marx 1860 júniusának első felében készítette, a „Vogt úr" írása közben. Erre a történelmi kitérőre III. Napóleon – és ügynöke, Vogt – politikája ellenforradalmi lényegének leleplezése végett vállalkozott. Szabad könyvéből, amely némileg Urquhart eszméinek befolyása alatt készült, Marx csak a tényeket jegyzeteli ki, de sokszor kiegészíti a kivonatot máshonnan merített történelmi adatokkal, s ezáltal átfogóbb és sokoldalúbb képet ad az eseményekről. Marx e kiegészítéseit { } zárójellel jeleztük. A kivonatokat Marx részben felhasználta a „Vogt úr" „Dâ-Dâ Vogt és stúdiumai"c. fejezetében és más részeiben (14. köt. 430–477. stb. old.). – *327*

[386] Kalmari unió (1397–1523) – Dánia, Norvégia és Svédország uniója a dán királyok uralma alatt; a XV. században Svédország gyakorlatilag kilépett az unióból; II. Keresztély dán király kísérlete, hogy a stockholmi vérfürdővel helyreállítsa hatalmát Svédországban, a Dániával való végleges szakításra és a svéd államiság helyreállítására vezetett (1523). – *327*

[387] Az 1526 máj. 22-én létrejött cognaci ligáról van szó. – *328*

[388] Traité des dames (hölgybéke) – a cambrai-i szerződés gúnyos elnevezése, mert I. Ferenc anyja, Szavójai Lujza és V. Károly nagynénje, Margit kötötték meg mint meghatalmazottak, 1529 aug. 5-én. – *328*

[389] 1530-ban V. Károly és az augsburgi birodalmi gyűlés elutasította a lutheranizmus alapjait lefektető augsburgi (ágostai) hitvallást. – *328*

[390] 1534-ben VIII. Henrik szakított a pápával és a parlament útján az anglikán egyház fejének nyilváníttatta magát. – *328*

[391] Nantes-i ediktum – IV. Henrik 1598 ápr. 13-án kiadott rendelete, amely nemcsak vallásszabadságot adott a hugenottáknak, hanem egyenlő jogokat is a katolikusokkal. XIV. Lajos 1685-ben visszavonta. – *330*

[392] Az 1606 jún. 23-án II. Rudolf és Bocskai István között létrejött bécsi béke a Bocskai vezette szabadságharc eredményeképpen elismerte a rendek szabad vallásgyakorlatát, kimondta, hogy Magyarországot saját törvényei szerint kell kormányozni, közhivatalokba csak magyarok nevezhetők ki, s helyreáll Erdély függetlensége. – *331*

[393] A harmincéves háború (237. jegyz.) kezdeti szakasza, a csehországi felkelés, 1618-tól 1620-ig tartott. A csehek szövetségese volt Bethlen Gábor. A felkelés döntő vereséget szenvedett 1620 nov. 8-án a fehérhegyi csatában. – *331*

[394] Az 1626 dec. 20-án aláírt pozsonyi béke megerősítette Bethlen Gábor harcainak korábbi eredményeit, a nikolsburgi (1621 dec. 31.) és a bécsi béke (1624 máj. 8.) feltételeit: Bethlen lemond a magyar királyi címről, II. Ferdinánd viszont átengedi neki a hét felsőtiszai vármegyét és biztosítja a protestánsok vallásszabadságát. A harmincéves háború e szakaszában (lásd 393. jegyz.), amikor szövetségesei vereséget szenvedtek, csak Bethlen Gábornak sikerült kompromisszumot elérnie a Habsburgokkal szemben. – *331*

[395] Az altmarki fegyverszünetről van szó, amelyet 1629 szept. 26-án kötött meg Lengyelország és Svédország, francia közvetítéssel. Ez a hatéves fegyverszünet lehetővé tette, hogy Svédország hadműveleteket kezdjen a Habsburgok ellen. – *331*

[396] Az 1635 máj. 30-i prágai békében I. János György szász választófejedelem elszakadt szövetségesétől, Svédországtól, amely mellett csak néhány délnémet fejedelem tartott ki. – *332*

[397] Ausztriai Anna, XIII. Lajos francia király felesége, III. Fülöp spanyol király leánya volt, s amikor fia, XIV. Lajos kiskorúsága idején (1643–61) Franciaország régense lett, spanyolbarát politikát próbált vinni. Régenssége alatt Franciaország tényleges kormányzója Mazarin volt. – *332*

[398] Bougeant: „Histoire du traité de Westphalie", Párizs 1751. Ezt a könyvet idézi Szabad Imre a következő mondatban is. – *332*

[399] Az első angol–holland háborút (1652–54) lezáró, 1654 ápr. 14-én aláírt westminsteri békéről van szó. A háború a tengerek feletti uralomért folyt és Hollandia vereségével végződött, amely a békeszerződésben kénytelen volt beletörődni a holland közvetítő kereskedelem ellen hozott 1651-es angol hajózási törvénybe. – *333*

[400] Az 1660-as évszám Szabad könyvében hibás. Valójában az 1658 febr. 26-i roskildei békéről van szó, amely lezárta az 1657–58-as dán–svéd háborút. A Sund-vámról lásd 79. jegyz. – *334*

[401] Devolutio-jog az a Brabantban elterjedt szokásjog, amely szerint az elhalt apa vagyonára első házasságából született gyermekeinek több joguk van, mint a második házasságból

születetteknek. Ezen az alapon XIV. Lajos, aki IV. Fülöp első házasságból való lányát, Mária Teréziát vette feleségül, háborút indított – az ún. devolutio-háborút, 1667–68 – Spanyol-Németalföld birtokáért, noha eljegyzésekor erről az igényéről már lemondott. – *334*

[402] Az 1670-ben leleplezett Wesselényi-összeesküvésről van szó. – *334*

[403] Visszacsatolási kamarák (Chambres de réunion) – XIV. Lajos által 1679–80-ban Metzben, Breisachban, Tournaiban és Besançonban felállított bizottságok, amelyek megállapították, hogy az 1648-as vesztfáliai, 1659-es pireneusi, 1668-as aacheni és 1678-as nymwegeni békével Franciaországhoz került birtokokhoz milyen területek tartoztak az előző századokban; ez ürügy volt elzászi, lotaringiai és más területek megszállására. – *335*

[404] Valójában II. Miksa Emánuel kiskorú fiáról, József Ferdinándról volt szó, ő azonban már 1699 februárjában meghalt. – *336*

[405] Nagy szövetség – az a franciaellenes koalíció, amely Hágában, 1701 szept. 7-én, a spanyol örökösödési háború kezdetén jött létre I. Lipót, Anglia és Hollandia között. Később csatlakozott a szövetséghez Poroszország, Dánia, Portugália és néhány más állam. Amikor ezt Szabad a második nagy szövetségnek nevezi, az elsőnek az 1688-as franciaellenes koalíciót (lásd 335. old.) tekinti. – *336*

[406] A spanyol örökösödési háború (lásd 244. jegyz.) kezdetén, 1701 tavaszán Szavójai Jenő vezetésével császári csapatok vonultak Itáliába, hogy megakadályozzák a franciákat a milánói hercegség elfoglalásában. Hivatalosan XIV. Lajos 1702-ben üzent hadat. – *336*

[407] II. Rákóczi Ferenc szabadságharcáról (1703–11) van szó. – *336*

[408] Ålandi tárgyalások (1718–19) – Oroszország és Svédország megbízottainak előzetes megbeszélései az északi háború (1700–21) befejezésére. Ezek a béketárgyalások több okból nem vezettek megegyezésre. – *338*

[409] Az északi háborút (1700–21) békeszerződések sorozata zárta le: az 1719 nov. 9-i stockholmi szerződés Svédország és Anglia (Hannover) között, az 1720 jan. 21-i stockholmi szerződés Svédország és Poroszország között, az 1720 júl. 3-i svéd–dán szerződés és az 1721 szept. 10-i (aug. 30.) nystadi szerződés Oroszország és Svédország között. – *338*

[410] Az 1718-as négyes szövetség Franciaország, Anglia és az utóbb csatlakozó Ausztria és Hollandia szövetsége az utrechti béke (lásd 246. jegyz.) feltételeinek érvényesítésére. Spanyolország, amelynek külpolitikáját akkor Alberoni irányította, szembeszállt a négyes szövetséggel, de a háborúban a spanyolok vereséget szenvedtek. – *338*

[411] II. Rákóczi Ferenc 1735-ben meghalt. Nagyobbik fia, József, a kibujdosott magyarokkal mint erdélyi fejedelem-jelölt részt vett Törökország oldalán az 1737–38-as hadjáratban, de 1738 nov. 10-én meghalt. – *340*

[412] Szabad téved, a franciák d'Estrées marsall vezérlete alatt győzték le 1757 júl. 31-én Hastenbecknél Cumberland herceg csapatait. Richelieu herceg csak utána, intrikák eredményeképpen lett fővezér. – *342*

[413] Az 1757 dec. 5-i leutheni csatában II. Frigyes legyőzte az osztrákokat és visszahódította tőlük Sziléziát. – *342*

[414] Az idősebb Pitt, a későbbi Lord Chatham 1761 okt. 5-én lemondott, mert miniszter-társai elvetették azt az indítványát, hogy Anglia üzenjen hadat Spanyolországnak. – *343*

[415] A liberum veto – szabad tiltakozás – 1652-től bevezetett intézményéről van szó, amelynek értelmében a lengyel szejmben egyetlen követ tiltakozása megakadályozhatta valamely javaslat törvényerőre emelkedését. – *344*

[416] 1763-ban III. György proklamációban megtiltotta az Allegheny-hegységtől nyugatra levő földek betelepítését. 1764-ben az angol parlament vámmal sújtotta az angol gyarmatokra irányuló cukorbehozatalt, ezzel érzékeny csapást mérve az észak-amerikai kereskedők nyugat-indiai kereskedelmére. Az 1765 márc. 22-i bélyeg-törvény bélyegilletéket vetett ki a gyarmatokon minden bírósági és kereskedelmi ügyiratra, időszaki kiadványra stb. Válaszul az amerikaiak bojkott-kampányt indítottak az angol áruk ellen. 1766 tavaszán a parlament kénytelen volt törölni a bélyegilletéket, de megmaradt a teavám. – *344*

[417] Burgonyaháború – gúnyosan így nevezték a bajor örökösödési háborút (1778–79), mert a küzdő felek – Poroszország és Szászország, illetve velük szemben Ausztria – jelentéktelen csetepatékra és főleg élelmiszer-szerzésre szorítkoztak. – *345*

[418] A fegyveres semlegességre vonatkozó nyilatkozatot II. Katalin 1780 márc. 11-én az 1775–83-as amerikai függetlenségi háborúval kapcsolatban tette közzé. Ebben az Anglia ellen irányuló nyilatkozatban Oroszország elismerte a semleges hajók jogát a fegyveres ellenállásra, a semleges államok jogát a harcoló államokkal való szabad kereskedelemre, és a semleges zászló által védett ellenséges tulajdon érinthetetlenségének elvét. A blokád érvényességét csak arra az esetre ismerte el, ha a blokád alá vett kikötő bejáratát hadihajók ténylegesen elzárják. Ez a nyilatkozat volt az alapja annak az egyezménynek, amelyet Oroszország több állammal kötött. A nyilatkozathoz 1783-ig Dánia, Svédország, Poroszország, Ausztria, Portugália és a Két Szicília Királysága csatlakozott. – *345*

[419] Az 1790 júniusában–júliusában a sziléziai Reichenbachban tartott kongresszus, amelyen Ausztria, Poroszország, Lengyelország, Anglia és Hollandia képviselői vettek részt, kötelezte Ausztriát, hogy mondjon le a Törökország rovására tervezett terjeszkedésről (lásd 421. jegyz.). – *345*

[420] Az 1788–90-es orosz–svéd háborút lezáró váräli békeszerződést 1790 aug. 14-én írták alá. Oroszország elismerte az új svéd alkotmányt, Svédország pedig Oroszország jogát a nystadi és åboi szerződéssel megszerzett területekre (lásd 338. és 341. old.). – *345*

[421] Az 1788–90-es osztrák–török háborút lezáró békét 1791 aug. 4-én írták alá a bulgáriai Szvistovban a status quo ante bellum (háború előtti állapot) megtartása alapján. – *345*

[422] Az 1792 jan. 9-én aláírt iași-i (jasszi-i) békeszerződés zárta le az 1787–91-es orosz–török háborút. Megerősítette a Krím-félsziget Oroszországhoz csatolását, a Dnyeszternél vonta meg az orosz–török határt, s elősegítette a déli sztyeppék meghódítását. – *345*

[423] Itt kezdődik a „State Policy of Modern Europe" II. kötetének a konspektusa; Marx a második kötet fejezetszámai mellé „a" betűt tesz: Ia, IIa stb. – *345*

[424] A Franciaország és Spanyolország közötti bázeli különbéke (1795 júl. 22.) értelmében Franciaországé lett Haiti (más néven Santo-Domingo, Hispaniola) szigetének spanyol, keleti része is – a nyugati részt a rijswijki béke (lásd 314. jegyz.) ítélte a franciáknak. – *347*

[425] A Franciaország és a Batáv Köztársaság közötti, 1795 májusában aláírt szerződésről van szó. A Batáv Köztársaság a francia forradalmi csapatok Hollandiába való bevonulása, ill.

a helyi lakosságnak Orániai V. Vilmos helytartó elleni felkelése következtében jött létre. A szerződésben a köztársaság területének egy részét átadták Franciaországnak. 1806-ban I. Napóleon megszüntette a Batáv Köztársaságot és felállította a Holland Királyságot, melynek királya a fivére, Louis Bonaparte volt. – *347*

[426] A rastatti kongresszus 1797 dec. 9-én kezdődött Franciaország, Ausztria, Poroszország és más német államok képviselőinek részvételével, hogy rendezze a campoformioi béke (lásd 251. jegyz.) következtében a német-római birodalmon belül felmerült területi kérdéseket. 1798 márciusában a császári küldöttség jóváhagyta a Rajna bal partjának Franciaországhoz csatolását (ezt a dátumot emeli ki Marx). 1799 ápr. 23-án a Franciaország elleni második koalíció háborújának megindulásával a rastatti tárgyalások megszakadtak. – *347*

[427] A Parthenopei Köztársaságot a Két Szicília Királysága területén 1799 jan. 22-én kiáltották ki nápolyi republikánusok, a francia Direktórium csapataira támaszkodva. 1799 jún. 23-ig állt fenn, amikor angol segítséggel helyreállt a Bourbonok uralma. – *347*

[428] Szövetségi gyűlés (Bundestag) – a bécsi kongresszuson 1815 jún. 8-án létesített Német Szövetség közös központi szerve, amely Ausztria elnökletével Majna-Frankfurtban ülésezett. A kezdetben 35, később 28 fejedelemség és 4 szabadváros küldötteit tömörítő gyűlésnek nem volt saját hadserege, pénze, s döntései gyakorlatilag nem voltak kötelező erejűek a Német Szövetség tagjaira. – *350*

[429] A wartburgi ünnepséget 1817 okt. 18-án rendezte a német diákság a reformáció 300. és a lipcsei csata 4. évfordulójára. Az ünnepség az ellenzéki diákság tüntetésévé vált a Metternich-rendszer ellen. – „Burschenschaft" – német diákszervezet, 1815-ben, a Napóleon elleni felszabadító háború hatására alakult meg s Németország egyesítését és alkotmányos rendszer bevezetését követelte; a liberális, demokratikus eszmék mellett már kezdetben is voltak benne szélsőségesen nacionalista nézetek. 1819-ben, Kotzebue meggyilkolása után a német kormányok feloszlatták, tagjait üldözték. A későbbi Burschenschaftokban (diákegyletekben) a nacionalizmus került túlsúlyba. – *350*

[430] A cádizi alkotmányról van szó, amelyet 1812 márc. 18-án fogadott el Cádizban a spanyol cortes az 1808–14-es forradalom idején, s amely az abszolutisztikus Spanyolország intézményeinek demokratikus átalakítását irányozta elő. 1814 máj. 4-én VII. Ferdinánd eltörölte az alkotmányt. Másodszor Riego hirdette meg ezt az alkotmányt az 1820–23-as forradalom idején; 1823 okt. 1-én újra eltörölte VII. Ferdinánd, aki korábban feleskődött rá. Harmadszor 1836 aug. 12-től 1837 jún. 18-ig volt érvényben. – *350*

[431] Az 1819 aug. 6–31-i karlsbadi konferencia, amelyen Ausztria, Poroszország, Bajorország, Szászország és más német államok miniszterei vettek részt, egy központi nyomozóbizottságot állított fel Mainzban az ellenzéki liberális és forradalmi elemek, a „demagógok" elleni harcra. – *351*

[432] A carbonarók (szénégetők) titkos társasága Itália nemzeti egységéért, függetlenségéért és szabadelvű állami reformokért küzdött. Itt a mozgalom kezdeti szakaszáról van szó, amikor a nápolyi királyságban az idegen, francia uralom ellen szervezkedtek és segítették I. Ferdinánd és fia, I. Ferenc (akit Marx forrása hibásan nevez császárnak) visszakerülését a Két Szicília Királyságának trónjára. – *351*

[433] Krüdener asszony, aki a bécsi kongresszus idején igen népszerű volt udvari körökben mint látnok, I. Sándort „Észak fehér angyalának", Napóleont pedig „Dél fekete angyalának" nevezte. – *352*

[434] II. Mahmud reformjai ellen felkeltek a janicsárok; 1826 júniusában a zendülőket kivégezték és bejelentették a janicsársereg feloszlatását. – Ulemák – teológusok és jogtudósok rétege a mohamedán országokban; testületük nagy befolyást gyakorolt az ottomán birodalom politikai életére. – *352*

[435] Philiki Hetéria – görög titkos társaság, 1814-ben alapították Odesszában, 1818-ban áttette központját Konstantinápolyba. Görögország minden nagyobb városában voltak szervezetei; célja a törökök elleni fegyveres felkelés előkészítése volt, annak megindulása után 1821-ben feloszlott. Az orosz kormány a Hetériának titkos támogatást nyújtott. – *352*

[436] Kapodisztriasz, mielőtt 1809-ben orosz diplomáciai szolgálatba lépett, az 1800. évi orosz–török konvenció eredményeképpen a Jón-szigeteken létesült Hét Egyesült Sziget Köztársaságának belügy- majd külügyminisztere volt. – *352*

[437] 1833 februárjában orosz hajóraj érkezett a Boszporuszba, majd áprilisban orosz csapatok szálltak partra Hunkjar Szkelesziben, hogy segítséget nyújtsanak a szultánnak a lázadó egyiptomi alkirály, Mehmed Ali seregei ellen, aki már a török fővárost fenyegette. 1833 májusában Anglia és Franciaország közbenjárására a szultán békeszerződést kötött Mehmed Alival, aki megkapta Szíriát és Palesztinát. A szultánt tehát közvetlen veszély már nem fenyegette, de a cári diplomácia, a feszült helyzetet és az orosz csapatok törökországi jelenlétét kihasználva, rábírta a portát, hogy 1833 júl. 8-án (jún. 26-án) védelmi szövetséget kössön Oroszországgal. Ez a Hunkjar Szkeleszi-i szerződés egy titkos záradékban kötelezte Törökországot, hogy orosz hadihajón kívül semmiféle más idegen hadihajót ne eresszen át a tengerszorosokon. A szerződés sértette Anglia és Franciaország érdekeit, úgyhogy 1840–41-ben eltörölték, s kimondták azt az elvet, hogy a tengerszorosok békeidőben minden állam hadihajói előtt zárva vannak. – *352*

[438] A római consulta vagy államtanács IX. Pius által 1846 végén létrehívott tanácskozó szerv, amelyben részt vettek a liberális földbirtokosok és az ipari és kereskedelmi burzsoázia képviselői is. A pápává választása utáni első időben IX. Pius több más mérsékelten liberális reformot is bevezetett és részleges politikai amnesztiát hirdetett. – *353*

[439] A továbbiakban Marx nem a könyv szövegét kivonatolja, hanem a második kötet végén levő kronológiai táblázatot („The State Policy", II. köt. 389–391. old.). – *354*

[440] Ezzel a bevezető megjegyzéssel Engels elküldte „Az angol önkéntes lövészek szemléje" c. cikkét, amely először az „Allgemeine Militärzeitung" 1860 szept. 8-i számában jelent meg (lásd 15. köt. 126–132. old.), több angol lapnak; legteljesebb formában a „Volunteer Journal, for Lancashire and Cheshire" közölte. – „Allgemeine Militärzeitung" – német tisztek és katonai hivatalnokok társaságának sajtóorgánuma, amely 1826-tól 1902-ig jelent meg Darmstadtban és Lipcsében. – „The Volunteer Journal, for Lancashire and Cheshire" – angol katonai hetilap, Manchesterben jelent meg 1860–62-ben. – *355*

[441] A továbbiakban a lap közli Engels cikkét. – *355*

[442] E cikkhez az anyagot Wilhelm Wolff küldte el Marxnak 1862 szept. 10–12-i levelében. A leleplező írást a „Barmer Zeitung" (Barmeni Újság) után a „Niederrheinische Volkszeitung" (Alsórajnai Néplap) és a „Märkische Volkszeitung" (Marki Néplap) is átvette. Engels 1862 okt. 16-i levelében ezt írta erről Marxnak: „Az eset fölötte mulatságos. Ezek a szegény hazudozó poroszok, akik mindig blamálják magukat, mihelyt kibocsátanak valami írást!" (30. köt. 277. old.) – „Barmer Zeitung" – liberális német napilap, 1834-től 1904-ig jelent meg Barmenban. – *356*

[443] I. Vilmos trónra lépése alkalmából Poroszországban 1861 jan. 12-én amnesztiát bocsátottak ki a politikai emigránsok számára, amelynek alapján „akadálytalanul visszatérhettek a. porosz államokba". – *356 366*

[444] A „Tüzérségi kérdések Amerikából" c. két cikket Engels az „Allgemeine Militärzeitung"-ba szánta, azzal kapcsolatban, hogy 1863 második felében felmerült egy német–dán háború lehetősége (lásd 450. jegyz.) és különösen időszerűvé vált Németország egyesítése útjainak a kérdése. Az Engels életében kiadatlan kézirat első része 1971-ben megjelent: „Schriftenreihe des Forschungsinstituts der Friedrich-Ebert-Stiftung". Bd 85. Friedrich Engels 1820–1970. Referate, Diskussionen, Dokumente. Internationale wissenschaftliche Konferenz in Wuppertal vom 25–29. Mai 1970. (A Friedrich Ebert Alapítvány Kutatóintézetének kiadványai, 85. köt. Friedrich Engels 1820–1970. Referátumok, viták, dokumentumok. Nemzetközi tudományos konferencia Wuppertalban, 1970 május 25–29.) Hannover 1971, 69–71. old. – *358*

[445] 1862 márc. 9-én a Hampton Roads-öbölben tengeri csata zajlott le a déli államok „Merrimac" elnevezésű első páncéloshajója és az északiak „Monitor" nevű páncéloshajója között, amely 4 órán át tartó harcban menekülésre kényszerítette a „Merrimac"-ot. A „Monitor" tüzérsége a hajó középső részében egy páncélozott forgótoronyban volt elhelyezve (lásd még 15. köt. 484. old.). – *358*

[446] Engels valószínűleg az „Allgemeine Militärzeitung" 1863 máj. 16-i, 20. számában megjelent „Der Angriff auf Charleston am 7. April 1863" (A Charleston elleni, 1863 április 7-i támadás) c. cikkhez fűzött szerkesztőségi megjegyzésre gondol; a „Monitor" és a „Merrimac" közti csatáról szó volt a lap 1862 okt. 11-i, 41. számában közölt, „Verlauf und Bedeutung des diesjährigen Feldzugs in Nordamerika" (Az idei észak-amerikai hadjárat lefolyása és tanulságai) c. szemlében is. – *358*

[447] Az 1863 jún. 17-i csatáról van szó. – *358*

[448] Konföderáltak – a rabszolgatartó déli államok, amelyek Montgomeryben (Alabama állam) tartott kongresszusukon 1861 febr. 4-én kimondták egy rabszolgatartó állam, az ún. Konföderáció megalakítását. – *358 556*

[449] „Harper's Weekly" – amerikai hetilap, 1857-től 1916-ig jelent meg New Yorkban. – *358*

[450] Egy Dánia elleni háború lehetőségéről Engels azzal kapcsolatban beszél, hogy 1863 második felében kiéleződött a Dánia és a Német Szövetség közti viszony Schleswig és Holstein német hercegségek miatt. Az 1848-as forradalom idején a két hercegségben nemzeti felszabadulási mozgalom indult Dánia ellen, de vereséget szenvedett. A dán korona birtokainak oszthatatlanságáról 1852 máj. 8-án aláírt londoni jegyzőkönyv értelmében Holstein hercegség a Német Szövetség tagja maradt, s ugyanakkor Dániához tartozott; Schleswiget Dánia kiegészítő részének nyilvánították, néhány külön jogának fenntartásával. A jegyzőkönyvben Dánia és a hercegségek számára egységes trónutódlást állapítottak meg. VII. Frigyes dán király 1863 március végén új alkotmányjogi rendeletet bocsátott ki Holstein számára, amely a hercegségnek biztosított autonómiát kétségessé tette. A dán parlament e rendelkezéseket 1863 nov. 13-án felvette az alkotmányba. Nov. 15-én a gyermektelen király meghalt és utódja a sonderburg-glücksburgi ágból való IX. Keresztély lett, aki nyomban annektálta Schleswiget. – *360*

[451] Valószínűleg azokról a jogokról van szó, amelyeket a Tiencsinben 1861 szept. 2-án kötött és Sanghajban 1863 jan. 14-én ratifikált szerződés adott Németországnak. Ennek értelmében a német alattvalók ugyanazokat a kiváltságokat élvezik, amelyeket a második ópium-

háború (lásd 269. jegyz.) után kötött 1860-as pekingi szerződésekben az angoloknak és a franciáknak biztosított Kína. Német cégek ebben az időben Hongkongban és más nyitott kikötőkben kereskedtek. – *361*

[452] Montalembert erődítési rendszeréről Engels részletesen írt „Erődítés" c., a „New American Cyclopaedia"-ban megjelent cikkében (lásd 14. köt. 278–280. old.). – *361*

[453] Fort Pulaskit 1862 ápr. 10–11-én bombázta Gilmore tábornok. Engelsnek, ahogy a továbbiakban írja is, csak felületes információi voltak: ebben az ütközetben Gilmore nem simacsövű, hanem huzagolt lövegeket használt. – *362*

[454] A Fort Sumterhez vezető utat fedező és egy szigeten épült Fort Wagner ágyúzására az első kísérlet 1863 júl. 10-én történt; júl. 18-án kezdődött meg az erőd rendszeres bombázása és ostroma. A szept. 6-ról 7-re virradó éjjel a konföderáltak elhagyták az erődöt. Charleston térképe az „Allgemeine Militärzeitung" 1863 máj. 10-i, 20. számában jelent meg, mellékletként. – *362*

[455] Fort Sumter elfoglalására az északiak csapatai Dahlgren parancsnoksága alatt az Engels által leírt bombázás után 1863 szept. 8-án tettek kísérletet. A partraszállás kudarca után kénytelenek voltak lemondani arról, hogy a tenger felől foglalják el Charlestont. – *363*

[456] Cicero: „In Catilinam" (Catilina ellen), I. 2. – *364*

[457] Magyarul először a 30. köt. 881. jegyzetében jelent meg. – *365*

[458] Ezeket az életrajzi feljegyzéseket Wilhelm Wolff 1864 máj. 9-én bekövetkezett halála után, május végén–június elején készítette Marx, aki meg akarta írni barátja részletes életrajzát. Ezt a szándékát csak 1876-ban Engelsnek sikerült részben megvalósítania (lásd 19. köt. 49–86. old.). Az „Életrajzi feljegyzések" magyarul először a 30. köt. 603. jegyzetében jelent meg. – *366*

[459] Sziléziai várbörtön, ahová a diákmozgalomban való részvételéért zárták Wolffot. A „kazamatafarkas" nevet a börtönállapotokat leíró „Die Kasematten" c. cikkéről („Breslauer Zeitung", 1843 nov. 18., 271. sz.) kapta. A „Wolff" *latinra* fordításával adták neki barátai a „Lupus" nevet. – *366*

[460] „Bureau de Correspondence" – levelező iroda, amelyet Sebastian Seiler német demokrata publicista, később a Kommunisták Szövetségének tagja létesített Brüsszelben. Wolff látta el a német demokratikus lapokat franciaországi, angliai és belgiumi hírekkel. – *366*

[461] 1848 szept. 26-án Kölnben ostromállapotot rendeltek el, a „Neue Rheinische Zeitung" megjelenését felfüggesztették és több szerkesztője (Engels, W. Wolff, Bürgers és mások) ellen összeesküvés címén körözést adtak ki. Wolff a letartóztatás elől a pfalzi Dürkheimbe ment, majd titokban visszatért Kölnbe. 1849 márciusában megjelent a vizsgálóbíró előtt, s az ellene indított eljárást beszüntették. – *366*

[462] Wilhelm Wolff, akit 1848-ban helyettes képviselőként beválasztottak a frankfurti német nemzetgyűlésbe, az 1849 máj. 26-i ülésen követelte, hogy nyilvánítsák törvényen kívül helyezettnek János főherceg birodalmi kormányzót és miniszтereit mint népárulókat (lásd 19. köt. 82–84. old.). – *366*

[463] Marx e határozati javaslatai kiegészítik és konkretizálják a Nemzetközi Munkásszövetség ideiglenes szervezeti szabályzatának 4., 5. és 6. pontjában (lásd 16. köt. 13–14. old.) foglalt általános elveket. – *367*

[464] Közlésünk alapja a „Bee-Hive Newspaper" 1864 nov. 12-i számában megjelent szöveg, amely bővebb a Főtanács jegyzőkönyvében foglaltnál. Ez a határozat kirekesztette a Központi Tanácsból az akkor nagyszámú tiszteletbeli tagokat. – *367*

[465] Ez a határozati javaslat közvetlenül kapcsolódik az 1864 nov. 22-én munkásszervezetek felvételének feltételeiről elfogadott határozati javaslathoz (lásd 16. köt. 15. old.). Az ideiglenes szervezeti szabályzat 8. pontja azt a feladatot is rótta a Központi Tanácsra, hogy vonjon be az Internacionáléba angol munkásszervezeteket. – *369*

[466] Albizottság (Subcommittee) vagy állandó bizottság (Standing Committee) – eredetileg a programokmányok kidolgozására választott bizottság, mely azután a Központi, illetve Főtanács állandó végrehajtó szerve lett és rendszerint hetenként ülésezett. Tagjai voltak: a Tanács elnöke (1867 szeptemberéig, amikor ezt a tisztséget Marx javaslatára megszüntették), a főtitkár, a pénztárnok és az egyes országok ügyeivel megbízott titkárok. Marx, aki e bizottságnak mint Németország ügyeivel megbízott titkár volt tagja, e szerv útján irányította a Központi, ill. Főtanács tevékenységét. – *369 381 398*

[467] E feljegyzéseket Marx az albizottság 1865 márc. 4-i és 6-i üléseire készülve írta, amelyeken megvitatták a párizsi szekción belül a proudhonista munkások (Tolain, Fribourg, Limousin) és az Henri Lefort képviselte polgári republikánusok között támadt konfliktust. Az albizottság által Marx indítványára elfogadott határozati javaslatot lásd 16. köt. 75. old. A Marx jegyzetfüzetében fennmaradt feljegyzések Victor Schily 1865 febr. 25–28-i párizsi levele alapján készültek. – *370*

[468] Marx itt tévesen ír február 24-ét 23-a helyett. A továbbiakban a február 24-i eseményeket, a többi között az esti ülést is 25-re teszi, de nyilván érzi a zavart, ezért tesz a dátum után felkiáltójelet. – *370*

[469] 1865 márc. 12-én H. Jung megírta Marxnak, hogy az Internacionálé franciaországi tagjainak tájékoztatása céljából a Központi Tanács megbízta, írjon egy összefoglalót a párizsi szekcióban támadt konfliktusról. Jung ehhez Marx támogatását kérte. Marx márc. 13-án igenlően válaszolt és 18-án átadta Jungnak megjegyzéseit három papírlapon, majd személyes megbeszélésük után annak eredményét (kötetünkben az utolsó négy bekezdés, vonallal elválasztva, onnan, hogy „Nincs semmiféle határozat") az első lap hátoldalán rögzítették részben Marx, részben Jung kézírásával. – *371*

[470] A tiltakozást az ellen, hogy Schilyt kinevezték a Központi Tanács párizsi képviselőjévé, francia demokrata emigránsok, az egyik londoni szabadkőműves páholy tagjai (Le Lubez, Bordage, Leroux, Denoual, Brocquet) nyújtották be és a Központi Tanács márc. 14-i ülésén olvasták fel. – *371*

[471] Marx szerzősége Engelshez írt 1865 márc. 18-i leveléből (31. köt. 99. old.) tűnik ki. – *374*

[472] Az ún. porosz alkotmánykonfliktus 1860 februárjában tört ki I. Vilmos porosz király és a porosz Landtag között. A parlament polgári liberális többsége ugyanis leszavazta a hadsereg újjászervezésére vonatkozó javaslatot. A király feloszlatta a kamarát, de az új választások után sem sikerült a parlamenttel a javaslatot elfogadtatni. Az 1862-ben kinevezett miniszterelnök, Bismarck, a parlamentet ismét feloszlatta és a katonai reformot önhatalmúlag megvalósította. Az alkotmánykonfliktus, mely a 60-as évek nemzeti-forradalmi válságának egyik megnyilvánulása volt, csak 1866-ban dőlt el, amikor is Poroszország győzelmet aratott Ausztria fölött, és a német burzsoázia behódolt Bismarcknak. – *374*

[473] A Haladópárt 1861 júniusában alakult, legismertebb személyiségei Waldeck, Virchow, Schulze-Delitzsch, Forckenbeck, Hoverbeck stb. voltak. Programjában követelte Németország egyesítését porosz vezetés alatt, egy össznémet parlament egybehívását, valamint egy erős liberális kormány megalakítását, mely a képviselőháznak tartozik felelősséggel. A népi forradalomtól való félelmében nem támogatta az alapvető demokratikus követeléseket – az általános választójogot, az egyesülési, a gyülekezési és a sajtószabadság követelését. 1866-ban a Haladópárt jobbszárnya különvált Nemzeti Liberális Párt néven. – *374 498*

[474] Ezek a Marx jegyzetfüzetében fennmaradt sorok a „Bér, ár és profit" c., a Központi Tanács 1865 jún. 20-i és 27-i ülésén felolvasott előadásához kapcsolódó határozati javaslatok vázlatai; végleges szövegüket lásd 16. köt. 138. old. – *375*

[475] A londoni konferencia 1865 szept. 25-től 29-ig ülésezett. Résztvevői a Központi Tanács tagjai és az egyes szekciók elnökei voltak. Németországot Marx mint a Központi Tanács levelező titkára és J. Ph. Becker képviselte, aki svájci mandátumokon kívül az Általános Német Munkásegylet solingeni ellenzéki tagozatának mandátumával is rendelkezett. A konferencia meghallgatta a Központi Tanács beszámolóját, jóváhagyta pénzügyi jelentését és az 1866-ban Genfbe összehívandó első kongresszus napirendjét. Marx a proudhonisták ellenállásával szemben keresztülvitte, hogy vegyék fel a kongresszus napirendjére Lengyelország helyreállításának követelését. A londoni konferenciának, melynek előkészítését és lebonyolítását Marx irányította, nagy jelentősége volt az Internacionálé szervezeti és politikai megszilárdítása szempontjából. – *376 377*

[476] Ezt a határozati javaslatot Marx a Központi Tanács 1866 jan. 23-i ülésén terjesztette elő, miután csatlakozott Weston indítványához, hogy kezdjék meg a genfi kongresszus programjának megvitatását. A javaslatot egyhangúlag elfogadták. – *377*

[477] A születőben levő olasz munkásmozgalom képviselőinek az Internacionáléba való bevonásával Marx meg akarta gyorsítani az olasz munkások megszabadítását a mazzinista befolyástól. Az 1866-os genfi kongresszuson nem képviseltették magukat olasz munkásegyletek. – *378*

[478] A „Courrier Français" 1866 jún. 24-i és a „Rive Gauche" (A Balpart) júl. 8-i számában megjelent kongresszusi programjavaslatról van szó, amelynek utolsó, 12. pontja a következő: „Kölcsönös segítőtársaságok létesítése, erkölcsi és anyagi támogatás nyújtása a szövetségi tagok árváinak." A Marx által készített „Instrukciók az Ideiglenes Központi Tanács küldöttei számára" ezt a javaslatot az első pontba vette fel (lásd 16. köt. 171. old.). – *379*

[479] Ez a séma az egyik változata a munkásosztály helyzetének statisztikai vizsgálatára irányuló marxi javaslatoknak. Némi változtatásokkal bekerült az „Instrukciók. . ."-ba (lásd 16. köt. 172–173. old.). – *379*

[480] Az Internacionálé genfi kongresszusán (1866 szept. 3–8.) a francia proudhonisták megpróbálták elfogadtatni azt a követelésüket, hogy ne csak a munkásszervezetek vezetői, hanem tagjai is csak munkások lehessenek. Matthew Lawrence, a Központi Tanács egyik angol tagja mintegy tüntetésül e felfogás ellen javasolta Marxot a Tanács elnökének, de Marx elhárította ezt a jelölést. – *381*

[481] Közlésünk alapja a „Bee-Hive" 1867 szept. 27-i, 311. számában megjelent szöveg. A javaslatot Marx kezdeményezésére John Hales nyújtotta be a Központi Tanács szept. 24-i ülésén (lásd 31. köt. 348. old.). A bázeli kongresszus (1869 szeptember) külön hatá-

rozatban, amelyet 1871-ben beiktattak a szervezeti szabályzatba, minden szekciónak ajánlotta, hogy szüntesse meg az állandó elnök tisztét. – *381*

[482] „Le Courrier Français" – politikai hetilap, 1867 jún. 18-tól napilap; 1861-től 1868-ig jelent meg Párizsban; 1866 máj. 20-tól a proudhonista Au. Vermorel volt a szerkesztője; ebben az időben ténylegesen az Internacionálé franciaországi sajtóorgánuma volt. – *382*

[483] Ezt a határozati javaslatot Marx azért nyújtotta be, mert a párizsi szekció vezetősége a lausanne-i kongresszusra a Főtanácstól függetlenül proudhonista szellemű külön programot dolgozott ki és közzétette a „Courrier Français" 1867 júl. 20-i számában. – *382*

[484] A vámleszállítás kérdésével J. B. Schweitzer kérésére foglalkozott Marx (lásd 32. köt. 73. old.). Közlésünk alapja a „Bee-Hive" beszámolója a Főtanács 1868 máj. 12-i üléséről; a jegyzőkönyvbe ez az anyag nem került bele. – *383*

[485] A genfi kongresszus Marx által itt kiemelt határozatai a következő kérdéseket érintették: az Internacionálé szerepe a proletariátus gazdasági harcában, a 8 órás munkanap, a női és gyermekmunka védelme, a szövetkezeti termelés megszervezése és a szakszervezetek feladatai (az „Instrukciók" 2., 3., 4., 5. és 6. pontja, lásd 16. köt. 172–178. old.). – *384*

[486] A Bakunyin által 1868 októberében Genfben alapított Szocialista Demokrácia Nemzetközi Egyesülése (Alliance Internationale de la Démocratie Socialiste) 1868 decemberében programját és szervezeti szabályzatát jóváhagyásra beküldte az Internacionálé Főtanácsának. A Főtanács dec. 15-én úgy határozott, hogy nem veszi fel az Alliance-ot az Internacionáléba, és megbízta Marxot a válasz megírásával (lásd 16. köt. 330–332. old.). Megjegyzéseit Marx az Alliance programja és szabályzata francia nyelvű kiadásának szélére írta; ugyancsak a szöveg szélére Jung odaírta Dupont és Johannard nevét, akik részt vettek e dokumentum megvitatásában. – *385*

[487] A Főtanács 1868 dec. 15-i ülésén Marxot, indítványára, megbízták, hogy segítsen Jungnak egy rövid beszámoló megírásában. Ennek eredménye ez a cikk. Marx és Applegarth itt említett határozati javaslata a szabadkereskedelemről a Főtanács jegyzőkönyvében nem szerepel. – *391*

[488] A lyoni konfliktussal az albizottság 1870 febr. 19-i és márc. 5-i ülése foglalkozott (lásd 32. köt. 439–440. old.); Marx által készített, itt közölt jelentését a Főtanács márc. 8-án hagyta jóvá; francia fordítása, Dupont aláírásával, megjelent az „Internationale" 1870 márc. 27-i, 63. számában. – „L'Internationale" – hetilap, az Internacionálé belgiumi szekciójának lapja; megjelent 1869-től 1873-ig Brüsszelben; egyik fő munkatársa De Paepe volt. – *393*

[489] A hannoveri Fémmunkások Nemzetközi Szövetségének bizottsága 1870 jan. 12-én azzal a kéréssel fordult Marxhoz, segítsen kapcsolatot teremteniök az angol trade-unionokkal. A Főtanács Jung vezette küldöttsége ápr. 12-én tett jelentést a londoni Egyesült Gépmunkások Szövetségének bizottságával ápr. 7-én e kérdésben folytatott tárgyalásáról. A londoniak kijelentették, hogy hajlandóak kapcsolatokat létesíteni a németországi és franciaországi gépmunkásokkal és átadták az angol munkásokat érdeklő kérdések listáját. A Marx e levelében közölt kérdőív megfogalmazása némileg különbözik a Jung 1870 ápr. 13-án Marxhoz írt levelében foglalt angol szövegtől. – *394*

[490] Robert Reid Párizsból visszatérve 1871 jún. 30-án levelet írt Marxnak és felajánlotta közreműködését, személyes tapasztalatait a Párizsi Kommün elleni rágalmak megcáfolására. Júl. 1-én este Marx lakásán találkozott Reid Marxszal és Engelsszel, aki a

hallottakat lejegyezte. – „The Daily Telegraph" – angol napilap, 1855 óta jelenik meg Londonban; a 80-as évekig liberális, azóta konzervatív irányzatú; 1937-ben fuzionált a „Morning Post"-tal, azóta „Daily Telegraph and Morning Post" címmel jelenik meg. – *395*

[491] „The Morning Advertiser" – angol napilap, 1794 óta jelenik meg Londonban; a 60-as években a radikális burzsoázia lapja. – *395*

[492] „La Vérité" – francia radikális napilap, 1870 októberétől 1871 szept. 3-ig jelent meg Párizsban; kezdetben támogatta a Kommünt, később fellépett a Kommün szociális intézkedései ellen. – *395*

[493] Tolain kizárásáról lásd 520. old. és 521. jegyzet. – *396*

[494] 1871 márc. 22-én ellenforradalmi elemek tüntetést rendeztek a Rue de la Paix-n és megpróbálták elfoglalni a nemzeti gárdának a Place Vendôme-on levő főhadiszállását. Szétkergetésüket a burzsoá sajtó békés tüntetők elleni fegyveres erőszaknak igyekezett feltüntetni (lásd 17. köt. 303–304. old.). – *396*

[495] Marx – és részben Engels – két kivonatot készített a Főtanács 1869–72. évi jegyzőkönyveiből. Az elsőt, amely 1871 szept. 5-ig terjed, a londoni konferencia előkészítése időszakában állították össze. A másodikat Marx egy évvel később, 1872 aug. végén a hágai kongresszus előtt készítette. Mindkét kéziraton vannak lapszéli jelek és áthúzások, arról tanúskodva, hogy Marx és Engels az Internacionálé dokumentumain dolgozva felhasználták őket. – *397 453*

[496] Az „Égalité" 1869 nov. 16-i számának vezércikke azzal vádolta a Főtanácsot, hogy megsértette a szervezeti szabályzat 2. és 3. cikkét, amely tájékoztató bulletin kiadását írta elő. – „L'Égalité" – svájci hetilap, az Internacionálé francia-svájci föderációjának lapja; Genfben jelent meg 1868 decemberétől 1872 decemberéig. 1870 januárjáig Bakunyin befolyása alatt állt, utána a Főtanács irányvonalát támogatta. – *398*

[497] Az „Égalité" azt állította, hogy Wilhelm Liebknecht és az eisenachiak, valamint a velük szemben álló Schweitzer és lassalleánus Általános Német Munkásegylete egyaránt az Internacionáléhoz tartozik, holott Schweitzer megtagadta a Főtanács tekintélyének elismerését (lásd 16. köt. 379. old.). – *398*

[498] A bulletin kérdéséről lásd 496. jegyzet, továbbá 32. köt. 413–414. old. – *398*

[499] Lásd Marx: „A Főtanács a Francia-Svájci Föderális Tanácshoz", 16. köt. 373–379. old. – *398*

[500] „Le Progrès" – francia nyelvű bakunyinista hetilap; Le Locle-ban jelent meg, Guillaume szerkesztésében, 1868 decemberétől 1870 áprilisáig. – *398*

[501] „Die Tagwacht" – svájci szociáldemokrata lap, 1869-től 1880-ig jelent meg Zürichben; 1873-ig az Internacionálé svájci német szekcióinak, utána a svájci Munkásegyletnek és a Svájci Szociáldemokrata Pártnak a lapja. – *398*

[502] A párizsi Pozitivista Proletárok Társasága már 1869-ben a bázeli kongresszusra meneszett egy küldöttet, 1870 elején pedig bejelentették csatlakozásukat. A Főtanács válaszában közölte, hogy belépésüket csak programjuk megismerése után engedélyezheti. Erre elküldték a programot, amely a társadalmi megújhodást a pozitivista tanok propagandájával

kívánta elérni. A Főtanács március 15-i ülésén hosszabb vita után felvette őket mint munkásokat, de elvetette pozitivista elveiket (lásd még 32. köt. 454. old.). – *398*

[503] „Le Réveil" – a francia baloldali republikánusok hetilapja, 1869 májusától napilap; 1868 júliusától 1871 januárjáig jelent meg Párizsban, Charles Delescluze szerkesztésében; közölte az Internacionálé okmányait és a munkásmozgalom híreit. – *399*

[504] III. Napóleon kormánya 1870 májusában népszavazást rendezett, hogy ingadozó helyzetét megszilárdítsa. A szavazásra bocsátott kérdéseket azonban úgy fogalmazták meg, hogy III. Napóleon politikájának helytelenítése egyben mindenféle demokratikus reform helytelenítését jelentette volna. Az Internacionálé párizsi föderációja és a munkásegyletek párizsi föderális kamarája 1870 ápr. 24-én kiáltványt bocsátott ki, amelyben leleplezte ezt a demagóg eljárást és felszólította a munkásokat, hogy tartózkodjanak a szavazástól. A népszavazás előestéjén letartóztatták a párizsi föderáció tagjait. Azzal vádolták őket, hogy összeesküvést szőttek III. Napóleon meggyilkolására. Ugyanakkor üldözni kezdték az Internacionálé tagjait Lyonban, Rouenban, Marseille-ben és más francia városokban. A párizsi föderáció tagjai ellen indított harmadik perben, amelyet 1870 jún. 22-től júl. 5-ig tárgyaltak, az összeesküvési vád megdőlt; a vádlottakat nem az állítólagos összeesküvésben való részvételért, hanem azért ítélték el, mert az Internacionáléhoz tartoztak. – A Főtanács 1870 máj. 3-i határozatát lásd 16. köt. 410. old. – *399*

[505] Marx: „A Főtanács határozati javaslata a »Londoni Francia Föderális Szekció« ügyében", 16. köt. 413. old. – *399*

[506] Marx: „A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának határozata a »Bee-Hive« ügyében", 16. köt. 409. old. – *400*

[507] 1870 márc. 22-én a Főtanács G.-P. Cluseret-t, ajánlata alapján, kinevezte az egyesült államokbeli francia szekciók ügyeivel megbízott titkárrá. Ő azonban az Internacionálé egyik szervezőjeként tüntette föl magát és figyelmen kívül hagyta az Egyesült Államokban meglevő szekciókat; ezzel túllépte meghatalmazását. Több szekció, különösen az I. német szekció, ezzel kapcsolatban a Főtanácshoz, J. Ph. Beckerhez és L.-E. Varlinhoz fordult. Marx Sigfrid Meyerhez és August Vogthoz intézett 1870 ápr. 9-i levelében válaszolt nekik (lásd 32. köt. 653. old.). – *400*

[508] Marx: „A genfi építőipari szakmák munkásainak kizárása", 16. köt. 419–420. old. – *400*

[509] Marx: „A Főtanács határozata a Francia-Svájci Föderális Bizottságról", 16. köt. 418. old. – *400*

[510] Marx: „Bizalmas közlés valamennyi szekciónak", 16. köt. 421. old. – *401*

[511] A Reichstag 1870 júl. 21-i ülésén napirendre került a hadihitelek megadása. Bebel és Liebknecht írásos nyilatkozatot adtak át, s ebben kijelentették, hogy mivel a hadihitelek megszavazása a dinasztikus háborút folytató porosz kormány politikájának helyeslését, e hitelek elutasítása pedig a bűnös bonapartista politikának a támogatását jelentené, tartózkodni fognak a szavazástól. (Valamennyi többi képviselő megszavazta a hiteleket, az Általános Német Munkásegylet Reichstag-képviselői is.) Júl. 26-án Marx beszámolt erről az Internacionálé Főtanácsának, s az helyeselte a Szociáldemokrata Munkáspárt vezetőinek nyilatkozatát. Marx ezt a nyilatkozatot lefordította angolra és a „Bee-Hive" aug. 6-i száma a Főtanács üléséről írt beszámolójában közölte. – *401*

[512] A „Solidarité" 1870 júl. 23-i száma közölte a Főtanácsnak a Francia-Svájci Föderális Bizottságról szóló határozatát (v. ö. 509. jegyz.), s a hozzáfűzött szerkesztőségi meg-

jegyzésekben elvitatta a Főtanácstól azt a jogot, hogy ebben a kérdésben határozatot hozzon. – „La Solidarité" – svájci francia hetilap, 1870 áprilisától szeptemberéig jelent meg Neuchâtelban és 1871 márciusától májusáig Genfben; bakunyinista. – *401*

513 Lásd Marx és Engels: „Levél a Szociáldemokrata Munkáspárt bizottságához", 17. köt. 240–242. old. – *401*

514 A francia köztársaság kikiáltása után Angliában a polgári radikális pozitivisták követelték, hogy az angol kormány ha kell, fegyveres beavatkozással is kényszerítse Poroszországot a köztársaság elismerésére és békekötésre (lásd erről 508–511. old.). – *402*

515 „Felleisen" – svájci német nyelvű hetilap, 1862-től 1874-ig jelent meg Zürichben és Genfben; a központosított svájci német munkásegyletek lapja volt; 1868 augusztusában közel állt az Internacionáléhoz, melynek tevékenységéről közleményeket jelentetett meg. – *403*

516 A Főtanács 1871 jan. 17-i ülésén Marx élesen kikelt azok ellen a dicshimnuszok ellen, amelyeket G. Odger jan. 10-én egy nyilvános gyűlésen a nemzeti védelem kormányáról és annak külügyminiszteréről, J. Favre-ról mondott. (V. ö. 17. köt. 600–601. old.) – *403*

517 John Stuart Mill patronálásával 1869 júliusában megalakult a Land Tenure Reform Association (Földreform-Egyesület). – *403*

518 A tengeri hadijogról szóló párizsi deklarációt a krími háború után kötött 1856 márc. 30-i békeszerződéssel kapcsolatban 1856 ápr. 16-án adták ki; aláírói Anglia, Ausztria, Franciaország, Oroszország, Poroszország, Szardínia és Törökország voltak. Alapjául a II. Katalin kormánya által 1780-ban meghirdetett „fegyveres semlegesség" elve (lásd 418. jegyz.) szolgált; kimondta, hogy a kalózkodás megakadályozandó, és hogy a semleges lobogó védelmet nyújt az ellenséges javaknak (hadicsempészés esetét leszámítva), s éppígy védelem alatt állnak az ellenséges kereskedelmi hajókon a semleges javak. – Marx és Engels azon a véleményen voltak, hogy ha Anglia érvényteleníti a párizsi deklarációt, ezzel megakadályozza Oroszország belépését az európai háborúba és erősíti az orosz és a porosz rezsim elleni harcot. – *404 509*

519 A „Paris-Journal" hírt közölt arról, hogy az Internacionálé francia tagjai a német tagok kizárását követelik. A Főtanács megkeresésére a párizsi föderális tanács azt válaszolta, hogy a közlemény rágalom és hamisítás. A Főtanács cáfoló nyilatkozatát Marx fogalmazta; szövegét a Főtanács márc. 21-i ülése egyhangúlag jóváhagyta. A nyilatkozatot megküldték több angol lapnak; közölte a „Times" 1871 márc. 23-i és az „Eastern Post" 1871 márc. 25-i száma. Szövegét Marx belefoglalta a „Volksstaat"-nak küldött márc. 23-i levelébe is (v. ö. 17. köt. 270. old.). – *404*

520 1871 márc. 29-én Coenen levélileg értesítette Marxot és Engelst az antwerpeni szivarkészítő munkások sztrájkjáról. Engels, mint Belgium ügyeivel megbízott titkár, tájékoztatta a Főtanács ápr. 4-i ülését a sztrájkról; az ülés határozatot hozott, hogy a trade-unionokhoz fordulnak a sztrájk támogatása érdekében. Ápr. 5-én röplapként Eccarius aláírásával megjelent a Főtanács felhívása a trade-unionokhoz. Engels Liebknechtet is bevonta a szolidaritási akció támogatásába. Számos trade-union, valamint Brüsszel munkásai (ahol közben szintén sztrájkba léptek a szivarkészítő munkások) anyagi eszközöket bocsátottak a sztrájkolók rendelkezésére. A szolidaritási akció lehetővé tette, hogy a sztrájkolók szeptemberig kitartsanak és elérjék követeléseik teljesítését. – *404*

521 A párizsi föderális tanácsnak Tolain kizárásáról szóló határozatát a „Révolution politique et sociale" (Politikai és társadalmi forradalom), a párizsi szekciók lapja, 1871 ápr. 16-án

közölte. A „Times" 1871 ápr. 17-i száma is hírt adott erről. Tolaint 1871 februárjában a párizsi munkások képviselőjeként beválasztották a nemzetgyűlésbe. A Kommün kikiáltása után Tolain megmaradt a versailles-i gyűlésben, szembefordulva a Kommünnel, amely a munkásképviselőket visszahívta az ellenforradalmi nemzetgyűlésből. A londoni sajtójelentés alapján a Főtanács már ápr. 18-án foglalkozott Tolain árulásával és úgy határozott, hogy Tolaint nyilvánosan meg kell bélyegezni; ápr. 25-én, miután megkapta a párizsi határozat hiteles szövegét, a Főtanács újra foglalkozott Tolain ügyével és megerősítette a kizárási határozatot. – A határozatot Engels fogalmazta; a fogalmazványon Marx kisebb változtatásokat eszközölt. A határozat megjelent az „Eastern Post" 1871 ápr. 29-i számában, majd francia nyelven az „Internationale" 1871 máj. 14-i, német nyelven pedig a „Volksstaat" 1871 máj. 24-i és a „Vorbote" 1871 júniusi, 7. számában. A határozat utolsó bekezdését csak az „Internationale" közölte, ahol Engelsnek mint a Belgium ügyeivel megbízott titkárnak az aláírásával jelent meg. – *404 520*

522 Az International Democratic Association (Nemzetközi Demokrata Szövetség) tagjai Londonban élő kispolgári francia és német emigránsok és angol polgári republikánusok voltak. Miután 1870 szept. 4-én Franciaországban kikiáltották a köztársaságot, Angliában erősödött a köztársasági mozgalom, több republikánus klub alakult, kispolgári és részben proletár elemek részvételével. A Nemzetközi Demokrata Szövetség képviselői 1871 áprilisában megalakították a Universal Republican League-ot (Egyetemes Köztársasági Ligát), amelyben G. Odger, Ch. Bradlaugh, P. Vésinier, V.-P. Le Lubez és mások tevékenykedtek, s amely a világ republikánusainak egyesítésére és világszerte republikánus klubok létesítésére törekedett. Programjában a föld nacionalizálása, az általános választójog kivívása, a címek, egyházi és nemesi előjogok eltörlése és a föderatív világköztársaság megteremtése szerepelt. A Nemzetközi Demokrata Szövetség vezetői próbáltak bejutni az Internacionálé Főtanácsába, de ezt a kísérletet a Főtanács 1871 ápr. 25-i ülésén az egyhangú elutasítás meghiúsította. – *405*

523 Lásd 17. köt. 333–334. old. – *405*

524 A „Daily News" 1871 jún. 20-i száma közölte Holyoake levelét, amelyben igyekezett a „Polgárháború"-ról szóló üzenet hitelét rontani, és azt sejtette, hogy a trade-unionista vezetők (ti. Odger és Lucraft) nem ismerték az üzenet szövegét és nem értenek vele egyet. A Főtanács Marxszal egyetértésben úgy határozott, hogy közzéteszi: Marx fogalmazta meg az üzenetet; az erről szóló nyilatkozatot a jún. 20-i ülésen hagyták jóvá. A nyilatkozatot rövidített alakban közölte a „Daily News" 1871 jún. 23-i száma és teljes terjedelemben jelentéktelen változtatásokkal az „Eastern Post" 1871 jún. 24-i száma. – *405*

525 A „Spectator" (A Szemlélő) és az „Examiner" (A Vizsgáló) átvették a francia reakciós sajtó tudósításait az Internacionálé állítólagos (valójában a francia rendőrség által hamisított) kiáltványairól. Lásd erről 654. jegyzet. – *405*

526 Lásd 17. köt. 343–344. és 345–346. old. – *405*

527 A Főtanács 1871 júl. 4-i ülésén P. Tibaldi, a Párizsi Kommün résztvevője, leleplezte, hogy L. Wolff a bonapartista rendőrség ügynöke. Tibaldi elmondta, hogy – mint a pénzügyminisztérium irataiból kiderült – Wolff havonta 1000 frankot kapott a titkos alapból és ennél nagyobb összeget is nyugtázott. Az „Eastern Post" 1871 júl. 8-i száma közölte ezt a leleplezést. – *405*

528 Lásd Marx: „Levél Greenwoodnak, a »Pall Mall Gazette« szerkesztőjének", 17. köt. 348. old. – „The Pall Mall Gazette" – angol estilap, 1865-től 1920-ig jelent meg Londonban;

a 60-as években konzervatív irányzatú; 1870 júliusától 1871 júniusáig kapcsolatban áll Marxszal és Engelsszel; 1871 június végén csatlakozik a polgári sajtónak az Intenacionálé elleni hadjáratához. – *405*

529 V. ö. 33. köt. 236. old. – *405*

530 Marx: „Washburne úr, a párizsi amerikai nagykövet", 17. köt. 351–355. old. – *405*

531 „La Commune" – havi folyóirat, az Internacionálé New Orleans-i szekciójának lapja, 1871 júniusától 1873 decemberéig jelent meg. – *405*

532 Lásd „Engels felszólalása Mazzininak az Internacionáléhoz fűződő kapcsolatairól", 17. köt. 597–598. old. – *405*

533 Lásd „Engels felszólalása a londoni konferencia összehívásáról", 17. köt. 599. old. – *405*

534 A Főtanács 1871 aug. 1-i ülésén Marx beszámolt arról, hogy Malines (Mechelen) érseke, azaz Belgium prímása egy Katolikus Munkások Nemzetközi Szövetsége nevű szervezetet alakított az Internacionálé befolyásának ellensúlyozására. – *405*

535 A Főtanács 1871 aug. 1-i ülésén James Cohn megkérdezte, miért kell a belgiumi szivarkészítő munkásoknak évi 1,25 frank tagsági díjat fizetniök, amikor Angliában a csatlakozott szervezetek csak 1 pennyt fizetnek. A válasz az volt, hogy a belga szivarkészítők nem szervezetként csatlakoztak, tehát egyéni tagdíjat kell fizetniök, Marx javasolta, hogy az egész tagdíjkérdést tárgyalják meg a londoni konferencián. – *405*

536 1871 júl. 4-én a Főtanács olyan határozatot hozott, hogy levélben megkérdezik Applegarthtól, a Főtanács tagjának tekinti-e még magát. Az aug. 8-i ülésen felolvasott levelében Applegarth igenlően válaszolt. – *406*

537 A Főtanács 1871 aug. 29-i ülésén megjelent a londoni Kommün-emigránsok egyesületének küldöttsége, amely kimutatást kért arról, hogy kik és mennyi segélyt kaptak a Kommün menekültjei javára befolyt összegekből. A Főtanács szótöbbséggel elfogadott határozata leszögezte, hogy csak az adományozóknak van joguk e tekintetben ellenőrizni a Főtanácsot, de közli, hogy a Menekültbizottság (ebben a Főtanács tagjain kívül radikálisok és republikánusok is részt vettek) júliusban történt megalakulása előtt a Főtanács osztott ki összegeket egyéneknek, azóta közvetlen kiosztást nem végzett, csak munkához segített embereket, a befolyt összegeket pedig átadta a Menekültbizottságnak. – *406*

538 Marx „A polgárháború Franciaországban" c. műve harmadik kiadásának nyomdaköltségeiről van szó. – *409*

539 A Főtanács 1871 okt. 17-i ülésének jegyzőkönyve Engels e felszólalásának csak a témáját jelzi. A felszólalás írásos szövegét Engels, ahogy ez más esetekben is történt, átadta a Főtanács titkárának, hogy közzétegyék az „Eastern Post"-ban. A kézirat nem maradt fenn. – *410*

540 „Il Proletario Italiano" – olasz újság, az Internacionálé torinói szekciójának lapja, 1871-ben jelent meg Torinóban hetenként kétszer, C. Terzaghi szerkesztésében. – *410*

541 Garibaldi az Internacionálé különböző olaszországi szekcióinak lapjaihoz több, a mozgalom céljai mellett síkraszálló levelet intézett. Ilyen leveleket közölt a többi között a mantovai „Favilla" (Szikra) 1871 szept. 12-én, a girgentii „Eguaglianza" (Egyenlőség)

szept. 17-én (ezek egy a ravennai „Il Romagnolo"-ban (A Romagnai-ban) megjelent, aug. 20-i keltezésű levelet vették át); előzőleg az „Eguaglianza" szept. 10-i száma a „Proletario Italiano" alapján tette közzé Garibaldi egy aug. 20-i levelét. Okt. 8-án az „Eguaglianza" Garibaldi szept. 20-i keletű, a londoni „Echo" (Visszhang) c. lap szerkesztőjéhez intézett és ott szept. 27-én megjelent levelét vette át. – *410*

[542] „La Asociación" – spanyol republikánus lap, Leónban jelent meg a 70-es évek elején. – „El Comunero" – spanyol republikánus lap, Madridban jelent meg a 70-es évek elején. – „La Justicia" – spanyol republikánus lap, Málagában jelent meg 1871-től 1873-ig Antonio Azuaga szerkesztésében. – „El Trabajo" – spanyol republikánus lap, El Ferrolban jelent meg a 70-es évek elején. – *411*

[543] A Főtanács 1871 nov. 7-i ülésének jegyzőkönyve ennyit ír Engels felszólalásáról: „Engels polgártárs közölte, hogy sok információt kapott az olaszországi szekcióktól, ezeket át akarja adni a titkárnak az »Eastern Post« heti beszámolója számára. Garibaldi levele, amelyben végleg szakított Mazzinival, nagy hatást tett Olaszországban, s mihelyt megkapjuk, belevesszük a beszámolóba." Engels kézirata nem maradt fenn. – *413*

[544] Mazzini ilyen tárgyú cikkei a „Roma del Popolo" (A Nép Rómája) 1871 júl. 13-i, szept. 7-i, 14-i és 21–22-i számaiban jelentek meg. – *413*

[545] A többségükben Mazzini befolyása alatt álló olasz munkásegyletek – túlnyomórészt kölcsönös segélyegyletek – XII. kongresszusát 1871 nov. 1-től 6-ig tartották meg Rómában. – *413 416*

[546] A Főtanács 1871 nov. 14-i ülésének jegyzőkönyve ennyit ír Engels felszólalásáról: „Engels polgártárs teljes beszámolót adott a Rómában megtartott Munkáskongresszusról. Az egész ügy ámítás volt, amelyet Mazzini szervezett, hogy felélessze csökkenő befolyását, és teljes kudarcba fulladt." Az „Eastern Post" itt közölt cikke Engels fenn nem maradt írásos beszámolóján alapul. – *416*

[547] Oddfellows (különös emberek), Foresters (erdészek) és Druids (druidák) – a szabadkőművesség mintájára a XVIII. században alakult, főleg jótékonykodással foglalkozó titkos társaságok. – *416*

[548] „La Capitale" – olasz radikális napilap, 1870-től jelent meg Rómában. – „Il Tribuno", teljes címén „Ciceruacchio. Il Tribuno" – olasz baloldali republikánus napilap; 1871 júl. 15-től 1872 dec. 31-ig jelent meg Rómában. – *418*

[549] Bebel 1871 okt. 30-án és nov. 8-án a Reichstagban elhangzott két beszédéről van szó. – *418*

[550] Ezt a nyilatkozatot Marx a német Szociáldemokrata Munkáspárt (eisenachiak) vezetőségének tagjai, Bracke, Bonhorst, Spier és Kühn ellen indított és Braunschweigben 1871 nov. 23-tól 27-ig tárgyalt perben a védelem által való felhasználásra állította ki. A vádlottakat, akiket 1870 szept. 9-én tartóztattak le a francia–porosz háborúval kapcsolatos internacionalista állásfoglalásuk miatt, „közrend elleni vétséggel" vádolták. A vádirat központi helyre állította a pártnak az Internacionálé Főtanácsához való viszonyát, holott a Szociáldemokrata Munkáspárt 1869-ben, eisenachi alakuló kongresszusán, figyelembe véve a német államokban érvényes törvényeket, az Internacionálé platformja mellett nyilatkozott, de formálisan nem lépett be a Szövetségbe; ami a külföldi társaságban való egyéni tagságot illeti, azt nem tiltották a német törvények. – *420*

[551] A Szociáldemokrata Munkáspárt szervezeti struktúrája olyan volt, hogy az évenkénti kongresszus jelölte ki, melyik nagyvárosban legyen a következő évben a központi vezetőség (bizottság), amelynek tagjait azután a helyi szervezet soraiból választották meg. A nyilatkozat megírásakor, 1871 augusztusától az új vezetőség székhelye Hamburg volt. – *420*

[552] Engels e beszámolót valószínűleg a Főtanács 1871 dec. 5-i ülésén mondta el – bár a jegyzőkönyv nem említi meg – és írásban átadta sajtóbeli közlésre. Az adatokat hozzá az Internacionálé dán föderális tanácsának jelentése és L. Piónak a „Socialisten"-ben megjelent cikke szolgáltatta. – *421*

[553] Marx 1872 február végétől május végéig készítette ezeket a kivonatokat az Internacionálé amerikai szekciói vezetőinek jelentéseiből és leveleiből, valamint az amerikai sajtóból az észak-amerikai föderáció belső harcairól. A kivonatokat Marx felhasználta az Egyesült Államok föderációjában beállott szakadásról hozott főtanácsi határozathoz, Engels pedig „Az Internacionálé Amerikában" c. cikkéhez (lásd 18. köt. 45–48. és 88–93. old.). – *423*

[554] „Woodhull and Claflin's Weekly" – amerikai angol nyelvű hetilap, 1870-től 1876-ig jelent meg New Yorkban a feminista V. Woodhull és T. Claflin szerkesztésében. – *423*

[555] Shakerek (rázkódók) – egy vallási szekta tagjai. A szektát, mely Krisztus második eljövetelét hirdette, a XVIII. sz. 30-as éveiben alapította Angliában John Wardley, aki eredetileg kvéker volt. A XVIII. sz. 70-es éveiben a szekta áttelepült az Egyesült Államokba, ahol a XIX. sz. közepén mintegy 6000 hívőt számlált. Azóta hívőinek száma erősen lecsökkent. – *424*

[556] „The World", teljes nevén „The New York World" – angol nyelvű amerikai napilap, 1860-tól 1931-ig jelent meg New Yorkban, a Demokrata Párt orgánuma. – *428*

[557] „Le Socialiste" – francia nyelvű hetilap, 1871 októberétől 1873 májusáig jelent meg New Yorkban; az Internacionálé ottani francia szekcióinak orgánuma; a hágai kongresszus után szakított az Internacionáléval. – *428*

[558] „Herald", teljes nevén „The New York Herald" – amerikai angol napilap, 1835-től 1924-ig jelent meg New Yorkban (majd egyesült a „New York Tribune"-nal „New York Herald Tribune" címmel); a republikánus párt lapja. – *430*

[559] A Főtanács Marx javaslatára 1872 június–augusztusában megvizsgálta az Internacionálé általános szervezeti szabályzatának és ügyviteli szabályzatának tervezetét, hogy a hágai kongresszus (1872 szept. 2–7.) elé terjessze jóváhagyásra. A kongresszuson időhiány és a kialakult helyzet miatt Marx, Engels és híveik kénytelenek voltak csak a legfontosabb pontokra szorítkozni: felvették a szervezeti szabályzatba a 7a cikkelyt a munkásosztály politikai akciójáról, az ügyviteli szabályzatban pedig módosítottak több megfogalmazást a fegyelem és a szervezeti centralizmus erősítése érdekében. Az itt közölt okmány eredetije az általános szervezeti szabályzat 1871-es hivatalos francia kiadásának egy példánya, amelyre a Marx által készített piszkozatról Paul Lafargue rávezette a Főtanács által elfogadott módosításokat. – *431*

[560] A Főtanács 1872 júl. 9-i ülésén a szabályzattervezet vitájában Maltman Barry indítványozta, hogy hagyják ki az „ahol modern társadalom áll fenn" szavakat, mert ez szerinte korlátozná az Internacionálé tevékenységi körét. Engels ezzel kapcsolatban kijelentette, hogy „az említett szavak elhagyása a Szövetséget filantróp társasággá változtatná, amilyeneket a burzsoázia létesít. A modern társadalom olyan társadalom, amelyben a tőke uralkodik, a

munkásokat pedig csak eszközökként használják. Ostobaság azt képzelni, hogy a kubai vagy brazíliai rabszolgákat, vagy Kína és India lakosságát egy csapásra szervezett munkásokká lehet változtatni. Mielőtt felszabadítanák őket, szabad munkásokká kell válniok. A »modern társadalom« szavak törlése azt jelentené, hogy megfosztjuk ezt a megfogalmazást a lényegétől." – *431*

561 A szervezeti szabályzat addigi szövegében ez így hangzott: „hogy a különböző országokban fennálló és ugyanarra a célra, tudniillik a munkásosztály védelmére, haladására és teljes felszabadítására törekvő munkásegyesületek érintkezésének és együttműködésének központi szerve legyen" (lásd 17. köt. 409. old.). A módosítást Marx indokolta meg a Főtanács 1872 júl. 16-i ülésén. A jegyzőkönyv erről ezt írja: „A szervezeti szabályzat 1. pontjával kapcsolatban *Marx* javasolja, hogy az »érintkezésének központi szerve« szavakat töröljük, mert a Szövetség fejlődése megváltoztatta a körülményeket, s helyette írjuk ezt: »szervezze a különböző országok . . . munkásainak közös akcióját«. Azt mondja, erre a módosításra szükség van a helytelen értelmezések elkerülése végett." – *432*

562 Maltman Barry javasolta, hogy itt töröljék a kongresszus „munkás" jelzőjét mint fölösleges ismétlést. Marx azt az ellenvetést tette, hogy „ez merőben fogalmazási kérdés, de véleménye szerint jobb nem változtatni a szövegen, mert a kongresszus ezt úgy foghatja fel, hogy a Főtanács próbálja elmosni a kongresszus munkás jellegét". – *432*

563 A 8. cikkelyt, amely az 1871-es londoni konferencia IX. határozatának tömörebb megfogalmazása, a hágai kongresszus megerősítette és 7a cikkelyként felvette a szervezeti szabályzatba. A Főtanács 1872 júl. 23-i ülésén való megvitatásakor Engels és Marx támogatták azt a javaslatot, hogy vegyék fel a szervezeti szabályzatba:

„*Engels* polgártárs támogatja ezt a javaslatot. Az indítékok, amelyek a konferencián e határozat elfogadására késztettek bennünket, mind a mai napig érvényesek, s ezért küzdeni fogunk a kongresszuson való előterjesztéséért.

Marx polgártárs azt mondja, hogy más szempontok is szólnak emellett. Kétfajta ellenfeleink vannak: a politikától való tartózkodás hívei, ők mindenkinél inkább hadakoztak e határozat ellen, és Anglia és Amerika munkásai, akik hagyják, hogy a burzsoázia használja fel őket politikai célokra. Véget kell vetnünk ennek, leleplezve ezt a helyzetet." – *435*

564 A 9. cikkelynek ezt a kiegészítését Marx indítványára fogadták el; ő az észak-amerikai szekciók tapasztalataiból indult ki, amelyek sikeresen alkalmazták ezt az elvet a burzsoá reformista elemek elleni harcban. – *436*

565 Bakunyin válaszáról van szó, amelyet a Főtanács „Az állítólagos szakadások az Internacionáléban" c., Marx és Engels által összeállított bizalmas körlevelére (lásd 18. köt. 1–44. old.) adott a „Bulletin de la Fédération jurassienne" 1872 jún. 15-i, 10–11. számában. – *443*

566 Ezt a Jung aláírásával közzétett levelet Marx fogalmazta, aki a Főtanács 1872 júl. 27-i ülésén ismertette a tartalmát. A jegyzőkönyvben erről ez olvasható: „Marx azt mondja, hogy Svájcban már három kongresszust tartottak, Hollandiát a belgák már 1870-ben javasolták; Hollandia középpont Anglia, Belgium, Németország és Észak-Franciaország számára, s nem szükséges felülvizsgálni a Tanács eredeti határozatát. (Elfogadják.)" – *444*

567 Ez a „Volksstaat"-ban 1872 aug. 21-én megjelent írás tartalmilag egybeesik „A Főtanács üzenete a Nemzetközi Munkásszövetség olaszországi szekcióihoz a rimini konferenciára vonatkozóan" c. dokumentummal (18. köt. 116. old.), amelyet ugyanazokban a napokban állított össze Engels. – *445*

[568] E cikk 1872 aug. 25-i keltezésű első része válasz volt a bakunyinisták rágalmaira, akik a „Bulletin de la Fédération jurassienne" 1872 aug. 1-i, 14. számában az Internacionálében folyó eszmei harcot a német kommunisták „diktatórikus" igényeivel próbálták magyarázni. – *446*

[569] Lásd Engels: „A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának határozatai a hágai kongresszus összehívásáról és napirendjéről", 18. köt. 84–85. old. – *446*

[570] Az Internacionálé brit szekcióinak 1872 júl. 21-én Nottinghamben megtartott kongresszusa egyhangúlag olyan határozatot fogadott el, hogy létre kell hozni egy az Internacionálé elvein alapuló független munkáspártot. – *447 557*

[571] „Kolokol" – orosz forradalmi demokrata lap; 1857-től 1867-ig jelent meg orosz nyelven, A. I. Herzen és Ny. P. Ogarjov szerkesztésében, majd 1868-tól 1869-ig francia nyelven, orosz függelékkel; 1865-ig Londonban, utána Genfben adták ki. – *448*

[572] Marx: „A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsa a Szocialista Demokrácia Egyesülése Központi Irodájának", 16. köt. 339–340. old. – *448*

[573] Az Internacionálé Londoni Francia Szekciója 1865 őszén alakult meg. Tagjai közé tartozott E. Dupont, H. Jung, P. Lafargue és mások, akik a proletariátus érdekeit képviselték, de rajtuk kívül olyan kispolgári emigránsok is, mint V.-P. Le Lubez és később F. Pyat. 1868 júl. 7-én Marx javaslatára a Főtanács határozatot fogadott el, amely elítélte Pyat kalandor taktikáját (lásd 16. köt. 304. old.). Ezután a szekció kettészakadt, a proletár szárny kivált belőle, a Pyat körüli csoportnak pedig nem volt többé semmi kapcsolata az Internacionáléval. Ennek ellenére a csoport továbbra is Londoni Francia Föderális Szekciónak nevezte magát s dokumentumokat adott ki az Internacionálé nevében. 1870 máj. 10-i határozatában a Főtanács fellépett ez ellen (lásd 16. köt. 413. old.). – *449 531*

[574] Arról a hivatalos vizsgálatról van szó, amelyet a versailles-i nemzetgyűlés egy bizottsága folytatott az 1871 márc. 18-i felkelést és a Párizsi Kommünt kiváltó okok tisztázására („Enquête parlamentaire sur l'insurrection du 18 mars" (Parlamenti vizsgálat a március 18-i felkelésről), I–III. köt., Versailles 1872.). – A továbbiakban: Jakobinusok, neojakobinusok – a Párizsi Kommün többségéhez tartozó, a blanquistákhoz közel álló csoport. Centralizált, tekintélyen alapuló kormányt akartak, szociális eszméik ködösek voltak. Legkiemelkedőbb képviselője Delescluze. – *449*

[575] „Bulletin de la Fédération jurassienne de l'Association Internationale des Travailleurs" – a svájci anarchisták orgánuma, 1872-től 1878-ig jelent meg francia nyelven J. Guillaume szerkesztésében, eleinte havonta kétszer, 1873 júliusától hetenként. – *450*

[576] Ezt a kijelentést Engels tette „A lakáskérdéshez" első szakaszának végén (először a „Volksstaat" 1872 júl. 3-i, 53. számában jelent meg, lásd 18. köt. 219. old.). A továbbiakban az idézet Fichte „Politische Fragmente aus den Jahren 1807 und 1813" c. kötetéből nem teljesen pontos. – *450*

[577] Utalás arra, hogy a blanquista küldöttek tüntetően elutaztak Hágából azután, hogy a kongresszus elfogadta Marx és Engels indítványát a Főtanács Londonból New Yorkba való áthelyezéséről. – *451*

[578] A hágai kongresszusról fennmaradt anyagokban a párizsi küldöttek ilyen nyilatkozata nincs feljegyezve. – *451*

[579] A továbbiakban idézett szöveg nem szerepel a hágai kongresszus német küldötteinek a fennmaradt kongresszusi anyagokban rögzített felszólalásai között. Marx valószínűleg ezt a formát választotta, hogy több oldalról bírálja a föderalisták álláspontját. – *451*

[580] Lásd Marx és Engels: „Az 1872 szeptember 2-a és 7-e között megtartott hágai általános kongresszus határozatai", 18. köt. 138–147. old. – *452*

[581] Lásd Marx és Engels: „A Főtanács nyilatkozata a svájci hatóságok rendőri önkényéről", 17. köt. 453–454. old. – *454*

[582] Lásd Marx: „A Főtanács 1872 március 5-i és 12-i határozatai az Egyesült Államok föderációjában beállott szakadásról", 18. köt. 45–48. old. – *454*

[583] Lásd Marx: „A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának nyilatkozata Cochrane alsóházi szerepléséről", 18. köt. 60–64. old. – *454*

[584] A Főtanács székhelyének New Yorkba való áthelyezésére a javaslatot Marx és Engels a hágai kongresszus tizedik, 1872 szept. 6-i ülésén tette, s ugyanezen az ülésen fogadták el 26 szavazattal 23 ellenében, 9 tartózkodással. A javaslat részletes indoklását lásd 461–462. old. – *456*

[585] Ezt a cikket Engels a „Volksstaat" szerkesztőségének kérésére írta azután, hogy Hepnert, aki a lap számára a hágai kongresszusról szóló beszámolókat készítette, letartóztatták. Szerkezetében és tartalmában igen közel áll „A hágai kongresszus" c. cikkéhez, amelyet 1872 okt. 1-én a „Plebe" (A Könép) c. lapnak küldött el (lásd 18. köt. 154–159. old.). A cikk írásakor Engelsnek még nem állt rendelkezésére a hágai kongresszus határozatainak hivatalos, francia nyelvű szövege, amelyet 1872 okt. 21-én hagyott végleg jóvá a szerkesztő bizottság. Ezzel magyarázható, hogy a cikkben levő idézetek néhol kismértékben eltérnek a határozatok később közzétett szövegétől (lásd 18. köt. 138–147. old.). – *456*

[586] Lásd Engels: „Az Internacionálé Amerikában", 18. köt. 93. old. – „Der Volksstaat" – a Szociáldemokrata Munkáspárt (az eisenachi párt) lapja, 1869-től 1876-ig jelent meg Lipcsében (eleinte kétszer, majd háromszor hetenként). A lap a német munkásmozgalom forradalmi irányzatának nézeteit tükrözte. A rendőrség és a kormány folytonosan üldözte a lapot; a szerkesztőség összetétele a szerkesztők letartóztatása folytán gyakran változott, az általános vezetést azonban Liebknecht tartotta kézben. A lap általános jellegére Bebelnek is nagy befolyása volt, aki a „Volksstaat" kiadóvállalatát vezette. Marx és Engels a lapnak megalapítása óta munkatársai voltak. – *458*

[587] Lásd „Feljegyzés Marxnak Barry mandátumával kapcsolatos felszólalásáról", 18. köt. 625. old. – *461*

[588] Marx és Engels: „A Szocialista Demokrácia Egyesülése és a Nemzetközi Munkásszövetség. Az Internacionálé hágai kongresszusának utasítására közzétett jelentés és dokumentumok", 18. köt. 311–445. old. – *464*

[589] Sonderbund – a reakciós svájci kantonok különszövetsége (lásd 57. jegyz.) nyomán így nevezte Marx és Engels az 50-es években a Willich–Schapper frakciót, majd az I. Internacionálé idején a bakunyinista Alliance-ot. – *465*

[590] Engels e rövid cikkei folytatásai az 1873 január–februárjában szintén az „International Herald"-ban megjelent írásainak („Az Internacionálé tevékenysége a kontinensen", lásd 18. köt. 294–297. old.), de eltérően az említett írásoktól, amelyeket a lap az Internacionálé

brit föderális tanácsának üléseiről szóló beszámolókkal együtt közölt, az e kötetbe felvett cikkek a „Hírek a külföldi munkásmozgalomról" vagy a „Hírek a kontinens munkásmozgalmáról" c. külön rovatba kerültek. Forrásul használta fel Engels, a barátaival és harcostársaival folytatott kiterjedt levelezésén kívül, a különböző országok munkássajtóját, elsősorban a lipcsei „Volksstaat"-ot és a madridi „Emancipación"-t. – *466*

[591] Ward's Island – sziget New York kikötőjében, itt volt az egyik vesztegzár-állomás a bevándorlók számára. – *474*

[592] Ez a brit föderális tanács 1873 máj. 8-i üléséről közzétett beszámolóban jelent meg. – *476*

[593] Szecesszió – különválás, elszakadás, itt Bakunyin híveinek az Internacionálé Főtanácsa ellen és a hágai kongresszus határozatai ellen indított mozgalma. – *476*

[594] Arról van szó, hogy a Főtanács New Yorkba helyezése (lásd 584. jegyz.) után John Hales megpróbálta a brit föderális tanácstól elszakadt reformista szárnyat a hágai kongresszus határozatait elvető föderációk afféle központjává tenni. (Lásd még 674. jegyz.) Halesnek a nemzetközi munkásmozgalom vezetésére támasztott igényeit a kontinensen elutasították. – *476*

[595] Ezt az okmányt Lausanne-ban állították ki Engels számára a svájci hatóságok. Engels a badeni–pfalzi felkelés veresége után, 1849 júl. 12-én érkezett Svájcba és október elején indult, Marx hívására, Londonba, s minthogy a francia kormány megtagadta tőle az átutazást, kerülő úton, Genovából hajóval ment Angliába. – *479*

[596] Ez az „Elismervény" az egyik első jele annak, hogy visszhangra talált a „Felhívás német menekültek segélyezésére", amelyet 1849 szept. 20-án adott ki a „német politikai menekültek segélyezésére alakult bizottság" (lásd 7. köt. 497–498. old.). A bizottságról lásd még 87. jegyzet. – *480*

[597] Az 1849 májusi elberfeldi felkelés a német birodalmi alkotmány-hadjárat (lásd 601. jegyz.) egyik epizódja. Itt a vádiratnak azokat a részeit közöljük a „Westdeutsche Zeitung" alapján, amelyek Engels szerepére vonatkoznak. Maga Engels „Elberfeld" c. cikkében (lásd 6. köt. 487–489. old.) és „A német birodalmi alkotmány-hadjárat"-ban (lásd 7. köt. 116–127. old.) foglalkozott ezekkel az eseményekkel. – *482*

[598] Az elberfeldi Biztonsági Bizottság tagja volt a többi között Wilhelm Hühnerbein szabó, a Kommunisták Szövetségének tagja, Johann Potmann rézművesmunkás és Julius Troost magánzó. – *482*

[599] Az elberfeldi Biztonsági Bizottság katonai bizottságáról van szó. – *482*

[600] Fekete–vörös–arany – Németország nemzeti egységének szimbóluma. – *482*

[601] A birodalmi alkotmányt a frankfurti nemzetgyűlés 1849 márc. 28-án fogadta el. Az alkotmány ellentmondásos jellegű volt, a nemzetgyűlés demokrata balszárnya és a polgári liberális centrum között létrejött kompromisszumot tükrözte. Lépést jelentett Németország egysége felé, meghirdetett sok demokratikus szabadságjogot, ugyanakkor azonban a végrehajtó hatalmat a császárra ruházta. A földdel kapcsolatos feudális terheket nem törölte el, hanem csak megváltásukról intézkedett. Legfőbb fogyatékossága abban rejlett, hogy nem volt több papírrongynál, s rendelkezéseinek végrehajtására nem állt erő mögötte. Úgyszólván valamennyi német állam (Poroszország, Szászország, Bajorország, Hannover stb.) kormánya vonakodott az alkotmányt elismerni; egyedüli védelmezői a

néptömegek voltak, amelyek kispolgári demokrata vezetéssel a Rajna-tartományban, Drezdában, Badenban és Pfalzban fegyveres harcot indítottak. – *482*

602 A birodalmi alkotmány védelmében Solingen és környéke is felkelt 1849 május elején. A város közelében levő gräfrathi hadszertár megostromlása lehetővé tette a felkelőknek, akik között sok volt a munkás, hogy ellássák magukat fegyverrel. A városi hatóságokat biztonsági bizottsággal váltották fel. – *482*

603 A Testvéri Demokraták 1850 ápr. 5-i bankettjéről, amelyen Marx is megjelent, a kasseli „Die Hornisse" (A Lódarázs) ápr. 17-i számán kívül tudósítást közölt a „Democratic Review" májusi száma is. Ebben Engels felszólalásáról ez olvasható: „Válaszul egy német menekült szólalt fel és kiváló beszédét Anglia proletárjaira mondott pohárköszöntővel fejezte be." – A Testvéri Demokraták (Fraternal Democrats) – nemzetközi demokratikus társaság, 1845-ben alapították Londonban a baloldali chartisták (G. J. Harney és E. Ch. Jones), német munkások (az Igazak Szövetségének tagjai) és más nemzetiségű londoni forradalmár emigránsok. Célja a különböző országok demokratikus mozgalmai közötti szoros kapcsolatok megteremtése volt. Marx és Engels reszt vettek a szervezet előkészítésében (v. ö. 2. köt. 571–584. old.) és állandó kapcsolatot tartottak a Testvéri Demokratákkal, bírálták nézeteiket, igyekeztek e társaság útján elvi befolyást gyakorolni a chartizmusra. A társaság proletár magva 1847-ben tagja lett a Kommunisták Szövetségének. A chartisták 1848-as veresége után ellanyhult a Testvéri Demokraták tevékenysége, 1853-ban pedig végleg széthullott a társaság. – *487*

604 Levellerek (egyenlősítők) – politikai csoportosulás az angol forradalom idején; elsősorban kézműveseket és parasztokat ölelt fel és nagy befolyást gyakorolt Cromwell hadseregének katonáira. A levellerek szerint az emberek születésüknél fogva szabadok és egyenlők. Általános választójogot követeltek, a királyság eltörlését és a „bekerített" földek visszaadását a parasztoknak. Ugyanakkor határozottan a magántulajdon alapján álltak; az általános választójogot csak a birtokkal rendelkezők számára követelték, a munkások és szolgák számára nem. A legforradalmibb elemek a nép elviselhetetlen viszonyai, a kieleződő politikai helyzet és a leveller-követelések korlátozott volta miatt később leváltak a levellerek pártjáról; ezek voltak az „igazi levellerek" vagy „diggerek" (ásók). Az „igazi levellerek" a legszegényebb falusi és városi néprétegek érdekeit képviselték és azt hirdették, hogy a dolgozó népnek közös földművelést kell folytatnia, mégpedig bérleti díj fizetése nélkül. Néhány faluban önhatalmúlag elfoglaltak megműveletlen földeket, és feltörték őket az állam számára. Az „igazi levellerek" nem tudtak elég széles tömegbázist találni, és ezért elszigetelhették és leverhették őket; amikor Cromwell katonái rájuk támadtak, nem tanúsítottak ellenállást, mert harcukban csak a békés eszközök és a meggyőzés jogosságát ismerték el. – *487*

605 A menekültbizottságról lásd 87. jegyzetet. Ezt az Engels kézírásában fennmaradt jegyzőkönyvet Marx és Engels felhasználták a menekültbizottság 1850 ápr. 20-i „Nyilatkozat"-ához (lásd 7. köt. 294–296. old.). – *488*

606 Julius Jacob Haynaunak, a magyar és az olasz szabadságharc elnyomójának kegyetlensége és vérszomja annyira hírhedt volt Európa-szerte, hogy 1850-ben, külföldi utazása során, Londonban és Brüsszelben munkások, megtudva kilétét, bántalmazták (Londonban a Barclay, Perkins & Co. sörgyár munkásai szept. 4-én megverték). – A Testvéri Demokraták a sörgyári munkásokkal való szolidaritás jegyében szept. 10-re gyűlést hívott össze, amelyen Engels is felszólalt. A „Reynolds's Weekly Newspaper"-en (Reynolds Heti Újsága) kívül, amely a legrészletesebben tudósít Engels beszédéről, rövid ismertetés jelent meg a következő lapokban: „The Northern Star", szept. 14., „The Times", szept. 11., „The Morning Chronicle", szept. 12., „Deutsche Londoner Zeitung" (Német Londoni Újság), szept. 13. és „Die Hornisse", szept. 18. – *490*

[607] Marx ezt a jegyzéket nyilván azért készítette, hogy szükség esetén értesíteni tudják a Központi Vezetőség tagjait; erre mutat, hogy a vele egy házban vagy egészen közelben lakóknál csak a nevet tüntette fel, címet nem. A címmel szereplőknél az utcanév, házszám után könnyebb tájékozódás céljából odaírta a környék ismertebb utcáját, terét is (Clerkenwell Road stb.). – *491*

[608] A Testvéri Demokraták szilveszteri bankettjére Harney hívta meg Marxot és Engelst. Az estély fő szónokaként Harney beszélt a társaság elmúlt évi tevékenységének eredményéről és az európai politikai helyzetről. Engels, aki Marxszal és másokkal együtt 1850 szept. 17-én kilépett a londoni Német Munkás Művelődési Egyletből (lásd 62. jegyz. és 7. köt. 402. old.), valószínűleg annak vezetőségével és különösen Schapperral való előzetes megállapodás alapján szólalt fel az Egylet nevében. Az igen rövid laptudósításból is kitűnik, hogy Engels kifejtette a maga és Marx felfogását az Európa társadalmi, gazdasági és politikai fejlődésében jelentkező új szakaszról, amely a burzsoá társadalom termelőerőinek rohamos fejlődésével kezdődött, s ezzel kapcsolatban egy közeli társadalmi forradalom kilátásának szertefoszlásáról, a proletár forradalmároknak a megváltozott helyzetből adódó új feladatairól. – *493*

[609] A pohárköszöntő, amelyre Engels reagált, így hangzott: „Valamennyi országbeli demokratikus testvéreinkre és a *demokratikus és szociális köztársaság* mielőbbi felállítására!" – *493*

[610] A kölni kommunista-perrel a porosz hatóságok 1852-ben csapást akartak mérni a Kommunisták Szövetségére, a munkásszervezetekre és az egész demokratikus ellenzékre (lásd erről Marx: „Leleplezések a kölni kommunista-perről", 8. köt. 389–452. old.). Minthogy a porosz rendőrség durva provokációkhoz, hamisításokhoz folyamodott, felbontotta a gyanús leveleket, Engels, kereskedelmi kapcsolatait felhasználva, összeállította olyan cégek jegyzékét, amelyek címére felbontás veszélye nélkül küldhetik el a kölni vádlottak védőinek a szükséges iratokat. – *494*

[611] 3–5. szám alatt Engels felsorolja azokat a kereskedelmi cégeknek megcímzett borítékokat, amelyeket 1852 okt. 28-án küldött Marxhoz Londonba, hogy ezekbe tegyék a Hontheimnek, Esser I-nek és Schneider II-nek szánt leveleket (lásd 28. köt. 163. old.). – *494*

[612] Marxnak arról a leveléről van szó, amelyet Düsseldorfon át küldött Schneider II-nek egy német kereskedő, Freiligrath ismerőse címén. A levél nem maradt fenn, tartalmáról lásd 28. köt. 157. old. – *494*

[613] Marx Schneider II-nek írt 1852 okt. 26-i leveléről van szó, amelyet rendkívül fontosnak tartott és négy példányban küldött el Kölnbe fedőneveken (a többi között Weerth útján Manchesterből, lásd 28. köt. 153. old.), két másik példányát Engels ebben a jegyzékben 1. és 8. szám alatt említi. A levél nem került elő. – *494*

[614] Hermann Beckernek Marxhoz írt 1851 jan. 27-i leveléről (lásd 8. köt. 447. old.) és Danielsnek „Mikrokosmos. Entwurf einer physiologischen Anthropologie" (Mikrokozmosz. Egy fiziológiai antropológia vázlata) c. kéziratával kapcsolatban Marxhoz írt leveleiről van szó. – *494*

[615] Stieber 1848 dec. 26-án Marxhoz írt leveléről van szó; a levél szövegét Marx közzétette a „Leleplezések a kölni kommunista-perről"-ben (lásd 8. köt. 429–430. old.). – *494*

[616] Arról van szó, hogy Marx az akkor Majna-Frankfurtban lakó Georg Jung útján elküldött Schneider II-nek olyan okmányokat, amelyek bizonyították, hogy az „eredeti jegyzőkönyv" hamis, hogy fabrikálásában Hirsch részt vett, továbbá leleplezték Stieber tanúvallomásainak hazug voltát (lásd 8. köt. 421–428. old.; 28. köt. 159. old.). – *494*

617 Egy Reuter nevű londoni porosz rendőrügynök Stieber megbízásából ellopta Oswald Dietztől a Willich–Schapper frakció levéltárát (lásd erről 8. köt. 399–401. old.). – *494*

618 A dokumentum alján Engels kézírásával egy 1852 július–októberre vonatkozó naptártáblázat található. – *495*

619 1856 júl. 23-án Trierben meghalt Jenny Marx anyja, Karoline von Westphalen; Marxnak mint vejének jelen kellett volna lennie a hagyaték elosztásánál. Minthogy nem utazhatott Németországba, Marx ezt a meghatalmazást állította ki, amelyet azután Trierben hitelesítettek. – *496*

620 Az alábbi keltezés valószínűleg a trieri közjegyzőtől származik. – *496*

621 „St. Louis Daily Press" – amerikai munkásújság, 1864-től jelent meg. – *497*

622 Marxnak a londoni Német Munkás Művelődési Egylet huszonöt éves évfordulóján mondott beszédéről csak ez az Eccarius készítette beszámoló maradt fenn. Engelshez, W. Liebknechthez és Eccariushoz írt leveleiben Marx élesen bírálta ezt a kivonatot, amelyben, írja, „akad egy és más, ami az általam mondottaknak éppen az ellenkezőjét tartalmazza" (lásd 31. köt. 79–80. old.). Ez különösen érvényes a befejező mondatra, amely azt a lassalleánus frázist adja Marx szájába, hogy a munkások és a burzsoázia közös akciója a porosz reakció ellen nem lehetséges. – *498*

623 Az osztrák–porosz háborúra vonatkozó határozatot a Főtanács 1866 jún. 19-i, 26-i, júl. 3-i és 17-i ülésén folytatott vita eredményeképpen fogadták el. A határozat alapja Bobczyński és Carter javaslata volt, amelyet Marx felszólalása után módosítottak (a vitáról lásd 31. köt. 223–224. old.). – *501*

624 Marx 1868 jún. 2-án benyújtott javaslatának szövegét lásd 16. köt. 303. old. – *502*

625 Marx e felszólalásáról lásd Engelshez írt 1868 jún. 20-i levelét (32. köt. 92–93. old.). – *502*

626 A Főtanács 1868 júl. 21-i üléséről készült jegyzőkönyv Marx e felszólalását így ismerteti: „*Marx* polgártárs. Németország. Az Általános Munkásegylet kerülő úton szándékozik megtenni azt, aminek nyílt megtételét a porosz törvény tiltja. Németország déli és nyugati államaiban működik egy másik munkásszövetség, amelynek több ágazata van Svájcban; ezek szintén csatlakozni szándékoznak. Egy új lap, »Le Réveil«, amelyet Ledru-Rollin pártja ad ki, kedvezően nyilatkozik a Nemzetközi Szövetségről." – *503*

627 A Főtanács 1869 febr. 23-i ülésén Marx részletesen ismertette a „Jelentés a szászországi szénbányák bányamunkásegyleteiről" c. dokumentumot, amelyet Engels készített el (lásd 16. köt. 333–338. old.). Marx beszédének kivonata fennmaradt a Főtanács jegyzőkönyvében; az itt közölt sajtóbeszámoló valamivel teljesebb és pontosabb. – *504*

628 Ez a dokumentum a Főtanács jegyzőkönyvébe beragasztva maradt fenn; egy amerikai lapból (valószínűleg: „The Democrat") vágták ki. A Főtanács 1870 ápr. 19-i ülésének jegyzőkönyvében Marx felszólalásáról ez olvasható: „*Marx* polgártárs nem ért egyet a beadvánnyal, mert a Tanácsban már képviselve vannak a különböző nemzetek, minden egyebet pedig a Szövetség levelezőire kell bízni. A levél említést tesz arról, hogy a szakszervezeti mozgalom az Egyesült Államokban hajlamos arra, hogy titkos társaságok formáját öltse. Ezt igazolja a New York-i német levelező levele, aki felkéri a Tanácsot, hogy avatkozzék be a dologba és próbálja meg lebeszélni Hume-ot és Jessupot az e mozgalomban való részvételről." A Főtanács olyan határozatot hozott, hogy további információt kér a kérdés lényegéről. – *506*

[629] 1871 jan. 23-án a Trafalgar-square-en tömeggyűlés volt, amelyen a munkások követelték az angol kormánytól, érje el, hogy Poroszország szüntesse be a háborút a francia köztársaság ellen. – *508*

[630] Lásd 17. köt. 250. old. – *509*

[631] Beesly egy 1867 júl. 4-i londoni gyűlésen mondott beszédében megbélyegezte az angol burzsoázia képmutatását, amely Broadhead trade-unionista vezetőt okolta az 1866 őszi sheffieldi sztrájk idején sztrájktörők alkalmazása miatt történt kilengésekért. – *509*

[632] Az 1871 jan. 10–12-i Le Mans-i ütközet után Chanzy tábornok csak nemrég alakult hadseregе súlyos veszteségekkel visszavonult. – *510*

[633] Félszigeti háború – a Pireneusi-félszigeten a napóleoni Franciaország ellen 1808-tól 1814-ig folyó háború. – *510*

[634] 1870 november elején diplomáciai válság tört ki, mert Oroszország felmondta a krími háború után kötött 1856-os párizsi békeszerződés 11., 13. és 14. cikkelyét, amelyek megtiltották, hogy Oroszország hadiflottát tartson a Fekete-tengeren és fegyvertárakat létesítsen a tengerparton. Bismarck támogatta Oroszországot és viszonzásul Franciaországgal szembeni követeléseinek orosz támogatására számított; Anglia és Ausztria–Magyarország tiltakozott a párizsi békeszerződés revíziója ellen, de tiltakozását nem tudta érvényesíteni. 1871 január–márciusában Londonban nemzetközi konferencia ült össze Oroszország, Anglia, Ausztria–Magyarország, Németország, Franciaország, Olaszország és Törökország részvételével; a konferencia márc. 13-án megállapodást írt alá, amely hatálytalanította a párizsi szerződés kérdéses cikkelyeit. Oroszország és Törökország ennek értelmében ismét felhasználhatta katonai célokra a Fekete-tengert, és ezzel helyreállt Oroszország fekete-tengeri uralma. – *510*

[635] Lásd 17. köt. 4–5. old. – *510*

[636] Lásd 17. köt. 247. old. – *510*

[637] III. Napóleon a porosz–osztrák háborúban tanúsított semlegesség fejében azt kívánta, hogy Poroszország egyezzék bele Luxemburg Franciaországhoz csatolásába. Ez a francia terv diplomáciai válságot robbantott ki, melynek a Luxemburg semlegességéről szóló, 1867 máj. 11-i londoni szerződés vetett véget. A szerződés kimondja, hogy Luxemburg örök időkre semleges állam, és semlegességét az aláíró felek (Anglia, Ausztria, Belgium, Franciaország, Hollandia, Luxemburg, Olaszország, Oroszország és Poroszország) garantálják. – Bismarck egy 1870 dec. 3-i jegyzékben azt állította, hogy Luxemburg túlzottan barátságos magatartást tanúsít Franciaország irányában és ezzel megsérti a semlegességet; kijelentette, hogy a porosz kormány ezért mentesül kötelezettsége alól és a továbbiakban Luxemburg semlegességére való tekintet nélkül fog eljárni. December végén azonban Anglia nyomására kénytelen volt fenyegetését visszavonni. – *510*

[638] Az 1871 jan. 5-én a Cannon Street egyik vendéglőjében J. Merriman elnökletével megtartott gyűlés felszólította az angol kormányt, hogy bírja rá Poroszországot a Franciaország elleni háború beszüntetésére és ismerje el a francia köztársaságot. – *512*

[639] 1855 június–júliusában Londonban tömegtüntetések voltak amiatt, hogy a parlament minden nyilvános szórakozóhely vasárnapi zárva tartását elrendelő törvényt (sörtörvényt) fogadott el. – Külső nyomás (pressure from without) az angolok szóhasználatában eredetileg nagy, parlamenten kívüli népi megmozdulásokat jelent. – *513*

[640] Viktoria angol királynő legidősebb leánya, Viktória Adelheid Maria Lujza a porosz trónorokos, a későbbi III. Frigyes császár felesége volt. – *514*

[641] 1870 dec. 21-én a Themze torkolatánál a vámhatóságok feltartóztatták az „International" nevu angol hajót, amely a Dunkerque és Bordeaux kozotti távirati osszekottetéshez szállított tengeralatti kábelt. 1871 jan. 17-én egy angol torvényszék a vámhatóságok eljárását torvénytelennek ítélte. – *514*

[642] Franktirőrok, franctireurok (franciául: franc-tireurs) – szabadcsapatosok, kisebb-nagyobb onkéntes fegyveres csoportok tagjai, akik a Franciaországba behatoló ellenséggel szemben fejtettek ki ellenállást. Először a XVIII. és XIX. sz. fordulóján harcoltak szabadcsapatosok a franciaellenes koalíciók inváziós csapatai ellen. 1867-ben szabadcsapatos társaságok alakultak. A porosz–francia háború idején a kormány fegyverkezésre és harcra szolította fel a szabadcsapatosokat. A reguláris francia hadsereg szétverése, illetve ostromzár alá vetele után ugrásszeruen megnőtt a szabadcsapatosok száma. – *516*

[643] Marx 1871 ápr. 25-i felszólalásáról azelott csak egy toredek volt ismert (lásd 17. kot. 587–588. old.). Nemrég kerult elő a Fotanács jegyzőkonyvenek hianyzó oldala. Jegyzetben kozoljuk az „Eastern Post" 1871 apr. 29-i számában megjelent szoveg fontosabb eltéréseit a jegyzókonyvtől – *519*

[644] Az Egyesult Államok Országos Munkásegyesulése (National Labor Union) 1866 augusztusaban alakult meg a baltimore-i kongresszuson. Alapításában tevékeny része volt W. H. Sylvisnek, az amerikai munkásmozgalom kiváló képviselójének. A National Labor Union harcolt a nyolcórás munkanapért, a fehér és színes munkások szolidaritásáért, a dolgozó nők jogaiért. Kezdettől fogva támogatta a Nemzetkozi Munkásszovetséget; 1867 augusztusi chicagói kongresszusán az Internacionálé kovetkező kongresszusának kuldottévé választotta meg Trevellicket, aki azonban nem volt jelen a lausanne-i kongresszuson. Cameron, a Labor Union kuldotte, 1869-ben részt vett a bázeli kongresszus utolsó ulesein. 1870 augusztusában, a Labor Union cincinnati kongresszusán olyan határozatot fogadtak el, hogy a Labor Union egyetért a Nemzetkozi Munkásszovetség elveivel és kijelenti, hogy csatlakozni kíván a Szovetséghez. A határozat azonban nem valósult meg. A National Labor Union vezetősége nem sokkal ezután utópisztikus pénzugyi reformtervekbe bonyolódott, amelyek arra irányultak, hogy felszámolják a bankrendszert és az állam útján olcsó hitelt biztosítsanak. A szakszervezetek 1870–71-ben elszakadtak a Labor Uniontól, amely 1872-ben gyakorlatilag megszúnt. – *519*

[645] Auguste Serraillier 1871 ápr. 12-i es 15-i leveléről van szó, amelyek április 23-án érkeztek Londonba. – *520*

[646] Serraillier-t a II. kerulet választotta be a Kommunbe az ápr. 16-i pótválasztásokon. Eugène Dupont-t, a Fotanacs tagját is jelolték, de szavazásra nem kerult sor, mert Angliában volt és nem tudott Párizsba menni. A XVII. kerulet Jean-Martial-Aminthe Dupont-t kuldte a Kommunbe. – *520*

[647] Marx 1871 ápr. 26-a korul irta meg a levelet, Frankel Leónak címezve (A levél fogalmazványát lásd 33. kot. 209–210. old.). – *520*

[648] Paul Lafargue 1871 ápr. 6-tól 12-ig tartozkodott Párizsban – *520*

[649] Marx „A polgárháború Franciaországban" c. művéről van szó. – *522*

[650] Jung javasolta, hogy a Főtanács menesszen kuldottséget a Robert Owen szuletésének 100. evfordulóján 1871 máj. 16-án a londoni Freemason's Hallban rendezett unnepségre. – *523*

[651] Mottershead, ellenezve az unnepségen való részvételt, kijelentette, hogy Owen „koránt sem volt olyan eredeti, amilyennek Engels, úgy látszik, vélt. Szocializmusát régebbi francia íróktól vette át, vallási eszméit Locke-tól" (Marx–Engels Gesamtausgabe, I. 22. kot. 549. old.). Később azt az állítást tulajdonította Engelsnek, hogy az (owenista) szocialisták mind chartisták voltak. – *523*

[652] Lehet, hogy Engels itt Owen „A New View of Society; or Essays on the Principle of the Formation of the Human Character" (A társadalom új felfogása; avagy tanulmányok az emberi jellem formálásának elvéről) c. könyvére gondol, amelynek első kiadása 1813-ban jelent meg Londonban, de elképzelhető, hogy az évszám téves és Owen „The Marriage System of the New Moral World; with a Faint Outline of the Present very Irrational System" (Az új erkölcsi világ házassági rendszere; a jelenlegi igen irracionális rendszer halvány körvonalazásával) c. könyvéről, Leeds 1838, van szó. – *523*

[653] Külföldi útja során Owen 1818-ban felkereste Aachent, ahol akkor a Szent Szövetség kongresszusa ülésezett. Leveleket írt II. Sándornak, s ezekben igyekezett meggyőzni a cárt a maga elveinek helyességéről. – *523*

[654] A Főtanács 1871 jún. 20-i ülésének jegyzőkönyve ezt írja még Marx felszólalásáról: „Marx polgártárs ezután javasolta, hogy küldjenek egy levelet az »Examiner«-nek és a »Spectator«-nak, leleplezve, hogy az Internacionálé párizsi szekciójának állítólagos kiáltványai egytől egyig a versailles-i rendőrség koholmányai." (Marx–Engels Gesamtausgabe, I. 22. kot. 566. old.) A levél, amelyet a Főtanács nevében Engels írt meg, nem jelent meg az említett lapokban; fogalmazványát lásd 17. kot. 342. old. – *524*

[655] Marxnak a „World" londoni tudósítójával, R. Landorral folytatott beszélgetéséből a 17. kot. 592–596. oldalán csak a „Woodhull and Claflin's Weekly" által átvett rövidített változat jelent meg. Itt a „World" 1871 júl. 18-i száma alapján a teljes szöveget közöljük. – *525*

[656] Az un. lőpor-összeesküvésről van szó, Guy Fawkes 1605 nov. 5-én lőporos hordók segítségével a parlament épületét, a királlyal együtt a levegőbe akarta röpíteni. A leleplezett összeesküvésre emlékezve Angliában minden év nov. 5-én szalmabábokat égettek el. – *525*

[657] Hans Breitmann-dialektus – Charles Godfrey Leland (1824–1903) amerikai író „Hans Breitmann's Ballads" c. verssorozatában a pennsylvaniai német bevándorlók németes angol beszédmódját parodizálja. Landor ezzel az akkoriban elterjedt kifejezéssel nyilván azt a karta érzékeltetni, hogy Marx korrekt angol kiejtésének volt némi rajnai színezete. – *527*

[658] Landor itt nyilván felreértette, illetve emlékezetből tévesen idézte Marx szavait. 1871 tavaszán Barcelonában nem a szivarkészítő munkások sztrájkoltak, hanem a textilmunkások. Szivarkészítő munkások Antwerpenben és más belgiumi városokban sztrájkoltak. – *529*

[659] A Land and Labour League (Föld- és Munkaliga) 1869 októberében alakult meg Londonban, a Főtanács részvételével. A Liga végrehajtó bizottságában a Főtanácsnak több mint 10 tagja foglalt helyet. Programjába, amelyet Marx útmutatásai alapján Eccarius fogalmazott meg (v. ö. 16. kot. 526–529. old.), általános demokratikus követeléseken (a pénz- és adóügyek reformja, művelődésügyi reform stb.) kívül felvette a föld társadalmi tulajdonba vételének és a munkanap megrövidítésének követelését, valamint az általános választójogra és a mezőgazdasági kolóniák alakítására vonatkozó chartista követeléseket.

Marx arra számított, hogy a Liga tevékenysége elősegíti majd az angol munkásosztály forradalmasítását, az angliai önálló proletár párt megalapítását. De már 1870 őszén megerősödött a Ligában a polgári elemek befolyása és a szervezet fokozatosan elszakadt az Internacionálétól. – *529*

[660] Lásd 504. jegyz. – *530*

[661] „La Situation" – francia nyelvű napilap, 1870 szeptemberétől 1871 augusztusáig jelent meg Londonban; bonapartista, nem csatlakozott a Thiers-kormányhoz. – *531*

[662] Marx e beszédét a 17. köt. 602. oldalán a konferencia francia jegyzőkönyve alapján közöltük. Itt az Eccarius által készített angol sajtótudósítást fordítottuk le; a kettő kiegészíti egymást. – *535*

[663] „Qui Vive!" – francia nyelvű napilap, 1871-ben jelent meg Londonban; az ún. 1871-es francia szekció orgánuma. – *536*

[664] A londoni konferencia, amelyet az Internacionálé tagjai elleni rendőrterror és üldözések közepette hívtak egybe, nem volt nyilvános, és zárt ajtók mögött ülésezett. Ennek ellenére hírek szivárogtak ki róla a sajtóba: a „Scottsman" 1871 okt. 2-i számában megjelent Eccariusnak a konferencia menetét és legfontosabb határozatait ismertető cikke, amelyet sok európai és amerikai lap átvett, a „Qui Vive!" 1871 nov. 7-i és 8-i száma pedig még hivatalos közzétételük előtt megjelentette a konferencia határozatait, amelyeket a szedőtol szerzett meg. – *536*

[665] Engelsnek a Főtanács 1871 dec. 19-i ülésén elhangzott felszólalásáról van szó. Az ülés jegyzőkönyve helyesen rögzítette a felszólalást. – *538*

[666] „La Emancipación" – spanyol hetilap; 1871-től 1873-ig jelent meg Madridban; az Internacionálé madridi szekcióinak, 1871 szeptemberétől 1872 áprilisáig pedig a spanyol föderális tanácsnak a lapja. – *538*

[667] Lásd 17. köt. 387–389. old. – *538*

[668] A Főtanács 1871 dec. 19-i ülésén Marx beszélt a németországi, amerikai, svájci és angliai helyzetről. Felszólalásának az angol kormány menekültellenes szándékaira vonatkozó részét ismertette franciául az „Égalité" 1872 jan. 10-i, németül a „Tagwacht" jan. 20-i száma; néhány passzusát idézte a moszkvai „Szovremennije izvesztyija" (Napi Hírek) 1872 jan. 21 (8)-i száma. – *539*

[669] Az I. Internacionálé hágai kongresszusának (1872 szept. 2–7.) jegyzőkönyveit F. A. Sorge vezette német nyelven. A kongresszus befejeződése után az eredeti jegyzőkönyveket Sorge magával vitte New Yorkba. Október elején Marx és Engels kérésére másolatot küldött a jegyzőkönyvek teljes szövegéről. A másolatot Th. Cuno készítette és ő, valamint Sorge hitelesítette. Francia nyelvű, néhol piszkozat jellegű feljegyzéseket készített Le Moussu, a kongresszus titkára. Minthogy a titkárokat csak szept. 3-án választották meg, a kongresszus első két üléséről Le Moussu kézirata nem számol be. Marx 1872 szept. 2-i felszólalása csak a bakunyinista Ny. Zsukovszkij két feljegyzésében maradt fenn, akinek mandátumát a kongresszus nem ismerte el. Marx négy beszédét és Engels egy beszédét Sorge jegyzőkönyve alapján a 18. köt. 625–630. oldalán közöltük. – *544*

[670] A spanyol bakunyinista küldöttek, kötött mandátumuknak megfelelően, azt követelték, hogy a kongresszusi szavazásoknál ne az egyes küldöttek szavazatait számítsák, hanem az

őket megválasztó szervezetek taglétszámát. Ezt a követelést a kongresszus elutasította. – *544*

671 Marx e beszédét a 18. köt. 628–629. oldalán Sorge német feljegyzése alapján közöltük. Itt Le Moussu francia nyelvű feljegyzését tesszük közzé. – *547*

672 Marx e beszédét a gyűlésről szóló tudósításban a holland „Algemeen Handelsblad" (Általános Kereskedelmi Lap) ismertette. A Marx által jóváhagyott teljesebb beszámoló a „Liberté"-ben és a „Volksstaat"-ban jelent meg, lásd 18. köt. 148–150. old. – *549*

673 1872 szeptemberében a német, az osztrák–magyar és az orosz császár találkozott Berlinben és megkísérelte országaik reakciós szövetségének felújítását. Egyebek között a forradalmi mozgalom elleni közös harcról is tárgyaltak. – *549*

674 A hágai kongresszus határozatainak angliai propagálása során Marxnak és Engelsnek többször kellett visszavernie John Hales rágalmazó támadásait, aki reformista álláspontra áttérve szövetkezett a kongresszus anarchista, szektás kisebbségével, szakadást idézett elő a brit föderációban és 1873 jan. 26-ra Londonba külön kongresszusra hívta össze a szakadár szekciókat. Marxnak és Engelsnek a brit szekciók szakadár elemei elleni harca több dokumentumban jutott kifejezésre, lásd elsősorban „Az »International Herald« szerkesztőjének", „A manchesteri külföldi szekció a brit föderáció valamennyi szekciójához és tagjához", „A brit föderális tanács üzenete" (18. köt. 183–195. old.). Az e kötetben közölt két levél – Lessneré, amelyet Marx segítségével, és Vickeryé, amelyet Engels közreműködésével írtak – e vita további vonatkozásait és részleteit tárja fel. – „The International Herald" – angol hetilap, 1872 márciusától 1873 októberéig jelent meg Londonban, W. Riley szerkesztésében; 1872 májusától 1873 májusáig mint az Internacionálé brit föderális tanácsának hivatalos orgánuma teret adott azoknak a dokumentumoknak, melyek a tanácsból kivált reformisták elleni küzdelemben a Főtanács álláspontját képviselték. 1873 júniusától, miután Riley visszavonult a munkásmozgalomtól, megszakadt a kapcsolat az Internacionálé és a lap között. – *552 556*

675 „La Federación" – az Internacionálé barcelonai föderációjának hetilapja; 1869-től 1873-ig jelent meg; bakunyinista befolyás alatt állt. – *552*

676 „The New Moral World: and Gazette of the Rational Society" – az angol owenista szocialisták hetilapja. 1834-ben alapította R. Owen; Londonban, Manchesterben, Birminghamben, Leedsben, majd megint Londonban jelent meg különféle alcímekkel 1846-ig; Engels 1843 novemberétől 1845 májusáig működött közre a lapban. – „The Northern Star; and Leeds General Advertiser" – angol napilap, a chartisták központi lapja; 1837-től 1852-ig jelent meg, előbb Leedsben, majd 1844 novemberétől (más alcímmel) Londonban. Az újság alapítója és szerkesztője F. O'Connor volt; a 40-es években J. Harney is szerkesztette. Engels 1843-tól 1850-ig működött közre a lapban. – „The Red Republican" – chartista hetilap, 1850 július 1-től novemberig jelent meg Londonban, J. Harney szerkesztésében. – „The People's Paper" – chartista hetilap, 1852 májusától 1858 júniusáig jelent meg Londonban, Ernest Jones szerkesztésében; Marx és Engels 1852 októbere és 1856 decembere között cikkeket írtak a lapba és segítettek a szerkesztésben is. – *554*

677 1873 jún. 1–2-án tartotta Manchesterben második kongresszusát az Internacionálé brit föderációja, a hágai kongresszus határozatait elismerő 23 szekció 26 küldöttének részvételével. A kongresszus határozatot fogadott el a szervezet erősítéséről és a propaganda fokozásáról, felhívta a brit tagokat önálló politikai munkáspárt létesítésére, a föld és az összes termelési eszközök társadalmasítása mellett foglalt állást, megerősítette a

proletár internacionalizmushoz való hűségét, s a vörös zászlót a brit föderáció lobogójának nyilvánította. – *559*

[678] A brit föderális tanács bizottságot alakított a nemzetközi szakszervezetek alakítása kérdésének előkészítésére. A bizottság első jelentése után a brit föderális tanács ápr. 24-i ülésén Maltman Barryt és Eugène Dupont-t megbízták, hogy szövegezzenek meg egy üzenetet az angol szakszervezetekhez. A dokumentum elkészítésében, amelyet a tanács 1873 máj. 1-i és 8-i ülésén egyhangúlag jóváhagytak, közvetlenül részt vett Engels. Az üzenet vázolja a szakszervezeteknek az Internacionálé történetében játszott szerepét és megjelöli a hágai kongresszus utáni új szakaszban előttük álló feladatokat. – *560*

[679] Lásd 17. köt. 387–389. old. – *564*

Mutató

(Nevek – idézett művek, hatóságok közleményei, újságok és folyóiratok

A

ABBASZ, I. (Nagy) (1557–1629) – iráni sáh 1587–1629, a Szofik dinasztiájából. – *331*

ABDUL-MEDZSID (1823–1861) – török szultán 1839–1861. – *197 204 299*

ABEELE, Henry van den (szül. 1847) – belga anarchista, kereskedő; 1872-ben küldött a Nemzetközi Munkásszövetség hágai kongresszusán, a Főtanács 1873 máj. 30-i határozata alapján kizárták. – *452*

ABERDEEN, George Hamilton Gordon, Earl of (1784–1860) – angol politikus, tory, 1850-től a peelisták vezére; 1828–30, 1841–46 külügyminiszter; 1852–55 a koalíciós kormány miniszterelnöke. – *268* (163)

ABOUT, Edmond-François-Valentin (1828–1885) – francia újságíró, bonapartista. – *319* (381)

– *La Prusse en 1860* (Poroszország 1860-ban), Párizs 1860. – *319–326* (384)

ADAIR, Robert (1763–1855) – angol diplomata, Fox munkatársa. – *265* (280)

Addresse du Conseil Général de l'Association Internationale. Aux membres et aux sociétés affiliées et à tous les travailleurs (A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának üzenete a tagokhoz, a csatlakozott társaságokhoz és valamennyi munkáshoz) [London 1867], (16. köt. 487–489. old.) – *382*

ADOLF FRIGYES (1710–1771) – svéd király 1751–1771. – *341*

AGA-KHÁN NURI, Mirza – a perzsa kormány vezetője 1852-től. – *254*

AGÉNAIS (XIX. sz.) – francia munkás, republikánus. – *305 306*

ÁGOST, szász herceg (1614–1680) – magdeburgi érsek 1628-tól. – *237*

ÁGOST, II., Erős (1670–1733) – lengyel király 1697–1706 és 1709–1733 és, I. Ágost Frigyes néven, szász választófejedelem 1694–1733. – *238 338 339*

ÁGOST, III. (1696–1763) – az előbbi fia, lengyel király 1734–1763 és, II. Ágost Frigyes néven, szász választófejedelem 1733–1763. – *339 340 344*

Ágost, III. (Szász) *lásd* Frigyes Ágost, I.

AGRIPPA, Marcus Vipsanius (i. e. 63–12) – római hadvezér és politikus, Augustus veje. – *279*

AHMED SÁH DURRÁNI (1724–1773) – afgán sáh 1747–1773, az afgán állam és a Durráni-dinasztia alapítója. – *252*

ALBA, Fernando Alvarez de Toledo, duque de (1507–1582) – spanyol politikus és hadvezér, 1567–73 németalföldi helytartó. – *285*

ALBERONI, Giulio (1664–1752) – olasz származású spanyol politikus, bíboros; 1717–19 V. Fülöp első minisztere, 1719-ben száműzik. – *337 338* (410)

Albert *lásd* Martin, Alexandre

ALBRECHT (1490–1568) – a német lovagrend utolsó nagymestere, Poroszország első hercege 1525-től. – *229 232*

ALBRECHT, I., Medve, Ballenstädt grófja (kb. 1100–1170) – Brandenburg első őrgrófja, 1150-től. – *225* (222 223)

ALBRECHT, III., Achilles (1414–1486) – ansbachi herceg 1440-től, brandenburgi választófejedelem 1470-től. – *229*

ALBRECHT FRIGYES (1553–1618) – Poroszország hercege 1568–1618. – *231 232*

ALBUQUERQUE hercege (megh. kb. 1811) – spanyol tábornok, részt vett a függetlenségi háborúban, 1811 londoni nagykövet. – *205 206*

ALI, janinai (szülőhelye után tepeleni) pasa (1741–1822) – albán születésű politikus, 1787-től gyakorlatilag független ura a török birodalomhoz tartozó Balkán-félsziget nagy részének. – *352*

ALLEMENT, Louis (XIX. sz.). – *389*

ALLEN, George R. (XIX. sz.) – amerikai festő, radikális. – *428*

»*Allgemeine Militärzeitung*« (Általános Katonai Újság), Darmstadt. – *355 358 362* (440)

AMÁLIA, oldenburgi hercegnő (1818–1875) – I. Ottó görög király felesége. – *197*

Amarante *lásd* Chaves

AMPHY. – *256*

ANGOULEME, Charles de Valois, herceg (1573–1650) – IX. Károly természetes fia, követ és hadvezér. – *331*

ANNA (1576–1625) – Albrecht Frigyes porosz herceg lánya, 1594-től János Zsigmond brandenburgi választófejedelem felesége. – *231–233*

ANNA, Stuart (1665–1714) – angol királynő 1702–1714. – *336*

ANNA, Ausztriai (1601–1666) – francia királyné, XIII. Lajos felesége, régens 1643–1661; III. Fülöp spanyol király lánya. – *331 332* (397)

ANNA Ivanovna (1693–1740) – orosz cárnő 1730–1740. – *339 340*

ANNA Petrovna (1708–1728) – I. Péter cár lánya, 1725-től I. Károly holstein-gottorpi herceg felesége. – *338*

ANSON, George, báró (1697–1762) – angol tengernagy, részt vett az osztrák örökösödési háborúban, 1751–56 és 1757–62 az admiralitás első lordja. – *341*

ANTONIUS, Marcus (kb. i. e. 83–30) római politikus és hadvezér. – *279* (322)

APPLEGARTH, Robert (1833–1925) – angol ács, trade-unionista; az ácsok és asztalosok egyesült szövetségének főtitkára, a London Trades Councilnak és az Internacionálé Főtanácsának tagja (1865, 1868–72); később visszavonult a munkásmozgalomtól. – *392 404 406* (487 536)

APRAKSZIN, Fjodor Matvejevics, gróf (1671–1728) – orosz tengernagy, az orosz tengerészet megalapítója. – *280*

»*Arbeiterzeitung*« (Munkásújság), New York. – *468*

ARDIN, Antoine (megh. 1898 után) – svájci munkás, a kocsigyártók és kovácsok szövetségének elnöke, a genfi Alliance-szekció tagja. – *389*

ARIF HIKMET BEJ (szül. 1786) – török politikus, 1846–54 sejk-ul-iszlam. – *197* (184)

ARMSTRONG, William George (1810–1900) – angol mérnök, gyáros, a huzagolt csövű ágyúk feltalálója. – *359 362*

ARNOLD. – *200*

– *The Coming War* (A közelgő háború); „The Leader", V. köt. 200. sz., 1854 jan. 21., 59–60. old. – *200* (187)

»*La Asociación*« (A Szövetség), London. – *411* (542)

»*L'Assemblée Nationale*« (A Nemzetgyűlés), Párizs. – *19* (33)

ASSI, Adolphe-Alphonse (1841–1886) – francia műszerész, baloldali proudhonista, az Internacionálé párizsi szekciójának tagja; a nemzeti gárda központi bizottságának és a Párizsi Kommünnek tagja, a Kommün leverése után Új-Kaledóniába száműzték. – *405*

AUBRY, Emile (kb. 1829–1900) – francia litográfusmunkás, proudhonista, az Internacionálé roueni föderációjának alapítója és vezetője; részt vett a Párizsi Kommünben. – *402*

AUCKLAND, George Eden, Earl of (1784–1849) – angol politikus, liberális, 1836–42 indiai főkormányzó. – *254 256 257*

AUGUSTUS, Cajus Julius Caesar Octavianus (i. e. 63 – i. sz. 14) – római császár i. e. 27 – i. sz. 14. – *279*

AULOIS – francia ügyész. – *400*

AURELLE DE PALADINES, Louis-Jean-Baptiste d' (1804–1877) – francia tábornok, klerikális, monarchista; a francia–porosz háborúban a Loire-hadsereg parancsnoka, 1871 márc. a párizsi nemzeti gárda főparancsnoka; a versailles-i nemzetgyűlés tagja. – *509*

B

Badeni herceg *lásd* Lipót

Badinguet *lásd* Napóleon, III.

BAERENSPRUNG – Posen porosz rendőrfőnöke az 1850-es években. – *324 325*

BAIRN, David (XVIII–XIX. sz.) – angol katonatiszt. – *298*

BAKUNYIN, Mihail Alekszandrovics (1814–1876) – orosz forradalmár, az 1848-as német forradalom résztvevője, később anarchista; harcolt a marxizmus ellen; 1872-ben kizárták az Internacionáléból. – *387 389 402 443 447–450 452 463 464 476 540* (486 496 565 593)

– *Réponse du citoyen Bakounine* (Bakunyin polgártárs válasza); „Bulletin de la Fédération jurassienne de l'Association Internationale des Travailleurs", 10–11. sz., 1872 jún. 15. – *443*

BAKUNYINNÉ, Antonina Kwiatkowska (kb. 1840–1887). – *389*

BANER (Banner vagy Banier), Johan (1596–1641) – svéd tábornok a harmincéves háborúban. – *236*

BANKS, Theodore – az Internacionálé észak-amerikai szekciói központi bizottságának tagja, festő, radikális. – *427 428*

BAQUET, Joseph (XIX. sz.) – *389*

BARA, Jules (1835–1900) – belga liberális politikus, 1865–70 és 1878–84 igazságügy-miniszter. – *502*

BARAGUAY (BARAGUEY) D'HILLIERS, Achille, comte (1795–1878) – francia tábornok, bonapartista, 1854-től tábornagy; 1853–54 konstantinápolyi nagykövet, 1854-ben a Baltikumban a francia expedíciós hadtest parancsnoka. – *203*

BARBES, Armand (1809–1870) – francia forradalmár, kispolgári demokrata; a júliusi monarchia idején az Évszakok Társasága nevű titkos szervezet egyik vezetője, az 1848-as forradalom résztvevője. – *17 19* (21 31 67)

BARCLAY DE TOLLY, Mihail Bogdanovics, herceg (1761–1818) – orosz hadvezér és katonai politikus; 1814-től tábornagy; részt vett a Napoleon elleni háborúkban; 1810–12 hadügyminiszter, 1812-ben az első orosz hadsereg parancsnoka. – *288 289* (329 332)

BARNI, Jules-Romain (1818–1878) – francia politikus, idealista filozófus, a Béke- és Szabadságliga egyik megszervezője; 1872-től a parlament tagja. – *310*

BAROCHE, Pierre-Jules (1802–1870) – francia jogász, az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlés tagja, rendpárti; 1849-ben főállamügyész, az 1851-es államcsíny előtt és után több kormány tagja, bonapartista. – *19*

BARROT, Camille-Hyacinthe-Odilon (1791–1873) – francia ügyvéd és politikus, a júliusi monarchia idején a liberális dinasztikus ellenzék vezetője; 1848 dec.–1849 okt. miniszterelnök, lemondása után visszavonult a politikai tevékenységtől. – *310*

BARRY, Maltman (1842–1909) – angol újságíró, szocialista, a Nemzetközi Munkásszövetség tagja; 1872-ben küldött a hágai kongresszuson; 1871–72 a Főtanács tagja és 1872–74 a brit föderális tanács tagja; Marxot és Engelst támogatta a bakunyinisták és az angol reformista trade-unionista vezetők elleni harcokban; az I. Internacionálé feloszlatása után Angliában részt vett a szocialista mozgalomban és egyidejűleg közreműködött a „Standard" c. konzervatív lapban; a 90-es években támogatta a konzervatívok ún. „szocialista" szárnyát. – *456 565* (560 562 678)

BARTHÉLEMY-SAINT-HILAIRE, Jules (1805–1895) – francia tudós és politikus, mérsékelt republikánus; a második köztársaság idején az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlés tagja, 1871-ben a nemzetgyűlés tagja, 1880–81 külügyminiszter. – *310*

BARTYENYEV, Viktor Ivanovics (Alekszejev, Nyetov) (szül. 1838) – orosz katonatiszt; az 1863-as lengyel felkelés iránti rokonszenvből nyugállományba vonult; 1867-ben Svájcba emigrált; az Alliance egyik alapítója; 1869-ben szakított a bakunyinistákkal, az Internacionálé genfi orosz szekciójának tagja. – *389*

BARTYENYEVA, Jekatyerina Grigorjevna (1843–1914) – orosz forradalmár, publicista; az Alliance egyik alapítója; 1869-ben szakított a bakunyinistákkal, az Internacionálé genfi orosz szekciójának tagja; részt vett a II. Internacionálé első kongresszusán. – *389*

BASSI, Ugo (1801–1849) – olasz lelkész, Garibaldi seregének tábori papja; az osztrákok elfogták és agyonlőtték. – *414*

BASTIAT, Frédéric (1801–1850) – francia vulgáris közgazdász, a szabadkereskedelem híve. – *181* (148)

– *Harmonies économiques* (Gazdasági harmóniák), I. kiad. Párizs 1850. – *181* (150)

BAUDRY – francia Kommün-menekült Londonban. – *405*

BAUER, Bruno (1809–1882) – német filozófus, bibliakritikus; idealista, ifjúhegeliánus; 1866 után nemzeti liberális. – *260–270* (273 274 279)

– *De la Dictature occidentale* (A keleti diktatúráról), Charlottenburg 1854. – *268* (290)
– *Die jetzige Stellung Russlands* (Oroszország mostani álláspontja), Charlottenburg 1854. – *260–270* (273)
– *La Russie et l'Angleterre* (Oroszország és Anglia), Charlottenburg 1854. – *260–270* (273 293)

BAUER, Heinrich – német cipész, az Igazak Szövetségének egyik vezetője; a Kommunisták Szövetsége Központi Vezetőségének tagja; 1851-ben Ausztráliába emigrált. – *58 480 481 491* (62 87 89)

BEAUHARNAIS, Eugène, herceg (1781–1824) – francia tábornok; I. Napóleon mostohafia, részt vett Napóleon hadjárataiban; 1805–14 Itália alkirálya. – *292*

BEAUNE, Jean-Baptiste-Augustin (1796–1849) – francia legitimista politikus, Gard département képviselője a törvényhozó gyűlésben. – *8*

BEBEL, August (1840–1913) – német esztergályos, a II. Internacionálé és a német szociáldemokrácia egyik alapítója és vezére; 1867-től Reichstag-képviselő. – *401 418–419* (511 586)
– [*Beszéd a Reichstagban 1871 október 30-án és november 8-án*:] „*Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Reichstages I. Legislaturperiode. II. Session 1871*" (Gyorsírói jelentések a birodalmi gyűlés tárgyalásairól. I. törvényhozási periódus 1871. évi II. ülésszak), I. köt. Berlin 1871. 80., 183. old. – *418* (549)

BECKER, Ernest (megh. 1898 után). – *389*

BECKER, Hermann Heinrich, a „Vörös Becker" (1820–1885) – német jogász és publicista; 1848-ban tagja a kölni Demokrata Társaságnak és vezetőségi tagja a Munkások és Munkáltatók Egyletének, beválasztják a demokraták rajnai kerületi bizottságába és a kölni Biztonsági Bizottságba; 1849 máj.–1850 júl. a „Westdeutsche Zeitung" szerkesztője; 1850-től a Kommunisták Szövetségének tagja; a kölni kommunista-per egyik fővádlottja; később nemzeti liberális, Dortmund és Köln főpolgármestere. – *33 494* (58 614)

BECKER, Johann Philipp (1809–1886) – német kefekötő; az 1830–40-es németországi és svájci demokratikus mozgalmak és az 1848–49-es német forradalom aktív résztvevője; a 60-as években az I. Internacionálé egyik vezetője Svájcban, a „Vorbote" szerkesztője; 1868 októberében részt vett az Alliance ideiglenes bizottságában, de utána szakított a bakunyinistákkal; az Internacionálé valamennyi kongresszusának küldötte, Marx és Engels barátja. – *389* (475 507)

BÉDEAU, J. (XIX. sz.). – *389*

»*The Bee-Hive Newspaper*« (Kaptár Újság), London. – *391 400*

BEESLY, Edward Spencer (1831–1915) – angol történész és politikus, polgári radikális, pozitivista, a londoni egyetem tanára; 1870–71 a francia köztársaság elismerését követelő mozgalom egyik vezetője; a sajtóban kiállt a Párizsi Kommün mellett. – *509* (631)

BEL, André (megh. 1898 után) – svájci asztalos, a genfi asztalosok egyesületének titkára. – *389*

BELISZARIOSZ (Belizar) (kb. 505–565) – bizánci hadvezér. – *302*

BELLE-ISLE (Belleisle), Charles-Louis-Auguste Fouquet, duc de (1684–1761) – francia hadvezér és diplomata, 1741-től tábornagy, 1750-től megszakításokkal hadügyminiszter. – *275 341*

BENNETT, George – a brit föderális tanács tagja 1872–73-ban, a halifaxi szekció küldötte. – *565*

BENNIGSEN (Benningsen), Levin Auguszt Teofil (Leontyij Leontyevics) (1745–1826) –

német származású orosz tábornok; részt vett I. Pál megölésében; harcolt a Napóleon elleni háborúkban, 1807 hadseregfőparancsnok, 1812 vezérkari főnök. – *288 289*

BÉRANGER, Pierre-Jean (1780–1857) – francia költő, demokrata. – *302 305*

BERMBACH, Adolf (1822–1875) – német jogász, demokrata; a frankfurti nemzetgyűlés tagja; a kölni kommunista-per egyik mentő tanúja, összekötő Marx és a vádlottak között; később liberális. – *494*

BERNADOTTE, Jean-Baptiste-Jules (1764–1844) – Franciaország tábornagya; 1810-től XIII. Károly svéd király fogadott fia; XIV. Károly János néven Svédország és Norvégia királya 1818–1844; 1813-ban részt vett a Napóleon elleni háborúban. – *292 349*

BERNARD, Marie – belga festőmunkás, 1868 szept.–1869 nov. az Internacionálé Főtanácsának tagja, Belgium ügyeivel megbízott levelező titkár. – *391*

BERNIS, François Joachim de Pierre, de (1715–1794) – francia diplomata és író; 1757–58 külügyminiszter, 1758-tól bíboros. – *342*

BERNSTORFF, Albrecht, Graf von (1809–1873) – porosz diplomata, 1861–62 külügyminiszter, 1862–73 londoni nagykövet. – *514*

BERRY, Marie-Caroline-Ferdinande-Louise de Naples, duchesse de (1798–1870) – X. Károly francia király második fiának felesége, majd özvegye, a legitimista francia trónkövetelő Chambord gróf anyja; fia trónra juttatásáért összeesküvést szőtt Lajos Fülöp ellen, s emiatt 1832-ben letartóztatták. – *302* (342)

BERRY, Charles-Ferdinand, duc de (1686–1714) – XIV. Lajos unokája, 1710-ben feleségül vette Orleans-i Fülöp leányát, Mária Lujzát. – *337*

BERRYER, Pierre-Antoine (1790–1868) – francia jogász és politikus, legitimista. – *310*

BERTIN, Louis-Marie-Armand (1801–1854) – francia újságíró, orléanista; 1841–54 a „Journal des Débats" kiadója. – *20*

BERTRAND, F. J. – német szivarkészítő; az amerikai munkásmozgalom résztvevője; az Internacionálé észak-amerikai szekciói föderális tanácsának és az „Arbeiterzeitung" szerkesztőségének tagja; az 1872-es hágai kongresszuson megválasztott Főtanács tagja. – *456 462 542*

BERWICK, James Fitzjames, herceg (1670–1734) – francia tábornagy, II. Jakab angol király természetes fia; harcolt a spanyol és a lengyel örökösödési háborúban. – *339*

BETHLEN Gábor (1580–1629) – erdélyi fejedelem 1613–1629. – *331* (393 394)

BEYERLE (XIX. sz.) – német emigráns Londonban. – *488*

Biblia. – *268* (289)

BIGOT, Léon (1826–1872) – francia jogász és publicista, baloldali republikánus; a Kommün leverése után a kommünárok egyik védője a versailles-i hadbíróságon. – *405*

BISMARCK, Otto, Fürst von (1815–1898) – német államférfi; 1862–71 porosz miniszterelnök, 1871–90 birodalmi kancellár; reakciós úton egyesítette Németországot; a szocialistaellenes törvény szerzője. – *459 476 498 510 513–515* (368 472 634 637)

BLANC, André – az Internacionálé lyoni szekciójának tagja. – *393*

BLANC, Gaspard – francia bakunyinista, vasúti pályamester; 1870-ben részt vett a lyoni felkelésben; a Párizsi Kommün leverése után bonapartista. – *450*

BLANC, Jean-Joseph-Louis (1811–1882) – francia történész és újságíró, kispolgári szocialista; 1848-ban az ideiglenes kormány tagja és a Luxembourg-bizottság elnöke; 1848

augusztusában Angliába menekült, ahol a kispolgári emigráció egyik vezetője volt; 1871-ben a versailles-iak mellé állt. – *40 41 47–49 154 158 160* (7 31 135 145)

– *Une homme et une doctrine* (Egy ember és egy doktrína); „Le Nouveau Monde", 1849 dec. 15., 6. sz. – *158* (134)

BLANCHARD, D. A. (megh. 1869) – genfi nyomdatulajdonos, az Internacionálé tagja. – *389*

BLANQUI, Jérome-Adolphe (1798–1854) – francia közgazdász, Say követője, a forradalmár Auguste Blanqui testvére. – *147*

BLANQUI, Louis-Auguste (1805–1881) – francia forradalmár, több titkos társaságot alapított és összeesküvést szervezett, részt vett az 1830-as forradalomban, 1848-ban a francia forradalmi proletariátus egyik vezére; utópikus kommunista, életéből 36 évet börtönben töltött. – *11 17 19 450 451 461 544* (20 21 31 67 74)

BLIND, Karl (1826–1907) – német író és újságíró, kispolgári demokrata; 1848–49-ben részt vett a badeni forradalmi mozgalomban; az 50-es években a londoni német kispolgári emigráció egyik vezetője; később nemzeti liberális. – *37 480*

BLOOD, James (XIX. sz.) – amerikai polgári radikális. – *428*

BLÜCHER, Gebhard Leberecht (1742–1819) – porosz vezértábornagy; vezető szerepe volt a Napóleon elleni hadjáratokban. – *293*

BOCK, Paul – az Internacionálé boroszlói szekciójának tagja. – *542*

BOFFÉTY, François (megh. 1898 után) – svájci asztalos, az Alliance kezdeményező csoportjának tagja. – *389*

BOGISZLÁV, XIV. (1580–1637) – Pomeránia utolsó hercege. – *235 236*

BOLTE, Friedrich – szivarkészítő, amerikai német szocialista; 1872-ben a Nemzetközi Munkásszövetség észak-amerikai föderális tanácsának titkára, az „Arbeiterzeitung" szerkesztőségének tagja, 1872–74 a Főtanács tagja. – *456 462 543*

Bonaparte *lásd* Napóleon, I.

BONNIVET, Guillaume (1488–1525) – francia tengernagy, 1523–25 a francia csapatok parancsnoka az itáliai háborúban, elesett a paviai csatában. – *327*

BOON, Martin James – angol gépész, a chartista O'Brien híve; 1869–72 az Internacionálé Főtanácsának tagja, a Föld- és Munkaliga titkára, 1872-ben a brit föderális tanács tagja. – *555*

BORCHARDT, Louis – manchesteri német orvos, Engels ismerőse. – *365*

BORME, Daniel (kb. 1821 – kb. 1872) – párizsi vegyész, royalista kalandor. – *19* (32)

– *Le Rideau est levé. Grande lanterne magique des pâtissiers politiques des 24 février, 15 mai et 24 juin 1848, dédiée aux paysans, aux ouvriers laborieux et aux honnêtes gens, par M. Borme fils, ex-accusé du 15 mai* (A függöny felgördült. 1848 február 24., május 15. és június 24. politikai szakácsainak nagy laterna magicája; a parasztoknak, a szorgos munkásoknak és a becsületes embereknek ajánlja ifjabb Borme úr, május 15. volt vádlottja), [Párizs] 1850. – *19*

BORRET, Etienne – az Alliance kezdeményező csoportjának tagja. – *389*

BOUGEANT, Guillaume-Hyacinthe (1690–1743) – francia történetíró és író, jezsuita. – *332*

– *Histoire du traité de Westphalie* (A vesztfáliai szerződés története). I–VI. köt. Párizs 1751. – *332* (398)

BOURBON, Charles, herceg, connétable (1490–1527) – I. Ferenc francia király hadseregé-

nek főparancsnoka, átállt V. Károlyhoz, 1525-ben kivívta a paviai győzelmet, 1527-ben Róma ostromlása közben elesett. – *327 328*

BOURBONOK – francia uralkodóház 1589–1792, 1814–1815 és 1815–1830; Spanyolországban 1701–1808, 1814–1868, 1874–1931 és 1975-től, Nápoly–Szicíliában 1735–1860, Pármában 1748–1859. – *3 18 343 349* (218 427)

Boustrapa *lásd* Napóleon, III.

BOWERS (XIX. sz.) – angol újságíró. – *395*

BÖTTICHER, Wilhelm Karl (1789–1868) – porosz politikus, 1842–48 Kelet-Poroszország főprezidense, 1850-ben Poroszország képviselője a frankfurti osztrák–porosz szövetségi bizottságban. – *26*

BRACKE, Wilhelm (1842–1880) – német könyvkiadó, szociáldemokrata, az Általános Német Munkásegylet, majd az eisenachiak egyik vezetője, 1877–79 Reichstag-képviselő. – *420* (550)

BRAGANZÁK – portugáliai uralkodóház; portugál királyok 1640–1853 és brazíliai császárok 1822–1889. – *351*

BRAUNSCHWEIG, Karl Wilhelm Ferdinand, herceg (1735–1806) – 1792-ben a forradalmi Franciaország ellen harcoló osztrák–porosz hadsereg főparancsnoka. – *345*

BRECHTEL, C. (megh. 1898 után) – 1866-tól tagja a svájci német szekciók genfi központi bizottságának, részt vett az Alliance kezdeményező csoportjában. – *389*

BRÉZÉ, Urbain de Maillé (1597–1650) – francia hadvezér és diplomata, 1632-től tábornagy, harcolt a harmincéves háborúban. – *332*

BRIGHT, John (1811–1889) – angol gyáros és politikus, szabadkereskedő; a Gabona-törvény-ellenes Liga egyik vezetője, több ízben miniszter, a 60-as évektől a liberális párt baloldalának vezetője. – *5 218 307–309* (356 357 362 366)
– [*Beszéd az alsóházban 1854 március 31-én*;] „The Times", 1854 ápr. 1., 21704. sz. – *307*
– [*Beszéd az alsóházban 1858 március 26-án*;] „The Times", 1858 márc. 27., 22952. sz. – *307*
– [*Beszéd a választók előtt 1858 október 27-én és 29-én*;] „The Times", 1858 okt. 28. és 30., 23136 és 23138. sz. – *307–308*

BRISMÉE, Désiré (1823–1888) – belga nyomdász, proudhonista, majd bakunyinista; 1865-ben az Internacionálé belga szekciójának egyik megalapítója; 1869-től a belga föderális tanács tagja; 1868-ban a brüsszeli kongresszus küldötte, 1869-ben a bázeli kongresszus alelnöke, 1872-ben a hágai kongresszus küldötte; később eltávolodott az anarchistáktól, a Belga Munkáspárt vezetőségének tagja. – *452*

BROADHEAD, William (1815–1879) – angol trade-unionista, a fűrészköszörülők szövetségének titkára. – *509*

BRUCE, Henry Austin, (1873-tól) Lord Aberdare (1815–1895) – angol liberális politikus, 1868–73 belügyminiszter. – *405 514*

BRUNETTI, Angelo (Ciceruacchio) (1800–1849) – olasz forradalmár, 1849-ben részt vett a Római Köztársaság védelmében; az osztrákok agyonlőtték. – *414*

»*Bulletin de la Fédération jurassienne de l'Association Internationale des Travailleurs*« (A Nemzetközi Munkásszövetség jurai föderációjának közlönye), Sonvillier. – *450 552* (575)

BUTE, John Stuart, gróf (1713–1792) – angol politikus, tory; 1761–63 miniszterelnök. – *343*

BUTLER, Benjamin Franklin (1818–1893) – amerikai politikus, a republikánus párt bal-

szárnyához tartozott; a polgárháború idején a New Orleanst elfoglaló expedíciós hadsereg parancsnoka. – *516*

BUTURLIN, Dmitrij Petrovics (1780–1849) – orosz tábornok, hadtörténész, szenátor, 1848-tól a sajtófelügyeleti különbizottság tagja. – *191*

– *История нашествия императора Наполеона на Россию в 1812-м году* (Napóleon császár Oroszország elleni 1812-es inváziójának története), I–II. rész, Szentpétervár 1823–24. – *191*

BUXHOEWDEN, Frederik Wilhelm (Bukszgevden, Fjodor Fjodorovics) gróf (1750–1811) – orosz tábornok, harcolt a svédek, a lengyelek és a napóleoni Franciaország ellen. – *288*

BÜLOW, Friedrich Wilhelm, Graf Dennewitz (1755–1816) – porosz tábornok; részt vett a Napóleon elleni háborúkban. – *292–294* (335)

C

CABET, Etienne (1788–1856) – francia jogász és publicista, utópikus kommunista. – *154* (145)

CADIOT (vagy Cadrot) – francia, a Párizsi Kommün résztvevője, londoni emigráns. – *405*

CAFIERO, Carlo (1846–1892) – részt vett az olasz munkásmozgalomban; az Internacionálé tagja; 1872-től az olasz anarchista szervezetek egyik vezetője, a 70-es évek végén elfordul az anarchizmustól; 1879-ben rövid olasz nyelvű ismertetést tett közzé Marx „Tőké"-jének első kötetéről. – *405 458*

CAMBRIDGE, George William Frederick Charles, Duke of (1819–1904) – angol tábornok, 1854-ben hadosztályparancsnok a krími háborúban; 1856–95 az angol hadsereg fő parancsnoka. – *203 208*

CAMPHAUSEN, Ludolf (1803–1890) – német bankár, a rajnai liberális burzsoázia egyik vezetője; 1848 márc.–jún. porosz miniszterelnök; az ellenforradalmi erőkkel való kiegyezés politikáját követte. – *29*

CANNING, Charles John, Earl of (1812–1862) – angol politikus, tory, majd peelista; 1853–55 főpostamester, 1856–62 indiai főkormányzó, részt vett az 1857–59-es indiai felkelés leverésében. – *256 299*

CANNING, George (1770–1827) – angol politikus és diplomata, tory; 1807–09, 1822–27 külügyminiszter, 1827-ben miniszterelnök. – *265 266 351 352* (284)

– *Address on the King's Message respecting Portugal.* (Válasz a Portugáliára vonatkozó királyi üzenetre); „Hansard's Parliamentary Debates", Új sor., XVI. köt. London 1827. – *266*

CAPEFIGUE, Jean-Baptiste-Honoré-Raymond (1812–1872) – francia író és történész; ultramontán újságíró és politikus. – *20*

Capet Lajos *lásd* Lajos, XVI.

„*La Capitale*" (A Főváros), Róma. – *418* (548)

CAPORUSSO, Stefano – olasz szabó, anarchista, az Internacionálé nápolyi szekciójának egyik alapítója és elnöke; 1870-ben kizárták a szekcióból sikkasztás miatt. – *401*

CARDIGAN, James Thomas Brudenell, Earl of (1797–1868) – angol tábornok, 1854-ben lovasdandár-parancsnok a Krímben. – *211*

CARDWELL, Edward, Viscount (1813–1886) – angol politikus, a peelisták egyik vezére,

később liberális; 1852–55 kereskedelmi miniszter, 1859–61 az ír ügyek minisztere, 1864–66 gyarmatügyi miniszter, 1868–74 hadügyminiszter. – *514*

CAREY, Henry Charles (1793–1879) – amerikai közgazdász, antiricardiánus; kezdetben szabadkereskedő, majd védővámos. – *180–182* (147 148 152 155)

– *Essay on the Rate of Wages; with an Examination on the Causes of the Differences in the Condition of the Labouring Population throughout the World* (Tanulmány a bérekről; a világ dolgozó népességének helyzetében mutatkozó különbségek okainak vizsgálatával), Philadelphia 1835. – *181* (153)

– *The Slave Trade, Domestic and Foreign; Why it exists, and how it may be extinguinshed* (A belés külföldi rabszolgakereskedelem; mik az okai és hogyan lehetne megszüntetni), Philadelphia 1853. – *181* (154)

CARL, Conrad (megh. 1890) – német szabó; 1854-ben az Egyesült Államokba emigrált, 1867-től a New York-i Kommunista Klub tagja, 1871-től az Internacionálé amerikai föderális tanácsáé, az 1872-es hágai kongresszus beválasztja a Főtanácsba; 1873-ban az „Arbeiterzeitung" szerkesztője; 1874-ben kizárták a Főtanácsból bomlasztó tevékenysége miatt. – *456*

CARLIER, Pierre-Charles-Joseph (1799–1858) – 1849–51 Párizs rendőrfőnöke; bonapartista. – *150*

Carmarthen *lásd* Osborne

CARNOT, Lazare-Hippolyte (1801–1888) – francia publicista és politikus, korábban saint-simonista, 1848-ban mérsékelt republikánus, az ideiglenes kormány oktatásügyi minisztere, az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlés tagja, 1851 után az antibonapartista republikánus ellenzék egyik vezetője. – *11*

CARREL, Armand (1800–1836) – francia liberális publicista, a „National" egyik alapítója és szerkesztője; elveiért vívott párbajban halt meg. – *305* (353)

CASTAÑOS, Francisco Xavier, C. y Aragones grófja (1756–1852) – spanyol tábornok, részt vett a franciák elleni háborúban. – *206*

CASTLEREAGH, Henry Robert Stewart, Marquess of Londonderry, Viscount (1769–1822) – angol politikus, tory; 1798-ban vezető szerepet vitt az ír felkelés leverésében; 1799–1801 az ír ügyek államtitkára, 1805–06, 1807–09 hadügyminiszter és gyarmatügyi miniszter, 1812–22 külügyminiszter; öngyilkos lett. – *351*

CATALAN, Adolphe – svájci radikális publicista, a „Liberté" szerkesztője, az Alliance kezdeményező csoportjának tagja. – *389*

CATHCART, George (1794–1854) – angol tábornok; 1854-ben hadosztályparancsnok a Krímben. – *208 211*

CAVAIGNAC, Louis-Eugène (1802–1857) – francia tábornok és politikus, mérsékelt republikánus; 1848-ban Algéria kormányzója, májustól hadügyminiszter, jún.–dec. miniszterelnök; véres kegyetlenséggel nyomta el a párizsi munkások júniusi felkelését. – *16 176* (75)

CAVOUR, Camillo Benso, conte di (1810–1861) – olasz politikus, liberális monarchista; 1852–59 és 1860–61 piemonti miniszterelnök; a Szavójai-dinasztia alatt „felülről" egyesítette Itáliát; 1861-ben az egységes Olaszország első miniszterelnöke. – *312*

CHAMBERS – angol politikus, a parlament tagja. – *186 187*

CHAMBORD, Henri-Charles d'Artois, duc de Bordeaux, comte de (1820–1883) – X. Károly unokája, V. Henrik néven a francia legitimisták trónkövetelője. – *18 29 32 302* (342)

CHANGARNIER, Nicolas-Anne-Théodule (1793–1877) – francia tábornok, orleanista, az alkotmányozo és a torvényhozo nemzetgyulés tagja; 1848 júniusa után a párizsi nemzetőrség és a párizsi helyőrség parancsnoka, az 1849 jún 13-i párizsi tuntetes szétveresének egyik megszervezője; Louis Bonaparte riválisa; az 1851 dec. 2-i államcsíny utan számuztek, 1859-ben visszatért Franciaországba. – *10 11*

CHANOZ, Jean-Baptiste (szul. 1828) – francia szovómunkás, az Internacionálé lyoni szekciojanak tagja. – *393*

CHANZY, Antoine-Alfred-Eugène (1823–1883) – francia tábornok, a francia–porosz háborúban a 16 hadtest, majd a 2 Loire-hadsereg parancsnoka, 1871-ben a versailles-i nemzetgyulés tagja. – *510* (632)

»*Le Charivari*« (A Zenebona), Párizs. – *10* (19)

Chatillon *lasd* Coligny

CHAVES, Manuel de Silveira Pinto de Fonseca, Amarante, marquis (1784–1830) – portugál tábornok es politikus, az abszolut monarchia híve, a miguelista háborúkat megindító zendules egyik vezetője – *351*

CHENEVAL, L. J. – az Alliance kezdemenyezo csoportjának tagja. – *389*

CHERVAL, Julien (Joseph Cramer) – porosz rendőrugynok és provokátor, aki befészkelodott a Kommunisták Szovetsegenek soraiba, az ún. nemet–francia osszeeskuvés egyik vádlottja 1852-ben, a rendőrség segítségével megszokott a bortonból – *494*

CHEVALLIER, François – svájci munkás, az Internacionálehoz szekcioként csatlakozott genfi pekszovetkezet bizottságának tagja. – *389*

CHLODVIG, I. (465–511) – frank király 481–511, a Meroving-ház alapítója. – *147*

CHOISEUL, Etienne-François, marquis, később duc de (1719–1785) – francia politikus és diplomata, 1753–57 romai, 1757–58 bécsi nagykovet, 1758–61 és 1766–70 kulugyminiszter, 1761–66 hadugy- es haditengerészeti miniszter – *342 343*

Ciceruacchio *lasd* Brunetti, Angelo

»*Ciceruacchio il Tribuno*« (Ciceruacchio, a népszonok), Roma. – *418* (548)

Circulaire à toutes les federations de l'Association Internationale des Travailleurs (Korlevél a Nemzetkozi Munkásszovetség minden foderációjához), Sonvillier 1871. – *463*

CLAFLIN, Tennessee Celeste (1845–1923) – amerikai polgari feminista; megkiserelte az Internacionálé amerikai szervezeteit a maga érdekeben felhasználni. – *423 425 428* (554)

CLARENDON, George William Frederick Villiers, Earl of (1800–1870) – angol politikus, whig, később liberális; 1847–52 irországi alkirály, 1853–58, 1865–66, 1868–70 kulugyminiszter – *511 517*

CLUSERET, Gustave-Paul (1823–1900) – francia politikus és katona, a krími háboru és az itáliai felszabadító haború (1860) resztvevoje, az eszakiak oldalan harcolt az amerikai polgarháborúban, az Internacionále tagja, a bakunyinistákhoz csatlakozott, 1870 vegen reszt vett a lyoni es marseille-i forradalmi megmozdulásokban, a Párizsi Kommun hadugyi megbízottja, a Kommun leverése után emigral Belgiumba, majd az Egyesult Államokba, az amnesztia után visszatért Franciaországba, ahol 1888-ban képviselő lett es a szocialistákhoz csatlakozott. – *397 400 506* (507)

COBDEN, Richard (1804–1865) – angol gyáros, liberális politikus, szabadkereskedő, a Gabonatorveny-ellenes Liga egyik alapítója. – *5 27 28 222* (49)

COCHRANE-BAILLIE, Alexander Dundas Ross Wishart (1816–1890) – angol politikus és irodalmár; konzervatív; a parlament tagja. – *454*

COHEN (Cohn), James – angol dohánygyári munkás, a dohánygyári munkások londoni egyesületének elnöke; 1867–71 az Internacionálé Főtanácsának tagja, 1870–71 Dánia ügyeivel megbízott titkár. – *405 512 515* (520 535)

COLIGNY, Gaspard de Chatillon, gróf (1584–1646) – francia tábornagy, részt vett a harmincéves háborúban. – *332*

COMBAULT, Amédée Benjamin (szül. kb. 1838 – megh. 1884 után) – francia ékszerészmunkás; londoni emigránsként 1866–67 az Internacionálé Főtanácsának tagja, 1870-ben egy párizsi szekciót alapít; részt vesz a Párizsi Kommünben, annak leverése után emigrál Londonba. – *565*

»*La Commune*« (A Kommün), New Orleans. – *405* (531)

»*El Comunero*« (A Kommünár), Madrid. – *411* (542)

CONSIDÉRANT, Victor (1808–1893) – francia utópikus szocialista, Fourier tanítványa. – *159*

»*Le Constitutionnel*« (Alkotmányos Újság), Párizs. – *19 304* (33)

COPPET, Louis de – az Alliance kezdeményező csoportjának tagja. – *389*

CORMIER, Aristide – csipkeipari munkás, az Internacionálé lyoni szekciójának tagja. – *393*

Correspondence relating to Persia and Afghanistan (Levélváltás Perzsiára és Afganisztánra vonatkozóan), London 1839. – *258*

Correspondence respecting the Rights and Privileges of the Latin and Greek Churches in Turkey (Levélváltás a római katolikus és a görög ortodox egyház törökországi jogairól és kiváltságairól), London 1854. – *185* (161)

COSIMO, III., Medici (1642–1723) – toszkánai nagyherceg 1670–1723. – *338*

COULIN, L. – az Alliance kezdeményező csoportjának tagja. – *389*

COURBET, Gustave (1819–1877) – francia festőművész, a Párizsi Kommün művészeti bizottságának elnöke, a Kommün leverése után emigrált Svájcba. – *395–396*

COURIER DE MÉRÉ, Paul-Louis (1772–1825) – francia író, publicista, szenvedélyesen támadta az arisztokráciát és a papságot; orgyilkosság áldozata lett. – *305*

»*Courrier du Dimanche*« (Vasárnapi Hírnök), Párizs. – *310*

»*Le Courrier Français*« (Francia Hírnök), Párizs. – *382* (482)

COURTOIS, Jacques – svájci ács, az Internacionálé tagja, az Alliance kezdeményező csoportjának tagja. – *389*

COUSIN, Victor (1792–1867) – francia idealista filozófus, eklektikus; 1840 közoktatásügyi miniszter. – *302*

– *Etudes sur les femmes illustres et la société du XVII*e *siècle* (Tanulmányok a XVII. század kiváló asszonyairól és társadalmáról) (1853–58). – *302* (343)

COWELL, George – angol munkás, chartista, az 1853–54-es prestoni sztrájk egyik vezetője. – *187*

COWLEY, Henry Richard Charles Wellesley, Earl (1804–1884) – angol diplomata; 1852–67 párizsi nagykövet. – *312* (371)

CRANWORTH, Robert Monsey Rolfe, Baron (1790–1868) – angol jogász és politikus, whig; 1852–58 és 1865–66 lordkancellár. – *189*

CREMER, William Randall (1838–1908) – angol szakszervezeti vezető, reformista, pacifista; az ácsok és asztalosok egyesült szövetségének egyik alapítója és vezetője, a London Trades Council tagja; részt vett az Internacionálé alapító gyűlésén; a Központi Tanács tagja és 1864–66 főtitkára, a Reformliga végrehajtó bizottságának tagja; később a liberális párthoz csatlakozott, 1885–95, 1900–08 parlamenti képviselő. – *500*

CRÉMIEUX, Isaac-Moïse, dit Adolphe (1796–1880) – francia ügyvéd és liberális politikus, 1848 febr.–máj. az ideiglenes kormány igazságügy-minisztere; az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlés tagja; 1870–71 a nemzeti védelem kormányában igazságügy-miniszter. – *40 173*

CRÉQUI, Charles de Blanchefort, marquis de, prince de Poix, duc de Lesdignières (1578–1638) – francia hadvezér, 1622-től tábornagy, 1633-ban követ Rómában, 1636-ban Velencében. – *332*

CROCHET, François (megh. 1898 után) – svájci ács, az Alliance kezdeményező csoportjának tagja. – *389*

CROMWELL, Oliver (1599–1658) – angol államférfi, az angol polgári forradalom vezetője; Anglia, Skócia és Írország lordprotektora (államfője) 1653–58. – *333* (38 604)

CROSET, J. – az Alliance kezdeményező csoportjának tagja. – *389*

CROSET, Suzette – az Alliance kezdeményező csoportjának tagja. – *389*

CROSSET, Edouard – svájci nyomdász; részt vett az Internacionálé francia-svájci föderációjának alapító kongresszusán (1869 január). – *389*

CROWSHAY, G. – angol újságíró, Urquhart híve. – *218*

Cuesta *lásd* Garcia de la Cuesta

CUMBERLAND, William August, Duke of (1721–1765) – angol tábornok, II. György király fia, részt vett a hétéves háborúban. – *342*

CZARTORYSKI, Adam Jerzy, herceg (1770–1861) – lengyel mágnás, I. Sándor cár barátja; 1804–06 orosz külügyminiszter; az 1830–31-es lengyel felkelés idején az ideiglenes kormány elnöke; a felkelés leverése után Párizsba emigrált, ahol a lengyel kozervatív-monarchista emigráció vezetője volt. – *325*

CS

CSEODAJEV, Mihail Ivanovics (megh. 1859) – orosz tábornok, 1812-ben részt vett a Napóleon elleni háborúban; 1849-ben a Magyarországra benyomuló cári sereg 4. hadtestének parancsnoka; a krími háborúban a Moldvát és Havasalföldet megszálló 6. hadtest és a tartalékos gyalogság parancsnoka. – *196*

D

DAHLGREN, John Adolf (1809–1870) – amerikai tengerésztiszt és katonai feltaláló, 1863-tól tengernagy. – *359* (455)

»*The Daily News*« (Napi Hírek), London. – *191 396 405* (179)

»*The Daily Telegraph*« (Napi Távíró), London. – *395 396* (490)

DALLAS, Aeneas S. (1828–1897) – a „Times" párizsi tudósítója. – *397*

DANIELS, Roland (1819–1855) – német orvos; 1850-től a Kommunisták Szövetsége kölni Központi Vezetőségének tagja; a kölni kommunista-per egyik vádlottja; az esküdtszék felmentette; Marx és Engels barátja. – *494* (614)

DAREIOSZ (Dárius), III., Kodomannosz – perzsa király i. e. 336–330. – *287*

DAUN, Leopold, gróf (1705–1766) – osztrák tábornagy (1754-től), részt vett a hétéves háborúban. – *342*

DAVID, Edouard – francia származású amerikai Internacionálé-tag; 1872-ben a hágai kongresszuson beválasztották a Főtanácsba, megbízatását nem fogadta el. – *462*

DAVIS, Ira – amerikai kispolgári radikális. – *428*

DAYS, Alfred – az Internacionálé brit föderális tanácsának tagja, 1873-ban részt vett a föderáció manchesteri kongresszusán. – *565*

Débats lásd Journal des Débats

Deflotte *lásd* Flotte

DELAMARRE, Théodore-Casimir (1797–1860) – francia bankár, publicista; 1844-től a „Patrie" c. újság tulajdonosa, bonapartista. – *20*

DELESCLUZE, Louis-Charles (1809–1871) – francia újságíró, kispolgári forradalmár; 1848-ban az ideiglenes kormány kormánybiztosa a Département du Nordban, majd Angliába menekült, az államcsíny után visszatért Franciaországba, 1854-ben bebörtönzik, majd Cayenne-be deportálják; a Párizsi Kommün tagja, annak blanquista-jakobinus többségéhez csatlakozik, 1871 máj. 28-án a barikádon esett el. – *303* (503)

DE PAEPE, César (1841–1890) – belga szedő, majd orvos, az Internacionálé belga szekciójának egyik alapítója, a belga föderális tanács tagja, küldött az Internacionálé kongresszusain; az 1872-es hágai kongresszus után egy ideig a bakunyinistákat támogatta; 1885-ben a Belga Munkáspárt egyik megalapítója. – *400*

DERBY, Edward George Geoffrey Smith Stanley, Earl of (1799–1869) – angol politikus, 1835-ig whig, majd tory; 1852, 1858–59, 1866–68 miniszterelnök. – *219 308 514 517* (371)

DEREURE, Simon (1838–1900) – francia cipész, blanquista; az Internacionálé párizsi szekciójának tagja, a „Marseillaise" egyik szerkesztője, majd a Párizsi Kommün tagja, annak leverése után Amerikába emigrált, az 1872-es hágai kongresszuson beválasztották a Főtanácsba; 1882-től a Francia Munkáspárt tagja. – *462*

DÉTRAZ, Ch. – az Alliance kezdeményező csoportjának tagja; nem vett részt az Alliance tevékenységében. – *389*

»*Deutsche Schnellpost für Europäische Zustände, öffentliches und soziales Leben Deutschlands*« (Német Gyorsposta az európai állapotokról, Németország társadalmi és közéletéről), New York. – *489*

DIBICS-ZABALKANSZKIJ (Gyibics), Ivan Ivanovics (Hans Karl Friedrich Anton von Diebitsch und Narden) gróf (1785–1831) – orosz vezértábornagy, az 1828–29-es orosz–török háborúban főparancsnok, 1831-ben a lengyel felkelést leverő cári csapatok főparancsnoka. – *200*

DIDIER, Heinrich – német kispolgári demokrata, 1849-ben a pfalzi forradalmi kormány párizsi követségének titkára, 1849 végén az Egyesült Államokba emigrált és ott több német lap kiadásában részt vett. – *489*

DIETZ, Oswald (kb. 1824–1864) – német építész, részt vett az 1848–49-es forradalomban, majd a londoni Német Munkás Művelődési Egylet titkára, a Kommunisták Szövetsége Központi Vezetőségének tagja; a Szövetség kettészakadásakor a Willich–Schapper frakcióhoz csatlakozott; később az északiak oldalán részt vett az amerikai polgárháborúban. – *494* (617)

DILKE, Charles Wentworth (1843–1911) – angol politikus és író, a liberális párt radikális szárnyának egyik vezetője; 1880–1882 külügyminiszter-helyettes. – *461*

DINTER, Johann Gottlieb (1813–1910) – német bányász, a zwickaui bányászegylet vezetője. – *504*

DISRAELI (D'Israeli), Benjamin (1876-tól Earl of Beaconsfield) (1804–1881) – angol politikus és író, tory; a 40-es években az „Ifjú Anglia" csoport tagja; később a toryk egyik vezetője; 1852, 1858–59, 1866–68 pénzügyminiszter, 1868, 1874–80 miniszterelnök. – *511*

DONAT, idősebb – az Alliance kezdeményező csoportjának tagja. – *389*

Don Carlos *lásd* Károly, III.

Don Philip *lásd* Fülöp

DOSZT MOHAMED (Muhammad), kán (1793–1863) – afganisztáni emír 1826–1839 és 1842–1863. – *252 257*

DOUGLASS, Frederick (kb. 1817–1895) – amerikai mulatt szónok és író, egykori rabszolga, a rabszolgaság elleni mozgalom egyik vezetője, részt vett a polgárháborúban és később fontos állami posztokat töltött be; küzdött a nők emancipációjáért is. – *428*

DRONKE, Ernst (1822–1891) – német publicista és író, a Kommunisták Szövetsége tagja, 1848–49 a „Neue Rheinische Zeitung" egyik szerkesztője; Angliába emigrált, a Kommunisták Szövetsége kettészakadásakor Marxhoz és Engelshez csatlakozott; később visszavonult a politikai életből. – *365* (66)

DROZ, François-Xavier-Joseph (1773–1850) – francia történész, filozófus és közgazdász. – *147*

– *Histoire du règne de Louis XVI, pendant les années où l'on pouvait prévenir ou diriger la révolution française* (XVI. Lajos uralkodásának története azokban az években, amikor meg lehetett volna akadályozni vagy irányítani lehetett volna a francia forradalmat), 1–3. köt. Párizs 1839–1842. – *147* (119)

DUFAURE, Jules-Armand-Stanislas (1798–1881) – francia jogász és politikus, orléanista; 1839 közmunkaügyi miniszter, 1848, 1849 rövid ideig belügyminiszter, 1871–73, 1875 igazságügy-miniszter, 1876, 1877–79 miniszterelnök. – *449*

DUJARRIER (XIX. sz.) – francia pénzember. – *39*

DUMOURIEZ, Charles-François (1739–1823) – francia tábornok és politikus, a francia forradalom alatt a girondistákhoz csatlakozott; 1792-ben külügyminiszter, majd hadügyminiszter, 1792 aug. az északi hadsereg főparancsnoka, 1793 márc. áruló lett. – *281*

DUNAUD, Antoine – svájci vésnök, az Alliance kezdeményező csoportjának tagja; az Internacionálé francia-svájci föderációjának 1870 áprilisi kongresszusán, La Chaux-de-Fonds-ban fellépett a bakunyinisták ellen. – *389*

DUNCOMBE, Thomas Slingsby (1796–1861) – angol politikus, polgári radikális, a 40-es években kapcsolatot tartott a chartistákkal; parlamenti képviselő. – *187*

– [*Beszéd az alsóházban 1854 március 30-án*;] „The Times", 1854 márc. 31., 21703 sz. – *187*

DUNS SCOTUS, Johannes (1265–1308) – angol ferencrendi skolasztikus, a nominalizmus képviselője. – *186*

DUPIN, André-Marie-Jean-Jacques (1783–1865) – francia jogász, orléanista; 1832–39 a képviselőház elnöke; 1849–51 a törvényhozó nemzetgyűlés elnöke, később bonapartista. – *10*

DUPONT, Eugène (kb. 1831–1881) – francia hangszerkészítő; részt vett az 1848-as párizsi júniusi felkelésben; 1862-től Londonban élt, 1864–72 az Internacionálé Főtanácsának tagja, 1865–71 Franciaország ügyeivel megbízott titkár, részt vett az Internacionálé kongresszusain és konferenciáin, Marx irányvonalát képviselte; 1872–73 a brit föderális tanács tagja; 1874-ben az Egyesült Államokba költözött. – *389 398–400 402 456 461 500 506 520 554 565* (486 488 573 646 678)

DUPONT DE L'EURE, Jacques-Charles (1767–1855) – francia liberális politikus, részt vett az 1789–94-es, majd az 1830-as forradalomban; a 40-es években a dinasztikus ellenzék képviselője, a mérsékelt polgári republikánusokhoz állt közel; 1848-ban az ideiglenes kormány elnöke. – *40*

DUPOTY, Michel-Auguste (1797–1864) – francia publicista, a júliusi monarchia idején több republikánus-demokrata újság kiadója és szerkesztője; 1841-ben ötévi börtönre ítélték. – *305*

DUPRAT, Pascal (1815–1885) – francia publicista és politikus, burzsoá republikánus; az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlés tagja; fellépett Louis Bonaparte ellen, az államcsíny után száműzték. – *10*

– [*Beszéd a törvényhozó nemzetgyűlésben 1850 február 16-án*;] „Le Moniteur universel", 1850 február 17., 48. sz. – *10*

DUPRAZ, Louis – az Alliance kezdeményező csoportjának tagja; 1869 tavaszán a sztrájkoló genfi építőmunkások nevében tárgyal a kormánnyal. – *389*

DUVAL, Emile-Victor (1841–1871) – francia öntőmunkás, blanquista; az Internacionálé tagja, a Párizsi Kommün tábornoka; 1871 ápr. 4-én a versailles-iak elfogták és agyonlőtték. – *520*

DUVERGIER DE HAURANNE, Prosper (1798–1881) – francia liberális politikus és publicista. – *310*

E

»*The Eastern Post*« (Keleti Posta), London. – *514 515 538 556*

ECCARIUS, Johann George (1818–1889) – német szabó, publicista, londoni emigráns, az Igazak Szövetségének, majd a Kommunisták Szövetségének tagja; a londoni Német Munkás Művelődési Egylet egyik vezetője; 1864–72 az Internacionálé Főtanácsának tagja, 1867–71 főtitkára, 1870–72 Amerika ügyeivel megbízott titkár; a hágai kongresszus után csatlakozott az angol trade-unionok reformista szárnyához. – *404 407–409 453 491 506 507 512 520 553 555* (59 520 622 659 662 664)

»*L'Égalité*« (Egyenlőség), Genf. – *398 449* (496)

ELEONÓRA – Albrecht Frigyes porosz herceg leánya, 1603-tól Joachim Frigyes brandenburgi választófejedelem felesége. – *233*

ELEONÓRA, Ausztriai (1498–1558) – V. Károly császár nővére, 1519–21 I. Mánuel portugál király felesége, majd 1530-tól I. Ferenc francia király felesége. – *328*

ELLIOTT, John – amerikai kispolgári demokrata, az Internacionálé tagja. – *405 428*

ELLIS, Sir Henry (1777–1855) – angol diplomata; 1814–15 követ, 1835–36 nagykövet Teheránban. – *254*

ELPIGYIN, Mihail Konsztantyinovics (1835–1908) – orosz titkosrendőrségi ügynök; a 60-as években oroszországi forradalmi szervezetek, majd a svájci orosz forradalmi emigráció tagja. – *389*

»*La Emancipación*« (A Felszabadulás), Madrid. – *538* (666)

ENGELS, Friedrich (1820–1895) – *23 35 36 365 374 403 406–409 443 454 456 461 479 482 485–487 490 491 493 508 511 517 523 534 538 542–546 551 552–555*

– *Die Lage der arbeitenden Klasse in England* (A munkásosztály helyzete Angliában) [1844 szept.–1845 márc.], Lipcse 1845. (2. köt. 211–473. old.) – *554*

– *Die deutsche Reichsverfassungskampagne* (A német birodalmi alkotmány-hadjárat) [1849 aug. vége–1850 febr.]; „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue", 1850, 1–3. sz. (7. köt. 105–190. old.) – *35 36–37* (59 61 597)

– *Eine Musterung englischer freiwilliger Jäger* (Az angol önkéntes lövészek szemléje) [1860 aug. 24. körül]; „Allgemeine Militärzeitung", 1860 szept. 8. (15. köt. 126–132. old.) – *355*

– *Die preussische Militärfrage und die deutsche Arbeiterpartei* (A porosz katonai kérdés és a német munkáspárt) [1865 jan. vége–febr. 11.], Hamburg 1865. (16. köt. 33–72. old.) – *374*

– [*Főtanácsi határozattervezetek az angol munkásosztály állásfoglalásáról a porosz–francia háborúval kapcsolatban*] [1871 január vége]; „The Eastern Post", 1871 febr. 4. (17. köt. 258. old.) – *403*

– [*A Főtanács határozata Tolain kizárásáról*] [1871 ápr. 25. előtt]; „Internationale", 1871 máj. 14. (17. köt. 276. old.) – *404 520*

– *To the Editor of the „Daily News"* (A „Daily News" szerkesztőjének) [1871 jún. 21.]; „The Daily News", 1871 jún. 23., „The Eastern Post", 1871 jún. 24. (17. köt. 341. old.) – *405* (524)

– *To the Editor of the „Spectator" (resp. „Examiner")* (A „Spectator" (ill. „Examiner") szerkesztőjének) [1871 jún. 21.] (17. köt. 342. old.). – *405*

– *To the Editor of the „Daily News"* (A „Daily News" szerkesztőjének) [1871 jún. 27.]; „The Daily News", 1871 jún. 29. (17. köt. 345–346. old.) – *405*

– [*A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának határozatai a hágai kongresszus összehívásáról és napirendjéről*] [1872 jún. 18.]; „The International Herald", 1872 jún. 29. (18. köt. 84–85. old.) – *446* (569)

– *Zur Wohnungsfrage* (A lakáskérdéshez), Első szakasz [1872 máj. 22.]; „Der Volksstaat", 1872 júl. 3. (18. köt. [201–]219. old.) – *450* (576)

– *Die Internationale in Amerika* (Az Internacionálé Amerikában) [kb. 1872 júl. 9.]; „Der Volksstaat", 1872 júl. 17. (18. köt. 88–93. old.) – *458* (586)

ERNŐ ÁGOST (1771–1851) – hannoveri király 1837–1851. – *25 354*

ERNŐ BOGISZLÁV, von Groy herceg – XIV. Bogiszláv pomerán herceg veje, 1633-tól utóda Kammin püspökének tisztében. – *237*

ERTHAL, Friedrich Karl Joseph, Baron (1719–1802) – Mainz választófejedelme és érseke 1774–1794. – *347*

ERZSÉBET, I. (1533–1603) – angol királynő 1558–1603. – *329 330*

ERZSÉBET (Jelizaveta Petrovna) (1709–1762) – I. Péter leánya, orosz cárnő 1741–1762. – *341–343*

ERZSÉBET, Farnese, pármai hercegnő (1692–1766) – spanyol királyné, V. Fülöp király felesége. – *339*

ERZSÉBET, Valois (Francia Erzsébet) (1545–1568) – II. Henrik francia király leánya, 1559-től II. Fülöp spanyol király felesége. – *329*

ESQUIROS, Alphonse (1814–1876) – francia író, radikális politikus; „L'Évangile du peuple" (A nép evangéliuma) c. könyvéért 1840-ben börtönbüntetésre ítélték; az 1851 dec. 2-i államcsíny után száműzték, 1865-ben visszatért Franciaországba. – *305*

ESSER I., Johann Heinrich Theodor – porosz ügyvéd, klerikális; 1848-ban a porosz nemzetgyűlés alelnöke (közép); 1852-ben védő a kölni kommunista-perben. – *494* (611)

ESTAING, Jean-Baptiste-Charles-Henri-Hector, comte de (1729–1794) – francia tengernagy, 1778-ban az amerikai függetlenségi háborúban résztvevő francia hajóraj parancsnoka. – *345*

EVANS, Sir George de Lacy (1787–1870) – angol tábornok, liberális politikus, a parlament tagja; 1854-ben hadosztályparancsnok a Krímben. – *295*

F

FARKAS Károly (1843–1907) – magyar vasmunkás, a 60-as és 70-es években a magyar munkásmozgalom egyik vezetője, az Internacionálé magyarországi megbízottja, 1872-ben küldött a hágai kongresszuson; a magyarországi első szocialista munkásszervezetek – Általános Munkásegylet (1868), Általános Munkás Betegsegélyző és Rokkant Pénztár (1870), Magyarországi Általános Munkáspárt (1880), Magyarországi Szociáldemokrata Párt (1890) – alapító tagja, ill. egyik vezetője. – *472*

FARNESE, Alessandro, pármai herceg (1545–1592) – hadvezér és diplomata spanyol szolgálatban, 1578–1592 Németalföld helytartója. – *285*

FAVAND, Etienne-Edouard-Charles-Eugène (1793–1854) – francia katona és politikus, 1848-ban az alkotmányozó, 1850-ben a törvényhozó nemzetgyűlés tagja, hegypárti. – *8* (12)

FAVRE, Jules-Gabriel-Claude (1809–1880) – francia ügyvéd és politikus, a mérsékelt republikánusok egyik vezetője; 1870–71 a nemzeti védelem kormányának külügyminisztere, részt vett a Párizsi Kommün leverésében. – *403 405 415 448 510 514 524* (516)

FAWCETT, Henry (1833–1884) – angol közgazdász és liberális politikus; J. St. Mill követője. – *454*

»*La Federación*« (A Föderáció), Barcelona. – *552* (675)

»*Felleisen*« (Tarisznya), Zürich–Genf. – *403* (515)

FERDINÁND, Katolikus (1452–1516) – Kasztília királya 1474–1504, régense 1507–1516; II. Ferdinánd néven Aragónia királya 1479–1516, Szicília királya 1486–1516, III. Ferdinánd néven Nápoly királya 1504–1516. – *272 273* (303)

FERDINÁND, I. (1503–1564) – magyar király 1526–64, német-római császár 1556–1564; V. Károly öccse. – *328 329 330*

FERDINÁND, I. (1751–1825) – Szicília és Nápoly királya 1816–1825; IV. Ferdinánd néven Nápoly királya 1759–1825 (megszakításokkal); III. Ferdinánd néven Szicília királya 1759–1825. – *350 351* (432)

FERDINÁND, II. (1578–1637) – német-római császár 1619–1637; magyar király 1618–1637. – *235 331 332* (236 239)

FERDINÁND, III. (1608–1657) – német-római császár, magyar király 1637–1657. – *274 332 333* (394)

FERDINÁND, VII. (1784–1833) – spanyol király 1808, 1814–1833. – *351 353* (430)

FERDINÁND ALBERT AMEDEO, genovai herceg (1822–1855) – Károly Albert szárd király fia; 1848-ban Szicília királyává választották, de nem foglalta el a trónt. – *354*

FERDINÁND, Estei (1781–1850) – osztrák főherceg, tábornagy, részt vett a Napóleon elleni háborúkban, 1809-ben a varsói nagyhercegség ellen küldött hadtest parancsnoka. – *349*

FERDINÁND (Ferrante), II. (1563–1630) – guastallai herceg a Gonzaga-házból. – *331* (309)

FERDINÁND KÁROLY (1652–1708) – mantovai herceg, a Gonzagák utolsó sarja. – *336*

FERENC, I., István (1708–1765) – német-római császár 1745–1765; lotaringiai herceg III. Ferenc néven 1729–1736; toszkánai nagyherceg 1737–1765. – *275 339 341*

FERENC, I. (1777–1830) – Szicília és Nápoly királya 1816–1825. – *351* (432)

FERENC, I. (1494–1547) – francia király 1515–1547. – *273 274 327–329* (304 305 388)

FERENC, II. (1768–1835) – német-római császár 1792–1806; I. Ferenc néven osztrák császár 1804–1835. – *351*

FERENC, II. (1836–1894) – Szicília és Nápoly királya 1859–1860. – *320*

FERENC, II. (1544–1560) – francia király 1559–1560. – *329*

FERENC JÓZSEF, I. (1830–1916) – osztrák császár 1848–1916; magyar király 1848–1849 és 1849–1916 (1867-ig koronázatlanul). – *203 260–261 315* (378)

Fialin *lásd* Persigny

FICHTE, Johann Gottlieb (1762–1814) – német idealista filozófus. – *450*

– *Politische Fragmente aus den Jahren 1807 und 1813* (Politikai töredékek 1807-ből és 1813-ból); „Fichte's Sämtliche Werke" (Fichte Összes Művei), VII. köt. Berlin 1846. – *450* (576)

FILLIÉTAZ, G. – részt vett a svájci munkásmozgalomban az 1860-as évek második felében; az Alliance kezdeményező csoportjának tagja. – *389*

FLEURY, André Hercule de (1653–1743) – francia bíboros, 1726-tól XV. Lajos első minisztere. – *340*

FLOCON, Ferdinand (1800–1866) – francia kispolgári radikális politikus és publicista, a „Réforme" szerkesztője, 1848-ban az ideiglenes kormány tagja. – *40*

FLORIDABLANCA, José Monino, Conde (1728–1808) – spanyol politikus és diplomata, a felvilágosult abszolutizmus híve, 1777–1792 miniszter, 1808 a központi junta tagja. – *206*

FLOTTE, (Deflotte) Paul-Louis-François-René de (1817–1860) – francia tengerésztiszt, demokrata és szocialista, Blanqui híve; az 1848 máj. 15-i események és a júniusi felkelés aktív résztvevője; 1850–51 a törvényhozó nemzetgyűlés tagja; az államcsíny után száműzték; 1859–60 Garibaldi vezetése alatt harcolt Itália egyesítéséért, a Reggio di Calabria-i csatában elesett. – *11 15* (20 31)

FLOURENS, Gustave (1838–1871) – francia természettudós és forradalmár, blanquista; az

1870 okt. 31-i és 1871 jan. 22-i párizsi felkelés egyik vezetője, a Kommün tagja; 1871 ápr. 3-án a versailles-iak elfogták és megölték. – *521*

FORNACCIERI – az amerikai munkásmozgalom olasz származású résztvevője; az Internacionálé hágai kongresszusán (1872) megválasztott Főtanács tagja. – *462*

FORNACHON, L. H. (megh. 1898 után) – az Alliance kezdeményező csoportjának tagja. – *389*

FOULD, Achille (1800–1867) – francia bankár és politikus, orléanista, majd bonapartista; 1849–52, 1861–67 pénzügyminiszter, 1852–60 a császári udvartartás minisztere. – *6 46*

FOURIER, François-Marie-Charles (1772–1837) – francia utópikus szocialista. – *154* (115)

FOX, Charles James (1749–1806) – angol államférfi, a whigek egyik vezére; 1782–83 és 1806 külügyminiszter. – *265 348* (280 281)

– *[Beszéd az alsóházban 1803 május 24-én;]* „The Speeches of the Right Honorable Charles James Fox in the House of Commons" („A tiszteletreméltó Charles James Fox alsóházi beszédei"), VI. köt. London 1815, 484–529. old. – *265*

FOX, Peter (Peter Fox André) (megh. 1869) – angol újságíró, pozitivista; a Lengyelország Függetlenségéért Küzdő Brit Nemzeti Liga egyik vezetője; 1864–69 a Főtanács tagja, 1865-től a Főtanács hivatalos sajtótudósítója, 1866 szept.–nov. a Tanács főtitkára, 1866–67 Amerika ügyeivel megbízott titkár. – *371*

FRANCESCO, II., Sforza (1495–1535) – milánói herceg 1529–1535. – *273*

FRANKLIN, Benjamin (1706–1790) – amerikai politikus, természettudós és közgazdász; a Függetlenségi Nyilatkozat egyik szerzője. – *345*

FRÄNKEL – német munkás Londonban, 1847-ben tagja a Kommunisták Szövetségének és a londoni Német Munkás Művelődési Egyletnek; 1849–50 a Kommunisták Szövetsége Központi Vezetőségének tagja; a Szövetség kettészakadásakor a Willich–Schapper frakcióhoz csatlakozott. – *491*

»*The Free Press*« (A Szabad Sajtó), London. – *224 311* (220)

FREGOSO, Cesare (megh. 1541) – genovai származású francia diplomata, Franciaország velencei követe; V. Károly parancsára megölték. – *328*

FREILIGRATH, Ferdinand (1810–1876) – német költő; 1848–49 a „Neue Rheinische Zeitung" egyik szerkesztője, a Kommunisták Szövetségének tagja; az 50-es évektől kispolgári radikális. – *36* (612)

FRIBOURG, E. E. – francia vésnök, majd kereskedő; jobboldali proudhonista, az Internacionálé párizsi szekciójának egyik vezetője; 1871-ben az Internacionálé és a Párizsi Kommün ellen irányuló könyvet adott ki. – *370 371* (467)

FRIESS (vagy Fries), J. – az Internacionálé svájci német ajkú szekciói központi bizottságának tagja. – *389*

Frigyes, I. *lásd* Frigyes, VI.

FRIGYES, I. (1657–1713) – porosz király 1701–1713; III. Frigyes néven brandenburgi választófejedelem 1688–1701. – *238–240* (244)

FRIGYES, I. (1754–1816) – württembergi herceg 1797-től, majd király 1806–1816. – *347*

FRIGYES, II. (Nagy) (1712–1786) – porosz király 1740–1786. – *236 241 340–344* (317 413)

FRIGYES, II. (Vas) (1413–1471) – brandenburgi választófejedelem 1440–1470. – *227 228 229* (228)

FRIGYES, V. (1596–1632) – pfalzi választófejedelem 1610–1623, cseh király 1619–1620. – *331*

FRIGYES, VI. (1371–1440) – 1398-tól nürnbergi várgróf, I. Frigyes néven brandenburgi választófejedelem 1415–1440; a Hohenzollern-ház megalapítója. – *225 226 227 229*

FRIGYES, VII. (1808–1863) – dán király 1848–1863. – *54* (450)

FRIGYES ÁGOST, I. (1750–1827) – szász választófejedelem III. Frigyes Ágost néven 1763–1806, szász király 1806–1827. – *349*

FRIGYES ÁGOST, II. (1797–1854) – szász király 1836–1854. – *25 320 354*

FRIGYES VILMOS (1620–1688) – brandenburgi választófejedelem 1640–1688. – *236–238 333* (240 241)

FRIGYES VILMOS, I. (1688–1740) – porosz király 1713–1740. – *240 241 337 340*

FRIGYES VILMOS, II. (1744–1797) – porosz király 1786–1797. – *241 346*

FRIGYES VILMOS, III. (1770–1840) – porosz király 1797–1840. – *242 293*

FRIGYES VILMOS, IV. (1795–1861) – porosz király 1840–1861. – *25 28–32 54 216 261 320 325 354* (43 50 54 57 183 228)

– *Allerhöchste Botschaft in Betreff der vorgeschlagenen Abänderungen und Ergänzungen der Verfassung vom 5. Dezember 1848 nebst Motiven* (Legfelsőbb üzenet az 1848 december 5-i alkotmányhoz javasolt módosításokat és kiegészítéseket illetően, indokolással); „Preussicher Staatsanzeiger" (Porosz Állami Híradó), 1850 jan. 10., 10. sz. – *28*

FRIMONT, Johann Maria, Antrodocco hercege (1759–1831) – osztrák tábornok, 1821-ben a nápolyi forradalom leverésére küldött osztrák sereg parancsnoka. – *351*

FULLIQUET, Louis – svájci munkás, az Internacionálé genfi műbútor-asztalos szekciójának titkára. – *389*

FÜLÖP (Don Philip) (1720–1765) – pármai herceg 1748–1765. – *341*

FÜLÖP, I. Szép (1478–1506) – Németalföld királya 1482–1506, Őrült Johanna férje, V. Károly apja. – *272*

FÜLÖP, II. (1527–1598) – spanyol király 1556–1598. – *273 329 330* (306)

FÜLÖP, III. (1578–1621) – spanyol király 1598–1621. – *330 331* (397)

FÜLÖP, IV. (1605–1665) – spanyol király 1621–1665. – *331 333 334* (246 401)

FÜLÖP, V. (1683–1746) – spanyol király 1700–1746, Anjou hercege. – *336 337 339 341*

FÜLÖP, Orléans-i herceg (1674–1723) – XIV. Lajos unokaöccse, Franciaország régense 1715–1723, XV. Lajos kiskorúsága idején. – *337*

G

GALEER, Albert-Frédéric-Jean (1816–1851) – svájci tanár és publicista, 1847-ben részt vett a Sonderbund elleni háborúban és 1849-ben a badeni–pfalzi felkelésben; a genfi demokraták vezetője, a Nagytanács tagja. – *488*

GANDILLON, Ami – az Alliance kezdeményező csoportjának tagja. – *389*

GARBANI, Paul – az Alliance kezdeményező csoportjának tagja. – *389*

GARCIA DE LA CUESTA, Gregorio (1741–1811) – spanyol tábornok, részt vett a napóleoni uralom elleni 1808–14-es háborúban. – *206*

GARIBALDI, Giuseppe (1807–1882) – olasz forradalmi demokrata, az itáliai nemzeti felszabadító mozgalmak és az Itália újraegyesítéséért folyó harcok szervezője és vezére. – *410 413–415 417 418* (541 543)

GARNIER-PAGES, Louis-Antoine (1803–1878) – francia politikus, mérsékelt republikánus; 1848-ban az ideiglenes kormány tagja és Párizs polgármestere; 1870–71 a nemzeti védelem kormányának tagja. – *40* (5)

GAY, Désirée – az Alliance kezdeményező csoportjának tagja. – *389*

GAY, François – az Alliance kezdeményező csoportjának tagja, 1869 májusában elutasította, hogy tagja legyen az Alliance genfi szekciója bizottságának. – *389*

GAY, Jules (1807–1876 után) – francia publicista, utópikus kommunista, Owen követője; 1849-ben Párizsban kiadta a „Communiste" c. lapot, az Internacionálé tagja, részt vett az Alliance kezdeményező csoportjában. – *389*

GEORGE, G. – az Internacionálé brit föderális tanácsának tagja. – *565*

GÉRARD, Étienne-Maurice, comte (1773–1852) – francia tábornagy, orléanista politikus. – *285*

GIBBONS, Silas John – 1871-ben London főpolgármestere. – *420*

GILMORE, Quincey Adams (1825–1888) – amerikai tábornok és hadmérnök, az északiak oldalán részt vett az amerikai polgárháborúban. – *362 363* (453)

GISKRA, Karl (1820–1879) – osztrák liberális politikus, 1867–70 belügyminiszter. – *447*

GLADSTONE, William Ewart (1809–1898) – angol politikus és író; tory, majd peelista, később a liberális párt vezetője; 1843–45 kereskedelemügyi, 1845–46 gyarmatügyi, 1852–55 és 1859–66 pénzügyminiszter; 1868–74, 1880–85, 1886, 1892–94 miniszterelnök. – *185 186 217 402 461 512 514 539 555* (160 162 169)

GLYN, George (1824–1887) – angol bankár, a parlament tagja, liberális, 1868–73 pénzügyi államtitkár. – *555 558*

GNAM – német sörfőző, részt vett az 1848–49-es forradalomban; 1850 londoni emigráns, a Kommunisták Szövetsége tagja; 1850 őszén áttelepült az Egyesült Államokba. – *488*

GOLICIN, Alekszandr Mihajlovics, herceg (1718–1783) – orosz diplomata, 1755–62 londoni nagykövet, 1762–75 alkancellár. – *343*

GORCSAKOV, Alekszandr Mihajlovics, herceg (1798–1883) – orosz politikus és diplomata; 1841–51 stuttgarti, 1851–54 frankfurti követ, 1854–56 bécsi nagykövet, 1856–82 külügyminiszter és 1867–82 kancellár. – *196 510*

GOTTLOB, Walter – az Alliance kezdeményező csoportjának tagja. – *389*

GRANGE, Charles – svájci vakolómunkás, az Alliance kezdeményező csoportjának és a genfi Alliance-szekciónak tagja. – *389*

GRANIER DE CASSAGNAC, Bernard-Adolphe (1806–1880) – francia publicista és történész; a júliusi monarchia alatt orléanista, a februári forradalom után bonapartista; 1852–70 a törvényhozó testület tagja (szélsőjobb). – *20* (33)

GRANVILLE, George Leveson-Gower, Earl (1815–1891) – angol politikus, whig, majd a liberális párt egyik vezetője, 1851–52, 1870–74 és 1880–85 külügyminiszter, 1868–70, 1886 gyarmatügyi miniszter. – *514*

GRAY, John (1798–1850) – angol közgazdász, utópikus szocialista, Owen követője; a „munkapénz" elméletének hirdetője. – *142*

GRIBBE – orosz tábornok, részt vett a krími háborúban. – *208 212*

GROSSE, Eduard – német emigráns az Egyesült Államokban, lassalleánus, az Internacionálé észak-amerikai szekciói központi bizottságának tagja. – *428*

GUDIN, Charles-Gabriel-César, gróf (1798–1874) – Lajos Fülöp szárnysegéde, 1846-tól tábornagy; 1847 májusában hamiskártyázáson fogták, ezért elbocsátották a szolgálatból. – *39*

GUÉBRIANT, Jean-Baptiste-Budes, gróf (1602–1634) – francia tábornagy, részt vett a harmincéves háborúban. – *332*

GUERRY – az Alliance kezdeményező csoportjának tagja. – *389*

GUILLAUME, James (1844–1916) – svájci tanító, bakunyinista; az Internacionálé tagja, kongresszusainak küldötte; az Alliance egyik fő szervezője; a hágai kongresszuson bomlasztó tevékenysége miatt kizárták az Internacionáléból; az I. világháború idején szociálsoviniszta. – *399 401 451 452 463 464 476 540 545* (500 575)

– [*Szerkesztőségi cikk*:] „Solidarité", 1870 júl. 23., 16. sz. – *401*

GUILLMEAUX – az I. Internacionálé francia-svájci föderációjának tagja, az esztergályosok és mechanikusok szekciójának elnöke, bakunyinista. – *389*

GUINET, Jenny – az Alliance kezdeményező csoportjának tagja. – *389*

GUIZOT, François-Pierre-Guillaume (1787–1874) – francia történész és politikus, orleanista; 1832–37 közoktatásügyi miniszter, 1840 londoni nagykövet, 1840–47 külügyminiszter, 1847–48 miniszterelnök. – *5 18 302* (342)

GUMPERT, Eduard (megh. 1893) – manchesteri német orvos, Marx és Engels barátja. – *365*

GUSZTÁV, I. (Vasa) (1497–1560) – svéd király 1523–1560. – *327*

GUSZTÁV ADOLF, II. (1594–1632) – svéd király 1611–1632. – *235 330 331 333* (238)

GUYOT, Ch. – az Alliance kezdeményező csoportjának tagja. – *389*

GY

GYÖRGY, I. (1660–1727) – angol király 1714–1727, hannoveri választófejedelem 1698–1727. – *265 266 337 338*

GYÖRGY FRIGYES (1539–1603) – 1571-től a porosz hercegség régense, Bayreuth és Ansbach őrgrófja, a Hohenzollernok frank-brandenburgi ágából. – *232*

GYÖRGY VILMOS (1595–1640) – brandenburgi választófejedelem 1619–1640. – *234–236*

GYULA, II. (Giuliano della Rovere) (1443–1513) – római pápa 1503–1513. – *272* (303)

H

HABSBURGOK (1780-tól Habsburg-Lotaringiaiak) – osztrák uralkodóház 1273–1918; tagjai osztrák hercegek 1278–1389, főhercegek 1389–1804, császárok 1804–1918; német királyok és német-római császárok (megszakításokkal) 1273–1806; magyar királyok 1437–1440, 1444–1457 és 1526–1918; spanyol királyok 1507–1700, portugál király 1580–1598,

toszkánai nagyhercegek 1765–1801 és 1814–1859, mexikói császár 1864–1867. – *329 330 334 340 350 354* (246 394 395)

HADRIANUS, Publius Aelius (76–138) – *római császár 117–138. – 144*

HAEBERLING, Adolphe – az Internacionáléhoz szekcióként csatlakozott genfi pékszövetkezet kezdeményező bizottságának tagja. – *389*

HAIREDDIN BARBAROSSA (kb. 1483–1546) – Algéria pasája 1519–1546; 1535-ben Tunisznál vereséget szenvedett V. Károlytól, 1541-ben visszaverte a spanyolok újabb támadását. – *328*

HALES, John (szül. 1839) – angol szövőmunkás, trade-unionista; 1866–72 az Internacionálé Főtanácsának tagja és 1871 máj.–1872 júl. titkára; 1872 elejétől a brit föderális tanács reformista szárnyának élén állt; 1873-ban kizárták az Internacionáléból. – *397 398 400 404 406 409 453 476 544 552–555 556* (481 594 674)

– és F. PAPE, H. JUNG: *The Federal Council. To the Editor of the „Eastern Post"* (A föderális tanács. Az „Eastern Post" szerkesztőjének); „The Eastern Post", 1873 febr. 15. – *556–558*

HARDENBERG, Karl August, herceg (1750–1822) – porosz politikus, 1804–06 és 1807 külügyminiszter, 1810–22 államminiszter, 1810–13-ban egy sor következetlen polgári reformot hajt végre; a bécsi kongresszus után a Szent Szövetség reakciós politikáját képviselte. – *351*

HARNEY, George Julian (1817–1897) – angol politikus, a chartista balszárny egyik vezetője, több chartista lap szerkesztője; 1862–88 (megszakításokkal) az Egyesült Államokban élt; kapcsolatban állt Marxszal és Engelsszel. – *554* (28 603 608 676)

Haro *lásd* Mendes de Haro

„*Harper's Weekly*" (Harper Hetilapja), New York. – *358* (449)

HARRIS, George – angol munkásmozgalmi vezető, a chartista O'Brien híve; 1869–72 a Főtanács tagja, 1870–71 pénzügyi titkára. – *403*

HART, Jacob – angol konzul Lipcsében. – *218*

[*Határozat az amerikai szekciók központi bizottságáról.*] [1871 nov. 5.]; „Woodhull and Claflin's Weekly", 1871 dec. 2. (17. köt. 611. old.) – *426*

HAURÉAU, Jean-Barthélemy (1812–1896) – francia történetíró és publicista, mérsékelt republikánus. – *310*

HAUSSONVILLE, Joseph Othenin Bernard de Cléron, comte d' (1809–1884) – francia történetíró, orléanista politikus. – *310*

HAUTPOUL, Alphonse-Henri Beaufort, marquis d' (1789–1865) – francia tábornok, legitimista, majd bonapartista; 1849–50 hadügyminiszter. – *7 10 15*

– [*Beszéd a törvényhozó nemzetgyűlésben 1850 február 16-án.*;] „Le Moniteur universel", 1850 febr. 17., 48. sz. 377. old. – *10 15*

HAWKE, Edward, Baron (1705–1781) – angol tengernagy, részt vett az osztrák örökösödési háborúban és a hétéves háborúban, 1765–71 az admiralitás első lordja. – *341*

HAYNAU, Julius Jacob, báró (1786–1853) – osztrák altábornagy, majd táborszernagy; 1848-ban Radetzky egyik alparancsnoka, 1849 májusától a Magyarországon harcoló császári csapatok főparancsnoka; az olasz és a magyar hazafiak elleni véres terrorja tette hírhedtté. – *490* (606)

HECKER – porosz igazságügyi hivatalnok, 1848-ban államügyész, majd főügyész Kölnben. – *366*

HEINEMANN – porosz rendőrügynök és kém Angliában, 1869-től a „Hermann" c. hetilap főszerkesztője. – *402*

HEINZEN, Karl (1809–1880) – német radikális publicista, republikánus; Marx és a kommunizmus heves ellenfele; 1849-ben rövid ideig részt vett a badeni–pfalzi felkelésben, utána Svájcba, majd Angliába emigrált, 1850 őszén az Egyesült Államokban telepedett le, ahol a „Pionier" főszerkesztője lett (1854–79). – *180* (148 152)

HENDERSON, Edmond Newmans Wolcott (1821–1896) – angol tiszt, 1869–86 londoni rendőrfőnök. – *554*

HENNINGSEN, Ch. Frederick (1815–?) – angol újságíró, részt vett a dagesztáni hegylakók Samil vezette mozgalmában, a magyar szabadságharc leverése után Kossuth bizalmasa, részt vett az amerikai polgárháborúban. – *191*
– *Revelations of Russia* (Oroszország felfedezése), I–II. köt. Lordon 1844. – *191* (180)

HENRIETTA MÁRIA (1609–1660) – angol királyné, I. Károly felesége, IV. Henrik francia király leánya. – *331*

HENRIK, II. (1519–1559) – francia király 1547–1559. – *273 328 329*

HENRIK, III. (1551–1589) – francia király 1574–1589. – *329*

HENRIK, IV. (1553–1610) – francia király 1589–1610. – *276 329–330* (318)

Henrik, V. *lásd* Chambord, Henri-Charles d'Artois

HENRIK, VII. (1457–1509) – angol király 1485–1509. – *272*

HENRIK, VIII. (1491–1547) – angol király 1509–1547. – *273 327–329* (390)

HEPNER, Adolf (1846–1923) – német szociáldemokrata, 1869-ben a Szociáldemokrata Munkáspárt egyik megalapítója, 1869–73 a „Volksstaat" szerkesztőségének tagja; 1872-ben az I. Internacionálé hágai kongresszusának küldötte; később az Egyesült Államokba költözött; 1908-ban visszatért Németországba, az I. világháború idejétől a szociáldemokrata jobboldal egyik képviselője. – *451* (585)

Herald *lásd* The New York Herald

HERBERT, Auberon Edward William (1838–1906) – angol filozófus és publicista, liberális 1870–74 az alsóház tagja. – *514*

HÉRIDIER, Marc – az Alliance kezdeményező csoportjának tagja. – *389*

HERMAN, Alfred – belga szobrász, az Internacionálé belgiumi szekcióinak egyik szervezője, 1871–72 a Főtanács tagja, Belgium ügyeivel megbízott titkár; a hágai kongresszuson a bakunyinisták mellé állt. – *405 452*

HERSTADT, I. D. – német bankár, a kölni kommunista-per esküdtszékének tagja. – *494*

HERZEN, Alekszandr Ivanovics (1812–1870) – orosz forradalmi demokrata filozófus, publicista és író, emigráns; a „Kolokol" és a „Poljarnaja Zvjezda" szerkesztője és kiadója. – *448* (571)

HILDBURGHAUSEN, Joseph Maria Friedrich Wilhelm, szász herceg (1702–1787) – német tábornagy. – *342*

HILLMANN, Hugo (1823–1898) – német sörfőző és kocsmáros, demokrata; Elberfeldben részt vett az 1848–49-es német forradalomban; 1849-ben Londonba emigrált, a Német Munkás Művelődési Egylet tagja; 1863-ban az Általános Német Munkásegylet egyik alapítója és elberfeldi meghatalmazottja; 1869-től a Szociáldemokrata Munkáspárt (eisenachiak) tagja. – *488*

HILLS, Edmond – 1872-ben az Internacionálé brit föderális tanácsának tagja, szembeszállt a tanács reformista szárnyával. – *554*

HIRSCH, Wilhelm – német kereskedelmi alkalmazott, a XIX. sz. 50-es éveinek elején porosz rendőrügynök Londonban. – *494* (616)

HOHENZOLLERNOK – németországi uralkodóház; nürnbergi várgrófok 1191–1415, brandenburgi választófejedelmek 1415–1701, porosz királyok 1701–1918. német császárok 1871–1918. – *225 226*

HOHENZOLLERN-SIGMARINGEN, Karl Anton, Fürst von (1811–1885) – porosz tábornok és politikus, 1858–60 miniszterelnök. – *321*

HOLTON – angol tőkés. – *299*

HOLTORP, Emile – londoni lengyel emigráns; 1864–66 az Internacionálé Központi Tanácsának tagja, 1864–65 Lengyelország ügyeivel megbízott titkár; 1866-ban belépett a Mazzini alapította Nemzetközi Republikánus Bizottságba. – *500*

HOLYOAKE, George Jacob (1817–1906) – angol publicista; owenista, később a szövetkezeti mozgalomban tevékenykedett. – *405* (524)

HOMÉROSZ – legendás görög költő, akinek többek között az „Iliász" és az „Odüsszeia" c. eposzokat tulajdonítják (keletkezési idejük i. e. kb. IX–VII. sz.). – *302*

HONTHEIM, Richard von (megh. 1857) – kölni ügyvéd; védő a kölni kommunistaperben. – *494 495* (611)

HORATIUS Flaccus, Quintus (i. e. 65–8) – római költő. – *308*
– *Ars poetica* (A költői mesterség). – *308* (364)

HOUT, Isaac Solomon, van der (szül. 1843) – holland munkás, az amszterdami szekció küldötte az Internacionálé hágai kongresszusán (1872). – *452*

HUBER, Johannes (1830–1879) – német filozófus és teológus, 1859-től a müncheni egyetem tanára, 1869-től az ókatolikusok egyik vezére. – *450*

HUDSON, George (1800–1871) – angol politikus, vasúttársaságok társtulajdonosa. – *38*

HUGO, Victor (1802–1885) – francia romantikus író és költő; az 1848-as forradalom után az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlés tagja, Louis Bonaparte ellenfele; az államcsíny után emigrált. – *222*

HULEK (vagy Huleck), Maria – 1868-ban az Internacionálé Főtanácsának tagja; emigrált az Egyesült Államokba. – *428*

HUME, Robert William – amerikai újságíró, kispolgári radikális, az Országos Munkásszervezet egyik vezetője, az Internacionálé tagja. – *398 400 427 506–507* (628)

HÜHNERBEIN, Friedrich Wilhelm (szül. kb. 1817) – német szabó, a Kommunisták Szövetségének tagja, az 1849 májusi elberfeldi felkeléskor a Biztonsági Bizottság katonai bizottságának tagja. – *482* (598)

I

IBRAHIM pasa (1789–1848) – egyiptomi hadvezér; Mehmed Ali egyiptomi régens fogadott fia; 1824–28 a görög felkelők ellen vezényelt török csapatok parancsnoka; 1831–33 és 1839–41 Egyiptom Törökország elleni háborújában az egyiptomi hadak főparancsnoka; 1844-től egyiptomi társrégens. – *278 352*

»*The Illustrated London News*« (Londoni Képes Újság). – *9*

The International. Appeal of section No 12. (Az Internacionálé. A 12. szekció kiáltványa); „Woodhull and Claflin's Weekly", 1871 szept. 23. – *423*

»*The International Herald*« (A Nemzetközi Hírnök), London. – *466 472 552 556* (674)

»*L' Internationale*« (Az Internacionálé), Brüsszel. – *402 552* (488)

JACLARD, Charles-Victor (1843–1903) – francia matematikus, orvos és publicista; blanquista, az Internacionálé tagja; részt vett az Alliance kezdeményező csoportjában, de hamarosan szakított a bakunyinistákkal; a Párizsi Kommün idején a nemzeti gárda központi bizottságának tagja és egyik légiójának parancsnoka; a Kommün leverése után emigrált Svájcba, majd 1874-ben Oroszországba; az 1880-as amnesztia után visszatért Franciaországba és részt vett a szocialista mozgalomban. – *389*

JACOBY, Johann (1805–1877) – königsbergi orvos, publicista és politikus, demokrata; 1848-ban a porosz nemzetgyűlés baloldalának egyik vezetője, 1849-ben a frankfurti nemzetgyűlés és a második kamara tagja (szélsőbaloldal); 1863-tól porosz ellenzéki képviselő, 1872-től szociáldemokrata. – *26* (44)

JADWIGA (1513–1573) – I. Zsigmond lengyel király leánya, 1535-től II. Joachim Hektor brandenburgi választófejedelem felesége. – *232*

JAGELLÓK – lengyel uralkodóház 1386–1572; Litvániában 1317–1572, Magyarországon 1440–1444 és 1490–1526, Csehországban 1471–1526. – *330*

JAKAB, I. (1566–1625) – angol és ír király 1603–1625; VI. Jakab néven skót király 1567–1625. – *330 525*

JAKAB, II. (1633–1701) – angol király 1685–1688. – *336*

JAKAB EDWARD (III. Jakab) (1688–1766) – II. Jakab fia, angol trónkövetelő. – *336*

JÁNOS, II. (1513–1571) – Neumark őrgrófja, II. Joachim Hektor brandenburgi választófejedelem öccse. – *229*

JÁNOS, VI. (1769–1826) – portugál király 1816–1826. – *351 352*

JÁNOS (1782–1859) – osztrák főherceg, tábornagy; részt vett a Napóleon elleni háborúkban; 1848 jún.–1849 dec. német birodalmi kormányzó. – *22 25 26 349* (462)

JÁNOS CICERO (1455–1499) – brandenburgi választófejedelem 1486–1499. – *229*

JÁNOS GYÖRGY, I. (1525–1598) – brandenburgi választófejedelem 1571–1598. – *231*

JÁNOS GYÖRGY, I. (1585–1656) – szász választófejedelem 1611–1656. – *332* (396)

JÁNOS ZSIGMOND (1572–1619) – brandenburgi választófejedelem 1608–1619, poros herceg 1618–1619. – *231–233*

JANSEN, Carl (szül. kb. 1830) – német tanító, részt vett az 1849 májusi elberfeldi felkelésben. – *485 486*

JENŐ, Szavójai herceg (1663–1736) – császári hadvezér és politikus. – *282* (406)

JESSUP, William J. – amerikai hajóács, az Országos Munkásszervezetnek (National Labor Union) 1866-tól alelnöke, 1867-től New York állambeli levelező titkára; a New York-i Munkásegylet egyik vezetője; síkraszállt az egyletnek az Internacionáléhoz való csatlakozása mellett. – *507* (628)

JOACHIM, I., Nestor (1484–1535) – brandenburgi választófejedelem 1499–1535. – *229*

JOACHIM, II., Hektor (1505–1571) – brandenburgi választófejedelem 1535–1571. – *229 230 232*

JOACHIM FRIGYES (1546–1608) – brandenburgi választófejedelem 1598–1608. – *231 233*

JOHANNA, Őrült (1479–1554) – Kasztilia királynője 1504-től és Aragóniáé 1516-tól; I., Szép Fülöp felesége 1496-tól; ennek halála, 1506 után ténylegesen Johanna apja, Ferdinánd, majd 1516-tól fia, V. Károly uralkodott helyette. – *272*

JOHANNARD, Jules (1843–1888) – francia litográfus, blanquista; 1868–69, 1871–72 az Internacionálé Főtanácsának tagja, 1868–69 Olaszország ügyeivel megbízott titkár, 1870-ben Saint-Denisben megalapítja az Internacionálé szekcióját; 1871-ben a Párizsi Kommün tagja, ennek leverése után emigrál Londonba; 1872-ben küldött az Internacionálé hágai kongresszusán. – *389* (486)

JOINVILLE, François-Ferdinand-Philippe-Louis-Marie, duc d'Orléans, prince de (1818–1900) – Lajos Fülöp francia király harmadik fia; 1843-tól altengernagy, részt vett Algéria meghódításában; az 1848-as februári forradalom után Angliába emigrált; 1861–62 az északiak oldalán harcolt az amerikai polgárháborúban. – *18 32*

JOMINI, Antoine-Henri (1779–1869) – svájci származású tábornok és katonai író; előbb a francia, majd 1813-tól az orosz hadseregben szolgált. – *289*

– *Vie politique et militaire de Napoléon* (Napóleon politikai és katonai életrajza), Brüsszel 1829. – *288–289*

JONES, Ernest Charles (1819–1869) – angol proletárköltő és publicista; a chartisták balszárnyának egyik vezetője, a „People's Paper" és több más chartista lap szerkesztője; Marx és Engels barátja. – *554* (170 603 676)

– *The Cottonlaw of Preston – Who are the real Conspirators?* (A prestoni pamuttörvény – Kik az igazi összeesküvők?); „The People's Paper", 1854 márc. 25., 99. sz. – *187–188* (174)

JOST, Jean – a genfi esztergályosok, mechanikusok és öntők szekciójának titkára; részt vett az Alliance kezdeményező csoportjában. – *389*

JOURDE, François (1843–1893) – francia banktisztviselő, jobboldali proudhonista, tagja az Internacionálénak és a nemzeti gárda központi bizottságának; a Párizsi Kommün pénzügyi bizottságának elnöke; a Kommün leverése után deportálták Új-Kaledóniába, ahonnan 1874-ben megszökött; Franciaországba való hazatérése után visszavonult a munkásmozgalomtól. – *396*

»*Journal des Débats politiques et littéraires*« (A politikai és irodalmi viták lapja), Párizs. – *19 302* (33)

JOVELLANOS Y RAMIREZ, Gaspar Melchor de (1744–1811) – spanyol politikus, író, jogász és közgazdász; a francia felvilágosodás követője, harcolt a feudális-klerikális kormányzat ellen; 1797–98 igazságügy-miniszter, 1808–10 a központi junta baloldali kisebbségének vezetője. – *206*

JÓZSEF, I. (1678–1711) – német-római császár 1705–1711, magyar király 1687–1711. – *335 336 337*

JÓZSEF, II. (1741–1790) – Mária Terézia fia; társuralkodó 1765–1780, német-római császár és (koronázatlanul) magyar király 1780–1790. – *343 345*

JÓZSEF FERDINÁND, herceg (1692–1699) – Miksa Emánuel bajor választófejedelem (1662–1726) fia, 1698-ban a spanyol trónra jelölték. – *336* (404)

JUNG, Georg Gottlob (1814–1886) – német publicista, kispolgári demokrata, ifjúhegeliánus; 1842-ben a „Rheinische Zeitung" társkiadója; 1848-ban a porosz nemzetgyűlés baloldalának egyik vezetője, később nemzeti liberális. – *494* (616)

JUNG, Hermann (1830–1901) – svájci órás, részt vett a svájci munkásmozgalomban és az 1848–49-es németországi forradalomban, majd Londonba emigrált; 1864–72 az Internacionálé Főtanácsának tagja és Svájc ügyeivel megbízott titkára, 1871–72 a Főtanács pénztárnoka, 1872 a brit föderális tanács tagja; az 1872-es hágai kongresszusig Marx híve, utána csatlakozott a trade-unionok reformista szárnyához, 1877 után visszavonult a munkásmozgalomtól. – *371 391 392 397–401 404 406–409 444 453 454 500 548 553 555* (469 486 487 489 566 573 650)

JUNG, Rudolf – német kereskedő. – *485*

JURIEU, Pierre (1637–1713) – francia református teológus, küzdött az abszolutizmus ellen. – *159*

»*La Justicia*« (Az Igazság), Málaga. – *411* (542)

K

KAMENSZKIJ, Mihail Fedotovics, gróf (1738–1809) – orosz tábornagy, 1806-ban a Napóleon elleni hadjárat főparancsnoka. – *288*

KAPODISZTRIASZ (Capo d'Istria), Jóannisz Antóniosz, gróf (1776–1831) – olasz eredetű korfui családból származó görög politikus és diplomata; 1809–22 orosz külügyi szolgálatban állt, 1814–15 részt vett a bécsi kongresszuson, 1815–22 orosz külügyi államtitkár, az 1821-es görög felkelés kitörése után Svájcban telepedett le és szervezte a szabadságharcosok megsegítését; 1827-ben a görög köztársaság elnökévé választották, 1831 októberében meggyilkolták. – *352* (436)

KÁROLY osztrák főherceg (1771–1847) – osztrák hadvezér és hadtörténész; 1792-től 1809-ig részt vett a Franciaország elleni háborúban. – *349*

KÁROLY, I. (Károly Frigyes) (1700–1739) – holstein-gottorpi herceg. – *338*

KÁROLY, I. (1600–1649) – angol király 1625–1649. – *331* (38)

KÁROLY, II. (1630–1685) – angol király 1660–1685. – *334*

KÁROLY, II. (1661–1700) – spanyol király 1665–1700. – *334 336*

KÁROLY, III. (1716–1788) – spanyol király 1759–1788; nápolyi király VII. Károly néven és szicíliai király IV. Károly néven 1735–1759. – *206 275 339*

KÁROLY, V. (1500–1558) – I. Károly néven spanyol király 1516–1556; német-római császár 1519–1556. – *230 273 274 327–329* (232 233 304 388 389)

KÁROLY, VI. (1685–1740) – német-római császár és III. Károly néven magyar király 1711–1740; I. Lipót fia. – *241 335 336 338–340* (248)

KÁROLY, VIII. (1470–1498) – francia király 1483–1498. – *272 273*

KÁROLY, IX. (1550–1574) – francia király 1560–1574. – *329*

KÁROLY, X. (1757–1836) – francia király 1824–1830. – *352* (131)

KÁROLY, X., GUSZTÁV (1622–1660) – svéd király 1654–1660. – *237 333 334*

KÁROLY, XI. (1655–1697) – svéd király 1660–1697. – *334*

KÁROLY, XII. (1682–1718) – svéd király 1697–1718. – *240 336 338*

KÁROLY, I., Gonzaga (1580–1637) – Nevers és Mantova hercege 1627–1637. – *331* (339)

KÁROLY, Merész (1433–1477) – burgundi herceg 1467–1477. – *272* (299 300)

KÁROLY ALBERT (1798–1849) – Szardínia és Piemont királya 1831–1849. – *353*

KÁROLY ALBRECHT (1697–1745) – bajor választófejedelem 1726–1745, VII. Károly néven német-római császár 1742–1745. – *275 340 341*

KÁROLY EMÁNUEL, III. (1701–1773) – Szardínia királya 1730–1773, szavójai herceg. – *339*

KÁROLY EMÁNUEL, IV. (1751–1819) – Szardínia királya 1796–1802, szavójai herceg. – *347*

KÁROLY SÁNDOR (megh. 1806) – Ansbach és Bayreuth őrgrófja. – *242*

KATALIN, II. (Nagy) (1729–1796) – orosz cárnő 1762–1796. – *265 276 344 346 347 511* (281 418 517)

KATALIN, Medici (1519–1589) – francia királyné, II. Henrik király felesége. – *328*

KATALIN (1584–1638) – svéd hercegnő, Gusztáv Adolf nővére, X. Károly Gusztáv anyja. – *333*

KAUNITZ, Wenzel Anton, Fürst von (1711–1794) – osztrák politikus és diplomata, 1753–92 kancellár. – *342*

KAVANAGH, Samuel – az amerikai munkásmozgalom ír származású résztvevője; az Internacionálé 1872-es hágai kongresszusán megválasztott Főtanács tagja. – *456 462*

KELEMEN, VII. (Giulio Medici) (1478–1534) – római pápa 1523–1534. – *327–329*

KELLERMANN, François-Christophe, duc de Valmy (1735–1820) – francia tábornagy, részt vett a francia köztársaság és Napóleon hadjárataiban; 1814-től legitimista. – *290*

KERESZTÉLY, IV. (1577–1648) – dán és norvég király 1588–1648. – *331*

KISZELJOV, Pavel Dmitrijevics, gróf (1788–1872) – orosz politikus és diplomata, tábornok; 1829–34 Moldva és Havasalföld kormányzója; 1835-től tagja a parasztkérdés vizsgálatára alakult titkos bizottságoknak, 1837–56 a kincstári birtokok minisztere, 1856–62 párizsi nagykövet. – *268* (291)

KLAPKA György (1820–1892) – magyar honvédtábornok, 1849 május végétől október elejéig a komáromi vár parancsnoka; a kapituláció után emigrál és az emigráció egyik vezető alakja; a kiegyezés után hazatér és Deák-párti országgyűlési képviselő lesz. – *177–179* (146)

KLEIN, Jakob – német menekült Londonban. – *488*

KLEINER, W. – német menekült Londonban. – *488*

KLEOPATRA, VII. (i. e. 69–30) – egyiptomi királynő i. e. 51–30. – *279*

KOBURG-SAALFELD Frigyes herceg (1737–1815) – császári tábornagy, részt vett a hétéves háborúban és a francia köztársaság elleni első koalíció háborúiban. – *281*

»*Kolokol*« (Harang), London–Genf. – *448* (571)

KOSCIUSZKO, Tadeusz (1746–1817) – lengyel nemzeti hős, 1777–83 részt vett az amerikai függetlenségi háborúban, az 1794-es lengyel felkelés vezére. – *346*

KOSSUTH Lajos (1802–1894) – a magyar liberális nemesi mozgalom balszárnyának vezetője; 1848 ápr. 1-től magyar pénzügyminiszter, szeptembertől az Országos Honvédelmi Bizottmány feje; 1849 ápr. 1-től Magyarország kormányzó-elnöke; a forradalom bukása után emigrál. – *177–178 221* (146)

[*A Központi Tanács felhívása a munkástársaságokhoz*] [London 1865] (16. köt. 469–470. old.). – *369*

KRIEMICHEN, Hermann – az Internacionálé boroszlói szervezetének tagja. – *542*

KRISZTINA (1626–1689) – svéd királynő 1632–1654. – *333*

KRÜDENER, Barbara Juliane, bárónő (1764–1824) – orosz származású írónő, pietista; neki tulajdonították a Szent Szövetség eszméjét. – *352* (433)

KUBECK (Kübeck), Karl Friedrich, báró (1780–1855) – osztrák politikus, 1840–48 az udvari kamara elnöke, később a birodalmi tanács elnöke. – *26*

KUTUZOV, Mihail Illarionovics, herceg (1745–1813) – orosz hadvezér; 1812-ben az orosz hadak főparancsnoka. – *289*

L

LABOUCHERE, Henry (1798–1869) – angol politikus, whig; 1839–41, 1847–52 kereskedelemügyi miniszter, 1855–58 gyarmatügyi miniszter. – *217*

LAFARGUE, Paul (1842–1911) – francia szocialista; az Internacionálé Főtanácsának tagja, 1866–69 Spanyolország ügyeivel megbízott titkár; részt vett az Internacionálé franciaországi, spanyolországi és portugáliai szekcióinak megalapításában; a Francia Munkáspárt egyik alapítója; Marx és Engels híve, 1868-tól Marx veje. – *462 520 534* (559 573 648)

LA FERRONAYS, Auguste-Pierre-Marie Ferron, comte de (1777–1842) – francia politikus és diplomata, 1817 koppenhágai, 1819–27 pétervári nagykövet, részt vett a Szent Szövetség kongresszusain, 1828–29 külügyminiszter. – *352*

LAJOS (1661–1711) – Franciaország dauphinje, XIV. Lajos fia. – *335 336*

LAJOS, IX., Szent (1214–1270) – francia király 1226–1270. – *29*

LAJOS, XI. (1423–1483) – francia király 1461–1483. – *272* (299 300)

LAJOS, XII. (1462–1515) – francia király 1498–1515. – *272 273 327* (302 303)

LAJOS, XIII. (1601–1643) – francia király 1610–1643. – *331 332*

LAJOS, XIV. (1638–1715) – francia király 1643–1715. – *238 333–337* (246 391 397 401 402)

LAJOS, XV. (1710–1774) – francia király 1715–1774. – *264 275 342* (282)

LAJOS, XVI. (1754–1793) – francia király 1774–1792. – *345* (120 277)

LAJOS, XVIII. (1755–1824) – francia király 1814–15 és 1815–24. – *4 8 351 352* (131 342 397)

LAJOS FERDINÁND (Lajos Frigyes Keresztély) (1772–1806) – porosz herceg. – *292*

LAJOS FÜLÖP (1773–1850) – orléans-i herceg, francia király 1830–1848. – *4 5 7 8 16 18 37 38 44 153 221 262 265 305 352 490* (272)

LAJOS FÜLÖP ALBERT, duc d'Orléans, comte de Paris (1838–1894) – Lajos Fülöp francia király unokája; 1842–48 trónörökös; trónkövetelő; 1861–62 az amerikai polgárháborúban az északiak oldalán harcolt. – *18*

LAMARTINE, Alphonse-Marie-Louis de (1790–1869) – francia költő, történész és politikus; a 40-es években a mérsékelt republikánusok egyik vezetője; 1848-ban az ideiglenes kormány külügyminisztere és tulajdonképpeni feje. – *40 43 302*
– *Histoire des Girondins* (A girondisták története) (1847). – *302*
– *Elvire* – *302*
– *Graziella* (1852). – *302*

LAMBORD – az Internacionálé tagja. – *397*

LAMENNAIS (La Mennais), Hugues-Félicité-Robert de (1782–1854) – francia abbé, publicista; a kereszténységszocializmus ideológusa, az egyház és állam szétválasztásáért küzd; 1848-ban az alkotmányozó nemzetgyűlés tagja (hegypárti). – *303 305* (348)
– [Párizs, július 10. keltezésű cikk:] „Le Peuple constituant" (Az alkotmányozó nép), 1848 júl. 11., 134. sz. – *303* (347)

LANDECK, Bernard (szül. 1832) – francia ékszerész, a Párizsi Kommün küldöttje volt Marseille-ben, tagja az Internacionálénak és az 1871-es francia szekciónak, mely a Főtanács ellen fordult. – *407 547 548*

LANNES, Jean, duc de Montebello (1769–1809) – francia tábornagy, részt vett Napóleon hadjárataiban. – *288*

LAPLACE, Jacques – az Alliance kezdeményező csoportjának tagja, a francia-svájci föderáció harmadik kongresszusának küldötte. – *389*

LASCY, Pjotr Petrovics, gróf (1678–1751) – ír származású orosz tábornagy; részt vett az északi háborúban, a lengyel örökösödési háborúban és az 1735–39-es orosz–török háborúban. – *340*

LASSALLE, Ferdinand (1825–1864) – német író és politikus, részt vett az 1848-as forradalomban; 1863-ban az Általános Német Munkásegylet megalapítója, támogatta Németország „felülről" való egyesítését; a német szociáldemokráciában az opportunista irányzat első képviselője. – *447*

LATHAM, Robert Masden – angol szakszervezeti vezető, a Munkás Képviseleti Liga elnöke, az Internacionálé tagja. – *397*

LAUDERDALE, James Maitland, Earl of (1759–1839) – angol politikus és közgazdász; whig, majd tory; Smith elméletének vulgáris támadója. – *99*

LAUGRAND, R. – francia emigráns az Egyesült Államokban, az Internacionálé 2. sz. ideiglenes föderális tanácsának tagja. – *428*

LAUREL, C. F. – az amerikai munkásmozgalom svéd származású résztvevője; az Internacionálé hágai kongresszusán (1872) megválasztott Főtanács tagja. – *456 462*

LECLERC, Alexandre – párizsi kereskedő, a rendpárt híve. – *15* (27)

LEDRU-ROLLIN, Alexandre-Auguste (1807–1874) – francia ügyvéd, publicista, a kispolgári demokraták egyik vezetője; a „Réforme" szerkesztője; 1848-ban az ideiglenes kormány belügyminisztere; az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlés tagja (hegypárti); az 1849 jún. 13-i tüntetés után Angliába emigrált; 1870-ben visszatért, 1871 a nemzetgyűlés tagja, a németekkel kötött békeszerződés elleni tiltakozásul lemondott mandátumáról. – *40 46 161 173 176 503* (7 626)

LEFORT, Henri (1835–1917) – francia újságíró, jogász, republikánus, az „Association" szerkesztőségi tagja; részt vett az Internacionálé alapító gyűlésének előkészítésében; 1865 márciusában kivált az Internacionáléból. – *370–373* (467)

LEHMANN, Albert – német munkás, az Igazak Szövetségének és a londoni Német Munkás

Művelődési Egyletnek vezető tagja, a Kommunisták Szövetsége Központi Vezetőségének tagja, a Szövetség kettészakadásakor a Willich–Schapper frakcióhoz csatlakozott. – *491*

LE LUBEZ, Victor-P. (szül. kb. 1834) – londoni francia emigráns, radikális; 1864–66 az Internacionálé Központi Tanácsának tagja, 1864–65 Franciaország ügyeivel megbízott titkár; az 1866-os genfi kongresszuson rágalmai és intrikái miatt kizárták a Központi Tanácsból. – *370–373* (470 522 573)

LE MAITRE, Frédéric – francia kispolgári demokrata emigráns, az Internacionálé Londoni Francia Szekciójának tagja; a 60-as évek végén visszatért Franciaországba. – *400*

LE MOUSSU, Benjamin (álneve Constant) – francia vésnök, a Párizsi Kommün résztvevője, a Kommün leverése után Londonba emigrált; 1871–72 tagja az Internacionálé Főtanácsának és az amerikai francia szekciók ügyeivel megbízott titkár, küldött az 1872-es hágai kongresszuson, Marxot és Engelst támogatta a bakunyinisták elleni harcban. – *456 545 546 548* (669 671)

LEONI, Joseph – londoni német emigráns. – *488*

LESSNER, Friedrich (1825–1910) – német szabó, a Kommunisták Szövetségének tagja; részt vett az 1848–49-es forradalomban; 1852-ben a kölni kommunista-perben 3 évi várbörtönre ítélik; 1856-ban Londonba emigrál, részt vesz az Internacionálé minden konferenciáján és kongresszusán, tagja a Főtanácsnak, a londoni Német Munkás Művelődési Egyletnek, a brit föderális tanácsnak, egyik alapítója az angol Független Munkáspártnak; Marx és Engels barátja és harcostársa. – *456 552–555 565* (674)

L'ESTOCQ, Anton Wilhelm von (1738–1815) – porosz tábornok; részt vett a Napóleon elleni háborúkban. – *288 292*

LESZCZYŃSKI Szaniszló (1677–1766) – lengyel király 1704–1711 és 1733–1734. – *275 339*

LEVIELE, E. – az amerikai munkásmozgalom francia származású résztvevője; az Internacionálé hágai kongresszusán megválasztott Főtanács tagja. – *456 462*

LEVUTSZKIJ, Fjodor Grigorjevics – orosz tábornok, részt vett a krími háborúban. – *208 212*

LEWIS, Sir George Cornewall (1806–1863) – angol politikus, whig; 1855–58 pénzügyminiszter, 1859–61 belügy-, 1861–63 hadügyminiszter. – *517*

LEWIS, Leon – amerikai újságíró, 1865-ben a Központi Tanács tagjává és Amerika ügyeivel megbízott titkárává választották; nem vett részt a Tanács munkájában. – *500*

LIEBKNECHT, Wilhelm (1826–1900) – német szocialista, a Kommunisták Szövetségének tagja, részt vett az 1848–49-es forradalomban, utána Svájcba, majd Londonba emigrált; 1862-ben visszatért Németországba; az Internacionálé tagja és a német Szociáldemokrata Munkáspárt egyik megalapítója, lapjainak szerkesztője, 1867-től Reichstag-képviselő; később a II. Internacionálé egyik fő szervezője; Marx és Engels híve. – *398 401* (497 511 520 622)

– és BEBEL: [*Nyilatkozat a szavazástól való tartózkodásról az Északnémet Reichstag 1870 júl. 21-i ülésén*;] „Der Volksstaat", 1870 júl. 23., 59. sz. – *401* (511)

LIEVEN, Darja (Dorothea) Krisztoforovna, szül. von Benckendorf (1784–1857) – Krisztofor Andrejevics Lieven felesége; politikai szalonja nagy szerepet játszott a londoni és párizsi diplomáciai életben. – *218*

LIEVEN, Krisztofor Andrejevics, herceg (1774–1839) – orosz diplomata, 1810–12 berlini követ, 1812–34 londoni nagykövet. – *269* (293)

LIEVRE – francia ügyész. – *305*

LIMOUSIN, Antoine – francia csipkeverő munkás, a szövetkezeti mozgalom híve, proudhonista; részt vett az Internacionálé alapító gyűlésén, a párizsi szekció egyik vezetője 1865 közepéig. – *371* (467)

LINCOLN, H. J. – a „Daily News" szerkesztője az 50-es években. – *191*

LINDEGGER, Antoine (megh. 1898 után) – svájci rakódómunkás, bakunyinista, az Alliance kezdeményező csoportjának és az Internacionálé Alliance nevet viselő genfi szekciója bizottságának tagja. – *389*

LIPÓT, I. (1640–1705) – német-római császár és magyar király 1658–1705. – *234 239 333–336* (241 242 244 405)

LIPÓT, II. (1797–1870) – toszkánai nagyherceg 1824–1859. – *312*

LIPÓT KÁROLY FRIGYES (1790–1852) – badeni nagyherceg 1830–52. – *320*

LOCKE, John (1632–1704) – angol szenzualista filozófus, közgazdász. – *523* (651)

LUDOVICO IL MORO (1452–1508) – milánói herceg 1494–1499, a Sforza-dinasztiából. – *272*

LONGUET, Charles (1839–1903) – francia újságíró, proudhonista; 1866–67 és 1871–72 a Főtanács tagja, 1866-ban Belgium ügyeivel megbízott titkár; 1870–71 részt vett Párizs védelmében, a Párizsi Kommün tagja; a Kommün leverése után emigrált Angliába; később csatlakozott a posszibilistákhoz; 1872-től Marx veje; az 1889-es nemzetközi munkáskongresszus küldötte. – *407 409 456*

LORENZO, Anselmo (1841–1915) – spanyol nyomdász, 1869-től az Internacionálé tagja; a spanyolországi szekciók egyik megszervezője, 1870–72 a spanyol föderális tanács tagja, 1871-ben küldött a londoni konferencián. – *553*

LOTÁR, II. (Szász, Supplinburgi) (kb. 1060–1137) – német király 1125–1137, német-római császár 1133–1137. – *225*

LOTTUM, Friedrich Albert Karl, Graf (1720–1797) – porosz tábornok. – *292*

Louis Bonaparte *lásd* Napóleon, III.

Louis Napóleon *lásd* Napóleon, III.

LOURDOUEIX, de – francia legitimista képviselőjelölt Gard département-ban az 1850 januári pótválasztásokon. – *8*

LOWE, Robert Viscount Sherbrooke (1811–1892) – angol politikus és publicista, whig, később liberális, a parlament tagja; 1855–58 a kereskedelmi miniszter helyettese, 1868–73 pénzügyminiszter, 1873–74 belügyminiszter. – *514*

LÖWENDAL (Loewendahl), Ulric-Frédéric-Waldemar, comte de (1700–1755) – dán származású tábornok, 1747-től tábornagy, 1735–43 orosz, 1743–55 francia szolgálatban; részt vett az osztrák örökösödési háborúban. – *341*

LUBOMIRSKI herceg – 1811-ben I. Sándor cár személyes képviselője Nagy-Britannia régenshercegénél, a későbbi IV. György királynál. – *349*

LUCAS – 1849-ben a mühlheimi Munkásegylet tagja, majd londoni emigráns. – *488*

LUCRAFT, Benjamin (1809–1897) – angol asztalos, szakszervezeti vezető; 1864–71 a Főtanács tagja; 1871-ben szembefordult a Párizsi Kommünnel és „A polgárháború Franciaországban" c. üzenettel és kilépett a Főtanácsból. – *397 405 508* (524)

LUJZA HENRIETTA (1627–1667) – Frigyes Vilmos brandenburgi választófejedelem első felesége 1646-tól. – *236*

LUJZA MÁRIA TERÉZIA, Bourbon (1819–1864) – pármai hercegnő, régens 1854–1859. – *312*

LUJZA, Szavójai (1476–1531) – I. Ferenc francia király anyja, Franciaország régense 1515 és 1525. – *328* (388)

LUKJANOVICS, Nyikolaj Andrejevics (kb. 1806–1855 után) – orosz katonatiszt és hadtörténész, részt vett az 1828–29-es orosz–török háborúban, a dekabristák felkelésének és az 1830–31-es lengyel felkelésnek az elnyomásában. – *191*

– *Описание Турецкой войны 1828 и 1829 годов.* (Az 1828–1829-es török háború leírása), 1–4. rész, Szentpétervár 1844. – *191*

LUMLEY. – *405*

LÜDERS (Ligyersz), Alekszandr Nyikolajevics (utóbb gróf) (1790–1874) – orosz tábornok; 1831-ben részt vesz a lengyel szabadságharc leverésében, 1848-ban a Moldvát és Havaselvét megszálló orosz hadtest parancsnoka, 1849-ben hadtestével részt vesz a magyar forradalom eltiprásában; 1853–54 a dunai 5. hadtest, 1855-ben a déli hadsereg parancsnoka, 1856-ban a krími sereg főparancsnoka; 1861–62 Orosz-Lengyelország helytartója. – *196 202*

M

MACCULLOCH (McCulloch), John Ramsay (1789–1864) – angol közgazdász és statisztikus, Ricardo vulgarizálója. – *138*

MACDONNEL, J. Patrick (kb. 1845–1906) – ír munkásvezér, 1871–72 az Internacionálé Főtanácsának tagja és Írország ügyeivel megbízott titkára; 1872 decemberében Amerikába emigrált és az ottani munkásmozgalomban tevékenykedett. – *405 408 456 461*

MACGREGOR, John (1797–1857) – angol közgazdász, statisztikus és történész, a szabadkereskedelem híve, 1840–47 kereskedelmi miniszterhelyettes, 1847-től a parlament tagja. – *219*

MACIEJOWSKI, Waclaw Aleksander (1793–1883) – lengyel történész és jogtudós. – *240* (245)

MADDOX (Maddock, Maddoss), G. W. – amerikai radikális, az Internacionálé amerikai 9. sz. szekciójának tagja. – *427 428 430*

MAGALON, Jean-Denis (1794–kb. 1840) – francia író és publicista, liberális. – *305*

MAHMUD, II. (1785–1839) – török szultán 1808–1839. – *352* (434)

MALLET, Alexander (1800–1886) – angol diplomata, 1849–66 követ Majna-Frankfurtban a német Bundestag mellett. – *216*

MALON, Benoît (1841–1893) – francia kelmefestőmunkás, szocialista publicista; az Internacionálé tagja, küldött az 1866-os genfi kongresszuson; tagja a nemzeti gárda központi bizottságának és a Párizsi Kommünnek, melynek leverése után Olaszországba, majd Svájcba emigrált, ahol az anarchistákhoz csatlakozott; később a francia szocialista mozgalom opportunista áramlatának, a posszibilizmusnak egyik ideológusa és vezetője. – *463*

MALTHUS, Thomas Robert (1766–1834) – angol pap és reakciós közgazdász; a dolgozók nyomorát szükségszerűnek feltüntető népesedési elmélet szerzője. – *90 91 114 119 151*

MANTEUFFEL, Otto Theodor, Freiherr von (1805–1882) – porosz politikus, reakciós; 1848 nov.–1850 dec. belügyminiszter, 1850–58 miniszterelnök és külügyminiszter. – *311*

MARAUDA – az Alliance kezdeményező csoportjának tagja. – *389*

MARGARITTAZ (vagy Marguerittaz), Placide – az Internacionálé francia-svájci föderációjának és az Alliance kezdeményező csoportjának tagja. – *389*

MARGIT TERÉZIA (megh. 1673) – IV. Fülöp spanyol király leánya, I. Lipót császár első felesége. – *334*

MÁRIA, II., da Gloria (1819–1853) – portugál királynő 1826–1828 és 1834–1853. – *352*

MÁRIA ANTOINETTE (1755–1793) – francia királyné, XVI. Lajos felesége. – *264*

MÁRIA, burgundi hercegnő (1457–1482) – Merész Károly burgundi herceg leánya és örököse, 1477-től a későbbi I. Miksa császár első felesége. – *272*

MÁRIA TERÉZIA (1717–1780) – magyar királynő 1740–1780; német-római császárné 1745–1780; az osztrák örökös tartományok uralkodója 1740–1780. – *275 339 341–343* (401)

MÁRIA TERÉZIA (1638–1683) – francia királyné, XIV. Lajos felesége (1660-tól); IV. Fülöp spanyol király leánya. – *333*

MARIE de Saint-Georges, Alexandre-Thomas (1795–1870) – francia ügyvéd, polgári republikánus; 1848-ban az ideiglenes kormány közmunkaügyi minisztere, a végrehajtó bizottság tagja, az alkotmányozó nemzetgyűlés elnöke, később a Cavaignac-kormány igazságügyminisztere. – *40 47 173*

MARILLY, Joseph – az Alliance kezdeményező csoportjának tagja. – *389*

MARLBOROUGH, John Churchill, Duke of (1650–1722) – angol hadvezér és politikus; a spanyol örökösödési háborúban az angol csapatok főparancsnoka. – *336*

MARRAST, Armand (1801–1852) – francia publicista, mérsékelt republikánus; a „National" szerkesztője; 1848-ban az ideiglenes kormány tagja, Párizs polgármestere, 1848–49 az alkotmányozó nemzetgyűlés elnöke. – *8 40 305*

MARSELAU, Nicola Alonso – spanyol anarchista; az Alliance spanyol szervezetének egyik vezetője; küldött az Internacionálé 1872-es hágai kongresszusán; 1873 máj. 30-án kizárták az Internacionáléból. – *546*

MARTENS, Georg Friedrich von (1756–1821) – német diplomata és publicista. – *272* (300)
– *Grundriss einer diplomatischen Geschichte der Europäischen Staatshändel und Friedensschlüsse seit dem Ende der 15-ten Jahrhunderts bis zum Frieden zu Amiens* (Az európai államügyek és békekötések diplomáciai történetének vázlata a XV. század végétől az amiens-i békéig), Berlin 1807. – *272–276* (298)

MARTIN, Alexandre (Albert) (1815–1895) – francia munkás, a blanquista titkos szervezetek egyik vezetője, 1848-ban az ideiglenes kormány tagja. – *40 41 49* (21 31)

MARX, Jenny (szül. von Westphalen) (1814–1881) – Marx felesége és munkatársa. – *496*

MARX, Karl Heinrich (1818–1883) – *33 35 36 38 43 224 365 381 392 394 398 399 401 403–408 420 453 454 456 461 480 481 491 494 496–498 500 502 506 508 512 515 516 520 525–534 539–541 544 546 547 549 550 552 553*
– és Friedrich ENGELS: *Manifest der Kommunistischen Partei* (A Kommunista Párt kiáltványa) [1847 dec.–1848 jan.], London 1848. (4. köt. 437–470. old.) – *446* (7)
– *Die Klassenkämpfe in Frankreich 1848 bis 1850* (Osztályharcok Franciaországban 1848-tó

1850-ig) [1850]; „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue", 1850. 1., 2., 3. sz. (7. köt. 7–103. old.) – *35 36–51* (1 59 60 65 72)
– és Friedrich ENGELS: *Revue, Mai bis Oktober* (Szemle, májustól októberig) [1850 nov. 1.]; „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue", 1850 május–októberi (5–6.) sz. (7. köt. 409–449 old.) – *56* (1 85)
– *Lord Palmerston* [1853 okt.–dec. eleje]; „The People's Paper", 1853 okt. 22., 29., nov. 5., 12., 19., dec. 10., 17., 24. és 1854 jan. 11. (9. köt. 333–390. old.) – *269*
– *Address of the Working Men's International Association* (A Nemzetközi Munkásszövetség alapító üzenete) [1864 okt. 21. és 27. között], London 1864. (16. köt. 3–11. old.) – *377 497 499 563*
– *Provisional Rules of the Association* (A Nemzetközi Munkásszövetség ideiglenes szervezeti szabályzata) [1864 okt. 21. és 27. között], London 1864. (16. köt. 12–14. old.) – *373 377 388 497 499* (463 465)
– [*A Központi Tanács határozatai a párizsi szekcióban támadt konfliktus ügyében*] [1865 márc. 7.] (16. köt. 76–77. old.) – *371 372*
– *Value, price and profit* (Bér, ár és profit) [1865 máj. vége–jún. 27.] London 1898. (16. köt. 93–138. old.) – *375* (474)
– *Association Internationale des Travailleurs. Status et Réglements* (A Nemzetközi Munkásszövetség szervezeti szabályzata és ügyviteli szabályzata) [1866 szept. 5.], London 1866. (16. köt. 482–485. old.) – *393 400 410 465 527 564*
– [*Határozat az Internacionálé 1868-as kongresszusának áthelyezéséről*] [1868 jún. 2.]; „The Bee-Hive Newspaper", 1868 jún. 6. (16. köt. 303. old.) – *502*
– [*A Főtanács határozata Félix Pyat szereplésével kapcsolatban*] [1868 júl. 7.]; „Liberté", 1868 júl. 12. (16. köt. 304. old.) – *449 531*
– [*A Főtanács határozati javaslata a brit kormány magatartásáról az ír amnesztia kérdésében*] [1869 nov. 16.]; „Reynolds' Newspaper", 1869 nov. 21. (16. köt. 372. old.) – *398*
– *Le Conseil Général au Conseil Fédéral de la Suisse Romande* (A Főtanács a Francia-Svájci Föderális Tanácshoz) [1870 jan. 1. körül] (16. köt. 373–379. old.). – *398*
– *Declaration of the General Council of the International Working Men's Association* (A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának nyilatkozata [a francia szekciók tagjainak üldözéséről]) [1870 máj. 3.] London 1870. (16. köt. 410. old.) – *399* (504)
– [*A Főtanács határozati javaslata a „Londoni Francia Föderális Szekció" ügyében*] (1870 máj. 10.); „The Penny Bee-Hive", 1870 máj. 14. (16. köt. 413. old.) – *399* (505)
– [*A Főtanács határozata a kongresszusnak Mainzba való egybehívásáról*] (1870 máj. 17.]; „Der Volksstaat", 1870 máj. 25. (16. köt. 414. old.) – *400*
– [*A Főtanács határozata a Francia-Svájci Föderális Bizottságról*] [1870 jún. 29.]; „Le Mirabeau", 1870 júl. 24. (16. köt. 418. old.) – *400* (509)
– *The Look-out of the Building Trades at Geneva* (A genfi építőipari szakmák munkásainak kizárása) [1870 júl. 5.] London 1870. (16. köt. 419–420. old.) – *400* (508)
– *Communication confidentielle aux différentes sections* (Bizalmas közlés valamennyi szekciónak) [1870 júl. 14.] (16. köt. 421. old.). – *400–401* (510)
– [*Az Internacionálé mainzi kongresszusának programja*] [1870 júl. 14.] (16. köt. 422. old.) – *401 453*
– *The General Council of the International Working Men's Association on the War* (A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsa a háborúról [Első üzenet]) [1870 júl. 23.], London 1870. (17. köt. 1–6. old.) – *401 402*
– és Friedrich ENGELS: [*Levél a Szociáldemokrata Munkáspárt bizottságához*] [1870 aug. 22. és 30. között]; „Manifest des Ausschusses der sozialdemokratischen Arbeiterpartei", 1870 szept. 5. (17. köt. 240–242. old.) – *401 510* (513)
– *Second Address of the General Council of the International Working Men's Association on the War* (A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának második üzenete a francia–porosz háborúról [1870 szept. 9.] London 1870. (17. köt. 243–251. old.) – *401–403 509 510 512*

– [*A Főtanács nyilatkozata a „Times" és más lapok szerkesztőségeinek*] [1871 márc. 22.]; „The Times", 1871 márc. 23. (17. köt. 267–268. old.) – *404* (519)
– *The Civil War in France. Address of the General Council of the International Working Men's Association* (A polgárháború Franciaországban. A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának üzenete) [1871 ápr.–máj.], London 1871. (17. köt. 285–335. old.) – *405 409 522 526* (524 538 649)
– és Friedrich ENGELS: *To the Editor of the „Times"* (A „Times" szerkesztőjének) [1871 jún. 12.]; „The Times", 1871 jún. 13. (17. köt. 333–334. old.) – *405*
– *To the Editor of the „Daily News"* (A „Daily News" szerkesztőjének) [1871 jún. 26.]; „The Eastern Post", 1871 júl. 1. (17. köt. 343–344. old.) – *405*
– [*Levél Greenwoodnak, a „Pall Mall Gazette" szerkesztőjének*] [1871 jún. 30.]; „The Eastern Post", 1871 júl. 8. (17. köt. 348. old.) – *405* (528)
– [Névtelenül:] *Mr. Washburne, the American Ambassador in Paris* (Washburne úr, a párizsi amerikai nagykövet) [1871 júl. 11.] London 1871. (17. köt. 351–355. old.) – *405* (530)
– és Friedrich ENGELS: *Resolutions of the Conference of Delegates of the International Working Men's Association. Assembled at London from 27th to 23rd September 1871* (A Nemzetközi Munkásszövetség 1871 szeptember 17-től 23-ig Londonban tartott küldöttkonferenciájának határozatai), London 1871. (17. köt. 384–393. old.) – *446–448 451 460 536 538 561–563*
– *General Rules and Administrative Regulations of the International Working Men's Association* (A Nemzetközi Munkásszövetség általános szervezeti szabályzata és ügyviteli szabályzata) [1871 okt. 24.], London 1871. (17. köt. 406–423. old.) – *408 446 447 451 457–460 463–465 540 544–545 547 557 563*
– és Friedrich ENGELS: [*A Főtanács nyilatkozata a svájci hatóságok rendőri önkényéről*] [1872 febr. 20.]; „The Eastern Post", 1872 febr. 24. (17. köt. 453–454. old.) – *454* (581)
– [*A Főtanács 1872 március 5-i és 12-i határozatai az Egyesült Államok föderációjában beállott szakadásról*] [kb. 1872 márc. 5.]; „Der Volksstaat", 1872 máj. 8. (18. köt. 45–48. old.) – *426 454* (582)
– *Offizieller Bericht des Londoner Generalraths, verlesen in öffentlicher Sitzung des Internationalen Kongresses zu Haag* (A londoni Főtanács hivatalos beszámolója a hágai nemzetközi kongresszus nyilvános ülésén) [1872 aug.]; „Der Volksstaat", 1872 szept. 18. (18. köt. 119–126. old.) – *546 547*
– és Friedrich ENGELS: *Résolutions du Congrès Général tenu à la Haye du 2 au 7 septembre 1872* (Az 1872 szeptember 2-a és 7-e között megtartott hágai általános kongresszus határozatai) [1872 okt. 21.], London 1872. (18. köt. 138–147. old.) – *452 462 560 563* (580)
– és Friedrich ENGELS: [*Az „International Herald" szerkesztőjének*] [1872 dec. 20.]; „The International Herald", 1872 dec. 21. (18. köt. 183–185. old.) – *552*
– és Friedrich ENGELS: *L'Alliance de la Démocratie Socialiste et l'Association Internationale des Travailleurs* (A Szocialista Demokrácia Egyesülése és a Nemzetközi Munkásszövetség) [1873 ápr.–júl.], London–Hamburg 1873. (18. köt. 311–445. old.) – *464* (588)

MASSÉNA, André, duc de Rivoli, prince d'Essling (1756–1817) – francia tábornagy; részt vett a köztársaság és Napóleon hadjárataiban. – *250 283*

MASSIMILIANO SFORZA (1490–1530) – milánói herceg 1512–1515. – *273 327 328*

MATIS, A. – az Alliance kezdeményező csoportjának tagja. – *389*

MAULET, J. – az Alliance kezdeményező csoportjának tagja. – *389*

MAZARIN, Jules (Mazarini, Giulio) (1602–1661) – olasz származású francia államférfi; bíboros; 1643-tól miniszter, XIV. Lajos nagykorúságáig lényegében ő kormányozta Franciaországot. – *332 333* (397)

MAZZINI, Giuseppe (1805–1872) – olasz polgári demokrata forradalmár; az itáliai nemzeti

felszabadító mozgalom egyik vezetője; 1849-ben a Római Köztársaság ideiglenes kormányának elnöke; 1850-ben Londonban az Európai Demokrácia központi bizottságának egyik szervezője; 1864-ben az Internacionálé alapításakor megpróbálta azt befolyása alá vonni; fellépett a Párizsi Kommün ellen. – *220 324 325 405 410 413–418 531 532* (146 543 544 545 546)

McDonnell *lásd* MacDonnel

MCNEILL (MacNeill), Sir John (1795–1883) – angol diplomata; 1836–39, 1841–42 teheráni követ. – *254 255–257*

Medici Katalin *lásd* Katalin, Medici

MEDICI Mária (1573–1642) – francia királyné, IV. Henrik felesége. – *331*

MEDICIEK – Firenzében 1434–1737 (megszakításokkal) uralkodó család. – *273*

MEHMED (Mohamed) ALI (1769–1849) – Egyiptom örökös helytartója 1805–1848; 1831–33 és 1839–40 háborút viselt a török szultán ellen Egyiptom függetlenségéért. – *278 352* (272 437)

MEININGHAUS, Heinrich – német vendéglős Elberfeldben. – *482*

MEISSNER, Otto Karl (1819–1902) – hamburgi könyvkiadó, a „Tőke" és más Marx- és Engels-művek kiadója. – *374*

MELBOURNE, William Lamb, Viscount (1779–1848) – angol politikus, whig; 1830–34 belügyminiszter, 1834, 1835–41 miniszterelnök. – *217*

MENDES DE HARO, Luis, conde (1598–1661) – spanyol politikus és diplomata, 1643-tól első miniszter. – *333*

MENSIKOV, Alekszandr Szergejevics, herceg (1787–1869) – orosz diplomata és hadvezér; 1853-ban konstantinápolyi rendkívüli nagykövet, 1853–55 a krími szárazföldi és tengeri haderő főparancsnoka. – *185*

MERMILLOD, François – svájci ládakészítő munkás, az Internacionálé francia-svájci föderációjának alelnöke, küldött a brüsszeli kongresszuson. – *389*

METTERNICH-WINNEBURG, Klemens Wenzel Lothar, Fürst von (1773–1859) – osztrák politikus és diplomata; 1809–21 külügyminiszter, 1821–48 kancellár; a Szent Szövetség egyik megszervezője. – *26 351–353 490* (429)

MEYER, Sigfrid (kb. 1840–1872) – német bányamérnök, tagja az Általános Német Munkásegylet berlini tagozatának, ahol küzdött a lassalleánus befolyás ellen; 1866-ban kivándorolt az Egyesült Államokba; az Internacionálé amerikai szekcióinak egyik szervezője; Marxszal levelezett. – *506* (507)

MIALL, Edward (1809–1881) – angol publicista, polgári radikális; a 40-es években közel állt a chartistákhoz, harcolt az anglikán egyház ellen; 1852–1857, 1869–1874 a parlament tagja. – *221 222*

MICHEL, Louis Chrysostome (1797–1853) – francia ügyvéd és politikus, kispolgári republikánus; a törvényhozó nemzetgyűlés tagja (hegypárti) 1849–51. – *173*

MIGUEL, Maria Evaristo, Dom (1802–1866) – portugál herceg a Braganza-házból, 1828–1834 király; a klerikális-abszolutista párt vezére. – *351 353*

MIHAIL FJODOROVICS (1596–1645) – orosz cár 1613–1645, a Romanov-dinasztia megalapítója. – *330*

MIHAJLOVSZKIJ-DANYILEVSZKIJ, Alekszandr Ivanovics (1790–1848) – orosz

tábornok, részt vett az 1812-es hadjáratban, hadtörténész. – *191*
– *Описание Отечественной войны в 1812 году* (Az 1812-es honvédő háború leírása), 1–4. rész, Szentpétervár 1839. – *191*

MIKLÓS, I. (1796–1855) – orosz cár 1825–1855. – *25 185 186 197 198 253 265 352 490* (43 165)

MIKSA, I. (1459–1519) – német-római császár 1493–1519. – *272 327* (303)

MIKSA, II. (1527–1576) – német-római császár 1564–1576. – *330*

MIKSA, II. (1811–1864) – bajor király 1848–1864. – *25*

MIKSA, Bajor (Miksa, I.) (1573–1651) – bajor herceg 1597-től és választófejedelem 1623-tól, a katolikus liga vezetője. – *331*

MIKSA JÓZSEF (1727–1777) – bajor választófejedelem 1745–1777. – *341 345*

MILL, John Stuart (1806–1873) – angol filozófus és közgazdász, szabadkereskedő, a klasszikus gazdaságtan epigonja. – *403 517 532* (517)

MILLAUD, Moïse (1813–1871) – francia bankár, több újságot és bankot alapított. – *304*

MILLOT, T. – francia könyvkötő, emigráns az Egyesült Államokban; tagja az Internacionálé észak-amerikai szekciói központi bizottságának; polgári radikális elveket képviselt. – *428*

MILNER, George – ír származású szabó, 1868–72 az Internacionálé Főtanácsának tagja, 1872–73 a brit föderális tanács tagja, küzdött a reformista szárny ellen. – *513 553 554 565*

MIRBACH, Otto von (szül. 1804) – volt porosz tüzértiszt, kispolgári demokrata; az 1849-es májusi felkelés idején Elberfeld katonai parancsnoka, a felkelés leverése után emigrált. – *482 485*

MIRES, Jules Isaac (1809–1871) – francia bankár, több lap kiadója. – *304*

MITCHELL, James – 1871–73 a brit föderális tanács tagja; a szervezet reformista szárnya ellen fordult. – *554*

MOHAMED SÁH (1810–1848) – perzsa sáh 1834–1848. – *254 256*

MOLTKE, Helmuth Karl Bernhard, Graf von (1800–1891) – porosz vezértábornagy, katonai szakértő és író, a porosz militarizmus egyik ideológusa; 1857–71 a porosz, 1871–88 a birodalmi vezérkar főnöke. – *509 512*

MONACHON, L. – az Alliance kezdeményező csoportjának tagja. – *389*

»*Le Moniteur universel*« (Általános Értesítő), Párizs. – *50 304 314–316 322* (77) – 1859 szept. 9. – *314*

MONROE, James (1758–1831) – amerikai politikus, az Egyesült Államok elnöke 1817–1825; 1823-ban közzétett deklarációja az Egyesült Államok külpolitikájának alapelveiről (Amerika az amerikaiaké) Monroe-elv néven vált ismertté. – *351*

A Monsieur Bara, ministre de la justice (Bara igazságügy-miniszter úrnak); „La Tribune du Peuple", 1868 máj. 24. – *502*

MONTALEMBERT, Marc-René, marquis de (1714–1800) – francia tábornok, hadmérnök. – *282 361* (452)

MONTEITH, Robert – angol hivatalnok. – *219*

MONTESQUIEU, Charles-Louis de Secondat, baron de la Brède et de (1689–1755) – francia filozófus, politikai író; a felvilágosodás képviselője, az alkotmányos monarchia ideológusa. – *149*

MORAGO GONZALES, Tomás – spanyol vésnök, anarchista; az Alliance spanyolországi szervezetének egyik alapítója és vezetője; 1870–71 az Internacionálé spanyol föderális tanácsának tagja; 1873-ban kizárták az Internacionáléból. – *545*

MÓRIC, Szász (1521–1553) – szász herceg 1541-től, választófejedelem 1547-től, a császári csapatok főparancsnoka a schmalkaldeni háborúban, 1546–48. – *329 341*

MÓRIC, Szász (Maurice de Saxe), gróf (1696–1750) – francia tábornagy, részt vett az osztrák örökösödési háborúban, katonai teoretikus. – *284*

MORLA, Tomás de (1752–1820) – spanyol tábornok, katonai író, a központi junta tagja, majd Joseph Bonaparte alatt 1808–13 hadügyi és haditengerészeti miniszter. – *206*

MORLEY, Samuel (1809–1886) – angol gyáros és politikus, liberális; 1865, 1868–85 a parlament tagja. – *461 476*

»*The Morning Advertiser*« (Reggeli Közlöny), London. – *395* (491)

»*The Morning Chronicle*« (Reggeli Krónika), London. – *309* (365)

The Morning Post« (Reggeli Posta), London. – *187 219 309* (171)

MORTIER, Edouard-Adolphe-Casimir-Joseph, duc de Tréviso (1768–1835) – francia tábornagy, részt vett Napóleon hadjárataiban. – *288*

MOTTERSHEAD, Thomas (kb. 1825–1884) – angol szövőmunkás, 1869–72 az Internacionálé Főtanácsának tagja, 1871–72 Dánia ügyeivel megbízott titkár; a reformisták mellé állt; 1873-ban kizárták az Internacionáléból. – *397 404 407 520 523 552 554* (651)

MROCZKOWSKY, Valérien (1840–1889) – lengyel fényképész, részt vett az 1863-as lengyel felkelésben, utána Franciaországba, majd Svájcba emigrált, bakunyinista, a nyilvános és a titkos Alliance tagja. – *389*

MURRAY, Sir Charles Augustus (1806–1895) – angol diplomata; 1846–53 egyiptomi főkonzul, 1854–59 teheráni követ. – *256*

MURRAY, Charles – angol cipész, chartista, 1870–72 a Főtanács, 1872–73 a brit föderális tanács tagja; Marx és Engels híve; a 80-as években a Szociáldemokrata Föderációban tevékenykedett. – *554 565*

MUSZTAFA, III. (1717–1774) – török szultán 1757–1774. – *344*

MÜNNICH, Burkhard Christoph (Krisztofor Antonovics) (1683–1767) – német származású orosz vezértábornagy, erődépítő mérnök; az 1735–39-es orosz–török háborúban főparancsnok. – *339 340*

N

NÁDIR sáh (Kuli kán) (1668–1747) – perzsa sáh 1736–1747. – *252* (264)

NAPIER, Sir Charles (1786–1860) – angol tengernagy, 1832–34-ben részt vett a portugál polgárháborúban, majd az 1840-es szíriai háborúban; 1854-ben a keleti-tengeri flotta parancsnoka. – *192 197 203 353*

NAPIER, Sir William Francis Patrick (1785–1860) – angol tábornok és hadtörténész; 1808–14 részt vett a Pireneusi-félszigeten a Napóleon elleni háborúban. – *191*
– *History of the War in the Peninsula and in the South of France, from the year 1807 to the year*

1814 (A félszigeti és dél-franciaországi háború története 1807-től 1814-ig), 1–6. köt., London 1828–1840. – *191* (203)

NAPÓLEON, I. (Bonaparte) (1769–1821) – francia császár 1804–1814 és 1815. – *3 4 7 10 194 205 206 243 245 253 260 277 278 282 285 288 289 294 302 320 347–350* (23 251 256 257 331 336 337 342 344 425 429 433)

NAPÓLEON, III. (Louis Bonaparte) (1808–1873) – I. Napóleon unokaöccse; 1848–52 a második köztársaság elnöke; francia császár 1852–1870. – *6 7 9–11 17–21 32 160 221–223 299 301 304 311 312 314–316 319–321 323 325 399 402 449 450 510 513 514 530* (123 138 341 345 349 351 354 359 369 370 371 378 383 385 504 637)

»*Le National*« (Nemzeti Újság), Párizs. – *5 8 11 49* (5)

»*Nationalzeitung*« (Nemzeti Újság), Berlin. – *203* (193)

NECKER, Jacques (1732–1804) – francia politikus és közgazdász, bankár, 1777–81, 1788–90 a francia pénzügyek főigazgatója; megpróbált a forradalom elhárítására reformokat megvalósítani. – *264*

Nemours-i hercegné *lásd* Orléans-Longueville

NESSELRODE, Karl Vasziljevics, gróf (1780–1862) – orosz politikus és diplomata; 1816–56 külügyminiszter. – *257–259 269 351* (293)

»*Neue Rheinische Zeitung. Organ der Demokratie*« (Új Rajnai Újság. A demokrácia orgánuma), Köln. – *36 356 365 489 490* (58 66)

»*Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue*« (Új Rajnai Újság. Politikai-gazdasági szemle), London, Hamburg és New York. – *35 36* (59 62 64)

»*The New Moral World*; *and Gazette of the Rational Society*« (Az Új Erkölcsi Világ; egyben az ésszerű társadalom lapja), Leeds–London. – *554* (676)

»*New York Daily Tribune*« (New York-i Napi Híradó). – *184*

»*The New York Herald*« (A New York-i Hírnök). – *430* (558)

«*New Yorker Demokrat*« (New York-i Demokrata). – *425*

New Yorker Schnellpost *lásd* Deutsche Schnellpost

NEY, Michel, duc d'Elchingen, prince de la Moskova (1769–1815) – francia tábornagy, részt vett a köztársaság és Napóleon hadjárataiban. – *293*

NIDEGGER, Louis – az Alliance kezdeményező csoportjának tagja. – *389*

NIEBUHR, Barthold Georg (1776–1831) – német ókortörténész és diplomata. – *287*

NIEGOLEWSKI, Wladyslaw (1819–1885) – lengyel ügyvéd és politikus; kispolgári demokrata, 1848-ban a frankfurti nemzetgyűlés tagja, 1849-től poznani küldött a porosz képviselőházban. – *324*

NIEL, Adolphe (1802–1869) – francia tábornok, majd tábornagy; 1854-ben a keleti-tengeri francia expedíciós hadsereg, 1855-ben a krími hadsereg műszaki csapatainak parancsnoka; 1859-ben részt vesz az itáliai háborúban, 1867-től hadügyminiszter. – *215*

»*The Northern Star*« (Észak Csillaga), Leeds–London. – *554* (676)

NOTHJUNG, Peter (kb. 1821–1880) – német szabó; 1848-ban a Kommunisták Szövetsége kölni csoportjának, a kölni Munkásegylet bizottságának és a Biztonsági Bizottságnak tagja; 1849 májusában részt vett az elberfeldi felkelésben; 1851-ben a Kommunisták Szövetsége küldöttjeként letartóztatták; a kölni kommunista-perben 6 évre ítélték; később lassalleánus. – *482*

NY

NYECSAJEV, Szergej Gennagyijevics (1847–1882) – orosz anarchista; 1868–69 a pétervári diákmozgalom résztvevője; 1869-ben létrehozta Moszkvában a Narodnaja raszprava nevű titkos szervezetet; Svájcba emigrált, 1869–71 szoros kapcsolatban állt Bakunyinnal; 1872-ben a svájci hatóságok kiadták az orosz kormányzatnak; a Péter-Pál-erődben halt meg. – *450*

O

OBRESZKOV, Alekszej Mihajlovics (1718–1787) – orosz diplomata; 1751 konstantinápolyi ügyvivő, majd 1752–68 rezidens; az orosz–török háború kitörésekor 1768-ban Törökországban bebörtönözték és 1771-ig fogva tartották; 1774-ben részt vett a kücsük-kajnardzsi-i békeszerződés aláírásában. – *344*

O'CONNOR, Feargus Edward (1794–1855) – angol munkásvezető; 1832–35 ír parlamenti képviselő, majd a chartisták balszárnyának egyik vezetője, a „Northern Star" alapítója és szerkesztője; 1848 után reformista. – *554* (676)

ODGER, George (1820–1877) – angol cipész, trade-unionista; 1862–72 a Trade-Unionok Londoni Tanácsának titkára; 1864–71 az Internacionálé Főtanácsának tagja, 1864–67 elnöke; 1871-ben szembefordult a Párizsi Kommünnel és a Főtanács üzenetével, majd kilépett. – *381 397 403–405 499* (516 522 524)

OEHME, Heinrich – az Internacionálé boroszlói szervezetének tagja. – *542*

OLLIVIER, EMILE (1825–1913) – francia ügyvéd, író és politikus, mérsékelt republikánus; 1857-től a Törvényhozó Testület tagja, a 60-as évek végén bonapartista; 1870 jan. – aug. miniszterelnök; Liszt Ferenc veje. – *454*

OMER pasa (Mihail Latas) (1806–1871) – horvát származású török tábornok, a krími háborúban a török csapatok főparancsnoka. – *186 200 202 270*

»*L'Opinion nationale*« (A Nemzet Véleménye), Párizs. – *322* (383)

ORLÉANS, Helène-Louise-Élisabeth de Mecklenburg-Schwerin, duchesse d' (1814–1858) – Ferdinandnak, Lajos Fülöp 1842-ben meghalt legidősebb fiának özvegye. – *18 302*

ORLÉANS-LONGUEVILLE, Marie d', duchesse de Nemours (1625–1707) – orléans-i hercegnő, II. Henrik nemours-i herceg felesége; fivérei halála után, 1694-ben örökölte Neuchâtel hercegséget. – *239*

Orléans-i herceg *lásd* Fülöp, Orleans-i

ORSINI, Felice (1819–1858) – olasz polgári republikánus; 1858-ban sikertelen merényletet követett el III. Napóleon ellen; kivégezték. – *325 326* (349 355 359)

OSBORNE, Thomas, Earl of Danby, 1689-től Marquis of Carmarthen, 1694-től Duke of Leeds (1631–1712) – angol politikus, tory; 1673–79 miniszterelnök, 1689–99 a titkos tanács elnöke; megvesztegetéssel vádolták, ezért le kellett mondania. – *265*

OSTEN-SACKEN, Dmitrij Jerofejevics (1789–1881) – orosz tábornok, 1854–55 a szevasztopoli helyőrség parancsnoka. – *214*

OTTÓ, Ballenstädt grófja (megh. 1123) – Medve Albrecht apja. – *225* (223)

OTTÓ, I. (1815–1867) – bajor herceg, görög király 1832–1862. – *197 353*

OUDINOT, Nicolas-Charles (1767–1847) – francia tábornok, 1809-től tábornagy, részt vett a napóleoni háborúkban. – *292*

OWEN, Robert (1771–1858) – angol utópikus szocialista. – *154 523 554* (650 651 652 653 676)

P

PAKINGTON, Sir John Somerset (1799–1880) – angol politikus, peelista, majd tory, később konzervatív; 1852-ben hadügy- és gyarmatügyi miniszter, 1858–59, 1866–67 haditengerészeti miniszter, 1867–68 hadügyminiszter. – *185 295*

– [*Beszéd az alsóházban 1854 március 30-án*;] „The Times", 1854 márc. 31., 21703. sz. 7. old. – *185* (164)

PÁL, I. (1754–1801) – orosz cár 1796–1801. – *348*

PÁL, V. (Camillo Borghese) (1552–1621) – római pápa 1605–1621. – *331*

»*The Pall Mall Gazette*« (Pall Mall Újság), London. – *405* (528)

PALMERSTON, Henry John Temple, Viscount (1784–1865) – angol politikus; eleinte tory, 1830-tól a whigek jobbszárnyának egyik vezetője; 1809–28 hadügyi államtitkár, 1830–34, 1835–41, 1846–51 külügyminiszter, 1852–55 belügyminiszter, 1855–58, 1859–65 miniszterelnök. – *183 217–220 223 252 254–259 264–266 269 297 299 300 307 309 514 517 539* (217 280 298 359)

– [*Beszéd az alsóházban 1843 március 1-én*;] „The Times", 1843 márc. 2., 18233. sz. 4–5. old. – *258*

Párizs grófja *lásd* Lajos Fülöp Albert, Orleans-i

Pármai hercegnő *lásd* Lujza Mária Terézia, Bourbon

PARROTT, Robert Parker (1804–1877) – amerikai tengerésztiszt és feltaláló, egy az amerikai polgárháborúban alkalmazott ágyú megalkotója. – *362*

The Party of the People te secure and maintain human rights, to be inaugurated in the U. S. A. in May 1872 (1872 májusában meg kell alakítani az Egyesült Államokban a Nép Pártját az emberi jogok biztosítására és megvédésére); „Woodhull and Claflin's Weekly", 1872 ápr. 6., 13. – *427*

PASZKEVICS, Ivan Fjodorovics, herceg (1782–1856) – orosz tábornagy, 1831-ben a lengyel felkelést leverő hadsereg főparancsnoka, 1832-től Lengyelország helytartója, 1849-ben a magyar forradalom leverésében részt vevő orosz sereg főparancsnoka; 1854-ben a dunai csapatok főparancsnoka. – *200*

»*La Patrie*« (A Haza), Párizs. – *304* (352)

»*Le Pays, Journal de l'Empire*« (Az Ország, a birodalom lapja), Párizs. – *304* (352)

PEDRO, I. (1798–1834) – brazil császár 1822–1831; VI. János portugál király fia, Maria de Gloria királynő apja, aki helyett 1833–1834 Portugália régense. – *352*

PEEL, Sir Robert (1788–1850) – angol politikus és közgazdász, a mérsékelt toryk (a róla elnevezett peelisták) vezetője; 1822–27, 1828–30 belügyminiszter, 1834–35 és 1841–46 miniszterelnök; 1846-ban a liberálisok támogatásával keresztülvitte a gabonatörvények eltörlését. – *5 217 218*

PEKLINGTON (XIX. sz.) – angol ezredes. – *298*

PELISSIER, Aimable-Jean-Jacques, duc de Malakoff (1794–1864) – francia tábornok, 1855-től tábornagy; a 30–40-es években részt vett Algéria meghódításában; 1855 máj.–1856 júl. a krími hadsereg főparancsnoka. – *215*

PELLATON, S. – a genfi pékek szövetkezetének titkára; az Alliance kezdeményező csoportjának tagja; 1869 februárjában szakított az Alliance-szal. – *389*

PELLEGRIN-DRUART, A. – az Alliance kezdeményező csoportjának tagja. – *389*

PELLETIER, Claude (1816–1881) – francia demokrata; az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyülés tagja; az Egyesült Államokba emigrált; az Internacionálé amerikai francia szekciója nevében levelezett a Főtanáccsal. – *506*

People's Convention (A nép gyűlése); „Woodhull and Claflin's Weekly", 1872 ápr. 6., 13. – *427*

»*The People's Paper*« (A Nép Újsága), London. – *494 554* (615)

PEPE, Guglielmo (1783–1855) – nápolyi tábornok, carbonaro, az 1820–21-es nápolyi felkelés katonai vezetője; részt vett az 1848–49-es itáliai forradalomban. – *351*

PERIER, Casimir (1777–1832) – francia bankár, politikus, 1831–32 Lajos Fülöp miniszterelnöke és belügyminisztere. – *305*

PERRET, Henri – svájci vésnök, 1868–73 az Internacionálé francia-svájci föderális bizottságának főtitkára; az Alliance kezdeményező csoportjának tagja; 1869-ben szakít a bakunyinistákkal, de a hágai kongresszus után békülékeny irántuk. – *389 400*

PERRIÉ – az Alliance kezdeményező csoportjának tagja. – *389*

PERRON, Charles-Eugène (1837–1919) – svájci zománcfestő, később térképész; bakunyinista, az Alliance központi irodájának tagja, a jurai föderáció egyik vezetője; később visszavonult a munkásmozgalomtól. – *389*

PERSIGNY, Jean-Gilbert-Victor Fialin, comte (1808–1872) – francia politikus, bonapartista; a törvényhozó nemzetgyűlés tagja: az 1851 dec. 2-i államcsíny egyik szervezője; 1852–54, 1860–63 belügyminiszter. – *303*

PÉTER, I. (Nagy) (1672–1725) – orosz cár 1682–1725. – *253 311 336–338*

PÉTER, III. (1728–1762) – orosz cár 1761–1762. – *343* (80 317)

PETRONI, Giuseppe (1812–1888) – olasz polgári forradalmár, publicista, Mazzini híve részt vett az 1848–49-es forradalomban, 1853-ban életfogytiglani börtönre ítélték, 1870-ben szabadult ki; a „Roma del Popolo" szerkesztője. – *413 417*

PETTIE, John – angol chartista, a Testvéri Demokraták társaságának tagja. – *490*

PFÄNDER, Karl (kb. 1818–1876) – német munkás, miniatúrafestő; az Igazak Szövetségének tagja; a londoni Német Munkás Művelődési Egylet egyik alapítója; a Kommunisták Szövetsége Központi Vezetőségének, majd 1864–67 és 1870–72 az Internacionálé Főtanácsának tagja; Marx és Engels barátja és harcostársa. – *58 480 481 491* (87)

PINIERE (vagy Pinier) (megh. 1898 után) – svájci boltos, bakunyinista; az Alliance kezdeményező csoportjának tagja. – *389*

PISTEUR, Fr. – az Alliance kezdeményező csoportjának tagja. – *389*

PITT, William, Jun. (1759–1806) – angol politikus, tory; 1783–1801, 1804–06 miniszterelnök; a francia forradalom és Napóleon elleni háborúk egyik szervezője, 1798-ban elnyomta az ír felkelést; számos intézkedést foganatosított a keletkező munkásmozgalom ellen. – *45 345 348* (280 281)

PITT, William, Sen., 1766-tól Earl of Chatham (1708–1788) – angol politikus, a whigek egyik vezetője, 1756–61 külügy- és hadügyminiszter, 1766–68 miniszterelnök. – *266 267 342 343* (285 414)

PIUS, VII. (Gregorio Luigi Barnaba Chiaramonti) (1742–1823) – római pápa 1800–1823. – *348 351*

PIUS, IX. (Giovanni Maria Mastai Ferretti) (1792–1878) – római pápa 1846–1878. – *320 353 405 415* (438)

Poniatowski, Stanislaw *lásd* Szaniszló, II.

POPOV, Mihail Geraszimovics (1818–1883) – orosz tábornok, részt vett a krími háborúban. – *213*

PORTER, George (1792–1852) – angol közgazdász és statisztikus, szabadkereskedő; 1841-től kereskedelmi miniszterhelyettes. – *217–219*

– *The Progress of the Nation, in its various social and economical Relations, from the Beginning of the nineteenth century* (A nemzet haladása, különféle társadalmi és gazdasági vonatkozásaiban, a XIX. század kezdetétől), Új kiadás, London 1851. – *217*

POST – porosz rendőrhivatalnok. – *324*

POSTLEB, Ch. – az Alliance kezdeményező csoportjának tagja. – *389*

POTOT, John – az Alliance kezdeményező csoportjának tagja. – *389*

»*Le Pouvoir*« (A Hatalom), Párizs. – *19 20* (33 34)

POZZO DI BORGO, Karl Oszipovics (Carlo Andrea), gróf (1764–1842) – korzikai származású orosz diplomata; 1814–21 követ, 1821–35 nagykövet Párizsban, 1835–39 londoni nagykövet. – *349 352*

PRASLIN, Charles-Laure-Hugues-Théobald, duc de Choiseul (1805–1847) – francia arisztokrata és politikus, pair; amikor felesége meggyilkolása miatt letartóztatták, megmérgezte magát. – *39*

Programme et Règlement de l'Alliance internationale de la Démocratie socialiste (A Szocialista Demokrácia Nemzetközi Egyesülésének programja és szervezeti szabályzata), Genf [1868]. – *385–390 448 463*

»*Le Progrès*« (A Haladás), Le Locle. – *398* (500)

»*Il Proletario Italiano*« (Az Olasz Proletár), Torino. – *410* (540)

PROTOT, Charles-Eugène-Louis (1839–1921) – francia ügyvéd, orvos és publicista; blanquista, a Párizsi Kommün tagja; a Kommün leverése után Svájcba, majd Angliába menekült; az 1881-es amnesztia után visszatért Franciaországba; támadta az Internacionálét és a marxistákat. – *521*

PROUDHON, Pierre-Joseph (1809–1865) – francia publicista, közgazdász, kispolgári szocialista; az anarchizmus egyik megalapítója. – *138 139 142 146 150 152–161 166 168 169 171–173 263 448 449 451* (114 124 126 127 135 140 144 148)

– *Qu'est-ce que la propriété? ou recherches sur le principe du droit et du gouvernement* (Mi a tulajdon? avagy vizsgálódások a jog és a kormányzat elvéről), Párizs 1840. – *138 155*

– *Organisation du crédit et de la circulation, et solution du problème sociale* (A hitel és a forgalom megszervezése és a szociális kérdés megoldása), Párizs 1848. – *158* (133)

– *Banque du peuple suivie du rapport de la commission des délégués du Luxembourg* (A nép bankja a képviselők Luxembourg-bizottságának jelentése alapján), Párizs 1849. – *158* (133)

– *Idée générale de la révolution au XIXe siècle* (*Choix d'études sur la pratique révolutionnaire et*

industrielle) (A XIX. század forradalmának általános eszméje (Válogatott tanulmányok a forradalmi és ipari gyakorlatról)), Párizs 1851. – *146–176* (118)

PULSZKY Ferenc (1814–1897) – magyar politikus, író és archeológus; a forradalomban Kossuth mellett működött; 1849 januárjában kinevezték londoni követnek; a forradalom leverése után távollétében halálra ítélték. Londonba emigrált, elkísérte Kossuthot angliai és amerikai körútján, 1860-ban Torinóba költözött; 1867-ben tért haza, országgyűlési képviselő volt, de főleg régészettel foglalkozott. – *184* (159)

PUTTKAMMER – porosz hivatalnok, 1851 – 60 Posen tartomány főprezidense. – *324 325*

PYAT, Félix (1810–1889) – francia publicista, drámaíró és politikus, kispolgári demokrata; részt vett az 1848-as forradalomban; 1849-ben Angliába emigrált; az önálló munkásmozgalom ellenzője, rágalomhadjáratot folytatott Marx és az Internacionálé ellen és ehhez a londoni francia szekciót is felhasználta; a Párizsi Kommün tagja, a Kommün leverése után emigrált Angliába. – *301 304–306 324 449 520 531* (216 573)

– *Lettre aux mandarins de la France* (Levél Franciaország mandarinjaihoz), London 1858. – *301 – 306* (341 353)

– *Liberté, Égalité, Fraternité. Commune révolutionnaire* (Szabadság, egyenlőség, testvériség. Forradalmi Kommün), Párizs, 1868 jún. 24., „L'Espiègle" (A Kópé), 1868 júl. 5., 27. sz. – *449*

Q

QUESNAY, François (1694–1774) – francia orvos és közgazdász, a fiziokratizmus megalapítója. – *149*

«*Qui Vive*!» (Állj, ki vagy!), London. – *536* (663)

R

RADETZKY, Joseph, Graf (1766–1858) – osztrák tábornagy; 1848–49 az Itália ellen harcoló császári sereg főparancsnoka, 1850–56 a Lombard-Velencei Királyság főkormányzója. – *26 200*

RADOWITZ, Joseph Maria von (1797–1853) – porosz tábornok és politikus; 1848-ban a frankfurti nemzetgyűlés jobboldalának egyik vezetője. – *26*

RAGLAN, Fitzroy James Henry Somerset, Baronet (1788–1855) – angol tábornok, 1854-től tábornagy; az I. Napóleon elleni háborúkban Wellington törzstisztje, 1827–52 a főparancsnok katonai titkára, 1854–55 a krími angol hadsereg főparancsnoka. – *203*

RÁKÓCZY György, I. (1593–1648) – erdélyi fejedelem 1630–1648. – *332*

RÁKÓCZY György, II. (1621–1660) – erdélyi fejedelem 1648–1660. – *333*

RÁKÓCZY József (1700–1738) – II. Rákóczi Ferenc fia, a törökök erdélyi fejedelemnek jelölték, a magyar emigránsokkal együtt részt vett az 1737–38-as moldvai hadjáratban. – *340* (411)

RANDZSIT SZINGH (1780–1839) – Pandzsáb uralkodója 1797–1839. – *252 257*

RASPAIL, François-Vincent (1794–1878) – francia természettudós és publicista, szocialista republikánus; részt vett az 1830-as és az 1848-as forradalomban, 1848-ban az alkotmányozó nemzetgyűlés tagja; 1855 után polgári radikális. – *40 305* (21 31)

RAU, Wilhelm – az Internacionálé genfi német szekciói központi bizottságának tagja, az Alliance kezdeményező csoportjának tagja. – *389*

RAUSCH, Friedrich Wilhelm (szül. kb. 1820) – német nyomdász; részt vett az 1849 májusi elberfeldi felkelésben. – *485*

RAYMOND, Charles – 1869 januárjában küldött az Internacionálé francia-svájci föderációjának első kongresszusán, 1870-ben a genfi központi szekció titkára; az Alliance kezdeményező csoportjának tagja. – *389*

»*The Red Republican*« (A Vörös Republikánus), London. – *554* (676)

REID, Robert – angol újságíró; 1871-ben angol és amerikai lapok franciaországi tudósítója; rokonszenvezett a Párizsi Kommünnel. – *395 396 405* (490)

RÉMY, Theodor – svájci tanító, bakunyinista, az Internacionálé német szekciói központi bizottságának titkára Genfben. – *389*

Report from the Select Committee appointed to inquire into the Cause of the High Price of Gold Bullion. Ordered, by the House of Commons, to be printed, 8 June 1810 (Az aranyrúd magas ára okának kivizsgálásával megbízott szűkebb bizottság jelentése. Kinyomtatva az alsóház rendeletére, 1810 június 8.), London 1810. – *138* (112)

La République« (A Köztársaság), Párizs. – *18* (31)

REUTER, Max – az 50-es évek elején porosz rendőrügynök Londonban. – *494* (617)

»*Le Réveil*« (Az Ébresztő), Párizs. – *399 503* (503)

RICARDO, David (1772–1823) – angol klasszikus közgazdász. – *67–72 74 75 77–80 83 88 89 91 93 95–99 101–104 107 108 111 117 120 124 128–130 134 181* (90 91 92 94 95 98 99 100 101 105 108 109)

– *On the Principles of Political Economy and Taxation* (A politikai gazdaság és az adózás alapelveiről), 3. kiad., London 1821. – *59–137*

RICHÁRD, I., Oroszlánszívű (1157–1199) – angol király 1189–1199. – *278*

RICHARD, Albert (1846–1925) – francia újságíró, az I. Internacionálé lyoni szekciójának egyik vezetője, a bakunyinista titkos Alliance tagja; 1870-ben részt vett a lyoni felkelésben; a Párizsi Kommün leverése után bonapartista; a 80-as években az allemanistákhoz, a francia szocialista mozgalom egyik opportunista irányzatához csatlakozott. – *393 399 405 450*

– és BLANC, G.: *L'Empire et la France nouvelle. Appel du peuple et de la jeunesse à la conscience française* (A császárság és az új Franciaország. A nép és az ifjúság felhívása a francia lelkiismerethez), Brüsszel 1872. – *450*

RICHELIEU, Armand-Jean du Plessis, duc de (1585–1642) – francia politikus, bíboros; 1624–42 XIII. Lajos főminisztere. – *147 274 331 332*

RICHELIEU, Louis-François-Armand du Plessis, duc de (1696–1788) – francia hadvezér és diplomata; 1748-tól tábornagy, részt vett a spanyol, a lengyel és az osztrák örökösödési háborúban és a hétéves háborúban. – *342* (412)

RIFAAT pasa (1798–1855) – török politikus és diplomata, 1853 márc. végén külügyminiszter, 1853 máj.–1854 márc. a jogi szervek legfelső tanácsának elnöke. – *197* (184)

RILEY, William Harrison (szül. 1835) – angol újságíró, republikánus, szocialista; az „International Herald" szerkesztője és kiadója, 1872–73 az Internacionálé brit föderális tanácsának tagja, szembeszállt a reformista szárnnyal; később visszavonult a munkásmozgalomtól. – *554 565* (674)

RINCON, Antonio (megh. 1541) – Franciaország konstantinápolyi követe; V. Károly utasítására Itáliában megölték. – *328*

RITTINGHAUSEN, Moritz (1814–1890) – német publicista, demokrata; 1848-ban a kölni Demokrata Társaság és Biztonsági Bizottság tagja, a „Neue Rheinische Zeitung" munkatársa; 1849-ben a „Westdeutsche Zeitung" egyik kiadója; később az I. Internacionálé tagja és szociáldemokrata képviselő. – *159 161*

RIZSOV – orosz tábornok, részt vett a krími háborúban. – *208 212*

RJEPNYIN, Nyikolaj Vasziljevics, herceg (1734–1801) – orosz hadvezér és diplomata; részt vett a hétéves háborúban; 1763–69 varsói nagykövet; 1770–74 és 1790–91 a törökök ellen harcolt; 1796-tól tábornagy. – *344*

ROACH, John – angol munkásmozgalmi vezető, 1871–72 a Főtanács tagja; a brit föderális tanács ügyeivel megbízott titkár, a tanács reformista szárnyához csatlakozott; szembefordult a hágai kongresszus határozataival; 1873-ban kizárták az Internacionáléból. – *553 557*

ROBERTS, William Prowting (1806–1871) – angol jogász, chartista, a trade-unionok ügyvédje. – *57*

ROBESPIERRE, Maximilien-Marie-Isidore de (1758–1794) – francia forradalmár, a jakobinusok vezetője, 1793–94 a forradalmi kormány feje. – *7 160 162 264 487*

ROBIN, Paul (szül. 1837) – francia tanító, bakunyinista, az Alliance egyik vezetője; 1870–71-ben az Internacionálé Főtanácsának tagja. – *404 405 454*

ROCHAT, Fr. – az Alliance kezdeményező csoportjának tagja. – *389*

ROCHAT, Charles (szül. 1844) – francia munkásmozgalmi vezető, az Internacionálé párizsi föderális tanácsának tagja, részt vett a Párizsi Kommünben, 1871–72 a Főtanács tagja és Hollandia ügyeivel megbízott titkára. – *405*

ROEBUCK, John Arthur (1801–1879) – angol politikus és publicista, polgári radikális, a parlament tagja. – *258*

ROMANA, Pedro Caro y Sureda, marqués de la (1761–1811) – spanyol tábornok, az 1808–14-es függetlenségi háború résztvevője; a központi junta biztosa Asturiában. – *206*

ROON, Albrecht Theodor Emil, Graf von (1803–1879) – porosz politikus és hadvezér, 1873-tól vezértábornagy; 1859–73 hadügyminiszter, 1861–71 haditengerészeti miniszter. – *322*

ROSE, Hugh Henry, Baron Strathnairn and Jhansi (1801–1885) – angol tábornok, majd tábornagy; 1852–53 konstantinápolyi ügyvivő, a krími háborúban Anglia képviselője a krími francia hadsereg törzskaránál, 1857–59 az indiai felkelés leverésének egyik vezetője; 1860–65 az indiai, 1865–70 az írországi brit csapatok parancsnoka. – *185*

ROSS, D. – *218*

ROSSETY (vagy Rossetti), Biagio (Blaise) – olasz munkás, az Internacionálé genfi olasz szekciójának elnöke, 1870-től tagja a francia-svájci föderális bizottságnak; az Alliance kezdeményező csoportjának tagja. – *389*

ROUSSEAU, Jean-Jacques (1712–1778) – francia író, felvilágosító; az enciklopedisták kispolgári plebejus szárnyának ideológiai vezetője. – *149 159 160*

ROYER-COLLARD, Pierre-Paul (1763–1845) – francia filozófus és politikus; az alkotmányos monarchia híve. – *154*

– [*Beszéd a képviselőházban 1822 január 22-én*;] „Le Moniteur universel", 1822 jan. 24., 24. sz. – *154* (129)

RUCHET, Ch. – az Alliance kezdeményező csoportjának tagja. – *389*

RUDOLF, II. (1552–1612) – német-római császár 1576–1612. – *330* (392)

RUSSELL, John, Lord, Viscount Amberley (1792–1878) – angol politikus, a whigek vezére; 1846–52 és 1865–66 miniszterelnök; 1852–53 és 1859–65 külügyminiszter, 1854–55 a titkos tanács elnöke; 1855-ben Anglia képviselője a bécsi konferencián. – *264 313* (278)

RUTSON, A. O. – Bruce angol belügyminiszter személyi titkára. – *405*

RUYTER, Michiel Adriaanszoon de (1607–1676) – németalföldi tengernagy; a németalföldi hajóhad főparancsnoka az Anglia elleni második és harmadik háborúban (1665–67, 1672–74). – *334*.

S

SABINA, Karel (1813–1877) – cseh író; 1845-ben egy titkos forradalmi társaság vezetője. 1849–57 börtönben, kiszabadulása után azzal gyanúsították, hogy a rendőrség szolgálatába szegődött. – *450*

SACASE, François (1808–1884) – francia bírósági tisztviselő; monarchista; 1871-től nemzetgyűlési képviselő. – *449*

SAINT-ARNAUD, Armand-Jacques-Achille Leroy de (1801–1854) – francia tábornok, bonapartista; 1852-től marsall, 1851–54 hadügyminiszter, az 1851 dec. 2-i államcsíny egyik szervezője; 1854-ben a francia csapatok főparancsnoka a Krímben. – *203*

SAINT-CLAIR, E. P. – az amerikai munkásmozgalom ír származású résztvevője; tagja az Internacionálé hágai kongresszusán (1872) megválasztott Főtanácsnak. – *456 462*

SAINT-SIMON, Claude-Henri de Rouvroy, comte de (1760–1825) – francia utópikus szocialista. – *154 160 304 386* (145)

SÁNDOR, Nagy (i. e. 356–323) – makedón király i. e. 336–323. – *287*

SÁNDOR, I. (1777–1825) – orosz cár 1801–1825. – *253 289 348 349 351 352* (23 433)

SÁNDOR, VI. (Rodrigo Borgia) (1431–1503) – római pápa 1492–1503. – *272*

SANGUINEDE, J. – az Alliance kezdeményező csoportjának tagja. – *389*

SANGUINEDE, Rosalie – az Alliance kezdeményező csoportjának tagja. – *389*

SAUER, Heinrich – tanú az 1849 májusi elberfeldi felkelés résztvevői ellen indított perben. – *482*

SAUVA, Arsène – francia szabó, szocialista; Cabet híve, az Egyesült Államokban létesített ikáriai kolóniák egyik vezetője; részt vett a Párizsi Kommünben, majd emigrált az Egyesült Államokba; az Internacionálé hágai kongresszusán 1872-ben az anarchista kisebbséget támogatta; a 70-es években részt vett az amerikai szocialista mozgalomban. – *547*

Saxe *lásd* Móric, Szász

SAY, Jean-Baptiste (1767–1832) – francia vulgáris közgazdász. – *96 101 126 134* (90 108)

SCHAPPER, Karl (1812–1870) – német forradalmár, az Igazak Szövetségének, majd a

Kommunisták Szovetségének vezető tagja; 1850-ben a Kommunisták Szovetsége kettészakadásakor Willichhel egyutt a Marx-ellenes frakció vezetője; 1856-ban újra csatlakozik Marxhoz; 1865-ben az Internacionálé Kozponti Tanácsának tagja. – *57 491 493* (62 87 589 608 617)

SCHETTEL, Adrien – francia gépészmunkás, baloldali republikánus, részt vett az 1848-as forradalomban; az Internacionále lyoni szekciójának egyik megszervezője; az 1870 szeptemberi lyoni megmozdulásokban való részvételéért bebortonözték. – *393*

SCHILY, Viktor (1810–1875) – német ugyvéd, demokrata; részt vett az 1849-es badeni felkelésben, utána emigrált Franciaországba, az Internacionálé tagja; támogatta a Főtanács erősfeszítéseit a párizsi szekció megszilárdítása érdekében. – *370–373* (467 470)

SCHNEIDER II., Karl – kolni ugyvéd, kispolgári demokrata, részt vett az 1848–49-es forradalomban; védőugyved a kolni kommunista-perben. – *494 495* (611 612 613 616)

SCHÖNHALS, Karl, Freiherr von (1788–1857) – osztrák tábornok; részt vett a Napóleon elleni háborúkban és az 1848–49-es itáliai szabadságmozgalom leverésében. – *26*

SCHRAMM, Konrad (kb. 1822–1858) – német forradalmár, a Kommunisták Szovetsége Központi Vezetőségének tagja, 1849-től emigráns Londonban; a „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue" felelős kiadója; Marx és Engels barátja és harcostársa. – *491* (64)

SCHRAMM, Rudolf (1813–1882) – német publicista, kispolgári demokrata; 1848-ban porosz nemzetgyülési képviselő (baloldal), a berlini Demokrata Klub elnoke; a forradalom leverése után Angliába emigrált, támadta Marxot; a 60-as évektől Bismarck híve; Konrad Schramm bátyja. – *488*

SCHULZE-DELITZSCH, Franz Hermann (1808–1883) – német kozgazdász és politikus, kispolgári demokrata; 1848-ban porosz nemzetgyülési képviselő (balkozép); a forradalom után szövetkezeti rendszerével akarta ellensúlyozni a forradalmi munkásmozgalmat; a Nemzeti Egylet egyik alapítója, a 60-as években a Haladópárt egyik vezetője. – *391* (47)

SCHWARZENBERG, Adam, Graf (1584–1641) – Gyorgy Vilmos brandenburgi választófejedelem korlátlan hatalmú minisztere, 1619-től; a császári politikához való kozeledes érdekében érvényesítette befolyását. – *234 235*

SCHWARZENBERG, Karl Philipp, Furst (1771–1820) – osztrák tábornagy és diplomata, részt vett a Napóleon elleni háborúkban, 1813–14 a franciaellenes koalíció egyesített csapatainak a főparancsnoka. – *289*

SCHWEITZER, Johann Baptist von (1834–1875) – német ugyvéd, publicista, 1867–71 az Általános Német Munkasegylet elnoke; Bismarck politikájának támogatója és képviselője a munkásmozgalomban; 1872-ben leleplezték a kormányhoz valo viszonyát és kizárták az Általános Német Munkasegyletből. – *398 428* (484 497)

SCHWERIN, Maximilian Heinrich Karl, Graf von (1804–1872) – porosz hivatalnok, 1848 márc. – jún. kultuszminiszter; a frankfurti nemzetgyulés tagja (jobboldal); 1859–62 belügyminiszter; nemzeti liberális. – *324*

SCHWITZGUÉBEL, Adhémar (1844–1895) – svájci vésnok, bakunyinista; az Internacionálé tagja, az Alliance és a jurai foderáció egyik vezetője; kuldott a hágai kongresszuson (1872); 1873-ban kizártak az Internacionáléból. – *444 463 464 545*

SCOPINI, J. J. – az asztalosok, gépészek és hengerészek genfi szekciójának elnoke, majd helyettes titkára, 1870 áprilisában kuldott az Internacionálé francia-svájci foderációjának kongresszusán. – *389*

SERRAILLIER, Auguste (szul. 1840) – francia kaptafakészítő; 1869–72 az Internacionále

Főtanácsának tagja; 1870-ben Belgium és 1871–72 Franciaország ügyeivel megbízott titkár; 1870 szeptemberében a Főtanács megbízottjaként Párizsba utazott; a Párizsi Kommün tagja; küldött az 1871-es londoni konferencián és az 1872-es hágai kongresszuson; 1873–74 a brit föderális tanács tagja; Marx és Engels híve. – *398 400–402 404 408 409 453 454 456 461 520 537 565* (645 646)

SERRAILLIER, Eugènie – Auguste Serraillier felesége. – *404*

SETTI – az Internacionálé észak-amerikai föderális tanácsának tagja. – *456*

SEXTON, George – angol orvos, szocialista; 1872 máj. – aug. az Internacionálé Főtanácsának tagja; küldött a hágai kongresszuson (1872); 1872–73 a brit föderális tanács tagja, fellépett a reformista elemek ellen. – *456*

Sforza *lásd* Massimiliano, Sforza

SIDMOUTH, Henry Addington, Viscount (1757–1844) – angol politikus, tory; 1801–04 miniszterelnök és pénzügyminiszter, 1812–21 mint belügyminiszter intézkedéseket hozott a munkásmozgalom elnyomására. – *222* (219)

»*Le Siècle*« (A Század), Párizs. – *8 302 322* (14)

SIMON, Jules (1814–1896) – francia politikus, filozófus és publicista, mérsékelt republikánus; 1848–49 az alkotmányozó nemzetgyűlés tagja; 1870–73 a nemzeti védelem kormányában oktatásügyi miniszter, 1876–77 miniszterelnök. – *310*

SIMON, Levy – német kereskedő, tanú az 1849 májusi elberfeldi felkelés résztvevői elleni perben. – *482*

SISMONDI, Jean-Charles-Léonard Simonde de (1773–1842) – svájci francia közgazdász és történész; a politikai gazdaságtan romantikus kritikusa. – *134 138 181* (144)

»*La Situation*« (A Helyzet), London. – *531* (661)

SMITH, Adam (1723–1790) – angol klasszikus közgazdász. – *83 84 88 96 101 106 128 130 138 149*

– *Recherches sur la nature et les causes de la richesse des nations* (Vizsgálódás a nemzetek gazdagságának természetéről és okairól), II. köt., ford. G. Garnier, Párizs 1802. – *138* (112)

– *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. With a commentary, by the author of „England and America"* (Vizsgálódás a nemzetek gazdagságának természetéről és okairól. Az „Anglia és Amerika" szerzője [E. G. Wakefield] kommentárjával), London 1835–39. – *106 124* (107)

SMITH, Adolphe (Smith Headingly) – angol újságíró, szocialista; 1871-ben az Internacionálé Főtanácsával ellenséges londoni francia szekcióhoz csatlakozott; a 80-as években a Szociáldemokrata Föderáció tagja; támadta a marxistákat. – *396*

SMITH, William Sidney (1764–1840) – angol tengernagy. – *278*

»*Le Socialiste*« (A Szocialista), New York. – *428 429* (557)

»*Socialisten*« (A Szocialista), Koppenhága. – *421*

»*La Solidarité*« (Szolidaritás), Neuchâtel – Genf. – *401* (512)

SORGE, Friedrich Adolf (1828–1906) – német kommunista, részt vett az 1849-es badeni felkelésben, az Internacionálé amerikai szekcióinak szervezője, 1872-ben küldött a hágai kongresszuson, a Főtanács New Yorkba való áthelyezése után 1872–74 annak főtitkára; Marx és Engels barátja és harcostársa. – *519 541 544 546 547 551* (669 671)

SOUBISE, Charles de Rohan, duc de (1715–1787) – francia tábornagy, Pompadour pártfogoltja, részt vett a hétéves háborúban. – *342*

SOULOUQUE, Faustin (kb. 1782–1867) – 1847-től Haiti néger köztársaság elnöke, I. Faustin néven császár 1849–1859. – A Soulouque gúnynevet adták III. Napóleonnak. – *10*

SOULT, Nicolas-Jean de Dieu (1769–1851) – francia tábornagy és politikus; 1808–13 a spanyolországi francia csapatok parancsnoka, 1830–34, 1840–45 hadügyminiszter, 1839–40 külügyminiszter, 1832–34, 1839–40 és 1840–47 miniszterelnök. – *205*

SPEYER, Karl (szül. 1845) – német asztalos, a 60-as években a londoni Német Munkás Művelődési Egylet titkára, 1870-ben az Egyesült Államokba költözött, 1872-től a Főtanács tagja. – *462 541*

STANHOPE, James, Viscount (1673–1721) – angol hadvezér és politikus, diplomata, whig, 1714–17 államtitkár, 1717–21 a kincstár kancellárja. – *265* (282)

STANLEY, Lord Edward Henry, (1869-től) Earl of Derby (1826–1893) – angol politikus, tory, majd liberális; 1852-ben külügyminiszter-helyettes; 1858–59 az indiai ügyek ellenőrző testületének elnöke, 1866–68, 1874–78 külügyminiszter, 1858, 1882–85 gyarmatügyi miniszter. – *295*

STARKE, Karl – német őrmester. – *485*

STEIN, A. F. – porosz történész. – *225*
– *Preussisch-Brandenburgische Geschichte. Ein Handbuch zur Erinnerung und Belehrung* (Porosz-brandenburgi történelem. Kézikönyv emlékeztetés és oktatás végett), 1–2. rész, Berlin 1811. – *225 243* (221)

STEINIGER, August – német tiszthelyettes. – *485*

STIEBER, Wilhelm (1818–1882) – német rendőrtanácsos; 1850–60 a porosz politikai rendőrség főnöke; a kölni kommunista-per egyik megszervezője és koronatanúja; a porosz–francia háborúban a katonai rendőrség és a kémiroda főnöke. – *494* (615 616 617)

STIRNER, Max (Johann Kaspar Schmidt) (1806–1856) – német ifjúhegeliánus filozófus, a kispolgári individualizmus és anarchizmus ideológusa. – *142 153 159 167*
– *Der Einzige und sein Eigentum* (Az egyetlen és a tulajdona), Lipcse 1845. – *142* (116)

»*St. Louis Daily Press*« (St. Louis-i Napi Sajtó). – *497* (621)

STOCK, John – az Internacionálé New York-i 6. szekciójának titkára. – *542*

STOLZENBERG – porosz rendőrhivatalnok Posenben. – *324*

STRATFORD de Redcliffe, Stratford Canning, Viscount (1786–1880) – angol diplomata; 1810–12, 1825–28 és 1841–58 konstantinápolyi nagykövet. – *269*

STRUVE, Gustav von (1805–1870) – német ügyvéd és publicista, kispolgári demokrata; 1848–49-ben a badeni és a badeni–pfalzi felkelés egyik vezetője, a forradalom leverése után Angliába, majd 1851-ben az Egyesült Államokba emigrált; az északiak oldalán részt vett az amerikai polgárháborúban. – *488*

STUARTOK – uralkodóház; Skóciában 1371–1714, Angliában 1603–1649, 1660–1714. – *338 341*

SUDZSA UL MULK (megh. 1842) – afgán sáh 1803–1809 és 1839–1841. – *257* (268)

SUE, Eugène (1804–1857) – francia író, érzelgős társadalmi regények szerzője, kispolgári demokrata; 1850–51 a törvényhozó nemzetgyűlés tagja; az 1851 decemberi államcsíny után emigrált. – *14 19*

SULLY, Maximilien de Béthune, duc le (1560–1641) – francia államférfi és hadvezér, IV. Henrik bizalmas tanácsadója. – *276*

– *Mémoires des sages et royales économies d'Estat, domestiques, politiques et militaires de Henry le Grand* (Emlékiratok a Nagy Henrik bölcs és királyi belső, politikai és katonai gazdálkodásáról), első kiadása Amszterdam 1638. – *276* (318)

SWAINSON, John – angol gyártulajdonos Prestonban. – *188*

SZ

SZABAD (Freireich) Imre – 1848-ban magyar újságíró, az angol nyelv tanára, majd minisztériumi tisztviselő, részt vett a szabadságharcban, majd emigráns Angliában, 1859–60-ban Itáliában harcolt, 1862-től az Egyesült Államokban élt, a polgárháborúban 1865-ben ezredessé nevezték ki. – *327* (405 412)

– (Névtelenül:) *The State Policy of Modern Europe, from the Beginning of the sixteenth Century to the Present Time* (A modern Európa állami politikája a XVI. század elejétől a jelenkorig,) 1–2. kötet, London 1857. – *272–276 327–354* (298 311 315 316 385 400 423 439)

SZAID MOHAMED pasa (1822–1863) – Egyiptom alkirálya 1854–1863. – *299*

SZALADIN (Szalah-ad-din), Juszuf (1137–1193) – egyiptomi szultán 1171–1193. – *278*

SZANISZLÓ, II., ÁGOST, Poniatowski (1732–1798) – lengyel király 1764–1795. – *241 344*

Szapolyai János *lásd* Zápolya János

Szász Móric *lásd* Móric, Szász

SZEMJAKIN, Konsztantyin Romanovics (1802–1867) – orosz tábornok, a krími háborúban dandárparancsnok, 1854 nov. – 1855 ápr. vezérkari főnök, részt vett Szevasztopol védelmében. – *208 212*

SZIMONICS, Ivan Sztyepanovics, gróf (1792–1855) – szerb származású orosz tábornok; 1832–39 teheráni követ. – *254*

SZMIT, Fjodor Ivanovics (Friedrich von Smitt) (kb. 1787–1865) – orosz hadtörténész. – *191 192*

– (Smitt, F.:) *Geschichte des polnischen Aufstandes und Krieges in den Jahren 1830 und 1831* (Az 1830-as és 1831-es lengyel felkelés és háború története), I–III. rész, Berlin 1839–48. – *191 192*

SZÓKRATÉSZ (i. e. kb. 469–kb. 399) – görög idealista filozófus. – *526*

SZULEJMÁN, II., el Kanuni (a Nagy) (1495–1566) – török szultán 1520–1566. – *328 329*

SZUVOROV, Alekszandr Vasziljevics (1729–1800) – orosz hadvezér. – *346*

T

TACITUS, Publius Cornelius (kb. 55– kb. 120) – római történetíró. – *302*

»*Die Tagwacht*« (Nappali Őrség), Zürich. – *398* (501)

TAUENZIEN, Bohuslaw Friedrich Immanuel (1760–1854) – porosz tábornok, részt vett a francia köztársaság és Napóleon elleni háborúkban. – *292*

TESTE, Jean-Baptiste (1780–1852) – francia ügyvéd és politikus, orléanista, a júliusi monarchia idején kereskedelmi, igazságügyi és közmunkaügyi miniszter; megvesztegethetőség és hivatali hatalommal való visszaélés miatt 1847-ben elítélték. – *39*

THIERS, Louis-Adolphe (1797–1877) – francia történész és politikus, orléanista; 1832, 1834 belügyminiszter, 1836, 1840 miniszterelnök; az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlés tagja; 1871–73 köztársasági elnök; a Párizsi Kommün vérbefojtója. – *8 18 302 395 414 452 459 476 524 548 562 563* (5 33 344 661)

THORÉ, Étienne-Jules-Théophile (1807–1869) – francia ügyvéd, publicista, kispolgári demokrata; részt vett az 1830-as és az 1848-as forradalomban; 1852-ben távollétében halálra ítélték, 1859-ig emigrációban volt Hollandiában. – *305*

THURN UND TAXIS, Maximilian Karl von (1802–1871) – német herceg; 1867-ig több német államban övé volt a főpostamesteri cím és javadalom. – *27* (46)

TIBALDI, Paolo (1825–1901) – olasz forradalmár, Garibaldi híve, részt vett a Párizsi Kommünben, annak leverése után Angliába emigrált, az Internacionálé tagja. – *405* (527)

TICHEN (Thiessen, Tichsen?), Eduard. – *480 481*

TILLY, Johann Tserklaes, Graf von (1559–1632) – hadvezér a harmincéves háborúban, 1630-tól a császár és a katolikus liga seregeinek fővezére. – *235* (236)

»*The Times*« (Az Idők), London. – *19 188 221 255 256 304 308 309 395 396* (32)

TOLAIN, Henri-Louis (1828–1897) – francia vésnök, jobboldali proudhonista; az Internacionálé párizsi szekciójának egyik vezetője; 1871-ben nemzetgyűlési képviselő; a Párizsi Kommün idején átállt a versailles-iakhoz, kizárták az Internacionáléból. – *372 396 404 520* (467 521)

TOLSZTOJ, Jakov Nyikolajevics (1791–1867) – orosz irodalmár; 1823-tól emigráns Párizsban, 1837-től a cári kormány titkos ügynöke. – *191 192*

– (Tolstoy, J.:) *Relation des opérations de l'armée russe en Hongrie* (Beszámoló az orosz hadsereg magyarországi hadműveleteiről), Párizs 1850. – *191 192*

TOOKE, Thomas (1774–1858) – angol közgazdász és statisztikus, a currency-elmélet ellenfele; ártörténész. – *138*

– *An Inquiry into the Currency Principle* (Vizsgálódás a currency-elvről), 2. kiad., London 1844. – *138* (112)

Toszkánai nagyherceg *lásd* Lipót, II.

TOWNSHEND, William – angol munkás, 1869–72 az Internacionálé Főtanácsának tagja, a 80-as években részt vett az angliai szocialista mozgalomban. – *565*

»*El Trabäjo*« (A Munka), El Ferrol. – *411* (542)

TRÉLAT, Ulysse (1795–1879) – francia orvos és politikus, polgári republikánus, a „National" egyik szerkesztője; 1848-ban az alkotmányozó nemzetgyűlés alelnöke, 1848 máj.–jún. közmunkaügyi miniszter. – *49*

TRESTAILLONS (valódi neve Jacques Dupont) – francia teherhordó, az 1815-ben, a fehér terror idején garázdálkodó royalista bandák egyik vezére. – *8*

Tribune *lásd* New York Daily Tribune

Il Tribuno *lásd* Ciceruacchio il Tribuno

TROCHU, Louis-Jules (1815–1896) – francia tábornok és politikus, orléanista; 1870–71 a nemzeti védelem kormányának elnöke, a párizsi hadsereg főparancsnoka, a Kommün egyik vérbefojtója. – *415*

TROMP, Cornelis (1629–1691) – holland tengernagy, részt vett a második és a harmadik angol–holland háborúban (1665–67, 1672–74); 1676-tól a holland flotta főparancsnoka. – *334*

TRUELOVE, Edward (1809–1899) – londoni kiadó, chartista, owenista; kiadta a Főtanács közleményeit. – *409*

TURENNE, Henri de la Tour d'Auvergne, vicomte de (1611–1675) – francia hadvezér. – *332*

TURGOT, Anne-Robert-Jacques, baron de l'Aulne (1727–1781) – francia államférfi és közgazdász, fiziokrata; 1774–76 a pénzügyek főellenőre, megpróbált reformokkal segíteni a katasztrofális pénzügyi helyzeten. – *263* (277)

U

UHLAND, Ludwig (1787–1862) – német romantikus költő, 1848–49 a frankfurti nemzetgyűlés tagja, a balközéphez tartozott. – *320*

To the United States Central Committee of the I. W. A. (A Nemzetközi Munkásszövetség egyesült államokbeli központi bizottságához); „Woodhull and Claflin's Weekly", 1871 nov. 18. – *424*

URQUHART, David (1805–1877) – angol diplomata, publicista és politikus, tory; 1847–52 a parlament tagja; a Palmerston-kormány cárbarát keleti politikájával szemben Törökország mellett foglalt állást; a „Free Press" alapítója és szerkesztője. – *183–184 218 219 263* (214 279 385)

– *Progress of Russia in the West, North and South* (Oroszország előretörése nyugaton, északon és délen), London 1853. – *183–184* (157)

USAKOV, Alekszandr Kleonakovics (1803–1877) – orosz tábornok, 1854-ben dunai csapattestek, majd 1855-ben egy krími hadosztály parancsnoka. – *196*

UTTWOOD, Charles (XIX. sz.) – angol urquhartista. – *220*

UTYIN, Nyikolaj Iszaakovics (1845–1883) – orosz forradalmár; a diákmozgalmak résztvevője, a „Zemlja i Volja" szervezet tagja; 1863-ban emigrált Angliába, majd Svájcba; az Internacionálé orosz szekciójának egyik megszervezője; 1868–70 a „Narodnoje Gyelo" szerkesztőségének tagja, harcolt a bakunyinisták ellen; a 70-es évek közepén, Oroszországba visszatérve, visszavonult a forradalmi mozgalomtól. – *454*

V

VAILLANT, Edouard (1840–1915) – francia orvos, blanquista; a Párizsi Kommün tagja, 1871–72 az Internacionálé Főtanácsának tagja; amikor a hágai kongresszus a Főtanács székhelyét New Yorkba helyezte át, kilépett az Internacionáléból; a Francia Szocialista Párt egyik alapítója; később reformista. – *451*

VALOIS-K – francia uralkodóház 1328–1589. – *329*

VARLIN, Louis-Eugène (1839–1871) – francia könyvkötő, baloldali proudhonista; az Internacionálé franciaországi szekcióinak egyik vezetője; küldött az Internacionálé több kongresszusán; tagja a nemzeti gárda központi bizottságának és a Párizsi Kommünnek; 1871 máj. 28-án a versailles-iak agyonlőtték. – *397* (507)

VENCEL, IV. (1361–1419) – cseh király 1378–1419, német-római császár 1376–1400. – *226*

VERGILIUS Maro, Publius (i. e. 70–19) – római költő. – *266*
– *Aeneis.* – *266* (284)

»*La Vérité*« (Az Igazság), Párizs. – *395* (492)

VERMERSCH, Eugène (1845–1878) – francia publicista, kispolgári szocialista; részt vett a republikánus mozgalomban; a Párizsi Kommün idején kiadta a „Père Duchêne" c. lapot; a Kommün leverése után emigrált Angliába, ott kiadta a „Qui Vive!" c. lapot, amelyben az Internacionálét és a Főtanácsot támadta. – *536–537*

VÉRON, Louis-Désiré (1798–1867) – francia újságíró és politikus, 1831–35 a párizsi opera igazgatója; 1848-ig orléanista, később bonapartista; a „Constitutionnel" tulajdonosa. – *20*

VÉSINIER, Pierre (1826–1902) – francia kispolgári publicista, emigráns, az Internacionálé londoni francia szekciójának egyik szervezője; 1868-ban a Főtanács megrágalmazása miatt kizárták az Internacionáléból; a Párizsi Kommün tagja, a Kommün után emigrált Angliába, az 1871-es francia szekció titkára, a Marx, Engels és a Főtanács ellen harcoló Föderalista Világtanács tagja. – *520 547 548* (522)

VEUILLOT, Louis-François (1813–1883) – francia katolikus publicista, az „Univers" főszerkesztője; harciasan képviselte pl. a pápa tévedhetetlenségének dogmáját. – *303* (346)

VICKERY, Samuel – 1872–73 a brit föderális tanács titkára, harcolt ennek reformista szárnya ellen; 1873-ban a brit föderáció manchesteri kongresszusának elnöke. – *554 558 565* (674)

VIDAL, François (1814–1872) – francia közgazdász, kispolgári szocialista, L. Blanc híve, 1848-ban a Luxembourg-bizottság titkára, 1850–51 a törvényhozó gyűlés tagja. – *11 14*

VIDOCQ, François-Eugène (1775–1857) – francia bűnöző, a rendőrség ügynöke, 1812–27 a párizsi titkosrendőrség főnöke, neki tulajdonítják a „Mémoires de Vidocq" (1828) c. könyvet. – *324*

VIKTOR AMEDEO, I. (1587–1637) – Szavója hercege 1630–1637. – *332*

VIKTOR AMEDEO, II. (1666–1732) – Szavója hercege 1675–1730, Szicília királya 1713–1720, Szardínia királya 1720–1730. – *335 336*

VIKTOR EMÁNUEL, II. (1820–1878) – Szardínia királya 1849–1861; olasz király 1861–1878. – *320 415* (373)

VIKTÓRIA (1819–1901) – angol királynő 1837–1901. – *264 514* (216 640)

VILLARS, Claude-Louis-Hector, duc de (1653–1734) – francia hadvezér, részt vett a spanyol és a lengyel örökösödési háborúban. – *339*

VILMOS, I. (1797–1888) – porosz herceg, régensherceg 1858–1861; porosz király 1861–1888; német császár 1871–1888. – *320–322 490 513 514* (443 472)

VILMOS, I. (1781–1864) – württembergi király 1816–1864. – *25*

VILMOS, I., Orániai (a Hallgatag), orániai herceg, nassaui gróf (1533–1584) – a németalföldi felkelés vezetője, 1572-től helytartó. – *329* (45)

VILMOS, III., Orániai (1650–1702) – németalföldi helytartó 1672–1702, angol király 1689–1702. – *239 265 335 336*

VILMOS, IV. (1765–1837) – angol király 1830–1837. – *420* (278)

VILMOS, V. (1602–1637) – hessen-kasseli tartománygróf 1627–1637. – *235*

VILMOS, V. (1748–1806) – németalföldi helytartó 1751-től, 1784-ben elűzték, 1788-ban sógorának, II. Frigyes Vilmos porosz királynak csapatai állították helyre hatalmát, 1795-ben francia seregek elűzték. – *241* (425)

VINÇARD, Pierre-Denis (1820–1882) – francia munkás és publicista; részt vett az 1848-as forradalomban, a Luxembourg-bizottság tagja; tevékenyen részt vett a szövetkezeti mozgalomban; több írásban foglalkozott a munkásosztály helyzetével; az I. Internacionálé tagja. – *371 372*

VINCENZO, II., Gonzaga (1594–1627) – mantovai herceg 1626-tól, az utolsó a Gonzaga-házból; 1615-től bíboros. – *331*

VINCKE, Georg Ernst Friedrich, Freiherr von (1811–1875) – porosz politikus, mérsékelt liberális; 1848–49 a frankfurti nemzetgyűlés jobbszárnyának egyik vezetője, az 50–60-as években a porosz Landtag tagja. – *322*

VINDRY – francia kelmefestő munkás, az Internacionálé lyoni szekciójának tagja. – *393*

VISCONTI, Valentina (1366–1408) – Lajos orléans-i herceg (1372–1407) felesége, XII. Lajos francia király nagyanyja. – *327*

VOGT, August (kb. 1830–kb. 1883) – német cipész, a Kommunisták Szövetségének tagja; részt vett az 1848–49-es forradalomban, az Általános Német Munkásegylet berlini tagozatának tagja, a proletár ellenzékhez tartozott; 1866-ban az Internacionálé berlini szekciójának tagja; 1867-ben Amerikába ment, ott a New York-i Német Kommunista Klub tagja, az Internacionálé amerikai szekcióinak egyik szervezője, a Főtanács levelező titkára; Marx és Engels híve. – *506* (507)

»*Der Volksstaat*« (A Népállam), Lipcse. – *458* (586)

VOLTAIRE (François-Marie Arouet) (1694–1778) – francia író és történész; felvilágosító, deista filozófus. – *8 302*

»*The Volunteer Journal, for Lancashire and Cheshire*« (A lancashire-i és cheshire-i önkéntesek lapja), London–Manchester. – *355* (440)

W

WADE, Charles – az angliai republikánus mozgalom résztvevője. – *404*

WAKEFIELD, Edward Gibbon (1796–1862) – angol közgazdász és gyarmatpolitikus; A. Smith egyik kiadója. – *124* (110)
– *lásd még* Smith

WALDECK, Benedikt Franz Leo (1802–1870) – német jogász és politikus, polgári radikális; 1848-ban a porosz nemzetgyűlés alelnöke és a baloldal egyik vezetője, 1861-től a porosz Landtag, majd a Reichstag tagja, a Haladópárt egyik vezetője. – *26* (44 473)

Walesi herceg *lásd* Károly, I.

WALLENSTEIN, Albrecht Wenzel Eusebius von, Herzog von Friedland (1583–1634) – császári hadvezér a harmincéves háborúban. – *330*

WARD, Osborne – részt vett az amerikai munkásmozgalomban; az Internacionálé brooklyni szekciójának tagja; polgári reformerek befolyása alatt állt; a hágai kongresszuson (1872) a Főtanács tagjává választották, de nem fogadta el a megbízatást. – *400 401 462*

WARREN, Peter (1703–1752) – ír származású angol tengernagy; részt vett az osztrák örökösödési háborúban; a parlament tagja. – *341*

WASHBURNE, Elihu Benjamin (1816–1887) – amerikai politikus és diplomata, a republikánus párt tagja, 1869–77 párizsi nagykövet; a Kommünnel szemben ellenséges politikát folytatott. – *405*

WASHINGTON, George (1732–1799) – amerikai államférfi, az észak-amerikai gyarmatok hadseregének fővezére a függetlenségi háborúban (1775–83), az Egyesült Államok első elnöke 1789–1797. – *10*

WAYLAND, Francis (1796–1865) – amerikai pap, főiskolai tanár, közgazdász. – *180*
– *The Elements of Political Economy* (A politikai gazdaságtan elemei) (1837), Boston 1843. – *180* (149)

WEERTH, Georg Ludwig (1822–1856) – német proletárköltő és publicista, a Kommunisták Szövetségének tagja, 1848–49 a „Neue Rheinische Zeitung" tárcaszerkesztője; Marx és Engels barátja. – *36* (66 613)

WEITLER, G. Adam (1841–1894) – német asztalos, emigráns, 1861–62 részt vesz az amerika polgárháborúban; 1862-től a londoni Német Munkás Művelődési Egylet tagja; 1872–73 az Internacionálé brit föderális tanácsának tagja és utolsó titkára; Marx és Engels híve az angol reformisták elleni harcban; 1883-tól a Hyndman által alapított Szociáldemokrata Föderáció tagja. – *554 565*

WEISS, Louis (Ludwig) (megh. 1898 előtt) – svájci ékszerkészítő-munkás, az Internacionálé svájci német szekciói központi bizottságának tagja, részt vett az Alliance kezdeményező csoportjában. – *389*

WELLESLEY, Richard Colley, marquis (1760–1842) – angol politikus; 1797–1805 India főkormányzója, 1809-ben spanyolországi nagykövet, 1809–12 külügyminiszter, 1821–28, 1833–34 Írország alkirálya. – *207*

WELLINGTON, Arthur Wellesley, Duke of (1769–1852) – angol hadvezér, Napóleon legyőzője, 1827–28 és 1842–52 hadseregfőparancsnok; tory politikus, 1828–30 miniszterelnök, 1834–35 külügyminiszter Peel kormányában. – *207 269 283 294*

WEST, William – amerikai polgári radikális; az Internacionálé észak-amerikai föderációja központi bizottságának tagja, a hágai kongresszuson (1872) kizárt 12. szekció (New York) titkára. – *423–427 458*
– *Officious interference with the local government of the several sections properly rebuked – section 12 vindicated* (A különböző szekciók helyi kormányzásába való tolakodó beavatkozás kellő elutasítása – a 12. szekció megvédi álláspontját); „Woodhull and Claflin's Weekly", 1871 nov. 18., 27. sz. 3. old. – *424*
– *Section 12 sustained. – The Decision of the General Council* (A 12. szekciót felfüggesztették. – A Főtanács döntése); „Woodhull and Claflin's Weekly", 1871 dec. 2., 3. sz. 3. old. – *426*
– *The Final adjournement of the U. S. Central Committee of I. W. A.* (A Nemzetközi Munkásszövetség egyesült államokbeli központi bizottságának végleges felfüggesztése); „Woodhull and Claflin's Weekly", 1871 dec. 16., 5. sz. 3. old. – *426*
– *The United States federal council versus the delegate of the twelfth section* (Az egyesült államokbeli föderális tanács a 12. szekció küldötte ellen); „Woodhull and Claflin's Weekly", 1872 márc. 2., 16. sz. 3. old. – *426–427*

WESTON, John – angol ács, majd vállalkozó, owenista; 1864–72 az Internacionálé Főtanácsának tagja, 1872-ben a brit föderális tanács tagja. – *397 400 517* (476)

WESTPHALEN, Karoline von (szül. Heubel) (1780–1856) – Jenny Marx anyja. – *496* (619)

WHEELER, George William – angol munkás; részt vett az Internacionálé alapító gyűlésén; 1864–67 a Főtanács tagja és két ízben pénztárnoka, a brit föderális tanács tagja. – *499*

WILDENBRUCH, Ludwig von (1803–1874) – porosz diplomata, őrnagy; 1848-ban koppenhágai követ. – *54* (82)

WILKS, Washington (kb. 1826–1864) – angol radikális publicista, a „Morning Star" egyik szerkesztője. – *222* (160)

WILLICH, August (1810–1878) – porosz hadnagy, politikai meggyőződése miatt nyugalomba vonult, a Kommunisták Szövetségének tagja; 1849-ben a badeni–pfalzi felkelésben egy szabadcsapat parancsnoka; a Kommunisták Szövetsége kettészakadásakor Schapperral együtt a Marx-ellenes frakció vezetője; 1853-ban az Egyesült Államokba emigrált, az amerikai polgárháborúban az északiak egyik tábornoka. – *57 491 494* (82 87 589 617)

WITTGENSTEIN, Pjotr Krisztyanovics, gróf (1768–1842) – orosz tábornagy, részt vett a Napóleon elleni háborúkban, 1813 április–májusban az orosz–porosz csapatok főparancsnoka. – *292*

WOHLMEINER, Johann Gottfried (szül. kb. 1826) – német építész, részt vett az 1849 májusi elberfeldi felkelésben. – *485 486*

WOLF – jezsuita, I. Lipót császár gyóntatója. – *239*

WOLFE, James (1726–1759) – angol tábornok; döntő győzelmet aratott Quebecnél, de maga is halálosan megsebesült. – *342*

WOLFF (Wolf), Ferdinand (a „vörös Wolf", a „Vörös") (1812–1895) – német újságíró, a Kommunisták Szövetségének tagja; 1848–49 a „Neue Rheinische Zeitung" egyik szerkesztője; a forradalom után Párizsba, majd Londonba emigrált; a Kommunisták Szövetsége kettészakadásakor Marx oldalára állt; később visszavonult a politikától. – *36* (1 66)

WOLFF (Wolf), Luigi – olasz őrnagy, Mazzini híve, 1864–65 tagja az Internacionálé Központi Tanácsának, részt vett az 1865-ös londoni konferencián; 1871-ben leleplezték mint a bonapartista rendőrség ügynökét. – *405* (527)

WOLFF, Wilhelm (Lupus) (1809–1864) – német tanító és újságíró, a Kommunisták Szövetsége Központi Vezetőségének tagja; 1848–49 a „Neue Rheinische Zeitung" egyik szerkesztője, a demokraták rajnai kerületi bizottságának és a kölni Biztonsági Bizottságnak tagja, a frankfurti nemzetgyűlés képviselője; a forradalom után Svájcba, majd 1851-ben Angliába emigrált; Marx és Engels barátja; emlékének ajánlotta Marx a „Tőke" I. kötetét. – *35 36 356–357 365 366* (59 442 458 459 460 461 462)

– *Das Elend und der Aufruhr in Schlesien* (A nyomor és a szileziai felkelés); „Deutsches Bürgerbuch für 1845" (A német polgár könyve 1845-re), Darmstadt 1845. – *366*

– *Nachträgliches „aus dem Reich"* (Utólagos megjegyzések „a birodalomból"); „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue", 4. sz. 1850 ápr. – *35* (63)

WOODHULL, Victoria (1838–1927) – amerikai polgári feminista; 1871–72 polgári és kispolgári elemekből álló szekciók szervezésével megpróbálta az Internacionálé északamerikai föderációjának vezetését magához ragadni; a hágai kongresszuson kizárt 12. szekció vezetője. – *423 425–430* (554)

»*Woodhull and Claflin's Weekly*« (Woodhull és Claflin Hetilapja), New York. – *423–428* (554)

To the Workingmen of America. Address of the Central Committee of the United States (Amerika munkásaihoz. Az egyesült államokbeli központi bizottság üzenete), New York, 1871 október 15.; „Woodhull and Claflin's Weekly", 1871 nov. 4. – *424*

»*The World*« (A Világ), New York. – *428 430 525* (556)

WRÓBLEWSKI, Walery (1836–1908) – lengyel forradalmár; az 1863–64-es lengyel felkelés résztvevője, majd Franciaországba menekül; a Kommün tábornoka, a Kommün

veresége után Londonba emigrál; 1871–72 az I. Internacionálé Főtanácsának tagja és Lengyelország ügyeivel megbízott titkára; 1872-ben küldött a hágai kongresszuson, harcolt a bakunyinisták ellen. – *456 461*

WUCHER, Leopold (megh. 1898 előtt) – német szabó, az Internacionálé tagja, a genfi szabók szekciójának elnöke, részt vett az Alliance kezdeményező csoportjában. – *389*

Y

YORK (Yorck) VON WARTENBURG, Johann David Ludwig, Graf (1759–1830) – porosz tábornok, 1821-től tábornagy; részt vett a Napóleon elleni háborúkban. – *292*

YPSILANTI, Alexander (1792–1828) – görög politikus, a nemzeti felszabadító harc egyik vezetője; az orosz hadsereg tisztjeként részt vett a Napóleon elleni 1812–13-as hadjáratokban; 1821-ben a moldvai felkelés támogatására sietett, majd annak veresége után Erdélybe menekült; az osztrák kormány 1827-ig fogságban tartotta. – *352*

Z

ZAGORSKI, Jan – lengyel emigráns Svájcban, a Béke- és Szabadságliga bizottságának és az Alliance kezdeményező csoportjának tagja; az 1860-as évek végén Itáliába költözött és visszavonult a mozgalomtól. – *389 390*

ZAMPÉRINI, J. – olasz kalaposmunkás, az Internacionálé genfi olasz szekciójának és az Alliance kezdeményező csoportjának tagja. – *389*

ZÁPOLYA (Szapolyai) János (1487–1540) – 1511-től erdélyi vajda, a parasztfelkelés vérbefojtója; Magyarország királya 1526–1540. – *328 329*

ŽIŽKA, Jan (kb. 1360–1424) – cseh huszita hadvezér. – *226*

ZÖLLER, Phil. – az Alliance kezdeményező csoportjának tagja. – *389*

ZS

ZSABOKRITSZKIJ, Oszip Petrovics (1793–1866) – orosz tábornok, részt vett a krími háborúban. – *208 211 213*

ZSIGMOND, I., Luxemburgi (1368–1437) – magyar király 1387–1437, német-római császár 1410–1437. – *225 226* (225 227 230)

ZSIGMOND, I., az Öreg (1467–1548) – lengyel király 1506–1548. – *232*

ZSUKOVSZKIJ, Nyikolaj Ivanovics (1833–1895) – orosz anarchista; 1862-től emigráns Svájcban, a titkos Alliance egyik vezetője, 1872-ben tiltakozásul Bakunyin kizárása miatt kilépett az Internacionáléból. – *389 544* (669)

Földrajzi nevek*

Åbo	Turku
Akkermann	Belgorod-Dnyesztrovszkij
Ambrakiai-öböl	Artai-öböl
Arges	Argeş
Austerlitz	Slavkov n Brna
Bajdar-völgy	Orlinoje
Baylen	Bailén
Boroszló	Breslau, Wroclaw
Cattarói-öböl	Kotori-öböl
Chemnitz	Karl-Marx-Stadt
Dagö	Hiiumaa
Danzig	Gdańsk
Drinápoly	Edirne
Erzerum	Erzurum
Eylau	Bagratyionovszk
Fiume	Rijeka
Foksani	Focşani
Friaul	Friuli
Friedland	Pravgyinszk
Galac	Galaţi
Gent	Gand
Girgenti	Agrigento
Gorkum	Gorinchem
Görz	Gorizia
Gzsatszk	Gagarin
Heilsberg	Lidzbark Warmiński
Hirsova	Hîrşova
Hotin	Hotyin
Hunkjar Szkeleszi	Hunkjar Iszkeleszi
Iszakcsa	Isaccea
Ingria	Izsora
Jasszi	Iaşi
Kajnardzs	Kajnardzsa
Kanton	Kuangcsou
Karlóca	Karlovci
Kexholm	Priozjorszk
Konstantinápoly	Istanbul
Königsberg	Kalinyingrád

*A jegyzék felsorolja a szövegben előforduló földrajzi fogalmak közül azokat, amelyeknek neve különböző alakban vagy írásmóddal használatos, illetve közli mai alakjukat.

Küsztendzse	Konstanca, Constanţa
Laibach	Ljubljana
Lausitz	Lužica
Leuthen	Lutynia
Lötzen	Gižycko
Lycus	Nagy-Záb folyó
Mailnes	Mechelen
Macsin	Mačin
Marienwerder	Kwidzyn
Minorca	Menorca
Moen	Muhu
Morea	Peloponnészosz
Moszul	Mosul
Neuenberg	Neuchâtel
Nikopolisz	Préveza
Nymwegen	Nimwegen, Nijmegen
Oltenica	Olteniţa
Ösel	Saaremaa
Pésávar	Peshawar
Pomeránia	Pomorze
Posen	Poznań
Pultuszk	Pułtusk
Raguza	Dubrovnik
Rijswijk	Ryswyk
Schweidnitz	Świdnica
Silberberg	Srebrna Góra
Stettin	Szczecin
Sumla	Sumla, Sumen
Szavója	Savoya
Szentpétervár	Leningrád
Szilisztria	Szilisztra
Szimla	Simla
Szmirna	Izmir
Tarnau	Tarnow
Tilsit	Szovjetszk
Tirlemont	Tienen
Thorn	Toruń
Tongres	Tongeren
Toszkána	Toscana
Trieszt	Trieste
Trident	Trento
Troppau	Opava
Tulcsea	Tulcea
Vilna	Vilnius
Volhinia	Volinszk

Tartalom

Előszó a negyvennegyedik kötethez V

Karl Marx és Friedrich Engels
1849 szeptember – 1873 május

Friedrich Engels: Levelek Franciaországból 3
I 3
II 6
III 8
IV 11
V 13
VI 15
VII 16
VIII 19

Friedrich Engels: Levelek Németországból 22
I 22
II 26
III 30

Karl Marx és Friedrich Engels: Értesítés 35

Friedrich Engels: Egy forradalom két éve; 1848 és 1849 36

Friedrich Engels: Levél Németországból – A schleswig-holsteini háború 52

Karl Marx: Jegyzetek Németországról a „Szemle, májustól októberig" című cikkhez 56

Karl Marx és Friedrich Engels: Nyilatkozattervezet a szociáldemokrata menekültbizottság pénzei ügyében 57

Karl Marx: Kivonatok Ricardóból 59

Karl Marx: Reflexió 138

Friedrich Engels: P. J. Proudhon „A XIX. század forradalmának általános eszméje; válogatott tanulmányok a forradalmi és ipari gyakorlatról" című könyvéről ... 146
Karl Marx: Klapka tábornok ... 177
Karl Marx: Careyről ... 180
Karl Marx: David Urquhart ... 183
Karl Marx: Brit pénzügyek – A prestoni zavargások ... 185
Friedrich Engels: Az orosz hadsereg ... 191
Karl Marx és Friedrich Engels: Az európai háború ... 196
Friedrich Engels: A törökországi háború ... 199
Friedrich Engels: Hírek az európai küzdelemről ... 202
Karl Marx: Központi junta ... 205
Friedrich Engels: Balaklava ... 208
Friedrich Engels: Krími háború ... 214
Karl Marx: Diplomáciai illetlenség ... 216
Karl Marx: A Newcastle-upon-Tyne-i bizottság ... 217
Karl Marx: Nagygyűlés a politikai menekültek támogatására ... 221
Karl Marx: A „Free Press" szerkesztőjének ... 224
Karl Marx: Poroszország („Katonai állam") ... 225
Karl Marx: Velence ... 244
Friedrich Engels: Hegyi hadviselés ... 248
Karl Marx: A Perzsia elleni háború ... 252
Karl Marx: Bruno Bauer pamfletjei az Oroszországgal való összeütközésről ... 260
Karl Marx: A keleti kérdésről ... 271
Karl Marx: Jegyzetek az európai történelemről, XV–XVIII. század 272
Friedrich Engels: Abensberg ... 277
Friedrich Engels: Acre ... 278
Friedrich Engels: Actium ... 279
Friedrich Engels: Åland-szigetek ... 280

Friedrich Engels: Aldenhoven 281
Friedrich Engels: Alessandria 282
Friedrich Engels: Almeida 283
Friedrich Engels: Amusette 284
Friedrich Engels: Antwerpen 285
Friedrich Engels: Arbela 287
Friedrich Engels: Bennigsen és Barclay 288
Friedrich Engels: Ágyúzás 290
Friedrich Engels: Kartus 291
Karl Marx: Bülow 292
Karl Marx: Bülow, Friedrich Wilhelm 294
Friedrich Engels: Csapatok szállítása Indiába 295
Karl Marx: Egy új francia forradalmi kiáltvány 301
Karl Marx: John Bright úr 307
Karl Marx: A francia belpolitikai élet megélénkülésének jelei 310
Karl Marx: Bevezető megjegyzés az „Emlékirat Oroszországról, a jelenlegi császár tájékoztatására" című közleményhez 311
Friedrich Engels: Az itáliai háború. 1859 312
Karl Marx: Itália jövője 314
Karl Marx: A munka megosztásáról 317
Karl Marx: III. Napóleon császár és Poroszország 319
Karl Marx: [Szabad Imre:] „A modern Európa állami politikája a XVI. század elejétől a jelenkorig", két kötetben, London 1857. Kivonatok 327
Friedrich Engels: Egy német beszámoló a newtoni szemléről 355
Karl Marx: Adalék az amnesztiához 356
Friedrich Engels: Tüzérségi kérdések Amerikából 358
Karl Marx és Friedrich Engels: Gyászjelentés 365
Karl Marx: Életrajzi feljegyzések Wilhelm Wolffról 366
Karl Marx: Határozati javaslatok az ideiglenes Központi Tanács összetételére vonatkozóan 367

Karl Marx: Határozati javaslat munkástársaságoknak és egyes személyeknek az Internacionáléhoz való csatlakozása rendjéről 369

Karl Marx: Feljegyzések a párizsi szekcióban történt konfliktusról ... 370

Karl Marx: Feljegyzés Hermann Jung számára a párizsi szekcióbeli konfliktusra vonatkozóan 371

Karl Marx: Friedrich Engels: A porosz katonai kérdés és a német munkáspárt (Hamburg, Otto Meissner) 374

Karl Marx: Jegyzetek a „Bér, ár és profit" című beszámolóhoz 375

Karl Marx: Határozati javaslat az Internacionálé kongresszusának 1866-ban való egybehívására 376

Karl Marx: Határozati javaslat a kongresszusi program megvitatásának sorrendjéről 377

Karl Marx: Határozati javaslat az olasz munkástársaságoknak a genfi kongresszuson való képviseletéről 378

Karl Marx: Az állandó bizottság javaslatai a genfi kongresszus programjára vonatkozóan 379

Karl Marx: Határozati javaslatok a Főtanács összetételéről 381

Karl Marx: Határozati javaslatok a lausanne-i kongresszus napirendjére vonatkozóan 382

Karl Marx: Az Internacionálé álláspontja a porosz védővámok kérdésében 383

Karl Marx: Bevezető szavak az Internacionálé genfi (1866) és brüsszeli (1868) kongresszusának határozataihoz 384

Karl Marx: Megjegyzések a Szocialista Demokrácia Nemzetközi Egyesülése programjához és szabályzatához 385

Karl Marx: Közlemény a Főtanács üléseiről 391

Karl Marx: A lyoni szekcióban keletkezett konfliktusról 393

Karl Marx: A Nemzetközi Fémmunkás-szövetség bizottságának 394

Friedrich Engels: Robert Reid, a „Daily Telegraph" volt tudósítója ... 395

Karl Marx és Friedrich Engels: Kivonatok a Főtanács jegyzőkönyveiből 1869–1871 397

Karl Marx: Felszólalások az albizottság 1871 szeptember 9-i ülésén. Engels jegyzőkönyvi feljegyzése 407

Karl Marx és Friedrich Engels: Felszólalások az albizottság 1871 szeptember 11-i ülésén. Engels jegyzőkönyvi feljegyzése 409

Friedrich Engels: Az Internacionálé sikerei Olaszországban és Spanyolországban ... 410

Karl Marx: Feljegyzések a Kommün-menekültek helyzetéről ... 412

Friedrich Engels: Garibaldi nyilatkozata és annak az olasz munkásosztályra tett hatása ... 413

Friedrich Engels: A római munkáskongresszus – Bebel beszéde a Reichstagban ... 416

Karl Marx: Nyilatkozat ... 420

Friedrich Engels: A dán internacionalisták álláspontja az agrárkérdésben ... 421

Karl Marx: Az amerikai szakadás ... 423

Karl Marx: A Nemzetközi Munkásszövetség általános szervezeti szabályzatának és ügyviteli szabályzatának a Főtanács által 1872 nyarán jóváhagyott tervezete ... 431

Friedrich Engels: Az albizottság határozatai Bakunyinról és az Allianceról ... 443

Karl Marx: A Főtanács válasza a jurai föderációnak a hágai kongresszus összehívása elleni tiltakozására ... 444

Friedrich Engels: A rimini konferenciáról ... 445

Karl Marx: Az „Internacionálé" kongresszusa ... 446

Karl Marx: Kivonatok a Főtanács jegyzőkönyveiből 1870 június–1872 április ... 453

Karl Marx: Határozati javaslat a Főtanács tagjainak kötelességeiről 455

Karl Marx és Friedrich Engels: Javaslat a Főtanács székhelyének megváltoztatására és tagságának összetételére vonatkozóan ... 456

Friedrich Engels: Az Internacionálé hágai kongresszusáról ... 457

Friedrich Engels: Hírek a nemzetközi munkásmozgalomról az „International Herald"-ban ... 466

Friedrich Engels: Hírek a kontinensről ... 476

Mellékletek

Engels svájci kiutazási engedélye 479
Elismervény 480
A német menekültek segélyezésére alakult bizottság elismervénye 481
Az elberfeldi per vádiratából 482
Engels beszéde a Robespierre születésének 92. évfordulóján, 1850 április 5-én rendezett chartista banketten 487
A menekültbizottság 1850 április 8-i ülése 488
Karl Marx és Friedrich Engels: Cáfolat 489
Engels beszéde a Fraternal Democrats 1850 szeptember 10-i gyűlésén Haynau fogadtatásáról 490
Engels beszéde a Fraternal Democrats 1850 december 30-i bankettjén 493
Címek listája a kölni kommunista-perrel kapcsolatban elküldött iratokhoz 494
Meghatalmazás 496
Marx beszéde az Internacionálé tevékenységéről Amerikában és a kontinensen 497
Marx beszéde a londoni Német Munkás Művelődési Egylet évfordulóján 498
Űrlap a csatlakozó társaságok számára 499
Az Internacionálé határozata az 1866-os osztrák–porosz háborúról 501
Marx beszédei az Internacionálé 1868-as kongresszusának áthelyezéséről 502
Marx beszéde az Internacionálé németországi és franciaországi sikereiről 503
Marx beszéde a szászországi szénbányászok helyzetéről 504
A Főtanács levele R. W. Hume-hoz New Yorkba 506
Marx és Engels felszólalásai az angol munkásosztálynak a francia–porosz háborúban elfoglalt álláspontjáról 508
Marx felszólalása 1871 április 25-én 519
Engels felszólalásai Robert Owen születésének 100. évfordulójával kapcsolatban 523
Marx felszólalása a Párizsi Kommünről 524
Marx beszélgetése a „World" tudósítójával 525
Engels felszólalása a spanyolországi helyzetről 534
Marx felszólalása az Internacionálé londoni konferenciájának megnyitásán, 1871 szeptember 17-én 535
A Főtanács levele a „Qui vive!" szerkesztőjének 536
Engels helyesbítése 538
Marx: A Gladstone-kormány viselkedése a kommün-menekültekkel szemben 539
Megbízólevél Marx számára a hágai kongresszusra 540
Megbízólevelek Engels számára a hágai kongresszusra 542
Marx és Engels felszólalásai a hágai kongresszuson 544
Marx beszéde a hágai kongresszusról az 1872 szeptember 8-i amszterdami gyűlésen 549
A New York-i Főtanács meghatalmazása Engels számára 551
A „becsületes" John Hales 552
A brit föderális tanács levele az „Eastern Post" szerkesztőjéhez 556

Az Internacionálé brit föderációja manchesteri kongresszusának programja 1873 június 1–2 559
Az Internacionálé és a trade-unionok 560

Függelék

Jegyzetek 569
Mutató 641
Földrajzi nevek 702

Képmellékletek

A „Democratie Review" címlapja és Engels „Levelek Franciaországból" és „Levelek Németországból" c. cikksorozatainak kezdőoldalai 23

Hermann Becker hirdetménye „Karl Marx összegyűjtött írásai" tervezett kiadásáról 33

Engels „Balaklava" c. kéziratának eleje, a csatáról készített térképvázlatával 209

Engels 1856-ban 278/279

Greek Street 18., az a londoni ház, amelyben az Internacionálé Főtanácsa 1864-től 1866-ig az üléseit tartotta 390/391

Egy lap az Internacionálé szervezeti szabályzatának 1871-es francia kiadásából, Marx 1872 nyarán javasolt módosításaival ... 433

Marx 1849 augusztus 24-én kiállított útlevele, amellyel Franciaországból Angliába utazott 483

Marx 1850 júliusában vagy augusztusában készített jegyzéke a Kommunisták Szövetsége Központi Vezetőségének tagjairól 491

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE
A MARXIZMUS–LENINIZMUS KLASSZIKUSAINAK
SZERKESZTŐSÉGE

84/1786 Franklin Nyomda, Budapest, Felelős vezető: Mátyás Miklós igazgató